

Tüm Yönleriyle FİLİSTİN

Editörler

Dr. Mehmet Emin AKASLAN
Doç. Dr. Ercüment TOPUZ
Doç. Dr. Mustafa ÖKSÜZ
Arş. Gör. Merve Şule GÜLAÇAR

BİLDİRİLER KİTABI

Uluslararası 8. Bilhikem Sosyal
Bilimler Öğrenci Sempozyumu

الندوة الطلابية الدولية الثامنة
للعلوم الاجتماعية "بالحكم"

International 8th Bilhikem Social
Sciences Student Symposium

bilhikem
yayınları

8 Sosyal Bilimler Öğrenci Sempozyumu Bildiriler Kitabı

Editörler

Dr. Mehmet Emin AKASLAN - Doç. Dr. Ercüment TOPUZ
Doç. Dr. Mustafa ÖKSÜZ - Arş. Gör. Merve Şule GÜLAÇAR

Bilhikem Yayınları No: 10

e-ISBN: 978-605-74441-3-4

Tasarım ve İç Dizayn
Semih TEKİN

Basım Tarihi ve Yeri
2026-VAN

Elektronik Yayın Adresi:
www.bilhikem.org

Erişim Hakkı | Access Right: Açık Erişim | Open Access
Lisans Türü | License: CC-BY-NC
Telif Hakkı | Copyright: Yazar & Bilhikem Yayınları
Erişim | Access: bilhikem.org

8. Sosyal Bilimler Öğrenci Sempozyumu

Bildiriler Kitabı

Editörler

Dr. Mehmet Emin AKASLAN - Doç. Dr. Ercüment TOPUZ
Doç. Dr. Mustafa ÖKSÜZ - Arş. Gör. Merve Şule GÜLAÇAR

Düzenleme Kurulu Başkanı:

Dr. Mehmet Emin AKASLAN
Van Yüüüncü Yıl Üniversitesi

Düzenleme Kurulu:

Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇINAR
Van Yüüüncü Yıl Üniversitesi

Prof. Dr. Nasreddin DELLAWİ
Cezayir Üniversitesi

Doç. Dr. Ercüment TOPUZ
Van Yüüüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Hakan HEMŞİNLİ
Van Yüüüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Mahmoud Yasin
Mısır Ezher Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa ÖKSÜZ
Van Yüüüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Zaur ALİYEV
Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi

Dr. Öğr. Üyesi Asmaa YOUNIS
Van Yüüüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Mahmoud ALNAFFAR
Katar Üniversitesi

Dr. Tuba Nur HEMŞİNLİ
Van Yüüüncü Yıl Üniversitesi

Bahar DÜNDAR
MEB / Öğretmen

Hasan BÜLTE
MEB / Öğretmen

Muharrem ARSLAN
MEB / Öğretmen

Semih TEKİN
DİB / Din Görevlisi

Sekreteryaya:

Arş. Gör. Yunus Emre ÖZTÜRK
Van Yüüüncü Yıl Üniversitesi

Arş. Gör. Merve Şule GÜLAÇAR
Van Yüüüncü Yıl Üniversitesi

Şeymanur BERBEROĞLU
Bilhikem

Nursena ALMALI
Bilhikem

Nur MUNLAVELİ
Van Yüüüncü Yıl Üniversitesi

Takdim

Filistin'i yüz yıldır gündem eden ‐Yahudi/siyonist sorunu,‑ yalnızca modern çağın siyasal krizlerinden biri değildir; kökleri derin bir tarihe uzanan, dinî, kültürel ve medeniyet boyutları bulunan çok katmanlı bir insanlık meselesini doğuran küresel bir sorundur. Bu sorunla birlikte Filistin'i anlamak, aynı zamanda Kudüs'ü anlamayı; Kudüs'ü anlamak ise tarih boyunca bu şehirde tesis edilen hâkimiyet biçimlerini, birlikte yaşama tecrübelerini ve tarihsel kırılma anlarını doğru okumayı gerektirir.

Kudüs, İslam tarihinde önemli bir dönüm noktasını Hz. Ömer döneminde yaşamıştır. 638 yılında gerçekleşen fetih sonrasında Hz. Ömer'in şehre bizzat gelerek eman vermesi ve farklı din mensuplarının can ve ibadet özgürlüğünü teminat altına alan yaklaşımı, İslam siyaset düşüncesinde adalet ve eman kavramlarının somut bir tezahürü olarak değerlendirilmiştir. Bu dönem, Kudüs'te Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler arasında dengeli bir birlikte yaşama düzeninin tesis edildiği tarihsel bir eşik olarak kayda geçmiştir.

Daha sonraki yüzyıllarda Kudüs ve Filistin toprakları Emevîler, Abbasîler, Selçuklular ve Eyyübîler gibi farklı İslam devletlerinin idaresine geçmiş; özellikle 1517'de bölgenin Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmesiyle birlikte yaklaşık dört asır sürecektense istikrarlı bir dönem yaşanmıştır. Osmanlı idaresi altında Kudüs, çok dinli ve çok kültürlü yapısını korumuş; vakıf sistemi, kutsal mekânların statüsü ve mahallî idare mekanizmaları aracılığıyla şehirde dengeli bir toplumsal yapı sürdürülmüştür.

Ancak I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesi ve 1917'de İngilizlerin Kudüs'e girmesiyle yeni bir dönem başlamıştır. İngiliz Mandası yılları; demografik yapının değiştiği, siyasal gerilimlerin arttığı ve özellikle Avrupa'dan bölgeye yönelen Yahudi göçlerinin hız kazandığı bir süreç olmuştur. Bu göçler, Filistinlilerin canları, malları ve sürgünleri pahasına devam etmiştir. 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Siyonist hareket, bu dönemde uluslararası destek ve siyasi zemin bularak Filistin'de bir Yahudi devleti kurma hedefini somutlaştırmıştır.

1948 yılında İsrail devletinin ilanı, bölge tarihinde sarsıcı bir kırılma noktası teşkil etmiştir. Bu süreç, Filistinli Arap nüfusun önemli bir kısmının yerinden edilmesi, köylerin boşaltılması, yok edilerek haritadan silinmesi ve kitlesel göçlerle sonuçlanmıştır. Filistinlilerin ‐Nekbe‑ (Büyük Felaket) olarak adlandırdığı bu dönem, yüz binlerce insanın mülteci konumuna düşmesine ve meselenin kuşaklar boyunca tekarlanmasına yol açmıştır. Takip eden yıllarda yaşanan savaşlar, işgaller, yerleşim politikaları, abluka uygulamaları ve sivil kayıplar, sorunun insani boyutunu daha da derinleştirmiştir.

Elinizdeki bildiriler kitabı, bu uzun tarihsel arka planı dikkate alarak Filistin meselesini bütün yönleriyle ele alma çabasının bir ürünüdür. Hz. Ömer dönemindeki fetih anlayışından Osmanlı'nın idari tecrübesine; İngiliz Mandası'nın siyasal dönüşümlerinden 20. yüzyılın kitlesel g ve çatışmalarına kadar uzanan geniş bir perspektif, geniş araştırmacıların akademik çalışmalarıyla yeniden değerlendirilmiştir.

Sempozyum kapsamında sunulan bildiriler; tarih, ilahiyat, uluslararası ilişkiler, hukuk, sosyoloji ve insan hakları disiplinleri çerçevesinde Filistin'i çok boyutlu bir analiz süzgecinden geçirmektedir. Katılımcılar yalnızca olayları kronolojik bir çizgide aktarmakla yetinmemiş; kimlik, hafıza, kutsal mekânların statüsü, mültecilik, direniş ve barış imkânları gibi kavramsal başlıklar üzerinden meseleyi tartışmışlardır.

Uluslararası ğrenci sempozyumu niteliği taşıyan bu çalışma, farklı coğrafyalardan gelen geniş araştırmacıların ortak bir insani mesele etrafında buluşabildiğini ve akademik zeminde yapıcı bir diyalog geliştirebildiğini göstermesi bakımından ayrıca kıymetlidir. Bu eser, Filistin meselesine dair ilm birikime katkı sunmayı, tarihsel hafızayı diri tutmayı ve adalet arayışına entelektüel bir zemin kazandırmayı hedeflemektedir.

Bu sempozyuma ve gerek ülkemizde gerekse dünyada Filistin, Kudüs ve Gazze hakkında ilm, akademik, sosyal, kültürel ve insani nitelikte gerçekleştirilen sayısız çalışma ve etkinliğe ilham kaynağı olan; başta Gazzeliler olmak üzere bebek, ocuk, geniş, kadın, hasta ve yaşlı tüm Filistinli şehitleri rahmetle anıyorum.

**“İlla lmem gerekiyorsa, sen yaşamalısın...
Hikâyemi anlatmak için...”**

Bu sözler, Gazze İslam niversitesi profesörü, yazar ve şair Refaat Alareer'e aittir. Onun bu ifadeleri, kendi hikâyesinin ve halkının yaşadığı acıların anlatılmaya devam edeceğinin güçlü bir sembolü hâline gelmiştir. Bu bildiri kitabı da söz konusu hikâyenin bir parçası olabilmek adına tarihe düşülen bir kayıt niteliği taşımaktadır.

Ne acıdır ki Gazze'nin sesini duyurabilmesi için nefesinin kesilmesi gerekmiş gibidir. Kurduğumuz ve kurguladığımız dünyaların gürültüsü arasında Gazze'nin çığlıkları çoğu zaman duyulamamıştır. İsrail'i korumak amacıyla “demir kubbe” adı verilen savunma sistemi nasıl inşa edilmişse, Filistin topraklarında ve dünyada yaşananları anlamayı engelleyen “zihinsel demir kubbeler” de benzer şekilde inşa edilmiştir.

Siyonizm; eğitimden kültüre, sanattan edebiyata, iktisattan medyaya, turizmden eğlence sektörüne kadar pek çok alanda küresel ölçekte etkisini hissettirmiş; bu etki akademi dünyasında da kendisini göstermiştir. Bireysel, onurlu ve kararlı duruşlar istisna olmak üzere; akademide kadro bulma süreçlerinden bilimsel çalışma konularının seçimine, içeriklerin oluşturulmasından ortaya konan çıktılara kadar pek çok aşamada siyonist paradigma doğrultusunda şekillenen bir epistemik cemaatin etkisi görülmektedir. Lisans, yüksek lisans ve doktora dâhil olmak üzere yükseköğretimin çeşitli kademelerinde benzer bir yönelim dikkat çekmektedir.

Psikolojide okutulacak kitapların seçiminden teorilere ve öne çıkarılan isimlere; tarih yazımındaki yaklaşımlardan tarihçilere; iktisatta teorilerden iktisatçılara; eğitim alanında teori ve yaklaşımlardan eğitimcilere; tıpta teorilerden teorisyenlere kadar pek çok alanda, farklı yoğunluklarda hâkim paradigma etkisini sürdürmektedir. İlahiyat dâhil olmak üzere çeşitli disiplinlerde bu yaklaşımın düşünsel dolaşıma yön verdiği görülmektedir.

Bu çerçevede dünya genelinde geniş kitleler, söz konusu epistemik paradigma doğrultusunda üretilen bilgilerle şekillendirilmiş bir yaşam sürmektedir. Böylece insanlık, zihinsel bir kafesin; başka bir ifadeyle bir “zihinsel demir kubbe”nin içine hapsedilmiş görünmektedir.

Ancak Aksa Tufanı ile birlikte askerî anlamda “demir kubbe”nin delinmesi ve hakikatlerin görünür hâle gelmesi nasıl mümkün olmuşsa, küresel ölçekte inşa edilen bu “zihinsel demir kubbe”de de ciddi kırılmalar yaşanmaktadır. Hakikat, tüm çabalara rağmen kendisini açığa çıkarmaktadır.

Bu sempozyum ve benzeri ilmî çalışmalar; sosyal, siyasal, eğitim ve iktisadî alanlar başta olmak üzere hayatın bütününe kuşatan disiplinlerde artan araştırmalarla birlikte, söz konusu düşünsel esareti aşmaya ve zihinsel kafesi parçalamaya yönelik kıymetli adımlar olarak değerlendirilmelidir. Zihinlerin özgürleşmesi, yeryüzünde hakkın ve adaletin tesisi için önemli bir aşamadır.

Hakkın ve adaletin tesisine giden yolda karınca kararınca bir katkı olan bu sempozyumun hazırlanmasında emeği geçen herkese şükranlarımı sunuyorum. Özellikle bu sempozyuma başvuru yapan, çalışmalarını olgunlaştırarak bildiri hâline getiren ve bu eserin ortaya çıkmasına katkı sağlayan genç bilim insanı arkadaşlarımızı gönülden tebrik ediyorum; her birine teşekkür ediyorum.

Dr. Mehmet Emin AKASLAN

Şubat 2026 / Van

Takdim

Dr. Mehmet Emin AKASLAN - Editör

İçindekiler

Memlükler Döneminde Hadis İlmi ve Öne Çıkan Bazı Daru'l-Hadisler | 16

Ahmet ERİŞ

Hiz. Ömer Döneminde Kudüs'ün Fethi: Diplomasi, Barış, Hoşgörü | 31

Ahmet Hüseyin ARSLAN

Lübnan'daki Filistinli Mültecilerde Ruh Sağlığı ve Din | 43

Devlet YAKUT

Herkesleşen Dünyanın Kalabalık Yalnızlığında Kendi Olan Filistin'le Var Olmak | 68

Elif KURT

Ortadoğu Ülkelerinin Politikaları Bağlamında Filistin Meselesi | 84

Esmâ Nur SARI

Filistin Yakın Tarihi'nin Felsefi/Etik Tahlili | 104

Fatma SEYHAN

Modern Filistin Edebiyatında Temalar Ekseninde Direniş Teması | 121

Fuat ARPA

Savaşlar ve Soykırımın Dini İletişime Etkisi Filistin Örneği | 140

Gamze TOPRAK

الواقع السياسي في الضفة الغربية بعد طوفان الأقصى | 164

Hadil DİBAS

Filistin Halkının Sürgünde Geçen Günlük Yaşamı, Mülteci Kampları ve Gazze'nin Tünelleri | 180

Hülya UCGAN

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kudüs'e Yönelik Düzenlediği Ziyaretlerde Ziyaret Mekânlarının Dinî ve Tarihî Arka Planı | 196

İdris KOCABAŞ

Bir Ümmetin Sınavı: Filistin Davasında Müslüma Olmak | 219

Kevser ÖZÜDOĞRU

Hasan El-Bennâ ve Filistin Sorunu | 234

Mehdi OCAK

Günümüz Erzurumlu Âşıkların Dilinden Filistin | 251

Merve AKDEMİR

Filistin'de Eğitim Sistemi: Zorluklar, İlerlemeler ve Gelecek Perspektifler | 269

Merve ÜNAL

Soykırımın Gazzeli Çocukların Psikolojisine Olumsuz Etkisi | 285

Meyrem DENİZ

Fârâbî ve İbn Haldûn Düşüncesinde Adalet ve Zulüm: Filistin Meselesi Bağlamında Bir Değerlendirme | 299

Muhammed Enes DAĞBAŞI

Soykırımın Parçalanmış Gerçeği: Sanat ve Direniş | 319

Nazlı Hanım GÜLAÇAR

Hristiyan Siyonizmi ve Filistin Toprakları: Teolojik Temeller ve Modern Yansımalar | 329

Nursima ÇELİK

The Impact of Discourse on Society in terms of Media | 341

Osman KOCAMAN

İman Gazzeli'dir/Gazze'dedir | 353

Ökkeş ÖZDEMİR

Üç Semavi Din Perspektifinden Kudüs'ün Tarihi ve Dini Önemi | 373

Rabia DEMİR, Mustafa SÖZEN

Filistin Direnişinde Stratejik Liderlik: Öncü Figürler ve Yöntemsel Dönüşümler | 388

Sema SOLMAZ

Kadim Bir Mirasın İzini Sürmek: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Kudüs'ün Yeri | 396

Sümeyye ORAL

Parçalanmış Topraklarda Tek Vücut Direniş: Filistin'de İşgal ve Yaşam | 413

Şeymanur MURATOĞULLARI - Nida GÜNGÖR

61 Yıllık Cehdin İzini Sürmek: Yahya Sinvar ve Mücadelesi | 435

Şeymanur SAĞ

İslam'da Öncelikli İbadet Algısı Ve Filistin Bağlamında Ribatın Önemi | 454

Yakup TOZLU

7 Ekim Sonrası Balkanlardan Yükselen Tepkiler: Müslüman Toplulukların Empati Temelli Desteği ve Hükümetlerin Diplomatik Tutumları | 473

Zeynep Esra DÖNBEKÇİ

Bilim ve Hikmet Araştırmaları Merkezi

Bilimin ve hikmetin zorlu yolculuğuna çıkmış bir grup akademisyenin kurmuş olduğu Bilim ve Hikmet Araştırmaları Merkezi (Bilhikem) İslam medeniyetinin birikimini kadim medeniyetlerin birikimleriyle harmanlayarak insanlığı hakikat ve hikmetle yeniden buluşturmayı gaye edinmiş bir dernektir.

Bilhikem’de yürütülen ilmî çalışmalar, İslam dünyasında her geçen gün nitelik ve nicelik bakımından artan zihinsel çabaların Van’da da hayat bulması anlamına gelmektedir. Derneğimizde hayata geçirdiğimiz/geçireceğimiz eğitim programları ve ihtisas grupları, İslam medeniyetinin ihyasında rol alacak şahsiyetlerin yetişmesine yöneliktir. İlk etapta lisans öğrencileri disiplinler arası çalışma ve ihtisaslaşma yönünde yoğun bir eğitim programına tabi tutulmaktadır. Bu yönüyle Bilhikem, beşerî bilimlerde kendisini yetiştirmek ve lisans eğitimi sonrasında kendi alanında ilmî çalışmalara devam etmek isteyen herkese kapılarını açmaktadır. Bilhikem, Van’da ilgili ve istekli öğrencilerin ellerinden tutarak, akademi başta olmak üzere, ilmî çevrelerde niteliğin niceliğe hâkim olduğu bir gelecek düşlemektedir.

Temelde öğrencilerimizin önyargılardan uzak durmalarına, ilmî bakış açısı kazanmalarına ve ilmî eserler vermek suretiyle çabalarının semeresini almalarına yardımcı olmayı amaçlıyoruz. Öğrencilerin bilimsel çalışmalarına rehberlik etmenin yanında yabancı dil öğrenmeleri için imkân ve ortam hazırlamak ayrıca hedeflerimiz arasındadır. Bilhikem bünyesinde konferans, seminer, panel, çalıştay, sempozyum, eğitim kampları; bülten, ilmî dergi gibi yayın faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

EĞİTİM PROGRAMI

Karşılaştığımız birçok mesele karşısında istikametli bir duruş sergilemek ve salim bir bakış açısına sahip olabilmek, meselelere Müslümanca çözüm üretebilmek varoluş gayemizin bir gereğidir. Bu gayelere ulaşmak adına çıktığımız bu yolda Bilhikem olarak Eğitim Programımızın 10. yılına başlamanın heyecanını yaşıyoruz. İlim yolculuğunda insanı, toplumu ve geleceği farklı bir nazarla yeniden yorumlama hedefiyle hareket ediyoruz.

Bilhikem Eğitim Programı iki yılı kapsayan bir süreci ifade eder. Program, katılımcılara ilmî çalışmalar yaparken ihtiyaç duyacakları temel donanımları kazandırmayı da hedeflemektedir. Eğitim programında ilk seneden itibaren alanında uzman hocaların verdiği seminerler ve atölyelerin yanı sıra, İngilizce-Arapça dil çalışmaları, haftalık okumalar, grup çalışmaları, çeşitli eğitim destekleri, geziler ve kamplar da yer almaktadır. Ayrıca Program, öğrencilere lisansüstü eğitimlerinde ihtiyaç duyacakları metodoloji, araştırma, yazım ve sunum teknikleri gibi temel becerileri kazanmalarını sağlayacak uygulamalı seminerleri de kapsamaktadır. Bilhikem Eğitim Programını özel kılan taraf, çalışmalardaki verimliliği artırıcı bir unsur olarak birlikte yapılan çalışmalardır. Programın diğer önemli bir hedefi de katılımcılara okuma, çözümleme ve mukayeseli değerlendirme becerisi kazandırmaktır.

Her bir kademe iki dönemden, her dönem de on haftadan oluşur. Haftalık program Cumartesi günleri iki blok dersin yanı sıra kitap tahlillerini ihtiva etmektedir. Katılımcılar program çerçevesinde pek çok temel eseri okumuş olmaktadır.

KADEME DERSLERİ

I. KADEME

Güz Dönemi

- İslam Düşüncesine Giriş
- Karşılaştırmalı Medeniyetler Tarihi

Bahar Dönemi

- Batı Düşüncesine Giriş
- İslam Medeniyeti

II. KADEME

Güz Dönemi

- Sosyal Bilimler Metodolojisi
- Çağdaş İslam Düşüncesi

Bahar Dönemi

- İslami İlimler Metodolojisi
- Türkiye’de Modernleşme

DİL GRUPLARI

Dil programı, Bilim ve Hikmet Araştırmaları Merkezi'nin katılımcı öğrencilerine sunmuş olduğu bir öğretim programıdır. Kuruluşumuz, akademik gelişimde dilin de öneminin farkında olarak öğrencilerin ve katılımcıların dil seviyelerinin iyileştirilmesi için gerekli alt yapı çalışmalarını tamamlanmış olup alanda uzman hocalar eşliğinde dil çalışmalarına da başlamıştır. Arapça ve İngilizce dil grubu çalışmalarının yapıldığı bu programın amacı öğrencilerin dil becerilerini imkânlar ölçüsünde en üst seviyeye ulaştırmak ve alanlarında uzmanlaşabilmeleri için gerekli olan metinleri okuyabilecekleri dil seviyesini yakalamalarını sağlamaktır. Program gönüllülük esasına göre sürdürülmekte ve yaklaşık 15 haftalık yoğun bir program takvimini içermektedir. Programa dâhil olan öğrenciler her iki dil grubuna aynı zaman zarfında olmamak şartıyla devam edebilmektedir.

İHTİSAS PROGRAMI

İhtisas Programı, çeşitli sahalarda bilgi üretimine canlılık ve özgünlük katmayı amaçlayan Bilhikem'in, lisans ve lisansüstü düzeyindeki katılımcılara yönelik hazırladığı çok boyutlu bir eğitim programıdır. Bu program ile amaçlanan, iç içe geçen çalışma halkaları eşliğinde ilmi çalışmaların ve üretkenliğin artırılmasıdır. İhtisas çalışmaları kapsamında çok sayıda ders, okuma ve atölye çalışmaları gerçekleştirilmektedir.

2025-2026 Dönemi İhtisas Dersleri

- Siyonizm – Tarih, Düşünce ve Güncel Yansımalar / *Doç. Dr. Ercüment TOPUZ*
- Nefs, Maneviyat ve Hikmet Okumaları / *Doç. Dr. Ferhat KARDAŞ*
- Ahlâk Okumaları / *Doç. Dr. Hakan HEMŞİNLİ*
- Gündelik Hayatta Mekân ve Din / *Dr. Mehmet Emin AKASLAN*
- Muhammed Hamidullah Okumaları / *Doç. Dr. Mehmet Selim AYDAY*
- Ali Şeriatî'de İslambilim Dersleri / *Arş. Yzr. Tahir KARAÇ*
- İslam Düşüncesinin Klasik Metinleri / *Doç. Dr. Yunus KAPLAN*
- Sinemada Din Felsefesi / *Muharrem ARSLAN*

ETKİNLİKLER

Seminerler

Bilhikem Seminer Programı, çeşitli alanlarda uzman akademisyenlerin derneğimize gelerek kademe öğrencilerine yönelik sunumlarıyla gerçekleşen bir programdır.

Konferanslar

Daha çok paydaşlarımızla ve öğrenci topluluklarıyla birlikte Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde gerçekleştirilen programlardır.

Ziyaretler ve Hasbihaller

Çeşitli üniversitelerden akademisyenlerin Bilhikem'i ziyaret ederek öğrencilerle gerçekleştirdikleri hasbihallerdir.

Hazırlık Kampları

Dernek Yönetim Kurulu tarafından yeni yıldaki program başlamadan önce gerçekleştirilen yoğun bir çalıştay programıdır. Bu programlarda geçmiş yılın genel değerlendirmesi ve gelecek yıla dair planlamalar yapılmaktadır.

Kurumsal Ziyaretler

Bilhikem yönetim kurulu tarafından özellikler kardeş kuruluşlara ve benzer faaliyetler sürdürmekte olan dernek, vakıf ve merkezlere gerçekleştirilen programlardır.

Kış Eğitim Kampları

Bilhikem kademe öğrencilerine yönelik Kış mevsiminde ve genelde ara tatillerde gerçekleştirilen yoğun bir eğitim programıdır. Bu program çerçevesinde davet edilen alanında uzman akademisyen ve araştırmacılar iki günlük bir program çerçevesinde kademe ve ihtisas öğrencilerine çeşitli konularda sunumlar yapmaktadırlar. Ayrıca program çerçevesinde sinema gösterimi ve müzik dinletisi gibi çeşitli sanatsal etkinlikler ve çay sohbetleri de gerçekleştirilmektedir.

Şehir Konferansları

Bu programın amacı çeşitli paydaşlarla birlikte şehirdeki akademik ve ilmi boşluğu doldurmaktır. Bu programla Van ve çevre illerde akademik ilgisi olan şahıslara ulaşmak hedeflenmektedir.

İftar Programları

Her yıl Ramazan ayında düzenlediğimiz ve samimi ve sıcak bir ortamda öğrencilerimizin, dernek üyelerimizin ve çeşitli davetlilerin katılımıyla gerçekleşen bir etkinliktir.

Sene Sonu Piknikleri ve Genel Değerlendirme Toplantıları

Her yılın sonunda kademe öğrencileri, hocalar ve ailelerinin katılımıyla gerçekleşen bir etkinliktir. Bu etkinliklerde pikniğin yanında kademe öğrencileriyle genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Mezuniyet Törenleri

Bilhikem'in her yıl sonunda kademe eğitimini tamamlayan öğrenciler için düzenlediği bir programdır. Bu programlarda hocaların ve öğrencilerin genel değerlendirmeleri alınmakta, çeşitli temenniler dile getirilmekte ve öğrencilere katılım belgesinin verildiği bir merasim düzenlenmektedir.

Ahmet ERİŞ

• *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*

**MEMLKLER DÖNEMİNDE HADİS İLMİ VE
ÖNE ÇIKAN BAZI DARU'L-HADİSLER**

MEMLÜKLER DÖNEMİNDE KUDÜS'TE HADİS İLMİ VE ÖNE ÇIKAN BAZI DÂRU'L-HADİSLER

Ahmet ERİŞ

Özet

Kudüs, Hicrî 636 yılında Hz. Ömer'in fethiyle İslam topraklarına katılmıştır. Mekke ve Medine'den sonra İslam dünyasının en önemli üçüncü beldesi kabul edilmiştir. Mescid-i Aksâ'nın faziletine dair nakledilen rivayetlerin de etkisiyle birçok sahabî tarafından yerleşim yeri olarak tercih edilmiştir. Fatımîlerin ve daha sonra Haçlıların işgaliyle fetret süreci yaşayan Kudüs, hicri 836 yılında Salâhaddîn Eyyûbî tarafından tekrardan fethedilmiştir. Eyyûbî ailesi ve Memlûk sultanlarının teşvikleriyle Kudüs'te dârü'l-hadis ve dârü'l-kuran gibi yüzlerce farklı medrese kurulmuştur. Kurulan vakıf medreseleriyle Kudüs, âlimlerin mesken edindiği ve ilmî çalışmaların yoğun olarak yürütüldüğü bir ilim merkezi hâline gelmiştir. Medreselerde hadis alanında çeşitli eserler yazılmıştır. Usûlü hadis ile temel hadis kaynakları okunmuş ve okutulmuştur. Tefsir, hadis, fıkıh, kıraât, tasavvûf, tarih, dil ve mantık gibi dini ilimlerin yanında tıp, hendese gibi aklî ilimler de okutulmuştur. Yürütülen bu ilmî faaliyetler hadis ilminin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Bu nedenle çalışmamızda Memlûkler döneminde Kudüs'te hadis ilminin gelişimi ve öne çıkan bazı medrese ve dârü'l-hadislerle alınmıştır. Bu medreselerde ders veren müderris kadrosu hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmamız Memlûkler döneminde hadis ilmi ve Memlûkler döneminde öne çıkan bazı medreselerin tanıtılması ile sınırlandırılmıştır. Bir giriş ve iki ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci ana başlıkta ilk olarak Memlûkler döneminde Kudüs'te yürütülen ilmî faaliyetler, ikinci ana başlıkta ise, Memlûkler döneminde hadis ilmi ve öne çıkan bazı medreseler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Muhaddis, Kudüs, Memlûkler Dönemi, Dârü'l-Hadîs, Medrese.

THE SCIENCE OF HADITH IN JERUSALEM DURING THE MAMLUK PERIOD AND SOME PROMINENT DR AL-HADITH INSTITUTIONS

Abstract

Jerusalem was incorporated into Islamic territory in the year 636 AH with the conquest of Caliph Umar. It has been regarded as the third most important city in the Islamic world after Mecca and Medina. Influenced by the virtues attributed to Al-Aqsa Mosque in various narrations, many companions of the Prophet chose it as a place of residence. After a period of turmoil under the occupation of the Fatimids and later the Crusaders, Jerusalem was reconquered by Salah al-Din al-Ayyubi in the year 836 AH. With the encouragement of the Ayyubid family and the Mamluk sultans, hundreds of different madrasas—such as Dr al-Hadth and Dr al-Qur’n—were established in Jerusalem. With the establishment of endowed madrasas, Jerusalem became a center of learning where scholars resided and scholarly activities flourished. In the madrasas, the principles of Hadith methodology and the major Hadith sources were studied and taught. Various works have been written in the field of Hadith. In the madrasas, alongside religious sciences such as tafsir, hadith, fiqh, qira’at, Sufism, history, language, and logic, rational sciences like medicine and geometry were also taught. The scholarly activities carried out in these institutions played a crucial role in the advancement of Hadith studies. Therefore, in this study, the development of Hadith studies in Jerusalem during the Mamluk period and the prominent madrasas and Dar al-Hadith institutions are discussed. The composition of the teaching staff in these madrasas has been discussed. Our study is limited to the field of Hadith studies during the Mamluk period and the introduction of certain prominent madrasas from that era. The study consists of an introduction and two main sections. The first main section discusses the scholarly activities carried out in Jerusalem during the Mamluk period, while the second main section focuses on Hadith studies during the Mamluk era and introduces some prominent madrasas.

Keywords: Hadith, Muhaddith, Jerusalem, Mamluk Period, Dr al-Hadth, Madrasa.

1. GİRİŞ

Tarihte ilmî faaliyetlerin yürütüldüğü önemli merkezlerden biri de Kudüs'tür. Kudüs topraklarının faziletine işaret eden ayetler ve hadislerin bulunması, Mescid-i Aksa'nın Mescid-i Haram'dan sonra inşa edilen ikinci mescit olması, Müslümanların ilk kıblesi olması, Hz. Peygamber'in Filistin bölgesinin fethedilmesini arzulaması, İsrâ hadisesinin burada gerçekleşmesi,¹ hadislerde Mescid-i Aksa'ya ziyaretin teşvik edilmesi,² Mescid-i Aksa'da kılınan namazların Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebvî'den sonra en faziletli namazlar olduğuna işaret eden rivayetler gibibirçok faktör sahabe ve sonraki nesillerin Mescid-i Aksa'ya olan ilgisini artırmıştır. İslam tarihinde Kudüs Hz. Ömer tarafından fethedilmiştir. Hz. Ömer'in Kudüs'ü fethetmesinin ardından Ebu Ubeyde, Bilâl bin Rabâh, Muâz bin Cebel ve Temîm b. Üveys ed-Dârî gibi birçok sahabe, ibadet ve ziyaret amacıyla Mescid-i Aksa'ya yolculuk yapmışlardır.

Emevîler döneminde Beytü'l-Makdis'e büyük önem verilmiştir. Bu dönemde Kudüs bir idâre merkezine dönüştürülmemiştir. Ancak, Kudüs'te devleti temsil edecek özel vâli ve kâdî atamaları, memur görevlendirilmeleri yapılmıştır. Abbâsîler döneminde ise Kudüs'te sosyal, kültürel ve ilmî faaliyetler devam etmiştir. Hicri üçüncü yüzyılın ortalarından itibaren Abbâsî devleti zayıflayınca, Kudüs'ün hâkimiyeti Tolunoğulları'na geçmiştir. Tolunoğulları yaklaşık yarım asır boyunca Kudüs'e hükmetmiş, ardından şehir Akşitler'in yönetimine geçmiştir. Hicri 358 yılında Fatımîler Mısır'ı hâkimiyetine geçirmiş, İslam beldelerinin doğusuna doğru hızla yayılmaya başlamıştır. Hicri 359 yılında ise Kudüs, resmen Fatımîlerin yönetimine geçmiştir. Yaklaşık bir asır boyunca Fatımîlerin yönetiminde kalmıştır. Hicri beşinci yüzyılın sonlarında ise artık Fâtımîlerin Beytü'l-Makdis'te var olan hakimiyetleri kırılınca Kudüs haçlılar tarafından işgal edilmiştir. Bir asra yakın haçlıların yönetiminde kalmıştır. Bu süreçte Kudüs, bir fetret süreci yaşamıştır.

Hicri 583 yılında Kudüs Selahaddin Eyyûbî tarafından yeniden fethedilmiştir.³ Selahaddin Eyyûbî'nin dönemi yaklaşık 43 yıl sürmüştür. Bu süreçte Fatımîlerin bölgedeki etkisi ve Haçlı saldırıları gibi iç ve dış karışıklıklara rağmen ilmi faaliyetlere büyük önem

¹ İsrâ 17/1.

² Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870), *el-Câmiu's-ş-şâhihu'l-Muhtaşar*, thk. Mustafa Dîb el-Bûğâ (Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1987) 1/398, 26, 14, (Hadis no: 1132).

³ Muhammed Hâfiz en-Nakâr, *Tarihü Beyti'l-Makdis fi Asri'l-Memlûkî* (Ürdün: Dâru'l-Bidâye, 2006) 9.

verilmiştir. Ftmlerin şam ve Mısır bölgesine hakimiyeti nedeniyle bölgede şi mezhebi yaygınlaşmıştı. Salhaddn Eyyb şi’ı ortadan kaldırmak, ehl-i sünnet’in görüşünü yaygınlaştırmak için çeşitli medreseler kurmuştur.⁴Eyyb ailesinin ilme verdiği önem nedeniyle bu dönemde limlere, fakihlere ve ediplere de büyük değer verilmiştir. Bu amaçla çeşitli medreseler kurulmuş, buralarda ders veren müderrislere ve talebelere maddi ve manevi destek sağlanmıştır. Bu teşvik edici destekler sayesinde birçok lim Kudüs’e yerleşmiştir.⁵

Eyybler döneminde Kudüs’te başlatılan bu ilm faaliyetler Memlkler dönemi ile kemale ermiştir.Memlkler döneminde çok sayıda medrese kurulmuştur. Ülkemizde Salahiyye Medresesi⁶, Nuriyye Medresesi ve Eşrefiyye Medresesi⁷ gibi bazı medreseler hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak araştırdığımız kadarıyla diğer birçok medresenin ise çalışılmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışmamız Memlkler döneminde Kudüs’te hadis ilmi ve ne çıkan bazı dru’l-hadisler olarak belirlenmiştir. Çalışmamız Memlkler dönemi ile sınırlandırılmıştır. Memlkler döneminde kurulan medreseler oldukça fazla olduğundanalışmada ne çıkan bazı dru’l-hadisler ile yetinilmiştir.Memlkler döneminde hadis ilmine değinilmiş ve ne çıkan bazı medreseler ve dru’l-hadisler özetle tanıtılmıştır.

1. MEMLKLER DÖNEMİNDE KUDÜS’TE YÜRÜTÜLEN İLM FAALİİYETLER

Hız. Ömer’in fethiyle birlikte Kudüs, önemli bir ilim merkezi olmuştur. Emevler ve Abbsler döneminde de bu ilm canlılık devam etmiştir. Ancak daha sonra Fatımler ve Haçlılar tarafından işgal edilen şehir, bir fetret süreci yaşamıştır. Hicr 583 yılında Kudüs, Salahaddn Eyyb tarafından yeniden fethedilmiştir. Salahaddn Eyyub dönemi ile Kudüs tekrardan önemli bir ilim merkezine dnşmştir. Selahaddin Eyyubi, Mısır ve şam bölgelerindeki mevcut medreseleri desteklemiş ve yeni medreseler inşa etmiştir. limleri ve fakihleri kendi ülkesine çekmek amacıyla medrese ve müderrislik sistemini cazip hle getirmiştir. Kudüs’te kurulan Salahiyye Medresesi, bu gelişmelerin önemli örneklerinden biridir.⁸Kurulan medreselerde ilm ve kültürel faaliyetler yürütülmüş, talebelerin ve medreselerde ders veren

⁴Muhammed Kmil Krrah Bilel, ‘‘el-Ĥeyt’l-İlmiyye f’l-Kudüs f Ahdeyn el-Urtk ve’l-Eyyb: Muvzenet ve Takym’’, *Mecelletü Dirsat Beyti’l-Makdis* 3/20 (2020), 455-472.

⁵Selv eş-Trifi, *el-Ĥeyt’l-İlmiyye f Medneti’l-Kudüs* (Ürdün: Dru Emced, 2018) 21-23.

⁶Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan etinel, ‘‘Medreselerin Doğusu ve Kudüs’ten Yedi Asırlık Bir rnek: Salahiyye Medresesi’’, 21/1 (30 Haziran 2021), 55-76.

⁷Ayrıntılı bilgi için bkz. Rıdvan Kalaç, ‘‘Bir Hadis İhtisas Kurumu Olarak Nriyye ve Eşrefiyye Drlhadisi’’, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 9 (27 Haziran 2020), 67-82.

⁸Eb’l-Yümn el-Kd Mucru’d-Dn el-Hanbel, *el-Uns’l-Cell bi Trhi’l-Kudüs ve ’l-Hall* (Matbat’l-Haydariyye, 1968, byy.) 2/42.

âlimlerin kitaplara ulaşmasını sağlamak amacıyla kütüphaneler inşa edilmiştir. Medreselerde hem müderrislerin hem de talebelerin iâşe ve ibâte giderleri ile müderrislerin maaşları vakıflar tarafından karşılanmıştır. Eyyûbîlerle başlatılan bu ilmî faaliyetler Memlûkler dönemiyle kemâle ermiştir.

Eyyûbîler ve Memlûkler döneminde medreseler, sultanlar, vezirler, emirler, kadınlar, zenginler ve buna güç yetirebilen âlimler tarafından yapılan vakıflarla kurulmuştur. Salâhiyye Medresesi, el-Medresetü'd-Duvâdâriyye, el-Medresetü't-Tenkiziyye, el-Medresetü'l-Fahriyye, el-Medresetü'l-Cûkendâriyye, el-Medresetü'l-Fârisiyye, el-Medresetü'l-Ergûniyye, el-Medresetü'l-Mencikiyye, el-Medresetü't-Tâziyye, el-Medresetü Menkelî ve el-Medresetü't-Taştemriyye gibi vakfedilen birçok medrese inşa edilmiştir.⁹Bunun yanı sıra birçok dâru'l-hadis kurulmuştur. Eyyûbî devletinin önde gelen komutanlarından biri olan el-Emîr. Şerafuddîn Îsâ el-Hakkârî (ö. 666/1268) tarafından dâru'l-hadîs kurulmuştur.¹⁰ Kurulan medreselerde ve dâru'l-hadislerde ilmi faaliyetler yürütülmüştür. Bu ilmî gelişmeler, Memlûkler döneminde de devam etmiş ve zirveye ulaşmıştır. Memlûkler döneminde medreselerde tefsir, hadis, fıkıh, dil, mantık, tasavvuf gibi birçok alanda dersler verilmiştir. Hadis ilmine ayrı bir önem verilmiştir. Bu nedenle Memlûkler döneminde hadis ilmi ve bu dönemde kurulan bazı dâru'l-hadislere ve medreselere değinmek faydalı olacaktır.

2. MEMLÛK DÖNEMİNDE KUDÛS'TE HADİS İLMİ

Salâhaddîn Eyyûbî dönemi ile başlatılan ilmi faaliyetler, Memlûkler döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde kurulan medreselerde tefsir, fıkıh, hadis, kıraât, tasavvuf, arap dili, gibi dini ilimlerin yanı sıra, tıp, mühendislik gibi aklî ilimler de okutulmuştur. Bazı medreseler de her alanda eğitim verilirken, diğer bazı medreseler ise belli bir ilme tahsis edilmiştir. Dinî ilimlerin eğitime büyük önem verilmiştir. Bu ilimlerin başında ise hadis ilmi gelmektedir. Zira hadis ilmi, Hz. Peygamber'i konu edinen ve onun sözleri, fiilleri ve ahvali hakkında bilgi veren önemli bir ilim dalıdır. Hadis ilmi, en çok reğabet gören, en faziletli ve en faydalı ilimlerden biri kabul edilmiştir.¹¹ Memlûkler döneminde Başta mescidi'l-Aksa olmak üzere el-Emîr. Şerafuddîn Îsâ el-Hakkârî (ö. 666/1268), tarafından kurulan dâru'l-hadiste ve

⁹Muhammed Mahmûd el-Enâkira, "El-Medârisü'l-Kudûs fî Asri'l-Memlûkî", *Yermük üniversitesi Merkez el-Buhûs ed-Dirâsât et-Târihiyye* 11 (2021).

¹⁰Ebû Nasr Tâcuddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ. thk. Mahmûd Muhammed et-Tenâhî ve dğr.* (Dâru'l-Hicr, 1413)7/255.

¹¹İbnü's-Salâh, Ebû'l-Fütûh Necmüddîn (Kemâlüddîn) Ahmed b. Muhammed, *Ma'rifetü Envai 'Ulûmi'l-Hadîs*, thk.Nuruddîn İtr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1986)1/5.

medreselerde hadis dersi verilmiştir. Hadisler genel itibariyle semâ, kiraât ve icazet yoluyla alınmıştır.

Dâru’l-hadislerde genellikle Buhârî ve Müslim’in sahihleri ile Tirmizî, Eb Dâvd ve İbn Mâce’nin snenleri gibi temel hadis kaynakları ile *Cz,Müntehab, Meşîhât* ve kırk hadis türünde yazılmış eserler de ilim halkalarında okunmuş ve okutulmuştur. Temel hadis kaynakları üzerine şerh, cem, ihtisar ve üzerine ittifak edilen hadislerin tespiti şeklinde eserler yazılmıştır.¹²rneęin, medreselerde Salâhiyye Medresesi’nin baş müderrisi İbnu’s-Salâh’ın *Mukaddime* adlı eseri ve bu eserin kolay ezberlenmesi için Zeynüddin el-İrâkî (. 806/1404) tarafından kaleme alınan *Elfiyye* isimli eseri, İbn Hacer’in *Nhbet’l-Fiker* gibi hadis uslne dair yazılmış temel usul eserleri ders kitabı olarak okutulmuştur.Daru’l-Hadisler’de Cemaluddn Abdullah b. Muhammed b. Cemâa el-Makdisî ve Kâdî şemsuddn b. Abdirrahmân el-Umerî el-Alîmî el-Hanbelî gibi birçok hadis âlimi, Beytü’l-Makdis’ta *Sahîh-i Buhârî*’yi okutmuştur.

Bu dönemde genellikle şerh, ihtisar, cem, i’râb, üzerine ittifak edilen hadislerin tespiti ve hadis usl gibi konularda eserler telif edilmiştir. Yazılmış eserlerin çoğu temel hadis kaynaklarından derlenerek yazılmıştır. Mesela, Ferrâ el-Begavî’nin (. 516/1122) *Mesâbîhu’s-Sünne*’si ve Radiyyddin es-Sâğânî’nin (. 650/1252) *Meřâriķu’l-Envârî’n-Nebeviyye min Sıhâhi’l-Aķbârî’l-Muştafaviyye* adlı eseri gibi güvenilir hadis kaynaklarından derlenmiş çeşitli eserler te’lif edilmiştir.¹³

Kudüs’te medreselerin yaygın olması, iklim şartlarının Mekke ve Medine’ye göre daha elverişli olması ve devlet yetkililerinin teşvikleri gibi birçok faktör, şehre pek çok âlimin yerleşmesini sağlamıştır. Tüm bu nedenler Kudüs’n bir ilim merkezi haline gelmesini sağlamıştır.İbn Hacer el-Askâlânî (. 852/1448), İbn Hâlikân (. 681/1282), İbn şâkir el-Ketebî (.764/1362) gibi birçok hadis alimi Kudste ikâme etmiştir. Bununla Beraber İbn Kesîr (. 773)1372), el-Makrizî (. 845/1441), Mucruddn el-Hanbelî (. 927/1520) gibi birçok müfessir ve islam tarihçisi Kudüs’e yerleşmiştir.

Hadis âlimleri, hadis almak ve öğrenmek amacıyla Kudüs’e çeşitli rihleler gerçekleştirmişlerdir. Tarihi süreçte Irak, İran, Yemen, Türkistan, Endülüs gibi dünyanın çeşitli

¹² Mucru’d-Dn, *el-Uns’l-Celil bi Târîhi’l-Kudüs ve ’l-Halil*, 2/125

¹³ Abdulcelil Hasen Abdulmehdi, *el-Medâris fi Beyt’il-Makdis fi’l-Asreyne el-Eyybî ve’l-Memlkî Devruhâ fi’l-Hareketi’l-Fikriyye* (Ürdün: Vezâretü’s-Sekâfe, 2009) 20-30.

bölgelerinde yaşayan alimler ilim almak için Kudüs'e rihleler yapmışlardır.¹⁴ Ricâl kitaplarında Kudüs'e rihleler yapmış birçok hadis alimi zikredilmiştir.¹⁵ Alimlerin Kudüs'e yerleşmesi ile Kudüs'te Ebû İshâk b. Ebi'l-Fadl b. Sa'dillâh el-Cemaâ'ya (ö.575/1276) nisbet edilen Cemaâ ailesi, Kudâme el-Makdisî'ye (ö. 607/1208) nisbet edilen Kudâme ailesi, Ğânim el-Makdisî'ye nisbet edilen Ğânim âilesi, Salâhuddîn el-Alâî el-Keykeldî'ye (ö.761/1359) nisbet edilen Kelkeldî ailesi, Takiyyuddîn el-Kalkeşendî'ye (ö. 778/1376) nisbet edilen Kalkeşendî ailesi ve Nablus yakınlarında yer alan köye nisbet edilen ed-Dîrî ailesi gibi ilimde teberrüz etmiş birçok ailenin yetişmesi sağlanmıştır.¹⁶

Memlükler döneminde Kudüs'te kadın erkek birçok hadis alimi yetişmiştir. O dönemde Abdullah b. Ali b. Süleyman el-Ğarneti (ö. 711/1312) Ali b. Ahmet b. Hatice el-Endülüsî (ö.719/1319) Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Makdisî (ö.730/1330), İmâduddîn Ebû Hâfız Ömer b. Abdirrahîm el-Kırşî (ö.734/1334), Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî (ö. 634/) Muhammed b. Muhammed b. Abdillatîf b. Yahya b. Ali Ensârî el-Hazrecî (ö.771/1370), Muhammed b. Süleyman b. Hasan b. Mûsâ el-Makdisî (ö.780/1379), Ömer b. el-Muhîb Abdullah b. el-Muhîb el-Makdisî (ö.781/1380), Ahmet b. Ali b. Halil Şihâbuddîn el-Makdisî (ö.880/1476) gibi birçok erkek hadis alimi yetişmiştir.

Bunun yanı sıra Hatice bint. Abdurrahman b. Ahmed b. Abdilmelik el-Bun Osman el-Makdisiyye (ö.707/1308), Sare bint. Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilmelik b. Osman b. Hibetillâh el-Makdisiyye (ö.720/1320), Zeynep bint. Ahmed b. Ömer b. Ebî Bekr b. Şükr b. Allân el-Makdisî (ö.722/1322), Esmâ bint. Muhammed b. el-Kemâl Abdurrahîm el-Makdisiyye (ö.723/1323), Habibe bint. Ez-Zîn Abdurrahman b. Ebî Bekr Muhammed b. İbrahim b. Ahmed el-Makdisî (ö.733/1333), Fatma bint. Abdi'd-Dâim b. Ahmed b. Abdi'd-Dâim b. Ni'met el-Makdisiyye (ö. 734/1334), Zeynep bint. Ahmed b. Abdurrahîm b. Abdülvâhid b. Ahmed el-Makdisiyye (ö.740/1340), Safiye bint. Ahmed b. Ahmed b. Ubeydillah b. Muhammed b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisiyye (ö.741/1341), Melike bint. eş-Şeref Abdillâh b. el-Îz İbrahim b. Ubeydillah b. Ebî Amr (ö.802/1400), Amine Takiyyuddîn İsmail el-Kalkaşendî (ö.809/1407), Fatma bint. Halîl b. Ahmed b. Ebi'l-Feth el-Makdisî (ö.838/1435), Ümmü Abdillâh Esmâ bint. eş-Şems el-Kalkaşendî (ö.838/1435), Ümmü'l-Fadl Azîze bint. Muhammed b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö.892/1487) gibi birçok kadın muhaddis medreselerde

¹⁴ Muhammed Hâfiz en-Nekâr, *Tarîhu Beyti'l-Makdis fî Asri'l-Memlûkî*, 157-158.

¹⁵ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibân, *eş-Şikât* (Haydarabad 1973: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmânî, 1973) 4/19.

¹⁶ Muhammed Hâfiz en-Nekâr, *Tarîhu Beyti'l-Makdis fî Asri'l-Memlûkî*, 160-161

hadis okumuş ve okutmuşlardır.¹⁷řimdi Memlkler döneminde kurulan ve ne çıkan bazı dru’l-hadisler ve medreselere değinmek faydalı olacaktır.

2.1. Memlkler Döneminde ne çıkan Bazı Dru’l-Hadisler

Asr-ı Saadette Hz. Peygamber, Mekke’de Dr’l-Erkam’da eğitim faaliyetlerine başlamış, daha sonra Medine’de Mescid-i Nebev ve Suffa’da bu faaliyetleri srdrmştir. Hz. Peygamber’in vefatından sonra ise hicr dördüncü yüzyıla kadar Kur’an ve hadis eğitimi daha çok mescitlerde, camilerde ve limlerin evlerinde devam etmiştir. Selçuklular döneminde Nizm’l-Mülk ile başlayan medrese sistemi, daha sonra Nuriyye ve Eşrefiyye gibi dr’l-hadislerle varlığını srdrmştir.¹⁸İslam tarihinde ilm faaliyetler zamanla genişlemiş çeşitlenmiş ve kurumsal faaliyetlere dnuşmuştur.¹⁹ Medreselerin en çok yaygın olduğu dönemlerden bir de Eyybler ve Memlkler dönemi­dir.

Eyybler tarafından Kudüs’te medreseler, dr’l-hadisler, tekke ve zaviyeler gibi çeşitli ilim merkezleri inşa edilmiştir. Bu medreseler, tekke ve zaviyeler Memlkler döneminde de devam ettirilmştir. Salhiyye Medresesi, Nahviyye Medresesi, Efdaliyye Medresesi, Meymniyye Medresesi, ed-Derakt Medresesi gibi bazı medreseler Eyyb’ler döneminde kalma medreseler­dir. Bunun yanı sıra Memlkler döneminde Memlk sultanları, vezirleri ve emirlerinin teşvik ve destekleriyle Kudüs’te el-Medresetü’t-Tenkiziyye, el-Medresetü’l-Htuniyye, el-Medresetü’l-Eşrafiyye, el-Medresetü’t-Taştemriyye, el-Medresetü’l-Cevheriyye, Medresetü Dri’l-Hads gibi sayıca oldukça fazla ilim merkezi inşa edilmiştir.²⁰ Bu medreseler bazı diğer bazı kaynaklarda ise dru’l-hadis olarak zikredilmiştir. Kaynaklarda bu medreselerin hepsi hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Bu nedenle Memlkler döneminde ne çıkan bazı medreseler ve yürüttükleri ilm faaliyetler hakkında bilgi vermek, dönemin ilm ve kültürel yapısını anlamak açısından faydalı olacaktır.

a) Eşrefiyye Medresesi

Eşrefiyye medresesi Emir Eşref Muzafferuddn Musa b. dil tarafından hicri 630 kurulmuştur. Medresede dru’l-hadisın başına Takiyyuddn Osman b. Abdirrahman el-Kurd eş-şehrazr getirilmiştir. Takiyyuddn medresede 13 yıl boyunca baş müderrislik yapmıştır.

¹⁷Muhammed Zri’ el-Ustl, ‘‘el-Ulm ve’l-Ulemu fi Beyti’l-Makdis fi Ahdi’l-Memlk’’, *Mecelletü’l-ölüm ve’l-Edeb ve Ulmi’l-İnsniyyti ve’l-İctim* 79 (2022), 17-46.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kalaç, ‘‘Bir Hadis İhtisas Kurumu Olarak Nriyye ve Eşrefiyye Drlhadisi’’.

¹⁹Neb Bozkurt, ‘‘Medrese’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV yay., 200328) 28/32-3327.

²⁰ Muhammed Hfiz en-Nakr, *Tarih Beyti’l-Makdis fi Asri’l-Memlk*, 184-189.

Bunun dışında medresede el-Kâdî İmâmuddîn el-Hurestânî el-Hazrecî, Şehabuddîn Ebû Şâmeti Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî gibi birçok hadis alimi ders vermiştir. Melik Eşref burada Zebîdî'den *Sahih-i Buharî*'yi dinlemiştir.²¹ Medresede Ahmed el-İskenderî *Şahîh-i Müslim*'i okutmuştur.²² Zehebî, “Şemsuddîn b. el-Kemâl Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdurrahîm el-Makdisî el-Hanbelî'nin Eşrefiyye Daru'l-Hadisi'nin meşihatlarındandır.” demiştir. Bunun yanında medresede Takiyyuddîn Süleymân b. Hamza, Şerefuddîn Ebu'l-Fadl el-Hasen, İzzuddîn Muhammed b. Kâdî'l-Kudât Takiyyudîn Süleymân el-Makdisî, Bedruddîn Kâdî'l-Kudât Süleymân el-Makdisî, eş-Şems Muhammed b. Ahmed b. el-Bâsitî gibi birçok hadis alimi hocalık yapmıştır.²³ Medresede temel hadis kitapları okutulmuştur.

b) Tenkiziyye Medresesi

Memlükler döneminin en önemli medreselerinden biridir. Emîr Seyfuddîn Ebû Said Tenkîz (ö. 729 1328) tarafından vakfedilmiş ve inşa edilmiştir. Medrese, Mescid-i Aksa'nın batısında Silsile kapısının güneyinde yer almaktadır. Medrese, sadece dersliklerden ibaret olmayıp; mescid, kervansaray, tekke, yetimhane ve içinde taharet için havuz ve hamam gibi çeşitli yapılarıyla bir kompleks olarak hizmet vermiştir. Medresede hocalık ve talebelik yapacak kimselerde belli şartlar aranmıştır. Müderrisin Hanefî mezhebini iyi bilmesi şart koşulmuştur. Hadis alanında ders verecek olan hocanın rivayetleri iyi bilmesi, zabt ve adalet yönünün sağlam olması, kıraatının düzgün olması ve insanların teveccühünü kazanmış olması şart koşulmuştur.²⁴ Medresede kıraat, Kuran ve hadis alanında birçok hoca müderrislik yapmıştır. Hadis alanında el-Burhan b. et-Tekiy, eş-Şems el-Urmevî ve Sadruddîn Süleymân b. Abdilhekîm gibi bir alim hocalık yapmıştır.²⁵ Bunun yanında Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî (ö. 761/1359) gibi büyük hadis alimleri ders vermiştir.²⁶ el-Alâî'nin vefatından sonra medresede İbn. Hilâl el-Makdisî (ö. 765/1364) ders vermiştir.²⁷ Medrese Memlük Sultanlarının desteğiyle faaliyetlerini sürdürmüştür. Medresede temel hadis kaynakları okunmuş ve okutulmuştur.

²¹ Abdulkâdir b. Muhammed en-Neîm ed-Dimeşkî, *ed-Dârisu Fî Târihi'l-Medâris*, 36-40.

²² Nihat Azamat, “Afîf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yay., 1988) 411-412.

²³ Abdulkâdir b. Muhammed en-Neîm ed-Dimeşkî, *ed-Dârisu Fî Târihi'l-Medâris*, 37-42.

²⁴ Hicijîh Şawkat Ramadan; Al-Tel, “el-Medresetü't-Tenkiziyye fî'l-Kudüs Nemûzecen li İdâreti'l-Medârisi ve Evkâfuhâ fî'Asri'l-Memlûki”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 56/1 (2015), 77-106.

²⁵ Abdulkâdir b. Muhammed en-Neîm ed-Dimeşkî, *ed-Dârisu Fî Târihi'l-Medâris* (Beyrut: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, 1990) 91.

²⁶ Selmân Başaran, “ALÂÎ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yay., 1989).

²⁷ Nuri Topaloğlu, “İbn. Hilâl el-Makdisî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV yay., 1999).

c) Htuniyye Medresesi

Htun bint. Œemsiddn Muhammed b. Seyfiddn el-Kzuniyye tarafından hicri 755 yılında vakfedilmiştir.²⁸ Medrese Htun bint. Œemsiddn’e nisbet edilmiş ve Htuniyye medresesi olarak isimlendirilmiştir. Htun bint. Œemsiddn Atabeg Zengi ile evlenmiştir. Medresede hadis dersi almış ve müderrislik yapmıştır. Medrese’de haneŒi mezhebi okutulmuştur. Œemsuddn Abdullh b. Muhammed b. At el-Ezra el-HaneŒi, es-Sadr b. Akibe İbrahim b. Ahmed b. Akibe b. Hibetillh, Mecduddn Eb Muhammed b. Abdirrahmn, Mesd b. Œuca’ b. Muhammed el-İmm Burhnuddn, Husmuddn Ebu’l-Fadl b. Kdi’l-Kudt gibi birçok alim ders vermiştir.²⁹

d) Cevheriyye Medresesi

Medrese Sultan Memdh’un evi iken Necmuddn Eb Bekr Muhammed b. Ayyş et-Temim el-Cevheriyye tarafından satın alınmış hicri 144 yılında medreseye vakfedilmiştir.³⁰ Medrese hicri 676 yılında inşası tamamlanmış ve ders vermeye başlamıştır. Medresede HaneŒi Kdisi Husmuddn er-Rz, Muhyiddn el-Esmer el-HaneŒi, Œihbuddn b. Kdi el-Hasan, Burhnuddn b. Abdillah, Œemsuddn er-Rak, Nu’mn b. eş-Œeyh Fahriddn b. Cemlddn Ysuf el-HaneŒi gibi birçok hadis ve fıkıh alimi ders vermiştir.³¹ Medresede hadis dersi yanı sıra HaneŒi mezhebi de okutulmuştur.

e) Dru’l-Hads Medresesi

Emr. Œerefuddn İsa el-Hakkr tarafından kurulmuştur. Medrese hadis ilmine tahsis edilmiştir. Sadece hadis ilimlerinin okutulduğu küçük bir medrese olduğu için kaynaklarda hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir.³²

Memlkler döneminde yukarıda saydığımız daha birçok medrese inşa edilmiştir. Salhiyye Medresesi, Efdaliyye Medresesi, Meymniyye Medresesi ve ed-Derkt Medresesi gibi bazı medreseler, Eyybler döneminden kalmış olup Memlkler döneminde de varlıklarını srdrmştir.³³ Medreselerin bazısı hadis ilmine has kılınmış drul hadis şeklinde hizmet

²⁸ Mucru’d-Dn, *el-Uns’l-Cell bi Trhi’l-Kudüs ve ’l-Hall*, 42.

²⁹ *ed-Drisu f Trihi’l-Medris*.

³⁰ Mucru’d-Dn, *el-Uns’l-Cell bi Trhi’l-Kudüs ve ’l-Hall*, 43.

³¹ Abdulkdir b. Muhammed ed-Dimeşki, *ed-Drisu F Trihi’l-Medris*, 381-383.

³² Muhammed Hfiz en-Nekr, *Trihu Beyti’l-Makdis f Asri’l-Memlk*, 185.

³³ Muhammed Hfiz en-Nekr, *Trihu Beyti’l-Makdis f Asri’l-Memlk*, 188.

vermiştir. Bazısı ise sadece Kuran ilmine has kılınmış dâru'l-Kuran olarak hizmet vermiştir. Medreselerde genelde dört mezhep de okutulmuştur. Ancak sadece Şafiî mezhebinin okutulduğu veya sadece Hanefî mezhebinin okutulduğu medreselerin de olduğu görülmektedir.³⁴Ancak Şam bölgesinde Şafiî mezhebi yaygın olduğu için medreselerin çoğunda Şafiî mezhebi okutulmuştur.

SONUÇ

Memlûklüler, Eyyubilerin devamı olarak hicri yedinci ve sekizinci yüzyıllarda Kudüs'te hüküm sürmüşlerdir. Eyyubiler döneminde devam eden ilmi faaliyetler Memlûkler döneminde de artarak devam etmiştir. Bu dönemde ilmi faaliyetler canlanmış, medreseler, daru'l-hadisler, daru'l-Kuranlar, tekke ve zaviyeler, kütüphaneler gibi çok sayıda eğitim mekanları kurulmuş, islami ilimlerin büyüüp gelişmesine katkı sağlanmıştır. Salâhiyye Medresesi, Nahviyye Medresesi, Meymûniyye Medresesi, Efdaliyye Medresesi, ed-Derakât Medresesi gibi Eyyubiler'den kalan bazı eğitim kurumları varlığını Memlûkler döneminde de devam ettirmiştir. Bu nedenle Memlûkler döneminde hadis eğitim metodları Eyyûbîler döneminin devamı niteliğinde olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra el-Medresetü't-Tenkiziyye, el-Medresetü'l-Eşrafiyye, el-Medresetü'l-Hâtuniyye, el-Medresetü't-Taştemriyye, el-Medresetü'l-Cevheriyye gibi sayıca oldukça fazla ilim merkezi ise Memlûkler tarafından inşa edilmiştir.

Medreselerde hadis eğitimi semâ, kıraât ve icâzet yoluyla devam etmiştir. Buhâri ve Müslim'in sahihleri, Tirmizi, Ebû Dâvud ve İbn Mâce'nin sünenleri gibi temel hadis eserleri okutulmuştur. İbn Salah'ın Mukaddimesi gibi temel usul kaynaklarının yanı sıra, Cüz, Müttehâb, Meşîhât, Cem ve İhtisar türü eserler te'lif edilmiştir. Bu dönemde yazılmış eserlerin geneli temel hadis kaynaklarından derlenerek yazıldığı görülmektedir.

Irak, İran, Yemen, Türkistan, Endülüs gibi farklı beldelerde yaşayan birçok alim hadis almak için Kudüs'e rihleleryapmışlardır. İbn Hâcer, İbn Halikân ve el-Makrizî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî, Hatice bint. Abdurrahman b. Ahmed b. Abdilmelik el-Makdisiyye, Zeynep bint. Ahmed b. Ömer b. Ebî Bekr el-Makdisiyye gibi erkek ve kadın birçok hadis alimi Kudüs'te çeşitli medreselerde hadis okumuş ve okutmuşlardır. Eyyûbîlerin ve Memlûk sultanlarının desteğiyle ilimle iştiğal eden birçok alim Kudüs'e yerleşmiştir. Böylece

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdulkâdir b. Muhammed en-Neim ed-Dimeşkî, *ed-Dârisu Fî Târihi'l-Medâris* (Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye, 1990).

Kudüs’te Ebu’l-Fadl b. Sa’dillh el-Cema’ya nisbet edilen Cema ailesi, Kudme el-Makdisi’ye nisbet edilen Kudme ailesi, anim el-Makdisi’ye nisbet edilen anim ilesi, Salhuddn el-Ali el-Keykeldi’ye nisbet edilen Kelkeldi ailesi, Takiyyuddn el-Kalkeendi’ye nisbet edilen Kalkeendi ailesi gibi hadislerle itigal eden birçok aile neet etmiştir. Neticede Memlkler döneminde Kudüs, hadis ilmi başta olmak üzere ilmi faaliyetlerin yrtldğu ve çeşitli medreselerin kurulduğu önemli bir ilim merkezi olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Abdulcelîl Hasen Abdulmehdî. *el-Medâris fî Beyt'il-Makdis fî'l-Asreyne el-Eyyûbî ve'l-Memlûkî Devruhâ fî'l-Hareketi'l-Fikriyye*. 2 Cilt. Ürdün: Vezâretü's-Sekâfe, 2009.

Abdulkâdir b. Muhammed en-Neîm ed-Dimeşkî. *ed-Dârisu fî Târihi'l-Medâris*. Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye, 1990.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (ö. 256/870). *el-Câmiu's-şâhihu'l-Muhtaşar*, thk. Mustafa Dîb el-Bûğâ. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1987.

ÇetiNel, Hasan. “Medrelerin Doğuşu ve Kudüs'ten Yedi Asırlık Bir Örnek: Salâhiyye Medresesi”. *Journal of Islamicjerusalem Studies* 21/1 (30 Haziran 2021), 55-76. <https://doi.org/10.31456/beytulmakdis.810308>

Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibân. *eş-Şikât*. 9 Cilt. Haydarabad 1973: Dâiretü'l-Meârifi'l-Osmânî, 1973.

Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî. *Tabakâtü's-Şâfi'yyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmûd Muhammed et-Tenâhî ve dğr. 10 Cilt. Dâru'l-Hicr, 1413.

Ebü'l-Yümn el-Kâdî Mucîru'd-Dîn el-Hanbelî. *el-Unsü'l-Celîl bi Târihi'l-Kudüs ve'l-Halîl*. 2 Cilt. Matbaâtü'l-Haydariyye, 1968.

İbnü's-Salâh, Ebü'l-Fütûh Necmüddîn (Kemâlüddîn) Ahmed b. Muhammed. *Ma'rifetü Envai'Ulûmi'l-Hadîs*, thk. Nuruddîn İtr. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1986.

Kalaç, Rıdvan. “Bir Hadis İhtisas Kurumu Olarak Nûriyye ve Eşrefiyye Dârülhadisi”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 9 (27 Haziran 2020), 67-82.

Muhammed Hâfız en-Nekâr. *Tarîhu Beyti'l-Makdis fî Asri'l-Memlûkî*. Ürdün: Dâru'l-Bidâye, 2006.

Muhammed Kâmil Qurrah Bilelî. “el-Heyâtü'l-İlmiyye fî'l-Kudüs fî Ahdeyn el-Urtûkî ve'l-Eyyûbî:Muvâzenetü ve takyîm”. *Mecelletü Dirâsatü Beyti'l-Makdis* 3/20 (2020), 455-472.

Muhammed Mahmûd el-Enâkira. “El-Medârisü'l-Kudüs fî Asri'l-Memlûkî”. *Yermük üniversitesi Merkez el-Buhûs ed-Dirâsât et-Târihiyye* 11 (2021).

Muhammed Zâri' el-Ustûl. “el-Ulûm ve'l-Ulemâu fî Beyti'l-Makdis fî Ahdi'l-Memlûkî”. *Mecelletü'l-Ûlûm ve'l-Edeb ve Ulûmi'l-İnsâniyyâti ve'l-İctimâ* 79 (2022), 17-46.

Nebî Bozkurt. ‘‘Medrese’’. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/323-327. Ankara: TDV yay., 200328.

Nihat Azamat. ‘‘Afîfî’’. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/411-412. İstanbul: TDV yay., 1988.

Nurî Topaloğlu. ‘‘İbn. Hilâl el-Makdisî’’. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/67. TDV yay., 1999.

Selmân Başaran. ‘‘Alâî’’. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 331-332. İstanbul: TDV. Yay., 1989.

Selvî eş-Şârîfî. *el-Heyâtü ’l-İlmiyye fî Medîneti ’l-Kudüs*. Ürdün: Dâru Emced, 2018.

Shawkat Ramadan; Al-Tel, Hijjîh. ‘‘el-Medresetü’t-Tenkiziyye fî’l-Kudüs Nemûzecen li İdâreti’l-Medârisi ve Evkâfuhâ fî’Asri’l-Memlûkî’’. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 56/1 (2015), 77-106.

Ahmet Hüseyin ARSLAN

• *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*

**HZ. ÖMER DÖNEMİNDE KUDÜS'ÜN FETHİ:
DİPLOMASİ, BARIŞ, HOŞGÖRÜ**

HZ. ÖMER DÖNEMİNDE KUDÜS’ÜN FETHİ: DİPLOMASİ, BARIŞ, HOŞGÖRÜ

Ahmet Hüseyin ARSLAN

Özet

Hulefâ-yı Râşidîn döneminde, özellikle Hz. Ömer ve Hz. Osman zamanında İslâmiyet’in yayılması büyük bir hız kazanmış; İslâm orduları, Arap Yarımadası’nın ötesine geçerek Suriye, Irak, Filistin ve Türkistan gibi geniş bölgelere ulaşmıştır. Hz. Ebû Bekr döneminde başlayan Suriye fetihleri, Ecnâdeyn ve Yermük savaşlarında kazanılan zaferler sayesinde Doğu Roma’nın (Bizans) bölgedeki hâkimiyetinin sona ermesine yol açmış ve böylece Kudüs’ün fethi için uygun bir zemin hazırlanmıştır. Bu süreçte, Amr b. Âs komutasındaki İslâm orduları Filistin’de birçok önemli şehri fethetmiştir. Kudüs, Müslüman ordular tarafından kuşatma altına alınınca, Patrik Sophronius, yalnızca Halife Hz. Ömer’in bizzat gelmesi hâlinde barış anlaşması yapabileceğini bildirmiştir. Bunun üzerine, Hz. Ömer Kudüs’e gelerek şehrin teslim alınmasını sağlamış ve bir emannâme imzalamıştır. Yapılan bu anlaşmayla, Kudüs’te yaşayan Hristiyanların canları, malları ve ibadet yerleri güvence altına alınmıştır. Ayrıca bu emannâme, İslâm diplomasisinin titizliğini ve İslâm dininin diğer dinlere ve gayrimüslim halka gösterdiği hoşgörüyü yansıtan somut bir örnek olmuştur. Halife Hz. Ömer’in, antlaşmayı imzalamak ve şehri bizzat teslim almak üzere Kudüs’e gelmesi, bu mukaddes beldeye verdiği büyük değer için açık bir tezahürdür. Hz. Ömer, Kudüs’te çeşitli düzenlemeler yaparak Beytül Makdis’in bulunduğu alanı temizletmiş ve burada bir mescit inşa edilmesini sağlamıştır.

Halife Hz. Ömer döneminde gerçekleştirilen Kudüs antlaşmasıyla, şehirde yaşayan gayrimüslimlerin can, mal ve namus güvenliği ile din ve vicdan özgürlükleri hukukî bir çerçevede içinde teminat altına alınmıştır. Söz konusu antlaşma, yalnızca Kudüs’ün barış yoluyla fethedilmesini belgeleyen bir metin olmayıp aynı zamanda erken dönem İslâm diplomasisinin temel ilkelerini yansıtan önemli bir tarihî kaynak niteliği taşımaktadır. Çalışmanın temel amacı, Kudüs’ün Hz. Ömer dönemindeki fetih sürecini ve bu süreçte imzalanan antlaşmayı tarihsel bağlamı içerisinde inceleyerek siyasî, dinî ve hukukî boyutlarını ortaya koymaktır. Araştırmada tarihsel yöntem esas alınmış; erken dönem İslâm tarih kaynakları ve modern akademik çalışmalar kullanılmıştır. Elde edilen veriler yorumlanarak Kudüs’ün fethinin İslâm tarihindeki yeri ve önemi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelime: Hz. Ömer, Kudüs, Fetih, Hoşgörü, Diplomasi.

Abstract

During the Rashidun Caliphate, particularly under the reigns of Caliphs ‘Umar and ‘Uthmān, the spread of Islam gained significant momentum. Muslim armies advanced beyond the Arabian Peninsula, reaching vast regions such as Syria, Iraq, Palestine, and Transoxiana. The conquests in Syria, initiated during the caliphate of Abū Bakr, resulted in major victories at the battles of Ajnādayn and Yarmūk, effectively ending Eastern Roman (Byzantine) control in the region and paving the way for the conquest of Jerusalem. Under the command of ‘Amr ibn al-‘Āṣ, Muslim forces captured many important cities in Palestine. When Jerusalem was besieged, Patriarch Sophronius declared that he would only agree to a peace settlement if Caliph ‘Umar personally came to the city. Consequently, ‘Umar traveled to Jerusalem, secured the city's peaceful surrender, and signed a covenant. This agreement guaranteed the safety of the lives, property, and places of worship of the Christian inhabitants. The covenant stands as a concrete example of the meticulous nature of Islamic diplomacy and the tolerance Islam showed toward other religions and non-Muslim communities. ‘Umar’s decision to personally receive the surrender of Jerusalem demonstrated the high esteem in which he held the holy city. Moreover, he initiated several urban and religious arrangements in Jerusalem, including the clearing of the area around Bayt al-Maqdis and commissioning the construction of a mosque there.

With the Jerusalem treaty concluded during the caliphate of ‘Umar b. al-Khaṭṭāb, the lives, property, honor, and freedom of religion and conscience of the non-Muslim inhabitants of the city were placed under legal protection. This treaty not only documents the peaceful conquest of Jerusalem but also constitutes an important historical source reflecting the fundamental principles of early Islamic diplomacy. The main aim of this study is to examine the process of the conquest of Jerusalem during the reign of Caliph ‘Umar within its historical context and to reveal its political, religious, and legal dimensions. In this research, the historical method has been adopted, and early Islamic historical sources as well as modern academic studies have been evaluated within the framework of qualitative research. The findings have been interpreted through an analytical approach in order to determine the place and significance of the conquest of Jerusalem in Islamic history.

Keywords: ‘Umar ibn al-Khaṭṭāb, Jerusalem, Conquest, Tolerance, Diplomacy.

GİRİŞ

Kudüs, insanlık tarihinin en kadim şehirlerinden biri olup üç semavi dinin de kutsal mekânlarını barındırması bakımından tarih boyunca siyasi, dini ve kültürel bir çekim merkezi olmuştur. Kudüs, Allah’ın yeryüzüne gönderdiği birçok nebiye ev sahipliği yapmış ve bundan dolayı da ‘Peygamberler Şehri’ olarak nitelendirilmiştir. Yahudiler ve Hristiyanlar nezdinde mekân ve inançsal olarak önem arz eden kutsal şehir Müslümanların ilk kiblesi olmasıyla beraber Hz. Peygamber’in buradan Mirac’a yükselmesi yanı sıra³⁵ Kur’an-ı Kerim’de de ‘kutsal belde’ olarak zikredilmiştir.³⁶ İslam tarihinde ise Kudüs’n fethi, sadece bir toprak kazanımı değil aynı zamanda Müslümanların kutsal mekânlarla kurduğu ilişkinin ilk önemli adımlarından biridir. Bu bağlamda Hz. Ömer dönemindeki Kudüs’n fethi, hem İslam fetih politikasının barışçıl ve adalet temelli yönünü ortaya koymakta hem de sonraki dönemlerde Müslümanların gayrimüslimlerle kurduğu ilişkilerin temel çerçevesini belirlemektedir.

1. KUDÜS’N FETHİNE GİDEN SÜREÇ VE BÖLGEDEKİ GELİŞMELER

Kudüs’n İslâm’la müşerref olmasının tarihi başlangıcı, Hz. Peygamber’in vefatının ardından halife seçilen Hz. Eb Bekr döneminde, dönemin iki büyük gücü olan Doğu Roma (Bizans) ve Sâsânî topraklarına yönelik başlatılan fetih hareketleriyle gerçekleşmiştir. Peygamberin vefatı sonrası yaşanan Ridde (dinden dönme) olayları bastırıldıktan sonra, İslâm orduları Arap Yarımadası’nı açarak ‘baş döndürücü bir süratle’³⁷ fetihlere başlamıştır.³⁸

Kudüs’ün fethine giden süreçte, belirleyici iki önemli savaş yaşanmıştır. Bunlar, Doğu Roma (Bizans) ile yapılan Ecnâdeyn³⁹ ve Yermk⁴⁰ savaşlarıdır. İslâm orduları, sayıca kendilerinden üstün olan Doğu Roma (Bizans) ordularını bu iki savaşta ağır bir hezimete uğratarak bölgedeki Roma hâkimiyetini kırmış ve Kudüs fethinin önünü açmıştır.

³⁵ Muammer Gl, ‘‘Müslümanların Kudüs’ Fethi’’, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/8, (2001), 47-48.

³⁶ *Dıyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim Meali*, Erişim Tarihi: 11.08.2025, İsra 1; Maide 21; Bakara 58; A’raf 161; Tin 1. <https://kuran.diyaret.gov.tr/>; Ayrıca Bkz. Rahim Ay, *Kudüs Şehri Siyasi Tarihi (Başlangıcından M.S. 135’e Kadar) ve üç Kutsal Dindeki nemi*, (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 94.

³⁷ Robert G. Hoyland, *Allah Yolunda (Arap Fetihleri ve İslam İmparatorluğu’nun Kuruluşu)*, ev. Yusuf Selman İnanç, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2024), 21.

³⁸ Ahmed b. Yahyâ el-Belâzurî, *Fthu’l Büldân*, ev. Mustafa Fayda, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013), 127.

³⁹ Hakkı Dursun Yıldız, ‘‘Ecnâdeyn Savaşı’’, *Türkiye Dıyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 10/385.

⁴⁰ Mustafa Fayda, ‘‘Yermük Savaşı’’, *Türkiye Dıyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/485-486.

İslâm orduları 12/633 tarihinde⁴¹ Halife Hz. Ebu Bekr'in emri doğrultusunda Medine'den hareket ederek Kudüs'ün de içinde bulunduğu Suriye-Filistin bölgesinin fethi için yola çıkmıştır. Bu bölgenin fethi için Amr b. Âs, Yezid b. Ebû Süfyan, Şurahbîl b. Hasene ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı görevlendirilmiştir.⁴² Bu bölge, uzun bir süredir önce Roma İmparatorluğu, ardından da Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) hâkimiyeti altındaydı. İslâm ordularının ani hücum ve saldırılardaki başarılarından rahatsız olan İmparator Herakleios, o sırada bölgede bulunuyordu. Müslümanların ilerleyişini durdurmak ve Suriye-Filistin havalisinin güvenliğini sağlamak için kardeşi Theodoros (Tezarik) komutasında kaynağın zikrettiği şekilde sayıları 100.000 civarında olan⁴³ teçhizat bakımından üstün ve güçlü bir ordu teşkil ederek Müslümanların üzerine sevk etti. Müslüman kuvvetlerin sayısı ise gelen takviye kuvvetlerle 24.000'i bulmuştu. Sayıca üstün olan Doğu Roma (Bizans) ordularına karşı galip gelemeyeceğini anlayan Amr b. Âs, Halife Hz. Ebû Bekr'e haber göndererek ondan yardım istedi. Hz. Ebû Bekr, Irak dolaylarında Sâsânîlere karşı fütuhât hareketinde bulunan Hâlid b. Velîd'i yardım için Suriye cephesine göndermiştir.⁴⁴ Uzun ve meşakkatli çöl yolculuğunun ardından bölgeye gelen Hâlid b. Velîd ordunun başına geçerek düzenlemeler yapmış Ecnâdeyn'de karşı karşıya gelen iki kuvvetin savaşı neticesinde Müslümanların kesin zaferiyle sonuçlanmıştır.⁴⁵ Bu savaşın ardından dağılan Doğu Roma ordusu kuzeye doğru çekilmiştir. Hâlid b. Velîd komutasındaki İslâm ordusu ise, Doğu Roma'nın Suriye'deki önemli merkezlerinden olan Dımaşk (Şam) ve Hıms'ı 14/635 yılında fethetmiştir.⁴⁶ Bu esnada bir süredir hasta olan Halife Hz. Ebû Bekr, Ecnâdeyn Savaşı'nda İslâm ordusunun zafer kazandığını öğrendikten kısa bir süre sonra vefat etmiştir.⁴⁷

⁴¹ Medine'de konuşlu İslâm ordularının Suriye'ye sevk edilme tarihi, elimizdeki kaynaklara göre kesinlik arz etmemektedir. Belâzürî, bu sevkiyatın 13/634 yılının Safer ayının başında, bir Perşembe günü (7 Nisan 634) gerçekleştiğini belirtirken; Taberî, sevkiyatın 13/634 yılının başlarında yapıldığını ifade etmektedir. Bkz. Belâzürî, *Fütûh*, 127; İbn Cerîr et-Taberî, *Tarihu't Taberî*, çev. Cemalettin Saylık (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019) 3/389-390. Ancak orduların Suriye cephesine intikalinin, Hâlid b. Velîd'in Irak cephesine gönderilmesinden sonra gerçekleştiği ve Hâlid'in 13/634 yılı başında Halife Hz. Ebû Bekr'den Suriye'ye yönelmesi emrini aldığı dikkate alındığında Suriye fethi için görevlendirilen orduların Medine'den ayrılış tarihinin 12/633 yılına ait olabileceği değerlendirilebilir. Bkz. Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri Dört Halife Dönemi*, (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2020), 203-204.

⁴² Belâzürî'nin eserindeki bir rivayette Halife Hz. Ebu Bekr'in Ebu Ubeyde b. Cerrâh için sancak dikmek istediğini ancak onun bu görevden affını istediğini kaydeder. Ebu Ubeyde Hz. Ömer'in halifelîği döneminde Şam bölgesinin tamamına vali tayin edildiğini aktarır. Bkz. Belâzürî, *Fütûh*, 127; Mustafa Fayda bu rivayetten hareketle Ebu Ubeyde'nin Suriye'deki bulunan ordulara daha sonra takviye birliklerinin başında gönderildiğini ifade eder. Bkz. Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn*, 205-206; Taberî, *Tarih*, 3/389-390; Ahmet Ağırakça, *İlk Halife Kim Olmalıydı Tartışması ve Hz. Ebû Bekir'in Hilafet Dönemi*, (İstanbul: Akdem Yayınları, 2013), 253.

⁴³ Belâzürî, *Fütûh*, 134.

⁴⁴ Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016), 359.

⁴⁵ Belâzürî, *Fütûh*, 134.

⁴⁶ Belâzürî, *Fütûh*, 145-153.

⁴⁷ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, 228; Ağırakça, *H. Ebû Bekir'in Hilafet Dönemi*, 269.

Ecnâdeyn’deki ağır hezimetin üzerinden iki yıl geçtikten sonra 636 yılında İmparator Herakleios, yaşananların intikamını almak ve İslâm ordularını bölgeden sürüp atmak amacıyla yaklaşık 80.000 ila 100.000 kiřilik⁴⁸ büyük bir ordu hazırlamıştır. Ordunun komutasını kardeşi Theodoros’a, yardımcılığını ise Vahan’a vermiştir.⁴⁹ Müslümanlar, üzerlerine doğru harekete geçen bu büyük Doğu Roma (Bizans) ordusuna karşı tedbir almak üzere hazırlıklara başlamış; daha önce fethedilen Dımaşk (şam) ve Hıms gibi şehirlerdeki halka ödedikleri cizyeler iade edilerek bu bölgeler tahliye edilmiştir.⁵⁰

İki ordu, 636 yılında Ürdün’n doğu kısmına açılan Yermük Vadisi’nde karşı karşıya gelmiş ve bu savaş tarihe ‘‘Yermük Savaşı’’ olarak geçmiştir. Hâlid b. Velîd’in ilk defa Müslümanlar arasında uyguladığı özgün savaş taktikleri⁵¹ sayesinde Doğu Roma ordusunu bir kez daha ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Yermük Zaferi’nin ardından İslâm orduları Suriye ve Filistin bölgesinde kesin bir üstünlük sağlamış, böylece mukaddes belde olan Kudüs’n fethi için uygun bir zemin oluşmuştur.

2. KUDÜS’N FETHİ VE SONRASINDAKİ GELİşMELER

Filistin bölgesi, Kudüs’ de kapsayarak, Peygamber sonrası İslâm fetihlerinin doğal güzergâhı üzerinde yer almaktadır. Bu bölge, aynı zamanda Arap Yarımadası’nın adeta dünyaya açılan kapısı konumundadır.⁵²

İslâm ordularının Ecnâdeyn’de zafer kazandığı haberini alan Halife Hz. Eb Bekr, kısa bir süre sonra 634 yılında Medine’de vefat etmiştir. Vefatından önce sahabeler arasında yaptığı istışareler neticesinde, kendisinden sonra halifelik makamına Hz. Ömer’i tayin etmeyi uygun görmüştür. Hz. Eb Bekr’in vefatının ardından 634 yılında halifelik görevini devralan Hz. Ömer döneminde İslâm fetihleri hız kesmeden devam etmiş; hareket sahasını genişleterek Suriye, Mısır, el-Cezîre, Irak ve İran’ı fethetmiştir.⁵³ Semâvî dinlerin kesişim noktası olan mukaddes belde Kudüs’n alınması da bu fetih hareketleri içerisinde gerçekleşmiştir.

⁴⁸ Belâzurî eserinde Yermük’teki Doğu Roma (Bizans) ordularının sayısını 200.000 civarında olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Belâzurî, *Fth*, 158. Ecnâdeyn Muharebesi’nde alınan ağır yenilginin ardından kısa süre içinde böylesine büyük bir ordunun teşkil edilebilmesi ihtimali abartılı görünmektedir.

⁴⁹ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, 235.

⁵⁰ Fayda, *Halid b. Velid*, 413; Mustafa Fayda, ‘‘Ömer’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/48; Mehmet Mahfuz Söylemez, ‘‘İlk Dönem İslam Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri: Haklar ve Hoşgörü’’, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22, (2010), 118.

⁵¹ Taberî, *Târih*, 3/400; Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, 236.

⁵² Mustafa Gregen, ‘‘Hz. Ömer Döneminde Kudüs’n Müslümanlar Tarafından Fethi’’, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, ed. Ali Aksu, (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2018), 1/524.

⁵³ Fayda, ‘‘Ömer’’, 34/45.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Halife Hz. Ebû Bekr döneminde İslâm orduları, Arap Yarımadası dışına sevk edilerek fütûhat hareketine başlamışlardı. Filistin bölgesinin fethi için ise Amr b. Âs görevlendirilmiştir. İslâm orduları, Nablus, Lüdd, Yübna, Amvas, Beyt Cibrin, Gazze, Sebastiya, Kinnesrin, Yafa, Refah gibi birçok şehri fethederek Kudüs hariç Filistin bölgesinin fethini tamamlamıştır. Kinnesrîn'in fethinden sonra, Amr b. Âs komutasındaki İslâm ordusu Kudüs'ü kuşatmıştır. Kuşatmaya başkomutan Ebu Ubeyde b. Cerrah da destek vermiştir.⁵⁴ Daha fazla direnemeyeceklerini anlayan Kudüs halkı ve Patrik Sophronius, yaptıkları istişare sonucunda kuşatma komutanlarına haber göndererek, Müslümanların Suriye ve Filistin bölgesindeki diğer şehirlerle yaptığı anlaşmalar esas alınarak bir antlaşma yapılması şartıyla şehrin kapılarını açacaklarını ve şehri doğrudan Halife Hz. Ömer'e teslim etmek istediklerini bildirmişlerdir. Bunun üzerine başkomutan Ebu Ubeyde b. Cerrah, durumu Medine'de bulunan Halife Hz. Ömer'e bildirmek üzere bir mektup kaleme almıştır.⁵⁵

Haberi alan Halife Hz. Ömer, durumu sahâbelerle istişare etmiş ve onların fikirlerini tek tek sormuştur. İstişare heyetinden çıkan ortak karar doğrultusunda, şehri teslim almak üzere Medine'den Kudüs'e doğru yola çıkmaya karar vermiştir. Yola çıkarken, Medine'deki idareyi vekâleten Hz. Ali'ye bırakmıştır.⁵⁶ Kudüs'e hareket etmeden önce, Suriye bölgesindeki tüm komutanların Câbiye'de toplanmasını emretmiştir. Yolculuğun ardından Câbiye'ye ulaşan Halife Hz. Ömer'i; Ebû Ubeyde b. Cerrah başta olmak üzere, Yezid b. Ebû Süfyan, Hâlid b. Velîd, Amr b. Âs ve Şurahbîl b. Hasene gibi⁵⁷ üst düzey komutanlar karşılamıştır. Bu sırada, Kudüs'ten Câbiye'ye gelen heyet ile Halife Hz. Ömer arasında bir emannâme imzalanmıştır. Tarafların karşılıklı tasdikiyle yürürlüğe giren bu emannâme neticesinde Hz. Ömer, 638 yılında Kudüs'e ulaşarak şehri teslim almıştır.⁵⁸ Halife, şehre gösterişli bir törenle değil, son derece sade ve mütevazı bir şekilde giriş yapmıştır.⁵⁹ Patrik Sophronius ve şehrin ileri gelenleri, Halife Hz. Ömer'i karşılamış ve şehrin anahtarlarını kendisine teslim etmişlerdir. Hz. Ömer, patrik eşliğinde önce Mescid-i Aksâ'yı ziyaret etmiş, ardından Hz. Dâvûd'un mihrabına gelerek burada onun Allah'a yapmış olduğu duayı tekrar etmiş ve Kur'ân-ı Kerîm'den bazı ayetler

⁵⁴ Belâzurî, *Fütûh*, 162.

⁵⁵ Mustafa Fayda, *Hiz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 162.

⁵⁶ İbn A'sem, *el-Fütûh (Fetihler)*, çev. Mehmet Cevdet Caduk, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020), 1/245; Ayrıca bkz. Washington Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, çev. Muhammed İkbâl Saylık, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021), 120; Taberî bu sefer sırasında yerine kimi vekil bıraktığından bahsetmemektedir. Bkz. Taberî, *Târih*, 3/630.

⁵⁷ Taberî, *Târih*, 3/630; İbnü'l Esir, *el-Kamil fi't-Tarih (İslâm Tarihi)*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 2/459.

⁵⁸ Osman Aydın, "Kudüs'ün Fethi ve Hz. Ömer Emannâmesi", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1 (Haziran 2020), 623.

⁵⁹ Irving, *Muhammed'in Haleflerinin Hayatları*, 123.

okumuştur.⁶⁰ Daha sonra Halife Hz. Ömer, Patrik Sophronius’tan namaz kılması için uygun bir yer göstermesini istemiştir. Patrik Sophronius ise Halife Hz. Ömer’e Kıyamet Kilisesi’nde namaz kılmasını önermiştir. Ancak Halife Hz. Ömer, ilerleyen zamanlarda Müslümanların bu kiliseyi Hristiyanların elinden alarak camiye evirmemeleri için burada namaz kılmayı uygun görmemiş ve namazını kilisenin avlusunda eda etmiştir.⁶¹ Bu durum onun gayrimüslim tebaanın inanç hürriyetine duyduğu saygıyı da göstermektedir. Bu hadisenin ardından, Müslümanlar tarafından buraya Hz. Ömer’in adıyla anılacak olan bir mescit yapıştırılmıştır.⁶² Kudüs’te İşlmiyet’i öğretmek ve yerleştirmek üzere Halife Hz. Ömer; Muz b. Cebel, Ubde b. Smit ve Abdurrahman b. Ganm gibi sahbeleri görevlendirmiştir. Ayrıca bazı Arap kabilelerinin Kudüs ve çevresine iskn edilmelerini de teşvik etmiştir.⁶³ Bir rivayete göre Halife Hz. Ömer, p ve pislikle dolu Beytül Makdis’i Hristiyanlara temizletmiş ve buranın temizlik işinin Hristiyanların sorumlu olduğunu da kayıt altına almıştır.⁶⁴

Kudüs halkıyla yapılan anlaşmayı diğer antlaşmalardan ayıran en önemli nokta bu antlaşma metnin hazırlanması ve tasdik edilmesinin bizzat Halife Hz. Ömer tarafından yapılmasıdır. Antlaşma için Medine’den yola çıkan Halife bizzat Kudüs’e gelmiştir. Bu durum onun Kudüs şehrine ve barışa ne kadar önem verdiğinin somut bir örneğidir.⁶⁵ Kudüs tarihi ve İşlam diplomasisi bakımından oldukça önem arz eden bu antlaşma metnin tam hali kaynaklar tarafından ele alınmamıştır. Belzur, antlaşma metnini aşağıda kısa ve genel bir hükümle açıklamıştır: ‘İly halkı, diğer şam şehirleriyle yapılan andlaşmalar gibi, cizye ile haraç ödemek ve diğer şehirlerin halkına verilenlerin aynısı karşılığında ondan eman vermesini ve sulh yapmasını; ayrıca andlaşmanın bizzat mer b. el-Hattab tarafından imzalanmasını istediler. Ebu Ubeyde, bu durumu mer’e yazdı. Ömer geldi ve Dimeşk’deki el-Cabiye’ye indi; sonra İly’ya geldi; buranın halkı ile andlaşma yaptı ve onlara mektubu bizzat kendisi yazdı.’⁶⁶

İşlam kaynaklarında genel ve kısa hükümlerle açıklanan antlaşmanın uzun halini sadece Taber bahsetmiştir. Antlaşma hükümleri şöyledir:

⁶⁰ Hz. Ömer, Hz. Davud mihrabının önünde tahiyyetl-mescid namazı kılmuş; gece başlayan ibadetini sabah namazına kadar srdrmştir. Sabah namazında ilk rektta Sd suresini, ikinci rektta ise İşra suresini okumuştur. Sd suresinde Hz. Davud’un secde edişini anlatan 24. ayete gelindiğinde cemaatle birlikte secdeye kapanmıştır. Bkz. Aydınlı, ‘‘Kudüs’n Fethi’’, 624.

⁶¹ Aydınlı, ‘‘Kudüs’n Fethi’’, 624.

⁶² Aydınlı, ‘‘Kudüs’n Fethi’’, 625.

⁶³ Fayda, *Hulef-ı Rşidn Devri*, 239.

⁶⁴ İşrafil Balcı, *Hz. Ömer Döneminde Diplomasi*, (Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 311.

⁶⁵ Ömer Sabuncu, ‘‘Hz. Ömer Döneminde (634-644) Beytlmakdis’in Fethi ve İşkn’’, *Journal of Islamicjerusalem Studies*, 21/3, (2021), 341.

⁶⁶ Belzur, *Fth*, 162.

- 1- *Kiliselerde oturulmayacaktır; bu kiliseler ve müştemilâtı ile onların haçları ve malları yıkılmayacak ve azaltılmayacaktır.*
- 2- *Dinlerinden dolayı rahatsız edilmeyecekler ve onlardan birisi zarar görmeyecektir.*
- 3- *Îlîyâ'da, onlarla birlikte, herhangi bir Yahudi oturmayacaktır.*
- 4- *Îlîyâ halkı, diğer şehirlerin halkı gibi cizye verecektir.*
- 5- *Onlar Îlîyâ'dan, Rumlar ile hırsızları çıkaracaklardır.*
- 6- *Bunlardan Îlîyâ'yı terk eden birisi, kendisi ve malından ta gideceği yere kadar emin olacak Îlîyâ'da kalacaklar ise, diğer halk gibi cizye ödeyeceklerdir.*
- 7- *Bizanslılarla birlikte Îlîyâ'yı terk etmek isteyen halkın da, canları, malları, kilise ve haçları korunacaktır; onlar istedikleri yere ulaşınca kadar, bu koruma devam edecektir.*
- 8- *Yeryüzü halkından herhangi birisi Îlîyâ'da oturmak isterse, buranın halkı gibi cizye ödeyecektir; isteyen Rumlarla gider, isteyen ailesinin yanına döner.*
- 9- *Bunlardan ancak hasat zamanı vergi alınır.*
- 10- *Bu metinde olanlara Allah'ın ahdi, Resulünün, halifelerin ve müminlerin zimmesi vardır; ta ki üzerlerine düşen cizyelerini eklesinler.*⁶⁷

Anlaşma metninde yer alan üçüncü madde dikkat çekicidir: "Îlîyâ'da onlarla birlikte herhangi bir Yahudi oturmayacaktır." Ancak bu madde metne sonradan eklenmiş olduğu izlenimini vermektedir. Zira fetihten sonra yaşanan gelişmeler bu maddeyle açıkça çelişmektedir. Koyu bir Hristiyan olan İbnü'l-Bitrîk (ö.328/940) eserinde Kudüs halkına verilen emannâme metnini aktarırken bu tür bir hükümden söz etmemiştir.⁶⁸ Ayrıca böyle bir kısıtlama söz konusu olsaydı, Yahudi kroniklerinin Hz. Ömer'e karşı sempatik ve ılımlı bir tavır sergilemeleri beklenemezdi.⁶⁹ Nitekim söz konusu kaynaklara göre, Yahudiler İslâm fethinin ardından Kudüs'e yerleşmiş, burada ibadetlerini özgürce yerine getirmiş ve bayramlarını kutlamışlardır. Dahası, Hz. Ömer'in Taberiyye'den 70 ila 100 arasında Yahudi ailesini getirerek Kudüs'ün güney mahallelerine iskân ettiği de bilinmektedir.⁷⁰

⁶⁷ Taberî, *Târih*, 3/632-633; Ayrıca bkz. Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, 163.

⁶⁸ Aydın, "Kudüs'ün Fethi", 622.

⁶⁹ Nuh Arslantaş, *Mısır'da Türkler, Araplar ve Yahudiler*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 220.

⁷⁰ Nuh Arslantaş, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 168, 188-189.

SONUÇ

H . Ömer döneminde Kudüs’ n fethi, sadece asker  bir zafer değil; aynı zamanda İsl m siyaset ve diplomasisinin barışçıl, adil ve hoşgörülü yönünü yansıtan tarih  bir dönüm noktası olmuştur. Kudüs halkının doğrudan Halife H . Ömer’e teslim olmak istemesi, onun şahsında temsil edilen güvenilirlik, adalet ve liderlik vasıflarının bir yansımasıdır. Halife’nin bizzat şehre giderek teslimi kabul etmesi ve burada gayrimüslim halkın can, mal ve ibadet özgürlüğünü garanti altına alan bir ahidn me düzenlemesi, İsl m’ın diğer din mensuplarına yaklaşımında sergilediği toleransın güçlü bir örneğini teşkil etmektedir.

Burada dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus, Kudüs Patriği’nin siyasi yönünün de göz ardı edilmemesidir. Kudüs’ n bölgedeki fetihlerin en sonuncusu olarak Müslümanların eline geçmesi sürecinde Patrik, civardaki şehirlerin fetihlerinde Müslümanların sergilediği hoşgörüye bizzat şahit olmuştu. Bu nedenle, diğer beldelerde uygulanan sulh şartlarını örnek alarak, Kudüs’  barış yoluyla ve bizzat Halife H . Ömer’e teslim edeceklerini bildirmiş, böylece siyasi yönünü ön plana çıkarmıştır.

Kudüs’ n, bölgedeki fetihler silsilesinin en son halkasını oluşturmasının temel nedeni, Müslümanların ve halifenin bu şehre özel bir önem atfetmeleriydi. Aslında Kudüs’ n fethi, asker  açıdan Müslümanlar için zor değildi; zira o dönemde daha sağlam surlara sahip olan Antakya’nın fethi dahi Kudüs’ten önce gerçekleşmişti. Kudüs fethinin diğer fetihlere kıyasla daha geç ve uzun bir süreçte gerçekleşmesi Müslümanların bu mübarek şehri kan dökmeden sulh yoluyla ele geçirme arzularından kaynaklanmaktaydı.

Fetihten sonra Kudüs’t  yapılan idar  ve sosyal düzenlemeler, İsl m toplumunun çok dinli ve çok kültürlü yapılarla nasıl barış içinde bir arada yaşayabileceğini göstermiştir. H . Ömer’in şahs  tutumu ve uygulamaları sonraki İsl m devletleri için de diplomatik ve hukuk  bir model oluşturmuştur. Mukaddes beldenin barış yoluyla fethedildiğini belgeleyen emann me, İsl m kaynaklarında geniş yer bulmamıştır. Nitekim yalnızca Taber ’nin aktardığı bu metinde yer alan bazı hükümlerin tarih  süreçle örtüşmemesi, emann me tahrife uğrayıp uğramadığı yönünde tartışmalara yol açmıştır. Buna rağmen, Kudüs’ n fethi, hem İsl m tarihinin hem de dünya tarihinin en önemli ve sembolik hadiselerinden biri olarak anlamını korumaktadır.

KAYNAKÇA

Ağırakça, Ahmet. *İlk Halife Kim Olmalıydı Tartışması ve Hz. Ebû Bekir'in Hilafet Dönemi*, İstanbul: Akdem Yayınları, 2013.

Arslantaş, Nuh. *Mısır'da Türkler, Araplar ve Yahudiler*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.

Arslantaş, Nuh. *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.

Ay, Rahim. *Kudüs Şehri Siyasi Tarihi (Başlangıcından M.S. 135'e Kadar) ve Üç Kutsal Dindeki Önemi*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.

Aydınlı, Osman. "Kudüs'ün Fethi ve Hz. Ömer Emannâmesi", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1 (Haziran 2020), 608-630.

Balcı, İsrâfil. *Hiz. Ömer Döneminde Diplomasi*, Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.

Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, Erişim Tarihi: 11.08.2025, <https://kuran.diyanet.gov.tr/>

el-Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ. *Fütûhu'l Büldân*, çev. Mustafa Fayda, İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.

et-Taberî, İbn Cerîr. *Tarihu't Taberî*, çev. Cemalettin Saylık, III. Cilt, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.

Fayda, Mustafa. "Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 34/44-51, İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

_____. "Yermük Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 43/485-486, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

_____. *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 6. Baskı, 2016.

_____. *Hulefâ-yı Râşidîn Devri Dört Halife Dönemi*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 10. Baskı, 2020.

_____. *H. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 4. Baskı, 2019.

Göregen, Mustafa. “H. Ömer Döneminde Kudüs’ün Müslümanlar Tarafından Fethi”, *Uluslararası H. Ömer Sempozyumu*, ed. Ali Aksu, 1/523-531, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2018.

Gül, Muammer. “Müslümanların Kudüs’ü Fethi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/8, (2001), 47-58.

Hoyland, Robert G. *Allah Yolunda (Arap Fetihleri ve İslam İmparatorluğu’nun Kuruluşu)*, çev. Yusuf Selman İnanç, İstanbul: Kronik Yayınları, 2024.

Irving, Washington. *Muhammed’in Haleflerinin Hayatları*, çev. Muhammed İkbâl Saylık, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.

İbn A’sem, *el-Fütûh (Fetihler)*, çev. Mehmet Cevdet Caduk, I. Cilt, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.

İbnü’l Esir, *el-Kamil fî’t-Tarih (İslâm Tarihi)*, çev. M. Beşir Eryarsoy, II. Cilt İstanbul: Bahar Yayınları, 1991.

Sabuncu, Ömer. (2021). H. Ömer Döneminde (634-644) Beytülmakdis’in Fethi ve İskân. *Journal of Islamicjerusalem Studies*, 21/3, (2021), 335-352. <https://doi.org/10.31456/beytulmakdis.1041697>.

Söylemez, Mehmet Mahfuz. “İlk Dönem İslam Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri: Haklar ve Hoşgörü”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22, (2010), 99-124.

Yıldız, Hakkı Dursun. “Ecnâdeyn Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 10/385, İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Devlet YAKUT

- *Elazığ Fırat Üniversitesi*
- *Bilhikem Mezunı*

LÜBNAN'DAKİ FİLİSTİNLİ MÜLTECİLERDE RUH SAĞLIĞI VE DİN

LÜBNAN'DAKİ FİLİSTİNLİ MÜLTECİLERDE RUH SAĞLIĞI VE DİN

Devlet YAKUT

Özet

1948 İsrail-Arap savaşları sonrasında, Filistinliler birçok yere göç etmek zorunda kalmışlardır. Lübnan, göçe maruz kalan ülkelerden biri haline gelmiştir. Ayrıca Filistin'den Suriye'ye göç eden Filistinliler, Suriye iç savaşı sonrası ikinci bir zorunlu göç süreciyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum Lübnan'ın demografik özelliklerini etkilemiştir. Bununla birlikte ülkenin içsel sorunlarını daha karmaşık bir hale getirmiştir. Böylece göç coğrafi değişim ile birlikte psikolojik değişimi de beraberinde getirmiştir. Lübnan'da yaşayan Filistinli mültecilerin travma sonrası stres bozukluğu, psikolojik dayanıklılık ve dini başa çıkma düzeyleri arasında ilişki nedir? sorusu bu çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır. Araştırma savaş, işgal ve çoklu göç yaşamış 18 yaş ve üzeri 511 katılımcıdan oluşan bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Lübnan'da çeşitli kamplarda yaşayan bireylerde TSSB, psikolojik dayanıklılık ve dini başa çıkma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu üç değişkenin birlikte ele alınması, söz konusu örneklem açısından özgün ve önemli bir araştırma alanı sunmaktadır. Araştırmanın nicel verileri; Kişisel Bilgi Formu, İslami Dindarlığın Psikolojik Ölçeği (PMIR), Harvard Travma Envanteri (HTE) ve Connor-Davidson Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (CD-PDÖ) aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırmada elde edilen verilere göre, Katılımcıların TSSB düzeyleri ile olumlu dini başa çıkma düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan TSSB ile olumsuz dini başa çıkma ve dini çatışma düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Ayrıca, TSSB ile psikolojik dayanıklılık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir. Psikolojik dayanıklılık ile olumlu dini başa çıkma arasında anlamlı olmayan bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna karşılık psikolojik dayanıklılık ile olumsuz dini başa çıkma ve dini çatışma düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Din Psikolojisi, Göç, Filistinli, TSSB, Psikolojik dayanıklılık, Dini başa çıkma.

MENTAL HEALTH AND RELIGION AMONG PALESTINIAN REFUGEES IN LEBANON

Abstract

Following the 1948 Israeli-Arab wars, Palestinians were forced to migrate to many locations. Lebanon became one of the countries subject to this migration. Furthermore, Palestinians who migrated from Palestine to Syria faced a second migration following the Syrian civil war. This situation affected Lebanon's demographic characteristics and further complicated the country's internal problems. Thus, migration brought about not only geographical change but also psychological change. The fundamental question of this study is: What is the relationship between post-traumatic stress disorder, psychological resilience, and religious coping levels among Palestinian refugees living in Lebanon? The research was conducted with a sample of 511 participants aged 18 and over who had experienced war, occupation, and multiple migrations. The aim was to examine the relationship between PTSD, psychological resilience, and religious coping levels among individuals living in various camps in Lebanon. Considering these three variables together is important for this sample. The quantitative data for the study were obtained through a Personal Information Form, the Psychological Scale of Islamic Religiosity (PMIR), the Harvard Trauma Inventory (HTI), and the Connor-Davidson Resilience Scale (CSR-PDS). The data obtained in the study revealed a significant negative relationship between participants' PTSD and positive religious coping levels. Furthermore, a significant positive relationship was found between PTSD and negative religious coping and religious conflict levels. Furthermore, a significant relationship was observed between PTSD and psychological resilience. A non-significant relationship was found between psychological resilience and positive religious coping. However, a significant relationship was found between psychological resilience and negative religious coping and religious conflict levels.

Keywords: Psychology of Religion, Migration, Palestinian, PTSD, Psychological resilience, Religious coping.

GİRİŞ

Bu çalışmada, 1948 Arap-İsrail Savaşı ve İsrail’in Filistin’i işgal sonrasında zorla yerinden edilen Filistinliler ele alınmaktadır. Bu savaştan sonra Filistinliler, kendilerine coğrafi olarak yakın bölgeler olan Mısır, Suriye, Ürdün ve Lübnan’a göç etmişlerdir. Filistinliler, mültecilerin sahip olması gereken birçok temel haktan mahrum bırakılmıştır. İkamet, mülk edinme ve birçok alanda çalışma haklarına çeşitli sınırlamalar getirilmiştir. Ayrıca eğitim ve sağlık alanlarında da bu sınırlandırmaların mevcut olduğu görülmektedir. Nitekim eğitilmiş olan Filistinliler, çoğu zaman günübirlik işlerde çalışarak hayatlarını sürdürmek zorunda kalmaktadırlar.⁷¹

Filistinliler, mültecilerin sahip olması gereken birçok haktan mahrum bırakılmışlardır. İkamet, mülk edinme ve her alanda çalışma haklarına sınırlandırılma getirilmiştir. Filistinlilerin savaş ve işgal nedeniyle sayıları her geçen gün artmaktadır. Bunun yanı sıra ekonomik açıdan refah seviyesi yüksek olan ülkelerin sınırlarını kapatması ve yaşanan travmatik deneyimler, günümüzde Filistinli göçünü daha karmaşık ve çok boyutlu bir hale getirmektedir. Bu göçler öncesinde, sırasında ve sonrasında yaşanan deneyimler, bireyi kültürel, fiziksel ve sosyal açıdan etkilediği gibi psikolojik açıdan da derinden etkilemektedir. Bu etkilerden biride bireyde travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) semptomlarının görülmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Travma sonrası stres bozukluğu, travmatik olaydan sonra bireyde meydana gelen psikolojik bir rahatsızlık olarak görülmektedir. TSSB’nin gelişimini etkileyen birçok etken bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar doğrultusunda TSSB öncesindeki bireysel özellikler, kişinin yaşadığı travmatik olay ile ilişkili faktörler ve travma sonrasındaki birçok etken risk faktörleri olarak tanımlanmaktadır. Bu faktörler arasında bir insanın yaralandığını veya öldüğünü görmek, aşırı korku, çaresizlik, sosyal desteğin yetersiz olması ya da hiç olmaması, mal varlığını kaybetmek ve uzun süreli acı çekmek gibi durumlar yer almaktadır.⁷² Literatür incelendiğinde, TSSB’yi etkileyen faktörlerden birinin de savaş ve zorunlu göç olduğu görülmektedir. Nitekim sığınmacı ve mültecilerde TSSB düzeyinin daha yüksek olduğu ortaya konulmaktadır.⁷³

Göç olgusunun beraberinde getirdiği ruhsal sorunlar karşısında bireyin psikolojik iyi oluş halini koruyabilmesi büyük önem taşımaktadır. Psikolojik dayanıklılık, yaşamda karşılaşılan

⁷¹Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)* (İstanbul: Kronik Kitap, 2019), 473-477.

⁷² National Institute of Mental Health (NIMH). "Post-Traumatic Stress Disorder."

⁷³Ceren Acartürk, “Göçün Ruh Sağlığına Etkisi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/25 (2016), 141.

zorluklara rağmen bireyin zihinsel ve fiziksel sağlığını koruyabilmesi veya iyileştirmesi olarak tanımlanmaktadır.⁷⁴ Savaş gibi zorlu koşullar altında göçe maruz kalan bireylerde, psikolojik dayanıklılığın başa çıkma süreçlerinde önemli bir koruyucu işlev üstlendiği düşünülmektedir.

Bireylerin stres ve kriz anlarında başvurdukları önemli başa çıkma mekanizmalarından biri de dini başa çıkma yöntemleri olarak öne çıkmaktadır. Bir inanç sistemine sahip olmak, bireyleri karşılaştıkları stresli durumlar karşısında inandıkları değerler doğrultusunda çözüm aramaya yönlendirmektedir.⁷⁵

Bu çalışmanın konusu, Lübnan'daki Filistinli mültecilerde TSSB, psikolojik dayanıklılık ve dini başa çıkma düzeylerini incelemektir. “*TSSB, psikolojik dayanıklılık ve dini başa çıkma değişkenleri arasındaki ilişki nedir?*” sorusu ise, bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Göç literatüründe, birden fazla göç deneyimi yaşamış ve çok sayıda travmatik olaya maruz kalmış Filistinli mülteci örnekleme üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olması, bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Literatüre bakıldığında mültecilerde hem TSSB hem de psikolojik dayanıklılık ve dini başa çıkma değişkenleri üzerine çalışmalar yapılmıştır. Fakat Filistinli mültecilerde bu üç değişkenin birlikte incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle araştırmanın literatüre katkı sunması önem arz etmektedir. Zorunlu göç nedeniyle Lübnan'da farklı kamplarda yaşamlarını sürdüren Filistinli mültecilerin, TSSB, psikolojik dayanıklılık ve dini başa çıkma düzeylerini belirlenmesi hedeflenmektedir. Ayrıca var olan örnekleme bu üç değişken arasındaki ilişkinin istatistiksel açıdan incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın evrenini, Lübnan'daki Filistinli mülteciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise 2023 yılında Lübnan-Beyrut'ta yaşayan 18 yaş ve üzeri 511 Filistinli bireyden oluşmaktadır. Bu doğrultuda 511 kadın ve erkek katılımcıdan anket yöntemi kullanılarak veriler toplanmıştır. Araştırmada nicel yöntemler kullanılmış; katılımcılara İslami Dindarlığın Psikolojik Ölçeği (PMIR), Harvard Travma Envanteri (HTE) ve Connor-Davidson Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (CD-PDÖ) uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde Pearson korelasyon analizinden yararlanılmıştır.

⁷⁴ Carol D. Ryff - Burton Singer, “Flourishing under Fire: Resilience as a Prototype of Challenged Thriving”, *Flourishing: Positive Psychology and the Life Well-Lived*, ed. C. L. M. Keyes - Jonathan Haidt (Washington, DC: American Psychological Association, 2003), 18-19.

⁷⁵Kenneth I. Pargament - Harold G. Koenig - Lisa Perez, “The Many Methods of Religious Coping: Development and Initial Validation of the RCOPE”, *Journal of Clinical Psychology* 56/4 (2000), 529.

TSSB

Travma; doğal afet, savaş, gç, trafik kazası gibi öngörülemeyen ve kontrol edilemeyen olaylar sonucunda bireyin bir dizi zorlayıcı ve tehdit edici yaşantıya maruz kalması olarak tanımlanmaktadır. Bu tür olaylar bireyin yaşamını derinden etkileyebilmektedir. Ayrıca kişiı psikolojik, duygusal, fiziksel, sosyal ve bilişsel alanlarda yaralamaktadır.⁷⁶ Travma sonrası stres bozukluğu ise bu travmatik deneyimler sonucunda ortaya çıkan bir bozukluk olarak tanımlanmaktadır.⁷⁷ Travmatik olaya doğrudan maruz kalmak TSSB’yi yol açabildiği gibi, başka birinin yaşadığı travmatik olaya tanıklık etmek ya da yakınından birinin travmatik olayı deneyimlediğini öğrenmek de TSSB gelişimine neden olabilmektedir. Ayrıca TSSB belirtileri, travmatik olayın hemen ardından ortaya çıkabileceği gibi, olaydan uzun bir süre sonra da görülebilmektedir.⁷⁸

TSSB savaş ve gç gibi yüksek düzeyde stres içeren zorlu yaşam olayları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar, göçün olumsuz etkilerinin yalnızca gç öncesi ve sırasında değil sonrasında da devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bu durum bireyin çoklu travmatik yaşantılarla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır.⁷⁹ zen ve Cerit, savaş nedeniyle Türkiye’ye göç eden Suriyeli sığınmacı bireylerle gerçekleştirdikleri araştırma sonucuna göre travmatik olaylar arttıkça, kişide TSSB düzeyi de artmaktadır.⁸⁰ Benzer şekilde Suriye ve Irak’tan savaş nedeniyle göç eden ocuk ve gençlerle yapılan çalışmada, bu bireylerde ruhsal hastalıkların yaygın olduğu ve TSSB sıklığının da yüksek düzeylerde seyrettiği ortaya konulmaktadır.⁸¹

Hollanda’da yaşayan Iraklı mültecilerin TSSB yaygınlığının %30 ile %50 arasında olduğu öne sürülmektedir.⁸² UNHCR’nin yayımladığı verilere göre, Lübnan’da savaş, gç, kamplardaki zorlu yaşam koşulları ve süregelen çatışmalar gibi birçok etken mültecilerin ruh

⁷⁶ APA. ‘‘Trauma’’. (Erişim 28 Aralık 2025).

⁷⁷ American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-5*. 5. Basım. Washington, D.C.: American Psychiatric Publishing, (2013), 271-280.

⁷⁸ American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-5*. 278.

⁷⁹ Angela Nickerson vd., ‘‘Emotion Dysregulation Mediates the Relationship Between Trauma Exposure, Post-Migration Living Difficulties and Psychological Outcomes in Traumatized Refugees’’, *Journal of Affective Disorders* 173 (2015), 188.

⁸⁰ Handan zen - Cem Cerit, ‘‘Savaş Nedeniyle Türkiye’ye Göç Ederek İnsani Yardım Kuruluşunda alışan Suriyeli Mültecilerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve İlişkili Etmenler’’, *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 4/3 (2018), 72.

⁸¹ Hüseyin Berken Binay - şaziye Senem Başgl, ‘‘Suriye ve Irak’tan Gelen Savaş Mağduru ocuk ve Genç Mültecilerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Düzeyi’’, *Klinik ve Ruh Sağlığı Psikolojik Danışmanlığı Dergisi* 2/2 (2022), 41-42.

⁸² C. J. Laban vd., ‘‘Impact of a Long Asylum Procedure on the Prevalence of Psychiatric Disorders in Iraqi Asylum Seekers in The Netherlands’’, *The Journal of Nervous and Mental Disease* 192/12 (2004), 849.

sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Lübnan’da yaşayan Suriyeli mültecilerde TSSB görülme oranının %40-50 civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁸³ Bu bulgular, göçmenlerin yaşadığı savaş, göç vb. travmatik olayların, onları derinden etkileyebildiğini göstermektedir. Bu durum mülteci ve sığınmacılar arasında TSSB riskini arttırmaktadır.

PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK

Savaş, göç gibi zorlu ve stresli yaşam koşulları, bireyde travma gelişimine neden olabilmektedir. Bu durum kişinin psikolojik iyi oluş halini etkileyebilmektedir. Nitekim bazı bireyler bu tür zorlayıcı koşullara rağmen iyi oluş halini sürdürebilirken, bazılarında ise psikolojik açıdan derin ve ciddi yaralar oluşabilmektedir. Bireyin zorluklara rağmen iyi oluş halini devam ettirmesi “dayanıklılık” halini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda psikolojik dayanıklılık; karşılaşılan zorlu yaşam olaylarına rağmen kişinin bu durumlarla baş edebilmesi veya bu durumlara uyum sağlaması olarak ifade edilmektedir.⁸⁴

Çeşitli travmatik yaşantılar karşısında dayanıklılık geliştiremeyen bireylerde, bu deneyimler sonucu TSSB gelişme riskinin artabileceği iddia edilmektedir.⁸⁵ Bireyin yaşam seyrini değiştirebilen travmatik olaylar, aynı zamanda onların bilişsel işleyişlerini de etkileyebilmektedir. TSSB, bu bilişsel etkilerin belirginleştiği psikolojik durumlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca TSSB düzeyinin artmasına sebep olan birçok etken, psikolojik dayanıklılık açısından da risk unsuru olarak kabul edilmektedir.⁸⁶

Literatür incelendiğinde psikolojik dayanıklılık ve TSSB düzeyi arasındaki ilişkinin farklı çalışmalarda incelendiği görülmektedir. Bu çalışmaların bir kısmı iki değişken arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğunu ortaya koyarken, bir kısım araştırmalarda ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmamaktadır. Akçay Civriz, Suriyeli sığınmacı katılımcılarla gerçekleştirdiği çalışmada TSSB ile psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını belirtmektedir.⁸⁷ Mülteciler ile yapılan başka bir çalışmada

⁸³ UNHCR. “Syrian Refugees in Lebanon”. (Erişim 5 Haziran 2025)

⁸⁴ Halime Sevde Eskici, *Savaş ve İltica: Travmatik Olaylara Maruz Kalmış Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeli Kadınlara Yönelik İnceleme ve Psikolojik Müdahale* (İstanbul: İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 6.

⁸⁵ Clara Snijders vd., “Resilience Against Traumatic Stress: Current Developments and Future Directions”, *Frontiers in Psychiatry* 9 (2018), 7.

⁸⁶ Gülşah Akçay Civriz, *Suriyeli Sığınmacı Kadınlarda Psikolojik Dayanıklılık ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) İlişkisinin İncelenmesi* (İstanbul: Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 80-81.

⁸⁷ Gülşah Akçay Civriz, *Suriyeli Sığınmacı Kadınlarda Psikolojik Dayanıklılık ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) İlişkisinin İncelenmesi*, 80-81.

TSSB belirtilerinin Psikolojik dayanıklılık alt boyutlarıyla arasında negatif yönde ve orta düzeyde bir ilişki olduğu ileri sürülmektedir.⁸⁸

Çalışmalar değerlendirildiğinde küresel bir kader haline gelen göçün, TSSB ve psikolojik dayanıklılık ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Gç, bireyin hayatını her açıdan değiştirerek, bireyi psikolojik ve fiziksel olarak etkileyebilmektedir. Bu kapsamda gç öncesi, sırası ve sonrasında birçok travmatik olayla karşı karşıya kalan bireyin, stresli durumlarla başa çıkma için dayanıklılığını arttırması kritik bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla mülteci ve sığınmacılar için psikolojik dayanıklılığın, travma sonrası süreçlerde belirleyici bir faktör olarak öne çıktığı görülmektedir.

DİNİ BAşA ÇIKMA

Birey, yaşamı boyunca çeşitli stresli ve zorlu olaylarla karşılaşabilmektedir. Bu olaylar kimi zaman günlük yaşamın bir parçası olarak ortaya çıkarken, kimi zaman da bireyin ruh halini derinden sarsabilecek travmatik deneyimler şeklinde kendini gösterebilmektedir. Anlam arayışı üzerine kodlanan birey, bu tür durumlarla baş edebilmek için farklı başa çıkma yollarına yönelmektedir. Bu noktada din, bireye yaşadığı olayları anlamlandırma, kontrol etme ve stresle başa çıkma noktasında önemli bir yol sunmaktadır.⁸⁹

Gç olgusu düşünüldüğünde, göçmen bireylerin yaşadıkları savaş, zulm, insan hakları gibi olumsuz deneyimler ruh hastalıklarına sebep olan başlıca etkenler arasında kabul edilmektedir.⁹⁰ Mültecilerle yapılan araştırmalarda, zorunlu göçün neden olduğu psikolojik, sosyolojik ve fiziksel değişimler karşısında dini inancın koruyucu bir faktör olduğu öne sürülmektedir.⁹¹

Dini başa çıkma ilgili çeşitli kuramsal yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu alandaki en önemli yaklaşımlardan biri dini başa çıkmayı bilim dünyasına kazandıran Kenneth I. Pargament tarafından ortaya atıldığı görülmektedir. Zorlu olay karşısında bireyin benimsediği tutum, onun dini başa çıkma stratejisini şekillendirmektedir. Stresli yaşam olayları karşısında geliştirilen

⁸⁸Nurbala Avcı, *Telafer’den Türkiye’ye Göç Eden Türkmenlerin TSSB Belirtilerinin Psikolojik Dayanıklılık ve Sosyokültürel Uyum ile İlişkisi* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 71.

⁸⁹Harold G. Koenig, ‘‘Religion, Spirituality, and Health: The Research and Clinical Implications’’, *ISRN Psychiatry* 2012 (2012), 4-6.

⁹⁰Dilara Nureşan Başhan, *Yetişkin Suriyeli Mültecilerde Din Başa ıkma, Psikolojik Sağlamlık ve Manevi şükran Düzeylerinin İncelenmesi* (Bursa: Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 7.

⁹¹Mustafa Ulu - Harun elik, ‘‘Suriyeli Mültecilerin Kullandıkları Başa ıkma Yöntemleri ile Dindarlıkları Arasındaki İlişki’’, *Bilimname* 40 (2019), 299-300.

dini başa çıkma stratejileri, Pargament tarafından iki grupta ele alınmaktadır. Bu stratejiler olumlu dini başa çıkma ve olumsuz dini başa çıkma şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Olumlu dini başa çıkma; olumsuz yaşam olayları karşısında kişinin dini inanç ve manevi kaynaklarına güvenmesi anlamına gelmektedir. Benzer şekilde yaşadığı olumsuz durumu imtihan olarak değerlendirmesi olarak bilinmektedir. Olumlu dini başa çıkma, kişinin zorlu durumlar karşısında dua ederek teselli bulması, sabır ve dini değerler ile psikolojik dayanıklılığını arttırması gibi pozitif duygu, düşünce ve davranışlardan oluşmaktadır.

Öte yandan olumsuz dini başa çıkma ise bireyin deneyimlediği travmatik olayları kendisine gönderilmiş ilahi bir ceza olarak yorumlaması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu durumda birey, kendisini ilahi terk edilme veya Tanrı'nın adaletini sorgulama gibi derin düşünceler taşıyabilmektedir. Ayrıca dini çatışmaları yaşamaya eğilimli bir süreç içerisine girmektedir.⁹² Olumlu dini başa çıkma kişinin umut düzeyini, yaşam memnuniyetini ve psikolojik dayanıklılığını arttırarak ruh sağlığını pozitif yönde etkileyebilmektedir. Buna karşılık olumsuz dini başa çıkma biçimi, kişinin kaygı ve stres düzeyini yükselterek ruh sağlığını negatif yönde etkileyebilmektedir. Kısacası olumlu ve olumsuz dini başa çıkma yöntemleri ruh sağlığı üzerinde önemli rol oynamaktadır.

FİLİSTİNLİ MÜLTECİLER VE LÜBNAN

11 Mayıs 1942 yılında Dünya Siyonist Teşkilatının olağanüstü kongresi sonucu, Filistin'de bir Yahudi Devlet'i kurulması gerektiği yönünde bir karar alınmıştır.⁹³ Bu gelişme, Filistin'de büyük bir kaos ve istikrarsızlık ortamının doğmasına neden olmuştur. Yahudi toplumunun bu yöndeki taleplerinin artmasıyla birlikte, İngilizlerin sömürgesi altında olan Filistin'de İngiliz otoritesi giderek zayıflamıştır. 29 Kasım 1947 tarihinde Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi (UNSCOP), bağımsız bir Filistin Devleti kurulmasını önermiştir. Ancak BM, nihai olarak Filistin'de ikili yönetimin yer aldığı yani Filistin'in Araplar ve Yahudiler arasında bölünmesini öngören bir taksim planına karar vermiştir.⁹⁴

Taksim Planı'nın ardından Yahudilerin Filistin topraklarına yönelik işgali hız kazanmıştır. Bu süreçte Arap nüfusun Filistin dışındaki yerlere göçünü başlatmak için çeşitli katliamlar gerçekleştirilmiştir. Özellikle Deyr Yasin'de meydana gelen ve çok sayıda

⁹²Kenneth I. Pargament, *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice* (New York: Guilford Press, 1997), 131-134.

⁹³Avi Shlaim, *Filistin'i Bölüşmek: Kral Abdullah, Siyonistler ve Filistin'i Taksim Siyaseti 1921-1951* (İstanbul: Küre Yayınları, 2023), 46.

⁹⁴Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2009), 590.

Filistinlinin yaşamını yitirdiği katliam sonrasında, bölge halkı evlerini terk etmek zorunda kalmıştır.⁹⁵ 14 Mayıs 1948 tarihinde, adaletsiz dağılım sonucu Filistin toprakları üzerinde İsrail Devlet’inin kurulduğu ilan edilmiştir.⁹⁶ Bu tarihten itibaren Araplar ve Yahudiler arasında çok sayıda savaş ve çatışma meydana gelmiştir. Bu savaşların en ağır yönü ise yüz binlerce Filistinli yerinden edilmiştir. Evlerini terk etmek zorunda kalan Filistinliler, Suriye, Lübnan, Mısır ve Gazze gibi komşu bölgelere göç etmişlerdir.

1967 yılında ise “Altı gün savaşı” adı verilen İsrail, Suriye, Mısır ve Ürdün arasında başka bir savaş patlak vermiştir. Bu savaş sonucunda birçok önemli toprak işgal edilmiş ve Filistin topraklarının daha fazla bölünmesine sebep olmuştur. Savaş aynı zamanda Filistinli mülteci sayısının artmasına ve zorunlu göçlerin yoğunlaşmasına neden olmuştur.⁹⁷ 1973 yılında kaybettikleri toprakları geri almak isteyen Arap devletleri ile İsrail arasında gerçekleştirilen savaşta ise bir milyondan fazla Filistinli mülteci durumuna düşmüştür. Ayrıca topraklarına geri dönmek isteyen Filistinliler için koşullar daha da zorlaşmıştır.⁹⁸ Dünyanın farklı bölgelerine göç etmek zorunda kalan Filistinliler, günümüzde en büyük ve en köklü mülteci kitlesini oluşturmaktadır. Palestine Central Bureau of Statistics’in (PCBS) verilerine göre, 2024 yılı itibarıyla UNRWA'ya kayıtlı Filistinli mültecilerin sayısı 6 milyonu aşmıştır.⁹⁹

Filistinlilerin göç ettiği yerlerden biri de Lübnan’dır. Filistinli mülteciler, Lübnan’da büyük ölçüde mülteci kamplarında yaşamlarını sürdürmektedirler. Coğrafi olarak sınırlı bir yüzölçümüne sahip olmasına rağmen Lübnan, toplumsal çeşitlilik ve kendine has kültürel yapısıyla öne çıkmaktadır.¹⁰⁰ Tarih boyunca birçok uygarlığın hüküm sürdüğü Lübnan, etnik ve dini çeşitliliğiyle dikkat çeken bir ülke konumundadır. Ülkede Sünni Müslümanlar, Şii Müslümanlar, Katolik Maruniler, Dürziler, Ortodoks Rumlar ve Katolik Ermeniler gibi farklı dini ve mezhebi gruplar yaşamaktadır.¹⁰¹ Bu toplumsal farklılıklar, ülkenin iç ve dış dinamiklerinin sürekliliğinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Filistinli mültecilerin Lübnan’a gelişi, ülkenin hassas olan karmaşık yapısını daha da kırılgan hale getirmiştir. Özellikle Filistinli mültecilerin şehrin merkezinde ve kamplarda güç kazanması, Lübnan’da siyasi ve askeri çatışmaların meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu durum Maruni Hristiyanlar tarafından Lübnan’ın nüfus dengesi ve siyasi sistemi için bir tehdit

⁹⁵Avi Shlaim, *Filistin’i Bölüşmek: Kral Abdullah, Siyonistler ve Filistin’i Taksim Siyaseti 1921-1951*, 179.

⁹⁶Avi Shlaim, *Filistin’i Bölüşmek: Kral Abdullah, Siyonistler ve Filistin’i Taksim Siyaseti 1921-1951*, 221.

⁹⁷Emir Maruf Şatır, “Mitleri Sarsan Savaş: Yom Kippur Savaşı”, 39. (Erişim 16 Haziran 2025)

⁹⁸Abdulkadir Tok, “72 Yıllık Dram: Filistinli Mülteciler ve Uluslararası Hukuk”, 4-5.

⁹⁹UNRWA, “Occupied Palestinian Territory Flash Appeal” (Erişim 10 Haziran 2025)

¹⁰⁰Yasin Athloğlu, *Lübnan Marunileri* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014), 25.

¹⁰¹Mustafa L. Bilge, “Lübnan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/244.

olarak algılanmıştır. Buna karşılık 1970 yılından itibaren ülkedeki mezheplerin silahlanmaya başlaması, iç savaşa giden sürecin hızlanmasına neden olmuştur.¹⁰² Benzer şekilde siyasette büyük oranda yer almak isteyen Şiiler de, Sünni ağırlıklı Filistinli mültecilerin varlığını olumsuz karşılamışlardır. Bu nedenle Filistinlilerin Lübnan'a göçü, iç savaşın temel sebeplerinden biri olarak görülmüştür.¹⁰³ Ayrıca Filistinlilerin Lübnan'da sayılarının artması İsrail'in buradaki etkisini kırmıştır. 6 Haziran 1982 tarihinde İsrail'in Lübnan'a yönelik saldırıları sonucunda Beyrut kuşatma altına alınmış; hem Hristiyan hem de Müslüman birçok sivilin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Bu tarihten sonra Lübnan'daki bütün gruplar arasındaki çatışmalar daha da şiddetlenmiştir.¹⁰⁴

Lübnan'da iç savaş sona ermesine rağmen Filistinli mültecilerin haklarını gözetemeyen ve yaşam koşullarını iyileştiren hiçbir düzenleme yapılmamıştır. Savaş sonrası dönemde, kötü bir durumda olan Filistinli mülteci kamplarındaki yaşam koşulları daha da kötüleşmiştir. Kamplarda ve kamp dışında yaşayan Filistinli mültecilerin sayısı tam olarak bilinmemektedir. Lübnan Hükümetinin yayımladığı verilere göre ise bu sayının beş yüz bini aştığı belirtilmiştir. Ancak Filistinlilerin yaşadıkları baskılar ve zor yaşam koşulları onların farklı yerlere göç etmelerine neden olmuştur. Yapılan saha araştırmalarına göre sayılarının 280.000'e kadar gerilediği belirtilmektedir.¹⁰⁵

Lübnan'daki Filistinli mülteciler dört grupta değerlendirilmektedir: UNRWA'ya kayıtlı olup kamplarda yaşayanlar; geçmişte kamplarda yaşayıp saldırılar sonucu başka kamplara veya Lübnan varoşlarına yerleşenler; UNRWA'ya bağlı olmayan yerleşim alanlarında yaşayan ve yardımlardan yararlanmayanlar; Suriye savaşından sonra Lübnan'a sığınan Filistinli mültecilerdir. Bu grup üçüncü defadır yerinden edilen Filistinli mülteciler grubunu da kapsamaktadır.¹⁰⁶

Lübnan genelinde mülteci kampları bulunmaktadır ve Filistinli mülteciler için toplam 12 kampın mevcut olduğu bilinmektedir. Bu kampların her birinde birden fazla problem bulunmaktadır. Filistinli mültecilerin çalışma haklarına getirilen kapsamlı kısıtlamalar, çok

¹⁰²Yasin Athloğlu, *Lübnan Marunîleri*, 35-36.

¹⁰³Ahmet Bağlıoğlu, "Lübnan'ın Tarihîsel Dokusu ve Yönetim Anlayışındaki Mezhebi Etkiler", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2008), 18-19.

¹⁰⁴Kadriye Sınnmaz, "70 Yıldır Yok Sayılan İnsanlar: Lübnan'daki Filistinli Mülteciler", 9-11. (Erişim 20 Haziran 2025)

¹⁰⁵بيروت: 3، 2020. *بطاقات حول المخيمات الفلسطينية في لبنان: مع أبرز 15 احتياجاً*. المؤسسة الفلسطينية لحقوق الإنسان (شاهد).

¹⁰⁶Kadriye Sınnmaz, "70 Yıldır Yok Sayılan İnsanlar: Lübnan'daki Filistinli Mülteciler", 11-12.

boyutlu sosyoekonomik ve altyapı eksiklikleri ciddi sıkıntılara neden olmaktadır. Ayrıca ülkede devam eden ekonomik kriz de yaşam koşullarını daha da ağırlařtırmaktadır¹⁰⁷

Filistinli mülteciler birçok iş kolunda yasal olarak alışamamakta ve yüksek işsizlik oranları yoksulluk ile birlikte ekonomik gvencesizliğı derinleştirmektedir. Özellikle yükseköğretim mezunu gençlerde işsizlik oranının diğerkesimlere göre belirgin bir şekilde arttığı görülmektedir. Suriye savaşı ardından kamplarda nüfusun artmasıyla,sıkışık ve kalabalık yaşam koşulları ile çarpık yapılaşma mültecilerin yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir. Kampların çoğı çok katlı, denetimsiz yapılaşma nedeniyle yıkılma riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca, elektrik altyapısının eski olması ve açıkta bulunan kablolar ciddi güvenlik tehditleri yaratmaktadır. Elektrik kesintileri, gündelik yaşamı ciddi lde aksatmaktadır.¹⁰⁸

Yapısal sorunlar, özellikle sıkça karşılaşılan nem, su sızıntısı ve yetersiz havalandırma gibi problemlerle birleşerek ciddi sağık sorunlarına neden olmaktadır. Benzer şekilde sağık hizmetlerine erişimde, ağır hastalıkların tedavisi için yüksek ücretler talep edilmesi ve kronik hastalıkların yaygınlığı yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir.¹⁰⁹

Lübnan'daki kötüleşen sosyo-ekonomik koşullar, Filistinli mültecilerin mevcut kırılğanlıklarını daha da derinleştirmektedir. Kamplardaki birçok bireyin ruh sağığı ve psikososyal ihtiyaçları bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Artan stres düzeyi, aile içi çatışmaların artmasına ve bireysel uyum sorunlarının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Ayrıca yoksulluk ve çaresizlik koşullarının ağırlaşmasıyla birlikte sokak suçları, uyuşturucu kullanımı ve hırsızlık gibi vakalarda artış gözlemlenmektedir.¹¹⁰Yařanan bu olumsuz durumların ve giderek artan çatışmaların Filistinliler arasında psikolojik rahatsızlıklar meydana getirdiğı görülmektedir.

Araştırmanın Konusu, Problemi ve Amacı

Bu çalışmanın konusu, Lübnan'daki Filistinli Mültecilerde TSSB, psikolojik dayanıklılık ve dini başa çıkma düzeylerini incelemektir. ‘‘TSSB, psikolojik dayanıklılık ve dini başa çıkma değışkenleri arasındaki ilişki nedir?’’ sorusu ise, bu araştırmanın temel problemini oluştırmaktadır. Lübnan'da çeşitli kamplarda yaşayan bireylerdeTSSB, psikolojik dayanıklılık ve dini başa çıkma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi çalışmanın amacı kapsamındadır.

¹⁰⁷Kadriye Sınnmaz, ‘‘70 Yıldır Yok Sayılan İnsanlar: Lübnan'daki Filistinli Mülteciler’’, 17-18.

¹⁰⁸ UNRWA, ‘‘Occupied Palestinian Territory Flash Appeal’’

¹⁰⁹Kadriye Sınnmaz, ‘‘70 Yıldır Yok Sayılan İnsanlar: Lübnan'daki Filistinli Mülteciler’’, 20.

¹¹⁰ Independent Türkçe. ‘‘Geri Dönme Umudunu Kaybetmeyen İlk Nesil Filistinli Mülteciler: Bir Gün Geri Dneceğız’’. (Erişim 28 Nisan 2025).

Araştırmanın Önemi

1948 Arap-İsrail savaşı sonrasında birçok Filistinli farklı bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır. Lübnan’a doğrudan gerçekleşen göçlerin yanı sıra, Suriye gibi diğer ülkelere yönelen ancak savaş koşulları ya da yöneldikleri ülkelerin kendilerini sınır dışı etmesi üzerine Lübnan’a göç eden gruplarda olmuştur. Bu göç süreçlerinde ve sonrasında Filistinliler, savaş, yerinden edilme, ayrılık ve belirsizlik gibi çok sayıda travmatik deneyime maruz kalmıştır. Araştırma Lübnan’daki Filistinli mültecilerde TSSB, psikolojik dayanıklılık ve dini başa çıkma düzeylerini incelemesi bakımından önem arz etmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın konu sınırlılığı, ulaşılan bilgiler, istifade edilen kaynaklar, TSSB, psikolojik dayanıklılık ve dini başa çıkma arasındaki ilişkiyi inceleme ile sınırlıdır. Araştırma 18 yaş ve üzeri Lübnan’daki Filistinli mülteciler ile sınırlıdır.

YÖNTEM

Çalışmanın yöntem bölümünde, “Lübnan’daki Filistinli Mültecilerde Ruh Sağlığı” isimli bu araştırma için bilimsel araştırma yöntemlerinden hangisinin kullanılacağı, araştırmacının verileri nasıl elde edip tahlil ettiği ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Lübnan’daki Filistinli mültecilerde ruh sağlığını konu edinen bu çalışmada tecrübi model deseni tercih edilmiştir. Tecrübi modeller, tarama ve deneysel desen olmak üzere iki türde sınıflandırılmaktadır. Bu çalışma ise bağımsız değişkenlere herhangi bir müdahalede bulunmaksızın, bağımlı değişkenler olan kişisel ve psikolojik özellikler ile görüş, tutum ve performans arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla ilişkisel tarama modeline uygun bir şekilde gerçekleştirilmiştir.¹¹¹ İlişkisel tarama modeli kapsamında, tarama desenlerinde genel olarak geniş kitlelerin görüş özelliklerinin betimlenmesi hedeflenir. Çeşitli yöntem ve tekniklerle oluşturulan katılımcılardan uygulamalar aracılığıyla veriler elde edilir.¹¹²

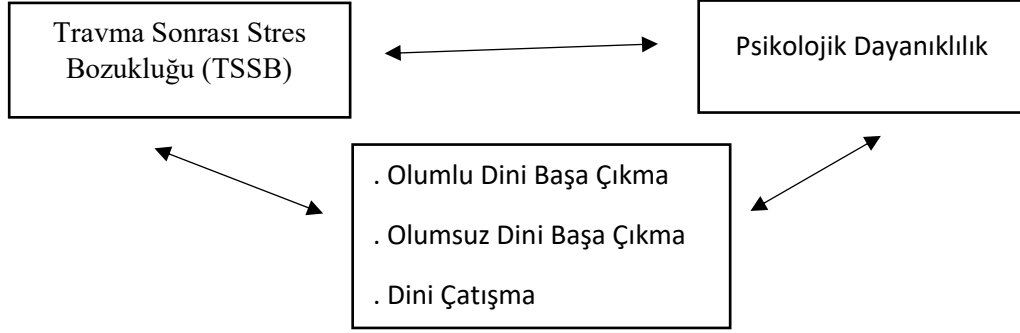
Bu araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca çoklu değişkenler arasındaki değişim ve etkileşimi belirlemeyi hedeflemesi nedeniyle, çalışma ilişkisel tarama modeli kapsamında yürütülmüştür.¹¹³ Çalışmanın modeli ve amacı doğrultusunda öngörülen,

¹¹¹Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2009), 77-79.

¹¹²Şener Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2013), 16.

¹¹³ Ali Şimşek, “Araştırma Modelleri”, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, ed. Ali Şimşek (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2018), 92-96.

bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki olabilecek ilişkiler aşıağıda verilen şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır.

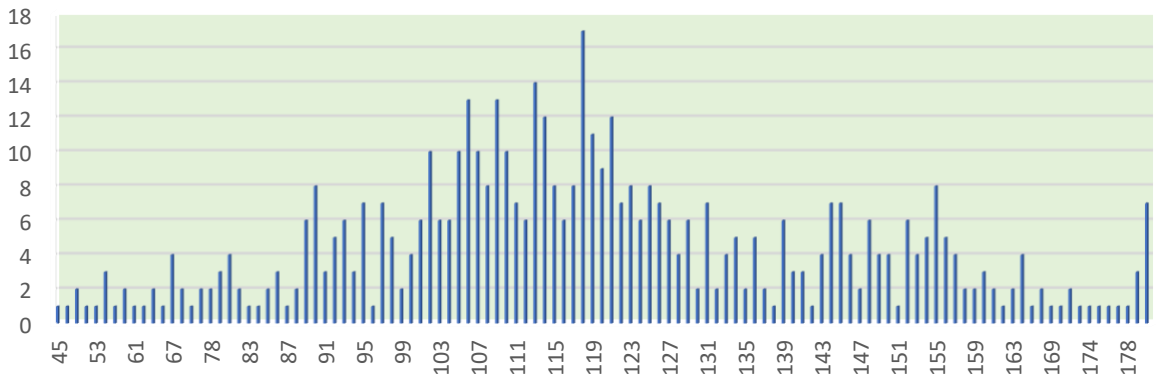
Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırma kapsamında İslami Dindarlığın Psikolojik Ölçeği (PMIR), Harvard Travma Envanteri (HTE) ve Connor-Davidson Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (CD-PDÖ) Lübnan’da kamplarda yaşayan 18 yaş ve üstü bireylere ulaştırılmıştır. 257 kadın ve 254 erkek olmak üzere toplamda 511 kişiye ölçekler uygulanmıştır. Bu ölçeklerin kodlaması SPSS 22.0 istatistik paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Verilerin analiz aşamasında Pearson korelasyon katsayısı tekniklerinden yararlanılmıştır.

BULGULAR

1. TSSB, PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK VE DİNİ BAŞA ÇIKMA İLİŞKİN BULGULAR

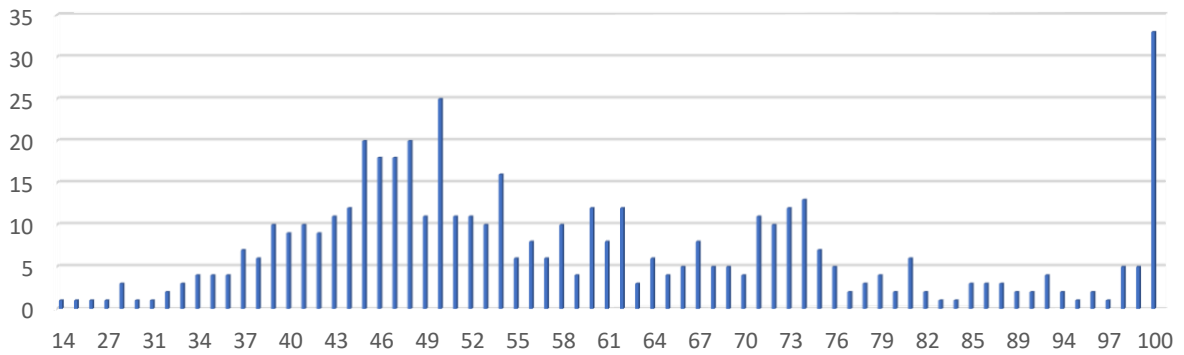
1.1.TSSB Düzeyi

Grafik 1. Örneklemin TSSB Düzeyi

Grafik 1’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan bireylerin travma sonrası stres bozukluğu düzeyi puanları 45-180 aralığında değişmektedir. İşgal, savaş ve birden fazla göç gibi birçok travmatik deneyim yaşayan Filistinli mültecilerin TSSB dağılımının ortalaması 119 olduğu görülmektedir.

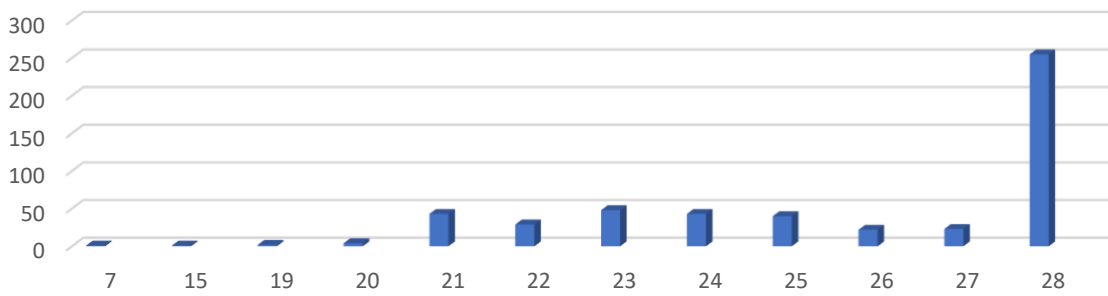
1.2.Psikolojik Dayanıklılık Düzeyi

Grafik 2. Örneklemin Psikolojik Dayanıklılık Düzeyi

Grafik 2 incelendiğinde, örneklemin psikolojik dayanıklılık düzeyi puanlarının 14 ile 100 arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir. Katılımcıların genel puan ortalamasının ise 59,7’ye karşılık geldiği söylenebilir.

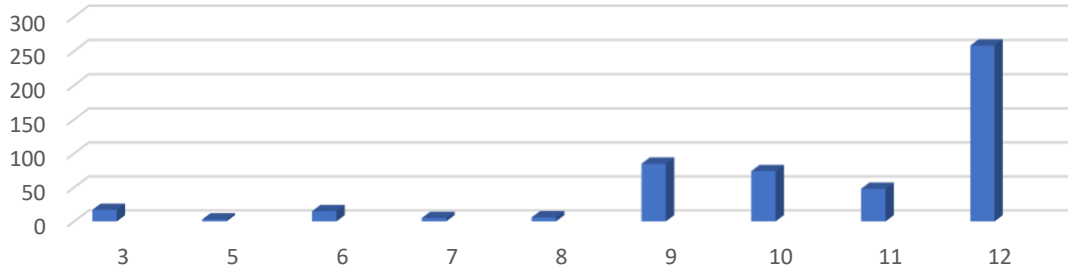
1.3.Olumlu Dini Başa Çıkma Düzeyi

Grafik 3. Örneklemin Olumlu Dini Başa Çıkma Düzeyi

Grafik 3’te yer alan verilere göre, katılımcıların olumlu dini başa çıkma düzeyleri puanları 7 ile 28 arasında bir dağılım göstermektedir. Bu puan aralığına göre örneklemin genel puan ortalaması ise 25,7 olarak belirlendiği ifade edilebilir.

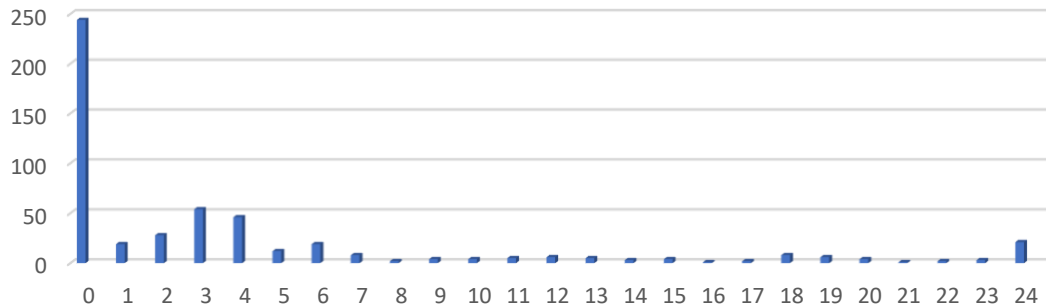
1.4.Olumsuz Dini Başa Çıkma Düzeyi

Grafik 4. Örneklemin Olumsuz Dini Başa Çıkma Düzeyi

Grafik 4’te sunulan bulgulara göre, örneklemin olumsuz dini başa çıkma düzeyi puanlarının 3-12 arasında bir dağılım gösterdiği, genel puan ortalamasının ise 10,5 şeklinde belirlendiği görülmektedir.

1.5.Dini Çatışma Düzeyi

Grafik 5. Örneklemin Dini Çatışma Düzeyi

Grafik 5’te görüldüğü üzere örneklemin dini çatışma düzeyi puanlarının 0 ile 20 arasında bir dağılım gösterdiği ortaya konulmaktadır. Buna göre katılımcıların genel puan ortalamasının ise 4’e karşılık geldiği görülmektedir.

2. TSSB, PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK VE DİNİ BAŞA ÇIKMA

1.1.TSSB ve Psikolojik Dayanıklılık

Tablo 1.TSSB ile Psikolojik Dayanıklılık İlişkisi

		Psikolojik Dayanıklılık
TSSB	<i>R</i>	.310
	<i>P</i>	.000
	<i>N</i>	511

Tablo 1’deki veriler değerlendirildiğinde, TSSB ile psikolojik dayanıklılık değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<.05$). Bu ilişkinin pozitif yönde ve zayıf düzeyde ($r=.310$) olduğu tespit edilmiştir. Buna göre TSSB düzeyi arttıkça psikolojik dayanıklılık düzeyi de artmaktadır.

1.2.TSSB ve Olumlu Dini Başa Çıkma

Tablo 2.TSSB ile Olumlu Dini Başa Çıkma İlişkisi

		ODBC
TSSB	<i>R</i>	-.224
	<i>P</i>	.000
	<i>N</i>	511

Araştırmaya katılan örneklem grubunun TSSB ve olumlu dini başa çıkma ilişkisine ait veriler Tablo 2’ de sunulmaktadır. Tablo incelendiğinde, iki değişken arasında negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Ancak bu ilişkinin zayıf düzeyde olduğu söylenebilir ($p<.05$, $r= -.224$). Buna göre, örneklemin TSSB düzeyi arttıkça olumlu dini başa çıkma düzeyi de azalmaktadır.

1.3.TSSB ve Olumsuz Dini Başa Çıkma

Tablo 3.TSSB ile Olumsuz Dini Başa Çıkma İlişkisi

		OZDBÇ
TSSB	<i>R</i>	.160
	<i>P</i>	.000
	<i>N</i>	511

Tablo 3 değerlendirildiğinde, katılımcıların TSSB ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak oldukça anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<.05$). Elde edilen sonuçlara göre iki değişken arasında pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki olduğu saptanmıştır ($r= ,160$). Bu bulguya göre, TSSB düzeyindeki artmaya paralel olarak olumsuz dini başa çıkmada da artma olduğu söylenebilir.

1.4.TSSB ve Dini Çatışma

Tablo 4.TSSB ile Dini Çatışma İlişkisi

		Dini Çatışma
TSSB	<i>r</i>	.181
	<i>p</i>	.000
	<i>N</i>	511

Analiz sonuçlarına göre, örneklemin TSSB ile dini çatışma düzeyleri arasında pozitif yönde, istatistiksel olarak anlamlı fakat zayıf düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir ($p<.05$, $r= ,181$). Bu bulgu, TSSB düzeyindeki artışın, dini çatışma düzeyindeki artışla ilişkili olabileceğini göstermektedir.

1.5.Psikolojik Dayanıklılık ve Olumlu Dini Başa Çıkma

Tablo 5.Psikolojik Dayanıklılık ile Olumlu Dini Başa Çıkma İlişkisi

		ODBC
Psikolojik Dayanıklılık	<i>r</i>	.025
	<i>p</i>	.577
	<i>N</i>	511

Lübnan’da yaşamakta olan Filistinli örneklemin psikolojik dayanıklılık ile olumlu dini başa çıkma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki olduğu görülmektedir ($p>.05$). Diğer bir deyişle, katılımcıların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin olumlu dini başa çıkma değişkeni ile anlamlı düzeyde farklılık göstermediği sonucuna

ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre pozitif yönde ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir ($r=.025$).

1.6.Psikolojik Dayanıklılık ve Olumsuz Dini Başa Çıkma

Tablo 6.Psikolojik Dayanıklılık ile Olumsuz Dini Başa Çıkma İlişkisi

		OZDBC
Psikolojik Dayanıklılık	<i>r</i>	.091
	<i>p</i>	.041
	<i>N</i>	511

Yukardaki tablo sonuçlarına göre, Filistinli mültecilerin psikolojik dayanıklılık ile olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında istatistiksel olarak oldukça anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<.05$). Tablo değerlendirildiğinde bu iki değişken arasındaki ilişkinin pozitif yönde ve düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir ($r=.091$).

1.7.Psikolojik Dayanıklılık ve Dini Çatışma

Tablo 7. Psikolojik Dayanıklılık ile Dini Çatışma İlişkisi

		Dini Çatışma
Psikolojik Dayanıklılık	<i>r</i>	.481
	<i>p</i>	.000
	<i>N</i>	511

Araştırmaya katılan örneklem grubun psikolojik dayanıklılık ile dini çatışma düzeyleri arasında pozitif yönde ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<.05$). Bu verilere göre, bu iki değişken arasında orta düzeyde bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir ($r=.481$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada elde edilen veriler kapsamında, TSSB puanlarının geniş bir aralıkta yer aldığı görülmektedir. Ancak dağılımın genel olarak merkez etrafında yoğunlaştığı söylenebilir (bkz. Grafik 1). Bu dağılım, Lübnan'daki Filistinli mülteciler arasında TSSB sorunu yaşama olasılığının yaygın olabileceğine işaret etmektedir. TSSB puanlarının ortalama etrafında kümelenmesi, katılımcıların TSSB semptomlarının görüldüğü bir ortamda yaşadıklarını

gösterebilir. Bu durum Filistinli mültecilerin yaşadıkları travmatik olayların ve stres faktörlerinin, bireyin ruh sağlığı üzerinde önemli bir etken olduğunu düşündürmektedir.

Psikolojik dayanıklılık düzeyleri incelendiğinde (bkz. Grafik 2), puanların 50 civarında yoğunlaştığı; daha düşük ve daha yüksek puanların ise daha az bir yığılma gerçekleştirdiği gözlemlenmektedir. Bu bulgu, katılımcıların psikolojik dayanıklılık düzeyi puanlarının farklı değerlerde olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca dağılımının ortalamanın etrafında yoğunlaştığını ancak ortalamadan biraz yüksek olduğunu göstermektedir.

Çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda, katılımcıların deneyimledikleri travma veya maruz kaldıkları zorluklar karşısında olumlu dini başa çıkma etkinliklerine baş vurdukları görülmektedir (bkz. Grafik 3). Özellikle birey yaşadığı stresli olayları bir imtihan olarak görmektedir. Bu durumun, kişinin dini inanç ve bağlılıklarını güçlendirdiği söylenebilir. Bunun yanı sıra bireyin, başa çıkma sürecinde Kur’an okuduğu, Allah’tan bağışlanma dilediği söylenebilir. Diğer taraftan olumsuz dini başa çıkma ortalama puanının (bkz. Grafik 4) yüksek düzeyde olması, yaşadıkları zorlukları gnahkrlık algısıyla ilişkilendirdiklerini ya da geçmişte yaptıkları bir kötülüğün cezası veya karşılığı şeklinde algıladıkları ifade edilebilir.

Araştırmadaki bulgular, dini çatışma düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir (bkz. Grafik 5) Katılımcıların hayatta karşılaştıkları sorunlara rağmen Allah’ın varlığından şüphe duyma, İşlam’ın adil olmadığına inanma, Kur’an’ın Allah tarafından indirildiğinden şüphelenme gibi maddelerde düşük puan aldıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca İşlam’ın modern hayata uygun olmadığı, İşlam’ın insanın düşüncelerini kısıtladığını belirten ifadelerde daha düşük puanlar aldıkları söylenebilir.

TSSB ile psikolojik dayanıklılık arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca bu ilişkinin pozitif yönde ve zayıf düzeyde olduğu ortaya konulmaktadır (bkz. Tablo 1). Buna göre psikolojik dayanıklılık düzeyi arttıkça TSSB düzeyi de artmaktadır. Literatür incelendiğinde elde edilen sonucun aksine bulguların ortayakonulduğu görülmektedir. Mülteciler ile yapılan çalışmalarda TSSB ile psikolojik dayanıklılık arasında negatif yönde, orta düzeyde bir ilişki olduğu ileri sürülmektedir.¹¹⁴¹¹⁵

TSSB ile dini başa çıkma stratejileri incelendiğinde katılımcıların TSSB ile olumlu dini başa çıkma düzeyleri arasında negatif yönde; olumsuz dini başa çıkma ile pozitif yönde; dini

¹¹⁴Nurbala Avcı, *Telafer’den Türkiye’ye Göç Eden Türkmenlerin TSSB Belirtilerinin Psikolojik Dayanıklılık ve Sosyokültürel Uyum ile İlişkisi*, 71.

¹¹⁵Glřah Akçay Civriz, *Suriyeli Sığınmacı Kadınlarda Psikolojik Dayanıklılık ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) İlişkisinin İncelenmesi*, 80.

çatışma düzeyleri ile pozitif yönde istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. TSSB ile olumlu ve olumsuz dini başa çıkma ilişkisini incelendiği çalışmada, TSSB ile bu iki değişken arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu iddia edilmektedir.¹¹⁶ Ayten ve Sağır, Suriyeli bireyler ile yaptıkları araştırma sonucunda olumsuz dini başa çıkma stratejilerine başvurma depresif eğilimleri artıracak ve olumlu başa çıkmanın depresif eğilimleri azaltacağını ortaya koymaktadır.¹¹⁷

Psikolojik dayanıklılık ile dini başa çıkma stratejileri incelendiğinde katılımcıların, psikolojik dayanıklılık ile olumlu dini başa çıkma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki gözlemlenmektedir (bkz. Tablo 5). Psikolojik dayanıklılık ile olumsuz dini başa çıkma arasında istatistiksel olarak oldukça anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca bu iki değişken arasındaki ilişkinin pozitif yönde ve düşük düzeyde olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 6). Psikolojik dayanıklılık ile dini çatışma düzeyleri arasında orta düzeyde, pozitif yönde ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmaktadır (bkz. Tablo 7). Literatür incelendiğinde psikolojik dayanıklılık ile olumlu dini başa çıkma arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin yetişkin bireyler ile yapılan çalışmada, olumlu dini başa çıkma etkinliklerini kullanan bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının daha yüksek olduğu iddia edilmektedir.¹¹⁸

Sonuç olarak Lübnan'daki 511 Filistinli mülteci ile yapılan çalışma sonucunda Filistinlilerin TSSB düzeylerinin çok yüksek olduğu bu durumda onların birçok travmatik deneyim yaşadığını düşündürmektedir. Ayrıca TSSB, psikolojik dayanıklılık ve TSSB ile dini başa çıkma etkinlikleri arasında ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Filistinli mülteciler temel yaşam ihtiyaçlarını karşılamada ciddi zorluklar yaşamaktadır. Bu durumun bireysel ve toplumsal psikolojik dayanıklılığı zorladığı söylenebilir. Elde edilen verilere göre, Filistinlilerin temel haklara erişimlerinin tehdit altında olduğu ileri sürülebilir. Bu durumda Filistinli mültecilerin ihtiyaçlarına duyarlı ve uzun vadeli ve sürdürülebilir müdahalelere acil ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir. Filistinlilerin zorlu yaşam koşullarının daha iyi anlaşılması için başka değişkenler ile bu bireyler üzerinde araştırmalar yapılabilir.

¹¹⁶M. M. Gerber - A. Boals - D. Schuettler, "Pozitif ve Negatif Dini Başa Çıkmanın Travma Sonrası Büyümeye ve PTSD'ye Benzersiz Katkıları", *Din ve Maneviyat Psikolojisi* 3/4 (2011), 304.

¹¹⁷Ali Ayten - Zeynep Sağır, "Dindarlık, Dinî Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (2014), 15.

¹¹⁸Sabriye Nazlı Batan, *Yetişkinlerde Psikolojik Dayanıklılık ve Dinî Başa Çıkmanın Yaşam Doyumuna Etkileri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 175.

KAYNAKÇA

Abdulkadir Tok, ‘‘72 Yıllık Dram: Filistinli Mülteciler ve Uluslararası Hukuk’’, Erişim 20 Haziran 2025, <https://mirasimiz.org.tr/sayfa/72-YILLIK-DRAM-FILISTINLI-MULTECILER-VE-ULUSLARARASI-HUKUK/2072>, 4-5.

Acartürk, Ceren. ‘‘Gn Ruh Sağlığına Etkisi’’, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/25 (2016): 137-150.

Akçay Civriz, Gülşah. *Suriyeli Sığınmacı Kadınlarda Psikolojik Dayanıklılık ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) İlişisinin İncelenmesi*. İstanbul: Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-5*. 5. Basım. Washington, D.C.: American Psychiatric Publishing, 2013.

APA. ‘‘Trauma’’. Erişim 28 Aralık 2025. <https://www.apa.org/topics/trauma>.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2009.

Armaoğlu, Fahir. *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.

Athloğlu, Yasin. *Lübnan Marunileri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014.

Avcı, Nurbala. *Telafer’den Türkiye’ye Göç Eden Türkmenlerin TSSB Belirtilerinin Psikolojik Dayanıklılık ve Sosyokültürel Uyum ile İlişisi*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Ayten, Ali ve Zeynep Sağır. ‘‘Dindarlık, Dinî Başa Çıkma ve Depresyon İlişisi: Suriyeli Sığınmacılar zerine Bir Araştırma’’. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (2014), 5-18.

Bağlıoğlu, Ahmet. ‘‘Lübnan’ın Tarihsel Dokusu ve Yönetim Anlayışındaki Mezhebi Etkiler’’, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2008), 13-36.

Başhan, Dilara Nurefşan. *Yetişkin Suriyeli Mültecilerde Dinî Başa Çıkma, Psikolojik Sağlamlık ve Manevi Şükran Düzeylerinin İncelenmesi*. Bursa: Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Batan, Sabriye Nazlı. *Yetişkinlerde Psikolojik Dayanıklılık ve Dinî Başa Çıkmanın Yaşam Doyumuna Etkileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Bilge, Mustafa L. "Lübnan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/242-247. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Binay, Hüseyin Berken ve Şaziye Senem Başgül. "Suriye ve Irak'tan Gelen Savaş Mağduru Çocuk ve Genç Mültecilerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Düzeyi." *Klinik ve Ruh Sağlığı Psikolojik Danışmanlığı Dergisi* 2/2 (2022), 33-46.

Büyüköztürk, Şener, Ebru Kılıç Çakmak, Özcan Erkan Akgün, Şirin Karadeniz ve Funda Demirel. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2013.

Eskici, Halime Sevide. *Savaş ve İltica: Travmatik Olaylara Maruz Kalmış Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeli Kadınlara Yönelik İnceleme ve Psikolojik Müdahale*. İstanbul: İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Gerber, M. M. - Boals, A. - Schuettler, D. "Pozitif ve Negatif Dini Başa Çıkmanın Travma Sonrası Büyümeye ve PTSD'ye Benzersiz Katkıları". *Din ve Maneviyat Psikolojisi* 3/4 (2011), 298-307.

Independent Türkçe. "Geri Dönme Umudunu Kaybetmeyen İlk Nesil Filistinli Mülteciler: Bir Gün Geri Döneceğiz". Erişim 28 Nisan 2025. <https://www.indyturk.com/node/133786/>.

Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2009.

Koenig, Harold G. "Religion, Spirituality, and Health: The Research and Clinical Implications". *ISRN Psychiatry* 2012 (2012), 1-33.

Laban, C. J. vd. "Impact of a Long Asylum Procedure on the Prevalence of Psychiatric Disorders in Iraqi Asylum Seekers in The Netherlands". *The Journal of Nervous and Mental Disease* 192/12 (2004), 843-851.

National Institute of Mental Health (NIMH). "Post-Traumatic Stress Disorder." <https://www.nimh.nih.gov/health/publications/post-traumatic-stress-disorderptsd>.

Nickerson, Angela, Richard A. Bryant, Ulrich Schnyder, Mirjam Schick, Julia Mueller ve Naser Morina. "Emotion Dysregulation Mediates the Relationship Between Trauma Exposure, Post-Migration Living Difficulties and Psychological Outcomes in Traumatized Refugees." *Journal of Affective Disorders* 173 (2015), 185–192.

zen, Handan ve Cem Cerit. "Savaş Nedeniyle Türkiye’ye Göç Ederek İnsani Yardım Kuruluşunda alışan Suriyeli Mültecilerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve İlişkili Etmenler." *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 4/3 (2018), 70-73.

Pargament, Kenneth I. *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. New York: Guilford Press, 1997.

Pargament, Kenneth I., Harold G. Koenig ve Lisa Perez. "The Many Methods of Religious Coping: Development and Initial Validation of the RCOPE." *Journal of Clinical Psychology* 56/4 (2000): 519–543.

Ryff, Carol D. ve Burton Singer. "Flourishing under Fire: Resilience as a Prototype of Challenged Thriving." içinde *Flourishing: Positive Psychology and the Life Well-Lived*, editörler C. L. M. Keyes ve Jonathan Haidt. 15-36. Washington, DC: American Psychological Association, 2003.

Shlaim, Avi. *Filistin'i Bölüşmek: Kral Abdullah, Siyonistler ve Filistin'i Taksim Siyaseti 1921-1951*. İstanbul: Küre Yayınları, 2023.

Sınmaz, Kadriye. "70 Yıldır Yok Sayılan İnsanlar: Lübnan’daki Filistinli Mülteciler". Erişim 20 Haziran 2025. https://www.insamer.com/tr/70-yildir-yok-sayilan-insanlar-lubnandaki-filistinlimulteciler_2538.

Snijders, Clara, Lotta Katrin Pries, Noemi Sgammeglia, Ghazi Al Jowf, Nagy A. Youssef, Laurence De Nijs..... "Resilience Against Traumatic Stress: Current Developments and Future Directions." *Frontiers in Psychiatry* 9 (2018), 676.

şatır, Emir Maruf. "Mitleri Sarsan Savaş: Yom Kippur Savaşı". Erişim 16 Haziran 2025. <https://www.gzt.com/mecra/mitleri-sarsan-savas-yom-kippur-savasi-3711332>.

şimşek, Ali. "Araştırma Modelleri." içinde *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, editör Ali şimşek. 80-106. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2018.

Tok, Abdulkadir. "72 Yıllık Dram: Filistinli Mülteciler ve Uluslararası Hukuk." Erişim 10 Haziran 2025. <https://mirasimiz.org.tr/sayfa/72-YILLIK-DRAM-FiLiStiNli-MuLTECiLER-VE-ULUSLARARASI-HUKUK/2072>.

Ulu, Mustafa ve Harun Çelik. "Suriyeli Mültecilerin Kullandıkları Başa Çıkma Yöntemleri ile Dindarlıkları Arasındaki İlişki." *Bilimname* 2019/40 (2019), 273-311.

UNHCR. "Syrian Refugees in Lebanon". (Erişim 5 Haziran 2025). <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/71>.

UNRWA. "Beach Kamp". (Erişim 10 Haziran 2025). <https://www.unrwa.org/where-we-work/lebanon/beach-camp>.

بطاقات حول المخيمات الفلسطينية في لبنان: مع أبرز 15 احتياجاً. المؤسسة الفلسطينية لحقوق الإنسان (شاهد) بيروت:3، 2020.

Elif KURT

• *Atatürk Üniversitesi*

**HERKESLEŞEN DÜNYANIN KALABALIK
YALNIZLIĞINDA KENDİ OLAN FİLİSTİN'LE
VAR OLMAK**

HERKESLEŞEN DÜNYANIN KALABALIK YALNIZLIĞINDA KENDİ OLAN FİLİSTİN'LE VAR OLMAK

Elif KURT

Özet

Bu yazının amacı, insanların fiziki olarak sosyal bir bağ oluşturup duygusal olarak soyutlanmasını kalabalık yalnızlık kavramıyla açıklayarak, dünyadaki kalabalık yalnızlık oluşumunu ve Filistin'in kalabalıklar içerisindeki yalnızlığını psikolojik, sosyolojik ve felsefi yaklaşımlarla ortaya koymaktır. Bu bağlamda, öncelikle kalabalık yalnızlığın birey üzerindeki psikolojik etkileri ele alınarak, kavram bireyin iç dünyası ve ruhsal bütünlüğü üzerinden değerlendirilmiştir. Daha sonrasında, günümüz Filistin'inde yaşanan gelişmeler sosyolojik açıdan incelenmiş, dünyada yaygın olarak hissedilen kalabalık yalnızlık algısının geçmişte de var olduğu Filistin toplumu örneği üzerinden açıklanarak, küreselleşme süreciyle artan toplumsal kalabalıkların beslediği yalnızlığın, ihmal edilen insani ve toplumsal değerlerin günümüz dünyasındaki yansımaları olduğu analiz edilmiştir. Ardından, Dünya ve Filistin üzerinden açıklayacağımız kalabalık yalnızlık kavramını felsefi açıdan inceleyerek, Dünya'nın herkesleşme sürecinde yaşadığı kalabalık yalnızlık ile Filistin'in kalabalık yalnızlık içerisinde kendi olma mücadelesi sürecindeki yalnızlık analiz edilmiştir. Sonuç kısmında ise, kalabalık yalnızlık kavramı üzerinden başkalarını ötekileştirmeden birlikte var olmanın gerekliliği vurgulanarak, Dünya ve Filistin örnekleri aracılığıyla farklı yalnızlık biçimleri ortaya konulmuş ve kalabalık yalnızlık bağlamında Filistin'in dünyaya kıyasla daha özgür bir varoluş sergilediği gözler önüne serilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Dünya, Kalabalık Yalnızlık, Herkesleşme, Kendin Olma

EXISTING WITH PHILISTINE IN THE CROWDED LONELINESS OF A WORLD THAT HAS BECOME EVERYONE

Abstract

The purpose of this article is to explain the formation of crowded loneliness in the world and Palestine's loneliness within crowds by describing how people form physical social bonds while becoming emotionally isolated, using psychological, sociological, and philosophical approaches. In this context, the psychological effects of crowded loneliness on the individual are first addressed, and the concept is evaluated through the individual's inner world and spiritual integrity. Subsequently, developments in contemporary Palestine are examined sociologically, explaining that the perception of crowded loneliness, widely felt around the world, also existed in the past using the example of Palestinian society. It is analyzed that the loneliness fueled by increasing social crowds in the process of globalization is a reflection of neglected human and social values in today's world. Subsequently, the concept of crowded loneliness, which we will explain through the examples of the world and Palestine, was examined from a philosophical perspective, analyzing the crowded loneliness experienced by the world in its process of becoming universal and the loneliness experienced by Palestine in its struggle to be itself within crowded loneliness. In the conclusion, the necessity of coexisting without othering others is emphasized through the concept of crowded loneliness. Different forms of loneliness are presented through the examples of the world and Palestine, revealing that Palestine exhibits a freer existence compared to the world within the context of crowded loneliness.

Keywords: Palestine, World, Crowded Loneliness, Becoming Everyone, Being Yourself, Philosophy

GİRİŞ

Batının dışında kalan toplumların ötekileştirildiği bir dünyada, birçok adaletsizliğin ve eşitsizliğin yaşandığı bilinen bir gerçektir. Modern zihniyetin her şeyi isteyebilme ve yapabilme inancı da bu gerçeği desteklemektedir. Bu durum, toplumların olaylara ve olgulara verdiği tepkilere de yansımaktadır. Bu bağlamda, dayatılan, sistemleştirilen ve otomat hale getirilen dünyanın kendinden uzaklaştığını söyleyebiliriz. Bu uzaklaşma hali de, tabiatın ve insanın fitratında yeni bir kimliğe bürünerek varlık kazanmaktadır. Bahsi geçen bu yeni kimlik, modern dünyamızda “kalabalık yalnızlık” kavramına karşılık gelmektedir. Gündelik hayatımızda önemli ölçüde gözlemlediğimiz ve araştırmalarda sıkça bahsedilen, duygusal bir problem olarak yer alan kalabalık yalnızlık, özellikle son yıllarda günümüz dünyasıyla ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra, kalabalık yalnızlık kavramı, sahip olduğu anlamla birlikte sosyal bir yaşantıya dönüşerek toplumsal alanda varlığını hissettirmektedir. Dolayısıyla, kalabalık yalnızlık ve toplumsal alan arasındaki ilişki, bireyi de etkilemesi nedeniyle önem arz etmektedir. Bu kavramın bireysel ve toplumsal niteliği, Doğu toplumu ilişkisi üzerinden de dikkate alınmalıdır. Çünkü Doğu toplumu tarih, kültür, din ve ahlak açısından kalabalık yalnızlık kavramıyla muhatap olmakta ve sirayet eden deneyimlerle de farklı bir anlam kazanmasına kapı aralamaktadır.

Doğu, yıllardan beri bir hesaplaşmanın içerisinde. Bu durum, bulunduğu toprakların, coğrafyanın ve dinin, medeniyet taşıyıcılığını üstlenmesinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki, davetçi ve arayış içerisinde olan bu topraklar, sömürülmeye ve ötekileştirilmeye maruz kalmıştır. Günümüz dünyasında bu durumu apaçık şekilde yaşayan Filistin toplumdur. Batı, yeni düzenini ve evren anlayışını somut bir şekilde Filistin üzerinden uygulamaya geçirmektedir. Kendi evrenselliğini var edebilmek için, medeniyet ve kültür haline gelmiş toplumları çatışma içerisine alarak dinamik bir süreç oluşturmaya çalışmaktadır. Üstelik izlenilen bu süreç, akılcı bir niteliğin varlığıyla desteklenmekte ve ahlaki yetkinliği göz ardı etmesiyle birlikte insani bağları aşındıran bir yapıyı oluşturmaktadır. Ahlaki zeminin aşındığı bu küresel yapı içinde, Filistin toplumu, kendi değerlerin ve var oluşunu kaybetmemek için, sürekliliğini yalnızlık deneyimi üzerinden inşa etmek durumunda kalmaktadır. Dünya, herkesleşme, sıradanlaşma ve köksüzleşme süreciyle kalabalık yalnızlığı derinleştirirken Filistin, bu durumu kendi olma, özgünlük ve özgürlük arayışı içinde, kalabalıklar içerisindeki bilinçli bir yalnızlığa dönüştürmektedir. Bu durum da modern, dünyanın iki farklı dünya ile şekillendiğini göstermektedir. Bu şekillenmenin birinci basamağı, dünyanın yaşanan zulümlere

ve ktlklere umum çerçevesinden bakıp, perde arkasındaki olayları fark edemeyecek kadar otomatikleşmiş olmasıdır. İkincisi ise Filistin’in dünyanın iki yzllklerine münhasır bir çerçeveden bakarak, perde arkasındaki olayları sahneye taşıyarak kendi kendilerini zgrleştirmiş olmasıdır.

Bu yazıda, Dünya ve Filistin arasındaki düzen ve ilişkiye gönderme yaptıktan sonra, Dünya ve Filistin üzerinden kalabalık yalnızlık kavramının tanımsal çerçevesini oluşturularak, kalabalık yalnızlık kavramının Dünya ve Filistin rneği üzerinden olumlu ve olumsuz yönlerine vurgu yapılacaktır. Çalışmamızda, kalabalık yalnızlık kavramını Dünya ve Filistin üzerinden ele aldığımızda, dünyanın herkesleşmeyle var olduğunu ve Filistin de kendi olma süreciyle kendini var ettiğini ifade ederek iki ayrımı değerlendirmeye tabi tuttuk. Öte yandan, kalabalık yalnızlığı herkesleşme ve kendi olma kavramlarıyla ele alırken, olumlu ve olumsuz etkilerle günümüz dünyasındaki yansımalarını tespit etmeye çalıştık. Bunun yanı sıra, kalabalık yalnızlık kavramının Dünya ve Filistin açısından psikolojik, sosyolojik ve felsefi boyutlarını açıklayıp, toplumların ve insanların bu boyutlarla olan ilişkisini bazı farklarla ayrıldığına işaret edeceğiz.

1. Kalabalık Yalnızlık Kavramına Genel Bir Bakış

Kalabalık yalnızlık kavramı, günümüz dünyasının bulunduğu psikolojik ve sosyolojik boyutlarla ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu kavramın terim olarak tanımını şu şekilde yapmak mümkündür: Kalabalık yalnızlık, toplumların ve insanların dünyanın fitrata olan uzaklığını fark ederek izole olmasını ya da dünyanın otomatlığını kabul ederek uyum içerisinde yaşıması olarak ifade edilebilir. Bunun yanında, sosyal hayat içerisinde tek tipleşmeye götüren yalnızlık ya da kendisini kendisiyle var eden yalnızlık süreci olarak da ele alınabilir.

Kalabalık yalnızlık kavramı, günümüzde her bir toplumun etkilendiği ve kendini var ettiği bir süreç içerisinde oluşmaktadır. Toplumlar ve bireyler, bu kavramın yaygınlık göstermesi açısından günlük hayatımızda etkin rol oynayan bir yapı arz ederek, günümüz dünyasında yeni bir ortamın varlığını, değişimini, sınırlarını ve ahlakını gözler önüne sermektedir. Buna göre diyebiliriz ki, dünyadaki var olan toplumlar kalabalık yalnızlık kavramıyla yeniden bina edilmekte ve bireysel açıdan da yeni bir döngüye girmektedir. Bu döngü ise bireylerin, toplum içerisinde gösterdikleri tavır, anlamlandırma, mücadele hareketleriyle olumlu ve olumsuz olarak şekillenmektedir. İfade etmeye çalıştığımız kalabalık yalnızlığın olumlu ve olumsuz durumunu daha anlaşılr kılmak için şöyle bir ayrıma gidebiliriz: Dünyanın insanlara dayattığı otomat yaşıam şekli, insanlara kalabalıklaşma ve herkesleşme

haliyle geri dönmektedir. Bu durum, kalabalık yalnızlık kavramıyla birlikte ele alındığında birey ve toplum üzerindeki olumsuz etkinliğini bizlere hissettirmektedir. Filistin’e baktığımızda ise, dünya oradaki insanlara yaşam ve ölüm arasında bir yol çizmiştir. Fakat bu yol, Filistin’in kendi olma mücadelesine dönüşmüştür. Çünkü uyum halinde olan ve aynı tepkileri veren dünyanın karşısında uyumsuz olan bir toplum vardır. Bu toplum, dünyaya uymayıp kendi olma yolunda ilerlemeyi tercih ettiği için de kalabalık yalnızlığı dünyaya karşı olarak yaşamaktadır. Bu husus da, kalabalık yalnızlık kavramının olumlu yansımalarını gözler önüne sermektedir.

Buna göre diyebiliriz ki, Batı, toplum ve birey arasında kanun koymaya çalıştığı egemenliğiyle adeletsizliğini, açgözlülüğünü, zulmünü, acımasızlığını ve hissizliğini ortaya koymaktadır. İnsan ortamının etkin olduğu çağımızda, mevcut özgürlüklerini zulüm üzerine konumlandıran bu zihniyet, yok etmeye çalıştığı karanlıktan yeni hikayelerin inşasına sebep olmakta ve bu hikayelere şahit olan nesillere unutulmayacak bir geçmişin yolunu açarak, verilen mücadelenin de tohumlarını serpiştirmektedir. Kur’an da “Kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik”¹¹⁹ buyrulmaktadır. Bu hitabın muhatabı da çağımızın getirdiklerine teslim olan ve siyanet edenlerdir. Düşünmeyerek, görmek istemeyerek ve duymamak için elinden geleni yaparak oluşturduğu ortamla, dünya kendi kalabalık yalnızlığı içerisinde kalarak, daha önce de var olan sessizliğini ve yalnızlığını tekrarlamıştır. Tohumunu nesillerinin toprağına gömüp yeşertmeyi bilen Filistin ise, İsmet Özel’in ifadesiyle “Elimde bulunan hurma fidanı tahrir vazifelerimdir.”¹²⁰ düsturuyla hareket etmekte, kendi ortamına sahip çıkarak ve elinde olanın kıymetiyle mücadele ederek kalabalık yalnızlığının özünü iyileştirmektedir.

Görülüyor ki, Dünya ve Filistin arasında ayrım yapmaya çalıştığımız kalabalık yalnızlık kavramı günümüze hitap eden bir yapı arz etmektedir. Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Madem ki kalabalık yalnızlık kavramının niteliğini Dünya ve Filistin ayrımında hissediyoruz, o zaman bu kavramın ortamını ve günümüz dünyasına yansımalarını nasıl açıklayacağız? Bu soruya cevap verebilmek için, kalabalık yalnızlığı bireylerin ve toplumların üzerindeki psikolojik, sosyolojik ve felsefi boyutları üzerinden tahlil etmemiz gerekmektedir.

¹¹⁹ Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 173.

¹²⁰ İsmet Özel, *Tahrir Vazifeleri* (İstanbul: Tam İstiklal Yayıncılık Ortaklığı Yayınları, 2022), 19.

2. Filistin’de Var Olan Kalabalık Yalnızlığın Psikolojik Boyutu

Toplumun, dünya ile kurduğu ilişkilerin yansımalarını var eden bireydir. Geçmişin, şimdinin ve geleceğin duygu, yaşam, davranış ve düşünce temsilciliğini de toplum içerisinde birey üstlenmektedir. Dolayısıyla, bireyin olaylar ve olgular karşısında takındığı tavır ve mücadele, bir nevi toplumun da tezahür alanlarını ortaya çıkarmaktadır. Çünkü birey, muhatap olduğu olay karşısında farkında olmadan toplumun zihnini ve etkinliğini taşımaktadır. Bunu, günümüz dünyasındaki Filistin meselesinde görmek mümkündür. Bilindiği gibi çağımız, Filistin’in bulunduğu durum karşısında insanlığını yeniden tenkit etme sürecine girmiştir. Bu nedenle çağımız, iyi ve kötü, doğru ve yanlış, gerçek ve sahte ayrımlarını yeniden düşünüp farkına varma evresindedir. Örneğin, ülkesinden ayrılıp mücadelesi çetin olan Gazze’de yaşamaya başlayan bir adamın, “1980’den beri doğudan batıya, kuzeyden güneye 60 ülke gezdim. Dünyaya sığmamış bir adamdım. Yılın en fazla altı yedi ayını Türkiye’de geçiriyordum. Şimdi 47 km’ye 12 km bir alan içerisinde abluka altında bunca zamandır yaşayabilmeme ben de şaşıyorum. Gazze’de manevi bir gıda var ve bu gıda beni hiçbir yere göndermiyor. Kendimi bir Gazzeliden daha fazla Gazzeli hissediyorum.”¹²¹ şeklindeki ifadeleriyle, farkına vardığı ortamın etkilerini açıklamaya çalışmıştır. Bu örnekten yola çıkarak diyebiliriz ki, bireyin olaylar karşısında içselleştirdiği düşünceler, onu yalnızlığa ve var olan olayı anlamlandırmaya itmiştir. İşte bu örnek, bireyde var olan kalabalık yalnızlığın psikolojik tarafını gözler önüne sermektedir. Dünyanın otomot yaşam şekline uyum sağlayan insanı, kendine getirecek olan hareketi, otomat yaşam şeklinden uzaklaştığı zaman bulur. Bu durum da, insanın psikolojisini farklı ortamlara çevirmesini sağlayarak, tükenmiş duygularının arayışına girmesine neden olur. Var olan bireyin arayışları da, kalabalık içerisindeki yalnızlığıyla baş başa kalmasını sağlar. Nitekim verdiğimiz örnekteki adamın, 60 ülke gezip kendini Gazzeli olarak ifade etmesini nasıl açıklayacağız? Demek ki, duygularını dünyanın kalabalıklığından uzaklaşarak fark eden bir insanın, dünyanın varlığıyla da yüzleşmesi o insanı diğer toplumları ve insanları anlamayla, hissetmeyle, duymayla ilintili bir hale getirir. Öyle ki, bu anlamlandırma ve arayış sürecindeki ilintili haller, kalabalık yalnızlığın alkışları arasında zulmün sesini duymayan dünyanın varlığını bireye fark ettirerek, kalabalık yalnızlığın sessizliği içerisinde zulmün sesini duyurmaya ve yaşatmaya çalışan bireyi var ettirmiştir.

Hepimiz kendimizi bir şekilde dinlerken bulmuşuzdur. Bu süreci de, muhtemeldir ki yalnız kalarak geçiririz. Kalabalığın yalnızlığını yaşayan birey de, bir nevi kendini dinleyerek

¹²¹ Mehmet Akif Ersoy, *Tünel* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2024), 42.

yalnızlığını doyurmayı tercih eder. Bu durumu, Cemil Meriç'in ifadesiyle "Çiçeklere benzer duygular, kuytu bir bahçede açan çiçeklere."¹²²sözüyle de ifade edebiliriz. Bireyin duygularını yoğun yaşayıp yalnızlığıyla karşılaştığı zaman, kuytu köşede kendini arar ve toplumu farkına vardıklarıyla tekrardan gözlemler. Peki, bu kalabalık yalnızlığın psikolojik tarafı Dünya ve Filistin açısından nasıl yaşanır? Öncelikle, Batı zihniyetinin parçalardan bütüne varamayan bir dünya oluşturması, bireyin de tutunacak dallarının fazlalaşmasını sağlayarak hem bireyi kendinden uzaklaştırmış hem de insanların, toplumların ve dünyanın yaşadığı olaylardan bireyi müstağni kılmıştır. Bu durum, dünyadaki bireylerin kalabalık yalnızlığa sürüklenmesini etkili hale getirmiştir. Nitekim Kierkegaard, "Kendimi ağacın altında oturup, sırf hangi inciri seçmeye karar veremediğim için açlıktan ölürken gördüm. İncirlerin her birini istiyordum ama birini seçmek geri kalanın tamamını kaybetmek anlamına geliyordu ve ben orada karar vermeden oturdukça, incirler birer birer buruşmaya ve kararmaya başladı ve tek tek her biri ayaklarımın dibine düştü."¹²³ şeklindeki sözlerinden, dünyanın kalabalıklar içerisinde sunduğu seçimlerin bireye kararsızlık, umutsuzluk ve yalnızlık gibi duyguları çıkarmamız mümkündür. Bu anlamda, dünyanın yaşam şartlarına teslim olan bir birey, kalabalık yalnızlığı da dünyaya göre yaşar ve duygularının da sığınağı, dünyanın yaşam şekli olur. Öyle ki, parça parça yaşanan duygular bütünlüğe varamadığında birey, umutsuzluğa doğru bir kaçış ve kavganın dışında kalan bir yalnızlıkla, bataklığın içerisinde mücadele eder. Filistin ise, batı zihniyetinin sunduğu parçalara karşı bütünlükle cevap vererek kalabalık yalnızlığını inşa etmektedir. Ne demek bu? Filistin bir şekilde kendisine sunulan kadere karşı bireyin, alışılmış zihniyetin parçalarına pencerelerini kapatıp, kendi varlığını dünyadaki bireylerden ayırıştırarak, kalabalıklar içerisindeki yalnızlığını, duygularının bütünlüğüyle yaşar. İşte bu bütünlük, Filistin'de değişmeyen tek hakikattir. Çünkü Filistin'deki bir bireyin, her şeyden önce bütün olarak kabullenmesi gereken duyguları vardır ve bu kabullenilen duygular, dünyaya uymayıp kendini var etmek istemesinden dolayı yaşanmaktadır. Çocuğundan, gencine, yaşlısına kadar bütünlük arz eden bu duygular, dünyaya rağmen yaşanır. Öyle ki, Filistin'deki bütünlüğü, savaşın varlığıyla tanışan bir çocuğun, hayallerini Filistin sınırları içerisinde yaşamak durumunda kalan bir gencin ve üretkenliğini hayatın durup tekrardan devam etmesine alıştırmış bir yaşlının duygularıyla ifade edebiliriz ve dünyanın bu duygulardan ne kadar uzak olduğunu da fark edebiliriz. Dolayısıyla, bu durumdan yola çıkarak diyebiliriz ki, Filistin sınırları içerisindeki bireyin yaşam alanı, duygularını ve psikolojisini de şekillendirmiştir. Dünyanın kalabalıklığıyla

¹²² Cemil Meriç, *Jurnal* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2023), 104.

¹²³ Kamuran Gödelek, "Kierkegaard'ın İnsan Görüşü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/5 (2008), 362.

tek kıldığı bu toplum, savaşla var olan bir düzenin kabullenilmesi, umudu her an taşıma bilinciyle hareket etmesi, kaybolmamak için kendine gerçekleri tekrar tekrar hatırlatması ve tek başına olduğunu bilerek mücadelesini kendinden var etmesiyle kalabalık yalnızlığını yaşamaktadır.

Buraya kadar verdiğimiz bilgiler ışığında diyebiliriz ki, dünyanın yaşam şekline uyum sağlayan bireyin duygusal ve psikolojik ortamı, bireyi çoğulcu bir bencilliğe itmektedir. Çünkü birey, aynaya her baktığında çatışma hlinde olan bir yansımayla karşılaşmakta ve bencilliği fark edemeyecek bir kalabalığın içerisinde kalmaktadır. İşte bu çatışma ve bencillik hali, bireyin parça parça duygular yaşamasına ve bu duyguları iselleştirememesine neden olmaktadır. Bu durumu yaşamasının sebebi ise, uyum sağladığı dünyanın ve sunduklarının kalabalıklığıyla barışık olmamasıdır. Tam bu noktada da birey, kalabalık yalnızlığıyla baş başa kalmaktadır. Filistin’in sınırları içerisindeki birey ise, dünyadaki yaşam şeklinden uzak kalarak duygusal ve psikolojik ortamını uzlaştırıcı bir yapı ile şekillendirmektedir. Duygularını parça parça yaşamaktan ziyade bütünüyle kabullenmeyi tercih etmekte ve kendi dünyasına uyum sağlayan bir ortam oluşturarak kimliğini korumaktadır. Ve kendine özgü, dünyadan yalıtılmış ve varlığını fark ettiren bir kalabalık yalnızlığı mevcut kılmaktadır.

3. Filistin’de Var Olan Kalabalık Yalnızlığın Sosyolojik Boyutu

Toplum, insan boyutuna bağlı olan bir yapı arz etmektedir. İnsanın varlığı, toplum ve topluluk içerisinde yaşamayı gerekli kılar. Bu gereklilikte, toplumun ahlakını, sosyal yaşantısını, inancını, eğitimini ve kültürünü beşeri faaliyetlerle etkili hale getirir. Dolayısıyla insan ve toplum, dünyanın tekerrür eden ikilisi olmakta ve tarafları olan temayülleriyle de süreklilik içerisinde var olmaktadır. Aynı zamanda, toplumun geçmiş, şimdi ve gelecek süreçlerinin de yansımalarını bütüncül bir şekilde taşıdığını ifade edebiliriz. Tüm bu bilgileri, kalabalık yalnızlık kavramının toplumla olan ilişkisi açısından ele alarak, kalabalık yalnızlığın toplum içerisindeki mevcutluğunu Yahudi ve Filistin toplumu üzerinden rneklendireceğiz.

Friedrich Nietzsche ‘‘Başka türlü olabilseler, elbette başka türlü de isteyeceklerdi’’¹²⁴ şeklindeki ifadesiyle bizlere Yahudi toplumunun değişmeyen gerçekliğini ve zihniyetini hatırlatmıştır. Toplumun nasıl bir hali varsa, isteklerinin de o hal üzerinden şekilleneceğini vurgulayarak, bir nevi kalabalık yalnızlığın ‘‘olmak’’ ve ‘‘istemek’’ üzerindeki etkisinin tezahürünü konu edinmiştir. rnek olarak, Yahudilerin Süleyman Mabedi’nin inşasındaki mutluluğu ve yıkılışındaki hüznünü ele alabiliriz. Süleyman Mabedi, Yahudi toplumu

¹²⁴ Friedrich Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, ev. Mustafa Tüzel (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2024), 179.

tarafından Tanrı'nın evi, kurtuluşa erilecek bir mekan ve kültürün sembolü olarak ifade edilir. Aynı zamanda, hayatlarının merkezinde yer alan bu mekan onlar için dinlerinin somutlaşmış halidir. Öyle ki, Süleyman Mabedi'nin önemini ifade etmek için bir anlatıda dünya göz ile mukayese edilmiştir. Bu anlatıya göre, gözün beyaz kısmı okyanuslar, siyah kısmı dünya, göz bebeği Kudüs ve göz bebeğinde oluşan görüntü de Süleyman Mabedi'dir.¹²⁵ Bu kadar değer atfettikleri Süleyman Mabedi, onların sevinci olmuştur ve bu sevinci dini, kültürel ve içtimai olarak da yaşatmaya çalışmışlardır. Bunun yanı sıra, Süleyman Mabedi, Birinci Mabet ve İkinci Mabet olarak ifade edilen yıkılış sürecini yaşamıştır. Bu yaşanan yıkımlar, Yahudi toplumu üzerine uzun süreli bir hüsrana ve matem sürecini doğurmuştur. Onlara göre, Süleyman Mabedi'nin yıkılması, İsrail bağımsızlığının sonunun gelebilme ihtimalini taşımakla birlikte, Tanrı'nın İsrail'de varlığını devam ettirmesini sağlayan bir simge, ebedi ve yıkılmaz toplumun sürekli olarak kendini yenilemesi olarak da görülmektedir. Öte yandan, bu sürekliliği kendilerine bir hedef olarak sunmuşlardır. Onlara göre, Süleyman Mabedi'nin sevincini, özgürlüğünü, ibadetlerin yerine getirilmesini, İsrail'in bağımsızlığının yaşatılması ve Tanrı'nın tekrardan eski etkinliğini topluma hissettirmesi için mabedin tekrardan inşası zorunludur. İşte Süleyman Mabedi'nin yeniden inşası, onların nihai gayesi olmuş ve Süleyman Mabedi'nin yıkımından itibaren de dünyada kendi varlıklarının etkin olmasını sağlamak için çabalamaya devam etmişlerdir.¹²⁶

Burada şunu öncelikle vurgulamak gerekir ki, kanaatimizce Yahudi toplumunun, Süleyman Mabedi üzerinden yaşadığı sevinç ve matem süreci, günümüz dünyasını şekillendirmiştir. Çünkü Süleyman Mabedi'nin tekrardan inşasının zorunlu olması, onların umutlarını baki kılmış ve hedefleri haline gelmiştir. Öyle ki, Yahudiler Kudüs topraklarında kendilerine ait kutsal mekanların olduğunu iddia ederek, var olan hedeflerini ve umutlarını meşru hale getirmeye çalışır. Ağlama Duvarı'nın Süleyman Mabedi'nin bir parçası olduğu ve bu durumu dünyaya yayarak kendilerine hak iddia etmeleri, meşru kılma sürecini desteklemektedir. Yahudilerin geçmişin izlerinden sıyrılmayıp, halen daha kaybettikleri şeyleri öldürmeye çalışmaları ve bunları isteğe dönüştürmeleri, onlardaki kalabalık yalnızlığın bir nevi yansımasıdır. İşte bu yansımalar, onları zulmün temsilcisi kılar ve kötülüğün somutlaşmış halini biçimlendirir. Kendi isteklerini yerine getirebilmek için dünyayı otomat bir özgürlüğe sürükleyerek ve kötülüklerin içerisinde varlıklarını tek kılmaya çalışarak kalabalıklaşmışlardır. Bu düşünce tarzı da, onların dünya üzerindeki her toplumu sıradanlaştırmaya, kendilerini güçlü

¹²⁵ Muhammed Güngör, "Yahudi Dini Hayatında Süleyman Mabedi", *İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi* 4/1 (2017), 71.2

¹²⁶ Güngör, "Yahudi Dini Hayatında Süleyman Mabedi", 72-74.

kılarak gsz ezmeye, iyilikleri kendi menfaatlerine ödül olarak kötülükleri de kendilerinden beri olanlara ceza olarak dönüştürmeye sirayet ettirmiştir. Yani Yahudiler hedeflerini yerine getirebilmek için ktlgn zelzelesini dünyaya yayarak kalabalık yalnızlığını oluşturur ve kötülük de onların kalabalık yalnızlığını temsil eder diyebiliriz.

Yukarıda ifade edilenleri daha anlaşılır kılmak için, Filistin toplumunun kalabalık yalnızlığının toplumsal boyutunu da ele almamız gerekmektedir. Filistin toplumu, geçmişten günümüze kadar bulunduğu toprakların hakikatini bilerek ve Yahudi topluluğun zulmn inandıkları hakikatin tecellisi olarak görmüşlerdir. Çünkü Filistin toplumu, kendi dininin ilkelerini iselletirmi ve var oldukları toprağın manasını anlamıştır. Bu durum, onların değişmeyen hakikati olmuş ve Yahudi toplumunun zulmn etkisiz hale getirmiştir. Nitekim Ağlama Duvarı, Yahudilerin kendi vaatlerini gerçekleştirmek için bir gaye olmuştur ve Filistinliler bu gaye ile yaşamaya mecbur bırakılmışlardır. Neden? Bu soruya şöyle bir cevap vermek mümkündür: Yahudiler geçmişten beri kendilerine toprak bulamamışlardır. Onlar vatansız bir milletin temsilcisidir. Bu eksiklerinin bilincinde oldukları için, Filistin sınırları içerisinde kutsal toprak parçalarının var olduğunu dile getirerek, toprağı olan bir millet olma çabası içerisine girmişlerdir. İşte bu, Yahudilerin değişmez gerçeğidir. Filistin toplumu bu gerçeğin farkında olduğu için mücadelesini kendi varlığıyla devam ettirir. Öyle ki, Yahudi zihniyeti, Filistin topraklarının ve toplumunun bu hakikatini değitiremediği için, dünyayı kendi topluluğunun menfaatlerine göre ekillendirmi ve dünyayı kendine bağımlı hale getirmeye çalışarak, topraksız millet olmanın mevcudiyetini bu şekilde bulmuştur. Diyebiliriz ki, Filistin toplumu hakikatin verdiği teselliyle kendini kendiyle anlaşılır hale getirmiş ve zgr kılmıştır. Toplum olarak zulümle karşı karşıya olmalarına rağmen, kendilerini emin olduklarından arındırmamı ve bunu kendilerine hakikat kılmılardır. Tam da bu ifade edilenler, bizlere Filistin’in kalabalık yalnızlığının toplum olarak bakış açısını anlatmaktadır. İnandıkları hakikatin ve sahip oldukları toprakların mevcudiyetinin hummalı hallerine sahip çıkmak. Dünyanın göz yumduğu olaylar ve ortamlara rağmen kendi ortamını oluşturarak, ba kaldırıp haklarını müdafaa etmek, Filistin toplumunun kalabalık yalnızlığıdır.

Görülüyor ki, Yahudi toplumu kalabalık yalnızlığını soyutluktan öteye gidemeyen hayaller ve maziyle yaıyor. Bu durum, istedikleri şeyleri oldurabilmek için ktlgn adımlarını takip etmelerini, kendilerine haklar doğurabilmek için de zulmetmeyi ve dünyayı kendilerine araç kılmayı hedeflemelerini sağlıyor. Filistin toplumu ise kalabalık yalnızlığını, topraklarının ve hakikatlerinin hizasından yol alarak yaıyor. Zulmün toplum olarak gerçeklikleri olduğu bilinciyle, kendilerini var etmenin tedbiriyle hareket ediyorlar. Kısacası,

Yahudi toplumu kalabalık yalnızlığını kötülüğü etkili hale getirerek, Filistin toplumu ise var edilen bu kötülüklere karşı kendilerini var ederek sürdürmektedir.

4. Filistin’de Var Olan Kalabalık Yalnızlığın Felsefi Boyutu

Heidegger, ben ve sen ortaklığının devam ettirebilmesi için insanın biricik olması gerektiğini ifade ederek, başkalarının bizim üzerimizdeki etkisini gündelik hayatta ne kadar fazla hissedersen, ben ve sen ortaklığının çokluğa dönüşeceğini savunur. Ona göre, ben ve sen gündelik hayatımızda biricikliğimiz ve samimiyetimizden uzaklaşırsak, herkesin çokluğu içerisinde yerimiz doldurulabilir.¹²⁷ Nitekim Aristoteles’in “Biz tekrar ettiğimiz şeyiz”¹²⁸ sözü, Heidegger’in düşüncesini desteklemektedir. Çokluk içerisinde neyi tekrar edersen ona dönüşürsün, aynı şekilde teklik halinde neyi tekrar edersen onunla var olursun. Buradan hareketle diyebiliriz ki, genele aidiyet gösterdiğimiz sürece kendimizden uzaklaşmaktayız. Bu durumda bizi sıradanlaştırmaktadır. Heidegger de gündelik hayatımızda görülen bu çokluk halini herkes-olma, biricik olma halini de kendi- olma olarak ifade etmektedir.¹²⁹

Tüm bu bilgiler gösteriyor ki, Heidegger’in felsefesinin özünü oluşturan kendin olma ve herkesleşme kavramları, günümüz dünyasına hitap eden ve ortamını açıklayan bir yapı arz etmektedir. Dolayısıyla, bu iki kavramı Dünya ve Filistin üzerinden açıklayıp, kalabalık yalnızlık kavramıyla ilişkilendirmek gerekmektedir.

Dünya, kendini üretim ve tüketim noktasıyla etkin hale getirmektedir. İhtiyaçların, isteklerin ve arzuların yön vermesiyle de bu durum dışa vurulmaktadır. Bu istek ve ihtiyaçlar, dünyadaki toplumları hareket halinde olmaktan ziyade durmaya teşvik etmektedir. Çünkü artan ve ölçüsü kaçan her bir gelişme, dünyayı tabiatından uzaklaştırır ve bu uzaklaşma hali de durmaya, düşünmemeye ve hissetmemeye kapı aralar. Bu durum, dünyanın varoluşundan uzaklaşmasını sağlar. Nitekim karmaşıklaşan duyguların ve küçülen niteliklerimizin varlığı, dünyanın tabiatından uzakta bir inşa sürecini oluşturur. Mazimiz etkisiz, hatıralarımız sınırlandırılmış ve insan ortamımız zeminsiz kalır. Dünyadaki toplum ve bireyler, herkese vararak, herkese nüfuz ederek dönüşüme girmekte ve bu dönüşüm de onları kendilerine karşı mesafeli kılmaktadır. Dolayısıyla, çoğalan her bir durum dünyaya herkesleşme olarak yerleşmektedir. Özellikle herkesleşme süreci, insanların insani olma yolculuğuna ket vurmaktadır. İnsani özelliklerin kaybedilmesi de, herkesleşme sürecindeki kalabalık yalnızlığın

¹²⁷ Özkan Gözel, *Heidegger’in Dünyası* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022), 190.

¹²⁸ Özkan Gözel, *Heidegger’in Dünyası* (İstanbul: Ketebe, 2022), 186.

¹²⁹ Gözel, *Heidegger’in Dünyası*, 190-193.

gerçekliğidir. Nurettin Topçu “İrademin eserini, insanların arasında görerek uzak ve gizli yerden sadece seyretmek istiyorum”¹³⁰ der. Tam da bu ifadeden yola çıkarak diyebiliriz ki, dünyadaki toplumlar iradelerinin eserini kaybetmiş ve insanlar görmenin, seyretmenin ortamını aramayı bıraktmıştır. Kendileriyle beraber duygularını, fark edişlerini ve empatilerini herkesleşmeyle etkisiz hale getirmişlerdir. Örneğin günümüz Filistin’inde yaşanan olaylar, bu durumu gözler önüne sermektedir. Yıllardan beri yaşanan zulme tanık olmak istemeyen bir dünya görmekteyiz. **Sükûnetini** herkesleşme alışkanlığıyla devam ettiren bir tanıklık. Öyle ki, tüneller arasında yaşamaya çalışan toplumun varlığını görmezden gelerek, hayatın kendisi olmaya çabalayan dünyayı başka nasıl ifade edebiliriz ki?

Buna göre diyebiliriz ki, dünya herkesleşerek insani vasıflarını da yok etmektedir. Kalabalık yalnızlığını, herkesleşmeyle de var ederek fitratından uzaklaşmaktadır. Bu durum, nereye gittiğini bilmeyen ve nereden geldiğini anlamayan, iradesiz bir dünyayla bizleri karşı karşıya getirmektedir.

Necip Fazıl, Bir Adam Yaratmak adlı eserinde “Dünyamı kaybediyorum” demekte ve “Hangi dünya doğru, bu mu, evvelkisi mi?”¹³¹ diye sormaktadır. Necip Fazıl’ın bu ifadeleri, fark edilmiş ve keşfedilmiş kalabalık yalnızlığın hummalarını hissettirmektedir. Üstadın söylemleri, dünyasını kaybeden ve hangi dünyanın düne göre daha doğru olduğunu bulmak isteyen bir insanın kendiliğinden gelen yansımalarının ifadesidir. İşte günümüz dünyasındaki toplumlarda insanlarda dünyaya yabancılaşmakta, hızla ona yetişmeye çalışarak kendinden gelen ve kendine varan tesadüfleri, tevafukları kaçırmaktadır. Bu kaçırışlar da, onları tek düze hale getirmektedir. Oysa ki insan fitrat olarak diğer canlılardan daha garip kılınmıştır. Her bir canlının biçilmiş bir dünyası varken, insan o dünyayı kendi olarak var etmektedir. Bundan dolayı, toplumlar ve insanlar kendilerine dönük bir yaşamın içerisinde bulunmalıdır. Bu bulunma hali de kendin olma mevcudiyetinin fark edilmesiyle başlar. Filistin, tam olarak bu fark edişi ve bulunma halini yaşamaktadır. Karanlığın bir köşesinde ışık olup kendini kendisiyle aydınlatmaktadır. Dünyanın yabancılaşmasına ve kalabalıklaşmasına rağmen, Filistin kendini tanımaya ve kalabalıklar içerisinde birliğini keşfetme imkânını oluşturmaya çalışır. Öyle ki, zulmün içerisinde ahlaklarının samimi haliyle, dillerinin mucizeliğiyle, kültürlerinin özgünlüğüyle ve inançlarının eminliğiyle kendin olma sürecini dünyaya duyurmaktadır. Ve bu duyurma vazifesi sükûttan ibarettir. Çünkü haykırmamanın duyurmadığı kopuşu, sükûtun cevaplarıyla kendilerine Hira kılmışlardır. Yani kendi mağaraları içerisinde, dünyanın apaçık

¹³⁰ Nurettin Topçu, *Var Olmak* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2024), 99.

¹³¹ Necip Fazıl Kısakürek, *Bir Adam Yaratmak* (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2024), 67.

durumunu izlemektedirler. Dolayısıyla, herkesin geçerliliğini ve özgürlüğünü kabul eden Filistin, kendi geçerliliğini ve özgürlüğünü kabul ettirmek için kendiyile var olmakta ve mağarasını kendi ışığıyla aydınlatmaktadır. Duhâ Suresi’nde, “Karanlığın çöktüğü vakit geceye andolsun ki. Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da”¹³² denilmektedir. Bu ayetten yola çıkarak diyebiliriz ki, Filistin kalabalıklar içerisindeki yalnızlığını tevekkül ve teslimiyetle ait kılmıştır. Ve bu aidiyette, Filistin’in aydınlığa, karanlığa ve durgunluğa rağmen kendiyile mevcut olmasını sağlamıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında sonuç olarak diyebiliriz ki modern dünya, özgürlük kılıfı altında kendi aidiyetinden uzak işgal altında yaşarken, Filistin kendi kalabalık yalnızlığında özgür ve kendi kalarak var olmaktadır. Dolayısıyla günümüz dünyasında Filistin, işgal edilmemiş ve özgür olan topluluktur. İşte bu durum, dünyayı “lâ” (لَا) ile putlaştırmakta ve özgürlük alanını daraltarak fitratından uzaklaşmaktadır. Filistin ise “lâ ilâhe illallah” ile birliğin ortamını oluşturmakta ve özgürlük alanını genişleterek fitratına uygun ortamı sağlamaktadır.¹³³ Kısaca, dünya herkesleşmiş bir ortamda özgürlükten yoksunluğu yaşarken, Filistin herkesleşmeye hayır deyip kendini kendi yalnızlığında keşfedip özgürlüğünü bu reddiye üzerinden yaşamaktadır. Bu durum, İsmet Özel’in ifade ettiği gibi, “Herkesle birlikte bulunmakla birlikte, herkesten biri olma mecburiyeti taşımadığımızı”¹³⁴ hatırlamakta ve özgürlüğün, herkesleşen bir yapı içerisinde, sınırlarını insanın kendi olarak kalabilmesiyle anlam kazandığını ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Bu yazı, kalabalık yalnızlık kavramının günümüz dünyasının temel deneyimlerinden biri haline geldiğini ortaya koymuştur. Ancak bu deneyimin, Dünya ve Filistin bağlamında farklı şekillerde yaşandığı görülmektedir. Psikolojik, sosyolojik ve felsefi boyutlarıyla incelendiğinde, söz konusu farklılaşmanın birey ve toplum düzeyinde belirleyici sonuçlar doğurduğu anlaşılmaktadır. Böylece kalabalık yalnızlık, psikolojik boyutuyla parça ve bütün üzerinden, sosyolojik boyutuyla sözlerinde ve fiillerinde sınırları aşanlar ve ölçülü olarak sınırlarını var edenler üzerinden, felsefi boyutuyla da herkesleşme ve kendi olma kavramlarıyla

¹³²Duhâ, 93/3.

¹³³İbrahim Kaplan, “M.İkbal’in Tevhid Yorumu: Tevhid İnancının Dinamik Yapısı”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2007), 94-95.

¹³⁴İsmet Özel, *Taşları Yemek Yasak* (İstanbul: Tam İstiklal Yayıncılık Ortaklığı Yayınları, 2023), 60.

ilişkilendirilerek bu sonuçlar gözler önüne serilmiştir. Dünya ve Filistin üzerinden yapılan bu tahliller, toplumlar ve bireyler arasındaki ilintili halleri de görünür kılmıştır. Çokluğun içerisinde tekliğiyle kendini var eden Filistin, toplumlar ve bireyler arasındaki bu ilintiye işaret eden özgün bir konumda yer almıştır. Bu durumdan yola çıkarak diyebiliriz ki, dünyanın içerisinde bulunduğu durum tam anlamıyla kalabalık yalnızlıktır. Çünkü kalabalık yalnızlık içindeki dünya işgal altındadır. Filistin ise kalabalıklar içindeki yalnızlığından kendine salt yalnızlık oluşturmuştur. Filistin yalnızlıkta zgrleşmiştir. Yalnızlık içerisinde kendi varoluşunu yaşayarak, kendi olarak kalmıştır. Öyle ki, Filistin oluşturduğu bu salt yalnızlıkla, kalabalık yalnızlık içinde işgale uğramış dünyayı uyandırıp, zgr kılacaktır.

Sonuç olarak, Filistin’in deneyimlediği yalnızlık aktif bir devinim olarak inşa edilmiş bir varoluş biçimidir. Salt yalnızlık aracılığıyla düşünsel düzlemi oluşturan bu toplumsal özgünlük, kalabalık yalnızlıkla kuşatılmış dünyaya geçmişi hatırlatan, şimdiye ayna tutan ve geleceğe dair yeniye idrakin kapılarını aralayan bir perspektif sunmaktadır. Bu yönüyle Filistin, yalnızlıkla iyileşen bir toplum olarak, modern dünyanın kaybettiği anlam, kendin olma, aidiyet ve özgürlük muammalarını görünür kılmakta ve toplulukların kaderini dönüştürebilecek varoluşsal bir çağrıyla insanlığa vesile kılacaktır.

KAYNAKÇA

- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur'an-ı Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2010.
- Ersoy, Mehmet Akif. *Tünel*. İstanbul: Kapı Yayınları, 7. Baskı., 2024.
- Gödelek, Kamuran. "Kierkegaard'ın İnsan Görüşü". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/5 (2008), 357-371.
- Gözel, Özkan. *Heidegger'in Dünyası*. İstanbul: Ketebe, 1. Basım, 2022.
- Güngör, Muhammed. "Yahudi Dini Hayatında Süleyman Mabedi". *İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi* 4/1 (2017), 54-78.
- Kaplan, İbrahim. "M.İkbal'in Tevhid Yorumu: Tevhid İnancının Dinamik Yapısı". *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2007), 83-101.
- Kısakürek, Necip Fazıl. *Bir Adam Yaratmak*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 51. Basım, 2024.
- Meriç, Cemil. *Jurnal*. İstanbul: İletişim Yayınları, 33. Basım, 2023.
- Nietzsche, Friedrich. *Böyle Söyledi Zerdüşt*. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 33. Baskı., 2024.
- Özel, İsmet. *Tahrir Vazifeleri*. İstanbul: Tam İstiklal Yayıncılık Ortaklığı Yayınları, 8. Basım, 2022.
- Topçu, Nurettin. *Var Olmak*. İstanbul: Dergah Yayınları, 37. Baskı., 2024.
- Gözel, Özkan. *Heidegger'in Dünyası*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Kaplan, İbrahim. "M.İkbal'in Tevhid Yorumu: Tevhid İnancının Dinamik Yapısı". *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2007), 83-101.
- Özel, İsmet. *Taşları Yemek Yasak*. İstanbul: Tam İstiklal Yayıncılık Ortaklığı Yayınları, 18. Basım, 2023.

Esmâ Nur SARI

• *Kırıkkale Üniversitesi*

**ORTADOĞU ÜLKELERİNİN POLİTİKALARI
BAĞLAMINDA FİLİSTİN MESELESİ**

ORTADOĞU ÜLKELERİNİN POLİTİKALARI BAĞLAMINDA FİLİSTİN MESELESİ

Esma Nur SARI

Özet

Bu çalışma, Filistin meselesinin Ortadoğu ülkelerinin dış politika yaklaşımlarını nasıl etkilediğini ve bu yaklaşımların bölgesel güç dengelerini, ittifakları ve çatışmaları nasıl şekillendirdiğini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Filistin meselesi, bölgedeki siyasi dengeleri derinden etkileyen ve ülkelerin dış politika tercihlerinde belirleyici bir rol oynayan en önemli konulardan biridir. Türkiye, Mısır, Suudi Arabistan, İran gibi kilit aktörler başta olmak üzere, bölgedeki devletlerin Filistin meselesine yönelik tutumları, tarihsel, dini, ideolojik faktörlerin yanı sıra uluslararası konjonktür ve kendi iç dinamikleri tarafından şekillenmektedir. Özellikle son yıllarda bazı Arap ülkelerinin İsrail ile normalleşme sürecine girmesi, Filistin davasının bölgesel politikalar açısından nasıl konumlandırıldığına dair yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu çalışma, bölge ülkelerinin Filistin konusundaki söylem ve eylemleri arasındaki potansiyel farklılıkları analiz ederek, Filistin'in Ortadoğu'daki stratejik önemini ve bu önemin bölgesel politikalar üzerindeki etkisini değerlendirecektir.

Çalışma, bölgesel güç dengelerinin Filistin meselesine etkisini ve Ortadoğu'daki siyasi değişimlerin Filistin halkı ve yönetimi üzerindeki sonuçlarını ele alacaktır. Bölgedeki ülkelerin İsrail ile ilişkileri, Filistin davasına verdikleri destek veya mesafeli duruşları, iç ve dış politika dinamikleri ile bağlantılı olarak analiz edilecektir. Türkiye'nin Filistin meselesindeki diplomatik girişimleri, İran'ın Filistin direnişine yönelik stratejik adımları, Körfez ülkelerinin Filistin'e yönelik politikaları ve Mısır'ın arabuluculuk rolü gibi konular, Ortadoğu'da Filistin meselesinin çok boyutlu yapısını anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada Filistin meselesinin bölgesel ve küresel etkileri ele alınacak, Arap-İsrail normalleşme süreçlerinin sonuçları, Filistin halkının durumu ve Filistinli yönetimlerin bölgesel ilişkilerdeki konumu incelenecektir. Çalışma, nitel araştırma yöntemleriyle, literatür taraması ve çeşitli kaynak analizleriyle (akademik çalışmalar, raporlar, haberler, söyleşiler vb.) gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Filistin, Dış Politika, Bölgesel Güç Dengeleri, Uluslararası Konjonktür.

Abstract

This study aims to examine in depth how the Palestinian issue affects the foreign policy approaches of Middle Eastern countries and how these approaches shape regional power balances, alliances, and conflicts. The Palestinian issue is one of the most important issues that deeply affects the political balances in the region and plays a decisive role in the foreign policy preferences of countries. The attitudes of the states in the region towards the Palestinian issue, especially key actors such as Turkey, Egypt, Saudi Arabia, and Iran, are shaped by historical, religious, ideological factors, as well as the international conjuncture and their own internal dynamics. In recent years, in particular, the normalization process of some Arab countries with Israel has brought about new discussions on how the Palestinian cause is positioned in terms of regional policies. This study will analyze the potential differences between the discourse and actions of the countries in the region regarding Palestine, and will evaluate the strategic importance of Palestine in the Middle East and the impact of this importance on regional policies.

The study will address the impact of regional power balances on the Palestinian issue and the consequences of political changes in the Middle East on the Palestinian people and administration. The relations of the countries in the region with Israel, their support for or distance from the Palestinian cause will be analyzed in connection with internal and foreign policy dynamics. Topics such as Turkey's diplomatic initiatives on the Palestinian issue, Iran's strategic steps towards Palestinian resistance, the Gulf countries' policies towards Palestine, and Egypt's mediation role provide an important framework for understanding the multi-dimensional structure of the Palestinian issue in the Middle East. In this context, the regional and global effects of the Palestinian issue will be discussed in the study, and the results of the Arab-Israeli normalization processes, the situation of the Palestinian people, and the position of the Palestinian administrations in regional relations will be examined. The study will be carried out with qualitative research methods, through literature review and analysis of various sources (academic studies, reports, news, interviews, etc.).

Keywords: Middle East, Palestine, Foreign Policy, Regional Power Balances, International Conjuncture.

GİRİŞ

Filistin meselesi, Orta Doğu siyasetinin merkezinde yer alan, uzun süredir devam eden ve derin duygusal bağları olan bir çatışmadır. Tarihi kökleri, dini önemi ve insani boyutları, bölgesel dinamikler üzerindeki etkisini sürekli kılmaktadır. Bu bildiri, Filistin meselesinin kilit Orta Doğu ülkelerinin dış politika hedeflerini ve eylemlerini karmaşık bir şekilde nasıl şekillendirdiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu ülkelerin kendi ulusal çıkarlarını, ideolojik bağlılıklarını ve bölgesel emellerini Filistin davası ile ilişkili olarak nasıl yönlendirdikleri analiz edilecektir. Bu çalışma, Filistin meselesinin tarihi seyrini inceleyecek, Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve Mısır'ın özel politikalarını analiz edecek, Arap-İsrail normalleşmesinin Filistin sorunu üzerindeki etkisini değerlendirecek ve Filistin'in daha geniş Orta Doğu bağlamındaki stratejik önemini ele alacaktır. Filistin meselesi, rekabet eden tarihi anlatılar, dini iddialar ve siyasi emeller içeren çok yönlü doğası ile karakterizedir. Bu nedenle, bu ülkelerin Filistin meselesine yaklaşımlarını anlamak, daha geniş Orta Doğu'nun jeopolitik manzarasını kavramak için hayati önem taşımaktadır.

ORTADOĞU ÜLKELERİNİN FİLİSTİN MESELESİNE YÖNELİK TARİHSEL POLİTİKALARI

1948 Arap-İsrail Savaşı, Filistin meselesinin tarihinde belirleyici bir dönüm noktası olmuş, Filistinlilerin büyük ölçüde yerinden edilmesine yol açmış ve Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak dahil olmak üzere komşu Arap devletlerinin Suudi Arabistan'ın da Mısır komutası altında kuvvet göndermesiyle askeri müdahalesini tetiklemiştir. Bu savaş, Filistin'in bölünmesini pekiştirmiş ve yeni kurulan İsrail Devleti ile yerinden edilmiş Filistin nüfusuna yönelik bölgesel politikaların ilk çerçevesini oluşturmuştur. Bunu izleyen 1956 Süveyş Krizi ve 1967 Altı Gün Savaşı, Orta Doğu'nun jeopolitik ortamını daha da dramatik bir şekilde yeniden şekillendirmiş ve Arap devletlerinin hem İsrail'e hem de Filistin'e yönelik politikalarını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu çatışmaların ardından İsrail, Batı Şeria ve Gazze Şeridi dahil olmak üzere ek Filistin topraklarının yanı sıra diğer Arap toprakları üzerinde de kontrol sağlamış, bu da işgali daha da derinleştirmiş ve Arap devletleri arasında Filistinlilerin durumuyla ilgili aciliyet duygusunu artırmıştır. Mısır'ın Cemal Abdül Nasır gibi etkili figürlerin önderliğinde pan-Arap milliyetçiliği ideolojisi, Filistin meselesine yönelik ilk Arap tepkisinin şekillenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Bu ideoloji, İsrail'e karşı Arap birliği ve ortak eylemin önemini

vurgulamış ve Filistin'in kurtuluşunu nihai hedef olarak belirlemiştir, bu dönemde Arap dünyasında güçlü bir yankı uyandırmıştır.

Mısır, Cemal Abdl Nasır'ın önderliğinde, çatışmanın ilk on yıllarında Filistin davasının kilit bir savunucusu olarak ortaya çıkmıştır. Nasır'ın Mısır'ı, Filistin kurtuluş hareketlerine önemli siyasi ve maddi destek sağlamış, 1964'te Filistin Kurtuluş rgt'nün (FK) kurulmasında merkezi bir rol oynamış ve 1948 savaşının ardından Gazze şeridi'ni doğrudan yöneterek bu dönemde Filistin işlerinde önemli bir nüfuz kullanmıştır. Filistinlilerin durumuna ve Filistin kurtuluş davasına karşı sürekli sempati ifade etmekle birlikte, Suudi Arabistan başlangıçta çatışmaya daha dolaylı bir yaklaşım benimsemiştir. 1948 savaşında Suudi Arabistan, İsrail'e karşı savaşmak üzere Mısır ordusu komutası altında bir birlik göndermiş olsa da krallığın dış politikası bu dönemde öncelikle iç konsolidasyona ve büyük küresel gçlerle ilişkilerini yönetmeye odaklanmıştır.

Ürdün'n Filistin meselesine yönelik ilk yaklaşımı, kendi topraklarını genişletme yönündeki bölgesel hırslarından önemli ölçüde etkilenmiştir. 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın ardından Ürdün, Doğu Kudüs dahil olmak üzere Batı şeria'yı işgal etmiş ve daha sonra ilhak etmiş ve bu bölgelerin Filistinli sakinlerine Ürdün vatandaşlığı vermiştir. Bu hamle, Kral Abdullah I'in Haşimi yönetimi altında ‘‘Büyük Suriye’’ vizyonunu yansıtmıştır. Güçlü bir Arap milliyetçisi ideolojisine bağlı kalan Suriye, Filistin kurtuluş hareketlerine sürekli destek vermiş ve 1948 Nakba ve sonraki çatışmalar sırasında yerinden edilen çk sayıda Filistinliye sığınak sağlamıştır. şam, Filistin devrimci örgütleri için kilit bir merkez haline gelmiş ve Suriye hükümetleri Filistinlilerin anavatanlarına geri dönme hakkını vurgulamıştır. 1948 savaşının ardından önemli sayıda Filistinli mültecinin akınıyla boğuşan Lübnan, kendisini giderek çatışmanın içinde bulmuştur. Lübnan'daki Filistin mülteci kampları, Filistinli gerillalar için bir toplanma alanı haline gelmiş ve ülkenin güney bölgeleri İsrail'e karşı saldırılar için bir s olarak hizmet etmiş, bu da sonunda iç istikrarsızlığa ve Lübnan İç Savaşı'na katkıda bulunmuştur.

Müslüman çoğunluklu bir ülke olmasına rağmen Türkiye, Filistinlileri desteklediğini ifade ederken İsrail'i erken tanıyan ülkeler arasında yer almıştır (1949). Bu karar, Türkiye'nin Soğuk Savaş sırasında Batı yanlısı dış politika yönelimi bağlamında alınmıştır. Ancak Türkiye, uluslararası platformlarda Filistin halkına ve haklarına yönelik desteğini sürekli olarak dile getirerek, İsrail ile ilişkileri ve daha geniş Müslüman dünyasıyla dayanışması arasında bir denge kurmaya çalışmıştır.

Şah Muhammed Rıza Pehlevi dönemindeki İran, Ortadoğu'daki Arap milliyetçiliğine karşı stratejik bir ittifak olan "Çevre Paktı"nın bir parçası olarak İsrail ile gizli ama önemli bağlar sürdürmüştür. Bu ilişki, askeri ve ekonomik iş birliğini içeriyordu ve Arap devletlerinden gelebilecek tepkilerden kaçınmak için büyük ölçüde gizli tutuluyordu. Bu iş birliğine rağmen İran, 1947'de BM Taksim Planı'na karşı oy kullanarak, bu dönemin Filistin meselesine yönelik nüanslı yaklaşımını göstermiştir.

1945'te üye devletler arasındaki ilişkileri güçlendirmek ve politikalarını koordine etmek amacıyla kurulan Arap Birliği, başlangıçta Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasına şiddetle karşı çıkmış ve 1948'de askeri müdahaleyi desteklemiştir. Birlik, Filistin halkının temsilcisi olarak 1964'te Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) kurmada kilit bir rol oynamıştır. Başlangıçta İsrail'in reddedilmesine ve silahlı mücadeleye destek vermeye odaklanan Birliğin Filistin meselesindeki duruşu zamanla evrim geçirmiştir. 2002'de Arap Birliği Zirvesi'nde sunulan Arap Barış Girişimi, İsrail'in 1967'den beri işgal ettiği topraklardan tam olarak çekilmesi ve Filistinli mülteciler için BM'nin 194 sayılı Kararı'na dayanan adil bir çözüm karşılığında İsrail'in tanınmasını önermiştir.

Birleşmiş Milletler, kuruluşundan bu yana Filistin meselesiyle derinden ilgilenmiş olup hem Genel Kurul hem de Güvenlik Konseyi tarafından çatışmanın çeşitli yönlerini ele alan çok sayıda karar kabul edilmiştir. Temel bir karar, 1947'de BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve Kudüs'ün özel bir uluslararası rejim altına alınmasıyla Filistin'in ayrı Arap ve Yahudi devletlerine bölünmesini öneren 181 sayılı Karar olmuştur. Siyonist liderlik tarafından İsrail'in kurulması için yasal bir temel olarak kabul edilen bu karar, Arap toplumu tarafından reddedilmiş ve yoğunlaşan çatışmanın başlangıcını işaret etmiştir. 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın ardından, BM Genel Kurulu'nun 194 sayılı Kararı (1948), Filistinli mülteciler konusunu ele almış, Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nu kurmuş ve evlerine dönmek ve komşularıyla barış içinde yaşamak isteyen mültecilerin mümkün olan en kısa sürede dönmelerine izin verilmesi gerektiğini ve dönmemeyi tercih edenlere tazminat ödenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu karar, Filistinlilerin geri dönüş hakkı taleplerinin temelini oluşturmaya devam etmektedir. 1967 Altı Gün Savaşı'nın ardından, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı Kararı (1967), çatışmada işgal edilen topraklardan İsrail silahlı kuvvetlerinin çekilmesi, mülteci sorununun adil bir şekilde çözülmesi ve tüm iddia veya savaş hallerinin sona erdirilmesi dahil olmak üzere adil ve kalıcı bir barış için ilkeler formüle etmiştir. Bu karar, sonraki birçok barış çabasının temelini oluşturmuştur. On yıllar boyunca BM, Filistin mültecilerine yardım sağlayan Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Çalışma Ajansı (UNRWA) , işgal

altındaki topraklarda insan haklarının korunması ve Kudüs'n statüsü dahil olmak üzere Filistin çatışmasıyla ilgili çok sayıda başka karar da kabul etmiştir. Ancak, bu kararların uygulanması, etkili uygulama mekanizmalarının olmaması ve güçlü ye devletlerin siyasi pozisyonları nedeniyle sıklıkla zorluklarla karşılaşmıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail'i eleştiren BM Güvenlik Konseyi kararlarını sık sık veto etmesi, BM'nin bu uzun süredir devam eden çatışmanın çözümü üzerindeki etkisinin sınırlamalarını vurgulamaktadır.

OSLO SÜRECİ VE ORTADOĞU ÜLKELERİNİN POLİTİKALARINDAKİ DEĞİşİMLER

1993 ile 1995 yılları arasında İsrail ile Filistin Kurtuluş rgt (FK) arasında imzalanan bir dizi anlaşma olan Oslo Anlaşmaları, İsrail-Filistin çatışmasına yaklaşımda önemli bir değişimi temsil etmiştir. Bu anlaşmalar, beş yıllık bir zaman dilimi içinde barışçıl bir çözüm elde etmeyi amaçlamış ve Batı şeria ve Gazze şeridi'nde geçici bir yönetim organı olarak Filistin Ulusal Otoritesi'nin (FUO) kurulmasına yol açmıştır. Oslo sürecinin önemli bir yönü, daha önce birbirlerinin baş düşmanı olarak kabul edilen İsrail Devleti ile FK arasında gerçekleşen tarihi karşılıklı tanıma olmuştur. Bu karşılıklı tanıma, doğrudan müzakerelerin ve on yıllarca süren bağlantısızlığın ardından bir dönüm noktasının yolunu açmıştır. Oslo Anlaşmaları, işgal altındaki Batı şeria'da karmaşık bir bölgesel bölümleme sistemi getirmiş, Güvenlik ve sivil konularda tam Filistin Otoritesi kontrolü altında olan A Bölgesi, FUO sivil kontrolü ancak ortak İsrail-Filistin güvenlik kontrolü altında olan B Bölgesi ve tam İsrail askeri ve sivil kontrolü altında olan C Bölgesi olarak sınıflandırılmıştır. Gazze şeridi de A Bölgesi'ne dahil edilmiş, ancak İsrail sınırları, hava sahasını ve kıyı şeridinin karasularını kontrolünü elinde tutmuştur. Oslo süreci, Arap dünyasında geniş bir yelpazede tepkilere yol açmıştır. Bazı Arap devletleri ve siyasi gruplar, bunu bağımsız bir Filistin devletinin kurulması umuduy-la çatışmanın barışçıl ve müzakere edilmiş bir çözümü yönünde olumlu bir adım olarak grmştir. Ancak diğerleri, özellikle Filistinli mültecilerin geri dönüş hakkı ve başkenti Doğu Kudüs olan gerçekten egemen bir Filistin devletinin kurulması gibi temel Filistin taleplerini yeterince ele almadığı için Oslo Anlaşmaları'nı İsrail'e önemli bir taviz olarak algılamıştır.

Mısır, Oslo sürecinde özellikle aktif ve hayati bir rol oynamış, İsrail ve Filistin topraklarına komşu olması ve çatışmaya tarihsel olarak dahil olması nedeniyle müzakereleri kolaylaştırmak ve taraflar arasında arabuluculuk yapmak için eşsiz konumunu kullanmıştır. Kahire, kalıcı bir barış anlaşması sağlamayı ve Orta Doğu'da ve uluslararası alanda kendi diplomatik konumunu güçlendirmeyi umarak, kendisini başlıca bölgesel arabulucu olarak konumlandırmayı amaçlamıştır. Suudi Arabistan'ın Oslo Anlaşmaları'na ilk tepkisi biraz karmaşıktı. Krallık daha

önce FKÖ lideri Yaser Arafat'ın Körfez Savaşı sırasında Irak'ı desteklemesine eleştirel yaklaşmış olsa da, 1993'te anlaşmaların imzalanmasının ardından Suudi Arabistan, yeni kurulan Filistin Otoritesi'ne önemli mali destek sözü vermiştir. Bu karar, yeni siyasi gerçekliği kabul eden ve Filistin özerkliğinin gelişimini desteklemeyi amaçlayan pragmatik bir yaklaşımı yansıtmıştır. Ürdün, Oslo Anlaşmaları'nın yanında gelişen barış sürecine doğrudan dahil olmuştur. Başlangıçta Filistinliler, 1991 Madrid Barış Konferansı'nı izleyen barış konferanslarında ortak bir Ürdün-Filistin heyetinin parçası olarak temsil edilmişlerdir. Bu düzenleme kısmen İsrail'in talepleri nedeniyle yapılmıştır. Ancak Ürdün nihayetinde kendi ikili yolunu izlemiş ve 1994'te İsrail ile kendi barış anlaşmasını imzalamış, bu da bölgesel normalleşmeye doğru önemli bir adım olmuştur. Türkiye de Oslo Anlaşmaları çerçevesinde kurulan Filistin Ulusal Otoritesi'nin kurulmasına büyük önem vermiştir. Ankara, Filistin halkının Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki yaşam koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan işbirliği ve yardıma odaklanarak, Filistin davasına uzun süredir verdiği desteği ve bölgede yapıcı bir rol oynama arzusunu yansıtmıştır.

Devrim sonrası İslami hükümeti altındaki İran, Oslo Anlaşmaları'nı başından beri şiddetle reddetmiştir. Tahran, Oslo sürecini Filistin haklarına temel bir ihanet ve tanımayı reddettiği İsrail Devleti'ne önemli bir taviz olarak görmüştür. Bu duruş, İran'ın anti-emperyalist ideolojisine ve Siyonizm'e karşı sarsılmaz muhalefetine derinden kök salmıştır. İran, Oslo Anlaşmaları'nı reddetmesinde, Filistin İslami hareketi Hamas'ta kilit ve kalıcı bir müttefik bulmuştur. Hamas da Oslo sürecine, öncelikle 1967 sınırları içinde tam egemen bir Filistin devletinin kurulamaması ve İsrail'in tanınması nedeniyle şiddetle karşı çıkmıştır. Hem İran hem de Hamas, İsrail'e karşı silahlı mücadeleye devam edilmesini savunmuş ve Oslo Anlaşmaları'nın temelini oluşturan iki devletli çözüm çerçevesine katılmamışlardır. İran'ın bu dönemde Hamas ile ittifak kurması, İsrail'e karşı direniş odaklı bir yaklaşıma olan ortak bağlılıkları temelinde Tahran ile Hamas arasında uzun vadeli stratejik bir ortaklığın temelini atmıştır.

ARAP-İSRAİL NORMALLEŞME SÜRECİ VE FİLİSTİN MESELESİNE ETKİLERİ

2020'deki Abraham Anlaşmaları, İsrail ile BAE, Bahreyn, Sudan ve Fas arasında ilişkilerin normalleşmesine yol açarak bölgesel dinamiklerde önemli bir değişimi temsil etmiştir. Bu anlaşmalar, ABD'nin aracılığıyla gerçekleşmiş ve İran'a yönelik ortak endişeler de dahil olmak üzere çeşitli faktörlerden kaynaklanmıştır. Anlaşmalar, İsrail ile Arap devletleri arasındaki ikili ilişkilere odaklanarak Filistin meselesini büyük ölçüde göz ardı etmiştir.

BAE, İsrail ile ekonomik bağları ve stratejik işbirliğini vurgulamıştır. Bahreyn'in normalleşmesi, ulusal güvenliğine ve İran'a karşı bir savunmaya katkı olarak görülmüştür. Sudan'ın normalleşmesi, ABD'nin terörü destekleyen devletler listesinden çıkarılmasıyla bağlantılıydı. Suudi Arabistan daha temkinli davranmış ve normalleşmeyi Filistin devletinin kurulmasında kaydedilecek ilerlemeye bağlamıştır.

Filistin Otoritesi, Abraham Anlaşmaları'nı Filistin davasına ihanet olarak görmüştür. Hamas da normalleşme anlaşmalarını şiddetle kınamıştır. Normalleşme süreci, Filistin Otoritesi'nin İsrail ile müzakerelerdeki gücünü daha da zayıflatmıştır.

Bazı Arap devletlerinin hükümetleri normalleşme yönünde adımlar atsa da, birçok Arap ülkesinde kamuoyu İsrail ile normalleşmeye büyük ölçüde karşı çıkmaya devam etmektedir. Bazı Arap devletleri, normalleşme politikaları nedeniyle i baskı ve eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Normalleşme süreci, bazıları tarafından Filistin davasına ihanet ve Arap dayanışması yerine ulusal çıkarları önceliklendiren bir hareket olarak görülmüştür.

GÜNCEL ORTADOğU POLİTİKALARI BAğLAMINDA FİLİSTİN MESELESİ

Mısır, Gazze şeridi ile olan sınırı ve çatışmadaki tarihsel katılımı nedeniyle İsrail ve Hamas arasında arabuluculuk yapmada hayati bir rol oynamaktadır. Kahire, sık sık gerginliği azaltmak, çatışma dönemlerinde ateşkes sağlamak ve Gazze şeridi'ne insani yardım ulaştırılmasını kolaylaştırmak için diplomatik çabalarda bulunmuştur. Mısır'ın tutarlı bir politika yönü, ulusal güvenlik kaygılarını gerekçe göstererek Filistinlilerin Gazze'den Sina'ya zorla yerleştirilmesine karşı çıkması olmuştur. Mısır'ın rolü, İsrail ile bir barış anlaşması ve güvenlik işbirliği sürdürmesi ve Hamas ile şüpheli bir ilişkisi olmasına rağmen, Gazze'nin fiili yöneticisi olarak etkileşim kurması gerektiği için karmaşıktır.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğinde Türkiye, Filistin davasının güçlü bir destekçisi olarak ortaya ık mış, Filistin devletini tanımış ve Filistin halkına önemli miktarda insani ve kalkınma yardımı sağlamıştır. Ankara'nın Filistin'e olan bağlılığı, köklü tarihi bağlara dayanmakta ve Türk kamuoyunda güçlü bir yankı bulmaktadır . Türkiye, İsrail'in Filistinlilere yönelik politikalarına karşı eleştirel bir duruş sergilemiş ve Hamas ile açık iletişim kanalları ve siyasi bağlar sürdürmüştür. Ankara, Hamas'ı Filistin nüfusunun önemli bir kesimini temsil eden meşru bir siyasi aktör olarak görmektedir; bu duruş birçok Batı ülkesinden farklıdır. atışmaya kalıcı bir çözüm bulma amacıyla Türkiye, İsrail ve Filistin arasında gelecekteki bir barış anlaşmasının uygulanmasını denetlemek ve sağlamak için uluslararası ve bölgesel aktörlerin katılımıyla bir "garantör sistemi" nermiştir. Bu girişim, Türkiye'nin barış sürecinde daha

doğrudan ve etkili bir rol oynama arzusunu yansıtmaktadır. Filistin'e yönelik güçlü söylemsel desteğine ve İsrail'e yönelik eleştirisine rağmen Türkiye, bölgedeki kendi stratejik ve ekonomik çıkarlarıyla karmaşık bir denge kurarak İsrail ile önemli ekonomik bağlarını sürdürmüştür. Bu ekonomik ilişki, Türkiye'nin Orta Doğu'daki dış politikasının çok yönlü doğasının altını çizmektedir.

İran İslam Cumhuriyeti, Filistin direniş gruplarının, özellikle Hamas ve Filistin İslami Cihat'ın (PİC), başlıca ve sarsılmaz bir destekçisi olarak yerleşmiştir ve onlara önemli miktarda mali yardım, gelişmiş askeri silahlar ve hayati lojistik destek sağlamaktadır. Bu destek, İran'ın dış politikasının temel taşı ve bölgesel stratejisinin kilit bir unsurudur. İran için Filistin direniş hareketlerine verdiği sarsılmaz destek, sadece bir dayanışma eylemi değil, aynı zamanda İsrail ve Batı'nın Orta Doğu'daki etkisine meydan okuma ve İslam dünyasında kendi konumunu güçlendirme yönündeki daha geniş bölgesel ve uluslararası stratejisinin ayrılmaz bir parçasıdır. İran'ın Filistinli gruplara verdiği destek, İsrail ve Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı ortak muhalefeti paylaşan bölgedeki müttefik devlet dışı aktörler ve devletlerden oluşan "Direniş Eksenini"nin merkezi bir unsurudur. Bu eksen, İran'dan değişen derecelerde destek alan Lübnan'daki Hizbullah, Irak'taki çeşitli Şii milisler ve Yemen'deki Husiler gibi grupları içermektedir. İran'ın Filistin meselesine yönelik politikasının temel bir ilkesi, İsrail Devleti'nin meşruiyetini kategorik olarak reddetmesi ve Ali Hamaney'in ifade ettiği gibi, tüm Filistin'in bölünmez olduğuna ve nihayetinde Filistin kontrolünde olması gerektiğine dair bir inancı ima eden iki devletli çözümü reddetmesidir.

Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) üye devletleri, İsrail'in Gazze Şeridi'ndeki askeri operasyonlarını, özellikle yüksek sivil kayıplarını ve insani krizi şiddetle kınamışlardır. Ancak, Filistin meselesine yaklaşımları ve İsrail'e yönelik politikaları, son yıllarda elde edilen normalleşme düzeylerindeki farklılıkları yansıtmak şeklinde dikkat çekici bir şekilde tutarsız olmuştur. 2020 Abraham Anlaşmaları'nı imzalayan Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Bahreyn, hem vatandaşları hem de yabancı nüfusları arasındaki güçlü Filistin yanlısı duygulara karşı İsrail ile yeni kurdukları diplomatik ve ekonomik bağları dikkatli bir şekilde dengelemişlerdir. Şiddeti kınamakla birlikte, İsrail ile normalleşmiş ilişkilerini temelde tehlikeye atmaktan kaçınmışlardır. Bölgedeki etkili bir oyuncu olan Suudi Arabistan daha nüanslı bir duruş sergilemiştir. Riyad, henüz resmi olarak normalleşmemiş olmasına rağmen, özellikle İran'la ilgili bölgesel güvenlik konularında İsrail ile perde arkasında işbirliği yaptığı bildirilmiştir. Ancak Suudi Arabistan, herhangi bir potansiyel normalleşmeyi Filistin devletinin kurulmasında kaydedilecek somut ilerlemeye bağlayarak uzun süredir devam eden tutumunu

kamuoyunda sürdürmüştür. Katar, Gazze’de ateşkes sağlanması ve rehinelerin serbest bırakılması amacıyla Hamas ile olan bağlarını kullanarak diplomatik arabuluculuk çabalarına önemli ölçüde odaklanmıştır. Doha’nın Hamas’ın siyasi bürosuna ev sahipliği yapması, bu müzakerelerde önemli bir rol oynamasını sağlamıştır. Kuveyt, Filistin davasına olan güçlü desteğinden kaynaklanan uzun süredir devam eden bir pozisyonu yansıtarak İsrail ile ilişkilerin herhangi bir şekilde normalleştirilmesine karşı sağlam bir duruş sergilemeye devam etmektedir. Umman da İsrail’in eylemleri ve devam eden çatışmalarla ilgili endişelerini dile getirmiş, genellikle gerginliğin azaltılması ve krize bir çözüm bulunması çağrısında bulunan daha geniş KİK konsenssyle uyum sağlamıştır.

Filistin Otoritesi’nin (FUO) bölgesel ilişkilerdeki rolü, özellikle Gazze şeridi’ni kontrol eden Hamas ile arasındaki devam eden bölünmeler ve işgal altındaki topraklardaki sınırlı yetkisi nedeniyle önemli ölçüde zayıflamıştır. Filistin liderliğindeki bu birlik eksikliği, FUO’nun bölgesel ortaklarla etkili bir şekilde etkileşim kurma ve uyumlu bir siyasi cephe sunma yeteneğini zayıflatmaktadır. Sahadaki sınırlı yetkisine rağmen, özellikle Gazze’de, FUO, Filistin halkının uluslararası alanda meşru temsilcisi olarak konumunu koruma çabalarını sürdürmektedir. Bu kapasitede çeşitli bölgesel ve uluslararası forumlara katılmakta, Filistin haklarını ve devlet olma hedefini savunmaktadır. FUO’nun komşu Arap devletleriyle olan ilişkisi karmaşıktır ve bu devletlerin İsrail ve Hamas’a yönelik kendi politikalarından etkilenmektedir. Bazı Arap devletleri FUO ile daha yakın bağlar sürdürürken, diğerleri İsrail ile nasıl yaklaşılacağı konusunda Arap dünyasındaki daha geniş bölünmeleri yansıtacak şekilde Hamas ile iletişim kanalları kurmuştur. Filistin Otoritesi, Arap-İsrail normalleşme anlaşmalarının son dalgasını aıkça eleştirmiş, bunları bağımsız bir Filistin devleti kurma yönündeki kendi çabalarına zarar veren ve İsrail ile müzakerelerdeki zaten sınırlı olan pazarlık gücünü zayıflatan önemli bir gerileme olarak görmektedir.

FİLİSTİN MESELESİNİN BÖLGESEL VE KÜRESEL GÇ DENGELERİNE ETKİSİ

Amerika Birleşik Devletleri, İsrail-Filistin çatışmasına uzun süredir dahil olmuş ve çözüm için müzakereler yürütmeye çalışmıştır, ancak farklı yönetimler boyunca yaklaşımı değişmiştir. ABD, İsrail’in güçlü bir destekçisi olmuş, önemli miktarda askeri ve mali yardım sağlamıştır. Trump yönetimi, geleneksel iki devletli çözümden uzaklaşan ve Arap-İsrail normalleşmesini kolaylaştıran politikalar benimsemiştir. Biden yönetimi iki devletli çözüme desteğini yeniden teyit etmiş ancak normalleşmeyi teşvik etmeye devam etmiştir. ABD’nin İsrail-Filistin çatışmasına yönelik politikası, Arap devletleriyle ilişkileri ve Orta Doğu’daki genel etkisi açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır.

İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabet, İran'ın Hamas'ı ve diğer direniş gruplarını desteklemesiyle Filistin meselesi bağlamında da kendini göstermiştir. Türkiye'nin artan bölgesel etkisi ve Filistin konusundaki duruşu da güç dengesini etkilemiştir. İsrail-Filistin çatışması, bölgesel istikrarsızlığa katkıda bulunmakta ve çeşitli aktörler tarafından kendi gündemlerini ilerletmek için kullanılabilir.

Arap ve Müslüman dünyasında kamuoyu genel olarak Filistin davasını desteklemektedir. Filistin meselesine yönelik kamuoyu öfkesi, hükümet politikalarını etkileyebilir ve protestolara ve istikrarsızlığa yol açabilir. ABD'de İsrail-Filistin çatışmasına ilişkin kamuoyu, partizan çizgilerde bölünmüş olup, Demokratlar Filistinlilere artan bir sempati göstermektedir. Sosyal medya, Filistin meselesine ilişkin küresel kamuoyunu şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır.

SONUÇ

Orta Doğu ülkelerinin Filistin meselesine yönelik politikaları çeşitlidir ve tarihsel faktörler, ulusal çıkarlar, ideoloji, bölgesel güç dinamikleri ve kamuoyunun karmaşık bir etkileşimi tarafından yönlendirilmektedir. Filistin meselesi, Orta Doğu ülkelerinin dış politikalarında merkezi, ancak çoğu zaman ayrıştırıcı bir unsur olmaya devam etmektedir. Normalleşme süreci, bölgede yeni karmaşıklıklar ve yeniden hizalanmalar yaratmıştır. Hamas ve Filistin Otoritesi gibi devlet dışı aktörlerin rolleri, bölgesel devletlerin politikalarını önemli ölçüde etkilemektedir. ABD ve İran başta olmak üzere dış güçler, Orta Doğu ülkelerinin Filistin meselesine yönelik politikaları üzerinde önemli bir nüfuz uygulamaktadır.

Orta Doğu politikaları bağlamında Filistin meselesinin geleceği belirsizdir ve devam eden çatışmaların çözümü, bölgesel güç dengelerindeki kaymalar ve uluslararası katılımı potansiyel değişiklikler dahil olmak üzere çeşitli faktörlere bağlıdır. Abraham Anlaşmaları dinamikleri değiştirmiştir, ancak Filistin meselesi çözülmemiş ve potansiyel bir istikrarsızlık kaynağı olmaya devam etmektedir. Özellikle Mısır ve Katar tarafından yürütülen uluslararası arabuluculuk rolü muhtemelen önemli olmaya devam edecektir. Kalıcı bir çözüm, Filistin devletinin kurulması, mültecilerin geri dönüş hakkı, Kudüs'ün statüsü ve tüm taraflar için güvenlik kaygıları gibi temel sorunları ele almalıdır. Türkiye ve Suudi Arabistan'ın daha aktif katılımını içeren bölgesel girişimler, gelecekteki barış çabalarında çok önemli bir rol oynayabilir.

KAYNAKÇA

Al Jazeera. (2023, Kasım 27). *Palestine and Israel: A brief history in maps and charts*. Al Jazeera. Erişim adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2023/11/27/palestine-and-israel-brief-history-maps-and-charts>

Al Jazeera. (2025, şubat 12). *Hamas delegation in Egypt as mediators push to maintain Gaza ceasefire*. Al Jazeera. Erişim adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2025/2/12/hamas-delegation-in-egypt-as-mediators-push-to-maintain-gaza-ceasefire>

Arab Center Washington DC. (t.y.). *Arab League*. Erişim adresi: <https://arabcenterdc.org/resource/arab-league>

Arab Center Washington DC. (t.y.). *Explaining Egypt’s Role During the Gaza War*. Erişim adresi: <https://arabcenterdc.org/resource/explaining-egypts-role-during-the-gaza-war/>

Arab Center Washington DC. (t.y.). *The Dangers of Arab Normalization with Israel*. Erişim adresi: <https://arabcenterdc.org/resource/the-dangers-of-arab-normalization-with-israel/>

Arab Center Washington DC. (t.y.). *The United States Is a Frontline in the Palestine vs. Israel Conflict*. Erişim adresi: <https://arabcenterdc.org/resource/the-united-states-is-a-frontline-in-the-palestine-vs-israel-conflict/>

Britannica. (t.y.). *Arab-Israeli wars*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/event/Arab-Israeli-wars>

Britannica. (t.y.). *Balfour Declaration*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/event/Balfour-Declaration>

Britannica. (t.y.). *Camp David Accords*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/event/Camp-David-Accords>

Britannica. (t.y.). *Egypt*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/place/Egypt>

Britannica. (t.y.). *Gaza Strip*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/place/Gaza-Strip>

Britannica. (t.y.). *Israel*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/place/Israel>

Britannica. (t.y.). *Jordan*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/place/Jordan>

Britannica. (t.y.). *Lebanon*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/place/Lebanon>

Britannica. (t.y.). *Palestine*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/place/Palestine>

Britannica. (t.y.). *Palestine Liberation Organization*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/topic/Palestine-Liberation-Organization>

Britannica. (t.y.). *Palestinian Authority*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/topic/Palestinian-Authority>

Britannica. (t.y.). *Saudi Arabia*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/place/Saudi-Arabia>

Britannica. (t.y.). *Six-Day War*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/event/Six-Day-War>

Britannica. (t.y.). *Suez Crisis*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/event/Suez-Crisis>

Britannica. (t.y.). *Syria*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/place/Syria>

Britannica. (t.y.). *United Nations Resolution 181*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/topic/United-Nations-Resolution-181>

Britannica. (t.y.). *Yom Kippur War*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/event/Yom-Kippur-War>

Carnegie Endowment for International Peace. (2025, Nisan 25). *The Abraham Accords After Gaza: A Change of Context*. Erişim adresi: <https://carnegieendowment.org/research/2025/04/the-abraham-accords-after-gaza-a-change-of-context>

Carnegie Endowment for International Peace. (2025, Mart 6). *The Arab States' Remarkable Moves to Push Peace in Gaza*. Erişim adresi: <https://carnegieendowment.org/emissary/2025/03/gaza-ceasefire-egypt-reconstruction-palestine-summit?lang=en>

Council on Foreign Relations. (t.y.). *Arab League*. Erişim adresi: <https://www.cfr.org/backgrounder/arab-league>

Council on Foreign Relations. (t.y.). *Israeli-Palestinian Conflict*. Erişim adresi: <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/israeli-palestinian-conflict>

Council on Foreign Relations. (t.y.). *What Is U.S. Policy on the Israeli-Palestinian Conflict?* Erişim adresi: <https://www.cfr.org/backgrounder/what-us-policy-israeli-palestinian-conflict>

Crisis Group. (2024, Mayıs 16). *Israel/Palestine: Crisis in a New Phase*. Erişim adresi: <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/east-mediterranean-mena/israel-palestine/israel-palestine-crisis-new-phase>

Crisis Group. (2024, Kasım 14). *Israel’s War in Gaza: A Dangerous Regional Turn*. Erişim adresi: <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/east-mediterranean-mena/israelpalestine/israels-war-gaza-dangerous-regional-turn>

Crisis Group. (2025, Ocak 26). *Egypt and the War on Gaza: Two Discourses, One Policy*. Erişim adresi: <https://arabcenterdc.org/resource/egypt-and-the-war-on-gaza-two-discourses-one-policy/>

Crisis Group. (2025, Ocak 9). *Egypt’s Gaza Dilemmas*. Erişim adresi: <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/north-africa/egypt-israelpalestine/b91-egypts-gaza-dilemmas>

Crisis Group. (2025, Mart 14). *The Danger of Regional War in the Middle East*. Erişim adresi: <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/east-mediterranean-mena/israelpalestine/danger-regional-war-middle-east>

European Parliament. (2021, Kasım). *Egypt’s foreign policy within a challenging regional context*. Erişim adresi: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698062/EPRS_BRI\(2021\)698062_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698062/EPRS_BRI(2021)698062_EN.pdf)

Fathi, S. (2023, Kasım 22). *GCC States and the War on Gaza: Positions, Perceptions, and Interests*. Arab Center Washington DC. Erişim adresi: <https://arabcenterdc.org/resource/gcc-states-and-the-war-on-gaza-positions-perceptions-and-interests/>

Fathi, S. (2024, şubat 29). *Normalization Survives Despite the Gaza War*. Arab Center Washington DC. Erişim adresi: <https://arabcenterdc.org/resource/normalization-survives-despite-the-gaza-war/>

Fathi, S. (2024, Mayıs 9). *Assessing the Abraham Accords Three Years On*. Arab Center Washington DC. Erişim adresi: <https://arabcenterdc.org/resource/assessing-the-abraham-accords-three-years-on/>

Fidan, H. (2024, Mayıs 7). *Turkish FM Renews Support for Palestine in Hamas Talks*. Daily Sabah. Erişim adresi: <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkish-fm-renews-support-for-palestine-in-hamas-talks>

Gause, F. G., III. (2024, Şubat 29). *The End of the Two-State Solution?* RUSI. Erişim adresi: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/end-two-state-solution-israel-palestine-conflict-turkey-and-kushner-plan>

ICRC. (2025, Şubat 15). *Hostages and detainees released as part of Gaza ceasefire deal*. Erişim adresi: <https://www.icrc.org/en/news/hostages-and-detainees-released-part-gaza-ceasefire-deal>

IEMed. (2024, Eylül). *Iran: Continuity in Foreign Policy towards Israel after the War in Gaza*. IEMed Mediterranean Yearbook 2024. Erişim adresi: https://www.iemed.org/wp-content/uploads/2024/09/Iran-Foreign-Policy-towards-Israel-Gaza-War-Zaccara_IEMedYearbook2024.pdf

IFIMES. (2013, Aralık 12). *Israel and Palestine: The prospect for settlement and the regional balance of power*. Erişim adresi: <https://www.ifimes.org/en/researches/israel-and-palestine-the-prospect-for-settlement-and-the-regional-balance-of-power/3543?page=53>

Institute for National Security Studies. (t.y.). *The Palestinian Arena in the Shadow of the Iran-Israel Crisis*. Erişim adresi: <https://www.inss.org.il/publication/palestinian-arena-shadow-iran-israel-crisis>

Institute for National Security Studies. (t.y.). *The Palestinian Authority Is Playing on the Normalization Court*. Erişim adresi: <https://www.inss.org.il/publication/saudi-pa/>

International Crisis Group. (2023, Kasım 10). *Iran's Regional Strategy Is Raising the Stakes of the Hamas-Israel War*. Erişim adresi: <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/east-mediterranean-mena/israelpalestine/irans-regional-strategy-raising-stakes-hamas-israel-war>

International Crisis Group. (2024, Nisan 25). *Turkey's Stance on the Gaza War: Between Pragmatism and Posturing*. Erişim adresi: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europe/turkey/turkeys-stance-gaza-war-between-pragmatism-and-posturing>

Jewish Virtual Library. (t.y.). *Arab League Declaration on the Invasion of Palestine (May 1948)*. Erişim adresi: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/arab-league-declaration-on-the-invasion-of-palestine-may-1948>

Jewish Virtual Library. (t.y.). *Jordanian Annexation of the West Bank (April 1950)*. Erişim adresi: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jordanian-annexation-of-the-west-bank-april-1950>

Katz, M. N. (2024, Aralık 18). *The Roots of Turkish Solidarity with Palestine*. DAWN MENA.

Erişim adresi: <https://dawnmena.org/the-roots-of-turkish-solidarity-with-palestine/>

Khallaf, T. (2024, Kasım 22). *How Egypt has failed Palestinians in Gaza*. Arab Center

Washington DC. Erişim adresi: [https://arabcenterdc.org/resource/how-egypt-has-failed-](https://arabcenterdc.org/resource/how-egypt-has-failed-palestinians-in-gaza/)

[palestinians-in-gaza/](https://arabcenterdc.org/resource/how-egypt-has-failed-palestinians-in-gaza/)

Lerman, E. (2019, Bahar). *Egyptian Mediation in Gaza: A Strategic Asset*. Jerusalem Center

for Public Affairs. Erişim adresi: <https://jcpa.org/egyptian-mediation-in-gaza-a-strategic-asset/>

MEI. (2024, şubat 1). *A Bolder American Foreign Policy Means More Values and Less War*.

Erişim adresi: [https://www.mei.edu/publications/bolder-american-foreign-policy-means-more-](https://www.mei.edu/publications/bolder-american-foreign-policy-means-more-values-and-less-war)

[values-and-less-war](https://www.mei.edu/publications/bolder-american-foreign-policy-means-more-values-and-less-war)

MEI. (2024, Kasım 16). *Two Realities Shape Iran’s Stance on the Gaza War and Israeli-*

Palestinian Conflict. Erişim adresi: [https://www.mei.edu/publications/two-realities-shape-](https://www.mei.edu/publications/two-realities-shape-irans-stance-gaza-war-and-israeli-palestinian-conflict)

[irans-stance-gaza-war-and-israeli-palestinian-conflict](https://www.mei.edu/publications/two-realities-shape-irans-stance-gaza-war-and-israeli-palestinian-conflict)

MEI. (2025, Nisan 25). *The Abraham Accords After Gaza: A Change of Context*. Erişim adresi:

[https://carnegieendowment.org/research/2025/04/the-abraham-accords-after-gaza-a-change-](https://carnegieendowment.org/research/2025/04/the-abraham-accords-after-gaza-a-change-of-context)
[of-context](https://carnegieendowment.org/research/2025/04/the-abraham-accords-after-gaza-a-change-of-context)

Middle East Monitor. (2024, Mayıs 2). *There is always a special place for Türkiye’s diplomatic*

initiatives in Palestine. Erişim adresi: [https://www.middleeastmonitor.com/20240502-there-is-](https://www.middleeastmonitor.com/20240502-there-is-always-a-special-place-for-turkiyes-diplomatic-initiatives-in-palestine/)

[always-a-special-place-for-turkiyes-diplomatic-initiatives-in-palestine/](https://www.middleeastmonitor.com/20240502-there-is-always-a-special-place-for-turkiyes-diplomatic-initiatives-in-palestine/)

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey. (t.y.). *Türkiye’s Political Relations with*

the Palestinian National Authority. Erişim adresi: [https://www.mfa.gov.tr/turkiye_s-political-](https://www.mfa.gov.tr/turkiye_s-political-relations-with-the-palestinian-national-authority.en.mfa)

[relations-with-the-palestinian-national-authority.en.mfa](https://www.mfa.gov.tr/turkiye_s-political-relations-with-the-palestinian-national-authority.en.mfa)

Motamedi, M. (2023, Kasım 6). *Iran and Israel: From allies to archenemies, how did they get*

here? Al Jazeera. Erişim adresi: [https://www.aljazeera.com/news/2023/11/6/iran-and-israel-](https://www.aljazeera.com/news/2023/11/6/iran-and-israel-from-allies-to-archenemies-how-did-they-get-here)

[from-allies-to-archenemies-how-did-they-get-here](https://www.aljazeera.com/news/2023/11/6/iran-and-israel-from-allies-to-archenemies-how-did-they-get-here)

PISM. (2020, Ekim 28). *Palestine in Turkey’s Foreign Policy*. Erişim adresi:

https://pism.pl/publications/Palestine_in_Turkeys_Foreign_Policy

PISM. (2023, Kasım 28). *The Hamas-Israel War: Regional Implications*. Erişim adresi:

<https://pism.pl/publications/The-Hamas-Israel-War-Regional-Implications>

Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs. (t.y.). *Türkiye's Political Relations with the State of Palestine*. Erişim adresi: https://www.mfa.gov.tr/turkiye_s-political-relations-with-the-palestinian-national-authority.en.mfa

Reuters. (2024, Ağustos 21). *Gaza war has left 625,000 children out of school for a year, UN says*. Erişim adresi: <https://www.reuters.com/world/middle-east/gaza-war-has-left-625000-children-out-school-year-un-says-2024-08-21/>

RFERL. (2024, Aralık 26). *Middle East Power Shift: Iran Weakened, Israel Stronger*. Erişim adresi: <https://www.rferl.org/a/middle-east-power-shift-iran-weakened-israel-stronger/33279058.html>

Sayarar, J. (2024, Mayıs 2). *There is always a special place for Türkiye's diplomatic initiatives in Palestine*. Middle East Monitor. Erişim adresi: <https://www.middleeastmonitor.com/20240502-there-is-always-a-special-place-for-turkiyes-diplomatic-initiatives-in-palestine/>

Sons, S. (2025, Ocak). *Saudi Arabia's Engagement in Palestine*. Konrad Adenauer Stiftung. Erişim adresi: https://www.kas.de/documents/268421/0/Policy+Paper_Saudi+Arabia%27s+Engagement+in+Palestine_Sebastian+Sons_2025.pdf/e86011a7-19fb-cbdf-87fe-8642fe38bdd5?version=1.0&t=1744964360523

SpecialEurasia. (2023, Aralık 18). *Iran's backing of Palestine*. Erişim adresi: <https://www.specialeurasia.com/2023/12/18/irans-backing-of-palestine/>

The Carter Center. (2003, Aralık). *The Roots of Conflict and the Search for Middle East Peace*. Erişim adresi: <https://www.cartercenter.org/documents/1435.pdf>

The Times of Israel. (2024, Mayıs 8). *Egypt warns it may withdraw from Gaza war mediation over 'attempts to doubt' its role*. Erişim adresi: <https://www.timesofisrael.com/egypt-warns-it-may-withdraw-from-gaza-war-mediation-over-attempts-to-doubt-its-role/>

The Washington Institute for Near East Policy. (t.y.). *Arab Public Opinion on Arab-Israeli Normalization and the Abraham Accords*. Erişim adresi: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/arab-public-opinion-arab-israeli-normalization-and-abraham-accords>

The Washington Institute for Near East Policy. (t.y.). *The Palestinian Authority: A Flawed but Necessary Legacy of Oslo*. Erişim adresi: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/palestinian-authority-flawed-necessary-legacy-oslo>

The Washington Institute for Near East Policy. (2024, Aralık 22). *Two Arab Summits Hold the Key to a Viable Gaza Plan*. Erişim adresi: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/two-arab-summits-hold-key-viable-gaza-plan>

UN News. (2024, şubat 18). *UNRWA Situation Report #160 on the situation in the Gaza Strip and the West Bank, including East Jerusalem*. Erişim adresi: <https://www.unrwa.org/resources/reports/unrwa-situation-report-160-situation-gaza-strip-and-west-bank-including-east-jerusalem>

UN News. (2025, Nisan 24). *UNRWA Situation Report #168 on the situation in the Gaza Strip and the West Bank, including East Jerusalem*. Erişim adresi: <https://www.unrwa.org/resources/reports/unrwa-situation-report-168-situation-gaza-strip-and-west-bank-including-east-jerusalem>

UNISPAL. (t.y.). *General Assembly Resolutions on Palestine*. Erişim adresi: <https://www.un.org/unispal/data-collection/general-assembly/>

UNISPAL. (t.y.). *History of the Question of Palestine*. Erişim adresi: <https://www.un.org/unispal/history/>

UNRWA. (t.y.). *What is UNRWA?* Erişim adresi: <https://www.unrwa.org/who-we-are/what-we-do>

U.S. Department of State. (t.y.). *The Suez Crisis, 1956*. Erişim adresi: <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/suez>

Wike, R. (2023, Kasım 15). *In Middle East, Views of Hamas Are Negative, but Reasons Vary Widely*. Pew Research Center. Erişim adresi: <https://www.pewresearch.org/global/2023/11/15/in-middle-east-views-of-hamas-are-negative-but-reasons-vary-widely/>

Wilson Center. (t.y.). *Turkey-Israel Relations After October 7: Layers of Complexity and Posturing*. Erişim adresi: <https://www.wilsoncenter.org/article/turkey-israel-relations-after-october-7-layers-complexity-and-posturing>

World Bank. (2024, Eylül 26). *The Economic Collapse of Gaza: Eleven Months into the Conflict*. Erişim adresi: <https://www.un.org/unispal/document/world-bank-report-26sep24/>

YNet News. (t.y.). *Challenges faced by Egypt in its mediation role*. Erişim adresi: <https://www.ynetnews.com/article/rkacehlbr>

YouTube. (2024, Kasım 14). *Turkey's FM calls for forcing Israel into peace*. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=wNPVei6bS_U

Fatma SEYHAN

• *Muş Alparslan Üniversitesi*

**FİLİSTİN YAKIN TARİHİ’NİN
FELSEFİ/ETİK TAHLİLİ**

FİLİSTİN YAKIN TARİHİ'NİN FELSEFİ/ETİK TAHLİLİ

Fatma SEYHAN

Özet

İnsan, her zaman bilmek ve hakikate ulaşmak ister. Bilmek, felsefe yapmayı gerektirir. O halde insan her zaman felsefe yapma halindedir. Filistin meselesi ise bir insanlık meselesidir. Filistin'e felsefi açıdan bakmak, hak, adalet, savaş etiği, insan hakları ve özgürlük açısından derin felsefi tartışmaları beraberinde getirmektedir. Tarihte Filistin ile ilgili yaşanmış ve hala yaşanmakta olan karışıklıklara ve sorunlara herhangi bir çözüm üretilememiştir. Tam tersine, yaşanan olayların üstü örtülmüş ve çözüme kavuşturulamamıştır. Hatta Filistin tarihinde yaşanan tüm çatışmalar daha büyük olayların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Yaşanan olaylara çözüm üretecek ilimlerden biri, her an hakikat arayışında olan ve derin tartışmaları beraberinde getirecek olan felsefe olacaktır. Çalışmamızın amacı, Filistin tarihinde yaşanan olayları etik ve felsefi açıdan irdeleyerek bu meselelere çözüm yolu sunmaktır. Bu minvalde, İsrail'i anlamaya çalışmak, Filistin meselelerini çözme yolunda önemli bir adım olacaktır. Bundan dolayı, başta İsrail olmak üzere, Filistin'in diğer devletlerle olan ilişkileri, felsefi açıdan ve tarafsız bir şekilde ele alınmıştır. Elde edilen bulgulardan da anladığımız üzere, Filistin direniş mücadelesinde tüm bu tarihi olayların etkileri büyüktür. Bu bağlamda, Filistin tarihine etki eden ve konu olan toplumlar da incelenmiştir. Çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tercih edilmiştir. Ayrıca elde edilen veriler üzerinde metin analizi yöntemi uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefe, Filistin, Etik, Hakikat, İsrail

ETHICAL/ PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF PALESTINIAN RECENT HISTORY

Abstract

Man always wants to know and to reach the truth. Knowing requires philosophizing. Therefore, man is always in a state of philosophizing. The Palestinian issue is a human issue. Looking at Palestine from a philosophical perspective brings along deep philosophical discussions in terms of rights, justice, the ethics of war, human rights and freedom. Historically, no solution has been found to the conflicts and problems that have occurred and are still occurring in Palestine. On the contrary, they have been covered up and not resolved. In fact, all the conflicts in the history of Palestine have paved the way for bigger events. The only science that will produce solutions to the events will be philosophy, which is always in search of truth and will bring deep discussions. The aim of our study is to analyze the events in the history of Palestine from an ethical and philosophical perspective and to find solutions to these issues. In this respect, trying to understand Israel will have an important position on the way to solving Palestinian issues. Therefore, Palestine's relations with other states, especially Israel, have been analyzed philosophically and objectively. As we understand from the findings, all these historical events have a great impact on the Palestinian resistance struggle. In this context, the societies that influenced and were the subject of Palestinian history were also examined. Document analysis, one of the qualitative research methods, was preferred in our study. In addition, text analysis method was used on the data obtained.

Keywords: Philosophy of Religion, Palestine, Ethics, Truth, Israel

GİRİŞ

Tarihi olayları felsefi bir perspektifle ele almak, geçmişin karanlık yönlerini sergilemekten çok, hakikatin izini sürmeyi ve adaleti ortaya koymayı hedeflemelidir. Bu bakış açısı, sadece olayların kronolojik bir sıralamasını yapmakla kalmaz, aynı zamanda geçmişin bugüne ve geleceğe nasıl yön verdiğini sorgulayan bir bilinç oluşturur. Tarihi anlamak; teklikten öte, birlikte düşünme, birlikte çözüm üretme ve ortak akılda buluşma çabasıdır. Bu çaba, insanlığın yaşadığı sorunlara sadece politik ya da askeri düzlemde değil, toplumsal vicdan ve etik çerçevede de yaklaşılmasını gerektirir. Dünyada yaşanan birçok kriz, küresel bir farkındalık ve kolektif bir sorumluluk anlayışıyla çözüme kavuşturulabilir. Bu noktada, Filistin halkının yaşadığı acı ve uğradığı adaletsizlik, yalnızca bölgesel bir mesele değil, tüm insanlığın vicdanını ilgilendiren evrensel bir yarıdır.

Filistin-İsrail çatışması, yalnızca iki toplum arasında süregelen bir toprak anlaşmazlığı değil; aynı zamanda kültürel kimliğin bastırılması, hak ihlalleri ve sistematik bir asimilasyonun gün yüzüne çıktığı trajik bir tablodur. Filistin’de yıllardır süregelen baskı, yalnızca fiziksel sınırlarla değil, aynı zamanda bir halkın hafızasına, diline ve geleceğine karşı yürütülen ideolojik bir savaştır. Oysa çağımız, bilimin ve aklın yol gösterdiği, iletişimin hızla geliştiği, insan haklarının evrensel bir değer haline geldiği bir dönemdir. Bu kadar bilgi ve ilerlemenin olduğu bir çağda, hâlâ savaş politikalarının ve etnik temizlik girişimlerinin sürdürülmesi, insanlığın kendi gelişimini inkâr etmesinden başka bir anlam taşımaz.

Silahlar, geçmişin otorite araçlarıydı; fakat modern çağın gücü, akılda, diyalogda ve fikirde yatmaktadır. Bugünün savaşları, gerçek anlamda bir ilerleme sağlamak istiyorsa, top ve tüfekte değil; bilgiyle, düşünceyle ve diplomasiyle yürütülmelidir. Barutla yazılmış bir tarih, gelecek nesillere yalnızca yıkım ve kin bırakır; oysa mürekkeple yazılmış bir gelecek, insanlığa umut, barış ve adalet sunar. 2025 gibi bir yılda hâlâ sivillerin katledildiği, çocukların savaşın ortasında büyüdüğü bir dünyada yaşıyor olmak, hepimizin ortak sorumluluğunu hatırlatmalıdır. Bu sorumluluk, sessiz kalmamak, unutmamak ve hakikatin yanında durmaktır. Filistin meselesi, sadece bir halkın değil, insanlığın imtihanıdır.

Bu imtihandan geçmenin yollarından biri, yaşananları unutmamak ve unutturmamaktır. Sessizliğe teslim olmayan her düşünce, adaletin sesi olma potansiyelini taşır. Bu noktada,

akademik yazın; yalnızca teorik bilgilerin toplandığı bir alan değil, aynı zamanda insanlık vicdanının tarih karşısındaki duruşunu da şekillendiren bir araçtır. Toplumsal olaylara akademik bir pencereden bakmak, onları daha geniş bir çerçevede analiz etmeye ve çözüm yolları geliştirmeye olanak tanır. Biz de bu çalışmamızda, Filistin’de yaşananların tarihsel, siyasal ve insani boyutlarını ele alarak, bu büyük insanlık sınavına bir katkı sunmayı amaçladık. Bu makale, yaşanan trajedinin nedenlerini anlamaya, sonuçlarını değerlendirmeye ve en önemlisi, bu tür olayların tekrar yaşanmaması için akademik bir bilinç geliştirmeye yönelik bir çabanın ürünüdür. Çünkü hakikatin peşinden gitmek, sadece bir tercih değil, vicdani bir sorumluluktur. Ve bu sorumluluk, kelimelerle başlar; düşünceyle, araştırmayla, kalemle ve felsefeyle büyür.

1948’den Bugüne Filistin Meselesi

Filistin’i anlatmaya her ne kadar yakın bir tarihten başlasak da bir devletin ya da bir olayın tarihi her zaman çok daha geçmişe dayanır. Çünkü bugün, verilerini dnden alır. Bu yüzden, konu başlığımızda her ne kadar 1948 demiş olsak da ara ara verdiğimiz tarihin gerisine atıflarda bulunacağız.

Filistin adı, milattan önceye dayandırılmaktadır. İlk zamanlar coğrafya ‘‘Pilishtin’’ adını taşıırken, zamanla bu isim değişmiş ve ‘‘Filistin’’ adını almıştır.¹³⁵ Filistin Orta Doğu ve Batı Asya’da, Akdeniz kıyısında, tarihi Kenan bölgesinde bulunan Batı şeria ve Gazze şeridini kapsayan coğrafyada hüküm süren bir devlettir.¹³⁶

Filistin’in tarihe bıraktığı kültürel izler o kadar büyüktür ki, ihtişamlı Yunan uygarlığını dahi gerisinde bırakmıştır.¹³⁷ Çünkü Filistin, birçok farklı din ve milliyetten oluşur.¹³⁸ Ortadoğu’da yer alması da bu kültürel birikimi artırmıştır. Ancak Filisti’nin kültür düzeyinden daha önemli bir mesele vardır. Oda İsrail Filistin çatışmalarıdır.¹³⁹ Bundan nedenle Filistin’in bu kültürü sürekli bir direnişle mücadelesi içerisinde olmuştur. Filistin tarihi incelendiğinde, 1917 ile 1948 yılları arasında Filistin devletin aldığı yoğun gler dikkat çekmektedir. Bu dönemlerde birçok Yahudi, Filistin’e göç etmiştir.¹⁴⁰ Bu glerden de anlaşılacağı üzere, Yahudileşme politikası gayri resm bir şekilde uygulanmaya çalışılmıştır.

¹³⁵Ortakaya Hasan, *Siyonizm Amentüsü* (ıra, 2021), 19.

¹³⁶‘‘Filistin Devleti’’, *Vikipedi*, 08 Nisan 2025.

¹³⁷Turgut Altunbeğ Ceren, *Ortadoğu ve Filistin (1920-1949)* 2015, 5.

¹³⁸*Ortadoğu ve Filistin (1920-1949)*, 8.

¹³⁹‘‘Anlambilim MT Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi » Makale » 1948’DEN BUGÜNE, TARİHİ VE SİYASİ YÖNELERİ İLE ‘‘İSRAİL- FİLİSTİN SORUNU’’’’ (Erişim 24 Nisan 2025), 262.

¹⁴⁰‘‘Anlambilim MT Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi » Makale » 1948’DEN BUGÜNE, TARİHİ VE SİYASİ YÖNELERİ İLE ‘‘İSRAİL- FİLİSTİN SORUNU’’’’, 266.

İsrailliler, vadedilen toprak haklarını başlarda yoğun göçlerle elde etmeye çalışmışlardır. Bu göçlerin altında yatan diğer bir sebep ise, Filistin’de bir İsrail devleti kurma fikridir. Bu fikir ilk defa M. Montefiero tarafından 1839’da ortaya atılmıştır.¹⁴¹ İsrail Devletinin kuruluşu ise 1948 yılında gerçekleşmiştir. Birleşmiş milletler ’in teklifiyle ülkenin %56,47’si Yahudilere, yüzde %43,53’ü Araplara verilmiştir. Bu paylaşım, Araplar ve Yahudiler arasındaki bitmek bilmeyen savaşların başlangıcı olmuştur.¹⁴²

Filistin’in tarihini daha çok 1948 sonrasını incelememizin nedeni de tam olarak budur: Bitmek bilmeyen bu savaşların, başlangıç noktası olması.

1948 yılı, I. Arap- İsrail savaşı gerçekleşmiştir. Bu savaşta Araplar birleşmiş olmasına rağmen, Batılı devletlerin etkisiyle İsrail devleti galibiyeti elde etmiştir.¹⁴³ Bunun gibi birçok savaş günümüze kadar devam etmiştir. Son olarak 7 Ekim 2023’te Hamas İsrail’e karşı bir saldırı başlatmış; İsrail ise o günden bu yana “Demir Kılıçlar” operasyonu ile Filistin’e saldırmıştır.¹⁴⁴ İsrail bu saldırılarda binlerce sivil bebek ve çocuğu öldürmüş ve hâlâ bu katliama devam etmektedir. Tüm Filistin topraklarını ele geçirmeye çalışmaktadır.

Filistin tarihi boyunca sürekli savaşlara maruz kalmış ve bu savaşlara karşı büyük bir direniş örneği sergilemiştir.

Sonuç olarak şu cümleyi kurabiliriz. Savaşlarla yoğrulmuş bir toplum için direniş, tarihin esiri; direniş ruhu tarihin eseri olmuştur.¹⁴⁵ Filistin’in tarihe bıraktığı en büyük eser, direniş ruhu olmuştur.

İsrail İngiltere ve ABD İlişkileri

Kimi araştırmacılar, İngiltere ve ABD’nin Yahudilere ait bir yurt sözü karşılığında, Yahudi ekonomisi ve Siyonistlerle iş birliği içerisinde oldukları görüşündedirler.¹⁴⁶ Peki, gerçekten böyle bir iş birliği var mı? Evet, bu sözleşme tarihte vuku bulmuştur. Başta yurt adına başlayan bu sözleşme, sonraları ekonomik güç ve ekonomik güç ve kapitalist sistemin etkisiyle çıkar sözleşmesi haline bürünmüştür. Bu nedenle, geçmişte başlayıp şu anda da devam eden savaşlar ve İsrail Devleti’nin Filistin’e uygulamış olduğu soykırım, ne yazık çıkar ilişkileri

¹⁴¹Ortadoğu ve Filistin (1920-1949), 15.

¹⁴²Mesut Kaynak, *Tevrat, Zebur, İncil ve Kur’an’dan Gözlemler* (İstanbul: Yay, 2007), 188.

¹⁴³“Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi » Makale » 1948’DEN BUGÜNE, TARİHİ VE SİYASİ YÖNELERİ İLE “İSRAİL- FİLİSTİN SORUNU””, 266.

¹⁴⁴Cihan Daban, “Çatışma Analizi Kapsamında İsrail-Filistin Sorunu: Taraflar, Talepler ve Çözüm Analizi”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 23/4 (24 Ekim 2024), 1638-1639.

¹⁴⁵Yahya İbrahim Sinvar, *Diken ve Karanfil*, çev. Vahdettin İnce (Ekin Yayınları, ts.).

¹⁴⁶“Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi » Makale » 1948’DEN BUGÜNE, TARİHİ VE SİYASİ YÖNELERİ İLE “İSRAİL- FİLİSTİN SORUNU””, 264.

erevesin de hiçbir müdahaleye tabi olmamaktadır. Hatta Filistin’ e uygulanan soykırıma ses dahi ıkaramamaktadırlar.

Devletler arasındaki bu antlaşmaları ve iş birliğini daha iyi anlamak için antlaşmaların temeline inmek gerekir. Bu bağlamda ilk olarak Birinci Dünya Savaşı sonrası antlaşmalara göz atmamız gerekir. İlk antlaşmalardan biri olan Fransa-İngiltere gizli antlaşmalarına değineceğiz. Bu antlaşmayla İngiltere ve Fransa, Arap topraklarını paylaşmışlardır. 1917’de ise Balfour Deklarasyonu ile bir Yahudi devletini kurma fikrinden bahsedilmiştir.¹⁴⁷ İlk başlıkta bahsedilen yoğun göçler, bu antlaşmanın bir sonucudur. İkinci Dünya savaşı sonrasında ise Nazi soykırımında 6 milyon Yahudi katledilmiştir. Bu soykırım sonucunda hayatta kalan Yahudiler, Siyonizm düşüncesi ile güçlenmiştir. Bu gücün bir sonucu olarak, 1945 sonrası İngilizler ile Yahudiler savaşımıştır, bu savaşın ardından Birleşmiş Milletler’ in kararıyla daha önceki başlığımızda da değindiğimiz üzere İsrail devleti kurulmuştur. Kuruluş sonrasında, Arap ve İsrail arasındaki savaşa İngiltere’de destek çıkmıştır. İngiltere ve İsrail savaşına rağmen, daha sonraları çıkar amacı güden İngiltere ve ABD, İsrail devletini desteklemişlerdir.¹⁴⁸ O zamanlar çıkar uğruna yapılan bu birliktelik, hâlâ devam etmektedir. Ne yazık ki, büyük bir ekonomik güce sahip olan İsrail, yalnızca ekonomik güçle değil, uygulamış olduğu savaş politikalarıyla da bu gücünü pekiştirmek ve diğer güçlere göz dağı vermek istemiştir.

Aristoteles’in, ekonomik güçle ve parayla ilgili ünlü görüşleri vardır. Bu görüşlerinden biri şöyledir: Aristoteles: Paranın para getirmesini, krematistik’ i (zenginliği) kabul etmez; çünkü bu toplumları yoldan çıkarır der.¹⁴⁹ Aristoteles’in bu görüşü üzerinde durduğumuz konuyu desteklemektedir.

Siyaset Felsefesi Işığında Filistin

Bir devlete siyaset felsefesi açısından bakıldığında, toplum, toplumun düşünsel yapısı, kurumsal örgütlenmeler ve tüm bunların rasyonel olarak incelenmesi ve akıl süzgecinden geçirilmesi gereklidir. Devlet ve siyaset, bir düzeni oluşturmak için yok mudur? Eğer bir toplum ya da bir devletin tarihi sürekli bir savaş meydana getirip, bir düzensizlik hali oluşturuyorsa, orada bir siyasetten veya bir devlet düzeninden bahsedilebilir mi? Hobbes’un fikirleri incelendiğinde, bunun cevabı hayırdır. Çünkü ona göre devlet düzeni getirir, devletin olmaması

¹⁴⁷Suphi Koray, ‘‘Filistin Sorununun Tarihsel Arka Planı | Sınıf Mücadelesinde Marksist Tutum’’ (Erişim 24 Nisan 2025).

¹⁴⁸Koray, ‘‘Filistin Sorununun Tarihsel Arka Planı | Sınıf Mücadelesinde Marksist Tutum’’.

¹⁴⁹François Dagognet, *Büyük Filozoflar ve Felsefeleri*, çev. Zeynep Durukal (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023), 46.

durumunda ise daimî bir savaş durumu hâkimdir.¹⁵⁰ Bu bağlamda, savaşın olduğu yerde bir toplum düzeninin de olmadığını ve toplum düzeninin oluşturulması için savaşında olmaması gerektiği kanaatindeyiz.

Savaş devletin oluşturduğu bir durum değildir. Aksine devletsizliğin tabii bir sonucudur. Peki, Filistin İsrail savaşları, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve daha birçok savaş neden olmuştur? Bu savaşlar olurken devlet yok muydu? Soruları akla gelebilmektedir. Biz bunu devlete değil, devlet yöneticilerine bağlıyoruz. Devlet iktidarını yürütmekle devlet aynı şeyler değildirler.¹⁵¹ Ebetteki devleti yönetenler, belirli kurallar, yönetim şekilleri ve yasalar oluşturmaktadırlar. Ancak oluşturulan yasalar ve düzen noktasında, Aristoteles'in yasaları oluşturacak kişilerin erdemli olmalıdırlar görüşü¹⁵² önem kazanmaktadır. Erdemli kişiler, erdemli bir yasa koyarak devletin yürütülmesini kolaylaştıracaklardır. Felsefi ahlak bağlamında, erdemli kişiler tarafından oluşturulmuş yasalar ve ahlak yasaları, bu devletlerin ve dahi tüm dünyanın refahını oluşturacağı kanaatindeyiz.

Kutsal Metinlerde Savaş ve Savaşın Felsefi Eleştirisi

Kitab-ı Mukaddes'te geçen İsrail'e verildiği savunulan kutsal topraklar üzerinden sürekli olarak farklı sınırlar çizilmektedir. Bazı İsrailli kişiler ve hahamlar, tarihi süreç içerisinde kutsal kitaba göndermeler yaparak sınırları değiştirmişlerdir. 1937'de Ben-Gurion, daha sonraları Haham Adin Shteinsalz ve Sartre gibi kişiler, İsrail topraklarının sınırları üzerinden farklı sınırlar oluşturmuş ve çizmişlerdir. Bu çizdikleri sınırları meşrulaştırmak için Kitabı Mukaddes'e başvurmuşlardır.¹⁵³ Peki, Kitabı Mukaddes'te net bir sınır var mıdır? Net bir sınırdan bahsedilir mi? Bu sınır varsa bile, bu sınır için savaş açmak, suçsuz bir topluluğun ya da insanların kanının dökmek, savaş suçları işlemek ve bir toplumu asimile etmenin Kitabı Mukaddes açısından meşruiyeti var mıdır? Tüm bu soruların cevap verebilmek adına, Kitabı Mukaddes'e atıflarda bulunacağız. Konusu savaş olan ayetleri ve dini metinleri kutsal kitaplar bağlamında kısaca ele alacağız. Sonrasında akılsal ve felsefi bir yolla yorumlayacağız.

Kutsal kitaplarda savaşla ilgili ayetlere yer verilmiştir. Bu ayetlerde, kimi zaman savaş izni verilmiş, kimi zamansa aşırılıklar engellenmeye çalışılmıştır. Ancak bu metinler incelendiğinde, önceliğin çoğu zaman barışta olduğu görülmüştür. Kur'an-ı Kerim'de, Tevbe

¹⁵⁰Veli Urhan, "Siyaset Felsefesi Bağlamında Devlet, Hükümet ve Bürokrasi", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 22 (01 Eylül 2016), 2.

¹⁵¹Urhan, "Siyaset Felsefesi Bağlamında Devlet, Hükümet ve Bürokrasi", 5.

¹⁵²Urhan, "Siyaset Felsefesi Bağlamında Devlet, Hükümet ve Bürokrasi", 8.

¹⁵³Roger Garaudy, *Siyonizm Dosyası*, çev. Salman Özcan (İstanbul: Pınar Yayınları, 2024), 31-32.

Suresi’nde ‘‘Müşrikler sizinle nasıl topyek n savaşıyorlarsa sizde onlarla topyek n savaşın.’’¹⁵⁴ ayetinde savaş izni verilmiştir. Tevbe Suresi’nin başında besmele geçmez; kimi müfessirler bunun nedeninin, bu s renin savaş meselelerini ele almasından dolayı olduğunu söylemektedir. Savaşın olumsuz bir olay olduğu ayetin başında besmele olmamasından çıkarılabilecek bir sonuçtur. Ayrıca, bunun gibi Kur’an-ı Kerim’in birçok ayetinde, savaş sırasındaki aşırılıklara da değinilmiştir. Bakara Suresi’nde ‘‘Size karşı savaşanlarla sizde Allah yolunda savaşın, fakat aşırılığa sapmayın; Allah aşırılığa sapanları sevmez.’’¹⁵⁵ ayeti, savaşta aşırı gidenleri uyarmıştır. Savaşta bile aşırılığın kötü olduğunu vurgulayan bu ayetler, birçok konuda ders vericidir. Yine M ide Suresi’nin ikinci ayetinde aşırılık konusunda bir uyarı vardır, ayrıca otuz ikinci ayette ise ‘‘i te bundan dolayı İsrailoğullarına söyle yazmı tık: bir cana kıymaya ve yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları  ld rm   gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur.’’ Apaçık deliller gönderdiler ama bundan sonra da onların çoğu yeryüzünde taşkınlık göstermektedirler.¹⁵⁶ Bu ayetlerde de İsrailoğullarına yapılan uyarı üzerinden, savaşta haksızlık ve aşırılık kınanmıştır.

İncil Metinleri incelendiğinde de yine savaşla ve öldürmeyle ilgili metinler dikkat çekicidir. Matta’ da ‘‘Siz cenkler ve cenk sözleri i iteceksiniz. Sakın sıkılmayın; çünkü bunların vaki olması gerektir fakat da ha sonu değıldir.’’¹⁵⁷ Bu bab, İncil’de savaş izni olduğuna bir örnektir. İncil’de de merhametin önemini vurgulamaktadır. ‘‘Fakat, ey dinleyenler, size diyorum: d  manlarınızı sevin, sizden nefret edenlere iyilik edin.’’¹⁵⁸ Gibi bablar merhametin önemine vurgu yapmaktadır. Yine ‘‘O, İsa’ya: Hangilerini? Dedi. İsa da: Katletmeyeceksin; zina etmeyeceksin,  almayacaksın; yalan  ahadet etmeyeceksin,’’¹⁵⁹ babı öldürme yasağını vurgulamaktadır.

Tevrat’ta geçen, ‘‘Bir kente saldırmadan önce, kent halkına barış  nerin.’’¹⁶⁰ Cümlesi onuncu babın ilk cümlesidir. Ayrıca ‘‘Adam  ld rmeyeceksin.’’¹⁶¹ Babı da suçsuz yere adam öldürmeyi yasaklamaktadır. ‘‘Yalandan uzak duracak, suçsuz ve doğru kişiyi  ld rmeyeceksin. Çünkü ben kötü kişiyi aklamam.’’¹⁶² Babı yine merhameti vurgulayan bir bab’tır.

¹⁵⁴Kur’an-ı Kerim Me li (İstanbul: Diyanet İ leri Başkanlığı, 2017), Tevbe, 9:36.

¹⁵⁵Kur’an-ı Kerim Me li, Bakara, 2:190.

¹⁵⁶Kur’an-ı Kerim Me li, M ide, 5:32.

¹⁵⁷Kitabı Mukaddes İncil (İstanbul: Kitabı Mukaddes  irketi, 1881), Matta, 24: 6.

¹⁵⁸Kitabı Mukaddes İncil, Luka, 6: 27.

¹⁵⁹Kitabı Mukaddes İncil, Matta, 19: 18.

¹⁶⁰Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil) (İstanbul: Kitabı Mukaddes  irketi, 2013), Yasa, 20:10.

¹⁶¹Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil),  ıkı , 20: 13.

¹⁶²Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil),  ıkı , 23: 7.

Tevrat'ta da savaş konusunu ele alan metinlerde, suçsuz yere öldürmenin kötü karşılandığı görülmektedir. Tevrat'ta savaş izni verilmekle beraber. Barış önerisinin cümlelerin başında verilmesi savaştan önce barışın olması gerektiğinin bir kanıtıdır. Yasa 10'dan önceki ve sonraki bablarda insan hakları, savaş hakları ve savaş ahlakı açısından sıkıntılı gördüğümüz metinler olduklarından dolayı deformasyon olduğu kanaatindeyiz. Bundan dolayı makalemizde yer vermedik.

Haksız yere ölümler bu üç büyük kutsal kitap metinlerin de zikredildiği üzere kınanmıştır. Ayrıca Tevrat'ta İsrailoğullarına vadedilen kutsal toprakların sınırları net değildir. (Yaratılış 15: 18-20, Çıkış 3:8, Çıkış 23:31, Sayım 34:1-12, Tesniye 1:7-8)¹⁶³ Zamanla bu sınırlar değiştirilmiştir. Bu anlamda kutsal kitaplardaki metinlere bakarken, kutsal kitabın indiği tarihin de göz önünde bulundurulması¹⁶⁴ gerektiği kanaatindeyiz. Böylece anakronizm engellenmiş olur. Dini kitapların asıl özü İnanç boyutudur. Önemli olan bu boyuta ve iman boyutuna ihtiva ermek. Sonuç olarak, o dönem için İsrailoğullarına vadedilen toprakların daha sonra da geçerliliği tartışmalıdır.

Teizm açısından da bu konuya bakmak istiyoruz. Çünkü teizm' de Tanrı mutlak iyi adalet sahibi ve sonsuz kudret sahibidir. Teizm tanrı tasavvuru açısından baktığımız zaman, sonsuz kudret ve sonsuz merhamet sahibi olan Tanrı haksızlığa izin vermeyecektir. Elbette ki adalet vuku bulacaktır. Geçmişte de bir ebadille ya da küçücük bir sinekle vuku bulmamış mıdır?

Son olarak Spinoza'nın kitabı mukaddesle ilgili görüşlerini vermek istedik. Spinoza Kitap-1 Mukaddesi över ve Tanrı'yı ve komşuyu sevmenin kurtuluşa erdiren yol olduğunu düşünür. Bir devlet başka bir devletin komşusudur.¹⁶⁵ O halde bir devletin başka bir devleti sevmesi ve koruması Spinoza'ya göre kurtuluşun yolu olacaktır.

Etik ve Adalet Perspektifinden Filistin-İsrail Savaşı

Etik, ahlaki davranışın oluşmasını sağlayan temel ilkeleri ele alıp inceler.¹⁶⁶ O halde etik, ahlak felsefesinin diğer bir adı veya daha geniş çerçeveye ahlaka bakan bir tarafı olarak kabul edilebilir. Etik doğru seçim yapmak ve seçilen şeye uygun davranmaktır. Ancak bu seçim tek başına yapılamaz bu seçim toplumla birlikte olmalıdır. Çünkü toplum nesnel ahlakta bütünleşmektir.¹⁶⁷ Peki İsrail'in Filistine karşı uyguladığı politikalarda Tüm İsrail toplumu aynı

¹⁶³Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil).

¹⁶⁴"2279470.pdf" (Erişim 28 Nisan 2025).

¹⁶⁵Dagognet, *Büyük Filozoflar ve Felsefeleri*, 83.

¹⁶⁶İbrahim Sani Mert, "Askeri Etik", *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi* 1/1 (27 Nisan 2020), 26.

¹⁶⁷Dagognet, *Büyük Filozoflar ve Felsefeleri*, 111.

görüşte mi? Bu soruya hayır diyebiliriz toplumun tümünün bu görüşte olmadıklarını haber kanallarına yansıyan protesto kareleri destekler niteliktedir.

Aristoteles’e göre ahlak mutlu olmaktır. Mutlu olmak ise ussal yaşamda aranmalıdır.¹⁶⁸ Ayrıca Aristoteles’in ahlak felsefesinde erdem ölçülü olmaktır. O zaman akılsal olmak yerine birçok insanın ölümüne yol açacak savaşı seçmek Aristo’nun ahlak felsefesine göre doğru olan değildir. O zaman diyebiliriz ki bir savaş durumunda dahi ölçülü olmak aırıya kaçmamak hem insanlığın hem felsefenin gereklerindendir ve erdemliktir. Ona göre lllk, haz ve mutluluk dünya düzenini sağlar. Savaş etiğine baktığımızda ise etik teorilerden Faydacılık Aristoteles’in haz mutluluk kavramına benzemektedir. Bundan dolayı Faydacılık etiğine vurgu yapmak istedik. Faydacılık teorisinin ana teması çok has ve az acı kavramlarıdır.¹⁶⁹ Etik bir davranışın çok haz vermesi ve az acı vermesi gerekir. Oysaki savaş acının çok olduğu bir olaydır. Demek ki savaş faydacılık teorisine uygun bir erdem değildir. Bir de bunun dışında asker ve sivil arasında bir etik vardır. Bir savaşa sivil dahil edilmemelidir. Çünkü siville yapılan savaş, yeni doğan bir bebeğin lm, Bir annenin yavrusuz kalışı, kan ve vahettir. Yüksek oranda acı içerir o halde sivilin dahil edildiği tek amacı acı üretmek olan bir savaşın etikliğinden bahsedilemez. Bir savaşın etiklik kazanması için bu savaşın sadece kendini varlığını ve devletini koruma amacı gütmesi gerekir.¹⁷⁰ Savaş etiği hakkında Aquinas’ında bazı grleri vardır. Aquinas’a göre savaş ne mutlak olarak yasaklanmıştır ne de mutlak olarak merudur.¹⁷¹ Ona göre ancak âdil bir savaş açmak erdeme uygundur.¹⁷² Aquinas’ın bu sözü Filistin tarihinde yaşanan savaşların olayların adalet açısından bir açıklamasının olup olmadığı sorusunu bize sordurdu. Filistine dair politikalar, savaşlar ne kadar adildir ya da yapılan onca İnsanlık suçunun bir karşılığı adalet terazisinin de yeri var mıdır? Erdem ve etiğe ne kadar uygundur?

Platona göre adil yönetim cesur, mutedil ve bilgece olmak zorundadır. Aristoteles’e göre ise Entelektüel erdem ifrat ve tefritin arasını bulmaktır.¹⁷³ Platon bilgelik vurgu yapar. Bizce de akılla kazanılabilecek bir savaş dururken silahla yapılan bir savaş bilgece değildir. Aristoteles ise ifrat ve tefritin arasını bulmaya vurgu yapar, Bir topluluğu asimile etmeye çalışmak çok büyük bir ifrattır. Yani denebilir ki Aristoteles’in ve platonun felsefelerinden İsrail Filistin

¹⁶⁸Dagognet, *Büyük Filozoflar ve Felsefeleri*, 44.

¹⁶⁹Mert, ‘‘Askeri Etik’’, 27.

¹⁷⁰Mert, ‘‘Askeri Etik’’, 25.

¹⁷¹Seda Ensarioğlu, ‘‘Ortaçağ Araştırmaları Dergisi » Submission » St. Thomas Aquinas’ta Savaş Felsefesi’’ (2019), 164.

¹⁷²Ensariođlu, ‘‘Ortaçağ Araştırmaları Dergisi » Submission » St. Thomas Aquinas’ta Savaş Felsefesi’’ (2019), 166.

¹⁷³‘‘Düşünme’’, *Felsefe Ansiklopedisi*, ed. Ahmet Cevizci (Etik Yayınları, 2003), 1/30.

savaşlarına bakacak olursak, Filistin İsrail savaşının ne ahlaki ne etik ne adalet ne de bilgelik açısından kabul edilebilir bir yanının olmadığını görürüz.

Hak ve Özgürlük Felsefesi Bağlamında Filistin Tarihi ve Hakikat Arayışı

Filistin, tarihsel olarak sadece toprak mücadelesiyle değil, aynı zamanda haklar ve özgürlükler açısından da önemli bir anlam taşır. Filistin halkının yaşadığı zorluklar hem bireysel hem de toplumsal özgürlüklerin ne kadar kırılgan ve ihlal edilebilir olduğunu gözler önüne serer. 1948'deki Nakba, Filistinlilerin evlerinden edilmesi ve mülteci durumuna düşmesi hem hakların hem de özgürlüğün ihlali anlamına gelir. Bu olay, Filistin halkı için kimlik bunalımına, yerinden edilme ve yıllarca süren bir sürgün sürecine yol açmıştır.

Felsefi anlamda hak ve özgürlükler, genellikle devletin bireyleri koruma yükümlülüğüyle ilişkilendirilir. Bu bağlamda, Marksist bir bakış açısıyla, Filistin'in tarihindeki hak mücadelesi, sınıf mücadelesinin bir parçası olarak da değerlendirilebilir.¹⁷⁴ Zengin ve güçlü devletler, işgal ettikleri topraklarda halkları haklarından mahrum bırakırken, Filistinliler, bu hakları savunma mücadelesine devam etmiştir. Haklar ve özgürlükler yalnızca bireylerin değil, toplumların da hakkıdır. Filistin halkının bu hakları talep etmesi, sadece bir özgürlük mücadelesi değil, aynı zamanda bir toplumsal sorumluluk meselesidir.

Evrensel haklar teorisinin, bir halkın topraklarından edilmesi ve mülteci durumu gibi olaylarla ne kadar örtüştüğü Filistin özelinde sorgulanabilir. Hobbes, Kant ve Mill gibi filozoflar, evrensel bir ahlak ve haklar anlayışını savunmuş olsalar da bu hakların gerçek hayatta ne kadar uygulanabilir olduğu, Filistin örneğinde çelişkili bir hal almıştır. Filistin halkının özgürlük ve hakları, bu evrensel hakların uygulamaya konulmasının ne kadar zor olduğunun da bir göstergesidir. Bunun yanı sıra, devletin bireylerin haklarını koruma sorumluluğu, Filistin örneğinde oldukça sorgulanan bir konudur. İşgal altındaki bölgelerde yaşayan Filistinlilerin özgürlükleri, uluslararası ilişkilerde devletlerin bu hakları güvence altına alıp almadığı sorusu etrafında şekillenir. Devletlerin, yalnızca askeri ve politik gücü kullanarak değil, aynı zamanda bireysel hakları ve özgürlükleri güvence altına alarak bu sorumluluğu yerine getirmeleri gerektiği görüşü, Filistin halkının yaşadığı durumla daha da önem kazanır.

Filistin-İsrail çatışmalarının çözümü, hakikat arayışı ile mümkündür, ancak bu hakikate ulaşmak için oluşturulacak bir teori, ancak felsefi bir bakış açısıyla geliştirilebilir. Barışı elde

¹⁷⁴Koray, "Filistin Sorununun Tarihsel Arka Planı | Sınıf Mücadelesinde Marksist Tutum".

etmek, ancak tüm toplumların özgürleşmesiyle mümkündür. Stoacılar göre ahlaksal değer özgürleşmektedir.¹⁷⁵bu nedenle özgürlük, felsefi ahlak teorileri ve filozoflar için büyük bir öneme sahiptir. Stoacılar göre gerçek vatan dünyanın kendisidir ve insanlar dünyanın birer vatandaşlarıdır. İnsanların kötülüğe yenik düşmesi yalnızca bir yanılmadır.¹⁷⁶yenik düşmemek ve özgürleşmek, dünya barışı için şarttır.

Epikuros'a göre ise, bilge kişi şan, şeref ve güç istemez çünkü bunların ölümsüzleştirmeyeceğini bilir.¹⁷⁷ Onun istediği yalnızca mutluluktur ve bunun için acıdan uzak durulmalıdır. Spinoza'ya göre ise insanı mükemmelliğe götüren şey, varlık olma ölçüsünde varlığı korumaktır.¹⁷⁸ Savaşla varlık korunmaz; aksine, savaş varlığı yok etmektedir.

Bu bakış açıları, Filistin halkının özgürlük mücadelesinin yalnızca bir toprak mücadelesi olmadığını, aynı zamanda felsefi bir hakikat arayışı olduğunu gösterir. Barış, ancak özgürleşmiş toplumlar aracılığıyla mümkün olabilir ve bu özgürleşme, filozofların öğrettikleri gibi, bir içsel dönüşüm gerektirir.

Felsefi Ahlak Perspektifinden Filistin Sorunu

Filistin ve İsrail arasındaki uzun soluklu çatışmalar, sadece siyasi ya da coğrafi bir mesele değil; aynı zamanda ahlak felsefesi açısından da derin bir sorgulama alanıdır. Bu bağlamda, Filistin meselesi üzerinden evrensel bir ahlak anlayışının mümkün olup olamayacağı sorgulanmalıdır. Antropologlara göre, ahlak toplumlar için geçerli olan kurallar bütünüdür; yani kültürel bağlamda değişkenlik gösterir.¹⁷⁹ Ancak bu durum, bireysel ve evrensel ahlak arayışının önüne geçmemelidir. Felsefeye göre, ahlaki görecelikler elbette vardır; fakat bu göreceliğin sınırları da bir noktada sorgulanmalıdır.

Peki ya eğer bazı toplumların ahlak yasası diğer toplumlara uymuyorsa? Ya da bir bireyin ahlak anlayışı başka bir bireyinkiyle çelişiyorsa? Bu soru bizi kaçınılmaz olarak şu soruya yönlendirmektedir: Evrensel bir ahlak yasası var mıdır?

¹⁷⁵Dagognet, *Büyük Filozoflar ve Felsefeleri*, 54.

¹⁷⁶Dagognet, *Büyük Filozoflar ve Felsefeleri*, 55.

¹⁷⁷Dagognet, *Büyük Filozoflar ve Felsefeleri*, 61.

¹⁷⁸Dagognet, *Büyük Filozoflar ve Felsefeleri*, 81.

¹⁷⁹“Düşünme”, 1/87-88.

Kant'a göre ahlak, “kendi kendisinden emin olan, gerçeğini kendinde, kendisinde, bilgisinde taşıyan akıldır.”¹⁸⁰Bu anlayışa göre, bireyin aklında temellenen bir ahlak anlayışı, herkes için geçerli olabilecek evrensel bir norm üretebilir.

Benzer şekilde, Hobbes, Mill ve yine Kant gibi filozoflar, tüm rasyonel bireylerin ortak bir ahlaki davranış kodu üzerinde birleşebileceğini savunur. Ancak Marks’a göre, “insanın toplumsal varlığı bilincini belirler.”¹⁸¹Bu görüşe göre de ahlak, bireysel akıldan ziyade toplumsal yapıların bir yansımasıdır. Buradan hareketle, bazı toplumlar ya da bireyler, ahlakın özel özelliklerinden mahrum olabilirler.

Zayıf olanların gücünün, güçlülerin zayıflığını gösterdiği gerçeği,¹⁸² Filistin halkının yaşadığı trajediler çerçevesinde de görülmektedir. Evrensel bir ahlak yasası ortaya konulmaya çalışılmışsa da özellikle yakın tarihte Filistin’de yaşanan olaylar bu girişimlerin ne yazık ki etkili olamadığını gözler önüne sermektedir. Diri diri yakılan insanlar, açlığa mahkûm edilen bir halk, savaş adı altında asimile edilmeye çalışılan bir toplum ve yok sayılan insanlık vicdanı; tüm bu örnekler, evrensel etik değerlerin ihlal edildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak evrensel bir ahlak teorisinin ancak akılsal bir bütünlük içinde ve insanın hem kendine hem de tüm insanlığa karşı ahlaki sorumluluk bilinciyle inşa edilebileceği kanaatindeyiz. Çünkü insan yalnızca düşünen değil, aynı zamanda ahlaki bir varlıktır ve bu yönüyle dünya üzerindeki her bir bireye karşı sorumludur.

SONUÇ

Filistin, sahip olduğu stratejik konumunun yanı sıra dini ve kültürel değerleriyle de tarih boyunca büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu özellikleri nedeniyle farklı dönemlerde birçok devletin ve ideolojik gücün hâkimiyet kurmak istediği bir coğrafya haline gelmiştir. Ne yazık ki bu tarihsel çıkar mücadeleleri, Filistin topraklarını sürekli çatışmaların ve savaşların merkezi yapmış, bu durum günümüze kadar devam etmiştir.

Günümüzde bilimsel ve teknolojik ilerlemeler, insan aklının ulaştığı seviyeyi açıkça ortaya koymaktadır. Ancak böylesi entelektüel bir çağda hâlâ sorunların askerî yollarla çözülmeye çalışılması, insanlık adına üzücü ve düşündürücüdür. Modern dünyada savaş, artık yalnızca fiziksel kuvvetle değil, bilgiyle, düşünceyle ve felsefi derinlikle yürütülmelidir. Yanlış

¹⁸⁰Dagognet, *Büyük Filozoflar ve Felsefeleri*, 106.

¹⁸¹Dagognet, *Büyük Filozoflar ve Felsefeleri*, 116.

¹⁸²Dagognet, *Büyük Filozoflar ve Felsefeleri*, 124.

aklın ürünü olan yıkıcı çatışmaların yerini, doğru aklın ve kalemin gücü almalıdır. Bu çağda mermilerin değil, mürekkebin iz bırakması gerekmektedir. Böylece var olan tüm sorunlar da barışçıl ve akılsal bir yolla czme kavuşturulmuş olur.

KAYNAKÇA

- “Düşünme”. *Felsefe Ansiklopedisi*. ed. Ahmet Cevizci. C. 1. Etik Yayınları, 2003.
- Daban, Cihan. “Çatışma Analizi Kapsamında İsrail-Filistin Sorunu: Taraflar, Talepler ve Çözüm Analizi”. *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 23/4 (24 Ekim 2024), 1625-1648. <https://doi.org/10.21547/jss.1504330>
- Dagognet, François. *Büyük Filozoflar ve Felsefeleri*. çev. Zeynep Durukal. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 7. Basım, 2023.
- Ensarioğlu, Seda. “Ortaçağ Araştırmaları Dergisi » Submission » St. Thomas Aquinas’ta Savaş Felsefesi”. 2019. Erişim 24 Nisan 2025. <https://dergipark.org.tr/en/pub/oad/issue/51035/647492>
- Garaudy, Roger. *Siyonizm Dosyası*. çev. Salman Özcan. İstanbul: Pınar Yayınları, 3. Basım, 2024.
- Kaynak, Mesut. *Tevrat, Zebur, İncil ve Kur’an’dan Gözlemler*. İstanbul: Yay, 2007.
- Koray, Suphi. “Filistin Sorununun Tarihsel Arka Planı | Sınıf Mücadelesinde Marksist Tutum”. Erişim 24 Nisan 2025. <https://marksist.net/suphi-koray/filistin-sorununun-tarihsel-arka-planı>
- Mert, İbrahim Sani. “Askeri Etik”. *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi* 1/1 (27 Nisan 2020), 24-34.
- Ortakaya Hasan. *Siyonizm Amentüsü*. Çıra, 1. Basım, 2021.
- Sinvar, Yahya İbrahim. *Diken ve Karanfil*. çev. Vahdettin İnce. Ekin Yayınları, 2. Basım, ts.
- Turgut Altunbeğ Ceren. *Ortadoğu ve Filistin (1920-1949)*, 2015. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Urhan, Veli. “Siyaset Felsefesi Bağlamında Devlet, Hükümet ve Bürokrasi”. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 22 (01 Eylül 2016), 1-14.
- “2279470.pdf”. Erişim 28 Nisan 2025. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2279470>

‘‘Anlambilim MT Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi » Makale » 1948’DEN BUGÜNE, TARİHİ VE SİYASİ YÖNELERİ İLE ‘‘İSRAİL- FİLİSTİN SORUNU’’’’. Erişim 24 Nisan 2025. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anlambilim/issue/78647/1313146>

‘‘Filistin Devleti’’. *Vikipedi*, 08 Nisan 2025. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Filistin_Devleti&oldid=35197070

Kitabı Mukaddes İncil. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1881.

Kur’an-ı Kerim Meâli. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. Basım, 2017.

Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2013.

Fuat ARPA

• *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*

**MODERN FİLİSTİN EDEBİYATINDA TEMALAR
EKSENİNDE DİRENİŞ TEMASI**

MODERN FİLİSTİN EDEBİYATINDA TEMALAR EKSENİNDE DİRENİŞ TEMASI

Fuat ARPA

Özet

Filistin topraklarında 20. yüzyılın başlarında İngilizlerin desteklediği, Yahudilerin de arzuladığı bir devlet kurulması fikri kabul edilmişti. Osmanlı İmparatorluğu artık bölgede hâkim değildi. Çok geçmeden başlayan yoğun göçler ve işgallerle birlikte, batının desteğiyle bugünkü İsrail kurulmuş oldu. Bu devletin kuruluşundan bugüne kadar ne işgaller sona erdi ne de işgale karşı direnişler son buldu. İşte Modern Filistin Edebiyatı, ana temaları tam da bu direnişler olan bir edebiyat olarak gelişti. Çalışmamızda, Modern Filistin Edebiyatını -direniş temasını merkeze alarak- ülkemizde çok da bilinmeyen yönleriyle tanıtmaya çalışacağız. Bu edebiyat, bir halkın tarihsel ve siyasi geçmişini, kültürel kimliklerini, göçleri ve yerinden edilmişlikleri, çatışmaları, bölünmüşlükleri ve nice feda oluşları yansıtan zengin bir edebiyattır. Filistin Edebiyatında ağırlıklı olarak İsrail-Filistin çatışması, işgal, mültecilik, cezaevleri, işkence ve sürgün gibi olaylar ekseninde oluşan konu ve temalar bütün yönleriyle gazete, dergi ve kitaplara yansıtılmıştır. Filistin edebiyatı, büyük ölçüde siyasi ve toplumsal temalar etrafında döner. İsrail işgali, mültecilik, sürgün, direniş ve kimlik arayışı gibi konular sıkça işlenir. Filistin halkının yaşadığı acılar, umutları ve temel olarak direnişleri edebiyatın temel konuları arasındadır. Filistinlilerin yaşadığı zorunlu göçler ve sürgün, edebiyatın ana temalarını oluştururken mülteci kamplarında geçen yaşamlar, kaybedilen vatan ve geri dönüş umudu da eserlerde önemli bir yer tutar. Modern Filistin Edebiyatı, kimlik ve kültürel arayış gibi temaları derinlemesine işlemiş ve direniş ruhu olarak tanımlanabilecek bir anlayış doğurmuştur. Bu ruh, Mahmud Derviş, Remzi Derviş, Nizar Kabbani, Fedva Tukan, Ebu Selma, Semih El Kasım, Tevfik El Zeyyad, Gassan Kenefani, Emile Habibi, Seher Halife, Mürid Barguti, Yabra İbrahim Yabra, İbrahim Nasrallah gibi sanatçıların eserlerinde her yönüyle yansıtılmıştır. Filistin halkının özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi, eserlerde sıkça işlenir. Umut, geleceğe dair inanç ve direnç, edebiyatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu edebiyatın ürünleri, roman, şiir, hikâye, gazete ve dergilerin yanı sıra dijital ortamlarda da yer almıştır. Filistin direniş edebiyatı mazlum bir halkın yaşadığı acıları tüm dünyaya anlatılmasında çok önemli işlevlere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, edebiyat, direniş, modern, tema

Abstract

In the early 20th century, the idea of establishing a state in Palestine, supported by the British and desired by the Jewish people, was accepted. The Ottoman Empire no longer held sway in the region. Soon after, intense migrations and occupations began, leading to the establishment of present-day Israel with Western support. Since its founding, neither the occupations nor the resistance against them have ceased. Modern Palestinian literature has developed precisely as a literature centered on these resistances. In this study, we will attempt to introduce modern Palestinian literature – focusing on the theme of resistance – highlighting aspects not widely known in our country. This literature is rich, reflecting the historical and political past of a people, their cultural identities, migrations and displacements, conflicts, divisions, and countless sacrifices. Palestinian literature predominantly revolves around the Israeli-Palestinian conflict, occupation, refugees, prisons, torture, and exile, reflecting these themes in all aspects in newspapers, magazines, and books. Palestinian literature largely revolves around political and social themes. Topics such as the Israeli occupation, refugees, exile, resistance, and the search for identity are frequently addressed. The suffering, hopes, and fundamental resistance of the Palestinian people are central themes in Palestinian literature. Forced displacement and exile are central themes, while life in refugee camps, the lost homeland, and the hope of return hold significant importance in these works. Modern Palestinian literature has deeply explored themes such as identity and cultural quest, giving rise to an understanding that can be defined as a spirit of resistance. This spirit is reflected in every aspect of the works of artists such as Mahmoud Darwish, Nizar Kabbani, Fadwa Toukan, Abu Salma, Samih al-Qasim, Tawfiq al-Zayyadh, Ghassan Kanafani, Emile Habibi, Sahar Khalifa, Murid Barghouti, and Yabra Ibrahim Yabra. The Palestinian people's struggle for freedom and independence is frequently addressed in these works. Hope, faith in the future, and resilience are indispensable elements of this literature. The products of this literature have appeared in novels, poems, short stories, newspapers, magazines, and digital media. Palestinian resistance literature plays a crucial role in conveying the suffering of an oppressed people to the entire world.

Keywords: Palestine, literature, resistance, modern, theme

GİRİŞ

Modern Filistin edebiyatı, işgal, sürgün, yıkım ve toplumsal travma gibi olumsuzluklara rağmen gelişmiştir. Bu edebiyatın ana damarı sadece bir anlatı biçimi değil, aynı zamanda bir halkın kolektif direniş pratiğidir. Bu çalışma, modern Filistin edebiyatını temalar ve direniş ekseninde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada tarihsel bağlam ve toplumsal koşullar değerlendirilerek ana eksenle "direniş" teması olmak üzere göç, sürgünlük, yurtsuzluk, kimlik, vatan gibi temalar ele alınacaktır. Seçilen yazar ve şairler üzerinden yapılan edebi analizlerle, direnişin edebi üretimlerde nasıl şekillendiğİ, hangi anlatı biçimlerine büründüğü ortaya konacaktır. Aynı zamanda Filistin edebiyatının politik işlevi ve uluslararası alandaki yankısı da kısmen, tartışma konusu edilecektir.

Filistin edebiyatı, salt bir sanatsal ürünler birikimi olarak değil; bir halkın varoluş mücadelesinin edebi hafızası olarak düşünlmelidir. Yazar ve şairlerin ortaya koydukları eserler, sadece edebiyat sahasına değil; aynı zamanda siyasal bilinç, kültürel kimlik ve tarihsel hafıza alanına da katkı sunmaktadır. Bu nedenle modern Filistin edebiyatını anlamak, aynı zamanda Filistin direnişinin çok yönlü ve zengin tarihi, kültürel doğasını kavramakla paraleldir. Filistin edebiyatı, sadece bir edebi tür değil; aynı zamanda politik, tarihsel ve kültürel bir direniş biçimi olarak kabul edilmektedir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren Filistin halkının yaşadığı travmatik tarihsel süreç, bu edebiyatın tematik yapısını derinden etkilemiştir. Bilindiğİ zere, Filistin’in yakın tarihinde yaşadığı 1948’deki büyük acılar ve devamında gelen sürgünlük dönemi ‘‘Nekbe’’ diye anılır. Filistin edebiyatını Nekbe ncesi ve Nekbe sonrası olarak ayrı değerlendirmek gerektiğini vurgulayan Peren Birsaygılı Mut ‘‘yüzyıl öncesinden itibaren yazılmakta olan şiirlerde, romanlarda, öyküler ve tiyatrolarda yani Nekbe öncesinde de Filistin’de büyük bir direniş geleneğinin görülmektedir’’¹⁸³ der. Filistinli yazarlar, bu tarihsel olayların yarattığı travmaları ve kimlik sorunlarını yalnızca anlatmakla kalmamış; aynı zamanda onları edebi bir direniş aracı olarak da işlemişlerdir. 1950 yılı sonrasında Arap Edebiyatında zellikle Filistin şiiri, ‘‘direniş’’ şiirleriyle farklı bir boyut kazanmıştır.

Modern Filistin Edebiyatı

Filistin edebiyatı modernleşme sürecinde genel anlamda Arap edebiyatıyla benzer aşamalardan geçmiştir. Fakat Arap edebiyatından ve diğer ülke edebiyatlarından çokça etkilenen Filistin edebiyatı, farklı koşullardan dolayı, modern çehresini biraz geç kazanmıştır. Ancak zorlu

¹⁸³ Mut, Birsaygılı Peren, Hayat ile Edebiyat Arasında Filistin Gerçeği, Çevrimiçi Program, <https://dusam.samsun.edu.tr/> 29.11.2023 (Erişim, Eylül, 2025)

koşullara rağmen kısa bir süre içerisinde güçlenen bu edebiyat olgunlaşma sürecini tamamlamaya çalışmıştır. (Şehirli:2010) Modernleşme sürecindeki Filistin edebiyatı, sanatsal gelişimini sürdürürken, modern felsefi ve edebi akımlardan etkilenmiştir. Zamanla kendi yollarını bulan Filistin edebiyatçıları, klasik edebiyatın etkisinden kurtularak özgünlüğe ulaşmışlardır. Bu edebiyatçılar daha başlangıç yıllarında çevirilerle modern edebiyata da yönelmişlerdir. (Şehirli:2010)

Modern Filistin Edebiyatı, 20. yüzyılın başlarından itibaren Filistin topraklarında yaşanan siyasi ve toplumsal değişimlerin etkisiyle şekillenmiş bir edebiyattır. Bu edebiyat, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde başlayıp, özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında, bölgenin emperyalistlerin mandasına geçmesiyle farklı bir aşamaya girmiştir. Filistin'in coğrafi ve kültürel yapısı, edebiyatçıların eserlerinde halkın günlük yaşamını, mücadelelerini ve kimlik arayışlarını derinlemesine işlediği bir zemin oluşturmuştur. Bu dönemde, edebiyat bir sanat aracı olmanın ötesinde, toplumsal değişimin, direnişin ve özgürlük mücadelesinin de sözcüsü olmuştur.

Filistin'in modern edebiyatı, Arap dünyasında yaşanan entelektüel uyanışın bir parçası olmakla birlikte, özellikle 1948 yılında İsrail'in kurulmasından sonra çok daha belirgin bir şekilde kimlik ve devletle ilgili temalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Filistinli edebiyatçılar, vatan, sürgün, yerinden edilme, mültecilik ve özgürlük mücadelesi gibi temaları eserlerinde ön plana çıkarmışlardır. 1960'lı yıllarda özellikle Filistin Kurtuluş Örgütü'nün, sonraki yıllarda ise Hamas ve İslami Cihad örgütlerinin etkisiyle, bu edebiyat daha politik bir hale gelmiş, şiir, roman ve tiyatro gibi farklı türlerde özgürlük ve direnişin savunulduğu eserler çoğalmaya başlamıştır. Filistinli yazarlar, aynı zamanda Arap kültürünün ve dilinin gücünü kullanarak, kendi kimliklerini yeniden inşa etmişlerdir. Modern Filistin Edebiyatı'nın önemli isimleri şiir ve yazılarında, halklarının yaşadığı acıları ve sürgünleri dile getirerek, özgürlük arayışını derin bir duygu yoğunluğuyla aktarmışlardır.¹⁸⁴ Bugün artık, Filistin edebiyatının, aynı zamanda Filistin kimliğinin, bağımsızlık mücadelesinin çok güçlü bir sesi haline geldiği genel bir kabuldür. Bu sesin bugün bütün dünyada yankılarını görmek mümkündür. 1987'de başlayan birinci ve 1980'deki ikinci "intifada" Filistin halkının kolektif direnişini yansıttığı gibi, bu halkın edebiyatının da içerik ve biçim bakımından dönüşmesine yol açmıştır. Bu dönemle birlikte Filistin edebiyatı, erkek eksenli anlatılarla beraber, kadın yazarların ve marjinal seslerin de kendine yer bulduğu bir yapıya bürünmüştür. Birçok etkenle beraber "modern Filistin edebiyatının ve özellikle modern Filistin şiirinin gelişme unsurları arasında o dönemde açılmış

¹⁸⁴ Bkz. Lobad, Hiba A. M. Filistin Romanında Direniş. Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2018.

olan okulları, matbaaları, edebî gazete ve dergileri, kültürel amaçlı kurulan cemiyetleri ve edebî dernekleri, onur ve anma toplantılarını saymak mümkündür. (Emekli, 2012: 23-42.) Bugün, modern Filistin Edebiyatı; savaş, g, sürgün, direniş ve kimlik krizlerinin belirlediği çalkantılı bir tarihsel zeminde şekillenmeye devam ederek mazlum bir toplumun belleğinde merkezi bir yer edinmiştir.

Filistin Edebiyatında Temalar

Modern Filistin edebiyatı, bir halkın tarihsel ve siyasi yaşanmışlıklarını, kültürel kimliklerini, gleri ve yerinden edilmişlikleri, çatışmaları, blnmşlkleri ve direnişlerini yansıtan zengin ve çok yönlü bir edebiyat olduğundan, eserlerdeki temalar da bu damarlardan beslenir. Bu edebiyat ağırlıklı olarak İsrail-Filistin atışması başta olmak üzere siyasi ve sosyal konular ve temalar ekseninde oluşturularak, bunlar bütün yönleriyle Filistin edebiyatına yansıtılmıştır. Büyük ölçüde siyasi ve toplumsal temalar etrafında dönen bu edebiyatta, Siyonizm eleştirisine, İsrail işgali, mültecilik, zorunlu göç, sürgün, direniş ve kimlik arayışı gibi konular sıklıkla işlenir ve halkın yaşadığı acılar, umut ve direniş kavramları üzerinden okunarak edebiyatın temel konuları arasında kendine yer bulur. Bunu dışında, mülteci kamplarında geçen yaşamlar, kaybedilen vatan ve geri dönüş umudu eserlerde önemli yer tutar. Filistin edebiyatı, kimlik ve kültürel arayış üzerine derinlemesine düşünceler içerir. Filistinli olmanın ne anlama geldiği, kültürel miras ve bu mirasın korunması da önemli konular arasındadır. Edebi retimlerdeki cihad, direniş ve şehadet teması direniş ruhunu; özgürlük teması geleceğe dair inanç ve umudu yansıtır. Ölüm ise adı şehadet olan, ulaşılabilecek en güzel mertebe olarak verilir.

Dünya tarihindeki direniş edebiyatının örnekleri, tarihin her döneminde olduğu gibi Filistin tarihinde de gerek sıcak savaş dönemlerinde gerekse çatışmasızlık dönemlerinde hep ön plandadır. Bu edebi format, savaş öncesi kin ve intikam hırsını bileyici özelliği, savaş esnasında kahramanlık hikayeleriyle cesaretlendirmeyi, savaş sonrası övünç kaynağı olan zafer hikayelerini nesillere aktarma görevini üstlenmiştir. Bu süreçte gerek ekonomik gerekse eğitim ve kültür alanında Filistin halkının maruz kaldığı kültürel kuşatma, kendi toplumlarının çocukları olan Filistinli yazarları eser vermeye yöneltmiştir. Yazarlar kaleme aldıkları eserlerde Filistin halkının yaşadığı zorlukları anlatmayı kendilerine görev kabul etmişlerdir. İşgal altındaki topraklarda direniş edebiyatı vekaleti rejimlere, baskılara, zalim yönetimlere başkaldırı olarak ortaya çıkmıştır. Yazarlar kaleme aldıkları bu eserlerle Arap milliyetçiliğini uyandıran, halkı birlik olmaya teşvik eden şiir, nesir, hikye, tiyatro ve gazete makaleleri kaleme almışlardır (Can: 2019)

Filistin edebiyatındaki temalar, sadece bireysel hikâyelerin ifadesi değil, aynı zamanda bir halkın kolektif bilincinin açığa çıkmasıdır. Mahmud Derviş ve Nizar Kabbani'nin şiirlerinde görülen duygusal direniş dili, Gassan Kenefani'nin hikayelerindeki sosyal eleştiriler, Semih el-Kasım'ın sözlü kültürden beslenen manzum anlatımı ve Seher Halife'nin kadın merkezli politik romanları bu zenginliğin önemli örneklerindendir. Bu yazarların ana gayesi işgal sonrası Filistin'de yaşanan zulümleri, yerinden yurdundan edilmiş halkları ve bir gün vatan toprağına geri dönüş arzusunu kaleme alarak halkın zihninde direniş bilincini canlı tutmaktır. Modern Filistin Edebiyatında, tarihsel koşullardan doğan çok yönlü temalar işlenirken yalnızca sanatçıların sübjektif ruhsallıkları değil, aynı zamanda toplumsal bağlamda mazlum bir halkın deneyimleri ve kültürel kimliği de ortaya konmaktadır. Bahsedilen tema ve konuları eserlerinde ele alan başlıca Filistinli şair ve yazarları, şunlardır: Mahmud Derviş, Nizar Kabbani, Seher Halife, İbrahim Tukan, Tevfik El- Zeyyad, Semih el-Kasım, Raşit Hüseyin, Ahmet Hüseyin, Emil Habibi, Mürid el-Berğusi, Radva Aşur, İshak Musa el-Hüseyini, İlyas Hur, Gassan Kenefani, İbrahim Tukan, Fedva Tukan, İbrahim Nasrallah, Ebu Selma (Abdülkerim el-Kermi), Selim Jabran, Emile Habibi, Mahmud Şukayr, Abdullah Bergusi, Remzi Derviş.

Filistinli yazarlar, çeşitli türlerde ve üsluplarda eserler vererek, hem Filistin'in acılarını hem de direniş ruhunu edebiyat dünyasına taşımışlardır.

Ortak Temalar

Modern Filistin edebiyatı, yakın tarihteki önemli olayların etkisiyle şekillendiği için daha çok politik ve toplumsal konularla ilintilidir. En fazla öne çıkan temalardan biri direniş olmakla birlikte göç, sürgünlük, mültecilik, işgal, hapis yaşantısı, toprak özlemi, vatan ve ulusal kimlik, cihad, şehadet, ölüm çokça işlenen ortak temalardır. Adı bilinen birçok Filistinli sanatçı eserlerinde işgale karşı direnişi yansıtmaktan hiçbir zaman geri durmamıştır.¹⁸⁵ Filistinli kimliği, zorunlu göç, mültecilik ve diaspora gibi deneyimlerle şekillendiği için İsrail vatandaşı olan bazı Filistinli yazarlar da bu kimlik dilemmasını eserlerinde derinlemesine ele almışlardır. İşgalin gündelik hayata etkileri, çocukların gözünden anlatılan savaş hikayeleri, birçok yazarın öncülüğünde Filistin edebiyatına yansımıştır. Postmodern anlatı teknikleri, şiirde biçimsel yenilikler ve dijital platformlarda ortaya çıkan yeni edebi türler de modern dönemde dikkat çekmektedir. Tüm bu temalar, edebiyat aracılığıyla Filistin halkının mücadelesini ve kimliğini ifade etmesine olanak tanımıştır. Bu ortak temalar ayrı başlıklar altında ve örneklerle şöyle açıklanabilir:

¹⁸⁵ Bkz. Can, Berat Muhammed. "Filistin Direniş Edebiyatı." International Social Sciences Studies Journal 5/38 (2019): 3388–3394.

Gç- Sürgünlük ve Mültecilik

Sosyologların değişik şekillerde tanımladığı gç, insanlık tarihinin her döneminde mevcut olan bir olgudur. Ortaya ıkış türüne göre farklı adlandırmaları olan bu kavram, ekonomik, siyasi, toplumsal, terör vb. nedenlerle hem ülke içinde hem de uluslararası alanda meydana gelmektedir.¹⁸⁶ Sürgünlük ise hem ulusal hem küresel bir ilişki ağı içinde bulunan insanın, muhtelif nedenlerle mekn değişimine maruz bırakılması şeklinde tanımlanmaktadır. Sürgünlük tarih içinde kazandığı anlam zenginlikleri ile yazı türünün tematik bir unsuru olagelmıştir.¹⁸⁷ Gç ve bağlantılı bir kavram olan sürgünlük modern Filistin edebiyatının en belirgin temalarından biridir. Filistinli yazar ve şairlerden bazılarının sürgünlük ve hapis hayatı yaşadığı da bilinen bir gerçektir. Yurtlarından koparılmış bireylerin aidiyet arayışı, edebi metinlerde hem fiziksel hem de duygusal düzeyde işlenir. Bu bağlamda Filistin kavga şairlerinin en büyüğü olan Mahmud Derviş, şiirlerinin büyük kısmını hapiste yazmış ve bu şiirleri otuz dile çevrilerek bütün dünyada ilgi uyandırmıştır.¹⁸⁸

Benim adım nedir, kimliğim nedir?

Sekiz ocuk annesiyim ben.

Ve taş taşırım, tarlada çalışırım,

ocuklarımla ekmegi için. (Kimlik Kartı)¹⁸⁹

Bu mısralarda, bireysel kimlik arayışı ile kolektif yoksunluk birlikte verilmiştir. ‘‘Resmi kimlik belgesi’’ önemli bir metafor olarak, vatansız bırakılmış, ötekileştirilmiş, sistem dışına itilmiş bir halkın belgeyle varlığını kanıtlama gayretinin göstergesidir. Benzer temalar şairin *Sürgünden Mektup* şiirinde de bulunur. Aynı şekilde Filistinli kadın şair Fedva Tukan *Vatanımla Söyleşi* şiirinde kaybedilen z değerleri anlatır.

Yitti gitti ocuklar,

Yankısız, iz bırakmadan,

Türküler, yitti gitti.

Acılar sürünür kentimde.

ınlıplak, kan içinde. (Vatanımla Söyleşi)¹⁹⁰

Modern Filistin yk ve roman edebiyatının kurucu figürlerinden biri olan Gassan Kenefani, politik bir figür olarak bilinir ve edebi çalışmaları net bir şekilde direnişi destekler.

¹⁸⁶ zkan, Raşit. Gç Olgusu ve Toplumsal Yapıya Etkisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2019): 33/47: 127-145.

¹⁸⁷ Soylu, Ahmet. 2022. Demir zl’nn Eserlerinde Sürgünlük. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 7 (2022): 412-430.

¹⁸⁸ Mahmud Derviş’le ilgili detaylı bilgi için bkz.

¹⁸⁹ A. Kadir, Timuın, Afşar, Salom, Süleyman, Filistin şiiri, s. 16, Yazko, İstanbul: 1982,

¹⁹⁰ A.g.e. s. 96

Roman ve kısa hikâye yazarı olan Gassan Kenefani de eserlerinde Filistin mülteci kamplarındaki yaşamı ve Filistin direnişini işler. Kenefani'nin eserleri ağırlıklı olarak Filistin halkının yaşantısı üzerinedir ve kendisi de bir mülteci olarak birçok eserinde deneyimlerinden bahseder.¹⁹¹ Aynı isim, *Güneşteki Adamlar* romanında Filistinli mültecilerin dramını ve kimlik arayışını anlatırken *Hüzünlü Portakallar Yurdu* adlı romanında ise toprak özlemini kahramanların bakış açısıyla bir aile trajedisi betimlemesiyle yansıtır.

“..... Portakal Ülkesi'nden uzakta olduğunuz gibi çocukluğunuzdan da uzaktınız. O portakal ki onu ekmekte olan bir çiftçi bize: “Portakala su vermeyi üstlenen eller değişince onun solmaya başladığı görülür.” demişti. Baban hâlâ hastaydı ve yatağına uzanmıştı. Annen, bugüne kadar onun gözlerini terk etmeyen ve trajedinin sonucu olan gözyaşlarını çiğniyordu. Odaya yavaş yavaş sızarak girdim. Sanki kovulmuş olan benmişim. Bakışlarım, senin babanın dinmiş bir öfkeyle titreyen yüzünü yokladığında, aynı zamanda, alçak sehpanın üzerinde siyah tabancayı ve onun yanında bir portakal da gördüm. O portakal da buruşmuş ve kurumuştur.”¹⁹² (*Ardu'l-Burtukâli'l-Hazîn*)

Diğer Filistinli yazarlardan Murid el-Bergûsi de otobiyografik romanı *Raeytu Ramallah'da* (*Ramallah'ı Gördüm*) bizzat yaşadığı zorunlu göçü ve yerinde edilmeyi şu şekilde anlatır.

“Ben Mısır'dan sınır dışı edildiğimde Temim beş aylıktı. Radvâ ile birlikte Budapeşte'deki mobilyalı daireme ilk kez geldiklerinde ise on üç aylıktı ve bana ‘amca’ diye sesleniyordu. Güliyor ve düzeltmeye çalışıyordum:

‘Ben amca değilim Temim, ben babayım.’

Sonra şöyle seslenmeye başladı:

‘Amca baba.’”¹⁹³

Vatan ve Ulusal Kimlik

Vatan, Filistin edebiyatının en fazla işlenen temalarındandır. Filistinli şair ve yazarlardan bu temayı ele almayan sanatçı yok gibidir. Bunlardan şair Tevfik El Zeyyad *Gitmeyeceğiz Buradan* şiirinde doğduğu topraklara verdiği değeri yoğun bir lirizmle yansıtır. Topraklarından vazgeçmemek, gitmemek şairin canını çok acıtsa da buna katlanacaktır.

¹⁹¹ Sarıkaya, Hasan ve Kazan, Ramazan. "Sanatını Filistin'in Özgürlüğüne Teksif Eden Edebiyatçı: Gassân Kenefânî, Uluslararası Sosyal Bil. Dergisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2024 (Erişim Kasım: 2025)

¹⁹² Suzan, Yahya. Gassan Kenefani'nin *Ardu'l Burtakali'l Hazin* Adlı Öyküsü, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (2016). 476-492. (Erişim 24.04.2025)

¹⁹³ Akt. Yıldırım, Zeynep, Filistinli şair Murid el-Bergûsi'nin *Raeytu Ramallah* Adlı Mensur Eserinin Muhteva Şekil ve Üslup Yönünden Tahlili, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bil. Enstitüsü, 2021

*Burada,
Ggslerinizin zerinde
Bir duvar gibi
Uzanıp kalacağız.
Gırtlağınıza saplanmış
Bir cam parçası gibi
Burada. (Gitmeyeceğiz Buradan)¹⁹⁴*

Filistin edebiyatı,geçmişe ve kültürel belleğe vurguda bulunarak ulusal kimlik oluşturmaya çalışır. Sadece şiirsel metinlerde değil diğer edebi türlerde de ulusal hafıza toprak, ağaç, ev ve çocuklukla ilgili imajlarla adeta can bulur. Aynı duygular Selim Jabran’ın *Sürgün* başlıklı şiiri ile Semih el-Kasım’ın *İhtiyar Kudüs* adlı şiirinde de işlenir.¹⁹⁵ Filistinli kadın romancı Seher Halife ise kimlik temasını kadın karakterler üzerinden işler. Onun *Vahşi Dikenler* adlı romanında, kadınların hem toplumsal hem bireysel düzeyde kimlikleriyle mücadele ettikleri görülür. Bu romanda kadın kahramanlar, yalnızca geleneksel yanlışlara değil, aynı zamanda işgale karşı da direnir. Romanda 1967 Savaşı sonrası Nablus’ta bir kadının yaşam mücadelesi anlatılır.¹⁹⁶ Nizar Kabbani ise aynı ekseninde *Kudüs* şiirinde bu duyarlığı yansıtır. Kudüs sevdaya bürünen mahzun bir güzeldir.

*Ey Kudüs ey yolların ışığı
Ey parmaklarını yakan gzel çocuk
Ey Peygamber'in geçtiği gölgeli ova
Hüzünlü gözlerinle ey kentlerin incisi
Acıdır cadde taşları
Acıdır müezzin sesleri
Ey Kudüs ey sevdaya bürünen gzel (Kudüs)¹⁹⁷*

Tevfik El Zeyyad’da ise vatan; omuzlarına çarmıha ykleseler de, dişleriyle savunacağı bir aşktır adeta. O, damarlarından asılsa bile başka yurt istemez ve bütün varlığıyla vatanını savunmak ister. Çünkü vatan onun için bir aşktır ve şair bu aşkın tutsağıdır.

*Dişlerimle
Savunacağım yurdumun her karış toprağını
Dişlerimle*

¹⁹⁴ A. Kadir, Timuçin, Afşar, Salom, Süleyman, Filistin şiiri, s. 77, Yazko, İstanbul: 1982,

¹⁹⁵ Age. s. 55/119

¹⁹⁶ Halife, Seher, Vahşi Dikenler, Akabe Yayınları, İstanbul: 1988

¹⁹⁷ <https://www.siiirparki.com/kabbani>

*Başka yurt istemem onun yerine
Assalar damarlarımdan beni
İstemem gene
Buradayım hâlâ
Aşkımın tutsağı.
Evimin çevresinde
Yurdumun peşinde.¹⁹⁸*

Cihad Şehadet ve Ölüm

Cihad, şehadet ve ölüm Filistinli yazarlar ve şairlerin, sıkça işlediği diğer temalardandır. Bu kavramlar her Filistinli için, hem bireysel hem de toplumsal bir anlama sahiptir. Şehadet sadece bir kişinin değil, tüm bir halkın mücadelesinin sembolüdür. Şehitler, yalnızca silahlı/silahsız savaşçılar değil bir halkın onurlu öncüleri ve gelecek nesillere birer kahraman olarak tanıtılırlar. Nitekim Şeyh Ahmed Yasin, İzzeddin El- Kassam, Yahya Ayyaş, Yahya Sinvar gibi şehitler sadece Filistin edebiyatında değil Türk edebiyatında da özel bir önemle anılmaktadırlar. Filistinli yazarlar, şehadeti genellikle mücadele, direniş ve özgürlük arayışı olarak görürler. Şehit, sadece topraklarını değil, kimliğini, onurunu ve özgürlüğünü savunmuş bir kahramandır. Çünkü onlara göre şehadet, bir son değil, yeni bir başlangıçtır ki gerçekte onlar zaten ölü değildirler.¹⁹⁹ Cihad, şehadet temaları, Filistin direnişini anlatan romanlarda, şiirlerde ve kısa hikâyelerde birçok açıdan ele alınırken İslami kaynaklar referans alınır. Filistin'in en tanınmış şairlerinden biri olan Mahmud Derviş'in şiirlerinde şehadet ve ölüm, toprakla bütünleşme ve mücadelenin simgesi olarak yansıtılır. *Sürgünden Mektup* şiirinde annesine şöyle seslenir.

*Gece, ey ana,
Yırtıcı, aç bir kurt,
Kovalar durur yabancıyı habire,
Kavaklarsa tutar rüzgârı, hiç bırakmaz.
Ey ana,
Suçumuz ne?
Ölürüz iki kez:
Bir kez hayatta,
Bir kez ölümdede.*

¹⁹⁸ Akt. Temeloğlu, Nadir <https://www.aydinlik.com.tr/koseyazisi/siirlerin-ve-sarkilarin-filistini-> (Erişim, Nisan, 2025)

¹⁹⁹ Bkz. Kur'an-ı Kerim Bakara Suresi. 154. ayet

Bilir misin gözlerimi yaşla dolduran ne?

Bir gün hasta düşersem, ey ana,

Yıkılırsa bir gün vücudum acıarla.²⁰⁰ (Sürgünden Mektup)

Mahmud Derviş’in kardeşi olan şair Remzi Derviş *Her Zaman Hep Beraber* başlıklı dizelerinde ölümü, direnişin ve zaferin bir aracı olarak kabul eder. Derviş, şiirlerinde şehadet ve ölüm temalarıyla oldukça yoğun bir temastadır ve fedakarlıkta sınır tanımamaktadır.

Alın vücudumu, gövde mi.

Alın evlatlarımı, ocağımı.

Alın, hepsi sizin olsun.

O yasa geri geldi,

O orman yasası

Geri geldi yurduma.

Emdi damarlarımın kanını.

Emdi son damlasına dek.

Ttsn bedenimin üstünde

– ey utanç –

Ttecekse bir daha bu ocak. (Her Zaman Hep Beraber)²⁰¹

Filistin kavga edebiyatının öncülerinden Tervfik El Zeyyad da *Gözyaşları ve Rzgradlı şiirinde* halkının mücadelesine, direnişine telmihte bulunarak her türlü fedakarlığa hazır olduğunu ifade eder. Zeyyad’ın şiirleri, toprağa sahip çıkma ve vatan için mücadele etme arzusuyla kaleme alınmış mısralar bütünüdür.

Sizi çağırıyorum sizi.

Sıkıyorum ellerinizi.

Kucaklıyorum ayaklarınızın altındaki toprağı

Ve diyorum ki:

Yaşamım sizin.

Sunuyorum size

Aydınlığını gözlerimin. (Gözyaşları ve Rzgr)²⁰²

Gassan Kenefani’nin *Dönüş Yokve Erken Sabahta Gelenler* adlı öykülerinde çoğu zaman pervasızca lme yönelen kahramanlar vardır. Bu lm, kaçınılmaz bir kader değil, bazen İsrail zindanlarında bazen Gazze sokaklarında gerçekleşen bilinçli bir tercihtir. İbrahim

²⁰⁰ A. Kadir, Timuın, Afşar, Salom, Süleyman, Filistin şiiri, s. 34, Yazko, İstanbul: 1982

²⁰¹ A.g.e. s.145

²⁰² A.g.e. s. 80

Nasrallah *Zamanın Gözleri* adlı romanında ölümü bir anlatının başlangıcı olarak yansıtırken şair Murid Barguti aynı kavramı umut dolu duygular ve temiz ölümler şeklinde yansıtır. Ölüm, onun şu şiirinin dizelerinde güçlü bir ironiyle yansıtılır

*Temiz bir ölümle ölmek iyidir,
Gömleğimizde deliksiz
Ve kaburgalarımızda delilsiz.
Yanağımızın altında kaldırım taşı değil, beyaz bir yastıkla,
Ellerimiz sevdiklerimizin elleri arasında,
Çaresiz doktorlar ve hemşireler etrafımızda,
Arkamızda zarif bir vedadan başka hiçbir şey bırakmadan,
Tarihe aldırmadan,
Dünyayı öylece bırakarak,
Bir gün bir başkası onu değiştirir diye umarak
Ölmek iyidir.²⁰³*

Ana Tema Olarak Direniş

Direniş temasını ana tema olarak belirtmemizin sebebi son dönem Filistin edebiyatının bu ismi çağrıştırmasıyla ilgilidir. Bunu bir edebi tür olarak kullanan ilk kişi Filistinli sanatçı Gassan Kenefanidir. Direniş edebiyatı tanımlaması daha sonra “savaş edebiyatı”, “cihad edebiyatı”, “vatan edebiyatı”, “mücadele edebiyatı” olarak çeşitlenmiştir.²⁰⁴ Direniş, direnme, baskı, işgal, sömürü ya da haksızlık karşısında bireylerin veya toplumların gösterdiği aktif ya da pasif tepki ya da karşı duruş biçimidir.²⁰⁵ Sosyal bilimlerde bu kavram, yalnızca silahlı mücadele ile sınırlı olmayıp; kültürel, sanatsal, edebi ve sivil biçimlerde de ortaya çıkmaktadır. Özellikle sömürgecilik ve işgal altında yaşayan toplumların ürettiği edebi metinlerde direniş teması, bir kimlik inşası, hafıza aktarımı ve toplumsal bilinç oluşturma aracı olarak belirginleşmektedir.

Filistin direnişi, modern çağda hem siyasi hem de kültürel anlamda dünya çapında sembolik bir örnek olmaya devam etmektedir. 2023 Ekim ayındaki Aksa Tufanı’ndan sonra dünyada bu direnişin konuşulmadığı coğrafya yok gibidir. İsrail işgali altındaki topraklarda yaşayan Filistinliler, yaşadıkları zulmü dünya kamuoyuna duyurmak ve kimliklerini korumak

²⁰³ Mourid Barghouti, *Midnight and Other Poems* –(2009) (İngilizceden Çev. Zeynep Nur Ayanoğlu – 2021) Akt. <https://farklibakis.net/alinti/mehmet-ali-basaran-filistine-edebiyatla-bakmak>(Erişim: Nisan.2025)

²⁰⁴ Kenefânî, el-Edeb’u’l-Filistîni el-Mukâvim Tahte’l-İhtilâl 1948-1968, Müessesetü’d-Dirâsât’ü’l-Filistiniyye, Beyrut 1968, 55(Akt.) Can, Muhammed Berat, “Filistin Direniş Edebiyatı”, *International Social Sciences Studies Journal*, 2019, 5 (38) 3388-3394.

²⁰⁵ Bkz. TDK sözlük, Direniş mad.

adına sanatın ve edebiyatın birçok alanında direniş temalı eserler üretmişlerdir. Bu baēlamda Filistin edebiyatı, şiirden romana, ocuk edebiyatından tiyatroya kadar geniş bir yelpazede direnişin sanatsal örnekleriyle şekillenmiştir. Filistinli sanatçılar sadece acıları gçleri, sürgünlük ve yıkımları deēil aynı şekilde direnişi ve umudu da güçlü bir şekilde ele alırlar. Düşmana mukavemet etme yani direniş, sadece silahlı mücadeleyle deēil, kalemle, dille, güçlü bir şekilde yapılmaktadır. Nitekim 1987 ve 2000 yıllarındaki ‘‘intifada’’ kalkışmalarıyla bu, bütün dünyaya ispatlanmıştır.

Filistin edebiyatında diēer temalarda olduēu gibi direniş temasında da hem manzum hem mensur türlerde bir yoēunluk vardır. Filistinli şairlerden Ebu Selma *Gene Geleceēiz* adlı şiirinde umudu dillendirirken kesin bir kararlılıēı ortaya koyar.

*Gene geleceēiz
Gölgeleri orasında özlemin,
Yadırgamanın mezarlarında
Bizim yerimiz de var,
Bu kesin.
Yorulma gönül,
Dönüşün yollarında. (Gene geleceēiz)²⁰⁶*

Direniş edebiyatı, bütün yönleriyle hem bir tanıklık hem de bir itirazın edebiyatıdır. Emile Habibi *Mutlu Hznli Filistinli* adlı romanında ironi ve hicivden yararlanarak işgal altındaki Filistinlilerin zorlu yaşamını, parçalanmış kimliēini ele alır. Yine Mahmud Derviş’in şu dizelerinde hem bireysel hem kolektif umudun yansımaları vardır.

*Tabaklarınızda bir parça bal mı kaldı,
Kovun sinekleri tabaklarınızdan,
Koruyun balı
Baēlarınızda zm salkımları mı kaldı,
Kovun tilkileri
Ey baē bekçileri
Kovun ki zmler olsun. (Umut)²⁰⁷*

Filistin’deki kadın şairlerden Fedva Tukan da toplumun bazı deēer yargılarının baskısına raēmen, kardeşi İbrahim Tukan’ın da desteēiyle eēitimini sürdürmüş, kadın bir şair olarak (Emekli:2012) ‘‘Aēlamayacaēım’’ şiirinde hiçbir yaranın ve hiçbir mitsizliēin onu yok edemeyeceēini ifade etmiştir. Tukan’a göre ümitsizlik onu hiçbir zaman yok edemeyecektir.

²⁰⁶ A. Kadir, Timuın, Afşar, Salom, Süleyman, Filistin şiiri, s. 123, Yazko, İstanbul: 1982

²⁰⁷ A.g.e s.39

*İşte ben ey dostlarım!
 Başlarınızın yanına başımı koyuyorum.
 Alnımı da sizinle birlikte güneşe doğru kaldırıyorum.
 Sizler güç itibarıyla dağlarımızın kayaları gibisiniz.
 Tatlı ülkemizin çiçekleri gibisiniz.
 Yara beni nasıl yok eder?
 Ümitsizlik beni nasıl yok eder?
 Ben sizin önünüzde nasıl ağlarım?
 Yemin ederim bugünden sonra asla ağlamayacağım.²⁰⁸*

Filistinli şair ve yazar İbrahim Nasrallah da direnişi ve savaşı romanlarında farklı karakterler üzerinden canlı betimlemelerle yansıtır.

Dışardan bir ses, "Sığınakta kimse var mı?" diye sordu.

"Evet, biz varız!"

"Canınızı yaktılar mı?"

"Hayır."

Direnışçilerden biri içeri girdi. Arkamıza saklanan silahlarla donanmış adam ise şimdi korkuyla dolmuştu. Elindeki projektörü bacaklarımızın arasında bir süre dolaştırdıktan sonra, adamı yakasından kavrayıp, "Size bir zarar verdi mi?" diye sordu. (Nasrallah, 1999, 47 s.)²⁰⁹

Mahmud Derviş'in kardeşi olan Remzi Derviş de direnişi kendine özgü bir üslupla yansıtır. *Her Zaman Hep Beraber* başlıklı dizelerinde, düşman ne yaparsa yapsın topraklarından ayrılmayacağını hatta zamanını bilmediğimiz kıyamete kadar direneceğini belirtir. Çünkü vatanında tüten ocaklar vardır ve bunlar sönmemelidir. Düşman ne yaparsa yapsın direniş asla sönmeyecektir.

– ey utanç –

Tütecekse bir daha bu ocak.

Alın, hepsi sizin olsun,

komayın yağma edilmedik tek bir şey,

Ey son eşkiyaları dünyamızın!

Kalacağız biz hep

Böyle bir arada

²⁰⁸ Akt. Emekli, İlknur. *Modern Filistin Şiirinde Fedva Tukan ve Şiirlerinden Seçmeler*, Şarkiyat Mecmuası, sy. 21 (Haziran 2012): 23-42.

²⁰⁹ Akt. -Gülsena Acar Akçıl, (2024). İbrahim Nasrallah'ın romanlarında Filistin Sorunu Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bil. Enstitüsü

*Toprağımla ben,
Yaşamda ve lmde
Böyle koyun koyuna.
Ta kıyamete dek. (Her Zaman Hep Beraber)²¹⁰*

Modern Filistin edebiyatının sanatsal üretim alanıyla sınırlı olduğunu düşünmek büyük bir yanılgı olacaktır. Filistin edebiyatı birçok açıdan aynı zamanda politik bir direnişin sesidir. Bu nedenle onu yalnızca edebi gelenek içinde değil; aynı zamanda smrgencilik, kimlik, temsil ve direniş gibi kuramsal bağlamlarla beraber değerlendirmek gerekir. Bu bağlamda Filistinli yazarlar için edebi çalışmalar üretmek sadece sanatsal değil aynı zamanda varoluşsal bir hareketliliktedir. Dolayısıyla Filistin edebiyatı hem görünür hem de görünmez bir mücadele biçimi olarak değerlendirilmelidir.

SONUÇ

Modern Filistin edebiyatı, tarih boyunca acılar yaşamış bir halkın tarihsel deneyimlerinin yanı sıra siyasi deneyimlerini, dini ve kültürel kodlarını, sürgünleri, çatışmaları, blnmşlkleri ve direnişleri yansıtan katmanlı bir dünyadır. Bu edebiyat ağırlıklı olarak İsrail-Filistin atışması, ambargo, işgal, mültecilik, cezaevleri, işkence, g ve sürgün, başkaldırı gibi konular temelinde oluşmuştur. Bu konular ve temalar bütün yönleriyle Filistin edebiyatına hem manzum hem mensur türlerle yansıtılmıştır. Büyük lde siyasi ve toplumsal temalar etrafında dönen bu edebiyatta diğer yandan Siyonizm eleştirisi, mültecilik, vatansızlık, yalnız bırakılmışlık ve kimlik arayışı gibi konular da bilinçli bir şekilde sıkça işlenirken yaşanan acılar, umutlar ve direniş ruhu hep ön planda olmuştur. Mülteci kamplarında geçen zorlu yaşamlar, kaybedilen vatan için yaşanan üzüntü ve geri dönüş umudu özellikle şiirlerde öfke diliyle yansıtılmıştır. Yine, ulusal kimlik bilinci, cihad ve şehadet teması, başkaldırı ruhu, Filistin edebiyatının vazgeçilmez temaları olup geleceğe dair umutlar bu edebiyatın temel unsurlarındandır. Modern Filistin edebiyatı, politik ve toplumsal bir realiteden doğduğu için bu realite hem estetik hem etik düzlemlerde var edilmiştir. 1948 Nekbe’sinden bu yana, Filistinli sanatçılar yukarıda bahsedilen temaları merkeze alarak, edebiyatı bir tür varoluş mücadelesine dönüştürmüşlerdir. Örneğin Mahmud Derviş’in şiirlerinde beliren hüzünlü ama kararlı ses, Gassan Kenefani’nin alegorik öykülerinde somutlaşan acı ve direniş, Seher Halife’nin kadın karakterlerinde görülen çok yönlü kimlik sorgulamaları, Remzi Dervişin fkeli mısraları Filistin edebiyatının hem bireysel hem de kolektif düzeyde nasıl bir hafıza oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, modern Filistin edebiyatı yalnızca Filistinlilerin değil, tüm ezilen

²¹⁰ A. Kadir, Afşar, Timuçin, Salom, Süleyman, Filistin şiiri, s. 145, Yazko, İstanbul: 1982

halkların sesi, belleği ve umudu olmayı sürdürmektedir. Afşar Timuçin'in dediği gibi "bir direnişin duygu ve düşünce yanını temsil eden insanlar, bütün dünyaya seslerini duyurdular artık. Bütün dünya onların ağzından Siyonizm'in zulmünü. Emperyalizmin oynadığı çirkin oyunları, yersiz yurtsuz bırakılmış suçsuz insanların çektiklerini öğreniyor."²¹¹ Bu edebiyat, sesleri zulümle susturulan bir halkın sanatla konuşma biçimi; ötekileştirilen, yalnızlaştırılan bir milletin çığlığıdır. Filistinli edebiyatçılar sanki bir bütün olarak –yine kendilerinden olan- şair Necvan Derviş'in şu dizesini haykırmaktadırlar.

*Bizi mezarlıkta değil sözcüklerde arasınlar.*²¹²

²¹¹ Timuçin, Afşar. Filistin Şiiri. S.14 İstanbul: Yazko, 1982.

²¹²<https://farklibakis.net/alinti/mehmet-ali-basaran-filistince-debiyatla-bakmak>

KAYNAKÇA

Kitaplar

- A. Kadir, Timuçin, Afar ve alom, Süleyman. Filistin iiri. İstanbul: Yazko, 1982.
- Aktay, Yasin. *Aksa Tufanı Gnlg*. Ankara: Kadim Yayınları, 2024.
- Chomsky, Noam ve Pappe, Ilan. Yaamla lm Arasında Gazze- Dünden Bugüne Filistin Sorunu. Editör: Frank Barat, Türkçesi: Taylan DoĒan, Ali Kerem Saysel. İstanbul: BGST Yayınları, 2011.
- Dervif, Mahmud. *KimliĒimi Kaydet!*. (ev. Hilmi Yavuz). İstanbul: Hece Yayınları, 2002.
- Durman, Nurettin. *Filistin iirleri Antolojisi*. İstanbul: Anka Yayınları, 2001.
- Halman, Sait Talat. *Anadolu ve OrtadoĒu ’dan iirler*. İstanbul: Akbank Kültür Yayınları, 1996.
- Koytak, Cahit. *Gazze Risalesi*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2009.
- Mut, P. S. *Zeytin AĒalarının Arasında*. İstanbul: Farabi Kitap, 2021.
- Öksüz, Mustafa, Topuz, Ercüment (Editörler), 6. Sosyal Bilimler Ērenci Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Şehir ve Medeniyet, Van;Bilhikem Yayınları No: 8 2024.
- Yüce, Ali. *OrtadoĒu iirleri*. İstanbul: Yazko, 1983.

Makaleler

- Akit, Eyup. iir ve Direniş Yolunda Bir mr: Mahmud Dervif, *Türkiye Din EĒitimi Araştırmaları Dergisi* 1 (2016): 62–76.
- Can, Berat Muhammed. ‘‘Filistin Direniş Edebiyatı.’’ *International Social Sciences Studies Journal* 5/38 (2019): 3388–3394.
- Emekli, İlknur. Modern Filistin iirinde Fedva Tukan ve iirlerinden Seçmeler. *Şarkiyat Mecmuası* 21 (Haziran 2012): 23–42.
- Özsoy, Seyhan. Mazlum Bir Halkın Direniinin Edebiyata Yansımaları (Filistin özelinde) ve Muîn Tevfik Bseiso’nun El-Medînetu’l-Muhâsara Adlı iirinin Tahlili.’’ *Diyanet İlmi Dergi* 61/1 (2025): 391–416.
- zkan, Rait. G Olgusu ve Toplumsal Yapıya Etkisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2019): 33/47: 127-145.
- Sarıkaya, Hasan ve Kazan, Ramazan. Sanatını Filistin’in zgrlĒne Teksif Eden Edebiyatı: Gassan Kenefanî, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Uluslararası Sosyal Bil. Dergisi*, 2024 (Erişim Kasım: 2025)
- Soylu, Ahmet. 2022. Demir zl’nn Eserlerinde Sürgünlük. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 7 (2022): 412-430.

Suzan, Yahya. Gassan Kenefani'nin Ardu'l Burtakali'l Hazin Adlı Öyküsü, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16 (2016): 476–492.

Fazlıoğlu, Şükran. Mahmud Derviş, *TDV İslâm Ansk.* C-2., s.177-178

Tanrıbuyurdu, Mücahid. ve Bonja, Muhammed, Filistinli ve Müslüman-Arap Şairlerin Vicdanında Filistin Meselesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11 (Özel Sayı) (2025): 183–202.

Tur, Salih. Nizar Kabbani'nin Şiirlerinde Filistin, *Harran Üniversitesi, Arap Dili Edebiyatı Bölümü, Şarkiyat Mecmuası* 26 (Nisan 2016): 157–192.

Tezler

Can, Berat Muhammed. *Semih El-Kasım'ın Hayatı, Eserleri ve Mukavemet Edebiyatındaki Yeri*. Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Kalkancı, Nefise Zehra. *Filistin Romanında Günlük Yaşam Temsili (1993 Oslo Antlaşması Sonrası)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Lobad, Hıba A. M. *Filistin Romanında Direniş*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Şehirli, Nur Tuğba. *Ana Hatlarıyla Modern Filistin Şiiri ve Mahmûd Derviş: Hayatı, Eserleri ve Şiirindeki Temel Kavramlar*. Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Yalçın, Karaca Hünkar. *Türk Romanında Ortadoğu*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2022.

Yıldırım, Zeynep. *Filistinli Şair Murîd el-Bergûsî'nin Raeytu Ramallah Adlı Mensur Eserinin Muhteva, Şekil ve Üslup Yönünden Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Dijital Kaynakça

<https://dijitalhafiza.com/kutuphane>

<https://www.bilhikem.org>

<http://efgan.net/kudus-siirleri>

<https://kudusarastirmalari.org/>

<https://www.gzt.com/kudus>

<https://www.siirparki.com/kabbani>

<https://TDK> sozluk.gov.

Gamze TOPRAK

• *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*

**SAVAŞLAR VE SOYKIRIMIN DİNİ İLETİŞİME
ETKİSİ FİLİSTİN ÖRNEĞİ**

SAVAŞLAR VE SOYKIRIMIN DİNİ İLETİŞİME ETKİSİ: FİLİSTİN ÖRNEĞİ

Gamze TOPRAK

Özet

Müslüman çoğunluğa sahip olan Filistin, tarihi boyunca savaşlara ve işgale maruz kalmıştır. İşgalin ve savaşın coğrafi, siyasi, dini, vb pek çok sebepleri olmuştur. 1948'den itibaren işgalci İsrail devleti Filistin halkı üzerinde her anlamda kötü bir etkiye sahiptir. İşgalin ilk dönemlerinden günümüze kadar İsrail, Filistin'in eğitim-öğretim sistemlerini, sosyo-kültürel yapılarını, dini, milli varlıklarını yok etmeyi amaçlamaktadır. Böylesi asimilasyoncu bir tavır karşısında dindarlığını kaybetmemek adına tüm gücüyle çabalayan bir Filistin görülmektedir. Bu çalışmanın amacı işgal ve soykırıma rağmen dini iletişimini koruyan ve geliştiren Filistin halkını betimlemektir. Bu doğrultuda araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden, olgu bilim çalışma deseni kullanılmıştır. Araştırmanın verileri amaçsal örnekleme biçiminden, benzeşik örnekleme grubundan seçilmiştir. Örneklem Türkiye'de yaşayan 5 Filistinli birey ile sınırlandırılmıştır. İlgili literatür taraması yapıldıktan sonra görüşmeler yoluyla elde edilen verilerden anlamlı görülen cümleler, analiz edilerek, kategorileştirme yapıldıktan sonra betimlenmiştir. Sonuç olarak bu araştırmada Filistin halkının dindarlık boyutunda geçmişten günümüze doğru aşamalı olarak artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Yeni neslin bir önceki nesle nazaran daha bilinçli ve daha dinine bağlı olduğu görülmüştür. Savaşın ve işgalin olumsuz şartlarına rağmen din eğitime devam edildiği, dini bütünlüğünü muhafaza etmek için mücadele verildiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Dini İletişim, Dindarlık, Savaş, Filistin

Abstract

Palestine, which has a Muslim majority, has been subjected to wars and occupations throughout its history. There have been many geographical, political, religious, and other reasons for the occupation and wars. Since 1948, the occupying Israeli state has had a detrimental effect on the Palestinian people in every way. From the early periods of occupation to the present, Israel has aimed to destroy Palestine's educational systems, socio-cultural structures, religious, and national entities. In the face of this assimilationist attitude, Palestine is seen striving with all its might not to lose its religiosity. Since 1948, the main problem of this research is how the Palestinian people, who have been subjected to war and genocide, maintain their religious communication, how they preserve their religiosity, and what methods they use in religious education. In this context, the research used the phenomenological study design, one of the qualitative research methods. The data of the study were selected from the homogeneous sampling group of purposive sampling. Meaningful sentences from the data obtained through interviews were analyzed and categorized, and then described. As a result, this study shows that the religiosity of the Palestinian people has gradually increased from the past to the present. Each new generation is seen to be more conscious and more attached to their religion than the previous one. Despite the adverse conditions of war and occupation, it has been concluded that they struggle to maintain their religious integrity.

Keywords: Religious Education, Religious Communication, Religiosity, War, Palestine

1.GİRİŞ

Filistin topraklarında 1948 yılında yaşanan olayların, yalnızca bir savaşın ya da siyasi çatışmanın değil, aynı zamanda derin bir sosyolojik kırılmanın ve kültürel bir yok edilişin başlangıcı olduğu görülmektedir. İsrail'in bu tarihteki kuruluş süreci Filistin halkı açısından “Büyük Felaket” anlamına gelen “NAKBA” olarak adlandırılmış, nihayetinde yüz binlerce insan evlerinden köylerinden sürülmüş, mallarına el konulmuş ve toprakları üzerinde yeni bir devlet inşa edilmeye çalışılmıştır²¹³. Bu durum, sadece fiziki bir işgalden öte bir halkın tarih sahnesinden silinmeye çalışılması anlamına da gelmektedir. İsrail'in bu coğrafyaya sonradan gelerek, yüzyıllardır burada yaşayan bir halkın dini kültürel ve milli değerlerini adeta yok sayması meselenin özünü oluşturmaktadır.²¹⁴

Böylesi bir yok sayma politikası, işgalle sınırlı kalmamakla beraber, kimlik, dil, din ve hafıza gibi toplumsal yapının temel dinamiklerini de hedef aldığı görülmektedir. Filistinlilerin Arapça konuşma hakkı sınırlandırılarak Arapça yazılı tabelalar kaldırılmış yerleşim yerlerinin isimleri değiştirilmiş camilere erişim zorlaştırılmış ve din eğitim faaliyetleri baskı altına alınmıştır.²¹⁵

Tüm dünyanın gözleri önünde yaşanan işgal ve soykırımın İsrail'in asimilasyoncu tarzıyla birlikte içinden çıkılmaz bir hal almaya başlamıştır. Halkın geçmişinin sosyolojik varlığının bu denli yok sayılması her konudan tartışmaya açık bir durumdur. Uluslararası hukuk açısından da tartışmalı olmakla beraber, sosyolojik açıdan bir hafıza kırımına da işaret etmektedir. Toplumsal hafızayı bu denli yok ederek bir halkı kimliğinden ve aidiyetinden koparmak esas anlamda işgalin en derin ve görünmeyen yönünü ortaya koymaktadır.²¹⁶

Bütün bu baskılar karşısında Filistin halkının varoluş mücadelesini yalnızca siyasi yollarla değil, aynı zamanda toplumun dini, kültürel ve eğitimsel direniş biçimleriyle de sürdürdüğü görülmektedir. Camiler, medreseler ve aile içi din eğitimi, halkın değerlerini sonraki nesillere aktarmada temel araçlar haline gelmektedir. Dini kimlik sadece inançtan ibaret olmamakla birlikte, aynı zamanda bir direnç sistemi, bir varlık gerekçesi ve ortak hafızayı canlı tutan en güçlü bağ olarak öne çıkmaktadır.²¹⁷

²¹³ Rashid Khalidi, *Filistin'in Yüz Yıllık Savaşı*, çev. Meltem T. Ahıska (İstanbul Metis Yayınları, 2021), 45.

²¹⁴ Edward Said *Filistin Meselesi*, çev. Türker Armaner (İstanbul Metis Yayınları, 2010), 19-20.

²¹⁵ Nur Masalha, *Filistin'in Etnik Temizliği: Zorunlu Göç, Sürgün ve Unutma*, çev. Ayşe Tekin, (İstanbul Versus Kitap, 2013), 91.

²¹⁶ Tuğçe Ersoy Ceylan, *1948: Mekân-Kırım Yoluyla Unutma Rejiminin Kuruluşu*, (Filistin Araştırmaları Dergisi, 9, 2021), 77-107.

²¹⁷ Battal Doğan, *Filistinli Azınlığın İsrail Devleti'nde Kolektif Kimlik ve Siyasi Eşitlik Mücadelesi*, (Filistin Araştırmaları Dergisi, 10, 2021), 81-110.

Başka bir dikkat çekici bir nokta ise Filistin halkının yalnızca İsrail’in uygulamaları karşısında değil, tarih boyunca yaşadığı işgal, sürgün ve baskı karşısında benzer bir tutum geliştirmiş olmasıdır. Osmanlı sonrası dönemde başlayan İngiliz mandası ve ardından gelen Siyonist yerleşim politikaları, Filistinli Müslümanlar için dini ve kültürel varlıklarını korumanın ne kadar kritik bir durum olduğunu göstermiştir.²¹⁸ Bu bağlamda Filistin’in sadece toprak bütünlüğüyle değil, inanç, dil, kimlik ve eğitim değerleriyle de tehdit altında kaldığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca Filistin halkı bir yandan kültürel-dini kimliğini koruma mücadelesi verirken, bir yandan da İsrail’in dayanmış olduğu ‘‘resmi kimlik’’ kalıplarına karşı koymaya çalışmaktadır. Bu çok katmanlı çatışma durumu bireylerde kimlik bunalımına neden olmakla birlikte, aile içinde ve eğitim kurumlarında aktarılan değerlerin daha da önem kazanmasına sebep olmaktadır.²¹⁹ Eğitim, bu anlamda sadece akademik bir faaliyet değil aynı zamanda bir direniş biçimi haline gelmektedir.

Sonuç olarak, Filistin meselesi yalnızca bir siyasi anlaşmazlıktan öte, derin bir dini ve sosyolojik mücadeleyi anlatmaktadır. Bu mücadele, halkın kimliğini koruma, inancını yaşatma ve geleceğe taşıma iradesiyle hayatta kalmaktadır. Bu alışma; Filistin halkının uzun yıllar boyunca maruz kaldığı işgal, baskı ortamı ve kültürel asimilasyon karşısında, dini iletişim sayesinde kimliğini koruma ve direniş bilincini canlı tutma sürecini incelemektedir. Aynı doğrultuda pek çok karşıt duruma rağmen İslam dinini nasıl yaşadıkları, dini iletişimi nasıl muhafaza ettikleri ve sonraki nesillere din eğitimini nasıl aktardıkları bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca bu araştırmada Filistinli bireylerin perspektifinden, dini iletişim ve din eğitimi olgusunu anlamaya ve Filistinli olmayan bireylerin bakış açıları ile fark edilmeyecek ayrıntıların ortaya koyulması amaçlanmıştır.

1.1.ARAşTIRMANIN ANA PROBLEMİ

Filistin halkının uzun yıllardır maruz kaldığı işgal ortamı, kültürel asimilasyon ve iletişim engellerine rağmen; dini iletişim yoluyla inançlarını, kimliğini ve değerlerini nasıl koruyabilmekte ve bu dini iletişim biçimleri din eğitimi ile nasıl bütünleşmektedir?

²¹⁸ Fahir Armanoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988*, 3. Baskı, (Ankara, Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, 1994), 62-65.

²¹⁹ Ceren Grseler Solak, *Filistin-İsrail Sorununda Paradigma Değişikliği: Apartheid, Uzatılmış Yasa Dışı İşgal ve Self-Determinasyon*, (Filistin Araştırmaları Dergisi, 15,2024), 195-236.

1.2.ARAŞTIRMANIN AMACI

Filistin'in süregelen işgal ortamında dini iletişimin bireyler ve toplum üzerindeki etkilerini anlamak ve bu ölçüde dini iletişimin din eğitimi ile olan bağlantısını ortaya koymaktır. Ayrıca bu araştırmada Filistinli bireylerin perspektifinden, dini iletişim ve din eğitimi olgusunu anlamaya ve Filistinli olmayan bireylerin bakış açıları ile fark edilmeyecek ayrıntıların ortaya koyulması amaçlanmıştır.

1.3.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden, olgu bilim çalışması deseni kullanılmıştır. Bu tür araştırmalarda veri kaynakları, hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığımız olguyu birebir yaşayan ve bu olguyu yansıtabilecek bireyler veya gruplardan oluşmaktadır. Araştırılan olguya ilişkin anlamları ortaya çıkarmak için esnek görüşmeler yapılır. Olgu bilim çalışmaları genellikle kesin bir sonuç içermese de, olgunun daha iyi anlaşılmasına ve tanımlanmasına olanak sağlamaktadır.²²⁰ Ayrıca olgu bilim araştırmaları bireylerin incelenen olguyu nasıl anlamlandırdıklarını ve olgunun içeriğini nasıl deneyimlediklerini açıklar.²²¹

Çalışmada yeterli bilgiye sahip olmadığımız Filistin halkı ve dini iletişimleri üzerine, araştırılan olguya birebir tanık olan Filistinli bireyler ile yapılan görüşmeler doğrultusunda savaş şartlarının dini iletişim üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bireylerin araştırılan olguyu birebir yaşamış olmaları ve yaşananları birincil kaynaktan yansıtıyor olmaları sebebiyle bu çalışma olgu bilim deseni kapsamına girmektedir. Bu görüşmeler esnek ve kısıtlı sayıda birey görüşmelerine dayandığı gerekçesiyle kesin olmamakla beraber, Filistin'deki dini iletişimin ve din eğitimi olgusunun anlaşılması konusunda gerçekçi sonuçlar içermektedir.

1.3.1.VERİ KAYNAĞI-VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Bu araştırmanın asıl veri kaynağı Filistinli bireylerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşme formlarından oluşmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde araştırmacı belirli bir konuya dair önceden hazırlamış olduğu sorularla görüşmeyi yürüttüğü ancak katılımcının verdiği yanıtlara göre soruların sıralamasını değiştirebildiği veya yeni sorular ekleyebileceği bir veri toplama yöntemidir. Bu yöntemle hem yapılandırılmış görüşmenin sistematigi hem de açık uçlu sorular sayesinde yapılandırılmamış görüşmenin esnekliği bir arada tutulmaktadır. Araştırmacı

²²⁰ Şener Büyüköztürk, vd *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2022)22-23.

²²¹ Meral Ceylan Çapar- Müyesser Ceylan, *Durum Çalışması ve Olgubilim Desenlerinin Karşılaştırılması*, (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22/Özel Sayı 2, (31 Aralık 2022), 300.

temel sorularla veri toplarken aynı zamanda katılımcının deneyim ve yorumlarına da alan tanımaktadır. Bu yönüyle özellikle sosyal bilimlerde derinlemesine veri elde etmek isteyen araştırmacılar için oldukça etkili bir tekniktir.²²² Ayrıca bu yöntem hem bireysel hem de kültürel farklılıkları dikkate alarak araştırılan olguyu anlamaya dayalı bir yaklaşımı esas almaktadır.²²³ Katılımcıların düşüncelerini doğal akış içinde ifade edebilmesi, yöntemi nitel araştırmalar için daha anlamlı kılmaktadır.²²⁴

Bu bağlamda, bireysel görüşmelere hazırlık aşamasında ilgili literatür taraması yapılmış olup, olguyu en doğru şekilde tanımlayabilmek için konu ile alakalı doküman ve kaynaklar araştırılmıştır. Görüşme formunda yer alması planlanan soru havuzu ve çalışmanın taslak formunun uzman görüşüne sunulması sonrasında son şekli verilmiştir. Araştırmanın verileri toplanırken çalışmanın objektif olabilmesi için katılımcıların tamamının Filistin uyruklu ve soykırım sürecinde Filistin’de bulunmuş olmasına dikkat edilmiştir. Araştırmada katılımcıların kimlik bilgilerine yer verilmemiş, “Katılımcı” anlamına gelen K1, K2, K3, K4, K5 şeklinde kodlar kullanılmıştır. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alındıktan sonra metin haline getirilerek kategorileştirme yapılmıştır. Görüşmeye başlarken katılımcılara “Görüşme Genel Kuralları” hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmanın konusu ve amacı detaylı bir şekilde anlatılırken, kimlik bilgilerinin ve ses kayıtlarının gizli tutulacağı, üçüncü kişiler ile paylaşılmayacağı bildirilmiştir. Görüşmelerin gönüllülük esasına dayanması gerektiği ve sorulara içtenlikle cevap verilmesinin yeterli olacağı vurgulanmıştır.

1.3.2.ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmanın çalışma grubu seçilirken amaçsal örnekleme biçiminden, benzeşik örnekleme deseni kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda kullanılan benzeşim örnekleme araştırmanın odağına uygun özelliklere sahip birey ya da grupların özellikle seçilmesi esasına dayanmaktadır. Bu yöntemde çalışmaya dâhil edilen katılımcılar belirli bir bakımdan birbirine benzer nitelikler taşımaktadır. Böylece elde edilen veriler benzer koşullara sahip bireylerin deneyimlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye olanak sağlamaktadır. Araştırmacı bu örnekleme türü ile değişkenliği azaltmayı ve belirli bir özelliğin derinlemesine incelenmesini hedeflemektedir.

²²² Sema Demir, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, (Ankara, Pegem Akademi, 2021), 64.

²²³ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, 35.Baskı, (Ankara, Nobel Yayınları, 2022), 166.

²²⁴ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 11.Baskı, (Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021), 148.

Genellikle homojen yapılı gruplarla yürütülen çalışmalarda tercih edilen bu desen anlamlı karşılaştırmalar yapmaya ve örnekleme imkân sunmaktadır.²²⁵²²⁶

Bu çalışmada araştırmanın problemi ile alakalı kendi içinde benzerlik alt grupların seçilmesi söz konusudur. Çalışılan olgu hakkında yeterli bilgiye sahip (eğitim seviyesi; lisans, yüksek lisans, doktora) kişilerden oluşan bir örneklem grubundan seçilmiştir.

Görüşmeye katılan bireylerin verilebilecek bilgileri aşağıdaki şekildedir:

KOD ADI	UYRUK	CİNSİYET	YAŞ	EĞİTİM DURUMU
Katılımcı(K1)	Filistin	Erkek		Doktora
Katılımcı(K2)	Filistin	Erkek	25	Lisans
Katılımcı(K3)	Filistin	Erkek	23	Lisans
Katılımcı(K4)	Filistin	Erkek	23	Lisans
Katılımcı(K5)	Filistin	Erkek	22	Lisans

²²⁵ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 12.Baskı, (Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021), 114.

²²⁶ Şener Büyüköztürk vd, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 29.Baskı, (Ankara, Pegem Akademi, 2022), 92.

1.3.3.VERİ ANALİZİ

Bu araştırmada elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. İlk olarak görüşmeler tek tek ele alınmış katılımcıların verdikleri cevaplar titizlikle okunarak anlamlı bulunan cümle ve ifadeler belirlenmiştir. İçerik analizinin temel amacı metinlerde yer alan açık ve örtük anlamları sistematik bir biçimde ortaya çıkarmaktır.²²⁷ Bu süreçte her bir yanıt kendi bağlamında analiz edilmiş tekrar eden veya dikkat çeken ifadeler ön plana çıkarılmıştır. Daha sonra bu ifadeler ortak anlamlar doğrultusunda temalara dönüştürülmüş bu temalar ise belirli ölçütlere göre kategorilere ayrılmıştır. Temalandırma, araştırma sorularına uygun şekilde anlamlı gruplar oluşturarak verinin düzenlenmesine katkı sağlamaktadır.²²⁸ Kategorileştirme ise benzer temaların bütüncül bir yaklaşımla tasnif edilmesini ve sistematik hale getirilmesini mümkün kılmaktadır.²²⁹ Ayrıca analiz sürecinde yalnızca araştırmacının yorumu değil literatürdeki benzer çalışmalarla kurulan ilişki de göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda ulaşılan anlamlar ve çıkarımlar literatürdeki bulgularla karşılaştırılarak kategorilere daha sağlam bir temelde yerleştirilmiştir. Böylece hem veriler bağlamsal olarak betimlenmiş hem de bilimsel geçerlilik güçlendirilmiştir. İçerik analizinde elde edilen bulguların sistematik ve güvenilir olması için anlam birimlerinin açıkça tanımlanması ve benzer içeriklerin birlikte ele alınması büyük önem taşımaktadır.²³⁰ Sonuç itibariyle içerik analizi süreci yalnızca veriyi sınıflandırmakla kalmamış aynı zamanda veriler arasındaki ilişkileri açığa çıkarmak ve araştırma sorularına yönelik anlamlı sonuçlar üretmek amacıyla yrtlmştir.²³¹

FİLİSTİN İSRAİL SORUNU

Filistin’de yıllar süren savaş ve işgalleri anlamak için Kudüs’ tanımak gerekmektedir. Dinler tarihinin başkenti diye nitelendirilen Kudüs’n tarihi dinler tarihini anlatmaktadır. Bu açıdan Kudüs, Hz. Âdem’den, Hz. Muhammed’e kadar bütün peygamberlerin uğrak noktası olmuştur. Yahudilerin Yeruşelayim, Hristiyanların Jarusselam ve Müslümanların Darü’s-Selam dedikleri şehrin adı  dinde de ‘‘Dostluk şehri’’ anlamına gelmektedir. Dostluk şehri olarak anılmasına rağmen Filistin, tarihinde iki defa yok edilmiş, 23 işgal, 52 saldırıya tanıklık etmiştir.²³²

²²⁷ Mustafa Altunışık vd, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*, 9.Baskı (Sakarya, Sakarya Yayıncılık, 2018), 228.

²²⁸ Cemil Yıldız, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 2.Baskı, (Ankara, Pegem Akademi, 2020) 145.

²²⁹ Aysel Aziz, *İçerik zmlmesi*, 2.Baskı, (Ankara, Siyasal Kitabevi, 2019), 56.

²³⁰ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 35.Baskı, (Ankara, Nobel Yayınları, 2021), 163.

²³¹ H. Bahar Demirtaş, *Nitel Araştırmalarda İçerik Analizi Yöntemi*, (Eğitim ve Bilim Dergisi, 47/209, 2022), 37.

²³² Talha Uğurluel, *Arzın Kapısı Kudüs, Mescid-i Aksa* (İstanbul, Timaş Yayınları,2016), 12, 13, 14.

Hiz. Ömer döneminde Müslümanlar tarafından fethedilen Kudüs'te Hiz. Ömer'in tespiti ile bugünkü Mescid-i Aksa'nın bulunduğu yere ahşap bir cami inşa edilmiştir. Emeviler döneminde ise Abdülmelik bin Mervan Kubbetü's-Sahra'yı, Velid bin Abdülmelik şimdiki Mescid-i Aksa'yı inşa edecektir. 1099'da Haçlı Seferleri ile tahrip edilen Mabet Tepesi, Tapınak Şövalyelerine tahsis edilerek ahır olarak kullanılmıştır. Kudüs 1187 yılında Selahattin Eyyubi tarafından geri alınarak, Mescid-i Aksa tekrar ibadete açılmıştır.²³³ Bu bağlamda tarih boyunca Hristiyan, Yahudi ve Müslümanların elde etmeye çalıştıkları uğruna pek çok kayıplar verdikleri toprakların Filistin'in kıymetli toprakları olduğu anlaşılmaktadır.

Filistin topraklarının Süryani, Babil, Pers, Yunan, Sasani, Bizans ve 7. yüzyıldan itibaren Müslümanlar tarafından yönetilmesine karşın, İsrail devleti bu toprakların kendilerine vaat edilen topraklar olduğunu iddia etmektedir. Öyle ki bu topraklar üzerinde her bir Yahudi dini-duygusal bir bağ kurmuş, kutlamalarına, şarkılarına "gelecek sene Kudüs'te" duasını ekleyerek bir ritüel haline getirmişlerdir.²³⁴ Yahudi topluluğundaki bu saplantılı Filistin düşüncesi, İbranice yükselme anlamına gelen ALİYAH hareketini çoktan başlatmıştı. Aliyah Filistin'e yapılan Yahudi göçünü ifade etmektedir. 1882 yılında Rusya'dan 25.000 ve Yemen'den 2.500 Yahudi birinci dalga, 1904-1914 yılında Rusya ve Polonya'dan ikinci dalga, 1919-1923 üçüncü dalga, 1929-1939 yılında 250.000 Yahudi dördüncü dalga, 1933-1948 yılları arasında 160.000 ve 110.000 Yahudi beşinci dalga aliyahı oluşturmaktadır. 1948 yılında İngiliz sömürgesinin sona ermesiyle birlikte İsrail devleti bağımsızlığını ilan etmiştir. 1967'de yapılan Altı Gün Savaşlarından sonra Filistin'e göç eden Yahudilerin sayısı adeta ikiye katlanmıştır.²³⁵

İsrail'in devlet olarak bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Filistin topraklarında yüzyıllardır yaşamını sürdürmekte olan Müslümanların işgal ve işkence yılları başlamıştır. Kendisini "Yahudi Devleti" olarak tanımlayan İsrail, sadece Müslümanlar için değil ülkede bulunan Yahudiler içinde bir tehdit oluşturmaktadır.²³⁶ Vaat edilmiş toprakların sadece gerçek Yahudilere ait olduğunu kabul eden İsrail yasaları, Müslümanların topraklarında yıllardır yayılmacı bir siyaset uygulamaktadır. İsrail yasaları sadece Filistin topraklarını değil bütün Orta Doğu ülkelerinin topraklarını hedeflemektedir.²³⁷

Filistin toprakları, tarih boyunca pek çok işgale sahne olmuş, medeniyetlerin kesişim noktası olarak büyük bir stratejik ve kültürel öneme sahip olmuştur. Ancak 20 yüzyılın başlarından

²³³ Uğurluel, *Arzın Kapısı Kudüs, Mescid-i Aksa*, 26.

²³⁴ Ufuk Ulutaş vd., *İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu*, (Ankara, Seta Yayınları, 2012), 15, 16.

²³⁵ Ulutaş vd., *İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu*, 20, 22.

²³⁶ İsrail Shahak, *Yahudi Tarihi Yahudi dini*, çev. Ahmet Dağ Emin (İstanbul, Anka Yayınları, 2004), 22, 23.

²³⁷ Shahak, *Yahudi Tarihi, Yahudi Dini*, 33.

itibaren bu coğrafya özellikle Siyonist glerle birlikte farklı bir yönelime sahne olmuştur. 1917 Balfour Deklarasyonu ve onu takip eden geliştelerle birlikte, Filistin’deki Yahudi yerleşimi artmış bu süreç Filistin halkının sosyoekonomik ve demografik yapısını derinden etkilemiştir.²³⁸

1948 yılında İsrail devletinin kurulması Filistinliler için ‘‘Nakba’’ yani ‘‘Büyük Felaket’’ olarak adlandırılmaktadır. Bu tarihten sonra yüz binlerce Filistinli zorunlu göçe mecbur edilmiş topraklarından uzaklaştırılmış ve mülteci konumuna dştrlmştr.²³⁹ İsrail’in kuruluşundan günümüze kadar devam eden bu süreçte Filistin halkı sürekli olarak yerinden edilme ayrımcılık kültürel asimilasyon ve insan hakları ihlalleri ile karşı karşıya kalmaktadır.²⁴⁰

Siyonist politikaların bölgesel bir strateji ile yürütülmesi, sadece askeri değil aynı zamanda kültürel ve dini boyutta da bir işgal sürecini beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda Filistin halkının kimliğini koruma ve kültürel varlığını sürdürme mücadelesi yalnızca siyasal bir direniş değil aynı zamanda dini ve sosyolojik bir var oluşun da ifadesi haline gelmektedir.²⁴¹

İsrail işgali altındaki bölgelerde inşa edilen duvarlar yerleşim birimleri ve uygulanan ambargolar Filistinlilerin gündelik yaşıamlarını sınırlandırmakta ve temel insan haklarını ihlal etmektedir. Bu nedenle Filistin meselesi yalnızca Ortadoğu’ya özgü bir siyasal kriz olmamakla beraber aynı zamanda küresel bir insanlık meselesi şeklinde değerlendirilmelidir.²⁴²

TEMALAR ve ALT TEMALAR

1.Ailede Dini İletişim

-Aile İçi Aktarım

2.Eğitim-ğretimin Dini İletişimdeki Rolü

-Eğitim-ğretim Kurumları

-Din Eğitiminin İşlevi

3.Toplumsal Dayanışma ve Dini İletişim

²³⁸ Fikret Kara, *Filistin Meselesi ve Uluslararası Hukuk*, (Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, 6/22, 2010), 23,45.

²³⁹ Nuray Mert, *Zor Zamanlarda Siyasal Dştnmek*, (İstanbul, Metis Yayınları, 2013), 78.

²⁴⁰ Şeyma Yüce, *Nakba ve Uluslararası Hukuk Bağlamında Mültecilik*, (Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 25/2, 2019), 301-322.

²⁴¹ Burhanettin Duran, *Filistin Direnişi ve Siyasal Kimlik*, (Ortadoğu Analiz, 2/15, 2010), 12-19.

²⁴² Salim Güran, *Osmanlı’dan Günümüze Filistin*, (İstanbul, İnsan Yayınları, 2014), 54.

- Cami ve Cemaat Kültürü
- Dini Liderlerin Manevi Dayanışmadaki Rolü
- Dini İletişim Sembolleri (Şehadet vb.)
- Sosyal Medya ve Dini İletişim

TEMALAR

Bu araştırma, Filistin direnişinin kimlik inşasında dini iletişimin rolünü anlamak amacıyla yürütülmüştür. Katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmeler olgu bilimsel yaklaşımla analiz edilmiş ve elde edilen veriler üç ana temada temalandırılmıştır. Her tema altında, katılımcılara yöneltilen açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlar aracılığıyla dini iletişimin nasıl şekillendiği, direnişi nasıl etkilediği ve kimliğin nasıl korunduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

1. AİLEDE DİNİ İLETİŞİM

AİLE İÇİ AKTARIM

Katılımcıların aile ile ilgili söylemlerinde dini iletişimin Filistinli ailelerde ortak bir tema olduğu görülmektedir. Aileler, çatışma bölgelerinde dahi çocukların din eğitimi almalarını oldukça önem vermektedirler. Kuran-ı Kerim kısımları ve İslam tarihindeki olayların hikâyeleştirilerek çocuklara anlatılması savaş ve çatışma ortamındaki çocuklara sabır, umut ve teselli olduğu anlatılmaktadır. Elleriindeki kısıtlı imkânlar ile İslam'ın öğretilerini sonraki nesillere aktarmaya çalışarak dini iletişimlerini diri tuttukları anlaşılmaktadır. Bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etmektedir;

“Filistinli aileler için dini iletişim, sabır ve umut aracı olarak işlev görüyor. Kur'an-ı Kerim'de ve İslam tarihinde anlatılan sabır ve inanç hikâyeleri Filistinlilerin günlük yaşamlarında motivasyon kaynağı oluyor. Bu inanç onları zorluklara karşı daha güçlü kılıyor. Çatışma bölgelerinde dahi çocuklarına dini eğitim vermeye büyük önem veriyorlar. Aile büyüklerinin çocuklara Kur'an-ı Kerim'i öğretilmesi, dini hikâyelerin anlatılması, zekât ve sadaka gibi konuların aktarılması toplumsal yardımlaşmanın önemli bir parçası olup zor durumda onlara destek olmasını sağlıyor. Böylece aile büyükleri çocuklara dini ve ahlaki değerleri aktarmakta ve bu değerlerin korunmasına özen göstermektedirler. Sonuçta Filistinli aileler işgal ve savaş koşullarında bile dini inançlarına sıkı bir şekilde bağlı kalıyor. Kültürel ve dini kimlikleri koruma çabasını sürdürüyorlar. Bu durumda onların direncinin ve toplumsal dayanışmanın önemli bir parçası olarak öne çıkmaktadır.” (K5,22,03.06.2024)

Aile içinde dini iletişim çoğu zaman gündelik hayatın akışı içinde fark edilmeden gerçekleşen fakat bireyin manevi kimliğini derinden etkileyen bir etkileşim biçimi olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların ifadelerine göre; özellikle ailelerin çocuklarla kurduğu duygusal yakınlık dini bilgilerin ve değerlerin aktarımını daha sürdürülebilir bir hale getirmektedir. Nitekim Gaz l ’de çocukların karakter inşasında aile ortamının belirleyici olduğunu, aile ortamının onun dini yönelimlerini belirlediğini vurgulamaktadır.²⁴³ Aile içindeki bu iletişim sadece sözlü nasihatlerde sınırlı kalmaz; ibadet pratiklerinin aile içinde birlikte yaşanması, sofrada duaları, gündelik olayların dini kavramlarla yorumlanması gibi dolaylı yollarla devam etmektedir. Kuran’da Hz. İbrahim’in oğluna tevhit bilincini rgtlemesi²⁴⁴ ve Hz. Lokman’ın oğluna hikmetli uyarıları²⁴⁵ aile içi dini iletişimin vahiydeki örneklerini göstermektedir. Böylece ailenin, bireyin dini kimliğini oluşturduğu ve dini bilgileri ilk kez öğrendiği, en etkili dini iletişim mekanizması olduğu anlaşılmaktadır.

Ailedeki dini iletişim, çocuklara temel dini bilgi ve kimlik aktarımının ana kaynağıdır; bu da erken yaşta başlayan bir din eğitim sürecidir. Bilgin’e göre; ‘‘Din eğitimi, dinin temel kaynakları ile eğitim bilimlerinin buluştuğu noktada, çocukların eğitimini bilimsel bir çerçeveye oturtmayı amaçlar; bu bağlamda İslami bilgilerle tecrübi bilgilerin birleştirilmesi, çocuğun hem dini hem de bireysel gelişimini birlikte destekleyici bir iletişim modeli sunar.’’²⁴⁶

2.EĞİTİM-ÖĞRETİMİN DİNİ İLETİşİMDEKİ ROLÜ

OKUMA-YAZMA ORANI

Katılımcılardan birinin toplumun okuma yazma oranının artmasıyla birlikte, geçmiş yıllara nazaran toplumdaki dini iletişimin de aynı oranda arttığını belirttiği görülmektedir;

‘‘O dönemlere h kim değilim ama duyduklarıma göre; o dönemdeki Müslümanların ya da bilinçli bir şekilde ibadet edenlerin yüzdesi çok azdı. Bunun nedeni bence işgale bağlı değildir. Çünkü son iki yüzyıldaki son 30 yıl hariç Müslümanların o yıllardaki dindarlık seviyesi azalmaya gitmişti. Ama son 30 yılda bir kalkış var. Her gelen nesil daha bilgili ve dini daha h kim olmakta.Okuma yazma oranı eskiye nazaran daha yüksektir. İmamların sayısında %200 artış olmuştur. Bu sayede mescitlerin sayısı artıyor ve bu mescitlerin aktifliği sayesinde namaz kılanların sayısı da artıyor.’’ (K2, 25, 29.05.2024)

²⁴³ Eb  H mid el-Gazz l , İhy ’u Ul mi’-d-D n, trc. Ahmed Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınları, 1974), 3/76.

²⁴⁴ Kur’an-ı Ker m, ‘‘S ff t’’ , 37/102.

²⁴⁵ Kur’an-ı Ker m, ‘‘Lokm n’’ , 31/13-19.

²⁴⁶ Prof. Dr. Beyza Bilgin, ‘‘İslam ve ocuk’’, (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003.) s. 529-530.

Bu söylemden Filistin'deki dini iletişimin niteliğini belirleyen en önemli unsurlardan birinin eğitim düzeyi ve özellikle okur-yazarlık kapasitesi olduğu anlaşılmaktadır. Okuma yazma becerisi arttıkça bireyin hem Kur'an'ı hem de temel dini metinleri doğrudan takip edebilmesi mümkün hale gelmektedir. Bu sayede bireylerin dini söylemleri daha bilinçli tutarlı ve anlamlı bir merkeze oturtması sağlanmaktadır. Hökelekli'nin belirttiği gibi, bireyin dini gelişimi yalnızca duygusal bir aktarım değil aynı zamanda bilişsel altyapıya dayalı bir süreç olmaktadır.²⁴⁷

EĞİTİM-ÖĞRETİM KURUMLARI

Katılımcıların eğitim öğretim kurumları ile ilgili söylemlerinde dini iletişimde eğitim ve öğretimin oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır. İsrail'in asimilasyoncu sistemi karşısında Filistin halkı nasıl direndi? Sorusuna katılımcıların cevabı şu şekildedir:

“Filistin'deki eğitim akademik ve din bağlamında yeterli ve güçlüdür. Ancak son 2 yılda İsrail'in Filistin'e baskısı ile okul müfredatında Filistin Kudüs'teki okullarda İsrail müfredatına geçildi. Din konusunda baskılarıyla ve tarihi kendilerinin bakış açısıyla Filistinli çocuklara aktarmalarıyla gelecek nesillere yanlış dini eğitim bırakma gayesindeler. Kısacası, Yahudiler eğitimimiz karşısında o kadar saf değiller.” (K3, 23, 03.06.2024)

“Entelektüel direniş Milli Eğitim Bakanlığı'nın eğitim müfredatında ve camilerdeki İslam yazlık kamplarında öne çıkmıştır.” (K4, 03.06.2024)

“İsrail'in asimilasyoncu eğitim politikalarına karşı uzun yıllar boyunca çeşitli şekillerde direnç göstermiştir. Hem bireysel düzeyde hem de toplumsal düzeyde kendini gösterdi. Kendi kimliklerini ve kültürlerini koruyacak eğitim kurumları kurmuşlar. Bu okullar resmi İsrail müfredatının dışında Filistin tarihi kültürü ve değerleri üzerine yoğunlaşan dersler sunuyorlar. Bu kurumlar Filistinli öğrencilerin kendi kimliklerini tanımalarına ve güçlendirmesine yardımcı oluyorlar.” (K5, 22, 03.06.2024)

“İsrail düşmanlığı böyle karşı bir his yaratıyor. Diğer tarafın cahillik planı var. Bu gençleri nasıl eğitimden uzak tutabilirim diye bir düşüncesi var. Mesela 1967'de Gazze Mısır'dan alındı. Batı Şeria Ürdün'den alındı ve tamamen İsrail hâkimiyetine dâhil oldu. Gazze'li gençlerin Yahudilerin işlerinde çalışmalarına izin verildi. Genç olsa bile, eğitim görüyor olsa bile çalıştırıldı ve yüksek ücretlerle babasından dedesinden daha fazla para alıyordu. Özellikle Filistin'in sahil kesimlerinde her türlü fesat ortamı ve bozuk bir yaşantı vardı. Haliyle oradaki

²⁴⁷ Hayati Hökelekli, Din Psikolojisi (Ankara: TDV Yayınları, 2015), 221-223.

Müslümanlarda da o yıllarda bozulmalar olmuştu. Cahillik planı karşısında nasıl durabilirim sorusu ile Fetih direnişi başladı. Burada gerçek bir cihat yapılıyordu. Bu cihat aileleri bilinçli yaptı. Olası tehdidin farkına varıldı ve yavaş yavaş ailenin okulların etkisi çoğaldı. 1979’dan sonraya kadar şeyh Ahmet Yasin ile birlikte okullarda çok faaliyetler oldu. Böylece bilinçlenme arttı. Bu faaliyetlerin meyvesi 1987’de intifada her şey değişti. Bu dönemden sonra Yahudiler gençleri çalıştırmayı durdurdu Gazze’yi tamamen kapattılar. Bir sınır yaptılar. Eriz sınırı... Bu faaliyetlerin birincisi eğitim oldu. Okullar açıldı, camilerin etkisi arttı, çok şey yapıldı. O yıllarda 1993’te Yaser Arafat Oslo antlaşması yaptı Gazze ile Batı şeria Filistin hükümetinin eline geçti daha sonra Hamas’a karşı geldiler. Hapishane durumları yaşandı ve laik bir sistem geldi ikinci intifada ya kadar 2000’li yıllarda yeniden her şey yenilendi diyebiliriz.’’ (K1, 29.05.2024)

Yukarıdaki yorumlarda anlaşıldığı kadarıyla; İsrail Filistin’in genç nesiller üzerinde daha etkili olmak ve onları kontrol edilebilir bir yapıya dönüştürebilmek için eğitim sisteminde bilinçli oynamalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna karşın Filistinli yetkililer camilerde karşıt bir eğitim sistemi uygulamaktadırlar. Camilerde, İsrail’in bozmaya çalıştığı dini ve kültürel yapı onarmaya çalışılmaktadır. İsrail’in asimilasyoncu sistemi karşısında Filistin halkının toplumsal kimliğini korumak adına eğitim ile entelektüel bir direniş sergilediği anlaşılmaktadır. Bunu yaparken İslam’ın birincil kaynaklarından, bozulmaya uğramadan, titiz bir çalışma ile en doğru şekilde aktardıkları görülmektedir. Bu bağlamda savaş ve işgalin din eğitimine ve dini iletişime etkisi daha detaylı çalışmalar ile anlaşılabileceği düşünülmektedir.

DİN EğİTİMİNİN İşLEVİ

Mezhebimiz nedir? Gittiğiniz yerlerde mezhep farkı yaşadınız mı? Sorusuna katılımcının vermiş olduğu cevap şu şekildedir:

‘‘Ben mezhebimin ne olduğunu ilk defa Türkiye’de kendime sordum babama sordum babam dedi ki daha çok şafii’nin meselelerini uyguluyoruz. Bu konuda Türkiye ile Filistin arasında çok büyük farklılık vardır. Türkiye’de insanlar mezheplerin detaylarıyla daha fazla ilgileniyorlar. Bu durum ibadetlerin özünden uzaklaştırıyor. Filistin’de ise İbadetlerin detayları değil, asıl amaçları ve anlamları üzerinde duruluyor. Örneğin; Türkiye’de teravih namazı kılınırken, vitir namazında şafiiler farklı Hanefiler farklı kılıyor. Burada cemaatin düzeni bozuluyor. Bazıları iki rekt kılıp selam verip, bir rekt ayrı kılıyor. Bazıları ise selam vermeden namaza devam ediyor. Arkadan bakıldığında cemaatin bütünlüğü bozulmuş oluyor. Hlbuki cemaatin asıl manası birlik ve beraberliktir. Bunun yanında Peygamber Efendimiz vitir namazını üç şekilde kılmıştır. Birincisi iki rekt kılıp selam verip bir rekt ayrı kılmıştır. İkindisi

iki rekât sonunda teşehhüde oturmuş devamında üçüncü rekâtı kılmıştır. Üçüncü olarak; ikinci rekâtta teşehhüt yapmadan üçüncü rekâtı kılmıştır. Bu üç şekilde kılmak doğrudur. Cemaati bozarak mezheplerin detaylarıyla ilgilenmeyi uygun görmüyorum.” (K2,Yaş 25, Tarih 29.05.2024)

“Ben ibadetlerimi peygamberimizin sünnetine göre sahabeler nasıl tabi olmuşsa öyle yapıyorum. Bu dört mezhebi ise dinimizin fıkıh meselelerini öğrenmek, anlamak ve fetva vermek için bu asrın âlimleri kullanıyor. Eğer bir meselede arada kalırsam bu dört mezhebe hâkim olan güvenilir âlimlerin fetvalarını dinliyorum.” (K3, Yaş 23, Tarih 03.06.2024)

Katılımcıların vermiş olduğu cevabın doğrultusunda Filistin’de din eğitiminin yalnızca bireylere bilgi aktarılan bir süreç olmasından ziyade, Müslüman kimliğinin sürekliliğini ve sosyal aidiyetin korunmasını amaçlayan bir işlevinin olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle gençlerin dini kimliklerini salt bireysel inanç düzeyinde değil, toplumsal pratikler, ibadetler, oruç ve Ramazan gibi ortak yaşantılar yoluyla deneyimlemeleri ve bu deneyimin dinin sosyo-kültürel bir çatı haline gelmesine zemin hazırladığı görülmektedir. Bu bakış açısıyla mezhep farklılıklarının detaylarını öncelik haline getirmekten ziyade manevi bilinç ve toplumsal birliğin öne çıkarıldığı bir din eğitimi olgusu vurguladıkları düşünülmektedir.

Mezheplerüstü din öğretimi, din içerisindeki farklılıkların öğretiminin, aile ve cemaatlara bırakılarak, aynı dine mensup insanların okul ortamında temel kaynaklardan ortak bir öğrenme gerçekleştirmelerini sağlamaktadır. Din içerisindeki bu farklılıkların, birer zenginlik olduğu vurgulanan bu öğretim biçiminin, tüm dünyada ortak olarak uygulanması söz konusu olmamakla beraber, İngiltere ve Türkiye’de ki DKAB derslerinde kabul görmektedir.²⁴⁸

3.TOPLUMSAL DAYANIŞMA VE DİNİ İLETİŞİM

CAMİ VE CEMAAT KÜLTÜRÜ

Katılımcıların farklı sorulara vermiş olduğu cevaplardan caminin merkeze alındığı bir öğretim şekli olduğu anlaşılmaktadır.

“Filistinli Müslümanlar arasında dini bilgiler ibadetler ve dini pratikler Arapça dilinde gerçekleştirilir. Kur’an-ı doğrudan ana dillerinde okuyup anlayabiliyorlar. Bu dini bilgilerin daha dinlenmesine anlaşılmasını ve ibadetlerin daha anlamlı olmasını sağlar. Camilerde yapılan hutbeler vaazların dini konularda bilgi edinmesini ve dini pratikleri doğru bir şekilde

²⁴⁸ Tuğrul Yürük, “İlk ve Ortaöğretimde Din Öğretimi ve Din Dersleri”, ed. Recai Doğan – Remziye Ege, *Din Eğitimi El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları,2021), 130.

uygulamasını kolaylaştırır. Ayrıca ibadetlerin toplu olarak gerçekleştirildiği camiler toplumsal dayanışmayı da güçlendirir.’’ (K5, 22, 03.06.2024)

‘‘Son yıllarda bir kalkış var. Bir cemaat var ve bu cemaat dünya genelinde irşat ve tebliğ çalışmaları yapıyorlar. Bu cemaatin dini irşat faaliyetleri sebebiyle gece gündüz yaptıkları çalışmalar sayesinde halkta büyük oranda bir bilinçlenme dindarlık seviyesinde iyileşmeler olmuştur. Bu cemaat bütün faaliyetlerini camiye baz alarak yapmaktadır. Örneğin bir kişinin ziyaretine gidilecekse toplanma yeri olan camiden çıkıp oradan gidiliyor. Hz. Muhammed ve Sahabelerin yaptığı gibi başlangıç nokta mescitlerde başlıyor. Bu mescitlerin aktifliği sayesinde namaz kılanların sayısı da artıyor.’’ (K2, 25, 29.05.2024)

Katılımcıların cami ve cemaat hakkındaki bu görüşleri ile camilerin, İşlam dininin başlangıcından günümüze kadar toplumun her kesiminden insanları bir araya getiren, dini bilgilerin aktarılması, ibadetlerin uygulanışı ve öğretilmesi noktasında oldukça önemli bir yere sahip olan, dini ve sosyal kurumlar olması görüşüyle de örtüşmektedir. İletişim imknlarının kısıtlı olduğu dönemlerden itibaren camilerin din ğretimi bakımından bireysel ve sosyal ihtiyaçları karşılayan bir merkez olduğu görülmektedir.²⁴⁹

Camilerdeki hutbeler ve vaazlar ile hem bireylere bilgi sunmakta, hem de eğitici mesajlar verilmektedir. Bu nedenle dini iletişim ortamlarının aynı zamanda pedagojik alanlar olduğu görülmektedir. Araştırmalar göstermektedir ki, camilerde yürütülen dini hizmetler bireylerin iman ve ahlaki farkındalıklarının artmasını ve toplumsal dayanışmanın kuvvetlenmesine olumlu yönde katkı sağlamaktadır.²⁵⁰

DİNİ LİDERLERİN MANEVİ DAYANIşMADAKİ ROLÜ

‘‘Türkiye ve Filistin arasında göze çarpan farklar ilk olarak 30 yıl önce Filistin’de din bilincine o kadar hkim değillerdi. şimdiki nesiller bir önceki nesillerden daha iyi biliyorlar dini. Burada ise eski nesiller yeni nesillere göre dini bilinç çok daha iyi. Bir diğer fark Filistin’deki Müslümanlar İşlam’ın ana hatlarına İşlam’ın ana kurallarına daha hkimdirler. Teferruat atlara o kadar hkim değillerdir. Burada ise küçük detaylara hkim olsa bile amacına hkim değillerdir. Burada gitgide nesiller bir şeyler kaybediyorlar. Bir de Filistin’deki cemaatler 70’ler 80’lerden itibaren halka sürekli olarak dini hatırlatıcı faaliyetler yapıyorlar, sürekli çalışıyorlar. Mescitlerde sürekli ilim halkaları oluyor. Herkes namaz kılıyor ve namaz hakkında konuşuyor.

²⁴⁹ Hüseyin Yılmaz, ‘‘Cami Eksenli Din Eğitimi’’, ed. Recai Doğan – Remziye Ege, *Din Eğitimi El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2021), 297,298.

²⁵⁰ Sadettin zdemir - Ahmet Yusuf Gıynaş, ‘‘Yaygın Din Eğitiminin Z Kuşağına Katkısı: Cuma Hutbeleri rneği’’, (*Atebe* 1 2, 2024: 50-87), s. 60-61.

Yani dinamo gibi sürekli hareket halindeler aynı şeyler olsa bile sürekli konuşuyorlar. İnançları sağlam olsa bile sürekli hatırlatıyorlar. Çünkü Kur'an-ı Kerim böyle söylüyor “müminlere öğüt ver” diyor. Hz. Muhammed’de öyle yapıyordu. 50-100 yıl önce İslam bilinci azdı namaz kılma azdı ama bu cemaatler sayesinde gitgide İslam bilinci derinleşiyor, İslam’ın ana hatları vurgulanıyor. Temelden başlayıp detaylara gidiliyor. Normal halka detay verilmiyor. Bu yüzden yeni nesiller çok daha sağlam oluyorlar.” (K2, 29.05.2024)

“Mısır dindarlığı nasılsa 1950’lerde ve 1960’larda Cemal Abdullah nasıldı? İhvan El Müslime’ne karşı geldiler önce İhvan El Müslimin etkisi oldu. Sonra büyük bir darbe oldu. Hapse girdiler. Bu Filistin’deki insanların dindarlığını etkiledi ve laiklik başladı, çoğaldı. Onun etkisi oldu. Bundan sonra Şeyh Ahmet Yasin ve arkadaşları İhvan Müslimin kökenli olanlar çok çaba gösterdiler özellikle 1970’ler ve 1980’lerde çok ekip oluşturdular, çok dernekler açtılar. Cemiyel İslami, Mücammel İslami gibi dernekler anaokulu açtılar, hatta bir spor takımı oluşturdular. Dayanışma yani sivil halkın ihtiyacı olan her şey için çaba gösterdiler. Onlar da camilere yönelik çok faaliyet yaptılar bu camileri nasıl yenileyebiliriz, Müslümanları nasıl teşvik edebiliriz bunun için uğraştılar. Ahmet Yasin kendisi zaten bir öğretmendi. İlkokul öğretmeniydi. Yani İslam kültürü, İslam ahlakını çocuklara öğretiyordu ve gerçekten yeni nesilde büyük bir iz bıraktı. Kendisi mükemmel bir hatip etti cemaate yönelik çok güzel hitap ediyordu. Böylece Filistinlilerin dikkatini çekti. 1960’larda 70’lerde solcu görüşler çok yayıldı. Ateist görüşler de çok yayıldı. Bildiğim kadarıyla dünya genelinde de bu şekilde oldu. Son aşama 1987’den sonra 1. intifadan sonra Filistin halkı çoğu dindar İslam medeniyetinde olumlu gelişmeler oldu. Camilerde büyük değişimler oldu, iyileşmeler oldu. 1948’den 1987’ye kadar dindar mücahitler çok azdı. Biliyorsunuz 1965’te Fetih gerçekleşti. Bu Fetih dindarlarla başladı ama yavaş yavaş laik oldu. Bu laiklik din düşmanlığı değildi. Yani hâlâ Cemal Abdullah’ın etkisi devam etmekteydi.” (K1, 29.05.2024)

Katılımcıların yukarıdaki yorumları üzerine; Filistin’de 1948’den 1965’e kadar Mısır ve Ürdün’deki olaylardan etkisi altında kalınmıştır. Fetih hareketinden sonra açılan cemiyetler ve bu cemiyet liderlerinin çalışmaları sonucu dini iletişimin arttığı anlaşılmaktadır. Şeyh Ahmet Yasin ile birlikte Müslümanların İslam’a yönelmesi hızlanmıştır. Şeyh Ahmet Yasin’in hem öğretmen hem de güçlü bir hatip olması, onun üst düzey iletişim becerilerine hâkim oluşunu göstermektedir. Ahmet Yasin’in bu yönü ve güçlü liderlik vasfı, halkın İslam’ı anlama ve hayata geçirme konusunda etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu yıllarda ortaya çıkan dernek ve cemaatlerin halkın, özellikle genç neslin sosyal ihtiyaçlarını göz ardı etmemesi, camilerin birer yaşam merkezi haline getirilmesi, İslami aktörlerin halk tarafından benimsenmesi gibi olumlu

gelişmeler dini iletişimi hızlandırmaya sebep olduğu görülmektedir. Dini aktörlerin nitelikleri ve İslam’ı yaşama biçimleri ile halkın onayından geçtiği, böylece herkes için en doğru lider olarak kabul gördükleri anlaşılmaktadır.

Dini liderlerin söylemleri, toplumu bilinçlendirme yanında eğitsel işlevler de üstlenirken aynı zamanda toplumsal hafızayı da korumaktadır. Din görevlilerinin ve dini liderlerin kullandığı dil ve söylem özellikle z kuşağı gibi genç nesillerle kurulan iletişimde inanç değerlerinin aktarılması yönünde belirleyici rol oynamaktadır. Onların söylemleri dini mesajların anlamını şekillendirerek dini kimlik ve bağlılık süreçlerine olumlu katkı sağlamaktadır.²⁵¹

DİNİ İLETİŞİM SEMBOLLERİ

“Bizler Filistin’de işgalin etkisiyle daha küçük yaşlarda İslam’ın anlamını kavramaya başlıyoruz. Şehitleri gördüğümüzde daha erken yaşta sorgulamalar başlıyor. Bu sebeple Allah’ın yardımını daha erken yaşlarda kavırıyoruz. Tabii ki burada bilinçli ailenin faktörü çok önemlidir. Bilinçli ailelerin çocukları daha bilinçli oluyor. Bazılarında ise baskı altından ayrıldıktan sonra daha çok bozulmalar görülüyor. Bunu etkileyen pek çok faktör vardır.” (K2, Tarih 29.05.2024)

Katılımcının açıklamalarına göre: savaş ortamında şehitlik gibi unsurlar daha küçük yaşlardan itibaren dini iletişimin sembollerini oluşturmaktadır.

SOSYAL MEDYA VE DİNİ İLETİŞİM

“O dönemlere hâkim değilim ama duyduklarıma göre; o dönemdeki Müslümanların ya da bilinçli bir şekilde ibadet edenlerin yüzdesi çok azdı. Bunun nedeni bence işgale bağlı değildir. Çünkü son iki yüzyıldaki son 30 yıl hariç Müslümanların o yıllardaki dindarlık seviyesi azalmaya gitmişti. Ama son 30 yılda bir kalkış var. Her gelen nesil daha bilgili ve dini daha hâkimdir. Bu sebeplerden biri internet ve iletişimdir. İnsanlar artık doğru bilgiye âlimlere rahat bir şekilde ulaşabiliyor.” (K2, 25, 29.05.2024)

Katılımcının yorumlarına göre: teknolojik gelişmeler ve internetin aktif kullanımı sayesinde, sohbetlere ve İslam âlimlerine ulaşmanın daha kolay ve hızlı olması, istenilen dini içeriklere ulaşımı kolaylaştırmıştır. İşgale rağmen dini liderlerin ulaşılabilirliği sayesinde dini iletişimin kuvvetlendiği anlaşılmaktadır.

²⁵¹ Zahide Yılmaz. “Z Kuşağıyla Dini İletişim: Din Görevlilerinin Dil ve Söylemi”, (*Turkish Academic Research Review* 10/3, 2025), s. 845.

İnternet ve sosyal medya günümüzde dini bilginin ulaşımını hızlandırarak dini iletişimi zamansız ve mekânsız hale getirmektedir.²⁵² Dijital platformlar sayesinde dini içerikler daha geniş kitleleri ulaşabilmekte böylece dini öğrenme süreci daha etkileşimli bir sisteme dönüşmektedir.²⁵³

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Filistin halkının uzun yıllardır maruz kaldığı işgal, savaş ve baskı koşullarına rağmen dini kimliğini koruma ve sürdürme noktasında dini iletişimin belirleyici bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Araştırma bulguları, dini iletişimin yalnızca bireysel inanç aktarımıyla sınırlı kalmadığını; aynı zamanda din eğitiminin sürekliliğini sağlayan, toplumsal dayanışmayı güçlendiren ve kolektif hafızayı canlı tutan bir yapı oluşturduğunu göstermektedir.

Filistin bağlamında dini iletişim, resmî eğitim kanallarının kısıtlandığı veya baskı altına alındığı dönemlerde aile, cami, dini liderler ve dijital mecralar aracılığıyla devam ettirilmiştir. Bu durum, din eğitimi ile dini iletişimin birbirinden bağımsız süreçler olmadığını; aksine, iç içe geçmiş, birbirini besleyen ve tamamlayan iki temel unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle aile içi dini iletişimin, çocukların erken yaşta dini kimlik kazanmalarında ve inanç değerlerini içselleştirmelerinde temel rol oynadığı anlaşılmaktadır. Aile ortamında gerçekleştirilen dini anlatılar, ibadet pratikleri ve ahlaki aktarımlar, savaş ortamının yarattığı travmatik etkileri dengeleyen bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, camilerin Filistin toplumunda yalnızca ibadet mekânları olarak değil, aynı zamanda din eğitiminin ve toplumsal iletişimin merkezleri olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Hutbeler, vaazlar, ilim halkaları ve cemaat temelli faaliyetler aracılığıyla dini bilgi aktarımı sağlanmakta; bu süreçte dini iletişim pedagojik bir nitelik kazanmaktadır. Bu bağlamda camiler, bireylerin dini bilinçlerini güçlendiren ve toplumsal birlikteliği pekiştiren önemli kurumlar olarak değerlendirilmektedir.

Dini liderlerin ve cemaat önderlerinin söylemleri, Filistin’de dini iletişimin sürekliliğini sağlayan bir diğer önemli unsur olarak dikkat çekmektedir. Katılımcı ifadeleri, dini liderlerin yalnızca bilgi aktaran kişiler değil; aynı zamanda toplumsal dayanışmayı güçlendiren, genç

²⁵² Ejder Okumuş, “Din, Dindarlık ve Dijitalleşme”, (*Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 16/2, 2016), 9-34.

²⁵³ Recep Şentürk, “Dijital Kültür ve Dini İletişim”, (*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 2016), 1-22.

nesillerle etkili iletişim kurabilen ve dini kimliğin korunmasında yönlendirici rol üstlenen aktörler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle dini liderlerin kullandıkları dil ve söylemin, din eğitimi açısından eğitsel ve dönüştürücü bir işleve sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmada ne çıkan bir diğer bulgu ise dini iletişim sembollerinin, özellikle savaş ve şehadet olgusunun, Filistinli bireylerin dini anlam dünyasında erken yaşlardan itibaren güçlü bir etki oluşturduğudur. Bu semboller, dini iletişimin yalnızca bilişsel değil; duygusal ve varoluşsal boyutlarına da işaret etmektedir. Bununla birlikte, internet ve sosyal medya gibi diğital mecraların, dini bilgiye erişimi kolaylaştırarak dini iletişimi zamandan ve mekndan bağımsız hale getirdiği görülmektedir. Diğital platformlar, özellikle genç nesiller için yeni bir din eğitimi ve dini iletişim alanı oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Filistin rneğinde dini iletişim; inancın korunması, kimliğin sürdürülmesi ve toplumsal direncin canlı tutulması açısından merkezi bir konuma sahiptir. Din eğitimi ise bu iletişim süreçleri aracılığıyla şekillenmekte ve kuşaklar arası aktarımı mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda dini iletişim ve din eğitimi, Filistin toplumunda birbirinden ayrı düşünülemeyecek, bütüncül ve tamamlayıcı iki temel süreç olarak değerlendirilmektedir.

Bu araştırma doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir: Filistin bağlamında dini iletişim ve din eğitimi alanında yapılacak yeni çalışmaların, kadınlar, çocuklar ve farklı yaş gruplarını kapsayacak şekilde genişletilmesi, olgunun daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca savaş ve g deneyimi yaşayan toplumlarda dini iletişimin din eğitimi üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı olarak ele alan araştırmaların literatüre önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir. Diğital mecraların dini iletişimdeki rolü dikkate alınarak, bu alanın din eğitimi açısından imknları ve sınırlılıklarının daha ayrıntılı biçimde incelenmesi de gerekli görülmektedir.

Son olarak, Filistin örneğinden hareketle dini iletişimin kriz ve çatışma ortamlarında nasıl bir direnç ve kimlik koruma mekanizmasına dönüştüğü, din eğitimi alanında çalışan araştırmacılar ve uygulayıcılar için dikkate değer bir tecrübe alanı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Altunışık, Mustafa vd. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. 9. Baskı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2018.

Armanoğlu, Fahir. *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948–1988*. 3. Baskı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.

Aziz, Aysel. *İçerik Çözümlemesi*. 2. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2019.

Bilgin, Beyza. *İslam ve Çocuk*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.

Büyüköztürk, Şener vd. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 33. Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2022.

Ceylan, Tuğçe Ersoy. “1948: Mekân-Kırım Yoluyla Unutma Rejiminin Kuruluşu”. *Filistin Araştırmaları Dergisi* 9 (2021): 77–107.

Çapar, Meral Ceylan – Ceylan, Müyesser. “Durum Çalışması ve Olgubilim Desenlerinin Karşılaştırılması”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/Özel Sayı 2 (31 Aralık 2022): 295–312.

Demir, Sema. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2021.

Demirtaş, H. Bahar. “Nitel Araştırmalarda İçerik Analizi Yöntemi”. *Eğitim ve Bilim* 47/209 (2022): 1–45.

Doğan, Battal. “Filistinli Azınlığın İsrail Devleti’nde Kolektif Kimlik ve Siyasi Eşitlik Mücadelesi”. *Filistin Araştırmaları Dergisi* 10 (2021): 81–110.

Duran, Burhanettin. “Filistin Direnişi ve Siyasal Kimlik”. *Ortadoğu Analiz* 2/15 (2010): 12–19.

El-Gazzâlî, Ebû Hâmid. *İhyâ’u Ulûmi’-d-Dîn*. Çev. Ahmed Serdaroğlu. Cilt 3. İstanbul: Bedir Yayınları, 1974.

Güran, Salim. *Osmanlı’dan Günümüze Filistin*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.

Gürseler Solak, Ceren. “Filistin-İsrail Sorununda Paradigma Değişikliği: Apartheid, Uzatılmış Yasa Dışı İşgal ve Self-Determinasyon”. *Filistin Araştırmaları Dergisi* 15 (2024): 195–236.

Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

Karaman, Hayrettin vd. *Kur’an-ı Kerîm Açıklamalı Meali*. 7. Basım. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.

Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. 35. Baskı. Ankara: Nobel Yayınları, 2021.

Kara, Fikret. ‘‘Filistin Meselesi ve Uluslararası Hukuk’’. *Uluslararası Hukuk ve Politika* 6/22 (2010): 23–45.

Khalidi, Rashid. *Filistin’in Yüz Yıllık Savaşı*. ev. Meltem T. Ahıska. İstanbul: Metis Yayınları, 2021.

Masalha, Nur. *Filistin’in Etnik Temizliği: Zorunlu Göç, Sürgün ve Unutma*. ev. Ayşe Tekin. İstanbul: Versus Kitap, 2013.

Mert, Nuray. *Zor Zamanlarda Siyasal Düşünmek*. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

Okumuş, Ejder. ‘‘Din, Dindarlık ve Dijitalleşme’’. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/2 (2016): 9–34.

zdemir, Sadettin – Gıynaş, Ahmet Yusuf. ‘‘Yaygın Din Eğitiminin Z Kuşağına Katkısı: Cuma Hutbeleri rneği’’. *Atebe* 12 (2024): 50–87.

Said, Edward. *Filistin Meselesi*. ev. Türker Armaner. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.

Shahak, İsrail. *Yahudi Tarihi, Yahudi Dini*. ev. Ahmet Dağ, Emin. 3. Basım. İstanbul: Anka Yayınları, 2004.

şentürk, Recep. ‘‘Dijital Kültür ve Dini İletişim’’. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2016): 1–22.

Ulutaş, Ufuk vd. *İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu*. 1. Basım. Ankara: SETA Yayınları, 2012.

Uğurluel, Talha. *Arzın Kapısı Kudüs: Mescid-i Aksa*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.

Yıldırım, Ali – şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 12. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.

Yıldız, Cemil. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. 2. Baskı. Ankara: Pegem Akademi, 2020.

Yılmaz, Hüseyin. ‘‘Cami Eksenli Din Eğitimi’’. Ed. Recai Doğan – Remziye Ege. *Din Eğitimi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2021.

Yılmaz, Zahide. ‘‘Z Kuşağıyla Dini İletişim: Din Görevlilerinin Dil ve Söylemi’’. *Turkish Academic Research Review* 10/3 (2025): 845–860.

Yüce, şeyma. ‘‘Nakba ve Uluslararası Hukuk Bağlamında Mültecilik’’. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 25/2 (2019): 301–322.

Kur'an-ı Kerîm. "Lokmân" 31/13–19.

Kur'an-ı Kerîm. "Sâffât" 37/102.

EK.

SORULAR

Görüşmelerde katılımcılara yöneltilen sorular aşağıda sıralı olarak verilmiştir.

1. 1948'den beri işgal altında olan Filistin'de ailelerin işgal ve savaş ortamında bile taviz vermedikleri dindarlığın boyutundan biraz bahseder misiniz?
2. 70 küsur yıldır işgale maruz kalan bir toplumda din yönünden herhangi bir bozulma görüyor musunuz?
3. İsrail'in asimilasyoncu sistemi karşısında Filistin halkı nasıl direndi?
4. Normal şartlarda ana dili Arapça olan Filistin halkının dini iletişimi nasıl olurdu?
5. Nasıl öğrenim gördünüz? Türkiye'ye nasıl geldiniz?
6. İşgal ortamından ayrıldıktan sonra dindarlık durumunuzda bir farklılaşma oldu mu?
7. Mezhebimiz nedir? Gittiğiniz yerlerde mezhep farkı yaşadınız mı?
8. Gittiğiniz yerlerde Müslümanlar ile Filistinli Müslümanlar arasında fark görüyor musunuz?
9. Dünya Müslümanlarının size sahip çıktığını düşünüyor musunuz? Örnekler vererek açıklayabilir misiniz?

Hadil DIBAS

• *Marmara Üniversitesi*

الواقع السياسي في الضفة الغربية بعد طوفان الأقصى

الواقع السياسي في الضفة الغربية بعد طوفان الأقصى

هديل خالد دعباس*

الملخص:

شكّلت الضفة الغربية بأحداثها اليومية ساحة مواجهات ساخنة مع قوات الاحتلال الإسرائيلي قبل اندلاع حرب الطوفان في السابع من أكتوبر عام 2023م، فمن الجدير ذكره أن الضفة شهدت عمليات اقتحام واغتيالات واعتقالات وتدمير وهدم وتهويد واسعة، سابقة على اندلاع حرب الطوفان تحت مسميات عديدة استخدمها الجيش الإسرائيلي في مخيمات شمال الضفة خاصة، منها: كاسر الأمواج، والمخيمات الصيفية وغيرها، ولا تزال الضفة اليوم تلعب دوراً هاماً في تطورات الأحداث المتسارعة في القضية الفلسطينية فهي الخاصرة الرخوة الأكثر تعقيداً وكلفة بالنسبة لإسرائيل سواء من الناحية الأمنية أو الاستراتيجية، وفي نفس الوقت هي المنطقة التي يعيش فيها العدد الأكبر من الفلسطينيين والتي تحوي الحرم القدسي الشريف "المسجد الأقصى" الذي يعد المساس به مفجراً لحرب دينية قد تتسع نحو الإقليم بأسره.

كلمات مفتاحية: الضفة الغربية، طوفان الأقصى، مخطط التهجير، دولة المستوطنين، عملية السور الحديدي.

*باحثة فلسطينية في مركز أبحاث المدن "بلاد"، وطالبة دكتوراة في جامعة مرمرة في اسطنبول.

Abstract

The West Bank, characterized by its everyday occurrences, has served as a battleground for intense confrontations with the Israeli occupation forces prior to the outbreak of the Flood War on October 7, 2023. It is essential to recognize that the West Bank experienced extensive raids, targeted assassinations, arrests, destruction, demolitions, and Judaization operations leading up to the Flood War, carried out under various designations used by the Israeli army, particularly in the northern West Bank camps, including Breakwater and summer camps, among others. Currently, the West Bank plays a crucial role in the accelerating developments concerning the Palestinian issue, acting as the most complex and challenging soft underbelly for Israel, both from a security and strategic perspective. Additionally, it is the region with the highest density of Palestinians and includes the Noble Sanctuary of Jerusalem (Al-Aqsa Mosque), the violation of which could potentially trigger a religious conflict that may spread throughout the entire region.

Keywords: West Bank, Al-Aqsa Intifada, displacement plan, settler state, Operation Iron Wall.

مدخل:

شكلت عملية "طوفان الأقصى" التي بادرت المقاومة الفلسطينية بها في قطاع غزة في السابع من شهر أكتوبر عام 2023م حدثاً نوعياً فارقاً في تاريخ النضال الوطني الفلسطيني، فأول مرة يتمكن العشرات من مجاهدي الفصائل الفلسطينية في ساعات الفجر الأولى من اقتحام مستوطنات الغلاف والمواقع العسكرية الإسرائيلية في هجوم بري وبحري مدعوم بإسناد جوي من مئات القذائف الصاروخية استمر لأيام من الاشتباك في بعض المواقع ولساعات طويلة في بعض الأماكن ملحاً بإسرائيل ضربة كبيرة وهزيمة حقيقية مدوية على صعيد خسائرها البشرية ومعدّاتها القتالية وتفوقها الاستخباراتي، ففي الوقت الذي كان فيه كيانها المحتل يُجيش قواته الأمنية وخططه العسكرية للتعامل مع الجبهة الصعبة والخاصة الرخوة "الضفة الغربية" معتبراً إياها بؤراً لانطلاق الإرهاب نحوه جاءت الصفعة المفاجئة من القطاع الصغير المحاصر، ومنذ اليوم الأول تعاملت إسرائيل مع "طوفان الأقصى" على أنه "هولوكوست" جديد يستهدف "شعب إسرائيل اليهودي" الذي يسعى للحصول على حياة كريمة بعد تأسيس دولته المفقودة منذ سنوات في محاولة لكسب الرأي العام العالمي لدى الشعوب الغربية، والدعم الغربي المفتوح من الولايات المتحدة الأمريكية والدول الأوروبية، ولأجل ذلك استرجع الكيان في خطاب قادته أدبيات تاريخية تتعلق بأشد الحروب تنكياً باليهود كملّة مثل "الهولوكوست" أو أشدها عداءً لهم كشعب مكروه مثل "حرب الغفران"²⁵⁴.

في ضوء هذا الحدث الكبير، الذي ما زال مستمراً إلى اليوم والذي شكّل لدى الجميع اعتقاداً مفاده أن الطوفان الذي حصل قلب الشرق الأوسط وغيّر الحسابات والمعادلات السياسية، ملقياً بظلاله على المنطقة بأسرها التي ما تزال تعيش مجرياته وآثاره وستعيش تبعاته وارتداداته المتلاحقة، يأتي حديث هذه الدراسة عن "الضفة الغربية" تحديداً ليسلط الضوء على الواقع الذي يعيشه الشق الآخر من الأراضي المحتلة، وكيف أصبح الحال فيها منذ اندلاع عملية الطوفان، وما السيناريوهات التي تنتظر هذه المنطقة في ظل التحولات المتسارعة على أراضيها من خلال هذه المحاور الثلاثة:

• المحور الأول: الضفة الغربية: الكينونة والتشكل والدور النضالي

الضفة الغربية البقعة الجغرافية الواقعة في الوسط الشرقي من فلسطين، عُرفت باسم "فلسطين الوسطى"²⁵⁵ نظراً لتوسطها الخريطة الفلسطينية وكونها في القلب منها، وبقيت على ذلك حتى حرب النكبة عام (1948م) التي غيرت معالمها الديمغرافية والسياسية والاقتصادية والاجتماعية، ويعود سبب التسمية الحالية بالمقام الأول إلى الموقع الجغرافي على الضفاف الغربي من نهر الأردن، وثانياً بالاعتماد على المصادر التاريخية والسياسية يمكن القول أن هذه المنطقة حملت اسمها الجديد إبان "مؤتمر أريحا" الذي عُقد في 1948/12/01م، وحمل في طياته نوايا المملكة الأردنية توحيد ضفتي النهر الشرقية والغربية تحت حكمها، وبدأ سريان مفعوله بعد إصدار مجلس الأمة الأردني الموافقة على قرار الضم في 1950/04/24م ليتم بعدها إطلاق اسم "الضفة الغربية" بشكل رسمي ويجري تداوله في السجلات والوثائق وغيرها²⁵⁶، ورسمت حدود الضفة الغربية

²⁵⁴-وتد، محمود: محللون إسرائيليون طوفان الأقصى حرب يوم غفران ثانية. الجزيرة. 2023/10/07م. الرابط الإلكتروني:

<https://www.aljazeera.net/politics/2023/10/7/%D8%AD%D9%85%D8%A7%D8%B3-%D8%A7%D9%86%D8%AA%D8%B5%D8%B1%D8%AA-%D8%B5%D8%AF%D9%85%D8%A9-%D8%A5%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D9%84%D9%8A%D8%A9-%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%B4%D9%84>

²⁵⁵-سخنيني، عصام. "ضم فلسطين الوسطى إلى شرقي الأردن 1950-1948". شؤون فلسطينية. 1974م. ص58.

²⁵⁶- انظر: سخنيني، عصام. "ضم فلسطين الوسطى إلى شرقي الأردن 1950-1948". شؤون فلسطينية. 1974م. ص56-60.

حينها تبعاً لاتفاقيات الهدنة²⁵⁷ الموقعة في رودس عام 1949م، بين إسرائيل والأردن في 1949/04/03م التي حددت خطوط الهدنة بينهما وعرفت بـ "الخط الأخضر"²⁵⁸.

تقع الضفة الغربية في الوسط الشرقي من فلسطين، تحدها إسرائيل من جميع الجهات ما عدا الجهة الشرقية إذ يحدها نهر الأردن والبحر الميت، تمتاز الضفة الغربية بشكلها المتطاوّل المحصور بين نهر الأردن والبحر الميت شرقاً، والسهل الساحلي الفلسطيني غرباً، ووادي نهر جالود وسهل مرج بن عامر في الشمال وحوض وادي بئر السبع في الجنوب، تبلغ مساحة الضفة الغربية المسجلة حسب الجهاز المركزي للإحصاء الفلسطيني ما يقارب (5660) كم²²⁵⁹، التي تمثل ما يقارب (21%) من مساحة فلسطين التاريخية، هذه المساحة مثبتة بالرقم المذكور ولكن الواقع يقول غير ذلك، لأنّ الضفة عانت وما زالت من نقشي سرطان الاستيطان الذي يقضم يومياً أجزاء كبيرة من أراضيها.

إضافة لذلك، فقد تعرّضت المساحة الجغرافية والديمقراطية للضفة الغربية إلى تغيّرات جوهرية منذ بدء الانتداب البريطاني لفلسطين في عام 1922م، ثم ما تلاه من تسليم خفي وعلمي من قبلهم للعصابات الصهيونية عام 1948م، ثم توحيد الضفتين عام 1950م، ثم نكسة عام 1967م، ثم الانتفاضة الأولى عام 1987م وفك الارتباط عن الأردن عام 1988م، ثم انتفاضة الأقصى عام 2000م وغيرها الكثير من الأحداث السياسية المستمرة إلى الآن، على طول هذا الخط التاريخي قامت إسرائيل بالعمل على وضع خطط التعامل مع الضفة الغربية حسب ما تريده المؤسسة الأمنية والاستيطانية، فقد أطلقت عليها مسمى منطقة "يهودا والسامرة" بالمصطلح العبري "מחוז יהודה ושומרון" والذي ترمز الكلمة الأولى منه "يهودا" إلى مناطق جنوب الضفة، فيما تطلق "السامرة" على المنطقة الشمالية، وطبقت عليها قوانين الإدارة المدنية أثناء الحكم العسكري الذي فرضته عليها في حرب النكسة عام 1967م، وهدفت منه إلى إبقاء الضفة الغربية منطقة متنازع عليها بين الفلسطينيين والإسرائيليين، أي منطقة نزاع وليست أراضي محتلة، وبعد أحداث الانتفاضة الثانية عام 2000م قام أرئيل شارون بمشروع أسماه "جدار منع العمليات الإرهابية"²⁶⁰ في محاولة خنق الضفة والتضييق عليها وأقام جداراً فاصلاً على امتداد خط الهدنة بطول يبلغ (713) كم عام 2002م، وأصبح هذا الجدار يمثل الحدود الجديدة للضفة الغربية، ولم تتوقف للحظة مطامع التوطين الصهيونية في أراضي الضفة حتى اليوم، وما تشهده ساحة الضفة الغربية من أحداث ساخنة مع المستوطنين بشكل يومي الآن جزء من الصورة الكاملة التي يرمي إليها المشروع الصهيوني في "أرض يهودا والسامرة" كما يزعمون.

تحوي الضفة الغربية اليوم ما يقارب أحد عشر مدينة حسب الإحداثيات الإدارية الأخيرة التي قامت به السلطة الفلسطينية بعد توليها مهامها عقب توقيع اتفاقية أوسلو²⁶¹ عام 1993م، وهي: محافظة القدس، محافظة بيت لحم، محافظة الخليل، محافظة

²⁵⁷ اتفاقيات الهدنة: الاتفاقيات الموقعة بين الدول العربية التي شاركت في حرب النكبة عام 1948م وإسرائيل بعد الحرب، ووقعت كل دولة على الاتفاق بشكل منفصل وبدأت مفاوضات في جزيرة رودس اليونانية بتوسط الأمم المتحدة بين إسرائيل وكل من مصر والأردن وسوريا ولبنان، وقد تم التوقيع على اتفاقيات الهدنة الأربع بين 24 فبراير و20 يوليو 1949م وفيها تم تحديد الخط الأخضر.

²⁵⁸ الخط الأخضر: لفظ يطلق على الخط الفاصل بين الأراضي الفلسطينية المحتلة عام 1987 والأراضي المحتلة عام 1967م، والذي حددته الأمم المتحدة بعد اتفاقيات هدنة رودس عام 1949م.

²⁵⁹ الجهاز المركزي للإحصاء الفلسطيني. مساحة الأراضي في الضفة الغربية حسب تقسيم الاحتلال الإسرائيلي. وزارة الحكم المحلي. 2017م. الرابط الإلكتروني: https://www.pcbs.gov.ps/Portals/_Rainbow/Documents/Land-use-table%202A-2019.html.

²⁶⁰ انظر: الجزيرة نت، مقالة جدار الفصل الإسرائيلي ظاهره منع عمليات المقاومة وباطنه تقسيم أوصال فلسطين. 2024/06/03. الرابط الإلكتروني: <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/2014/11/21/%D8%AC%D8%AF%D8%A7%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%B5%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D9%84%D9%8A>.

²⁶¹ اتفاقية أوسلو: أول اتفاق رسمي بين إسرائيل ومنظمة التحرير الفلسطينية وينص الاتفاق على "إنهاء عقود من المواجهة والنزاع، والاعتراف بحقوقهما المشروعة والسياسية المتبادلة". وضم عدة بنود تتعلق بهيكلية السلطة الفلسطينية وتكوينها، وإقامة سلطة حكم ذاتي انتقالية فلسطينية، وغيرها من البنود.

رام الله والبيرة، محافظة نابلس، محافظة سلفيت، محافظة قلقيلية، محافظة طولكرم، محافظة طوباس، محافظة جنين، ومحافظة أريحا والأغوار²⁶².

أما عن الدور النضالي الذي لعبته الضفة الغربية، فقد تعددت أشكاله ومستوياته ودرجاته واتخذت منحنيات ومنعطفات كثيرة، ويمكننا إجمالاً في نقاط على هذه الصورة:

(1) المقاومة الشعبية: التي تتمثل في المظاهرات والاعتصامات والإضرابات والعصيان المدني، وفي التاريخ الفلسطيني نجد أن هذه الأشكال جميعها انتهجها الفلسطينيون وما زالوا كوسيلة للمطالبة بحقوقهم، ومن أبرزها:

- الإضراب المدني²⁶³: ومن أهم الشواهد التاريخية التي يمكن أن نستذكرها على سبيل المثال: إضراب ثورة عام 1936م "الإضراب البري والبحري الشامل"، الإضراب الشامل يومي 8 و9 من كل شهر في الانتفاضة الأولى عام 1987م، الإضراب عقب اعتراف ترامب بالقدس عاصمة لإسرائيل عام 2017م، إضراب شهر أيار عقب أحداث معركة "سيف القدس" عام 2021م، الإضرابات المستمرة إلى اليوم في الضفة الغربية وأراضي عام 48م على مجريات الإبادة المتواصلة في قطاع غزة، فضلاً عن الإضراب عن الطعام الذي يستخدمه الأسرى الإداريون في سجون الاحتلال سواء الإضراب الفردي أو الجماعي.

- مسيرات الجمعة الأسبوعية: التي تنطلق عقب صلاة الجمعة تنديداً بالاستيطان المستمر على أراضي الضفة الغربية، منها: مسيرة كفر قدوم، مسيرة نعلين، ومسيرة بيت دجن.

(2) المقاومة المسلحة: يحمل تاريخ الضفة مسيرة هائلة في النضال المسلح منذ بدايات الانتداب البريطاني حتى لحظة إعداد هذه الدراسة، ويصعب الوقوف هنا بالتفصيل على كل الأحداث والمجريات، ومن أهمها: ثورة البراق عام 1929م، حركة الشيخ عز الدين القسام ومعارك يعبد عام 1935م، الثورة الفلسطينية الكبرى 1936-1939م، معركة القسطل بقيادة عبد القادر الحسيني عام 1948م، معركة الكرامة عام 1968م، انتفاضة الحجارة عام 1987م، هبة النفق عام 1996م، انتفاضة الأقصى عام 2000م، معركة مخيم جنين عام 2002م، وهبة السكاكين عام 2015م وغيرها الكثير من أحداث هامة صاحبها أعمال مقاومة مسلحة سواء بالقتل أو الطعن أو الدهس أو الاشتباك والتي لا تزال مستمرة حتى اليوم.

هناك أسماء كثيرة حملتها شوارع وزقاق ومخيمات الضفة الغربية وفاءً لأبنائها الذين إما استشهدوا أو أسروا على إثر أفعالهم المقاومة، وصاروا أبطالاً تروى حكاياتهم قدوةً لمن بعدهم، ومنهم: الشيخ فرحان السعدي، صلاح خلف "أبو إياد"، هایل عبد

²⁶²- منظمة التحرير الفلسطينية، دائرة الدبلوماسية والسياسات العامة. التقسيمات الإدارية لدولة فلسطين (المحافظات الفلسطينية). 2013/02/25م. الرابط الإلكتروني:

<https://www.dci.plo.ps/article/432/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%82%D8%B3%D9%8A%D9%85%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%AF%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D9%84%D8%AF%D9%88%D9%84%D8%A9-%D9%81%D9%84%D8%B3%D8%B7%D9%8A%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AD%D8%A7%D9%81%D8%B8%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D9%81%D9%84%D8%B3%D8%B7%D9%8A%D9%86%D9%8A%D8%A9>
²⁶³- الرجوب، عوض: الجزيرة نت، الإضراب سلاح رفعه الفلسطينيون في وجه الاحتلال منذ عام 1936م. 2022/04/20م. الرابط الإلكتروني: <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/2022/4/20/%D8%A7%D8%A5%D8%B6%D8%B1%D8%A7%D8%A8-%D8%B3%D9%84%D8%A7%D8%AD-%D9%86%D8%A7%D8%AC%D8%B9-%D8%B1%D9%81%D8%B9%D9%87-%D8%A7%D9%84%D9%81%D9%84%D8%B3%D8%B7%D9%8A%D9%86%D9%8A%D9%88%D9%86-%D9%81%D9%8A>

الحمد "أبو الهول"، يحيى عياش، رائد الكرمي، يوسف السوركجي، أبو جندل، أحمد سعدات، إبراهيم حامد، وغيرهم قوافل كثيرة.

• المحور الثاني: الفواعل المؤثرة في مشهد الضفة الغربية:

يعتمد المشهد في الضفة الغربية على عدد من الفواعل الرئيسية المؤثرة فيه، وفواعل أخرى متأثرة بالأولى سواء بالسلب أو الإيجاب، وهي تساهم برمتها في تشكيل المشهد الحالي الذي نراه اليوم على الساحة، والذي يطرح في حقيقته تساؤلات كبيرة عذّة، منها على سبيل المثال: إذا كانت الضفة الغربية حسب اتفاقية أوسلو أراضٍ فلسطينية وخاضعة للحكم الذاتي الفلسطيني لماذا نجد صاحب القرار فيها بنيامين نتنياهو؟ وإذا كانت هذه المنطقة تابعة للسيادة الفلسطينية فما هو التفسير لعمليات الهدم والاقتحام والاختلاء والقتل الممنهج الذي تمارسه إدارة بن غفير فيها؟ وما معنى أن تفرّغ إسرائيل المخيمات في شمال الضفة من سكانها وهي من المناطق المصنّفة ب (A)، وغيرها من الأسئلة التي تستدعي الإجابة عليها فهم الفواعل المتحركة في المشهد، وهي:

1. السلطة الوطنية الفلسطينية:

تعد السلطة أحد الفواعل الرئيسية في مشهد الضفة الغربية، فهي تلعب بشكل أو بآخر دوراً مهماً كونها من الناحية السياسية كياناً حكومياً، وُجد عقب توقيع اتفاقيات أوسلو، ومسئول عن تسيير الحكم الذاتي لما يقارب 3.5 مليون فلسطيني في الضفة غير أن هذا الكيان وظّف نفسه أداة عاملة لدى الاحتلال الإسرائيلي لخدمته في الملف الأمني على وجه الخصوص عدا عن باقي الملفات، مما أوجد إشكالية كبيرة في المشهد الفلسطيني بشكل عام، إذ كيف يمكن أن يفهم الفلسطيني الذي يسعى للحصول على فرصة لانتزاع حقوقه من الكيان المحتل أن ابن بلده الفلسطيني سلاحه وربما ينكل به إذا ما فكّر القيام بعمل مقاوم من شأنه التخليص على المحتل أو التعبير عن رأيه الذي ربما يخالف العقيدة الطارئة على الشارع الفلسطيني التي تسعى السلطة إلى زرعها والدفاع عنها²⁶⁴، فالسلطة بهذه الوضعية التي اتخذتها جعلت من نفسها فاعلاً هامشياً (محرك ماوس) بيد الإسرائيلي، وفاعلاً رئيسياً لقمع المقاومة في الشارع الفلسطيني.

2. الاحتلال الإسرائيلي:

تعتبر القوة العسكرية والسياسية للاحتلال الإسرائيلي العنصر الأكثر تأثيراً في مشهد الضفة الغربية، فإسرائيل اليوم تمارس السيطرة الشاملة الكاملة على الأراضي في الضفة الغربية بما في ذلك المستوطنات الإسرائيلية التي تنمو بشكل مستمر دون أي نوع من المحاسبة أو إلزام بقرارات المجتمع الدولي أو ببنود اتفاقية أوسلو التي تنص على الضفة هي أراضي فلسطينية بالكامل، هذا بالإضافة إلى المئات من نقاط التفتيش والحواجز والبوابات التي أقامتها على مختلف القرى والبلدات والمدن الفلسطينية، عدا عن عمليات الاغتيال والقتل والهدم والتنكيل والتفتيش وعرقلة حركة المواطنين والمداهمات اليومية والتحرّكات العسكرية من قبل الجيش الإسرائيلي التي تؤثر بشكل مباشر على حياة الفلسطينيين في المنطقة، فإسرائيل تعد الآن الفاعل الأساسي والرئيسي الوحيد الذي يتحكم بالمسار اليومي لحياة الفلسطيني في الضفة.

²⁶⁴-انظر: لجنة أهالي المعتقلين: "142 انتهاكاً لأجهزة أمن "السلطة الفلسطينية" بالضفة الغربية خلال مارس الماضي. 2025/04/15م. الرابط الإلكتروني: <https://qudspress.com/192194>.

3. المستوطنون الإسرائيليون²⁶⁵:

"دولة المستوطنات"²⁶⁶ الاسم الجديد الذي بات يصطلح عليه عوضاً عن الضفة الغربية ربما، فالحال يشير إلى أن قطاعان المستوطنين باتوا اليوم يعربدون بكل أريحية في مدن وأراضي الضفة وتحت حماية جنود الاحتلال الإسرائيلي، فهم أصبحوا يشكّلون كثافة سكانية تقارب المليون نسمة ويمتلكون من قطع السلاح عدداً مهولاً إذ جرى أثناء هذه الحرب لوحدها توزيع ما يقارب (120) قطعة سلاح تركزت على سكان المستوطنات²⁶⁷، ولعل الجدير بالأهمية أن المشروع الاستيطاني بات ينفذ على المكشوف أكثر من أي فترة خلت، والحديث الجاري اليوم على لسان الوزراء الإسرائيليين يكشف هذه الحقائق التي ترمي إلى توسيع الاستيطان والضم الضفة الغربية وقضم أراضيها والبدء بمشروع التهجير العرقي للسكان الأصليين، فعلى سبيل المثال يقول بتسلئيل سموتريتش²⁶⁸: "لقد أنشأنا نظاماً مدنياً منفصلاً، هناك وزارة داخل وزارة الدفاع وهناك وزير خاص بهذه الوزارة، وهناك إدارة للمستوطنات تشبه وزارة حكومية ورئيس إدارة للمستوطنات يعادل مدير عام وزارة حكومية....." ويقول في مقابلة مع القناة 14 العبرية: "الدي مهمة واحدة فقط في الحياة هي إحباط قيام دولة فلسطينية"، يمكن تلخيص ما يتعلق بالملف الاستيطاني بالنقاط التالية²⁶⁹:

- الدعم المالي الواسع للمستوطنين في الضفة الغربية، ففي سنتي 2017-2018 وصلت الامتيازات المالية بحقهم إلى مستوى غير مسبوق، إذ أن حصة المستوطن اليهودي في الضفة من الميزانية العامة الجديدة للدولة خمسة أضعاف حصة المواطن الإسرائيلي في أي من المناطق السكنية المختلفة في داخل إسرائيل.

²⁶⁵ -المستوطنون الإسرائيليون مصطلح الذي يستخدم للتعبير عن المهاجرون اليهود القادمين من خارج فلسطين والذين استوطنوا في الأراضي المحتلة عام 1967م.

266- الجيوسي، عمر: الجزيرة نت. أول دولة مستوطنات فلنشاهد. 2025/04/23. الرابط الالكتروني:

<https://www.aljazeera.net/blogs/2025/4/23/%D8%A3%D9%88%D9%84-%D8%AF%D9%88%D9%84%D8%A9-%D9%85%D8%B3%D8%AA%D9%88%D8%B7%D9%86%D8%A7%D8%AA-%D9%81%D9%84%D9%86%D8%B4%D8%A7%D9%87>.

²⁶⁷ -شبكة مواقع الاناضول. بن غفير وزعنا 120 ألف قطعة سلاح ونواصل تسليم الإسرائيليين. 2024/10/07م. الرابط الالكتروني: <https://www.aa.com.tr/ar/%D8%A5%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D9%84/%D8%A8%D9%86-%D8%BA%D9%81%D9%8A%D8%B1-%D9%88%D8%B2%D8%B9%D9%86%D8%A7-120-%D8%A3%D9%84%D9%81-%D9%82%D8%B7%D8%B9%D8%A9-%D8%B3%D9%84%D8%A7%D8%AD-%D9%88%D9%86%D9%88%D8%A7%D8%B5%D9%84-%D8%AA%D8%B3%D9%84%D9%8A%D8%AD-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D9%84%D9%8A%D9%8A%D9%86/335381>

268- الانقلاب الصامت: تحويل نظام الحكم في الضفة الغربية- تحليل سياسات الضمّ للحكومة الإسرائيلية الحالية. مدار المركز الفلسطيني للدراسات الإسرائيلية. 2024/08/27. الرابط الالكتروني: مدار - الانقلاب الصامت: تحويل نظام الحكم في الضفة الغربية- تحليل سياسات الضمّ للحكومة الإسرائيلية الحالية.

²⁶⁹-يراجع المصادر التالية:

مدار - الانقلاب الصامت: تحويل نظام الحكم في الضفة الغربية- تحليل سياسات الضمّ للحكومة الإسرائيلية الحالية

مدار - ميزانية "وحدة تنسيق أعمال الحكومة الإسرائيلية" في الأرض المحتلة للعام 2023-2024: قراءة في مجالات الصرف وتبعاتها

مدار - شبكة الشوارع الاستيطانية- البنية التحتية للضم

مدار - ميزانية إسرائيل الجديدة: حصة المستوطن في الضفة خمسة أضعاف حصة المواطن داخل "الخط الأخضر!"

- نقل صلاحيات الحكم في الضفة الغربية من الجيش إلى السلطات الحكومية الإسرائيلية، فقد أصبح "المنسق" اليوم يتولى إدارة وتسيير الشؤون المدنية لمواطني الضفة.
- محاصرة المدن والقرى والبلدات الفلسطينية بالحواجز والبوابات والنقاط العسكرية، الأمر الأشبه بسجون صغيرة محدودة المساحة يتحرك الناس بداخلها، وقد وصل عددها اليوم إلى ما يقارب أكثر من (900).
- إنشاء إدارة للمستوطنات، عبارة هيئة حكومية جديدة داخل وزارة الدفاع تقدم تقاريرها مباشرة إلى الوزير سموتريتش، يرأسها يهودا إياهو شريك سموتريتش في تأسيس منظمة ريغافيم (منظمة استيطانية تعمل على الاستيلاء على الأراضي وتهجير الفلسطينيين في الضفة الغربية).
- رؤية "المليون مستوطن" بحلول 2040-2050، الذي صرّحت به وزيرة الاستيطان أوريت ستروك مشيرة إلى أن الوقت الحالي بالنسبة للمشاريع الاستيطانية مثل وقت المعجزات، والذي تعتمد الحكومة اليمينية المتطرفة اليوم.
- تطوير شبكة الشوارع الاستيطانية (2022-2026)، الذي خصصت له وزارة المواصلات الإسرائيلية ميزانية (3.6) مليار شيكل في عام 2023-2024، وأهم هذه المشاريع:
 - ❖ مشروع إنشاء مفترق العيساوية، حيث خُصصت لهذا المشروع قرابة 156 مليون شيكل.
 - ❖ استكمال مشروع الطريق الدائري الشرقي (شارع رقم 4370)، المعروف بـ "طريق الأبارتهايد"، والممتد إلى الشرق من مدينة القدس. حيث خُصصت له قرابة 80 مليون شيكل.
 - ❖ توسيع الطريق الرابط بين مفترق مستوطنة أريئيل ومفترق تفوح (زعترة)، رُصد لهذا المشروع مبلغ نصف مليار شيكل.
 - ❖ شق طريق جديد بين مستوطنة ميغرون (المقامة قرب رام الله) وقلنديا، خُصصت لهذا المشروع 300 مليون شيكل.
 - ❖ تطوير طريق في منطقة ألفيه منشييه جنوب شرق قلقيلية، حيث خُصصت 150 مليون شيكل لهذا المشروع.
 - ❖ تطوير شارع 5066 لتجاوز قرية فندق، حيث خصص مبلغ 200 مليون شيكل لتوسعة الشارع.
 - ❖ مشروع شارع 45، خُصص له مبلغ 300 مليون شيكل، ويتضمن إنشاء طريق يمتد من محطة الوقود في مستوطنة "كوخاف يعقوب"، مروراً بنفق قلنديا، وصولاً إلى عطروت شمال القدس.
 - ❖ تمويل تخطيط طريق يربط مستوطنات مجمع "تلمونيم" (المستوطنات الواقعة شمال غرب رام الله) بشارع 443.
 - ❖ توسيع شارع 466، حيث يربط هذا الشارع مفترق جفعات أساف (شرق رام الله) بمستوطنة بيت إيل.
 - ❖ استكمال مشروع الشارع الالتفافي حول بلدة حوارة جنوب نابلس.
 - ❖ توسيع شارع 60، بداية من مستوطنة بسغات زئيف (قرب قرية حزما) مروراً بمفترق الشرطة البريطانية (وادي الحرامية شمال رام الله) وصولاً حتى مفترق مستوطنة رحاليم (قرب بلدة يتما جنوب نابلس)، حيث تم تخصيص أكثر من مليار شيكل للمرحلة الأولى من هذا المشروع.

4. فصائل العمل الوطني وحركتي حماس والجهاد الإسلامي:

لعب الانقسام الفلسطيني عام 2006م الذي حصل بين حركتي فتح وحماس دوراً كبيراً في تحييد بعض الفواعل وإبراز بعضها الآخر، وأصبحت الصورة أن حركة فتح مدّت نفوذها في الضفة الغربية وسيطرت بأدواتها على القطاع الحكومي ومؤسساته

في حين برزت حماس فاعلاً رئيسياً في مشهد قطاع غزة، وبما أن البحث يتناول مشهد الضفة على وجه الخصوص فإن حماس لم تكن لاعباً بارزاً فيه مقارنة بحركة فتح، بينما والصورة هذه لم تحظى فصائل العمل الوطني الأخرى بثقل سياسي حقيقي في مناطق الضفة فقد ألغت المركزية الفتاوى الأطراف الأخرى حتى أن مطالبات الفصائل المتكررة إلى اليوم بالعودة إلى إحياء منظمة التحرير الفلسطينية وجعلها البيت الكل الفلسطيني باءت بالفشل إلى يومنا هذا والتفرد الذي تمارسه فتح مستخدمة أوراقها وتاريخها وأدواتها جعل المشهد الفلسطيني يسوده طرف في الضفة وطرف في غزة متناسياً أطراف أخرى كانت حاضرة في المشهد الفلسطيني سابقاً، وعلى سبيل المثال: قرار تعيين حسين الشيخ نائباً لرئيس السلطة محمود عباس واجهه الشارع الفلسطيني والقيادات والفصائل الفلسطينية بالرفض والاستنكار؛ كون المجلس الذي أصدر القرار عنه يفتقد الشرعية وغير منتخب²⁷⁰.

5. الأطراف الإقليمية والدولية:

تتداخل الأطراف في القضية الفلسطينية فعلى المستوى الدولي تلعب الولايات المتحدة الأمريكية والقوى الغربية فاعلاً أساسياً وربما شريكاً كما تبين خلال حرب الطوفان، وعلى المستوى الإقليمي لعبت إيران وقوى محور المقاومة حزب الله والحوثيين والحشد الشعبي دوراً في الحرب، بالنسبة إلى الضفة فإن المحيط الجغرافي يجعل من الأردن فاعلاً في المشهد وإن كان حتى الآن سلبياً بمعنى أن يكتفي بالكلام ولا يصدر عنه فعل، فالسلوك الأردني الرسمي مرتبك وغير واضح ويعاني من صعوبة حقيقية في الموازنة بين تموضعه الإقليمي والدولي وخياراته والتزاماته السياسية وبين الاستجابة لمطالب الشارع الأردني التي تطالب بالضغط لوقف حرب الإبادة في غزة والتصدي الحقيقي لمشاريع المستوطنين في تهويد المسجد الأقصى وضم الضفة الغربية²⁷¹.

هذه الأطراف وغيرها تؤثر في المشهد المعقد والمتشابك في الضفة الغربية، مما يجعل الوضع هناك مستمراً في حالة من التدهور المتواصل الذي لم تشهد المنطقة مثله سابقاً.

• المحور الثالث: السيناريوهات التي تنتظر الضفة الغربية بعد طوفان الأقصى:

لم يكن حال الضفة قبل الطوفان يسير على وتيرة عادية من الأحداث، فقد كان سنة 2023م السنة الأكثر دموية بالنسبة للفلسطينيين منذ سنة 2005م، فقد جاء الطوفان والمشهد السياسي في الضفة دامس، فالعملية التفاوضية بين إسرائيل ومنظمة التحرير متوقفة منذ 2014م، والمشهد الإسرائيلي يسير نحو الدينية اليمينية الأكثر تشدداً في تاريخ الكيان وعلى رأس أولوياتها تسوية أوضاع المستوطنين في الضفة الغربية وإنهاء حل الدولتين وحسم الصراع بلا رجعة، والسلطة الفلسطينية تقدس التنسيق الأمني مع الكيان على حساب الفلسطيني المقهور، والشارع الفلسطيني يعاني من أزمات معيشية صعبة ومن سياسة إحلالية متعطشة لسفك دمه بدون أي رادع فقد وصل عدد الشهداء في النصف الأول من سنة 2023 إلى نحو 243 شهيداً، 9 منهم قُتلوا برصاص المستوطنين.

²⁷⁰-انظر: أول تعليق من حماس على استحداث منصب نائب الرئيس الفلسطيني... ماذا قالت؟ - بوابة الشروق.
قيادي فلسطيني: تعيين حسين الشيخ نائباً لعباس غير شرعي ولا ملزم - قناة العالم الاخبارية.

²⁷¹-الجولاني، عاطف: محددات الموقف الأردني من معركة طوفان الأقصى. مركز الزيتونة للدراسات والاستشارات. 2024/02/29. ص 4.

جاء الطوفان الذي كان من أحد أسبابه وضع حد لحكومة نتنياهو الاستيطانية، فقد بلغ المستوطنين آلاف الدونمات وحرقوا آلاف أشجار الزيتون ونكلوا بالمزارعين واعتدوا على المواطنين الأمنيين في حوارة وبورين وترمسعيا وغيرها، وأصبح الحال في الضفة اليوم يعاني من أحوال صعبة، منها:

1. الاستباحة الكاملة للمناطق الفلسطينية:

تشهد مدن وقرى ومخيمات الضفة الغربية هجمات واقتحامات عسكرية غير مسبقة تحديداً في مناطق شمال الضفة الغربية، فعملية "السور الحديدي" التي باشرت قوات الاحتلال الإسرائيلية في مخيمات شمال الضفة في 2025/01/21 التي لا تزال مستمرة حتى اليوم طالت جميع المخيمات في الضفة حتى مخيمات مدينة القدس، صاحبها القتل والتشريد والقمع والاعتقال والتنكيل بآلاف المواطنين، حسب ما أحصته المنظمات الأممية فنحو ما يقارب (41) ألف مواطن فلسطيني أصبحوا في عداد النازحين بلا مأوى²⁷² في ظروف معيشية صعبة لا تحمي من حر الصيف ولا برد الشتاء القارس.

2. إيقاف العمال الفلسطينيين العاملين في الداخل الإسرائيلي:

منذ السابع من أكتوبر منعت حكومة الكيان العمال الفلسطينيين الذين كانوا يعملون في الداخل المحتل من التوجه إلى عملهم والبالغ عددهم بالآلاف، بعضهم تم اعتقاله عند محاولته الدخول وبعضهم تم منعه والتنكيل به مما تسبب في أزمة اقتصادية كبيرة جعلت الضفة في وضع حرج تعاني فيه من مشاكل جدية دون وجود لأي محاولات وحلول حقيقية في الأفق.

3. تطويق المدن الفلسطينية ببوابات حديدية:

أصبح عدد النقاط والحواجز المهول الذي يحيط بمدن الضفة وقراها يشكل تحدياً حقيقياً للحياة اليومية الفلسطينية، فالتنقل من مدينة إلى أخرى صار يحتاج يوماً كاملاً ويعتمد على مواعيد فتح البوابات ومواعيد إغلاقها والظروف الأمنية التي يتغير بها الحال بين دقيقة وأخرى، مما صار يثير هاجساً حقيقياً لدى الفلسطينيين إذا ما كانوا مقبلين على وضع جديد سيستوجب الحصول على تصريح للتنقل بين مدينة وأخرى.

4. عرقلة الحصول على أموال المقاصة:

تدعي إسرائيل أنها لم تتساهل في التعامل مع الإرهاب الموجود في الضفة وأن أي محاولة من شأنها مساعدة المخربين كما تدعي ستواجه بكافة أشكال القمع، وأحد هذه الأساليب في المعاقبة قطع أموال المقاصة التي تعتبر ضرائب تحصيل مستحقة

²⁷²-يونيسف، تاريخ النشر 2025/12/08م، تاريخ المشاهدة 2025/12/29م. الرابط الإلكتروني: <https://www.unicef.org/sop/ar/%D8%A3%D9%83%D8%AB%D8%B1-%D9%85%D9%86-41-%D8%A3%D9%84%D9%81-%D9%86%D8%A7%D8%B2%D8%AD-%D9%81%D9%84%D8%B3%D8%B7%D9%8A%D9%86%D9%8A-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%B6%D9%81%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A9-%D9%8A%D8%B9%D9%8A%D8%B4%D9%88%D9%86-%D8%AD%D8%A7%D9%84%D8%A9-%D9%85%D9%86-%D8%B9%D8%AF%D9%85-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%82%D9%8A%D9%86-%D9%84%D9%85-%D9%8A%D8%B9%D9%87%D8%AF%D9%88%D9%87%D8%A7-%D9%85%D9%86-%D9%82%D8%A8%D9%84/%D9%82%D8%B5%D8%B5>.

للسلطة الفلسطينية على المعابر والجمارك والجسور حسب الاتفاقيات الموقعة، غير إسرائيل تعتمد سياسة العقاب في هذا الأمر متجاهلة بعرض الحائط كل النصوص والبنود، الأمر الذي في الحقيقة يجعل الفلسطيني يعاني أكثر وأكثر.

في ضوء العرض السابق الموجز عن الحال في الضفة الغربية، فإنه يكثر السؤال عن المصير القادم الذي يشبوه كل ألوان القهر والتعب والألم والوجع، فالسود والضبابية وانعدام الأفق في المشهد الفلسطيني الداخلي لا زالت مسيطرة، والجشع الصهيوني المتزايد يتمدد، والواقع العربي والإقليمي المتردي لا يندز ببشارة فعل حقيقي تساعد في العمل على تحريك العجلة لصالح الفلسطيني، والواقع الدولي لا يستجيب لمطالبات الشارع بوقف حرب الإبادة والعمل على نيل الفلسطيني حقه في الحرية وتقرير المصير، وعلى هذا الحال فإن السيناريوهات القادمة لا تعدو أحد احتمالين:

- ❖ الأول: مضي المشروع الصهيوني في هدفه نحو التهجير الحقيقي لمواطني الضفة إما قسراً كما يحدث اليوم في مخيمات شمال الضفة، مخيم جنين ومخيم نور شمس ومخيم طولكرم ومخيم الفارعة، أو دفعهم إلى الهجرة بأنفسهم عبر قتل كل فرص العيش الأدمي وممارسة الضغوط وقطع أي شريان للحياة الطبيعية.
- ❖ الثاني: تشكيل دوافع حقيقية تساعد في دعم ثبات وصمود الفلسطيني في أرضه وهذا يستدعي تحركاً حقيقياً جاداً من القوى الفاعلة المؤثرة وعدم الاكتفاء بمجرد الفعل السلبي المكثف بالتنديد والشجب والاستنكار.
- ❖ الثالث: دخول أطراف إقليمية ودولية على الأراضي الفلسطينية تتولى مهمة القيان بعبء تسيير حياة الفلسطينيين المتواجدين بالضفة الغربية بصورة تتراضى عليها الأطراف مع إسرائيل بحيث تجد إسرائيل نفسها بعيدة عن عناء المسؤولية.

الخاتمة:

تدور في الضفة الغربية حرب متواصلة ربما كانت تبدو صامتة في بعض الأحيان، لكنها أصبحت اليوم حرباً علنية مفتوحة على كل ما هو فلسطيني سواء قاتل أو لم يقاتل، حرب وجود لا خيار ثالث فيها فإما أن تكون نهاية حقيقية للكيان المحتل وهذا يستدعي تكامل العالم العربي والإسلامي واتحاده في مواجهة المشروع الصهيوني بأكمله وإما لا سمح الله تكون نهاية سقوط مدوي للأمة بأسرها في حال نجاح مشروع الاستيطان والتهجير ليس في غزة فقط بل في الضفة الغربية أيضاً، فسؤال "اليوم التالي" الذي يدور في الأوساط السياسية من شأنه تحديد مصير المنطقة بأسرها وليست فلسطين وحدها، ومجريات هذه الحرب حتى نهايتها سترسم الخريطة القادمة والرد على تنتياهو وحلمه في تأسيس دولة إسرائيل الكبرى يكون باتخاذ قرار حقيقي وليس التفريغ بشعارات كما هو واقع حال اليوم مع كامل الأسف والحسرة.

تعد المرحلة التي أعقبت السابع من أكتوبر 2023م منعطفاً خطيراً في تاريخ الضفة الحديث، فاحتلال لم يعد يكفي بسياسات إدارة الصراع بل انتقل فعلياً إلى مرحلة الحسم والضم الفعلي للأرض، سياسياً، استغلت حكومة الاحتلال انشغال العالم بحرب الإبادة في غزة لتنفيذ مخططات التهويد التي تمثلت في المصادقة على بناء آلاف الوحدات الاستيطانية الجديدة التي بلغت أرقاماً قياسية في عام 2025م، وشرعة عشرات البؤر الرعوية التي تستهدف تفريغ مناطق (ج) من سكانها الأصليين مما خلق واقعاً مختلفاً حيث تآكلت صلاحيات السلطة الفلسطينية سياسياً وجغرافياً وأمنياً، وتحولت جميع المدن والقرى والبلدات إلى معازل مقطعة الأوصال بفعل أكثر من ألف حاجز عسكري وبوابة حديدية، مما أدى إلى خنق الاقتصاد الفلسطيني ورفع نسب البطالة إلى مستويات غير مسبوقة بعد منع مئات الآلاف من العمال من دخول الخط الأخضر واحتجاز أموال المقاصة من شهور وسنوات.

أما ميدانياً، فقد تحولت الضفة إلى ساحة مواجهة مفتوحة صباح مساء لا تقل ضراوة عن غزة في أبعادها النفسية والوطنية، حيث ارتقت حصيلة الشهداء منذ أكتوبر 2023 إلى ما يقارب ألف شهيد، وتجاوز عدد المعتقلين أكثر من أحد عشر ألف بين كبار وصغار ونساء وأطفال وشبان، وهو العدد الأضخم منذ عقود، ولم يكن هذا التصعيد عسكرياً فحسب، بل شهد ولادة نمط جديد من "إرهاب المستوطنين" المنظم والمحمي بقرار سياسي عسكري، والذي استهدف حرق المحاصيل والمزروعات، وتهجير التجمعات البدوية، والاعتداء المباشر على الأرواح والممتلكات، إن هذه التحولات التي تعيش فيها الضفة تؤكد أنها لم تعد جبهة هادئة بل أصبحت ديناميّة متفجرة من الغضب والقهر والعجز الذي يتصدى له الشعب هناك، وعلى الخصوص الجيل الشاب الناشئ الذي يرفض الرضوخ والإذعان لقوة البطش الصهيوني.

وعلى الصعيد الإنساني، يبقى المشهد في الضفة الغربية يسطر حكاية صمود يكتبها أصحابها بالدم والدموع والتشبث بالأرض، هي صرخات مزارع الزيتون الذي احترقت أشجاره، ودمعات انتظار أم لجثمان ابنها المحتجز في مقابر الأرقام، وإصرار طالب على الوصول إلى مدرسته خلف الحواجز، وحرقة طفل على جدران غرفته التي يراها تهدم أمام عينيه، وأحلام شاب تتعثر بعد سنوات الأسر، إن الضفة اليوم تعيش حالة من الفقد الموجه والمستمر لكنها أيضاً تعيش حالة من التحول الوطني التي أصبحت من خلاله أكثر تماسكاً بجذورها بعد الطوفان الأقصى.

- <https://www.dci.plo.ps/article/432/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%82%D8%B3%D9%84%D8%A7%D8%AD-%D9%88%D9%86%D9%88%D8%A7%D8%B5%D9%84-%D8%AA%D8%B3%D9%84%D9%8A%D8%AD-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D9%84%D9%8A%D9%86/335381>
- منظمة التحرير الفلسطينية، دائرة الدبلوماسية والسياسات العامة. التقسيمات الإدارية لدولة فلسطين (المحافظات الفلسطينية). الرباط 2013/02/25م. الإلكتروني: <https://www.dci.plo.ps/article/432/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%82%D8%B3%D9%84%D8%A7%D8%AD-%D9%88%D9%86%D9%88%D8%A7%D8%B5%D9%84-%D8%AA%D8%B3%D9%84%D9%8A%D8%AD-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D9%84%D9%8A%D9%86/335381>
- الرجوب، عوض: الجزيرة نت، الإضراب سلاح رفعه الفلسطينيون في وجه الاحتلال منذ عام 1936م. الرباط 2022/04/20م. الإلكتروني: <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/2022/4/20/%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%A8-%D8%B3%D9%84%D8%A7%D8%AD-%B6%D8%B1%D8%A7%D8%D9%86%D8%A7%D8%AC%D8%B9-%D8%B1%D9%81%D8%B9%D9%87-%D8%A7%D9%84%D9%81%D9%84%D8%B3%D8%B7%D9%8A%D9%86%D9%8A%D9%88%D9%86-%D9%81%D9%8A>
- الجهاز المركزي للإحصاء الفلسطيني. مساحة الأراضي في الضفة الغربية حسب تقسيم الاحتلال الإسرائيلي. وزارة الحكم المحلي. 2017م. الرباط الإلكتروني: https://www.pcbs.gov.ps/Portals/_Rainbow/Documents/Land-use-table%202A-2019.html
- الجزيرة نت، مقالة جدار الفصل الإسرائيلي ظاهره منع عمليات المقاومة وباطنه تقسيم أوصال فلسطين. الرباط 2024/06/03. الإلكتروني: <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/2014/11/21/%D8%AC%D8%AF%D8%A7%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%B5%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D9%84%D9%8A>

- وتد، محمود: محللون إسرائيليون طوفان الأقصى حرب يوم غفران ثانية. الجزيرة. 2023/10/07م. الرابط الإلكتروني:

<https://www.aljazeera.net/politics/2023/10/7/%D8%AD%D9%85%D8%A7%D8%B3-%D8%A7%D9%86%D8%AA%D8%B5%D8%B1%D8%AA-%D8%B5%D8%AF%D9%85%D8%A9-%D8%A5%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D9%84%D9%8A%D8%A9-%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%B4%D9%84>

- يونيسف، تاريخ النشر 2025/12/08م، تاريخ المشاهدة 2025/12/29م. الرابط الإلكتروني:

<https://www.unicef.org/sop/ar/%D8%A3%D9%83%D8%AB%D8%B1-%D9%85%D9%86-41-%D8%A3%D9%84%D9%81-%D9%86%D8%A7%D8%B2%D8%AD-%D9%81%D9%84%D8%B3%D8%B7%D9%8A%D9%86%D9%8A-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%B6%D9%81%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%BA%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A9-%D9%8A%D8%B9%D9%8A%D8%B4%D9%88%D9%86-%D8%AD%D8%A7%D9%84%D8%A9-%D9%85%D9%86-%D8%B9%D8%AF%D9%85-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%82%D9%8A%D9%86-%D9%84%D9%85-%D9%8A%D8%B9%D9%87%D8%AF%D9%88%D9%87%D8%A7-%D9%85%D9%86-%D9%82%D8%A8%D9%84%D9%82%D8%B5%D8%B5>

Hülya UCGAN

• *Kütahya Dumlupınar Üniversitesi*

**FİLİSTİN HALKININ SÜRGÜNDE GEÇEN
GÜNLÜK YAŞAMI, MÜLTECİ KAMPLARI VE
GAZZE’NİN TÜNELLERİ**

FİLİSTİN HALKININ SÜRGÜNDE GEÇEN GÜNLÜK YAŞAMI, MÜLTECİ KAMPLARI VE GAZZE’NİN TÜNELLERİ

Hülya UCGAN

Özet

7 Ekim 2023 tarihi itibarıyla sadece bölgenin ya da Müslümanların değil tüm dünyanın sıcak gündemi olan, ‘Aksa Tufanı’ adı verilen mücadele sadece bu tarih itibarıyla başlamış gibi gösterilmektedir. Bu durum da Filistin halkının yıllardır süren mücadelesinin göz ardı edilmesine sebebiyet vermiştir. Çünkü Filistin halkı XIX. yüzyılda ortaya atılan ‘vadedilmiş topraklar’ ideasıyla karşı karşıya kalmış ve farklı yöntemlerle bölgenin farklı yerlerine sürgün edilmişlerdir. Yerinden edilen Filistin halkının çoğunluğu mülteci kamplarında yaşamaya başlamıştır. Bu durum aynı zamanda çalışmanın önemini de oluşturmaktadır. Çünkü Gazze halkının bir kısmı yerin üstünde bir kısmı yıllardır tünellerde mücadele etmektedir. Bu çalışmanın amacı fikirsel olarak 1917’de Balfour Deklarasyonu ile başlayan, Filistin halkının sürgün hayatının 108 yıllık sürecinin günlük yaşamlarına yansımaları ortaya koymaktır. Bu konuda izlenecek yöntem, Filistin hakkında yapılan akademik çalışmalar, oluşturulan raporlar, yazılmış kitaplar, günlük yaşamı anlatan kaynaklar kullanılması şeklinde nitel bir araştırma olacaktır. Bu çalışmanın sınırlılıkları ise direkt olarak orada halihazırda yaşayan insanlarla iletişime geçememektir. Söz konusu çalışmanın içeriğine yansıyacak bulgular ise sürgün hayatının nasıl başladığı, sürgün hayatının günlük yaşama etkisi, mülteci kamplarındaki yaşam mücadelesi olacaktır. Yerleşik hayattan mülteci konumuna geçtiklerinde günlük yaşam düzenlerini bu şartlara göre nasıl revize ettikleri, mülteci kamplarının konumları, kendi vatanlarında sürekli hareket halinde mülteci olmaları, nesiller boyu süren sürgün ve kamp hayatları, Gazze tünelleri çalışmanın içeriğini oluşturmaktadır. Gazze’deki tünellerin sadece sığınak değil günlük hayatlarını idame ettirdikleri bir yer altı şehri gibi nasıl kullanıldığı da çalışmanın konularındandır.

Anahtar kavramlar: Filistin halkı, Sürgün, Mülteci kampları, Günlük yaşam, Tüneller.

Abstract

As of October 7, 2023, the struggle called the ‘Aqsa Flood’, which is not only the hot agenda of the region or Muslims but also the whole world, is shown as if it started only as of this date. In this case, there is a problem that the struggle of the Palestinian people, which has been going on for years, is not known much. Because the Palestinian people were faced with the idea of the ‘promised land’ put forward in the 19th century and were exiled to different parts of the region with different methods. The majority of the displaced Palestinian people started to live in refugee camps. This situation also constitutes the importance of the study. Because some of the people of Gaza have been struggling above ground and some in tunnels for years. The aim of this study is to reveal the reflection of the 108-year period of the Palestinian people's exile life, which started with the Balfour Declaration in 1917, on their daily lives. The method to be followed in this regard will be a qualitative research in the form of academic studies conducted on Palestine, reports created, books written, and sources describing daily life. The limitations of this study are the inability to directly communicate with the people currently living there. The findings that will be reflected in the content of the study in question will be how the exile life began, the effect of exile life on daily life, the struggle for life in refugee camps. How they revised their daily life according to these conditions when they moved from settled life to refugee status, the locations of refugee camps, being refugees in their own homeland on the move, exile and camp life that lasted for generations, and Gaza tunnels constitute the content of the study. How the tunnels in Gaza were used not only as shelters but also as an underground city where they continued their daily lives are also among the subjects of the study.

Keywords: Palestinian people, Exile, Refugee camps, Daily life, Tunnels

GİRİŞ

Yahudi halkı Hz. Musa Mısır'dan çıkıp Filistin'e yöneldiğinde "Ey Musa, onlar orada bulundukça biz asla oraya girmeyiz! Haydi, sen Rabbinle git, ikiniz savaşın; biz işte burada oturacağız! (Maide 5/24)" demişler ve ayette ifade edilen yere gitmemişlerdir. Bu meseleye öncelikle Kur'an merkezli bakıldığında Maide Suresi 21. Ayette Filistin bölgesi "الأَرْضُ الْمُقَدَّسَةُ"²⁷³ yani 'kutsal topraklar' olarak ifade edilmektedir ve 'vadedilmiş topraklar' ifadesi ile çok farklı anlamlara gelmektedir. İslam açısından 'vadedilmiş topraklar' yoktur, 'kutsal topraklar' vardır. Öncelikle bu konuyu Müslüman halkların zihninde netleştirmek gerekmektedir ki bu meselenin savunulmasında, öneminin anlaşılmasında gerekli görünmektedir. Zira bu detaylardan haberdar olmayan Müslümanlar orasının gerçekten onlara Allah tarafından vadedildiği yanılgısına sahiptir. Dolayısıyla Müslüman halklar bu mücadeleye destek olmak, sahip çıkmak için yeterli motivasyonu bulamamaktadır. Sadece bölgede artan ölümler ve zulüm için vicdani olarak meseleye bakmaktadırlar ve olayları sadece 7 Ekim 2023'te başlamış gibi görmektedirler. Öyle ki boykotu bile bu tarih itibarıyla başlatmaktadırlar. Oysaki yüz yıldır Filistin meselesi ile ilgili bilgi ve bilince sahip olmadıkları için boykot etmemiş ve oradaki zalimlere yeterince güç kazandırmışlardır. Müslümanların bakış açısını kısaca böyle ifade etmek yeterli görünmektedir. Meseleyi Yahudi cenahında ele almak gerekirse; Yahudiler tarihin farklı dönemlerinde kendi ülkelerini kurmuşlarsa da sürekli bulundukları coğrafyalarda fitne çıkarmaları sebebiyle sürgün edilmiş bir millet olarak isim yapmışlardır. Avrupa'da bulunan Yahudiler oradaki düzeni de bozarak bölge halkına rahatsızlık verdikleri için tarihte Nazi zulmüne, Holokost'a maruz kaldıkları iddia edilmektedir. Kendini seçilmiş bir kavim olarak dünyaya lanse eden bu topluluk sanki kendilerine soykırım yapan Filistin halkıymış gibi davranmaktadır. Kur'an'da anlatılan kıssalara genel olarak bakıldığında İsrailoğulları Allah ile pazarlık eden, Hz. Musa'nın getirdiği emirlere itaat etmeyen, kendi kendilerine uydurdukları yola giden bir topluluk olarak bilinmektedir. İslam tarihinde de birçok fitneye ve savaşa sebep olan bu halk işte son olarak yüzyıldan fazla zamandır Filistin'e göçlere başlamıştır. 1800lerin sonunda ortaya atılan devlet kurma fikri bir gazetecinin hayali olmaktan çıkıp bugünkü yaşanan noktaya gelmiştir.

Yüzyılı aşkın bu sürede akıllara bazen şu sorular gelmektedir; 'Theodor Herzl'den önce bu bölgeye Yahudilerin ilgisi var mıydı? Yahudilerin bir ülke kurma fikri var mıydı? Vadedilmiş topraklar dedikleri bölge neresidir? Bu vaadi kim yapmıştır?' Filistin tüm yönleriyle ele alındığı

²⁷³ El-Mâide 5/21

için bu sorular ‘Filistin Tarihi’ başlığında detaylı şekilde incelenebilir fakat burada da konuya giriş ve olayların anlaşılması için bu sorulara cevap aramak gereği doğmuştur. Son yüzyıla gelmeden önce Kenan ili olarak da adlandırılan bu coğrafya kısa süreli olarak Haçlı Seferleri ile el değiştirse de yaklaşık olarak 12 yüzyıl Müslümanların idaresinde kalmıştır. Bunun yanında Yahudiler ise 18 yüzyıl boyunca bölge ile bir bağlantı kurmamışlardır. 1789 Fransız ihtilali ile başlayan ulus devlet anlayışı Yahudilerde de vatan kurma hissiyatı uyandırmıştır. XVIII. yüzyılda dünya üzerinde en çok Yahudi Rusya topraklarında yaşamaktaydı. Bu Yahudiler’in bir kısmı dini duygularla bu coğrafyaya bağlıydılar ve onların bir kolu olan Rabbiler’e göre Filistin’de bir yurt kurmak için Mesih’in gelmesini beklemeleri gerekiyordu.²⁷⁴ Rusya’ya bağlılıkları ve vatan olarak görmeleri sebebiyle arlık Rusya hkmetine karşı solcu yapılanmalara katılmaları artmıştır. 1881 yılında Rus arı ikinci Aleksander suikastle öldürülünce Yahudiler bu olayı yapmakla suçlanmış ve ortaya ‘Yahudi Sorunu’ ıkmıştır. Bu olaylardan sonra Rusya’dan dünyanın farklı yerlerine g etmeye başlayan Yahudiler Avrupa’ya da yerleşmeye başlamışlardır. Bu dönemde Avrupa’da Siyonist Projesi başlamıştır ve bu glerle daha güçlenmiştir. Bu projeyi ise Protestanlar desteklemiştir. Avrupa’da yaygınlaşan Protestanlık, ‘beklenen Mesih’in dönüş hazırlıkları için Yahudiler’in tekrar Filistin’de toplanacağı yönündeki binyıllık kehanete inanıyordu.’²⁷⁵ Onların inancına göre ‘‘Gya Mesih onları Hristiyanlığa geçirecek ve ardından Armageddon savaşıyla düşmanlarını saf dışı bırakarak bin yıl sürecek bir refah dönemini başlatacaktı.’’²⁷⁶ Bu inancı destekler nitelikte Protestanlık içinde Yahudilik’ten bağımsız bir Siyonizm görüşü ortaya çıkmıştır. Çünkü olaylara büyük resimden bakınca anlaşılan Haçlı Seferleri isim ve yöntem değiştirerek kendi uydurduğu kehanetlerle dünyayı zehirlemeye devam etmektedir. Bu şekilde Hristiyanlar kenarda masum olarak kalmaktadır. Burada vad edilen toprakları kimin vaat ettiği de anlaşılmaktadır. Çünkü Protestanlık; Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda ve Almanya’nın nüfusunun yarısının inancıdır.²⁷⁷ Siyonizm’i günümüzde de ölümüne destekleyen ülkeler bunlar olduğuna göre bu ereve zihinlerde biraz daha netleşmektedir. Bize nasihat buyrulan hadis-i şerifte ‘‘küfür tek millettir.’’ uyarısı gereği İşlam’a düşman olanların konumu da net olarak ortaya çıkmaktadır. Bu giriş bilgileri ışığında çalışmanın amacı olan Filistin’de

²⁷⁴Mohsen Moh’d Saleh, Terc. Hakan Demirhan, *Filistin Meselesi - Tarihi Arka Plan ve Güncel Gelişmeler* (İstanbul: Yurtdışındaki Filistin Alimler Heyeti, 2016), 31.

²⁷⁵Mohsen Moh’d Saleh, Terc. Hakan Demirhan, *Filistin Meselesi - Tarihi Arka Plan ve Güncel Gelişmeler* (İstanbul: Yurtdışındaki Filistin Alimler Heyeti, 2016), 31.

²⁷⁶Mohsen Moh’d Saleh, Terc. Hakan Demirhan, *Filistin Meselesi - Tarihi Arka Plan ve Güncel Gelişmeler* (İstanbul: Yurtdışındaki Filistin Alimler Heyeti, 2016), 31.

²⁷⁷Mohsen Moh’d Saleh, Terc. Hakan Demirhan, *Filistin Meselesi - Tarihi Arka Plan ve Güncel Gelişmeler*, 31-32.

son yüzyıldır yaşanan sürgün hayatının Filistin halkına günlük yaşamına yansımaları, yeni yaşam yerleri olan mülteci kamplarındaki durumları ve yerleşik yaşamında kalanlar olarak görülen Gazze halkının günlük hayatı hakkındaki durumlarını zihinlerde netleştirmeye çalışmaktır.

Filistin’de Son Yüzyıl ve Sürgün

Napolyon Bonaparte 1798’de Mısır seferini rahat bir şekilde galibiyetle sonuçlandırınca Osmanlı Devleti’nin zayıfladığını fark etmiştir. 1799’da Filistin Akra kalesine yaptığı kuşatmada mağlup olsa da Yahudilere bu topraklarda ülke kurma çağrısında bulunan ilk Avrupalı olmuştur.²⁷⁸ Bu tarihte Yahudiler dünyanın farklı yerlerinde dağınık halde bulunmaktaydı. 1897’de Theodor Herzl önderliğinde Dünya Siyonist Birliği kurulmuştur. İlk toplantısında da Filistin’de Yahudi bir devlet kurmak için gerekli siyasi, kurumsal, organize ve diplomatik çalışmaları başlatmıştır. Osmanlı Devleti’nin dağılmasını izleyen süreçte de 1916’da Sykes Picot anlaşmasıyla Osmanlı toprağı olan Suriye- Filistin bölgesi Fransız ve İngilizlerin kontrolüne bırakılmıştır. 1917’de Balfour Deklarasyonu ile Yahudilere o bölgede devlet kurma sözü verilmiştir. 1920 San Remo Konferansı sonucu İngiliz mandasına bırakılan Filistin topraklarına Siyonist Komiser Sir Herbert 16,500 Yahudi’yi göç ettirmiştir. Balfour Deklarasyonu ile başlayan süreçte artık Yahudilerin Filistin topraklarına toplu göçleri başlamıştır. Böylelikle oradaki yerli halkın hakları dikkate alınmaksızın bu göçler ile demografik yapısı hızlı bir şekilde değişmiştir. Bu demografik yapının değişmesi konusunda dünyaya anlatılan Filistinlilerin toprak satması meselesine de kısaca değinmek gereği doğmaktadır. 2014’te bölgede görev yapan gazeteci Mehmet Akif Ersoy hem kendisi bu konuyu merak ettiği hem de kafalardaki soru işaretlerini netleştirmek için Filistinli genç arkadaşından konunun aslını öğrenmek üzere sorduğunu eserinde yazmıştır. Gencin anlatımına göre; yerleşimciler bu gencin yan komşusunun evini satın almak istemişler ve 50.000 dolar bile etmeyecek kadar kötü durumda olan bahçeli evi milyonlarca dolar teklif etmişlerdir. “Geçmişte evlerini, arazilerini satan bazı Filistinliler olmuş. Lübnanlı gayrimüslimler ise Filistinlilerden daha fazla toprak sahibiymiş ve 1915’ten itibaren Yahudilere toprak satmışlar.”²⁷⁹ Bu şekilde evlerini satanlar için Yahudiler bir gecede pasaport ve gidecekleri ülkeleri ayarlayarak göç ettirmişlerdir. Göç edenler bir daha o bölgeye dönmeyecek ve akrabaları ile görüşmeyeceklerine dair anlaştıkları belirtilmiştir. Durum öyle bir hale gelmiş ki Filistinliler sabah uyandıklarında yan evde yerleşimcilerin bayraklarının olduğunu görmüşler ve tepki

²⁷⁸Mohsen Moh’d Saleh, Terc. Hakan Demirhan, *Filistin Meselesi - Tarihi Arka Plan ve Güncel Gelişmeler* (İstanbul: Yurtdışındaki Filistin Alimler Heyeti, 2016), 34-35.

²⁷⁹Mehmet Akif Ersoy, *Tünel- Gazze’de Yaşamak* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2024), 213-216.

göstermeye başlamışlardır. Evlerini satanlar eğer kaşmazlarsa hain veya casus ilan edilerek direniş örgütlerince infaz edildikleri belirtilmiştir. Yaşanan bu gergin nüfus değiştirme süreci sonrasında tarih 14 Mayıs 1948’e geldiğinde adı İsrail olan bir devlet kurulduğu ilan edildi. Bu tarihin öncesinde ve sonrasında yaşananları tarihsel detayları ile anlatmak başka çalışmaların konusu olacağından burada bırakılmıştır. Fakat sürecin bugüne gelişini şu cümle özetler niteliktedir: ‘‘Biz 80’lerin çocukları büyürken, Filistin haritası küçülmeye devam ediyordu.’’²⁸⁰

İsrail yapılanmasının bu topraklarda yaptığı yerleşimci politikası yerli halkın bütün yaşam hakkına müdahale etmektir. Bu durum Uluslararası Ceza Mahkemesi’nde (UCM) Roma Statüsü’nde ifade edildiği gibi ‘‘işgal eden devletin kendi sivil halkının bir bölümünü işgal ettiği topraklara doğrudan veya dolaylı olarak nakletmesi veya işgal edilen topraklardaki halkın tamamının veya bir kısmının devlet sınırları içinde veya dışında sürülmesi veya naklinin soruşturma ve kovuşturmasını mahkemenin yetkisinde bir savaş suçu olarak kabul etmesi’’²⁸¹ onları durdurmamaktadır. Uluslararası hukuk bu işgalci örgütün durdurulması için yeterli görünmemektedir. Artık bu durum farklı tanımlar ve kelimelerle ifade edilmelidir. İşgalcilerin ‘devlet’ olarak ifade ediliyor olması da bu kelimenin yapılanması ve anlamını icraa eden gerçek devletler için haksızlık olmaktadır. Eğer ki bu yapılanma bir devlet ise oradaki halka bomba yağdırmak yerine yaşam haklarını korumalıdır. 7 Ekim 2023 tarihi itibariyle Avrupalı devletlerin başkanları veya yetkilileri tarafından yapılan konuşmalar da İsrail’in savunma hakkı olduğuna dair söylemler vardır. Fakat burada sorgulanması gereken şey ‘işgalcinin savunma hakkı olur mu?’ İsrail için kullanılan ifadeler artık değiştirilmelidir ki mücadele devam ederken mücadele edeninde destek vereninde zihni net olmalıdır. Bu konuda şu örnek yardımcı olabilir:

‘‘Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı Hakan Fidan bu durumu şu şekilde izah etmektedir (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2023): ‘‘Yani uzun yıllardır hegemonik glerin elinde bulunan medya gücüyle oluşturdukları algıyla, problemin gerçek tabiatını unutturduklarını hem kendilerine hem de dünyanın geri kalanına büyük bir yalan söylediklerini ve bu yalanı da kurumsallaştırdıklarını görmekteyiz. Artık buna bir son verme zamanı geldi. Başta bu tanımlamaların değişmesi lazım. Birisinin toprağını işgal ediyorsunuz, işgal etmekle kalmayıp evine el koyuyorsunuz, yıkılıyorsunuz, dışarı atılıyorsunuz, sonra bir başkasını getirip oraya

²⁸⁰Mehmet Akif Ersoy, *Tünel- Gazze’de Yaşamak* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2024), 11.

²⁸¹Veysel Babahanoğlu, ‘‘İsrail’in ‘Yerleşimci’ Politikası ve Filistin’e Yansımaları: Gazze Saldırıları’’, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/20 (2024), 175-196.

koyuyorsunuz ve buna da bir terim buluyorsunuz, yerleşimci diyorsunuz. Bunun adı hırsızlıktır. Bunun artık bu şekilde ifade edilmesi lazım.”²⁸²

İşgal güçlerinin yaptıklarına bakıldığında son yüzyıldır kelime oyunları ile tüm dünyayı algısal bir yanılgıya çekerek kendini haklı göstermesi ve zulme devam etmesi söz konusudur. Dolayısıyla işgalcilerin durumunu algılardaki sis perdesini kaldıran ifadelerle tanımlamak ihtiyacı doğmaktadır. Bu durumu açıklığa kavuşturmak Filistin’i tüm yönleri ile ele alırken kullanılan ifadelerin tarihçesi, nasıl ortaya çıktığı ve kimin/kimlerin ortaya attığı düşüncüyü desteklediği dikkatlice ele alınmalıdır.

Mülteci Kampları

“Mülteci kampı, Agamben’i (2013) takip edecek olursak, ağırlıklı olarak, iktidarın istenmeyen bir topluluk ile karşılaştığı anda hukuku “askıya alma” hakkını kullanarak, bu grubu, kentsel mekân ve toplumsal üretimin dışında tutma pratiği olarak tanımlanabilir.”²⁸³ Bu ifadelerden toplumsal yapıya gerek üretim gerekse bilimsel teknolojik gelişmelere, ülkenin günlük yaşantısına adapte olmakta zorlanan, bir coğrafyaya aitlik konusunda karışıklık yaşayan bir topluluk olduğu anlaşılmaktadır. “Mülteci kampları, savaş, zulüm veya şiddet nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalan insanlara acil koruma ve yardım sağlamak için inşa edilen geçici tesislerdir.”²⁸⁴ Birleşmiş Milletler ‘in bu tanımı oldukça geniş ifadeler içermektedir. Fakat Ortadoğu’da bu kamp tanımları genellikle savaş sebebiyle evinden ayrılmak zorunda kalan insanlarla özdeşleşmiştir. Dünyanın birçok yerinde milyonlarca insan mülteci kamplarında yaşamaktadır ve her gün de yeni doğumlarla sayıları artmaktadır. Filistin halkı da son yüzyıldır evine dönmek umuduyla nesillerini bu kampların zorlu şartlarında yaşatmaya çalışmaktadır. Dünyanın farklı yerlerinde yerinden edilen mülteciler hem kendi ülkeleri içinde hem de sınır komşusu oldukları ülkeye veya imkân varsa daha uzak bir coğrafyaya dağılmışlardır. Filistinliler bu durumların hepsini son yüzyılda yaşadılar ve kendi ülkelerinde bile mülteci durumuna düşürüldüler. Filistin topraklarına bakıldığında sadece Gazze’de 8 tane mülteci kampı vardır.²⁸⁵ Gazze toplamda 365km² alana sahiptir ve 2020 verilerine göre 2 milyon nüfusun %70’i yani 1,4 milyonu mülteci durumundadır.²⁸⁶ Bu kamplar; Şati, Cibaliya,

²⁸²Veysel Babahanoğlu, “İsrail’in ‘Yerleşimci’ Politikası ve Filistin’e Yansımaları: Gazze Saldırıları” *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/20 (2024), 181.

²⁸³Sıtkı Karadeniz, *Kamp Kimlik ve Biyosiyaset Ürdün’deki Filistinli Mülteciler* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2018), 27.

²⁸⁴<https://www.unrefugees.org/>, “Mülteci Kampı Nedir?”, *Mülteci Kampları* (Erişim 27 Nisan 2025).

²⁸⁵Kadriye Sınmaz, *Filistin ve Özgürlük Filosu* (İnsamer - İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2020), 4.

²⁸⁶Kadriye Sınmaz, *Filistin ve Özgürlük Filosu* (İnsamer - İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2020), 4.

Nuseyrat, Beric, Magazi, Deyr El-Belah, Han Yunus ve Refah mülteci kamplarıdır.²⁸⁷ Gazze’nin fiziksel bütünlüğü düşünüldüğünde bölgenin neredeyse tamamının aslında mülteci kampı olduğu anlaşılmaktadır. Mülteci kampı tariflerine bakınca oraların geçici yaşam yerleri olduğu söylenebilir. Mülteci durumuna düşmüş insanların onları oraya getiren şartlar düzeldiğinde geri dönmeleri gerektiğ öngörülür fakat Filistin topraklarında son yüzyıldır bu geri dönüş hiç mümkün olmamıştır öyle ki üç kuşaktır kendi ülkelerinde mülteci kamplarında yaşamaktadırlar. Filistin topraklarında bulunan işgalcilerin ülkenin birçok yerini mülteci kampı haline getirerek o toprağın sahiplerine tecrit uyguladığı ve hatta oralarda da vurmaya devam ettikleri canlı şahitlerin anlatımıyla sabittir.²⁸⁸ ‘‘Filistinliler coğrafi olarak beş ayrı yerleşim blgesindedirler, bunlar: İsrail’de, Batı şeria’da, Gazze’de, kamplarda ve diasporada yaşayanlar.’’²⁸⁹ Bu ayrım tabii ki ülkenin kendi toprakları içindeki halk için geçerlidir. Burada yaşayanlar dışında Ürdün, Lübnan ve Suriye’de mülteci kamplarında yaşayan Filistinliler vardır. Bu kamplardaki yaşamlar çeşitli araştırmalara konu olmuş ve özel olarak kendi fonksiyonları ile ele alınmıştır. Filistin toprakları içinde bulunan Batı şeria kampındaki durum geçici yerleşim olmaktan çıkarak kalıcı yaşama dönünce kendi ülkesinde mülteci olan halkın şartları da değşmiştir. Bu kampa gelenler ülkelerinde dışarıda tutulmak amacıyla kamplara kapatılmış ve giriş ıkışları kontrol noktaları ile sınırlar çizilerek yaşamaya mecbur edilmişlerdir. Fakat geçici ve kısa vadeli olması gereken mülteci kampı yaşamları uzun vadede işlevini değştirerek kendi içinde bir şehirleşme, eğitim ve yönetim anlayışı oluşturmuştur. Buna diğerk bir rnek El-Halil şehri ile Fawwar kampı arasında yaşanır. Öğrenciler kamptan toplu taşımalara binerek şehirdeki okullara gidip gelmektedirler.²⁹⁰ Bu yaşam artık kampların tanımlanan kapsamdan çıkıp insanın hayatta kalmak ve sosyalleşmek ihtiyaçlarının gereğ olarak keskin sınırları belirsiz duruma getirmektedir. Başka bir kamp olan Ürdün’deki Filistinli mültecilerin yaşam alanında ülke yönetimi bu kamplardaki sıkı politikalarını 2000lerde esneterek yine eğitim hakkı ile farklı mekanlara kamplardan geçişler olmuştur. Çünkü kamplardaki gençlerin geçip giden zamana ve değşen yaşam şartlarına uyum sağlayarak üretime katkısı gereğ doğmuştur. Dolayısıyla eğitim modelinde yerinden eğitim, uzaktan eğitim ve uzakta eğitim uygulanarak Amman’daki kamplarla oradaki şehir hayatı arasında keskin sınırlar kaldırılarak ikisi arsında geçiş sağlanmıştır. Dünyada en çok mülteci bulunduran

²⁸⁷Kadriye Sınmaz, *Filistin ve zgrlk Filosu* (İnsamer - İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2020), 4.

²⁸⁸Mehmet Akif Ersoy, *Tünel- Gazze’de Yaşamak* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2024), 174-176.

²⁸⁹M. Mustafa KULU, ‘‘Unutulmaması Gereken Filistin Yerleşimleri: Mülteci Kampları’’, *FAD - Filistin Araştırmaları Dergisi* 7 (Haziran 2020), 109-112.

²⁹⁰Sıtkı Karadeniz, *Kamp Kimlik ve Biyosiyaset Ürdün’deki Filistinli Mülteciler* (Konya: izgi Kitabevi, 2018), 28.

ülkelerden biri olan Ürdün, Filistinli 2 milyondan fazla mülteciye ev sahibi olmuştur. O kamplardan biri de Wihdat kampıdır. Bu kampta yoksulluk %34 oranındadır ve yaşam şartları daha kötü durumdadır. Buna rağmen Wihdat kampının diğer özelliği de Filistin Kurtuluş Örgütüne bir süre merkez olmuş ve Ürdün devletinden özerk bir yapıda yaklaşık on yıl ev sahipliği yapmıştır ve Filistin milliyetçiliğinin askeri üssü ve komuta merkezi olmuştur.²⁹¹ El-Hüseyn kampı çadırla başladığı yerleşimlerden artık ev sistemine geçildiği ve mültecilerin şehir yaşamına geçerek oradaki evlerini devlet onaylamamasına karşın yine de kiraya verildiği tespit edilmiştir. Filistinliler Nakba (1948) ve Altı Gün (1967) savaşları sonrasında en çok göçü yapmışlardır. Bu göçlerden biri de Suriye'ye olmuştur. Suriye kampları arasında en çok nüfusu olan Yermük kampıdır. 1957'de kurulan ve 160 bin kişiye ev olan kamp Filistinliler tarafından "Bizim küçük Filistinimiz"²⁹² diye adlandırılmıştır. Bu kamp 2011'de Suriye iç savaşı ile dağılmaya başlamıştır. Bu kamplarda olan Filistinliler Esad rejiminin camiye bombalaması ve sularını kesmesi ile aşama aşama dağılmıştır son kalanlar ise yiyecek içeri alınmadığı için açlıktan ölümlerle karşı karşıya kalmıştır. Savaşın ilk zamanlarında meslek sahibi olan Filistinliler çevre ülkelere ya da Avrupa'ya göç etmiştir. Suriye'den göç edemeyen mülteci konumunda olan Filistinliler iç savaş sebebiyle artık ikinci kez mülteci olmuştur. Kendilerine yaşamak için yer aramak zorunda kalmışlardır. O yerlerden biri de Lübnan olmuştur. Lübnan kendi içinde mevcut nüfusundaki farklı etnik köken ve mezhepler sebebiyle karışıklıklar yaşamıştır. Lübnan'a önceden gelen Filistinliler ve Suriye savaşı sonrası gelenler eklenince koşullar daha da zorlaşmıştır.

Filistinliler'in mülteci olarak yaşadıkları zorluklara ikinci kez mülteci olmalarıyla birlikte artık mülteci bile olamama sorunu eklenmiştir. Çünkü Suriye'den çevre ülkelere giden Filistinliler geçici koruma statüsü almakta zorluklar yaşamaya başlamıştır. Suriye hükümetinin verdiği vatandaşlık ya da sığınmacı belgesinin savaş itibarıyla geçerliliği kalmadığından gittikleri başka ülkelerde mülteci olamamış ve seyahat haklarından yararlanamamışlardır. Örneğin Türkiye'de de geçerli olmadığı için Suriyelilere tanınan sığınmacı statüsünü alamamışlardır ve kaçak yollara başvurmak zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla eğitim, sağlık, iş imkanlarından faydalanamamaktadırlar. Dünyanın birçok yerinde mülteci kampı vardır ve hepsi de milyonlarca insana ev sahipliği yapmaktadır fakat hiçbirinde böyle bir durum ortaya çıkmamıştır.

²⁹¹Sıtkı Karadeniz, *Kamp Kimlik ve Biyosiyaset Ürdün'deki Filistinli Mülteciler* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2018), 44.

²⁹²Kadriye Sınmaz, "Çifte Mülteciler: 'Filistinli Suriyeliler'", *İnsamer - İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, (Temmuz 2019), 3.

Gazze Tünelleri ve Günlük Hayat

Gazze’de bugün bile varlığını koruyan ve hatta birçok kez yenisi yapılan tüneller vardır. Bu tüneller sadece mücahitlerin yaşamı için ya da mühimmat depolamak için değildir. Aynı zamanda Gazze’nin ticaret, sağlık ve sosyo-kültürel faaliyetlerinin devam ettirilmeye çalışıldığı yerlerdir. Yerin üstüne sığdırılamayan Gazzeliler yerin altında millet olarak beka mücadelesi vermeye devam etmektedir. Gazze’deki tünellerin tarihçesine bakıldığında Osmanlı devletinin son zamanlarına dayandığı anlaşılmaktadır. Osmanlı devlet idari yapısı içinde Gazze ‘kasaba’ olarak geçmektedir. Devlet zayıf düştüğü için bölgeyi yeterli derecede savunamamıştır bunu fırsat olarak gören ve bölge de Thedor Herzl ‘in hayalini gerçekleştirmek isteyen İngilizler 1914’te hem karadan hem de denizden saldırmıştır. Bu şiddetli saldırılar karşısında Mehmetçik tünel yaparak direniş göstermiş ve hayatta kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın olduğu bu yıllarda Mehmetçiğin açtığı bu tünellerin ‘Mantartepe’ olarak bilinen Şucaciyye Mahallesinde açıldığı belirtilmektedir.”²⁹³ Savaş esnasında İngiliz saldırıları karşısında zaman zaman giriş çıkışları kapanan tünellerin Mehmetçiğin tırnaklarıyla kazıyarak tekrar dünyayla bağlantı kurdukları anlatılmaktadır. Tünellerin Şucaciyye’de açılmasının sebebi ise Gazze’nin en yoğun nüfuslu mahallesi olması sebebiyle en çok zararın oraya verilmek istenmesinden kaynaklandığı yorumu yapılabilir. Bugün de dış dünya ile bağlantısı sadece Mısır sınırında Refah kapısından sağlanan şehrin, uzunluğu 200m ile 2 km²² arasında değişen tünelleri Gazzelilerin hayatta kalmasını sağlamaktadır. Bu tüneller 1914 yılında açılmaya başlamıştır bundan otuz yıl sonra 1944’te de Nazi kamplarında esir tutulan Yahudilerin kaşıklarla tünel kazdıkları bilgisi Avrupalı kaynaklar tarafından paylaşılmıştır.²⁹⁴ Habere göre esir kampındaki tünellerin yaşama tutunma, mağduriyet karşısında direniş gösterme amaçlı olduğu aktarılmıştır. Kaşıkla kazınan o tünellerin Gazze tünelleri ile kıyaslanması mümkün değildir. Çünkü şöyle ifade edilmektedir: “Şehirde sıkışıp kalmış Gazzelilerin insani ihtiyaçlarını karşılamak için tünellerden başka yolu yoktu.”²⁹⁵ Bu sebeple daha masum ve mağdur gösterilmeleri bugün yaptıkları zulmü ve işgallerini haklı çıkarmamaktadır. Nasıl ki Yahudiler bu tünellere mecbur kaldılar ise Gazze halkıda tünellerde yaşamaya mecbur bırakılmıştır. Yahudiler’in kaşık ile kazmış oldukları tüneller kaçmak için yapılmıştır ve kısa bir süreliğine ve sadece 34 metre uzunluğunda olduğu tesbit edilmiştir. Oysa Gazze’de kazılan tüneller kaçmak için değil hayatta kalmak için

²⁹³Ömer Faruk Aktaş, “İsrail’in Başına Bela Olan Tünelleri Osmanlı Yapmıştı”, <https://www.haber7.com/guncel/haber/3365064-israilin-basina-bela-olan-tunelleri-osmanli-yapmisti>, Kasım 2023 Erişim Tarihi: 29.04.2025.

²⁹⁴www.bbc.com, “Kaşıkla kazılmış ‘Nazilerden kaçış tüneli’ bulundu”, 30 Haziran 2016.

²⁹⁵Mehmet Akif Ersoy, *Tünel- Gazze’de Yaşamak* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2024), 87.

kullanılmaktadır. Bu tünellerin şekli ve işlevi hakkında “Örümcek ağına benzer bu tüneller 80 metreye kadar iniyor. Kassam Tugayları, bu tüneller sayesinde birkaç metre ileride duran İsrail askerlerini ve tanklarını roketatarlarla havaya uçurabiliyor.”²⁹⁶ bilgisi yer almaktadır. Gazze tünellerinin ilk yapılış amacı savaş taktiği olsa da artık bu durum değişmiştir. Bu tünellerin bir kısmını askeri malzeme için kullanılmasının yanında iş adamlarının da ticaret yolu olarak kullandığı belirtilmiştir. Gazze’de bahçeli bir evin yatak odasında ya da bir dükkânın altında tünelin girişini bulmak mümkün olduğu söylenmektedir fakat bu tüneller özellikle askeri amaçlı kullanılanlar tek kullanımlık olduğu için sonradan tespit edilmesi işgalcilerin işine yaramamaktadır. Çünkü terk edilmiştir ve orayı patlattıklarında Kassam Tugaylarına zarar veremedikleri anlaşılmaktadır. Tünellerin tek kullanımlık olması sebebiyle tünel yapımında çalışan bir iş gücü ortaya çıkmıştır. Üniversite bitirmiş bir genç iş bulamadığında az bir ücretle tünel yapımında çalışmak zorunda kalmaktadır ve tünellerin yapımında kullanılan malzemeler için ise 100 bin dolarlık maliyet gerekmektedir.²⁹⁷ Bu durum fırsat bularak üniversite okuyabilen insanların çoğunun kendi mesleğini yapamadıklarını da göstermektedir.

Resmi olarak 1948 yılı itibarıyla işgal edilmiş olan topraklarda sürekli çatışmalar, direnişler, saldırılar devam ettiği düşünüldüğünde bu kadar zamandır insanların günlük hayatını nasıl yaşadıkları da merak edilmektedir. Gazze’de bulunan, oradaki yaşama şahit olanların anlatımına bakıldığında günlük hayatlarının nasıl geçtiği ve rutin konuşmalarına içinde bulundukları durumun yansıdığı anlaşılmaktadır. Genellikle konuşmalarının içeriği onların direnişine destek olan ifadeler olduğu ve psikolojik mücadele için “İnsanlar her saldırıdan, her kayıptan sonra “Hasbunallahu ve ni’mel vekil (Allah bize yeter, O ne güzel vekildir.)” diyorlardı.”²⁹⁸ ifadeleri de durumu yansıtmaktadır. Gazze’deki yaşama canlı şahit olan yazar; “Benim ülkemin insanları için bu söz bazen öfke tepkisidir... Oysa bu cümle Gazzeiler için tevekkül ve teslimiyetin, belki biraz da umudun kelimelere dökülmüş haliydi. Çünkü Gazzeliler korkmuyorlardı, sadece yaşadıklarının çok ağır olduğunu dile getiriyorlardı.”²⁹⁹ sözleri ile onların durumunu biraz olsun dünyaya anlatmaya çalışmaktadır. Gazze’de hayatı bütün yönleriyle ele almak da gerekmektedir. Günlük konuşmalar ve ruh halleri yanında yiyecek içeceğe ulaşma imkanlarının ne durumda olduğu konusuna da değinmek gerekmektedir. Gazze, işgal öncesinde narenciye bahçeleri ile çevrili bir şehir olarak bilinmekteydi ama artık ticaret

²⁹⁶Ömer Faruk Aktaş, “İsrail’in Başına Bela Olan Tünelleri Osmanlı Yapmıştı”

<https://www.haber7.com/guncel/haber/3365064-israilin-basina-bela-olan-tunelleri-osmanli-yapmisti>, Kasım 2023 Erişim Tarihi: 29.04.2025.

²⁹⁷Mehmet Akif Ersoy, *Tünel- Gazze’de Yaşamak* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2024), 80-82.

²⁹⁸Mehmet Akif Ersoy, *Tünel- Gazze’de Yaşamak* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2024), 128-129.

²⁹⁹Mehmet Akif Ersoy, *Tünel- Gazze’de Yaşamak* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2024), 128-129.

yapan sebze meyve satan insanlarında zorlandıkları tahmin edilebilir. Ticaret yapan insanlar satmak için araçlarına yükledikleri malları daha dayanıklı olanlarından seçmeleri gerektiği çıkarımını yapmak zor olmayacaktır, satacakları ürün yaş meyve sebze ise hemen orada satmayı planlamaları da gerekmektedir. Dolasıyla hızlı ve zarar etmeden tüketilen ürün seçimi yapıldığında satılacak ürünün çeşitliliği de sınırlı kalmaktadır. Kenizé Mourad’ın eserinde röportaj yaptığı Han Yunis Kampında Gazzeli şfrn söyledikleri oradaki yiyecek eşitleri açısından da bilgi verdiği söylenebilir; ‘‘Tek kuruş kârım olmadı, hepsini maliyetine sattım, ama en azından çocuklar bugün kuru ekmekten başıka bir şey yiyebilecek!’’³⁰⁰ bu sözler abluka altına alınmış bir şehrin gıdaya ulaşma şartlarının zorluğunu daha net bir şekilde açıklamaktadır. Han Yunis’teki bu şfrn sözleri 2004 yılında yazılan bir eserden alınmıştır ve tarih olarak hesaplandığında 2025 yılı itibariyle aradan geçen zamanda durumun iyileşmediği hatta sosyal medya ve iletişimin hızlıca yayıldığı bir çağda dünyanın haberdar olduğu bu yaşıam şartlarının daha da ktleştiiğini ve zorlayıcı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü aılığın giderilemediği ve temel ihtiyaçları bulabilme koşullarının olmadığı, bir çuval unun bile kilometrelerce çocukların sırtında taşındığı bir duruma gelinmiştir. Sosyal medyada savaşıam en dar günlerinde günlük hayatlarını kolaylaştıracak şeyleri yaptıklarını görmek mümkündür. Fakat bu çaba yetersiz kalmaktadır. Yardım kuruluşlarının tırları, aktivistlerin gemileri birçok engelleme ile karşı karşıya kalmıştır. Gazze gelinen durumda artık günlük yaşıam şartlarının sağlanamadığı ve her gün daha şiddetli bombalanan bir açık hapishane durumuna gelmiştir.

SONUÇ

Filistin topraklarında tarihsel sürece bakıldığında son yüzyılın hareketli geçtiği görülmektedir. Kendi vatanında mülteci kampında kalan ve hatta Suriye topraklarına gayri resmi olarak sığınan fakat 2011’de Suriye savaşıamın başlamasıyla ikinci kez mülteci olan sürgün bir halk Filistinliler. 1948’den beri toprağı işgal edilerek küçülen Filistinliler bugün en büyük direnişi yaptıkları Gazze topraklarında hayatta kalma mücadelesine devam etmektedir. Kilometrelerce kazılan tüneller ve yerin altına hapsedilmiş hayatlar dünyanın geri kalanı tarafından canlı şahit olunmaktadır. Kimileri devletlerini, kimileri halklarını sulasa da algı ile dünyaya kendini haklı göstermeye çalışan bir işgal rgt ile karşı karşıya olunduğu görülmektedir. Bu konuda birkaç sorgulamada yapılmalıdır. Bu işgalin meşrulaştırılması süreci onlar için oldukça zor olmuştur. Çünkü oğunlukla Gazze halkı ve onlara destek verenler 1948’den beri hâlâ teslim olmamıştır. Farklı coğrafyalarda yaşıamak zorunda kalan Filistinliler temel insani yaşıam koşullarından, bir

³⁰⁰Kenize Mourad, Terc. M. Nedim Demirtaş, *Toprağımızın Kokusu Filistin ve İsrail’in Sesleri* (İstanbul: Everest Yayınları, 2004), 203-220.

kimlikten, bir vatana aidiyetten uzak yaşamak zorunda bırakılmıştır. Başta Gazze olmak üzere Filistin topraklarının tamamı açık bir hapisane durumuna gelene kadar 1948'den beri Siyonist algılar devam etmiştir. 7 Ekim itibariyle de artık bu algıların yaşanan katliam karşısında bir önemi kalmadığı görülmektedir. Zira katliamın dünyanın gözü önünde olması Müslüman olmayan ülkelerde de vicdani bir karşılık bulmuştur. Filistinlilerin mücadelesi 2014 ve öncesinde yaşanan şiddetli katliamlara nazaran 7 Ekim 2023 sonrası daha çok kişinin bilgilenmesini ve bilinçlenmesini, vicdani olarak tepki vermesini sağlamıştır. Öncesinde ise sadece şiddetli katliamlar olursa haberlerde sıklıkla yer almakta ve tepki gösterilmiştir. Fakat artık orada her gün yaşananlar dünya halkları tarafından takip edilmekte ve ulaşılmaya çalışılmaktadır.

KAYNAKÇA

Aktaş, . F. (2023). *haber7.com*. <https://www.haber7.com/guncel/haber/3365064-israilin-basina-bela-olan-tunelleri-osmanli-yapmisti> adresinden alındı

Anadolu Ajansı. (2024, Ocak 26). <https://www.youtube.com/@anadolujansi>: <https://www.youtube.com/watch?v=DkkxawGEYRo> adresinden alındı

Babahanoğlu, V. (2024). İsrail’in ‘‘Yerleşimci’’ Politikası ve Filistin’e Yansımaları: Gazze Saldırıları. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(20), s. 175-196.

ebi, H. Y. (2011). *Kurtlar Konseyinde alınmış Vatan Filistin*. İstanbul: Onikinci Kitap.

Ersoy, M. A. (2024). *Tünel- Gazze’de Yaşamak*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Gilbert, M., & Fosse, E. (2011). *Gazze’nin Gözyaşları*. (K. Glerkaya, ev.) İstanbul: Pegasus Yayınları.

<https://www.unrefugees.org/refugee-facts/camps/>. (Tarih yok). Haziran 2025 tarihinde <https://www.unrefugees.org/> adresinden alındı

İşler, A. (2024). *İşgal, Sürgün ve Katliamların Gölgesinde Filistin’in Asırlık Mücadelesi*. Konya: Tezkire Yayınları.

Karadeniz, S. (2018). *Kamp Kimlik ve Biyosiyaset Ürdün’deki Filistinli Mlteçiler*. İstanbul: izgi Yayınevi.

Kulu, M. M. (2020, Haziran). Unutulmaması Gereken Filistin Yerleşimleri: Mülteci Kampları. *Fad- Filistin Araştırmaları Dergisi* (7), s. 109-112.

Merkezî Ortadoğu: Suriye, Filistin-İsrail, Lübnan. (Ocak 2019). Z. Kurşun (D.) içinde, *Modern Ortadoğu Tarihi* (s. 56-80). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Mourad, K. (2004). *Toprağımızın Kokusu Filistin ve İsrail’in Sesleri*. (M. N. Demirtaş, ev.) İstanbul: Everest Yayınları.

Saleh, M. M. (2016). *Filistin Meselesi*. (H. Demirhan, ev.) İstanbul: Yurtdışındaki Filistin Alimler Heyeti.

Sınmaz, K. (Kasım 2020). *Lübnan’daki Filistinli Mlteçiler*. İNSAMER.

tvnet. (2020, Temmuz 21). *Şecaiyye: Şafakta Katliam*. Temmuz 28, 2025 tarihinde [www.tvnet.com.tr: https://www.tvnet.com.tr/belgesel/secaiyye-safakta-katliam-2166248](https://www.tvnet.com.tr/belgesel/secaiyye-safakta-katliam-2166248) adresinden alındı

www.bbc.com/turkce. (2016, Haziran 30). www.bbc.com/turkce. Temmuz 25, 2025 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160629_litvanya_savas_tunel adresinden alındı

İdris KOCABAŞ

• *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi*

**DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN KUDÜS'E
YÖNELİK DÜZENLEDİĞİ ZİYARETLERDE
ZİYARET MEKÂNLARININ DİNÎ VE TARİHÎ
ARKA PLANI**

**DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN KUDÜS'E YÖNELİK DÜZENLEDİĞİ
ZİYARETLERDE ZİYARET MEKÂNLARININ DİNÎ VE TARİHÎ ARKA PLANI**
İdris KOCABAŞ

Özet

Kudüs, İslâm'ın kutsal kabul ettiği üç şehirden biridir ve Müslümanların dinî ve kültürel hafızasında tarih boyunca müstesna bir yer edinmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de, özellikle İsrâ Sûresi'nde yer alan ifadeler; şehrin ilk kible olması ve Miraç hadisesine tanıklık etmesi, Kudüs'ün bu özel konumunu pekiştirmiştir. Müslüman devletler, tarih boyunca Kudüs'ün korunmasına ve İslâmî kimliğinin muhafazasına büyük önem vermiştir. Bu tebliğde, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2015 yılından itibaren düzenlenen Kudüs ve Filistin turlarında ziyaret edilen bazı dinî ve tarihî mekânların arka planı incelenecektir. Mescid-i Aksâ arazisi içinde yer alan Kubbetü's-Sahra, Kible Camii, Kadim Mescid ve Mervan Mescidi gibi yapılar ile Kudüs ve çevresindeki diğer önemli noktaların ziyaretçilere kazandırdığı dinî bilinç aktarımı ele alınacaktır. Çalışmanın sonuç bölümünde, ayrıca bu ziyaretlerin verimliliğini artırmaya yönelik bazı somut önerilere de yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Kudüs, Mescid-i Aksâ, Kubbetü's-Sahrâ, Diyanet Turları

Abstract

Jerusalem, recognized as one of the three holiest cities in Islam, has held a distinguished place in the religious and cultural memory of Muslims throughout history. The references in the Qur'an, particularly in Surah Al-Isra, its status as the first qibla, and its role in the event of the Mi'raj have all reinforced the city's sacred position. Muslim states have historically placed great importance on the protection and preservation of Jerusalem's Islamic identity. This paper examines the religious and historical background of significant sites visited during the Jerusalem and Palestine tours organized by the Presidency of Religious Affairs (Diyanet) since 2015. It focuses on the structures located within the Al-Aqsa Mosque compound, such as the Dome of the Rock, the Qibla Mosque, the Old Mosque, and the Marwan Mosque, as well as other important sites in and around Jerusalem, highlighting how these visits contribute to raising religious awareness among participants. In the conclusion section, several concrete recommendations will also be presented to enhance the effectiveness of these visits.

Keywords: Palestine, Jerusalem, Al-Aqsa Mosque, Dome of the Rock, Diyanet Tours

1. GİRİŞ

Diyanet İşleri Başkanlığı, Kudüs bilincini artırmak ve özellikle Türkiye’de yaşayan vatandaşların Filistin coğrafyasındaki Müslümanlarla olan uhuvvet bağını güçlendirmek amacıyla, 2015 yılından itibaren Kudüs ziyaret turları ve Kudüs bağlantılı umre programları düzenlemeye başlamıştır. Bu programlar, İslam coğrafyasının en önemli kutsal mekânlarından biri olan Mescid-i Aksâ’yı ve çevresindeki tarihî bölgeleri ziyaret etme fırsatı sunarken, aynı zamanda ziyaretçilerin İslam tarihi, medeniyeti ve Filistin’in bugünkü durumu hakkında derinlemesine bilgi edinmelerini sağlamaktadır.

Bu kapsamda yüzlerce Türk vatandaşı, Filistin topraklarını ziyaret ederek Mescid-i Aksâ’da ibadet etme ve pek çok peygamberin yaşamış olduğu bu kadim bölgeyi görme fırsatı elde etmiştir. Ziyaretçiler, sadece ibadet maksadıyla değil, aynı zamanda Kudüs’ün İslam tarihindeki merkezi rolünü, Emevîlerden Osmanlıya kadarki dönemlerden kalan mimari eserleri ve bölgedeki Müslümanların sosyo-kültürel durumunu yerinde gözlemleme imkânı bulmuşlardır. Özellikle Hz. Ömer (ö. 23/644) döneminde fethedilen, Selâhaddîn-i Eyyûbî (ö. 589/1193) tarafından yeniden İslam topraklarına katılan ve Osmanlı Devleti’nin 400 yıl boyunca hüküm sürdüğü bu şehir, Müslümanlar için sadece bir ibadet merkezi değil, aynı zamanda tarihî bir sorumluluk alanıdır.

Ayrıca, vatandaşlarımız özelde Kudüs’te, genelde ise Filistin topraklarında rehberler eşliğinde İslam medeniyetinin tarihî mirasını yakından inceleme imkânına kavuşmuştur. Bunun yanı sıra, Filistin halkının yaşadığı zorluklar ve Kudüs’ün işgal altındaki durumu hakkında bilgilendirmeler yapılarak, katılımcıların bölgeye dair farkındalıkları artırılmıştır.

Bu çalışmada, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın düzenlediği Kudüs ziyaret turları kapsamında Filistin’de gerçekleştirilen ziyaretlerin dinî ve tarihî arka planları ele alınacaktır. Programların İslamî dayanışma ruhunu canlı tutmadaki rolü, Kudüs’ün Müslümanların ortak hafızasındaki yeri ve İslam medeniyeti mirasının bölgedeki izleri incelenecektir. Ayrıca, bu turların katılımcılar üzerindeki dinî, kültürel ve sosyal etkileri değerlendirilerek, gelecekte yapılacak benzer organizasyonlar için öneriler sunulacaktır.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Filistin topraklarına düzenlenen ziyaret programlarında, Kudüs şehrinde Mescid-i Aksâ’nın bulunduğu Harem-i Şerif arazisi, Zeytin Dağı, Davud Tepesi ve Kıyamet Kilisesi gibi önemli mekânlar ziyaret edilmektedir. el-Halil şehrinde, Halîlürrahman Camii ve bünyesinde yer alan peygamber kabirleri; Beytülahm’de Hz. Ömer Camii ile Milat Kilisesi; Erîhâ’da Lut Gölü ve Nebî Musa Külliyesi; Yafa’da ise Mahmudiye

K llyesi, Bahr Mescidi ve Saat Kulesi gibi din  ve tarih  yapılar ziyaret kapsamındadır. Bu bağlamda, söz konusu şehirlerin ve ziyaret edilen bu mek nların tarih  ve din  arka planlarını incelemek yerinde olacaktır.

2. KUDÜS

Kudüs' n tarih  kökenleri oldukça eskiye dayanmakta olup, şehrin adının geçtiği bilinen en erken kaynaklar Mısır metinlerine kadar uzanmaktadır. Milattan  nce XIX ve XVIII. yüzyıllara ait bu belgelerde Kudüs' n adı çeşitli biçimlerde kaydedilmiştir. Örneğin, milattan önce XIV. yüzyıla ait Tell Amarna mektuplarında “Urusalim” olarak anılan şehir, Geç Asur metinlerinde “Urusilimmu” veya “Ursalimmu” şeklinde geçmektedir. İbranice Masoretik metinlerde ise “Yruşlm” ve bazen “Yruşlym” olarak yazılmış, “Yer ş layim” şeklinde telaffuz edilmiştir. Eski Ahid'in  r m ce nüshalarında ise “Yer ş l m” formu kullanılmıştır.

Müslümanlar ise şehre farklı isimler vermişlerdir. Bunlar arasında en yaygın olanı, “bereketli ve mübarek” anlamına gelen “Kuds” kelimesidir.³⁰¹ Ayrıca, “İliya” adı da kullanılmış olup, bu ismin kökeni Roma dönemindeki “Aelia” adının Arapçalaşmış halidir. İsl m  kaynaklarda şehir, “İliy  med net  beyti'l-makdis” şeklinde uzunca zikredilmiş, kısaca “İliy ” veya “Beyt lmakdis” (Beyt lmukaddes) olarak anılmıştır.³⁰²

Kur' n-ı Ker m'de Kudüs' n ismi açıkça zikredilmemekle birlikte, müfessirler bazı  yetlerde bu şehrin veya çevresindeki bölgenin kastedildiğini belirtmişlerdir. Örneğin, “el-Mescidü'l-Aks ”³⁰³, “m bevvee sıdk”³⁰⁴ ve “el-arz 'l-mukaddese”³⁰⁵ gibi ifadelerin ya Kudüs'teki Beyt lmukaddes'i ya da genel olarak Filistin topraklarını işaret ettiği yorumlanmıştır.³⁰⁶

Kudüs, 638 yılında Hz. Ömer tarafından fethedilmiş ve şehir halkına em nn me verilerek güvence altına alınmıştır. Müslümanların h kimiyeti, 15 Temmuz 1099 yılına kadar devam etmiş, bu tarihte Haçlılar Kudüs'  işgal etmiştir. Kudüs, 1187 yılında Sel hadd n-i Eyy b tarafından fethedilene kadar Haçlıların egemenliğinde kalmış ve Mescid-i Aks  arazisindeki pek çok yapı kilise ve şapellere dönüştürülmüştür. Sel hadd n-i Eyy b 'nin Kudüs'  fethetmesiyle şehir yeniden İsl m topraklarına katılmış ve eski kudretini yeniden kazanmıştır. 1917 yılına kadar Müslümanların h kimiyetinde kalan Kudüs'te barış hüküm

³⁰¹ Eb 'l-Fazl Cem leddin Muhammed b. Mükerrem b. Ali El-Ens ri İbn Manz r, *Lisan 'l-Arabu'l-Muh t* (Beyrut: D ru Lis ni'l-Arab, 1970) “Kuds” maddesi.

³⁰²  mer Faruk Harman, “Kudüs”, *TDV İsl m Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/323.

³⁰³ el-İsr , 17/1.

³⁰⁴ Y nus, 10/93.

³⁰⁵ el-M ide, 5/21

³⁰⁶ Fahreddin er-R z , *Tefs r-i Keb r: Mef tihu'l-Gayb*, ed. Ahmed Hilmi Günay,  ev. L tfullah Cebeci - SadıkKılı  (Ankara: Akçağ Yayınları, 1999), 9/16.

sürmüş, farklı dinlere mensup insanlar özgürce inançlarını yaşayabilmişlerdir. Ancak 1917 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun Kudüs'ten çekilmesiyle başlayan sancılı süreç, günümüze kadar devam etmiş ve Kudüs, barış yurdu olma özelliğini kaybederek barışa hasret bir konumda kalmıştır.³⁰⁷

Kudüs'ün tarihine kısaca değindikten sonra, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından düzenlenen Kudüs turlarında ziyaretçilerin gezip gördükleri mekanların dini ve tarihî arka planlarını incelemeye geçebiliriz.

2.1. Mescid-i Aksâ

Kudüs'te Müslümanlar için en önemli ziyaret mekânı hiç şüphesiz Mescid-i Aksâ'dır. Beytu'l-Makdis olarak da adlandırılan Mescid-i Aksâ, ilk kible, ikinci mescid ve üçüncü harem bölgesi şeklinde kategorize edilmiş ve alanı 144 bin metrekarelik araziye sahip mekânın adı olarak kabul edilmektedir.³⁰⁸ Arapça'da "el-Aksâ" kavramı "en uzak" anlamında kullanılmaktadır. Mescid-i Aksâ olarak isimlendirilmesi, vahyin indiği yıllarda Mekke'ye en uzak mescid olması sebebiyledir.³⁰⁹

Mescid-i Aksâ'nın ilk kible olması, Hz. Peygamber'in (sav) gerek Mekke'de gerekse de Medine'ye hicret ettikten sonra Kudüs'e yönelerek namaz kılmasıyla ilgilidir. Özellikle Medine döneminde on yedi ay civarında Müslümanlar Kudüs'e yani Mescid-i Aksâ'ya yönelip namaz kılmışlardır.³¹⁰ Bu durum Bakara Sûresi'ndeki "*Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin.*"³¹¹ ayetin nazil olmasıyla son bulmuştur.³¹²

Mescid-i Aksâ'nın ikinci mescid olarak değerlendirilmesi, yer yüzünde inşa edilmiş ikinci mabet olmasıyla ilgilidir. İnşa edilen ilk mescidin Mescid-i Harâm olduğu Kur'ân-ı Kerîm'de

³⁰⁷ Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr'üt- Taberî, *Tarih-i Taberî*, çev. M. Faruk Görtünca (İstanbul: Sağlam Yayınları, trs.), 3/432; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye: Büyük İslâm Tarihi*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, trs.), 7/96; Harman, "Kudüs", 26/323.

³⁰⁸ Erkan Aydın, *Arz-ı Mukaddes Kudüs* (İstanbul: Çığır Yayınları, 2019), 80; Bünyamin Erul, *Kudüs ve Aksâ* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019), 20.

³⁰⁹ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr: Mefâtihu'l-Gayb*, ed. Ahmed Hilmi Günay, çev. Lütfullah Cebeci - Sadık Kılıç (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992), 14/389; Nebi Bozkurt, "Mescid-i Aksâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/268.

³¹⁰ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr: Mefâtihu'l-Gayb*, ed. Ahmed Hilmi Günay, çev. Lütfullah Cebeci - Sadık Kılıç (Ankara: Akçağ Yayınları, 1999), 4/9.

³¹¹ el-Bakara, 2/144.

³¹² Taberî, *Tarih-i Taberî*, 3/145.

Şöyle dile getirilir: ‘‘   phesiz,  lemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mabet), Mekke’deki (K be)dir.’’³¹³ İkinci mescidin Mescid-i Aks  olduğuna dair Kur’ n-ı Ker m’de herhangi bir  yet bulunmamaktadır. Ancak Mescid-i Aks ’nın ikinci mescid olduğu bilgisi Ebu Zerr  ıf r ’nin ( . 32/653) Hz. Peygambere (sav) yönelttiği bir soruya Hz. Peygamberin (sav) verdiği cevaptan öğreniyoruz: ‘‘Y  Ras lallah! Yeryüzünde ilk kurulan mescit hangisidir?’’ diye sorunca o (sav), ‘‘Mescid-i Har m’dır’’ buyurdular. ‘‘Sonra hangisidir?’’ dedi. O, ‘‘Mescid-i Aks ’dır’’ buyurdular.’’ Eb  Zerr, ‘‘Bunların arasında ne kadar zaman vardır?’’ dedi. Allah Res l , ‘‘Kırk sene’’ diye cevap verdi.’’³¹⁴

Hadislerde geçen ‘‘kırk sene’’ ifadesinin, Hz. İbr him’in K be’yi inşası ile Hz. S leym n’ın Beytu’l-Makdis’i inşası arasındaki bin yılı aşkın zaman farkıyla uyumlu görülmemesi bazı  limler tarafından ele alınmıştır. Bu konuda  ne sürülen yorumlardan birine göre, her iki mescidin ilk kurucusu Hz.  dem’dir. Hz.  dem  ncelikle K be’yi inş etmiş, ardından Allah’ın emriyle Beytu’l-Makdis’e giderek orada da bir mabet yapmıştır. Bu ilah  buyruğu yerine getirdikten sonra, kendisi ve ardından nesli burada ibadet etmiştir. Bu yaklaşım, hadisteki zaman ifadesinin kronolojik açıdan anlaşılmasına yönelik bir çözüm sunmaktadır.³¹⁵

Bu yaklaşıma göre, ilk inşası Hz.  dem’e dayanan kutsal mabetler, zamanla yıpranmış ve ortadan kaybolmuşlardır, ancak il h  iradeyle sonraki dönemlerde yeniden ihy  edilmişlerdir. Tıpkı Hz. İbr him ve oğlu Hz. İsmail’in, K be’yi orijinal temelleri üzerine yeniden inş etmeleri gibi, Kudüs’teki Beytu’l-Makdis de Hz. D v d tarafından başlatılan ve oğlu Hz. S leym n tarafından tamamlanan bir süreçle asl  mek nında yeniden tesis edilmiştir. Bu durum, her iki mabedin de ilk kuruluşunun ortak bir kökene dayandığını, ancak tarihsel süreç içinde peygamberler eliyle yenilenerek varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Mescid-i Aks ’nın üçüncü harem bölgesi olması, fazilet cihetiyle diğer iki mescitten (Mescid-i Har m ve Mescid-i Nebev ) sonra gelmesiyle ilgilidir. Zira Peygamberimiz (sav) hem ziyareti ibadet kabilinden olabilecek    mescidi sıralamakta hem de bu mescitlerde sevap derecelendirmesini izah etmektedir: ‘‘Yolculuk ancak şu üç mescitten birine (ibadet niyetiyle) yapılır: Mescid-i Har m, benim şu mescidim (Mescid-i Nebev ) ve Mescid-i Aks .’’³¹⁶ ‘‘Mescid-i Har m’da kılınan bir namaz, diğer mescitlerde kılınan yüz bin namazdan daha faziletlidir. Benim mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram hariç diğer mescitlerde kılınan bin

³¹³  l-i İmr n, 3/96.

³¹⁴ Buhari, ‘‘Enbiya’’, 10; Müslim, ‘‘Mes cid’’, 1.

³¹⁵ İbn Hacer el-Ask l n , *Fethu’l-B r  bi-şerhi Sahih ’l-Buh r * (Beyrut, 1379), 6/409; Erul, *Kudüs ve Aks *, 22.

³¹⁶ Müslim, ‘‘Hac’’, 511.

namazdan daha faziletlidir. Mescid-i Aksâ'da kılınan bir namaz, Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî hariç diğer mescitlerde kılınan beş yüz namazdan daha faziletlidir."³¹⁷

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Mescid-i Aksâ arazisi 144 dönümlük bir alandan oluşmaktadır. Günümüzde bu arazi içerisinde irili ufaklı 200'den fazla tarihi yapı bulunmaktadır.³¹⁸ Biz bu çalışmada bu yapıların tamamına yer verebilmemiz mümkün olamayacağından sadece bu arazideki en önemli belli başlı ziyaretgahlara değinmekle iktifa edilecektir.

2.1.1. Kible Camii

Halk arasında genellikle "Mescid-i Aksâ" olarak adlandırılan yapı, gerçekte "Mescidu'l-Kible" yani "Kible Mescidi" olarak bilinmektedir. Bu mescid, Mescid-i Aksâ külliyesinin kible yönünde yer almakta olup, Emevî halifesi I. Velid (ö. 96/715) döneminde inşa edilmiştir. Yapı, başlangıçta 15 sütun üzerine oturan oldukça geniş bir planla tasarlanmışken, zaman içerisinde geçirdiği birçok onarım ve yeniden inşa süreci neticesinde günümüzde 7 sütun üzerine kurulmuş hâle gelmiştir. Şu anki yapının boyutları yaklaşık 80 x 55 metredir.³¹⁹

Mescid, biri ortada daha geniş olmak üzere toplam yedi koridordan oluşur. Ortadaki geniş koridor, 12 adet mermer sütun üzerinde yükselmekte ve bu sütunlar ahşap kolonlarla birbirine bağlanmaktadır. Koridorun güney (kible) yönünde küçük bir kubbe yer almakta; bu kubbenin altında ise mihrap ve minber bulunmaktadır. Emevî döneminde oldukça büyük ölçülerde inşa edilen bu kubbe, daha sonra Fâtımîler döneminde küçültülerek, Kubbetü's-Sahra'nın kible hattına hizalanmıştır.³²⁰

Kubbe üzerindeki bezemeler, tarihî süreç boyunca farklı dönemlerin izlerini taşımaktadır. Özellikle Fâtımî, Eyyûbî, Memlûk ve Osmanlı dönemlerine ait süslemeler, bu mimari öge üzerinde görülebilmektedir. Ayrıca kubbe ve kasnak kısmında yer alan mozaik süslemeler, Emevî ve Eyyûbî dönemlerine tarihlenmekte olup, sarı, yeşil ve mat kırmızı tonlarında işlenmiştir. Kaynaklara göre bu mozaikler için o dönem Konstantiniyye olan İstanbul'dan özel ustalar getirtilmiştir.³²¹

Kible Camiinde özellikle Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin mihrâbı dikkat çeken objelerdendir. Eyyûbî'nin 1187 yılında Kudüs'ü tekrar fethetmesi akabinde yaptırmış olduğu mihrap günümüzde aynen kullanılmaktadır. Farklı renklerdeki mermer sütunlar, altın yaldızlı sütun

³¹⁷ İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 198.

³¹⁸ Aydın, *Arz-ı Mukaddes Kudüs*, 81.

³¹⁹ Erul, *Kudüs ve Aksâ*, 52.

³²⁰ Erul, *Kudüs ve Aksâ*, 53.

³²¹ Erul, *Kudüs ve Aksâ*, 54.

başlıkları ve çeşitli renkte mermer levhalarla süslenmiş olan niş gövdesi, görsel açıdan oldukça etkileyici bir yapı sergiler. Nişin  cephesi boyunca uzanan kfi hat yazısıyla İsrâ Sresi’nin 1-7. âyetleri işlenmiştir.

Caminin bir başka önemli objesi minberidir. Nreddin Zengî (. 569/1174) tarafından yaptırılan üç bin parçadan oluşan ancak hiç çivi kullanılmadan parçaların birbirine geçirilmesiyle yapılan kndekâri sanatıyla inşa edilen bir minber bulunmaktaydı. Ancak ne yazık ki 21 Ağustos 1969 tarihinde fanatik bir Yahudi tarafından çıkarılan yangın, mescitte ciddi hasarlara yol açmış; özellikle Nreddin Zengî tarafından yaptırılan zarif ahşap minber bu yangında tamamen yanmıştır. Ancak yangından kurtarılan bazı ahşap parçalar günümüzde İşlâm Müzesi’nde sergilenmektedir.³²² Mescitte bugün bulunan minber, Ürdün Kralı Hüseyin’in girişimiyle yaptırılmış olup 2007 yılında yerine konulmuştur. Türk, Endonezyalı, Mısırlı ve Ürdünlü ustaların katkısıyla, geleneksel kndekâri tekniği kullanılarak üç yıllık bir çalışma sonucunda tamamlanmıştır.³²³

Kudüs turları esnasında yine kible camii içinde/bitişiğinde yer alan Hz. Ömer mescidi, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Zekerıyyâ mihrapları, kırk şehitler mescidi gibi mekanlar da ziyaretçiler tarafından ziyaret edilmektedir.

2.1.2 Kadîm Mescîd

Kible Mescîdi’nin alt katındaki koridorlar, Roma dönemine ait bir sarayın parçası olarak inşa edilmiştir. Bu yapılar, Herod dönemine tarihlenmekte olup, güneydeki Nebi Kapısı dahil olmak üzere çeşitli kapılara açılmaktadır. Nebi Kapısı, Hz. Peygamber’in Mirac gecesi bu koridoru kullandığına inanılmaktadır. Mescitteki büyük sütunlar, Kureyşlilerin Mescid-i Aksa hakkında sorduklarında, Hz. Peygamber’in söz ettiği yapılar olabilir. Mescidin güneydoğusundaki odada, eski su sarnılarına ulaşan bir kuyu kapağı yer almaktadır ve burası zamanla su deposu ve zeytinyağı deposu olarak kullanılmıştır. Osmanlı döneminde ihmal edilen Kadim Mescid, 2000’lerin başındaki restorasyon çalışmalarıyla yeniden ibadete açılmıştır. Ayrıca, Mescid’in güney ucunda bir medrese ve Hateniyye Kütüphanesi yer almaktadır. Selâhaddîn-i Eyybî’nin (. 589/1193) yaptırdığı bu kısımlar, İşlami ilimlerin eğitim merkezi olma işlevini sürdürmektedir. Kadim Aksa, milattan önceki döneme ait taş işçilikleri ve süslemeleriyle dikkat

³²² Nebi Bozkurt, ‘‘Mescid-i Aksâ’’, 29/271.

³²³ Erul, *Kudüs ve Aksâ*, 60; Aydın, *Arz-ı Mukaddes Kudüs*, 107; Nebi Bozkurt, ‘‘Minber’’, *TDV İşlâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/101.

çekmektedir. Burası, yeraltında bulunan devasa mahzenler ve geçmişte zeytinyağı depoları olarak kullanılan alanlarla, tarihi mirasın önemli bir parçasıdır.

2.1.3. Mervân Mescîdi

Mescid-i Aksa'nın güneydoğu köşesinde yeraltında, 12 koridor ve 88 sütundan oluşan büyük bir yapı bulunmaktadır. Bu yeraltı alan, tarih boyunca farklı medeniyetler tarafından çeşitli şekillerde kullanılmış ve her biri buraya farklı anlamlar yüklemiştir. Abdülmelik b. Mervan (ö. 86/705), Kubbetü's-Sahra'yı inşa ederken Roma döneminden kalma sütunların üzerini ahşapla kapatmış, Haçlılar ise burayı taş kubbelerle kaplayarak "Süleyman'ın Ahırları" adını vermiştir. Hristiyanlar, burada Hz. İsa'nın şeytan tarafından imtihan edildiğine inanırken, bazı Müslümanlar buranın, bebek İsa'nın hahamlara peygamberliğini ilan ettiği yer olduğuna inanır.³²⁴

Mervan Mescidi hem tarihsel hem de dini anlamda önemli bir merkezdir. Hristiyanlık dönemine ait izler de bu yapıda mevcuttur; Roma İmparatoru Justinianus (ö. 565) döneminde, burada Hz. Meryem'e ithaf edilmiş bir bazilika inşa edilmiştir. Bununla birlikte, Haçlılar Kudüs'ü işgal ettiklerinde, buraya "At Kapısı" adı verilen bir kapı yerleştirmiştir. Yahudiler, bu alana Mesih'in gelişini simgeleyen taşlar koymuş ve dirilişe inanmışlardır. Mervan Mescidi, zamanla İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi farklı inançlar arasında bir geçiş alanı olmuş, her medeniyet burada kendi izlerini bırakmıştır.

2.1.4. Kubbetü's-Sahra

Kubbetü's-Sahra, Kudüs'teki Harem-i Şerif'in içinde yer alan ve İslam dünyasında büyük bir öneme sahip olan sekizgen planlı bir yapıdır. Emevi Halifesi Abdülmelik b. Mervan'ın emriyle 685-691 yılları arasında inşa edilmiştir. Yapı, özellikle üzerinde bulunduğu kaya nedeniyle "Kaya Kubbesi" olarak bilinir. Bu kaya, İslam'da Hz. Peygamber'in Mirac'a yükseldiği yer olarak kabul edilir, bu nedenle hem İslam dünyasında hem de diğer dinlerce kutsal sayılmaktadır. Kubbetü's-Sahra, İslam mimarisinin ilk kubbeli yapılarından biri olarak, dönemin mimari anlayışını ve İslam'ın kudretini simgeler.³²⁵

Yapının inşası, Emevîler döneminde İslam'ın Kudüs'teki varlığını pekiştirme amacı taşımaktadır. Hz. Ömer'in Kudüs'ü fethetmesinden sonra inşa edilen bu yapı, Hristiyanlıkla kıyaslanarak İslam'ın büyüklüğünü vurgulamak amacıyla yapılmış olabilir. Yapının dekorasyonunda kullanılan altın yaldızlı mozaikler, Bizans ve Sâsânî sanatlarının etkilerini

³²⁴ Erul, *Kudüs ve Aksâ*, 69.

³²⁵ Erul, *Kudüs ve Aksâ*, 103.

taşır, ayrıca İslam inancının temel mesajlarını vurgulayan yazılar da içerir. Bu da yapının dini ve kültürel etkileşimlerin bir sonucu olduğunu gösterir.

İbn Kes r (. 774/1373) *el-Bid ye ve’n-Nih ye* isimli eserinde Kubbetü’s-Sahra yapılırken yaşanan bir olayı bize şöyle nakleler:

‘‘Reca b. Hayve ile Yezid b. Selam, Mescid-i Aks ’nın tamirini ve kayalığın üzerine inşa ettikleri kubbeyi büyük bir özenle tamamlamışlar, buna rağmen 600.000 miskal (bazı rivayetlere göre 300.000 miskal) altın artmıştır. Durumu bir mektupla halife Abdülmelik b. Merv n’a bildirdiklerinde, halife artan altını kendilerine hibe ettiğini yazıyla bildirmiştir. Ancak onlar, bu hibeyi kabul etmeyerek, imk n bulsalar kendi eşlerinin ziynet eşyalarını dahi mescidin onarımına katacaklarını ifade etmişlerdir. Bunun zerine Abdülmelik, artan altınların kubbenin ve kapıların üzerine dökülmesini emretmiştir. Kubbe zerindeki eski ve yeni altınların miktarını ise kimse kesin olarak tayin edememiştir. Abb s  halifesi Eb  Ca’fer el-Mans r(. 158/775), hicr  140 yılında Kudüs’e gelerek mescidin harap h lde olduğunu görmüş, bunun üzerine kubbe ve kapılar üzerindeki altın ve mücevher levhaların sklerek mescidin onarımı için kullanılmasını emretmiştir.’’³²⁶

Kubbetü’s-Sahra tarih boyunca birçok kez tamir edilmiştir. Özellikle Haçlılar’ın Kudüs’ işgal ettiği dönemde, yapı bir kiliseye dönüştürülmüş, ancak Sel hadd n-i Eyy b ’nin Kudüs’ fethetmesinin ardından orijinal haline kavuşturulmuştur. Osmanlı döneminde de pek çok restorasyon çalışması yapılmış, Kanuni Sultan Süleyman ve diğer Osmanlı padişahları bu yapıya büyük ilgi göstermiştir.³²⁷

Bugün, Kubbetü’s-Sahra hem tarihi hem de mimari olarak büyük bir değere sahiptir. O, Mescid-i Aks  arazisinin en görkemli yapısı olması hasebiyle ziyaretçilerin dikkatini bir hayli cezbetmektedir. Öte yandan Kubbetü’s-Sahra sosyal medya ve diğer medya kuruluşları tarafından zaman zaman Mescid-i Aks  olarak servis edilmektedir. Ancak şu bilinmelidir ki tek başına ne Kubbetü’s-Sahra ne de Kible Mescidi, Mescid-i Aks /Beytü’l-Makd s değildir. Mescid-i Aks  144 dönümlük arazinin tamamından oluşan bir mek nın genel adıdır.

³²⁶ İbn Kes r, *el-Bid ye ve’n-Nih ye: Büyük İsl m Tarihi*, ev. Mehmet Keskin (İstanbul: ağrı Yayınları, trs.), 8/449.

³²⁷ İbn Kes r, *el-Bid ye*, trs., 8/448; Aydın, *Arz-ı Mukaddes Kudüs*, 138; Erul, *Kudüs ve Aks *, 102; Nebi Bozkurt, ‘‘Kubbetü’s-Sahra’’, *TDV İsl m Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/304.

2.1.5. Hacer-i Muallak

Kubbetü's-Sahra'yı önemli kılan saiklerden belki de en önemlisi kubbenin muhafaza ettiği alttaki muallak kayasıdır. Sahra'nın faziletine dair sahih kabul edilen bazı rivayetlere göre o cennettendir.³²⁸ Hz. Peygamber'in Mirac'a çıktığı rivayet edilen kaya, "Hacer-i Muallaka" (Asılı Kaya) olarak anılmaktadır. Alt kısmında boşluk bulunan ve halk arasında Hz. Peygamber'in ardından yükselmeye çalıştığına inanılan bu kayanın, aslında sabit olduğu, askıda kalma hikâyesinin sahih bir dayanağı bulunmadığı belirtilmektedir. "Es-Sahratu'l-Müşerreffe" ya da kısaca "es-Sahra" adı verilen kaya, en geniş yeri 17,70 m., en dar yeri 13,50 m. olan büyükçe bir uzantı olup, altında yaklaşık 1,50 m. yüksekliğinde 4,50 × 4,50 m. ölçülerinde bir oyuk bulunmaktadır.³²⁹

Yahudi geleneğine göre Sahra, Allah'ın kâinatı yaratmaya başladığı ve Hz. İbrâhîm'in kurban kestiği yer olup, Kitâb-ı Mukaddes yorumlarında Süleyman Mabedi'nin temelini teşkil ettiği kabul edilir. Haçlılar döneminde ise "Rabb'in Adalet Kürsüsü" olarak anılmıştır. İslami kaynaklarda Sahra'nın faziletine dair sahih bazı rivayetler bulunmakla birlikte, Mirac'a bu kayadan yükseldiği, kayanın asılı olduğu ve Hz. Peygamber'in ayak izinin bulunduğu gibi rivayetler zayıf veya uydurma sayılmaktadır.³³⁰

Hz. Ömer döneminde Kudüs'ün fethinden sonra, Kâ'b el-Ahbâr'ın delaletiyle Sahra temizletilmiş, Hz. Ömer de çalışmalara bizzat katılmıştır.³³¹ Günümüzde Sahra'nın güneybatı köşesinde Osmanlı yapımı bir mermer mahfaza içinde "Kadem-i Nebî" (Hz. Peygamber'in ayak izi) sergilenmekte, tam üst kısmında ise I. Ahmed'in 1609 yılında hediye ettiği sakal-ı şerif mahfazası bulunmaktadır. Kuzeydoğu köşesinde ise, Sultan II. Abdülhamid tarafından yaptırılan ve "Fatıma Mihrâbı" adı verilen küçük bir mihrap yer almaktadır.

2.1.6. Ruhlar Mağarası

Bazı rivayetlerde, Hz. Peygamber'in Mirac gecesinde bazı peygamberlerin ruhlarıyla burada buluştuğuna inanılması sebebiyle bu mekâna söz konusu isim verilmiştir.³³² Kubbetü's-Sahra'nın güneydoğu payesinde yer alan yaklaşık 1 metre çapındaki bir oyuktan, on bir basamaklı bir merdiven aracılığıyla aşağıya inilmektedir. Mağarada kibleye dönüldüğünde sol tarafta yer alan mihrap Hz. İbrâhîm'e, sağ tarafta bulunan mihrap ise Hz. Musa'ya nispet

³²⁸ İbn Mâce, "Tıb", 8.

³²⁹ Bozkurt, "Kubbetü's-Sahra", 26/305.

³³⁰ Erul, *Kudüs ve Aksâ*, 116; Aydın, *Arz-ı Mukaddes Kudüs*, 152.

³³¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, trs., 7/97.

³³² Hz. Peygamberin diğer peygamberlerin ruhaniyetleriyle görüştüğü rivayet için bk.: Buhârî, "Bed'ü'l-Halk", 6; Müslim, "İmân", 259.

edilmektedir. Özellikle düz bir mermer blok üzerine işlenmiş olan Hz. İbrâhîm Mihrâbı, en eski ve özgün örneklerden biri olarak kabul edilmektedir. Tarih boyunca kutsal addedilen bu mağara, aynı anda yaklaşık 40-50 kişinin nafile namaz kılabilceğı bir genişliğe sahiptir. Ayrıca mağaranın arka sol köşesinde, Hz. Zekerıyyâ’nın namaz kıldığını inanılan iki mermer sütunun yer aldığı, müezzin mahfeline benzer 30-40 cm yüksekliğinde bir namaz bölmesi bulunmakta olup, bu alan özellikle kadınlar tarafından büyük bir öneme sahip olmuştur.³³³

2.2. Zeytin Dağı

Kudüs’te Diyanet turlarında ziyaret edilen bir başka mekân Mescid-i Aksâ’nın doğu/güneydoğu yönünde yer alan Zeytin Dağı’dır. Tîn Sresi’nde yer alan ‘‘İncire, zeytine, Sînâ Dağı’na ve bu güvenilir beldeye yemin olsun ki’’³³⁴ ayetindeki zeytinin Kudüs’teki Zeytin Dağı’na, işaret ettiğı rivayet edilmektedir.³³⁵

Selmân-ı Fârisî’nin (. 35/656) Kudüs’n fethi sırasında bu dağda konakladığı yer, ona ait makam olarak ziyaretçileri kabul etmektedir. Yine tasavvuf tarihinde önemli bir yere sahip olan Rabia el-Adevıyye’nin (. 185/801) kabrinin de Zeytin Dağı üzerinde bulunduğu kabul edilmektedir. Her iki zatın bu mekâna nispet edilmesi, Zeytin Dağı’nın Müslümanlar nezdinde ziyaret edilen önemli bir yer olmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca Hz. İsa’nın göğe ykseldiğıne inanılan mekân olan yükseliş kilisesi de zeytin dağında bulunmaktadır. Kudüs’e hâkim olan her bir İslam devleti dönemlerinde de ilgi duyulan bu mekân, Diyanet Kudüs turlarının ziyaret rotasıdır.

Zeytin Dağı, coğrafi konumu itibarıyla Kudüs’n Eski Şehri’ne/Doğu Kudüs’e hâkim bir noktada yer almakta, buradan Mescid-i Aksâ ve civarının izlenebilmesi ziyaretçilere ayrı bir manevî haz vermektedir. Bu yönüyle Zeytin Dağı, İslam tarihinin ve kutsal coğrafyanın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir.

2.3. el-Halîl Kapısı

Diyanet Kudüs turlarında, şehirde ziyaret edilen mekânlardan birisi de Yafa Kapısı, yani el-Halîl Kapısıdır. Hz. Ömer’in 638’de, Selâhaddîn-i Eyybî’nin 1187’de Kudüs’ fethettiklerinde Kudüs’e bu kapıdan girdikleri ve Kudüs’n anahtarlarını burada teslim aldıkları nakledilmektedir. Bundan sebeptir ki kapının hemen sonrasındaki meydana ‘‘Ömer meydanı’’ ismi verilmiştir. Bu kapı aynı zamanda Kadîm Kudüs’ çevreleyen surların giriş kapılarından

³³³ Erul, *Kudüs ve Aksâ*, 120; Mehmed Paksu, *Yitik Sevdâ: Kudüs* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2011), 60; Aydın, *Arz-ı Mukaddes Kudüs*, 158.

³³⁴ et-Tîn, 95/1.

³³⁵ Ömer Faruk Haraman, ‘‘İslamiyet ve Kudüs’’, *Milel ve Nihal* 16/1 (01 Temmuz 2019), 15.

birisidir. Osmanlı döneminde özellikle yabancıların şehre girişinde kullanılan önemli bir geçiş noktasıydı. 1898 yılında Alman İmparatoru II. Wilhelm'in (ö. 1941) Kudüs ziyareti vesilesiyle, kapının önündeki kale hendeği doldurularak doğrudan geçiş imkânı sağlanmıştır. Kanûnî Sultân Süleymân (ö. 974/1566) tarafından kapının iç kısmında bulunan taş duvara “Lâ ilâhe illallah, İbrâhîm Halîlullah” (Allah’tan başka ilah yoktur, İbrâhîm Allah’ın dostudur) ibaresi yazdırılmıştır. Osmanlı idaresi, buraya gelen farklı din mensuplarına saygı göstermek amacıyla doğrudan İslam’ın temel ifadesi olan “Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Resûlullah” yazmak yerine, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam tarafından ortaklaşa peygamber kabul edilen Hz. İbrâhîm’in ismini kullanmıştır. Bu tercih, Osmanlı’nın farklı inanç gruplarına yönelik hoşgörülü ve kuşatıcı yönetim anlayışının önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.³³⁶

Kapıdan şehre girildiğinde hemen sağ ve solda görülen iki mezar, Kudüs surlarının inşasında görev alan Osmanlı mimarlarına aittir. Rivayete göre, bu iki mimar dört yıl boyunca hiçbir ücret almadan çalışmış ve vefat ettiklerinde, vasiyetleri üzerine şehrin en işlek kapısının yakınına defnedilmişlerdir. Böylece eserleriyle bütünleşerek Kudüs’ün tarihinde kalıcı bir iz bırakmışlardır.

2.4. Davud Dağı (Zion Tepesi)

Şimdilerde sinagoga dönüştürülmüş olan Hz. Davud’un kabrinin bulunduğu ve Hristiyanlarca Hz. İsa’nın havârîleriyle son akşam yemeğini yediğine inanılan oda, bu dağ üzerindedir. Hristiyan geleneğinde ekmek ve şarap ayininin doğduğu yer olarak kabul edilen bu oda, Bizans dönemi boyunca kilise olarak kullanılmış ve Osmanlıların ilk dönemlerine kadar bu işlevini sürdürmüştür. Zamanla Yahudi ve Hristiyan cemaatleri arasında mekânın paylaşımı konusunda anlaşmazlıklar yaşanmış, hatta taşlara kutsiyet atfedilerek aşırılıklara gidilmiştir. Bu durum üzerine, 8 Ocak 1524 tarihli kitabeden de anlaşıldığı üzere, Osmanlı padişahı Kanûnî Sultân Süleymân tarafından yapı mescide çevrilmiştir. Günümüzde ise bu mekân, ziyaretçilere açık bir müze olarak kullanılmaktadır.

Buraya kadarki bölümde, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın düzenlediği turlar kapsamında Kudüs’te ziyaretçilere rehberlik edilen güzergâhlardaki başlıca mekânlara değinilmiştir. Tebliğin kapsamını aşmamak için diğer önemli ziyaret noktalarına ayrıntılı olarak yer verilmemiştir. Kudüs, tarihî ve dinî açıdan son derece zengin bir şehir olup, anılmaya değer çok sayıda kutsal ve tarihî yapı barındırmaktadır. Bu çalışmada ise hem şehrin genel dokusunu hem de

³³⁶ Erul, *Kudüs ve Aksâ*, 150; Aydın, *Arz-ı Mukaddes Kudüs*, 54.

Başkanlığın rehberliğinde öne çıkan temel ziyaret noktalarını yansıtacak şekilde sınırlı bir seçki sunulmuştur.

3. el-HALİL ŞEHİRİ

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın, Kudüs ziyaretçilerine rehberlik ettiği bir başka şehir el-Halîl şehridir. Filistin’in en önemli şehirlerinden birisi olan el-Halîl, Batı Şeria’da, Kudüs’ün 32 km güneybatısında ve Gazze’nin 55 km doğusunda bulunmaktadır. İslâm, Yahudilik ve Hristiyanlık için kutsal kabul edilen önemli bir merkezdir. Hz. İbrâhim, Hz. İshak, Hz. Yakûb ve onların eşleriyle, bazı iddialara göre Hz. Yûsuf’un kabirlerinin burada bulunması, el-Halîl’e dinî açıdan özel bir değer kazandırmıştır.

1517 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren şehirde Yavuz Sultan Selim (ö. 926/1520), peygamber kabirlerini ziyaret etmiş ve çeşitli onarımlar yaptırmıştır. Halîl, günümüzde İsrail işgali altındaki bölgede Kudüs’ten sonra en yoğun Yahudi yerleşim politikalarına maruz kalan ikinci merkezdir.

Şehrin kalbinde yer alan Halîlürrahman Camii, iç avlusu ve bünyesindeki dört türbesiyle dikkat çekmektedir. Hz. İbrâhîm, Hz. Sâre, Hz. Yakûb ve eşi Hz. Lea’ya atfedilen bu türbeler, İslâm sanatının zarif mimarî örnekleri arasındadır. Ne yazık ki 25 Şubat 1994’te asker kıyafetine bürünmüş bir Yahudi yerleşimcinin sabah namazı kılan Müslümanlara ateş açması sonucunda altmış yedi kişi hayatını kaybetmiş, 300’den fazla kişi yaralanmıştır.³³⁷ Bu durumu fırsata dönüştürmek isteyen İsrail yönetimi camiye dokuz ay süreyle kapatmış, bu süre zarfında caminin üçte ikisini sinagoga dönüştürmüştür. Hz. İshak ile eşi Rebeka (Rivka)’nın kabirleri caminin kible tarafında aynı hizada, Hz. İbrâhim ile eşi Sâre’nin kabirleri cami ile sinagogun tam ortasında, Hz. Yakûb ile eşi Lea’nın kabirleri ise Yahudi tarafındadır. Yahudi bayramlarında Müslüman tarafı Yahudilere, Müslüman bayramlarında da Yahudi tarafı Müslümanlara açılmaktadır. En az bu durum kadar trajik başka bir konu ise caminin girişine X-ray ve turnike cihazları konulmuş, camiye girmek isteyen yerli ve yabancı tüm ziyaretçiler sıkı aramalara tabi tutulmaktadır. Yani hem cami hem de şehir İsrail zulmüne yakından tanıklık etmektedir.³³⁸

³³⁷ Mustafa L. Bilge, ‘‘Halîl’’, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/306.

³³⁸ Bilge, ‘‘Halîl’’, 15/305; Abdusselam Uluçam, ‘‘Halîl’’, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/307.

4. BEYTÜLAHM ŞEHİRİ

Beytlehem, İbrânîce’de “ekmek evi” anlamına gelirken, Arapça’da Beytulahm olarak ifade edilmektedir. Kudüs’ün güneyinde, deniz seviyesinden 800 metre yüksekte yer alan bu şehir, Tel Amarna tabletlerinde “tanrı Lahama’nın evi” anlamına gelen Bit ilu Lahama şeklinde anılmıştır. Verimli toprakları dolayısıyla bereketle ilişkilendirilen Beytlehem, ayrıca Beyt-Efrat adıyla da bilinmiştir. Filistin’in Galile bölgesinde aynı ismi taşıyan başka bir yerleşim yeri daha bulunmaktadır.³³⁹

4.1. Hz. Ömer Cami

Hz. Ömer’in 638 yılında Kudüs’ün fethi için gerçekleştirdiği sefer sırasında Beytulahm’e uğradığı ve burada namaz kıldığı rivayet edilir. Bu olayın hatırasına bölgede bir mihrap bulunmaktadır. Günümüzde Milat Kilisesinin karşısında yer alan bu mihrabın bulunduğu yere cami yapılmış ve ziyaretçilerin namaz kılablecekleri bir durumdadır. Meryem kıssasında anlatılan hadiselerin Beytulahm’de vuku bulduğuna inanılması sebebiyle, şehir Müslümanlar tarafından da kutsal bir yer olarak kabul edilmiştir.³⁴⁰

4.2. Mîlat (Doğuş) Kilisesi

Diyanet Kudüs turlarının ziyaret güzergahlarından birisi de Mîlat (Doğuş) Kilisesi’dir. Bizans İmparatoru I. Konstantin’in annesi Helena, 327 yılında Beytulahm’de Hz. İsa’nın doğduğuna inanılan mağaranın üzerine bir kilise inşa etmeye başlamış, 333 yılında oğlu Konstantin tarafından tamamlanmıştır. “İsa’nın Doğum Günü Kilisesi” veya “Meryem Kilisesi” olarak bilinen bu yapı, Hristiyanlar için kutsal bir merkez olmuştur.

Vaktiyle Hz. Ömer’in de içini gezdiği söylenen bu kilise Osmanlı döneminde, 400 yıl boyunca Osmanlı yönetimi altında varlığını sürdürmüştür. Osmanlı idaresi, farklı Hristiyan cemaatleri arasındaki çatışmalar nedeniyle kiliseyi çeşitli bölümlere ayırmış, bu uygulama günümüze kadar devam etmiştir. Avrupa’daki Hristiyan kralları ise zaman zaman kilisenin bakım ve onarımına destek sağlamıştır. Ancak, 1847’de kiliseden çalınan gümüş yıldız, Kırım Savaşı’na yol açan etkenlerden biri olmuştur. Bu durum, Milat Kilisesi’nin sadece dini değil, aynı zamanda uluslararası ilişkiler açısından da önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.³⁴¹

³³⁹ Abdurrahman Küçük, “Beytulahm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/86.

³⁴⁰ Erul, *Kudüs ve Aksâ*, 227.

³⁴¹ Küçük, “Beytulahm”, 6/87.

5. ERİHÂ ŞEHİRİ

Ziyaret rotasında bulunan bir diğ er Filistin Şehri Erîh a’dır. Erîh a, tarihi 10.000 yıl öncesine kadar uzanan ve dünyanın en eski yerleşim yeri olarak kabul edilen bir şehirdir. Kitab-ı Mukaddes’te ‘‘Hurma Şehri’’ olarak anılan Erîh a, aynı zamanda ‘‘Parfüm’’ anlamına gelir ve bu isim, şehrin zıtlıklarla dolu yapısını simgeler.   llerle çevrili bir vaha içerisinde yer alan Erîh a, yeşil bitki   rt s yle dikkat çeker. Batı Şeria’da, Ürdün Nehri’nin yakınında ve Lut Gölü’nün yaklaşık 8 kilometre kuzeyinde bulunan bu şehir, Erîh a Valiliğ i’nin merkezini oluşturur ve 20.000’in üzerinde bir nüfusa sahiptir. Ayrıca,   l seviyesinin 258 metre altında yer alarak dünyanın en alçak rakımlı şehri olma  zelliğ ine sahiptir. Erîh a kentinin ziyaret rotasında olmasının en önemli iki nedeni Neb  Musa K llyesini ve Lut Gölü’n  ziyaret etmektir.

5.1. Neb  Musa K llyesi

Neb  Musa K llyesi, Kudüs ile Erîh a arasındaki yol üzerinde, Lut Gölü’ne inerken deniz seviyesinden 300 metre kadar aşağıda, çıplak boz/kızıl tepeler arasında yer alır. Kudüs’e 28 km, Eriha’ya ise 7-8 km mesafededir. Burada, Hz. Musa adına inşa edilmiş bir mescid ve türbesi bulunur. İlk defa Sel hadd n-i Eyy b  döneminde Hz. Musa ile ilişkilendirilen bu cami, Meml k Sultanı Baybars tarafından yaptırılmıştır. Zamanla, han ve medrese eklemeleriyle gelişen yapı, Osmanlı döneminde ise mevcut k llye halini almıştır. 1820’de gerçekleştirilen restorasyondan sonra yıpranan k llye, son olarak 2013 yılında T KA tarafından restore edilmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de hayatı ve Firavun ile mücadelesi geniş bir şekilde anlatılan Hz. Musa’nın kabrinin tam olarak nerede bulunduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, İşlam tarihi kaynakları, Hz. Musa’nın kabrinin Erîh a ile Kudüs arasında bir bölgede olduğunu belirtmektedir. Tarihi kaynaklar, İşrailoğulları’nın Sina   l ’nde kırk yıl süren bir g  ten sonra, Hz. Musa’nın onları yanına alarak, Lut Gölü’nün güney tarafına getirdiğ ini ve burada, Hz. Musa’nın önderliğinde, Seria Nehri’nin doğusuna yerleştiklerini kaydeder. Ayrıca, Hz. Musa’nın Erîh a ile Kudüs arasında bulunan bir dağda vefat ettiğ i de belirtilmektedir. Bu dağın şimdiki k llyenin bulunduğ u yer olduğ u düşünülmektedir.³⁴²

5.2. Lut Gölü

Lut Gölü, İşrail ve Ürdün sınırları içinde yer alan hem jeolojik özellikleri hem de din  tarihteki yeriyle dikkat çeken eşsiz bir oluşumdur. Müslümanlar tarafından Hz. L t’a atfen bu adla

³⁴² Aydın, *Arz-ı Mukaddes Kudüs*, 284.

anılırken, Batılı kaynaklarda canlı yaşamın olmaması nedeniyle “Ölü Deniz” olarak bilinir.³⁴³ Tektonik kökenli olan göl, deniz seviyesinden 790 metre derinliğiyle karaların en alçak noktasını oluşturur. Gölün suları, ‰ 325’e varan tuz oranıyla dünyanın en yoğun tuzlu su küttlesidir. Bu özelliği, yüzeyde kolayca yüzmeyi sağlarken, dibe dalışı neredeyse imkânsız kılar. Kıyıları, Hz. Lût’un karısının tuz sütununa dönüşmesi gibi dinî efsanelerle özdeşleşen billurlaşmış tuz yapılarıyla kaplıdır.³⁴⁴

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Lût kavminin helâkına atıfta bulunulan bölge, Kitâb-ı Mukaddes’te de Sodom ve Gomore’nin yıkımıyla ilişkilendirilir. Arkeolojik çalışmalar, bu antik kentlerin izlerini sürmeye devam etmekte, gölün dinî ve tarihî önemini pekiştirmektedir.³⁴⁵

6. YAFİ

Yafa, Akdeniz kıyısında stratejik konumuyla tarih boyunca önemli bir liman ve ticaret merkezi olmuştur. İslam kaynaklarında “Yâfâ” veya “Yâfiyye” olarak geçen şehir, Filistin bölgesinin önemli yerleşimlerinden biridir. Hz. Süleyman’ın Kudüs’teki mabedini inşa etmek için kullandığı sedir ağaçlarının buradan getirildiği rivayet edilir. Roma, Bizans, İslam ve Osmanlı dönemlerinde canlılığını koruyan Yafa, Haçlı Seferleri sırasında da önemli rol oynamıştır. 16. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine giren şehir, narenciye üretimiyle ün kazanmıştır. Günümüzde Tel Aviv’le birleşmiş olsa da tarihî dokusu ve kültürel mirasıyla öne çıkmaktadır.³⁴⁶

Osmanlı’dan derin izler taşıyan Yafa, o günden bugüne, bünyesinde barındırdığı Bahr Camii, Mahmudiye Camii, Sıksık Camii, Cebeliye Camii, Acemi Camii, Hasan Bek Camii, Mahmudiye Sebili, Eski Hükümet Binası (es-Sarâyü’l-Kadime), Vali Konağı ve Saat Kulesi gibi önemli eserlerle ziyaretçilerine ev sahipliği yapmaktadır. Bu yapılar hem tarihi hem de kültürel açıdan şehrin zengin mirasını yansıtarak, geçmişten günümüze güçlü bir bağlantı kurmaktadır.³⁴⁷ Biz burada sadece Mahmudiye Külliyesi ve Mescidü’l-Bahr’dan bahsetmekle yetineceğiz.

6.1. Mahmudiye Külliyesi

Yafa’daki en önemli Osmanlı eserlerinden biri olan Mahmudiye Külliyesi ve Camii, diğer adıyla “Ulu Cami”, Vali Muhammed Ebû Nebbût (ö. 1239/1824) tarafından Sultan II. Mahmud (ö. 1255/1839) döneminde inşa ettirilmiştir. Günümüzde Yafa’da kalan az sayıdaki Müslüman

³⁴³ <https://www.britannica.com/place/Dead-Sea> Erişim Tarihi: 23.12.2025

³⁴⁴ Erul, *Kudüs ve Aksâ*, 230.

³⁴⁵ Mustafa L. Bilge, “Lut Gölü”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/230; Erul, *Kudüs ve Aksâ*, 230.

³⁴⁶ Ebru Altan, “Yafa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/171.

³⁴⁷ Aydın, *Arz-ı Mukaddes Kudüs*, 289.

Filistinlinin adeta bir sığınağı konumunda olan cami, çift kubbesi, çift mihrâbı ve özgün avlusu ile zamana, yalnızlığa ve vefasızlığa direnen nadide bir yapıdır. Mahmudiye Camii, bugünkü mimari görünümünü 1812 yılında, Sultan II. Mahmud devrinde gerçekleştirilen yenileme çalışmaları sayesinde kazanmıştır. Bu yenileme faaliyetlerine ilişkin bilgi, caminin güney duvarındaki kapı üzerinde yer alan kitâbede kayıtlıdır. Kitabenin ilk satırında, ‘‘Bu mescidin binası, Müslümanların dinini koruyan Sultan Mahmud Han’ın saltanatı döneminde yenilendi. Allah onu Aziz’r-Rahman ile muzaffer kılsın...’’ ifadesi yer almaktadır.³⁴⁸

6.2. Mescidü’l-Bahr (Deniz Camii)

Yafa’nın en eski camisi olduğu düşünülen Mescidü’l-Bahr, 16. yüzyılda inşa edilmiştir. Caminin mimari yapısına daha sonra ikinci bir kat ve minare eklenmiştir. Zamanla harap duruma gelen cami, 1997 yılında restore edilerek bugünkü hâline kavuşmuştur. Caminin yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1675 yılına ait bir resimde yer alması, onun bu tarihten önce var olduğunu göstermektedir. Mescidü’l-Bahr, Yafa’nın Osmanlı dönemine ait mimari mirasının önemli bir örneğidir. Caminin mimarisi, Osmanlı cami geleneğini yansıtan unsurlar taşımaktadır. Yapının restorasyonu, tarihi ve kültürel mirasın korunması açısından büyük önem taşımaktadır.

SONUÇ

Özelde Kudüs, genelde ise onu tarih boyunca bağrında taşıyan Filistin coğrafyası, İslâm dünyasında yalnızca kutsal bir mekân olmanın ötesinde, mmet bilincinin diri tutulduğu sembolik bir merkez olagelmıştir. Müslüman devletler tarih boyunca Kudüs’ muhafaza etmek ve imar etmek için büyük bedeller demiş; şehir, kimi zaman İslâm ümmetinin birlik ve dirliğinin aynası, kimi zaman da dağınıklığının ve zayıflığının acı bir göstergesi olmuştur. Bu sebeple Kudüs’n zgr olduğu dönemler ümmetin izzetini, işgal altında bulunduğu dönemler ise ümmetin zaafını temsil eden bir gösterge olarak algılanmıştır.

İslâmî kaynaklarda faziletine geniş yer verilen bu mübarek şehrin işgal altında kalması, Müslüman kültürle yetişmiş bir fert için tarih boyunca sıradanlaştırılabilecek bir durum olmamıştır. Nitekim geçmişte hac ve umre maksadıyla kutsal beldelere yönelen Müslümanlar, imkânlar ölçüsünde Kudüs’ de bu yolculukların ayrılmaz bir parçası hâline getirmiş; kimi zaman ihrama Kudüs’te girerek bu şehri ibadet bilincinin merkezine yerleştirmişlerdir. Bu tutum, Kudüs’n Müslüman zihnindeki yerinin yalnızca mekânsal değil, derin bir mânevî aidiyetle şekillendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

³⁴⁸ Aydın, *Arz-ı Mukaddes Kudüs*, 291; Erul, *Kudüs ve Aksâ*, 234.

Tüm bu tarihî ve dinî gerçekler dikkate alındığında, dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan Müslümanların Kudüs ile olan irtibatlarının canlı tutulmasının zaruri bir ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, ülkemizde Kudüs bilincinin güçlendirilmesine katkı sağlamak amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2015 yılından itibaren başlattığı Kudüs ziyaretleri ve Kudüs bağlantılı umre organizasyonları, son derece anlamlı ve stratejik bir adım olarak değerlendirilmelidir. Her ne kadar savaş ve çatışma dönemlerinde bu faaliyetler zorunlu olarak kesintiye uğramış olsa da Başkanlığın temel yaklaşımında Kudüs ile irtibatı diri tutma iradesinin korunmuş olduğu açıkça görülmektedir.

Söz buraya gelmişken Diyanet'in Kudüs turlarındaki verimliliğin artması ve daha etkin bir Kudüs bilincinin inşası noktasında öneri mahiyetinde birkaç madde sıralayarak tebliğimizi nihayetlendirebiliriz:

1. Kudüs bilincini derinleştirmeye yönelik eğitim programları yaygınlaştırılmalı; ziyaret öncesinde katılımcılara Kudüs'ün tarihî, dinî ve kültürel arka planını kuşatıcı biçimde ele alan seminerler sunulmalıdır. Böylelikle katılımcıların yalnızca gezi için değil, şuurlu ve sorumluluk sahibi ziyaretçiler hâline gelmeleri sağlanmalıdır.
2. Gençlere yönelik özel Kudüs ve Filistin bilinci programları düzenlenmelidir. Üniversite öğrencileri, genç din görevlileri ve imam hatip öğrencileri bu programlara yönlendirilmelidir. Gençlerin Kudüs bilincini artırmak amacıyla özel temalı “Kudüs Gençlik Kampları” organize edilmelidir.
3. Kudüs'ün İslam tarihinde ve günümüzdeki önemini anlatan kitap, belgesel, film ve kısa video içerikleri hazırlanarak camilerde, sosyal medya platformlarında ve eğitim kurumlarında yaygınlaştırılmalıdır. Kudüs merkezli hutbeler, vaazlar ve dinî sohbetler düzenli aralıklarla camilerde işlenmelidir.
4. Kudüs bağlantılı umre turlarında Kudüs'te geçirilen süreler artırılmalı, ziyaret edilen mekânlar çeşitlendirilmelidir. Organizasyonlar sırasında Filistin halkıyla doğrudan temas imkânı sağlanarak Müslüman kardeşlik bilinci güçlendirilmelidir.
5. İlkokuldan lise düzeyine kadar din kültürü ve tarih derslerinde Kudüs'ün İslâm tarihindeki yeri daha sistematik biçimde ele alınmalı; yardımcı ders materyalleri hazırlanmalıdır.
6. Kudüs'e dair belge, fotoğraf, hatıra, seyahatname ve ilmî içeriklerin yer aldığı dijital bir “Kudüs Hafıza Portalı” oluşturulmalıdır. Bu platform, akademisyenler ve gençler için açık erişimli bir kaynak hâline getirilmelidir.

7. Diyanet, sivil toplum kuruluşları ve vakıflarla ortak projeler geliştirerek Kudüs’e dair farkındalık çalışmalarını daha geniş kitlelere ulaştırmalıdır.
8. Gerçekleştirilen Kudüs ziyaretleri ve eēitim programlarının etkisini ölçen deēerlendirme raporları hazırlanmalı; bu raporlar doērultusunda programlar sürekli geliştirilmelidir.
9. Farklı lkelerden Müslümanların katılımıyla ortak Kudüs ziyaretleri ve bilinç programları düzenlenerek mmet bilinci uluslararası düzlemde pekiştirilmelidir.
10. Kudüs’n yalnızca kriz dönemlerinde deēil, yılın belirli gün ve haftalarında düzenli olarak gündeme taşınmasını saēlayacak ‘‘Kudüs Haftası’’ gibi tematik etkinlikler planlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Altan, Ebru. “Yafa”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 43/171-174. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Askalânî, İbn Hacer el-. *Fethu’l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi ’l-Buhârî*. Beyrut, 1379.
- Aydın, Erkan. *Arz-ı Mukaddes Kudüs*. İstanbul: Çığır Yayınları, 2019.
- Bilge, Mustafa L. “Halîl”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 15/305-307. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Bilge, Mustafa L. “Lut Gölü”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 27/230. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bozkurt, Nebi. “Kubbetü’s-Sahre”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 26/304-308. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Bozkurt, Nebi. “Minber”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/103. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Erul, Bünyamin. *Kudüs ve Aksâ*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. baskı., 2019.
- Haraman, Ömer Faruk. “İslamiyet ve Kudüs”. *Milel ve Nihal* 16/1 (01 Temmuz 2019), 9-30. <https://doi.org/10.17131/milel.584961>
- Harman, Ömer Faruk. “Kudüs”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 26/323-327. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- İbn Kesîr. *el-Bidâye ve’n-Nihâye: Büyük İslâm Tarihi*. çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, trs.
- İbn Kesîr. *el-Bidâye ve’n-Nihâye: Büyük İslâm Tarihi*. çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, trs.
- İbn Manzûr, Ebü’l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrerem b. Ali El-Ensâri. *Lisanü’l-arabu’l-muhît*. Beyrut: Dâru Lisâni’l-Arab, 1970.
- Küçük, Abdurrahman. “Beytülahm”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 6/86-88. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Nebi Bozkurt. “Mescid-i Aksâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/268-271. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Paksu, Mehmed. *Yitik Sevda: Kudüs*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2011.

R   , Fahreddin er-. *Tefs r-i Keb r: Mef t hu’l-Gayb*. ed. Ahmed Hilmi G n y.  ev. L tfullah Cebeci - Sadık Kılıç. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.

R   , Fahreddin er-. *Tefs r-i Keb r: Mef t hu’l-Gayb*. ed. Ahmed Hilmi G n y.  ev. L tfullah Cebeci - Sadık Kılıç. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

R   , Fahreddin er-. *Tefs r-i Keb r: Mef t hu’l-Gayb*. ed. Ahmed Hilmi G n y.  ev. L tfullah Cebeci - Sadık Kılıç. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

Taber , Eb  Ca’fer Muhammed bin Cer r’ t-. *Tarih-i Taber *.  ev. M. Faruk G rt n .  stanbul: Sağlam Yayınları, trs.

Uluçam, Abdusselam. ‘‘Hal l’’. *TDV  sl m Ansiklopedisi*. 15/307-309.  stanbul: TDV Yayınları, 1997.

**Kevser
ÖZÜDOĞRU**

• *Amasya Üniversitesi*

BİR ÜMMETİN SINAVI: FİLİSTİN DAVASINDA MÜSLÜMAN OLMAK

BİR ÜMMETİN SINAVI: FİLİSTİN DAVASINDA MÜSLÜMAN OLMAK**Kevser ÖZÜDOĞRU****zet**

Filistin Ortadoğu bölgesinde yer alan birçok inanç sistemi için kutsal kabul edilen değerlere ve mekanlara sahip bir ülkedir. Filistin Müslümanlar için de çok önemli bir inanç merkezidir. Müslümanlar için sadece toprak değeri olan bir meseleden ziyade ümmetin ortak davası ve mücadelesidir. Müslümanların ilk kiblesi olan Mescidi Aksa’yı da içinde barındıran Filistin tarihin her döneminde İslam’ın önemli merkezlerinden biri olmuştur. Dn ve bugünüyle Filistin davası Müslüman olan ve olmayan bütün halklara gösterdiği özgürlük mücadelesiyle örneklik teşkil etmiştir. Özellikle son yüzyılda yaşanan işgal, zulm, insani ve siyasi sorunlar, insan hakları ihlalleri Filistin’i Müslüman coğrafyada mütemadiyen kanayan bir yara haline getirmiştir. Tüm dünyanın gözleri önünde bir özgürlük destanı yazan Filistin’in bu mücadelesi İslam dünyasında büyük ses getirmiş ve Filistin sorunu artık Filistin davası ismiyle anılır hale gelmiştir. Filistin’i savunmak sadece İslami bir mesele değil aynı zamanda insani bir görevdir. Peki Müslümanlar bu mücadelenin neresinde? Bu makalede Filistin’in tarihi, İslam camiasındaki önemi ve günümüzde karşı karşıya kalınan sorunlar ele alınmaktadır. Ayrıca Müslümanların Filistin davasına karşı görevleri, maddi, manevi yardımları ve tam olarak nerde, ne şekilde durdukları, sergiledikleri tutum ve davranışlar aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Filistin, İsrail, Kuds, Mescid-i Aksa, Müslüman mmeti, Direniş

Abstract

Palestine is a country in the Middle East region with values and places considered sacred for many belief systems. Palestine is also a very important center of faith for Muslims. For Muslims, it is a common cause and struggle of the ummah rather than just a territorial issue. Palestine, which includes the first Qibla of Muslims, Al-Aqsa Mosque, has been one of the important centers of Islam in every period of history. With its past and present, the Palestinian cause has set an example for all Muslim and non-Muslim peoples with its struggle for freedom. Especially in the last century, the occupation, oppression, humanitarian and political problems, human rights violations have turned Palestine into a continuously bleeding wound in the Muslim geography. This struggle of Palestine, which wrote a freedom epic before the eyes of the whole world, has made a great impact in the Islamic world and the Palestinian issue has now come to be known as the Palestinian cause. Defending Palestine is not only an Islamic issue but also a humanitarian duty. Where are Muslims in this struggle? This article discusses the history of Palestine, its importance in the Islamic community and the problems it faces today. It also discusses the duties of Muslims towards the Palestinian cause, their material and moral support, and where and how they stand and their attitudes and behaviors.

Keywords: Palestine, Israel, Al-Quds, Al-Aqsa Mosque, Muslim Ummah, Resistance

GİRİŞ

Filistin tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış içinde birden fazla inanç sistemi için kutsal kabul edilen değerler barındıran bir Ortadoğu ülkesidir. Müslümanların ilk kiblesi Mescit-i Aksa’yı sınırları içinde bulunduran Filistin Müslümanlar için önemli ve öncelikli bir mesele halini alır. 19.yüzyıl ve sonrasında sistemli bir şekilde başlatılan işgal, soykırım ve insan hakları ihlalleri Müslümanların bu dava için artık daha fazla ses yükseltmeleri gerekliliğini ortaya koymuştur. Yahudilerin Filistin bölgesinin tüm haklarının kendilerine ait olduğu düşüncesi bu bölgede sistemli bir soykırım faaliyeti yürütmelerine sebep olmuştur. Özellikle 7 Ekim 1923 ve sonrasında İsrail işgal güçleri tarafından başlatılan işgal İslam dünyasının ivedilikle bu mesele ile ilgili adımlar atmalarını gerekli kılmaktadır. Bu bildiri de Filistin’in Müslümanlar açısından önemi, tarihsel bağlamı, siyasi durumu ve İslam dünyasının sorumlulukları ele alınacaktır.

1. FİLİSTİN’İN MÜSLÜMANLAR İÇİN ÖNEMİ

1.1. Kudüs ve Mescit-i Aksa

Dün ile bugün arasında kurulan ebedi bağın kendini en güzel şekilde ifade ettiği yer olan Kudüs, tevhit dinlerinin merkezi ve tüm semavi dinler için kutsal kabul edilen kadim bir inanç merkezidir. Kudüs, İslam’ın ve insanlığın ortak değerlerinin sembolü haline gelen kutlu bir beldedir.

Kudüs şehrinin yaklaşık olarak MÖ 3000’lerde kurulduğu, MÖ 1800’lerde ise Hz. İbrahim’in bu bölgeye göç ettiği kabul edilmektedir.³⁴⁹ Kudüs şehri kurulduğu günlerde de Yahudi inancı için bu kadar önemli miydi yoksa bu şehri onlar için önemli kılan bir dönüm noktası olmuş muydu? Yahudi inanç geleneğinde İbrahim Peygamberin bu bölgeye yerleşmesiyle bu şehre kutsallık atfedildiğine inanıldığı düşünülmektedir.Hz. Süleyman zamanında mabedin inşası Kudüs’e ayrı bir kutsallık atfetmiş, bir taraftan Dâvûd’un saltanatının ebediyen devam edeceğine dair Tanrı’nın vaadi olması, diğer taraftan mabedin Tanrı’nın ebedî mekânı olarak kabulü şehri kutsallaştırmıştır.³⁵⁰ Hristiyanlığın tarih sahnesine çıkmasından sonra Kudüs İsa Mesih ile olan bağlantısı sebebiyle bu ikinci inanç sistemi için de önemli olmaya devam ettiği bilinmektedir. Hristiyanların Kudüs’e yükledikleri anlam, kurulacak olan Mesih krallığının merkezi olması bu şehri dünyadaki diğer yerlerden daha önemli ve öncelikli hale getirir.

³⁴⁹Şemsettin Günaltay, *Yakın Şark Suriye ve Filistin III* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1947), 53.

³⁵⁰Ömer Faruk Harman, “Diyanet İslam Ansiklopedisi”, *Kudüs*, 2002, 323-327.

Müslümanlar için ise bu kadim şehir öncelikle ilk kibleleri olması ve miraç hadisesinin merkezinde olması gibi gerekçelerle kutsallık ifade eder. Tarihi veriler incelendiğinde Kudüs'ün birçok kez farklı devletlerin yönetimi altına girdiği görülür. Şehre Hristiyanların hâkim oldukları dönemde Yahudilerin şehre girmelerine belli şartlarla izin verirler ve asla sükunetin sağlandığı bir dönem olmaz tam anlamıyla bir kıyım yaşanır.³⁵¹ Bugün bütün dünya ile birlikte bizim de şahit olduğumuz gibi Yahudilerin de Kudüs'e hâkim oldukları dönem ve dönemler zulmün hüküm sürdüğü zamanlardır. Kudüs'te, Müslümanların hâkimiyetinde ise asırlar boyunca üç dinin mabetleri bir arada bulunmuş ve her dinin mensupları, özgürce ve hoşgörü içinde birlikte yaşamışlardır. Bugün azgın bir azınlığın elinde, insanlığı mahcup eden görüntülere sahne olan selam şehri Kudüs, 637 yılında Hz. Ömer (r.a.) tarafından Bizanslıların elinden alınıp İslam devletinin topraklarına dâhil edildiğinde, şehirdeki herkese mutlak din hürriyeti ve güven içinde yaşayacaklarına dair yazılı emân verilmiştir.³⁵² Hz. Muhammed bu tarihten önce vefat ettiği için ne yazık ki Kudüs'ün İslam beldesi olduğu döneme şahitlik edememiştir.

Kudüs bir şehir hüviyetiyle kurulduğu günden bugüne farklı birçok isim ve tanımlamalara maruz kalmıştır. Yapılan bu isim ve tanımlamalar dinden dine, dilden dile farklılıklar göstermiş olup bu konuda bir ifade birliği henüz sağlanamamıştır. Ama bugün hala Kudüs bu vasat ifadelerin, terimlerin, tanımların, kavramların çok üstündedir. Belki de sormamız gereken asıl soru, Kudüs'e bir isim vermek, tanımlamak ya da anlatmak mı zor yoksa Kudüs olmak mı daha zor! Seyyahları, şairleri, aşıkları ve daha nicelerini kendine meftun kılan güzelliği zamanların üstünde olan bu şehir için yapılan, yazılan övgüler bitmeyecektir. Şüphesiz bunların içinde merhum şair Sezai Karakoç'un "Gökte yapıлып yere indirilen şehir" tanımlanması çağlar üstü bir tasvir olarak varlığını devam ettirmektedir.

Peki Mescid-i Aksa bu mücadelenin neresinde! Beytü'l-Makdis Kuran-ı Kerim'de Mescid-i Aksa şeklinde ifade bulmuştur.³⁵³ İslâm âlimleri, Kur'an-ı Kerim'de el-Mescidü'l-aksâ adıyla anılan ve çevresinin mübarek kılındığı belirtilen yerin Beytülmakdis olduğu konusunda ittifak halindedir. Arapça **aksa** "uzak" anlamındadır ve mâbedin Mekke'ye uzaklığından dolayı bu ad verilmiştir.³⁵⁴

Düşünmeden edemiyor insan kelime anlamı uzak olduğu için mi Ümmetin dünyasına böylesine uzak kaldı bu mahzun ve mazlum Mescit! Üç semavi dinin kutsalı, Müslümanların

³⁵¹Simon Sebag Montefiore, *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi* (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016), 37.

³⁵²Acar Tanlak, "İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi", 1988, Tarihi Belge.

³⁵³*Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), İsra 17/1.

³⁵⁴Nebi Bozkurt, "Diyanet İslam Ansiklopedisi", *Mescid-i Aksa* (Ankara, 2004), 29/268-271.

ilk kiblesi, Hristiyanlar ve Yahudilerin tapınak tepesi. Herkes için bu kadar önemli peki neden Aksa bu kadar yalnız! Herkes için bu kadar önemli peki neden hala Aksa’nın bahçesinde her din ve her dilden çocuklar koşup oynayamıyor! Herkes için bu kadar önemli peki neden Aksa bizi birleştiremiyor! Müslümanların şehre hâkim olduğu dönemde farklı inançlara mensup insanlar barış içinde yaşıyabilmişken bizler bugün övündüğümüz bir çağın insanları olarak bunu neden mümkün kılamıyoruz!

Mescid-i Aksâ, Yahudi kutsal kitabında geçen ve Hz. Davut’ın yapmak isteyip yapamadığı ama oğlu Hz. Süleyman’ın yaptırdığı kutsal mabedin yeri olması (Süleyman Mabedi) nedeniyle Yahudilik ’teki bazı ibadetlerin bu alanda yapılmasının zaruri hale gelmiş olmasından dolayı burası Yahudi inancında kutsal sayılmıştır.³⁵⁵ Kudüs’e İslam sancağı dikildikten sonra, Roma ordusu tarafından yıkılan mescit kalıntılarının olduğu bu yer temizlenerek, Hz. Ömer (r.a) tarafından bir mescid yaptırılmıştır. Emevîler döneminde ise, Halife Abdülmelik b. Mervan, mescidin bulunduğu yerdeki bu ahşap camiye yıktırarak yerine Kubbetü’s Sahra’yı inşa ettirmiştir.³⁵⁶

Kudüs ve Mescid-i Aksa’nın kutsallığına ayet ve hadislerde de vurgu yapılmıştır. rnek olması açısından birkaç tanesini buraya almakla konunun daha iyi anlaşılabileceğini düşünüyoruz. İsrâ Suresinde şu şekilde geçer:” Kulunu bir gece, Mescid-i Haram’dan kendisine bazı ayetlerimizi göstermek için çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa’ya götüren Allah, her türlü eksiklikten uzaktır. şüphesiz O, işiten ve görendir.”³⁵⁷ Görüldüğü gibi ayet-i kerime İsrâ ve Mirac hadisesini anlatır ama aynı zamanda ‘‘evresini mübarek kıldığımız’’ ifadesiyle de Mescid-i Aksa’nın önemine ve kutsiyetine vurgu yapar. Allah Resulünün hadislerinde de Mescid-i Aksa geniş yer bulan konulardandır. Ebu Hüreyre’den gelen bir rivayette Allah Resulü şu şekilde buyurur: ‘‘Yeryüzünde ancak şu üç mescide yolculuk için özel hazırlık yapılır.: Mescid-i Haram, benim mescidim (Mescid-i Nebevi) ve Mescid-i Aksa.”³⁵⁸ Yine başka bir hadis-i şerifte de şu şekilde geçer: ‘‘Ey Allah’ın Resulü! Bize Beytü’l-Makdis hakkında bilgi ver’’dedim. Resulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ‘Orası mahşer ve menşer (toplanma ve dirilme) yeridir. Oraya gidin ve orada namaz kılın. Çünkü orada kılınan bir namaz, başka yerlerde kılınan bin namaza denktir.’’³⁵⁹ İncelediğimiz hadislerde Mescid-i Aksa’nın diğer mescitler

³⁵⁵Şemsettin Günaltay, *Yakın şark Suriye ve Filistin III*, 203.

³⁵⁶Hande Nuran Alparslan, * Mescit ile İlgili Rivayetler ve Değerlendirilmesi* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 12.

³⁵⁷17/1.

³⁵⁸Eb Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-saħîħ, Fadlu’s- Salat fî Mescidi Mekke ve ’l-Medine*, ts., blm. 6 Hadis No. 1189.

³⁵⁹Eb Abdillâh Muhammed bin Yezid el-Kuzvîni, *Sünenü İbn Mâce Ktab İkameti’s-Salat ve’s-Sünnetü Fîhâ*, ts., blm. 196 Hadis No:1407.

içinde farklı ve özel bir yerinin olduğu, Kudüs ile kurulan kıyamet ve ahiret bağlantısı ve hem bu şehir hem bu mescitte ibadet etmenin fazileti vurgulanan noktalardandır. Allah Resulünün konuyla ilgili başkaca hadisleri de vardır ama biz örnek olması açısından birkaç tanesini zikretmekle yetineceğiz.

Kudüs ve Mescid-i Aksa Müslümanların ilk kiblesi olmasıyla, Miraç gecesine ev sahipliği yapmasıyla, hadislere konu olan üç mescitten biri olmasıyla, mahşeri bir anlam yüklenmesiyle, direniş kelimesinin vücut bulmuş hali olmasıyla ve daha sayamayacağımız onlarca sebepten dolayı Müslüman Ümmeti için dün olduğu gibi bugünde çok önemli bir yere sahiptir. Batının sevgi dili geçmişte olduğu gibi şimdi de insanlığı sevgi kelimesinin anlamını sorgulamaya itmiştir. Batı olarak ifade etmeye çalıştığımız Yahudi ve Hristiyanların kendi dönemlerinde hem birbirlerine hem farklı ırk ya da kültürden gelen insanlara yaptıkları zulümler gösteriyor ki, Batının kutsalı olarak ifade etmesine rağmen Filistin ve Kudüs’e insanlık onuruyla bağdaşmayan böylesine bir yıkımı reva görmeleri bu selam beldesinin yönetiminin artık tekrardan ve ebediyen Müslüman Ümmetinin elinde olması fikrini güçlendirir niteliktedir.

2. FİLİSTİN’İN TARİHSEL VE SİYASİ SÜRECİ

Adını, milâttan önce XII. yüzyılda Kavimler göçü sırasında deniz yoluyla buraya gelen Filistler’den alır. Tarih öncesi devirlerden itibaren çeşitli kavimlerin göçlerle gelip yerleşmesine ve bunlara karşı harekete geçen başka üstün güçlerin istilâ ve fetihlerine mâruz kalmıştır. Bu durumun başta gelen iki önemli sebebi, bölgenin Arap coğrafyası içinde sahip bulunduğu stratejik konumu, üç büyük semavi dinin gerek doğuş gerekse gelişmesinde oynadığı önemli rol ve içinde barındırdığı kutsal yerler (belki de bu sebeple bölgenin bir başka adı da “arz-ı mev’ûd” veya “arz-ı mukaddes”tir) şeklinde özetlenebilir. “Filistin denen topraklar esas itibariyle, Suriye ile Mısır ve Akdeniz ile Şeria nehri arasında kalan topraklardır.”³⁶⁰

İsrailoğulları Filistin’e ilk olarak M.Ö. 2000’lerde gelmişlerdir ve farklı yönetimler döneminde diasporada kalmışlardır. Haçlı saldırıları sırasında çeşitli zulümlere maruz kalan Yahudiler aynı senaryoyu II. Dünya Savaşında Hitler Almanya’sında da görmüşlerdir. Yahudiler Hz. Ömer’in Kudüs’ü fethetmesi ile başlayan ve Osmanlı Devleti ile devam eden, süreçte en huzurlu zamanlarını geçirmişlerdir.³⁶¹

Filistin tarih boyunca Eski Mısır, İsrail, Yunan, Bizans, Roma, Arap, Haçlı, Eyyubi, Memluk ve Osmanlı Devleti başta olmak üzere pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. 19.

³⁶⁰M. Lutfullah Karaman, “Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi”, *Filistin* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1996), 13/89-103.

³⁶¹Sevinç Alkan Özcan vd., *Siyonizm Düşünden İsrail Gerçeğine Filistin* (İstanbul: İHH Yayınları, 2010), 17.

yüzyıldan itibaren bölgede yaşanan önemli değişimler Filistin’in kaderini son derece olumsuz etkilemiştir. Balfour Deklarasyonu’yla birlikte 1948’de Nakba’dan (Büyük Felaket) sonra lke İbrani devletinin kontrolüne girmiş ve ondan geriye kalan Filistin topraklarını 1967’de İsrail devleti kontrol altına almıştır.³⁶²Biz İsrail işgali öncesi ve sonrası Filistin tarihine dikkat çekmek istiyoruz.

Yahudilerin Filistin’e göç etme tarihinin başlangıcı binlerce yıl öncesine kadar gitmektedir. Ancak XIX. yüzyılın son çeyreğine gelinceye kadar, Osmanlı Devleti’nin gündeminde Yahudi bağlantılı bir Filistin meselesi yoktu. Bu dönemde, hatta devletin yıkılışına kadar Osmanlı Devleti’nin Filistin toprakları dışında bulunan Yahudiler azınlık olarak rahat şartlarda yaşadılar. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde herhangi bir bölgede çoğunluğu oluşturmadıklarından ve ayrılıkçı bir hareket de geliştirmediklerinden Osmanlı tebeasından olan Yahudilerle devletin ciddi bir sıkıntısı olmamıştı.³⁶³ Filistin’de bir Yahudi devleti kurmak fikrinin temelinde Siyonizm fikir hareketinin olduğunu düşünüyoruz bu sebeple bu kavramı tanımlamanın gerekli olduğu kanaatindeyiz. Siyonizm; Yahudi halkının ‘‘tarih yurtlarına dönüşü’’ manasında Filistin’de Yahudi devleti kurmayı hedefleyen siyas hareketi belirtir.Sistemli bir siyas hareket olarak Siyonizm’in kurucusu Theodor Herzl’dir.³⁶⁴

II. Abdülhamid (1876-1909), saltanatının ilk yıllarında Filistin’de Yahudi yerleşimine dair bir problemle karşılaştı. Padişah’a bu konuda kendisine sunulan teklifleri reddetti. Yıllar sonra aynı teklifle Siyonist lider Teodor Herzl tarih sahnesine ıktı. Herzl, yerleşim izinlerine karşılık Sultan’a Osmanlı dış borçlarını ödemeyi, Osmanlı devleti ile ilgili basında olumlu haberler yapmayı teklif etmiş fakat II. Abdülhamit bu teklifi kabul etmemiştir.³⁶⁵Cennet mekn sultan Abdülhamid Han Filistin meselesine sadece siyasi bir bakış açısıyla yaklaşmamış aynı zamanda ahlaki bir duruş sergilemiş, Filistin topraklarının satılık olmadığını, Müslüman ümmetinin birlik ve beraberliğinin bütün menfaatlerin ötesinde olduğunu dost düşman bütün dünyaya ya çok net bir şekilde göstermiştir. Abdülhamid Han’ın bu konuda gösterdiği hassasiyet o günün şartlarında doğru değerlendirilememiş olabilir ama bugün bütün dünya ile birlikte bir film seyrederek gibi seyrettiğimiz soykırım, zulm, işgal bizlere bunun ne kadar yerinde bir karar olduğunu göstermiştir. Ve bugün yaşanan bu soykırım bizlere bir kez daha gösterdi ki Ortadoğu’da yaşanan bir Filistin sorunu değil, bir İsrail sorunudur.

³⁶²Hebah Ahmad, *Filistin Sorununun Tarihi Gelişimi ve Ürdün’deki Filistinli Mlteçiler* (Karabük Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 18.

³⁶³ř.Tufan Buzpınar, ‘‘II. Abdülhamid Döneminde Filistin’e Yahudi G Meselesi (1878-1908)’’ 5 (2011), 191-213.

³⁶⁴M. Lutfullah Karaman, ‘‘Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’’, *Siyonizm* (İstanbul, 2009), 37/329-335.

³⁶⁵Mustafa Armağan, *Abdülhamid’in Kurtlarla Dansı* (İstanbul: Ufuk Kitap, 2006), 164-165.

Birinci Dünya Savaşının Osmanlı Devleti açısından yenilgi ile sonuçlanmasından sonra Filistin toprakları ile ilgili tasarruf yetkisini de kaybetmiştir. Birinci dünya savaşının ardından Milletler Cemiyetinin kararıyla İngiliz mandasına bırakıldı. İngiltere Temmuz 1920 tarihinden itibaren Filistin’de bir sivil manda yönetimi kurdu ve buna uygun bürokrasiyi faaliyete geçirdi. Arkasından Yahudilerin Filistin toprakları ile tarihi bağları olduğunu ve dolayısıyla yeniden yurt edinmeye hakları bulunduğunu ileri süren Balfour Bildirisi’ni manda hukukunu belirleyen metne dahil etti; ayrıca bunu gerçekleştirmeye yönelik şartları oluşturacak ve göçle gelen Yahudilere toprak edinme imkânı sağlayacak maddeler ekledi. Milletler Cemiyeti’nin manda yönetimleri için öngördüğü şartlara tamamen aykırı olan yönetim Filistin’de hukuk dışı bir gelişmenin de başlangıcı oldu. Bundan sonra göçler daha da hızlandı ve Yahudi nüfusu 1925’te 104.000’e ulaştı. ³⁶⁶İngiltere’nin attığı bu adımla Filistin’de bir Yahudi devleti kurulmasını açıkça desteklediği aşikardır. Yaşanan bu ve benzeri gelişmeler gösteriyor ki İngiltere sadece Yahudi göçüne izin vermekle kalmamış Filistin topraklarında kurulacak olan Yahudi devletinin imar ve iskanına da tam destek vermiştir. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda İngiliz yönetimi altında bir devlet yapısıyla filizlenen Yahudi yerleşimi Araplara kıyasla daha organize ve desteklenmiş bir yapıya sahip oldu. İsrail bu şekilde hakkı olmayan topraklarda var oldu.

Bölgede yaşanan Arap-Yahudi çatışmaları, Filistin halkının haklı mücadelesi, hakkında söylenmiş onlarca güzel iltifatın bulunduğu bu Ortadoğu cennetini hiç hakketmediği muamelelere maruz kalmasına sebep oldu, bölgede yaşanan karışıklığı bahane eden İngiliz hükümeti bölgeden çekilirken, yıl 1948’i göstermiş ve varoluşundan kuruluşuna bütün devletleşme süreci gayri meşru olan İsrail devleti kurulmuştur. ³⁶⁷

İsrail devleti öncesi ve sonrasıyla hakkı olmayan topraklarda kurulan, çeşitli hile ve oyunlarla, ağır vergilerle Filistin halkının sahip olduğu bütün varlıklarını ellerinden almaya ant içmiş bir yapılanmadır. Yahudi yerleşimciler Filistin topraklarında önceleri azınlıkken şimdilerde yapılan zulüm ve uygulanan soykırım politikası ile ana yurtlarında Filistinliler azınlık konumuna gelmişlerdir. Takvimler 7 Ekim 2023’ü gösterdiğinde Hamas’ın İsrail’e karşı başlattığı “Aksa Tufanı” ile Filistin meselesinde yeni bir sürecin başladığını söyleyebiliriz. İsrail’in cevabı gecikmemiş ve aslında kuruluşunun öncesinde başlattığı ve kuruluşuyla birlikte sistematik olarak devam ettirdiği işgal ve soykırım politikası başlamıştır. Buraya kadar anlattığımız kısım da gösteriyor ki her şey 7 Ekim 1923’ te başlamadı. Bu tarih sadece bir sonuç ifade eder. Tüm dünyanın gözleri önünde tek isteği kendi öz vatanlarında yaşamak olan, mahzun ve mazlum bir coğrafyanın getirildiği, mahkûm edildiği son noktadır.

³⁶⁶M. Lutfullah Karaman, “Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi”, 1996, 13/89-103.

³⁶⁷Roger Garaudy, *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2023), 167.

3. MÜSLÜMAN ÜMMETİN’İN SORUMLULUKLARI

3.1. Dua ve Manevi Destek

Filistin’de kaç nesil savaşa doğdu, kaç nesil savaşıla büyüdü bilinmez. Filistin’de genç kızlar kanaviçeli kefenler işledi çeyizlerine. Ülkelerinden sürgün edilip çıkarılan, canı pahasına ülkesinde kalabilmek için direnen, imkansızlıklar içinde yurdunu ve inandığı değerleri savunan, tüm dünyaya ve İsrail’e direnişin ne demek olduğunu gösteren kadim millet. Filistin halkı yapması gerekenden fazlasını yapmadı mı sizce de? Peki biz bu direnişin neresindeyiz!

Müslüman ümmeti inancı gereği duaya kıymet veren, duanın gücüne inanan bir topluluktur. Öncelikle dualarımızla Filistin halkının yanında olmalıyız. Bu dava sadece bir toprak meselesi olarak değerlendirilemeyecek kadar insani ve İslami yönü ağır basan bir değerdir. Dualarımız sadece Filistin halkına değil aslında bize de çok şey katabilir. Zaman zaman kendimizi yetersiz hissettiğimiz anlar olabiliyor, bu kadar acının, bu kadar zulmün bir karşılığı olmalı diye düşünmekten kendimizi alamayışımızın ve yaşanan soykırıma karşı çaresiz kalışımızın cevabıdır dua.

Dualarımızı manevi ve fiili dualar olarak iki farklı kategoriye ayırabiliriz. Manevi dualarımız manevi destek olarak değerlendirilirken, fiili dualarımız manevi dualarımızın eyleme dönüşmüş halidir. Dualarımızı eyleme dönüştürebilmek bizi harekete geçirir. Ben ne yapabilirim ki sorusundan ben de varım ve bende soykırımın karşısındayım noktasına getirir. Fiili dua olarak neler yapabileceğimiz konusuna metnin ilerleyen bölümlerinde değinilecektir. Filistin için dua etmek önce bize iyi gelir, psikolojik olarak rahatlamamıza vesile olurken içinde bulunduğumuz zor zamanları daha kolay atlatmamızı sağlar. Filistin halkı imkansız mümkün kılan bir direniş destanı yazıyorken dualarımızla onların yanında olduğumuzu göstermek en büyük insani ve ümmeti görevlerimizdendir. Bu desteği görmek onların dayanılması zor bu sürece daha dayanılabilir bir tavır sergilemelerini sağlayabilir. Dua sessiz kalmamaktır, sende soykırıma sessiz kalma!

3.2. Bilinçlenme ve Bilinçlendirme

Müslümanlar öncelikle Filistin konusunda doğru bilgilere sahip olmalıdırlar. Bilinçlenme hareketine önce kendimizden başlamalıyız. İnanmadığımız, tarihini bilmediğimiz, bir davayı savunamayız. Yıllarca medya ve tarih kitapları aracılığıyla bizlere yüklenen yanlış bilgiler bize ve içinde bulunduğumuz topluma yön verdi. Yıllarca Filistin’i topraklarını satan bir millet olarak tanıdık çünkü öyle tanımamız istendi. Bize yüklenen bilgileri araştırmadan, arşiv belgelerini görmeden, tarihi arka planını bilmeden bu kadim milleti bu şekilde yaftalamak ne kadar adil bir yaklaşım sizce?

Filistin konusunda bilinçlenmek ve bilinçlendirmek pasif bir izleyici olmaktan vazgeçip aktif bir duruş sergilemenin ilk adımıdır. İlk adım olarak tarihi süreci doğru ve tarafsız kaynaklardan okumalı ve derinlemesine araştırmalıyız. Doğru okumaları yaptıktan sonra oluşan bilinci destekleyici adımlar atarak, tarihini öğrenmeye başladığımız milleti anlamaya başlarız. Savunmaya talip olduğumuz Filistin davası çok yönlü bir meseledir. İnsani, İslami ve siyasi yönleri itibarı ile farklı yönleri ve farklı gruplara hitap eder. Müslüman ümmeti için bu üç özelliği itibarı ile de önemli ve öncelikli bir meseledir. Ecdadın emaneti olması, ilk kıblemiz olması ve İslamiyet'in soykırımın karşısında olması gibi gerekçelerle çok yönlü bir davadır. 7 Ekim 2023'ten bu yana tüm dünyada farklı inançlara sahip gruplar tarafından yapılan protesto ve eylemlere baktığımızda aslında şunu görüyoruz; Filistin sadece İslami bir görev değil aynı zamanda insani bir ödevdir. Filistin'i savunmak için onlarla aynı inanca sahip olmaya gerek yok, çocukların çığlıklarını duyabilecek vicdana sahip olabilmek yeterli.

Medyanın gücü tarihin her döneminde toplumlar üzerinde çok büyük etkilere sahip olmuş bir iletişim yöntemidir. Olayları olduğu gibi değil de medyanın anlattığı şekliyle biliriz. Medyayı doğru kullanmak kitleleri peşinden sürükleyici etkilere sebep olabilir. Filistin davasında da medya başvurulması gereken kaynaklardan sadece biridir. Sosyal medya aracılığıyla yapılacak tanıtım, yardım etkinlikleri, protestolar, bildiriler Filistin meselesinin gündemde kalmasına ve doğru bir Filistin şuuru oluşmasına katkı sağlayacaktır. Eğitim alanında da yapılabilecek bilinçlendirme faaliyetleri konferans, sunum, sergiler düzenlemek bu konuyu toplumun her alanında işlemek kolektif şuuru oluşturmak için yapılabilecekler arasında sayılabilir. Toplumlara ortak bir payda da buluşturan önemli değerlerden bir tanesi de sanattır. Bu alanda da yapılabilecek sergiler, şiir dinletileri, filmler, dramalar, müzik ve tabii ki tiyatro toplumların ortak duygularına hitap ederek bir farkındalık oluşturur. Son olarak belki de bunların hepsini kapsayan bir alan daha var, aile. Merhum Nuri Pakdil hocamızın "Gel anne ol...Çünkü anne bir çocuktan bir Kudüs yapar." İfadesiyle aile kurumunun bireyleri ve toplumları bilinçlendirmek adına yapabileceklerine vurgu vardır. Aslında aileler ve toplumlar akşam yemek masasında konuşulan konulardan oluşur. Bu sebeple Müslüman ümmetinin yemek sofrasına konu olmuyorsa Filistin davası daha yürüyecek çok yolumuz var demektir.

3.3. Fiili Destek

Filistin'le ilgili fiili destek konusunu da ekonomik destek, siyasi destek ve kültürel destek olarak üç bölüme ayırabiliriz. Ekonomik olarak neler yapılabilir, nasıl destek verilebilir? Filistin'deki kardeşlerimize yardım kuruluşları aracılığıyla yardım ulaştırılabilir. Savaşlar ülkeleri ve toplumları yok eden aynı zamanda çeşitli imkansızlıklar içinde bırakan durumlar olduğu için savaştan yeni çıkmış bir toplumun her anlamda yeniden imar ve iskân edilmeye

ihtiyaı vardır. Bugün sadece izlemekle yetindiğimiz soykırım Filistin’de temel gıdaya ulaşımı dahi imknsız hale getirmiştir. Bu konuda bireysel olarak yapabileceklerimiz sınırlıdır ama imknsız değildir. Gidemediğimiz Filistin için bizim diyemediğimiz gibi el veremediğimiz kardeş için de kardeşlik ettiğimizi söyleyemeyiz. Filistin’e ve Kudüs’e yapılabilecek en büyük yardım oraya gtmektir.

Filistin’e ve bu haklı davaya siyasi destek vermek aynı zamanda bu davayı görünür kılmak anlamına gelir. Siyasi destek vermeyi sadece yönetimler nezdinde düşünmemek gerekir. Elbette yöneten kısmın bu konuda yapabilecekleri daha büyük yaptırımlar sağlayabilir ama bireysel olarak atılacak adımlardan söz edilebilir. Yöneten kesimin bu konuyu gündeme almalarına ve gündemde tutmalarını sağlayacak kampanyalar başlatılabilir, mektup e-posta, dilekçeler yazılabilir. Bu ve benzeri etkinliklerle siyasi otoriteler üzerinde kamuoyu oluşturulmasına katkı sağlar. İzinli ve mevzuata uygun olarak düzenlenen mitinglere, protestolara katılmak, çevrim içi ve çevrim dışı etkinliklere katılmak ve organize etmekte bu konuyla ilgili yapılabilecekler listesinde yer alır. En önemli basamaklardan bir tanesi de boykot yapmak ve bu konuda bilinç oluşturmaktır. 7 Ekim saldırılarından önce de zaman zaman yapılan boykot çalışmalarından söz edilebilir ama süreklilikten bahsedilemezdi. 7 Ekim ve sonrasında oluşan boykot bilinci küçükten büyüğe, seküler kesimden muhafazakr kesime kadar bütün gruplarda çok ciddi anlamda uygulama alanı bulmuştur. Boykot yapılan süreçte İsrail’e ve işbirlikçilerine destek veren dünyaca ünlü markalar ciddi anlamda kan kaybetmiş iflasın eşiğine gelmişlerdir. Bu konudaki veriler gösteriyor ki, boykot belki her şey değildir ama çok şeydir. Akademik alanda da bu konuyu gündemde tutmak ve bilinç oluşturmak için çalışmalar yapılabilir. Bu bildiriye kaleme almamızı sağlayan sempozyumda bunun en canlı örneklerinden biridir.

Kültürel alanda da Filistin’in geleneksel ve yöresel kimliğini ön plana çıkaracak etkinlikler düzenlenebilir. Yemekleri, sanatları, oyunları, kültürü tanıtılabilir ve ortak bilinç oluşturmaya katkı sağlayabilir. Filistin’e kültür gezileri düzenlemek ve bu gezilere bizzat katılım sağlamak yine yaşadığımız bölgelerde kültürel içerikli etkinlikler düzenlemek ve katılım sağlamak bu alanda yapılabilecekler arasında sayılabilir. Filistin tarih boyunca çok fazla millete ev sahipliği yapmış kadim bir şehirdir bu sebeple çok zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Bize de sadece bu zengin kültürel birikimi tanıtmak kalıyor.

SONUÇ

Filistin halkı yıllardır işgal, zulüm ve soykırımla sınıyor. Ancak imkansızlıkları mümkün kılan bir direniş destanı yazan bu mahzun ve mazlum millet tüm dünyaya bir kere daha gösterdi ki Filistin toprakları sadece bir toprak meselesi değil, inancın, özgürlüğün ve varoluşun mücadelesidir. Bildiri metninin genelin de anlatmaya çalıştığımız İsrail devletinin zorla var edildiği Filistin topraklarında ne hukuki ne ahlaki ne de vicdani açıdan hiçbir haklılık payı bulunmamaktadır. Filistin meselesine hangi açıdan yaklaşırsak yaklaşalım bu onurlu dik duruş ve var olma mücadelesine destek vermek en büyük insani görevimizdir. Acının dili de evrensel değil midir, gözyaşlarımızın rengi farklı mı! Çocuk her yerde çocuktur peki ya Filistin’de! Her gün Filistin’den gelen haberleri izlerken hızlıca geçiyoruz daha fazla izlemeye dayanamayacağımızı düşünüp izlemekten vazgeçiyoruz ama bizim izlemeye dayanamadıklarımız Filistin’in gerçeği. Ecdadımız da Filistin davasına her zaman sahip çıkmış, destek vermiş ve bizlere miras bırakmıştır. Direniş her zaman silahla olmak zorunda değildir, bazen sapan taşıyla, bazen susarak, bazen yazarak bazen de sessiz ve samimiyetle edilmiş bir dua ile olur. Filistin bunun yaşayan örneğidir. Bizler bugün Filistin davasına sahip çıkmaz ve bu zulmün karşısında olmazsak kalbimizin ve insan olma onurumuzun varlığından söz edebilir miyiz? Son bir asır boyunca yaşanan olaylar gösteriyor ki, kalıcı çözümün sağlanabilmesi için Müslümanların bütün önyargılardan uzaklaşarak bir araya gelmelerini gerekli kılmaktadır. Filistin topraklarını hüznün ve gözyaşı diyarı hâline getirenler, Müslüman ümmetinin parçalanmışlığını fırsat bilerek zulümlerini her geçen gün biraz daha artırıyorlar. Bu ve bunun gibi gerekçelerle Müslüman Ümmeti Filistin için artık bir Selahattin beklemekten fazlasını yapmalı. Bu bağlamda Filistin’e dair hissiyatımı şu dizelerle ifade etmek istiyorum:

Filistin

Yeryüzünün en merhametsiz çizmelerini sen gördün

Peygamberlerin fethettiği kutlu şehir

Mübarek toprağına en hainler ayak bastı

İmanın tarihine şahitlik eden

Her ne kadar kısmaya çalışsalar da sesini, ığlıklarını duyduk

Biz de şahidiz ki sen üstüne düşeni yaptın

Şimdi şeref bayrağı imanın son ümmetinin

Şahidiz ki,

Sen özgürlüğüne kavuşuncaya kadar

Sen İslam oluncaya kadar

Durmak yok bize

İmanın son ümmeti tekbir getirin, kıyam ve rükû edin

Secdeyi Kudüs’te yapacağız.

KAYNAKÇA

Acar Tanlak. “İslam Konferansı Teşkilatı Kudüs Komitesi”, 1988.

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî. *el-Câmi ‘u’s-saḥîḥ, Fadlu’s- Salat fî Mescidi Mekke ve ‘l-Medine*, ts.

Ebû Abdillâh Muhammed bin Yezid el-Kuzvînî. *Sünenü İbn Mâce Kİtabü İkameti’s-Salat ve’s-Sünnetü Fihâ*, ts.

Kur’an-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.

Hande Nuran Alparslan. *Üç Mescit ile İlgili Rivayetler ve Değerlendirilmesi*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Hebah Ahmad. *Filistin Sorununun Tarihi Gelişimi ve Ürdün’deki Filistinli Mülteciler*. Karabük Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

M. Lutfullah Karaman. “Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi”. *Filistin*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1996.

M. Lutfullah Karaman. “Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi”. *Siyonizm*. C. 37. İstanbul, 2009.

Mustafa Armağan. *Abdülhamid’in Kurtlarla Dansı*. İstanbul: Ufuk Kitap, 2006.

Nebi Bozkurt. “Diyanet İslam Ansiklopedisi”. *Mescid-i Aksa*. C. 29. Ankara, 2004.

Ömer Faruk Harman. “Diyanet İslam Ansiklopedisi”. *Kudüs*, 2002.

Roger Garaudy. *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2023.

Sevinç Alkan Özcan vd. *Siyonizm Düşünden İsrail Gerçeğine Filistin*. İstanbul: İHH Yayınları, 2010.

Simon Sebag Montefiore. *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016.

Şemsettin Günaltay. *Yakın Şark Suriye ve Filistin III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1947.

Ş. Tufan Buzpınar. “II. Abdülhamid Döneminde Filistin’e Yahudi Göçü Meselesi (1878-1908)” 5 (2011), 191-213.

Mehdi OCAK

• *Mardin Artuklu Üniversitesi*

HASAN EL-BENNÂ VE FİLİSTİN SORUNU

HASAN EL-BENNÂ VE FİLİSTİN SORUNU

Mehdi OCAK

Özet

Filistin ve Kudüs sorunu İslâm âlemini yakından ilgilendiren bir dava olarak hâlâ tazeliğini muhafaza etmektedir. Zira İngiltere himayesiyle Filistin toprakları üzerinde kurulan siyonist yahudi devleti, o günden bugüne bu topraklarda Filistinli Müslümanlara soykırım, işkence, öldürme ve tehcir gibi insanlık dışı muamelelerde bulunmuştur. Bununla birlikte siyonist eylemler Kudüs'ün dokunulmazlığını çiğnemekle, İslâm dininde çok ehemmiyeti olan bu mukaddes mekân nezdinde Müslümanlara büyük bir darbe vurmaktadır. Zira Kudüs, peygamberler diyarı, üçüncü harem, isrâ ve mi'rac mucizesinin gerçekleştiği mukaddes bir topraktır. Bu itibarla Kudüs toprağı, yalnız bir toprak parçası değil, İslâm dininin önemli bir sembolüdür. İslâm âlimleri siyonist yahudi devletin Kudüs üzerindeki tehlikesine dikkat çekmek için ümmeti sürekli uyarmıştır. İhvân-ı Müslimin cemaatinin müessisi olan Hasan el-Bennâ söz konusu ulemâdan biridir. Hasan el-Bennâ, Kudüs'ün müdafaası için siyasî, ilmî ve askerî alanlarda büyük bir çaba sarf etmiştir. İngiltere destekçileri, Hasan el-Bennâ'nın faaliyetlerinden rahatsız olduğu için ilk önce cemaatini kapattırdılar ardından onu ortadan kaldırmak için Mısır hükümetine gerekli emirleri verdiler. Bu çalışmada Hasan el-Bennâ'nın Kudüs ve Filistin davası için verdiği mücadele ve bu uğurda onu şehadete kadar götüren Siyonist planlar İhvân-ı Müslimin kaynakları çerçevesinde işlenmiştir.

Anahtar Kavramlar: Filistin, Kudüs, Siyonizm, Hasan, el-Bennâ.

HASAN AL-BANNA AND THE PALESTINE CAUSE

Abstract

The problem of Palestine and Jerusalem is still fresh as a case that closely concerns the Islamic world. Because the Zionist Jewish state, which was established on Palestinian lands under the auspices of Britain, has since then committed inhuman acts such as genocide, torture, killing and deportation against Palestinian Muslims. In addition, Zionist actions violate the inviolability of Jerusalem and strike a great blow to the Islamic religion in the face of this sacred place, which has a great importance in the Islamic religion. Because Jerusalem is the land of prophets, the third harem, a sacred land where the miracle of Isra'a and Mi'raj took place. In this respect, the land of Jerusalem is not only a piece of land, but also an important symbol of the Islamic religion. Islamic scholars have constantly warned the ummah to draw attention to the danger of the Zionist Jewish state over Jerusalem. Hassan al-Banna, the founder of the Ikhwan al-Muslimeen community, is one of these scholars. Hasan al-Banna made a great effort in political, scientific and military fields for the defence of Jerusalem. Since the British supporters were uncomfortable with Hasan al-Banna's activities, they first had his congregation closed down and then gave the necessary orders to the Egyptian government to eliminate him. In this study, Hasan al-Banna's struggle for the cause of Jerusalem and Palestine and the Zionist plans that led him to martyrdom for this cause are discussed within the framework of Ikhwan al-Muslim sources.

Keywords: Palestine, Jerusalem, Hasan, al-Banna.

GİRİŞ

Filistin, Şam bölgesinin güneybatı kısmında kalmaktadır. Aynı zamanda Filistin, Asya kıtasının batı yönünde ve Akdeniz kıyılarında kendine yer bulmaktadır. Filistin toprakları, Asya ile Afrika arasında bir bağlantı noktası konumundadır. O, Avrupa'ya da yakın bir bölgede olması hasebiyle stratejik bir konuma sahiptir. Kuzey sınırlarında Lübnan, kuzeydoğusunda Suriye, doğusunda Ürdün, güney ve güneybatısında Mısır yer almaktadır. Filistin mutedil iklim olarak bilinen Akdeniz iklimi dahilindedir. Filistin toprakları dünyanın en kadim kültürel bölgesi olup topraklarında Müslümanların, Hristiyanların ve Yahudilerin mabetleri bulunmaktadır. Bu mabetlerde yıl içerisinde her inançtan insan kendi ibadetini ifa etmektedir. Müslümanlar gelmeden evvel de kavga eksik değildi orada! Yani Filistin toprakları Müslümanlarla birlikte hem Yahudilerin hem de Hristiyanların nezdinde mukaddes bölgelerdir.³⁶⁸

Filistin bölgesi yaklaşık dört yüzyıl Osmanlı Devleti'nin hükmü altında kalmıştır. Bu süre zarfında önemsenecek herhangi bir savaş, büyük kavga ve Osmanlı hakimiyetine karşı başkaldırı gibi durumlar yaşanmamıştır. Fakat birinci dünya savaşı zuhur ettiğinde İngiltere, Arapları Osmanlı otoritesine karşı ayaklanmaya teşvik ederek birtakım kargaşaların çıkmasında etkili oldu. Bunun ardından Filistinliler adeta uykudan kalkmış bir şekilde, Osmanlı devletine karşı savaş halinde olanlara uymak suretiyle sahiplendikleri bu yeni dostların eylemlerini kabul ettiler. Lakin bu yeni dostlar, dedikleri gibi çıkmadılar. Çünkü bunlar daha önce bu bölgede var olan sulhu savaşa, güvenliği korkuya ve var olan düzeni anarşiye dönüştürdüler. Zira yeni dostlar Filistin'i Suriye ve diğer Arap topraklarından gasp etme şeklinde kopararak bir yandan İngiliz mandası emrine verdiler diğer yandan da Balfour vaatlerinin merhametine bıraktılar. Bunun akabinde Yahudiler, dünyanın dört bir tarafından büyük paralarla birlikte Filistin topraklarını işgal etmek niyetiyle geldiler. Hepsinin hedefi 1800 yıldan beri kaybettikleri toprakları geri almaktı.³⁶⁹

³⁶⁸ Muhammed Rafet Bek, *Kadiyyetü Filistin* (Mısır: Darü'l-Mearif, 1947), 12-13; Muhsin Muhammed Salah, *Hakâikü ve Sevâbitü fi'l-Kadiyyeti'l-Filistiniyye* (Beyrut/Lübnan: Merkezü'z-Zeytûne/Müessesetü Filistin li's-Sekafe, 2013/1434), 9-10.

³⁶⁹ Rafet Bek, *Kadiyyetü Filistin*, 13-14.

Küresel siyonist rgt, İsviçre’nin Basel kentinde Ağustos 1897’de Theodore Herzl’in idaresinde tesis edilerek kendini Batı emperyalizminin projesine bağlamıştır. Bu rgt, Birinci Dünya Savaşına kadar herhangi bir kazanç elde etmemiştir. Siyonist hareketi, ırkçı bir örgüt olarak Yahudi kavmiyetiliğinin ve Yahudi dininin bazı arka planlarının temeli üzerinde inşa edilmiştir. Bu planların başarılı olması, Filistinli Arapların haklarının çiğnenmesine ve kendi topraklarından sürgün edilmesine bağlıydı. Siyonist fikrinin temelinde laik, komünist, aşırı dinci ve siyasetçi gibi akımlar arasında herhangi bir fark mevcut değildir. Çünkü bunların tümü son tahlilde aynı hedef için çalışan akımlardır. İçin sonunda İngiltere 2 Kasım 1917’de Filistin toprakları üzerinde Balfour deklarasyonunu yayınlayarak siyonist projeyi benimsemek suretiyle kabul etti. Bu deklarasyon da Eylül 1918’de Filistin’in işgal edilmesiyle birlikte Yahudiler için ulusal bir vatan kurmayı vaat etmekteydi. Bunun yanında İngiltere, şerif Hüseyini’nin komutasındaki Araplara daha önce vermiş olduğu özgürlük, bağımsızlık ve hürriyet gibi vaatlerini de inkâr ederek reddetti. Ayrıca şam ve Irak topraklarındaki nüfuz yerlerini de kendisiyle Fransa mabeyninde Mayıs 1916’da Sykes-Picot ittifakına uygun bir şekilde taksim etti. Bunun akabinde İngiliz, Filistin kapılarını dünya Yahudilerine açarak Yahudi nüfusun ciddi bir şekilde artmasına sebebiyet vermiş oldu. İngiltere aynı zamanda Yahudilerin Filistin topraklarını mülk haline getirmelerine de büyük katkı sağladı.³⁷⁰

Siyonistler, 14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail adında bir devlet kurmuşlardır. Bununla birlikte kötü lider, zayıf organizasyon ve tecrübesizlik neticesinde Arap ordularını da hezimete uğrattılar. Bu hezimetler sonucunda Filistin topraklarının %77’ye yakınına da istila etmeye başladılar. İsrail devleti David Ben-Gurion tarafından ilan edildikten sonra Ben-Gurion, bütün Yahudilere bir çağrıda bulundu. ağrısında dünyadaki bütün Yahudileri İsrail devletinin gelişmesi ve g yollarının tanzim edilmesi için katkı sunmalarını beklediğini ifade etmekteydi.³⁷¹

O dönemden bu yana Yahudiler Filistin’de zulm, işkence, tehcir politikaları ve Kudüs’n yıkılması için altında tünel kazmak gibi insanlık dışı faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Bugün Filistin davası İşlm, kavm, vatan Arab ve insan bir hüviyet kazanarak evrensel bir problem haline gelmiştir. Bu sebeple Filistin sorunu tüm Müslümanların belki de ilk gündem maddeleri arasında kendine yer almaktadır. Mslmanalar o günden bugüne Filistin’deki durumla yakından ilgilenerek nelerin yapılabileceği konusunda sürekli bir çaba içinde

³⁷⁰ Muhammed Salah, *Hakik ve Sevbit fi’l-Kadiyyeti’l-Filistiniyye*, 14-15.

³⁷¹ Hasan Zaza vd., *es-Suhyniyet’l-lemiyye ve İsrail* (Kahire: el-Heyet’l-mme li’l-Kütüb, 1971), 114.

olmuşlardır. Filistin sorunuyla ilgilenen İslam âlimleri arasında İhvân-ı Müslimin cemaatinin kurucu lideri Hasan el-Bennâ ilk başlarda yer almaktadır. Binaen aleyh İslâm'ın şümullü bir veçheye sahip olduğunu sürekli ifade eden Hasan el-Bennâ,³⁷² Kudüs davası/Filistin sorunu için çok büyük emekler sarf edenler arasında kendine yer bulmaktadır.

Bu çalışmada Hasan el-Bennâ'nın Filistin davası için sarfettiği mücadele ve onun için sahada göstermiş olduğu fedakarlıklar işlenmiştir. Bu çalışma yapılırken, İhvân-ı Müslimin cemaatinin temel kaynak kitaplarında istifade edilmiştir. Bununla birlikte İhvân'ın resmi internet sitesi (<https://ikhwan.site>) sahifesinden de yararlanmıştır. Söz konusu kaynaklar arasında Hasan el-Bennâ'nın *Resâil*, *Müzekkirâtu'd-Daveti ve'd-Dâie* eserleri, Cuma Abdülaziz'in *Fehmu'l-İslâm fî Zilâli'Usûli'İşrîn*, Yusuf el-Karadâvî'nin *fî Vedai'l-Alâm* gibi eserlerden yararlanmıştır.

1. Hasan el-Bennâ Tasavvurunda Filistin

Hasan el-Bennâ, daha gençlik döneminde Filistin davasıyla yakından ilgilenmiştir. Öğrenci olduğu dönemlerde “el-Fetih” dergisinde Filistin topraklarında Siyonizm'in tehlikesine dikkat çekmek amacıyla bir makale kâleme almıştır. Hasan el-Bennâ bu makaleyi yazdığında yirmili yaşlarındaydı. Hasan el-Bennâ, Kahire'de Daru'l-Ulûm fakültesinde mezun olduğu yıl ve İhvân-ı Müslimin cemaatini tesis etmeden bir yıl önce, Kudüs müftüsü Hacı el-Emin el-Hüseyni'ye (1897-1974) bir mektup gönderdi. Bu mektubunda Filistin davası için ona yardımcı olmayı ve bu uğurda yapılacak olan cihada destek vermeyi vadediyordu. Daha sonra Hasan el-Bennâ yalnız bununla kalmayıp Filistin cihadını koordine ederek mücahitlere bilfiil destek vermiştir. Bu bilgiyi Hacı el-Emin kendisi Hasan el-Bennâ'nın şehadetinden sonra üzüntüsünü ifade ederek zikretmektedir. el-Emin'in, “1927 tarihinde Filistin problemine ihtimam göstererek bana göndermiş olduğu mektup sayesinde Hasan el-Bennâ'yı ilk olarak tanımış oldum” ifadelerini kullanmıştır.³⁷³

Hasan el-Bennâ, İhvân-ı Müslimin cemaatini inşa ettikten sonra, İslâm âleminde meydana gelen sorunlarla ivedilikle alakadar olmuştur. Sömürgecilere karşı bir çaba içinde olan faaliyetleri desteklemiş ve bu mesele için meydana gelen her türlü eylemleri tasvip etmiştir. Bu doğrultuda Cemaatin idaresinde İslâm âleminin sorunlarını takip etmek amacıyla “İslâm âlemiyle iletişim” adında bir birim kurmuştur. İslâm âleminin en büyük sorunlarının başında

³⁷²Muhammed Said Mursî, *fî Rihâbil'l-Usûli'l-İşrîn* (Kahire: Müessesetu İkra, 2007/1428), 23-40; Cuma Emin Abdülaziz, *Fehmu'l-İslam fî Zilâli'l-Usûli'İşrîn* (Kahire: Daru'd-Dava, 1999/1419), 27-33.

³⁷³<https://www.ikhwanonline.com/article/260024> (13.11.2023)

hiç Şüphesiz Filistin meselesi gelmektedir. Hasan el-Bennâ, Filistin sorununu çok yakından takip ediyordu ve bu nedenle Kudüs müftüsü el-Emin 1931’de ilk İslâm kongresi için  a rı yaptığında, Hasan el-Bennâ da kongreye bir mektup g ndermiŐ tir.³⁷⁴

Hasan el-Bennâ Mektubunda Ő u ifadelere yer vermiŐ tir: ‘‘Sayın büyük Filistin müftüsü Muhammed el-Emin el-Hüseyini, bütün İslâm âlemi bu güzel cihadınızı takdir ederek böyle bir kongreye  a rı yapmanızın isabetli olduğunu ve çok yerinde bir karar olduğunu benimsetmektedir. Biz İhvân-ı Müslimin olarak Mısır’dan kongrenin sonuçlarını bütün benli imizle dikkatli bir Ő ekilde takip ediyoruz. Ayrıca bu kongreden beklentimiz; İslâm’ın ve Müslümanların baŐ ını dik tutacak önemli bazı duruŐ ların ortaya çıkmasıdır. İhvân-ı Müslimin cemaati, verebilece iniz bütün müsbet kararlarda size iŐ tirak edecek ve bu u urda yklemiŐ  olduğunuz bütün yükleri taŐ ımakta geri kalmayacaktır. Bu itibarla bizler Filistin sorununun     m için Ő u  onerilerde bulunuyoruz: ilk önce Filistin davasını savunmak büyük bir çaba göstermek gereklidir. Nitekim Filistin davası her Müslümanı ilgilendiren bir meseledir. Daha  nceki tecrübelerimize dayanarak artık bu konuda vaaz ve protesto gibi eylemler hiçbir Ő ekilde fayda vermeyece inin idrakine varmıŐ ızdır. Kongrenin bu konuyla alakalı Ő u iki hususu çözmesi lazımdır: Birincisi Filistin topraklarının satılması konusudur. Yahudiler bütün mezhepleriyle birlikte İslâm düşüncesine karŐ ı savaŐ maktadır. Bu nedenle onlara toprak satılsa onlara mülkiyet hakkı doğar. Bunun neticesinde zamanla onların burada sayıları  o alır ve bu büyük bir soruna d nŐ ecektir. Yahudiler, Siyonizm’i desteklemek maksadıyla özel bir fon teŐ kil etmiŐ lerdir. Biz de Filistin davası için İslâm âlemi nezdinde özel bir fon oluŐ turulmasını temenni ediyoruz. Yine toprak satmak konusuyla ilgili Ő u öneriyi de ifade etmek isteriz: Bütün İslâm âlemi nezdinde mukaddesatları savunmak için bir komitenin kurulmasını arzuluyoruz. Bu komitenin kurulmasındaki temel amaç, bütün İslâm âleminde meydana gelen olaylarla yakından ilgilenmesidir. Bu komitenin merkezi Kudüs ya da Mekke olmak kaydıyla bütün İslâm âleminde Ő ubeleri açılabilir. Kongrenin dikkat etmesi gereken ikinci husus ise İslâm kültürünün dünyada yayılması için kültürel faaliyetlerin yapılmasıdır.’’³⁷⁵

Hasan el-Bennâ’nın bu mektubu aslında Filistin sorununun çözümüne götürecek adımları sıralamakla birlikte, Kudüs davası/Filistin sorunu için bir manifesto mesabesinde-dir. Nitekim bu mektup kavli değil fiili adımların atılmasının gerekliliğini ifade etmekle birlikte İslâm âleminin bir komite etrafında toplamayı önermektedir. Bu komitenin diğer bir adı da

³⁷⁴ <https://www.ikhwanonline.com/article/259970> (15.11.2023)

³⁷⁵ el-MsteŐ ar Abdullah el-Ak l, *Min Al mi’d-Daveti ve ’l-Hareketi’l-İsl miyye* (İstanbul: Media-Mer, 2018/1439), 3/1333. <https://www.ikhwanonline.com/article/260024>

İslâm hilafetidir. Yine toprak satılmamasının ne kadar önemli bir mesele olduğunu şimdiki olaylarda açık bir şekilde görmekteyiz. Daha o günden beri Hasan el-Bennâ toprak satmanın Filistin sorununa götüren en büyük tehlikelerden biri olduğunu dile getirmiştir.

Hasan el-Bennâ'nın çalışmalarına bakıldığında Filistin meselesinin en başta yer aldığı görülmektedir. Zira Filistin sorununun arka planında İslâm dinine engel olmak, Müslümanların esir alınması ve yer yüzünde onlara hiçbir hayat hakkının tanınmaması gibi İslâm'ın yayılmasının önünü kapatan girişimler söz konusudur. Filistin toprakları üzerinde Yahudi bir devletin kurulmasının bir sebebi de İslâm âleminin kalbi mesabesinde olan bu toprakları ele geçirdikten sonra Müslümanları bir nevi kısıp almaktır. Nitekim Filistin, coğrafi olarak yaklaşık İslâm âleminin merkezinde yer almaktadır. Bu topraklar ele geçirildiğinde diğer bölgelere hakimiyet kurmak oldukça kolaylaşır. Böyle bir tehlikenin farkına varan ilk kişilerden biri Hasan el-Bennâ'dır. Zira Hasan el-Bennâ, Filistin müşkülesi çözülmediği zaman hem Mısır hem Arap âlemiyle beraber bütün İslâm âleminin de yok olacağını ifade etmektedir. Bunun nedenlerini de Filistin Arap âleminin kalbinde yer aldığını,³⁷⁶ Mısır'a komşu olduğunu ve Filistin topraklarının ilk kible, ikinci harem olmasıyla beraber Hz. Peygamber'in isrâ ve mi'racının gerçekleştiği yer olarak zikretmektedir.³⁷⁷ Yine el-Bennâ'ya göre Filistin kaziyesi tüm Müslümanlar için merkezi bir konumda yer almaktadır.³⁷⁸

Hasan el-Bennâ, Kudüs ve Filistin müşkülesiyle ilgilenmeyen Müslümanları uyararak bu sorununun hayatî bir mesele olduğunu hep ifade etmiştir. O, isrâ ve mi'rac hakkında bir sohbet yaptıktan bir gün sonra zihninde geçen garip denilebilecek bazı duygularını ifade etmiştir. Zira Hasan el-Bennâ, gerçekten bugün Müslümanların isrâ ve mi'rac gecesine önem verdikleri gibi niye isrâ ve mi'racın gerçekleştiği mukaddes topraklarına önem vermediklerini gariptiyordu. İsrâ ve mi'rac gecesine verilen önem ve ehemmiyet, Yahudi, İngiliz ve Amerika gibi küfür âleminin Kudüs'ü işgaline ve hatta Kudüs'ün yıkılmasına götüren tehlikeli faaliyetlerin engellenmesine yönelik olan faaliyetler kadar önem verilmemektedir. Yine bu geceyle ilgili yapılan tartışmalardan biri de Hz. Peygamber'in ne şekilde mi'raca çıktığı şeklindeki sorulardır. Müslümanlar bu tür tartışmalarla ilgilendikleri bir zaman zarfında ilerleme konusunda dünyanın en gerisinde yer almakla birlikte zalimlerin ve gaspçı siyonistlerin sultasına boyun eğmektedirler. Halbuki Kur'ân-ı Kerim izzetin kime ait olduğunu

³⁷⁶ Râgıb es-Sercânî, *İslâm Tarihi*, çev. Ayhan Çakıroğlu (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2012), 273.

³⁷⁷ Hasan el-Bennâ, *Mecmâtü Resâili'l-İmami'l-Bennâ*, thk. Cuma Emin Abdülaziz (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2014), 560.

³⁷⁸ Mustafa Aved Muhammed Râşid, *Zikrayâtü İmam* (Kahire: Müessesetü İkra, 2012/1433), 264.

‘‘Kalkmış bir de: ‘‘Hele Medine’ye bir dönelim, göreceksiniz izzetli ve şerefli olanlar zelil ve alçak olanları oradan mutlaka çıkaracak!’’ diyorlar. Halbuki asıl g, izzet ve şeref Allah’a aittir, Rasl’ne aittir ve m’minlere aittir; fakat münafıklar bunu bilmiyor.’’³⁷⁹ ayetiyle ifade etmektedir.³⁸⁰

Hasan el-Benn, bu ifadeleriyle Müslümanların aslında çok önemli denilebilecek bir usle dönmelerinin gerekli olduğuna dikkat çekmek istemektedir. Bu usl de öncelikli meseleler ilkesidir. Yani bir Müslümanın kendi işleri arasında hangisinin daha önemli olduğunu bilmesi lazımdır. Kudüs ve Filistin’in özgürlüğü m daha önemli yoksa isr ve mi‘rac kandilinin kutlanması mı daha önemli olduğunun farkına varması gereklidir. Isr ve mi‘rac geceleri bir araya gelip Kudüs davası için mücadele eden mücahitlere ne maddi ne de manevi herhangi bir katkı sunmamak ne kadar doğru olabilir? Bugün her Müslümanın ilk nceliği Kudüs davası için elinden geleni yapmasıdır. Kudüs’n ismeti, her gün Siyonist Yahudilerin kirli postallarıyla iğnenirken bir Müslümanın isr ve mi‘rac kandillerini kutlaması ne kadar yerinde bir davranış olabilir ki? Hasan el-Benn bu tür davranışların yanlış olduğunu ifade etmektedir.

Yusuf el-Karadv (1926-2022), Hasan el-Benn’nın Tanta kentinde isr ve mi‘rac münasebetiyle verdiği sohbette dikkatini çeken çok önemli noktalara temas ettiğini ifade etmektedir. Hasan el-Benn, konuşmasında Kudüs’n önemine, Müslümanların Siyonist projesine karşı görevlerinin ne olduğuna ve bu konuda Arap hükümetlerinin gerekli olan görevlerini yerine getirmediklerini vurgulamıştır. Daha sonra Hasan el-Benn, ‘‘Keşke Arap devletleri Filistinli insanlara mal, silah ve gönüllü kişilerle destek sağlasalar ve bu noktadan itibaren söz konusu devletler keşke ellerini onlardan ekebilseler!’’ şeklinde tarihi ifadeler kullanmıştır. Karadv’ye göre Hasan el-Benn, Siyonizm’in tehlikesine karşı dikkat çeken ilk ve az kişiler arasında yer almaktadır. Karadv, Filistin sorunuyla alakalı Hasan el-Benn’yı ‘‘Filistin meselesinin içinde yaşayan ya da Filistin meselesi onun içinde yaşayan’’ kişi şeklinde tanımlamıştır.³⁸¹

Hasan el-Benn, beşinci kongre risalesinde ‘‘Müslüman kardeşler ve Avrupa lkeleri’’ başlığı altında Filistin sorunuyla ilgili şu ifadelere yer vermiştir: ‘‘İngiltere hala Filistin’e karşı kötü davranmakta, halkının haklarını yerine getirmemektedir. Filistin, peygamberler beşiği, Mescid-i Aks’nın olduğu yer ve her Müslümanın toprağı olması hasebiyle bütün mmetin

³⁷⁹ Mnfıkn, 63/8.

³⁸⁰ Hasan el-Benn, *Ehdis’l-Cuma* (Beyrut: Darü’l-Klem/ed-Darü’ř-şamiye, 1997/1418), 44-47.

³⁸¹ Yusuf el-Karadv, *f Vedai’l-Alm* (Türkiye: ed-Darü’l-şamiye, ts.), 16.

vatanıdır. Filistin, İngiltere üzerinde bir borç mesabesinde. İngiltere Filistinlilerin haklarını vermediği sürece Filistinliler direnişten geri durmayacaklardır. İngiltere de bunu çok iyi bilmektedir. Bizler İngiltere'nin Filistinli insanların haklarını çiğnemesine izin vermeyeceğiz. Kendi idarecileri Filistin'de yaptıkları zulüm ve haksızlık nedeniyle Müslümanlar onlar hakkında hiçbir zaman iyi niyet beslemeyeceklerdir.³⁸² Hasan el-Bennâ her defasında Kudüs'ün İslâm dinindeki konumuna dikkat çekerek bu uğurda yapılması gereken bütün çabaların verilmesi gerektiğini hep ifade etmiştir.

Hasan el-Bennâ, İngiltere konsolosuna bir mektup göndererek Filistin sorununun çözümüne yönelik siyasi girişimlerde de bulunmuştur. Bu mektup İhvân-ı Müslimin ile İngiltere konsoloslugu arasında ilk resmi yazışma hüviyetine sahiptir. Hasan el-Bennâ, mektubunun başında İngiltere'nin uluslararası konumundan dolayı Arapların onlarla birlikte savaşa girdiğini ve bu uğurda Arapların kendi halklarının kanını feda ettiğini ifade etmiştir. Mektubun devamında Hasan el-Bennâ, Arapların İngiltere ile birlikte savaşa girmesinin sebebini ise İngiltere'nin onlara vermiş olduğu bağımsızlık ve özgürlük vaatleri olduğunu ifade etmiştir. Mektubun son paragraflarında ise Filistin sorununun her Müslümanın en öncelikli meselelerinin başında geldiğini ve bu şuurun bütün İslâm halklarının ve hükümetlerinin nefsinde büyük bir yer kapladığını vurgulamıştır. Bastırılmış duyguların bir gün mutlaka patlayacağını ve bu noktadan itibaren İngiltere İslâm âleminin dostluğunu ebede kadar kaybedeceğini belirtmiştir.³⁸³

Hasan el-Bennâ, yalnız İngiltere değil, Mısır başbakanına da Filistin sorunuyla ilgili bir mektup göndermiştir. Bu mektupta, "Arap âleminin Mısır hükümetinden Filistin kaziyesiyle ilgili ciddi adımların atılmasını beklediğini ve mücahit Filistin insanların üzerinde gerçekleştirilen zulüm ve düşmanlığın durdurulmasını talep ettiğini zikretmektedir. Belfour'un zalim vaatlerinin münasebetiyle İhvân-ı Müslimin genel merkezi, Filistin meselesinin çözümünün vaktinin geldiğini ummaktadır" şeklindeki ifadelerle sonuçlandırmıştır.³⁸⁴

Hasan el-Bennâ, Kudüs ve Filistin kaziyesinin çözümü için hem yerelde hem de uluslararası arenada yoğun bir çaba içinde olmuştur. Fakat küffar önceden planlamış olduğu kendi projesini uygulamak için hiçbir vaat ve uluslararası hukuka uymayacağını davranışlarından açık bir şekilde belli ediyordu. Bunun üzerine Hasan el-Bennâ düşmanın

³⁸² el-Bennâ, *Mecmâtu Resâili'l-İmami'l-Bennâ*, 379.

³⁸³ Hasen Ahmed Abdurrahmân el-Bennâ, *Müzekkirâtü'd-Da've ve'd-Dâ'ie* (Kahire: Müassestü İkra li'n-Neşri ve't-Tevzi ve't-Terceme, 2011/1432), 222-223.

³⁸⁴ el-Bennâ, *Müzekkirâtü'd-Da've ve'd-Dâ'ie*, 223.

anlayacağı bir dille onlarla mücadele etmiştir. Yani bütün barışcıl ve iyi niyetli çabanın fayda vermediğini müşahede ettikten sonra artık silahlı mücadelenin kaçınılmaz olduğunu fark etmiştir. Bu noktadan itibaren Hasan el-Bennâ, Siyonist Yahudiler ve aveneleriyle cephede savaşarak mücadele etmiştir.

2. Hasan el-Bennâ ve Filistin Cihadı

İhvân-ı Müslimin cemaatinin çalışma ajandalarının başında daima Filistin ve Kudüs sorunu yer almaktadır. İngiltere, Filistin halkını Yahudi bir yapıya dönüştürme niyetini beyan ettikten hemen sonra İhvân, Arap âleminin üzerinde gezen bu tehlikeli adımı ifşa etmek için Arap halklarını ve hükümetlerini ikaz etmeye başlamıştır. İhvân, bu çalışmalar neticesinde Filistin kaziyesini İslâm âlemi nezdinde herkesi ilgilendiren bir konuma taşımiştır. Filistin sorunu hem Arapların hem de tüm Müslümanların ilk meselesi haline geldiğinde, şüphesiz Filistin probleminin çözümünde çok büyük bir adım olacaktır. Zira karşı tarafta küfür âleminin, Siyonizm’i güçlü bir şekilde desteklediği herkesçe malum bir durumdur. Böyle bir gücün karşısında tüm İslâm âleminin bir olması dinî ve hayati açıdan zorunlu bir sorumluluktur. Aksi takdirde bu mücadele yalnız Filistinlilere bırakıldığında İslâmî mmeti açısından yanlış bir tutum olacaktır. Bu sebeple İhvân, Filistin kaziyesiyle ilgili tüm Müslümanları bilgilendirmek için mitingler, cami vaazları, salon toplantıları ve yazma-çizme gibi araçlarla Yahudi tehlikesine dikkat çekmeye çalışmıştır.³⁸⁵

Hasan el-Bennâ, bu yoğun mesaisine rağmen Filistin toprakları üzerinde ne olup bittiğini yerinde öğrenmek için 1946’de âlim ve davetçi olan Abdlmizz/Abdsettâr adında bir İhvân mensubunu oraya göndermiştir. Abdlmizz, Filistin’de yaklaşık iki ay kalarak burada ne tür Yahudi planlarının oynandığını yerinde tespit etmiştir. Abdlmizz, Mısır’a gelişinde ise kederli ve mahzun bir şekilde geri dnmştir. Çünkü Mescid-i Aksâ’yı ziyaret ettiği vakit, mescitte yalnız iki-üç saf cemaatle karşılaşmıştır. Bu durum onu derinden zmştir. Abdlmizz, mescidin boş kalışını bazı Kudüslü insanlara sorduğunda ise onlar şu cevabı vermişlerdir: Doğrudur, Kudüs halkı namaz kılmak için tembel insanlardır fakat cihada ağrı yapıldığında şimşek hızında cihada katılırlar. Bunun zerine Abdlmizz, ilk cihadın nefisle yapılan mücadele olduğu şeklinde onlara cevap vermiştir. Bununla birlikte Abdlmizz, Filistinli tüm liderlerin farklı nedenlerle orada olmadığını fark etmiştir. Yine onun dikkatini çeken diğer bir durum da Yahudilerin gece-gündüz çalıştığını, son derece hazırlıklı, uyanık

³⁸⁵ Kâmil eş-şerif, *el-İhvânü ’l-Mslimn fi Harbi Filisitn* (Mektebetü’l-Menâr, 1984/1404), 31; Âmir şammâh, *Delilke ile Cemaati’l- İhvânî ’l-Mslimn* (Kahire: Masseset İkra li’n-Neşri ve’t-Tevzi ve’t-Terceme, 2013), 38.

olduklarını ve buna karşın Arapların bu pozisyonda olmadıklarını da yerinde tespit etmiştir. Bu sebeple Abdülmüizz, sahada var olan vaziyeti veciz bir cümleyle aktarmak için Hasan el-Bennâ'ya dönerek “gerçekten Yahudi devleti bilfiil vardır sadece onu ilan etmek kalmıştır.” ifadelerini sarf etmiştir.³⁸⁶

İngiltere'nin niyeti bariz bir şekilde zuhur edince, İslâm âleminde Müslümanlar ona karşı sert bir direnişi gerçekleştirmek için farklı bölgelerden İhvân merkezlerine geldiler. Savaş kesinleştikten sonra İhvân, gençleri cihada teşvik ederek onları askeri kamplarda eğitmeye tabi tuttu. Bununla birlikte sahada var olan Arap askerlerine de savaş için gerekli teçhizat desteğinde de bulundular. Farklı bölgelerden gelen gençler, İhvân-ı Müslimin cemaatinin genel merkezini ve Kahire sokaklarını doldurdular. Bu arada Mısır hükümetiyle ve Arap birliği genel sekreteriyle irtibat kuruldu. Bu irtibatlar neticesinde gönüllü subaylar liderliğinde gönüllü birliklerin oluşturulması için hükümetle ittifak sağlandı. İhvân da bu fikri kabul ettikten sonra artık gönüllü birlikler İhvân'ın genel merkezinden hareket etmeye başladılar. Gönüllü birlikleri tanzim eden ise İhvân'ın temsilcisi es-Sâğ Mahmud Labib idi. Mahmud Labib, bazı mücahit şahsiyetlerin desteğiyle askerî eğitim için bazı kamplar kurmayı başardı. Böylelikle İhvân-ı Müslimin tugayları 25 Nisan 1948 yılında şehit el-Bekbâşî Ahmed Abdülaziz liderliğinde savaş meydanına girdi.³⁸⁷

İngiltere, Mayıs 1948'de Filistin topraklarından çekildikten sonra Arap askerleri, Filistin'in doğusu, batısı ve güney kısmından emniyeti sağlamak amacıyla oraya girdiler. Böylelikle Filistin topraklarında Arap askerlerinden iki kısım asker bulunmaktaydı. Birinci grup İhvân'ın teşkil ettiği gönüllü birlikler iken ikinci grup ise Arap nizami askerleriydi. İhvân birlikleri savaşta büyük başarılar elde ettiler. Ancak Mısır hükümetinin gizliden İngiltere hükümetiyle iş birliği içinde olması ve Birleşmiş Milletler'in her kritik anda ateşkes ilan etmesi, İhvân'dan birçok kişinin şehit ve esir olmasına sebebiyet vermiştir. 1949'da varılan anlaşmayla Filistin savaşı sona ermiştir. Bu anlaşmanın şartlarından biri de tüm Mısırlı askerlerin Filistin topraklarından geri çekilmesi idi. Bunun üzerine Mısır askerleri, İhvân'dan silah ve teçhizatlarını geri vermelerini talep etti. İhvân, hiçbir itiraza ve münakaşaya girmeden ellerindeki tüm silah ve teçhizatı Mısır askerine teslim etmiştir. Maalesef bu adımdan sonra İhvân'ın başına gelmeyen hiçbir musibet kalmamıştır. Nitekim Mısır askerleri onlardan tüm silah ve teçhizatları aldıktan sonra onları Refah kentinde bulunan büyük bir ambara götürdüler.

³⁸⁶ el-Karadâvî, *fî Vedai'l-Alâm*, 28.

³⁸⁷ eş-Şerif, *el-İhvânü'l-Müslimûn fî Harbi Filisitin*, 38; Şammâh, *Delilüke ile Cemaati'l-İhvâni'l-Müslimîn*, 38.

Mısır askerleri onlara ‘‘bu gece burada kaldıktan sonra yarın trene binerek Kahire’ye gideceksiniz’’ dediler. Lakin sabah olunca Mısır silahlı kuvvetleri onları tutuklamak amacıyla ambarı her açıdan kuşattılar. İhvân birlikleri yaklaşık iki ay bu ambarda tutuklu kaldılar.³⁸⁸

İhvân, Filistin topraklarında böylesi bir mücadele içindeyken Mısır’da da onlara karşı emperyalist oyunlar oynanmaktaydı. Çünkü İngiltere, İhvân’ı çok yakından takibe almıştı. Gençlerin bu yapıya ilgi göstermeleri hasebiyle Filistin’de verdikleri mücadele İngiltere ve avenesini korkutmuş olmalı ki İngiltere, Fransa ve Amerika konsolosları 1948’de bir araya gelerek İhvân-ı Müslimin cemaatinin kapatılmasına karar vermişlerdir. Bunlar askeri bir emir yayınlarak Mısır hükümetinden bu kararı ivedilikle yerine getirmesini ve aynı şekilde cemaatin kurucusu olan Hasan el-Bennâ’nın da ortadan kaldırılmasını da talep ettiler. Bu emperyalist emrin ardında Mısır hükümeti alelacele bir şekilde Süveyş kanalı bölgesinde olan cemaate ait tüm merkezleri kapatmaya başlamıştır. Kapatılmanın bu noktadan başlamasının neden ise bu bölgenin Siyonist İsrail’e daha çok tehlike arz etmesiydi. Ardından Mısır hükümeti cemaatin tüm şubelerini kapatarak cemaati kurucusuyla birlikte ortadan kaldırmaya çalışmıştır.³⁸⁹

Cemaatin kapatılması kararından yaklaşık iki ay sonra 12 Şubat 1949’da Hasan el-Bennâ hain bir suikast neticesinde şehit edilmiştir. Hasan el-Bennâ yaralandığında bilinçli bir şekilde hastanede gerekli müdahale yapılmadan iki saat süre zarfında kan kaybından ruhunu teslim etmiştir. Normalde yarası ölümcül değildi, fakat gerekli müdahale yapılmasına engel olduğu için fazla kan kaybından vefat etmiştir. Mısır polisi cenaze merasimine hiç kimsenin katılmasına izin vermedi. Bu sebeple sadece babası ve kardeşleri cenazenin teşyi işlemleriyle ilgilenmişlerdir. Ailesi sabahın ilk saatlerinde naaşını kaldırarak gerekli defin işlemlerini gerçekleştirmiştir. Mısır hükümeti taziye için gelen insanları ciddi bir şekilde engelleyerek taziye yapılmasına da izin vermemiştir.³⁹⁰

Hasan el-Bennâ’nın şehit edilmesinde asıl rol oynayanlar sömürge (İngiltere, Amerika, Fransa ve evrensel Siyonizm) güçleri ve onlara destek veren Mısır hükümet yetkilileridir. Bu tür suikastlarda daima arka planda asıl işi idare eden akıl, kendini gizli tutmak için birilerini

³⁸⁸ eş-Şerif, *el-İhvânü’l-Müslimûn fî Harbi Filisitn*, 37; Şammâh, *Delilûke ile Cemaati’l-İhvâni’l-Müslimîn*, 38; Usame Sad - Eşref İid el-Anteplî, *et-Tarihü’ş-Şâmil li’l-İhvâni’l-Müslimîn*, thk. Yusuf Seyhan (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2017), 96.

³⁸⁹ Sad -el-Anteplî, *et-Tarihü’ş-Şâmil li’l-İhvâni’l-Müslimîn*, 125; Şammâh, *Delilûke ile Cemaati’l-İhvâni’l-Müslimîn*, 40.

³⁹⁰ Mustafa Avad - Muhammed Raşid, *Zikryâtü İmam* (Kahire: Müessesetü İkra, 2012/1433), 288-289; el-Akîl, *min Alâmi’d-Daveti ve’l-Hareketi’l-İslâmiyye*, 31-32.

yem şeklinde öne sürerek asıl suçlunun gizli kalmasını sağlamaya çalışmaktadır. Şüphesiz bu suikastın arkasındaki akıl daha önce cemaatin kapatılmasında rolü olan iradeden bağımsız değildir. Bu itibarla cemaatin kapatılması ve Hasan el-Bennâ'nın şehit edilmesi meselesi birbiriyle sıkı bir şekilde irtibatlıdır. İhvân gücü, iki konuda bariz bir şekilde emperyalist ve Siyonist dairelerini önemli oranda rahatsız etmişti. Birincisi İhvân'ın Yemen'e bilfiil müdahil olması, ikincisi ise İhvân'ın Filistin savaşında yarattığı etkidir. Her iki konuda da İhvân yalnız propaganda ve vaaz şeklinde değil de bilfiil sahada savaşa müdahil olmuştur. İhvân'ın bu davranışları yukarda zikretmiş olduğumuz devletleri ciddi bir şekilde rahatsız etmiştir. Bu sebeple onlar hem cemaatin hem de cemaatin kurucusu olan Hasan el-Bennâ'nın ortadan kaldırmasını kendi dostları olan Mısır hükümetine emir şeklinde tavsiye etmişlerdir. Bütün bu sebeplere binaen Hasan el-Bennâ "Filistin ve Kudüs davası için şehit olmuştur" düşüncesi genel kabul olarak değerlendirilmiştir.³⁹¹

Hasan el-Bennâ, Filistin davası için sadece uzaktan gerekli işleri tanzim etmedi, bilakis işi yerinde takip etmek için şehadetinden yaklaşık bir yıl önce Filistin'i ziyaret etmek istemiştir. Hasan el-Bennâ'nın bu ziyareti Gazze bölgesiyle sınırlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu ziyaret birkaç gün sürmüştür. Refah şehriyle başlayarak daha sonra Han Yunus'a kadar devam etmiştir. Han Yunus'ta halk Hasan el-Bennâ'yı büyük bir coşku ve havaya silah sıkarak karşılamıştır. Han Yunus halkı Hasan el-Bennâ'yı Cuma namazını büyük camide halkla birlikte kılmak için onu davet ettiler, Hasan el-Bennâ da bu daveti geri çevirmedi. Bu arada bölgede var olan İhvan birlikleri de yol kenarında askeri bir düzen içinde sıralı haldeydi. Böyle bir coşku ve heyecan içerisinde Hasan el-Bennâ Filistin ziyaretini tamamlamış oldu.³⁹²

İhvân genel merkezi, Filistin kaziyesinin ümmetin hep gündeminde tutabilmek için her türlü araç ve gereci kullanmayı ihmal etmemiştir. Bu itibarla İhvân, Filistin sorununun önemini vurgulamak için bütün namazların son rekatında kunut duasının okunması için ümmete bir çağrı yapmıştır. Bu şekilde yapılan duaya fikhî literatürde "nazile kunut" denilmektedir. Nazile kavramı afet, felaket, musibet ve bela gibi anlamlara gelmektedir. Şüphesiz Filistinli Müslümanların başına gelen bela ve musibetler Müslümanların başına gelen en şiddetli ve en acı verici felaketlerin başında yer almaktadır. Bu sebeple Filistinli Müslümanların muzaffer

³⁹¹ Sad - el-Antepî, *et-Tarihü's-Şâmil li'l-İhvâni'l-Müslimîn*, 139; Mahmud Assâf, *Mea'l-İmami's-Şehid Hasan el-Bennâ* (Kahire: Müessesetü İkra li'n-Neşri ve't-Tevzi ve't-Terceme, 2012/1433), 125.

³⁹² Akram Dahan, *el-İmamü'l-Şehid Hasanü'l-Bennâ fî Sutûr*, ts., 12.

olmaları ve düşmanlarının da yenilmesi için özel bir dua metnini Müslümanlarla paylaşmışlardır.³⁹³

SONUÇ

Filistin meselesi ve bu meselenin merkez ss olan Kudüs davası, salt bölgesel bir çatışma ya da etnik bir aidiyet sorunu olmanın ötesinde, İşlm dünyası için evrensel ve akidev bir mahiyet arz etmektedir. Kudüs, İşlm literatüründe ‘‘nc harem’’ vasfıyla tavsif edilmekte; isr ve mi‘rac mucizelerinin tecelli ettiği mukaddes bir mekn olarak peygamberler tarihinin ortak mirasını temsil etmektedir. Bu bağlamda Kudüs’n güvenliği, İşlm’ın merkezi kutsalları olan Mekke ve Medine’nin (Haremeyn) emniyetiyle doğrudan ilişkilidir. Zira Kudüs’n hürmetine ve dokunulmazlığına yönelik her türlü tehdit, İşlm mukaddesatının bütününe yönelik bir risk barındırmaktadır.

Tarihsel perspektiften bakıldığında, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) vefatından kısa bir süre önce Usme b. Zeyd komutasındaki orduyu bölgeye sevk etmesi, bu coğrafyanın Müslümanlar nezdindeki stratejik ve manevi önceliğinin en somut nişanesidir. Dolayısıyla Kudüs davası, İşlm hukuku ve düşüncesinde ‘‘fer‘i’’ bir mesele değil; Kur’an-ı Kerm ve sünnetle temellendirilmiş ‘‘usli’’ ve ‘‘itikadi’’ bir sorumluluktur. Günümüzde emperyalist politikaların hedefi haline gelen bu topraklar, Müslüman tefekkr ve siyaseti için artık çok daha kritik bir evreye evrilmiştir. Netice itibarıyla, Kudüs’n özgürlüğü ve muhafazası, sadece bir toprak mücadelesi değil, ümmetin izzet ve istiklal davasının en temel unsuru olarak kabul edilmelidir.

İşlm uleması, Kudüs’n önemini ve emperyalizmin tehlikesini ümmete anlatabilmek için büyük bir çaba içinde olmuşlardır. Kudüs davası/Filistin sorunu ile çok hemhal olan ulema ve davetilerden biri de İhvn-ı Müslimin cemaatinin kurucusu olan Hasan el-Benn’dır. Hasan el-Benn, henüz yirmili yaşlarındayken Kudüs davası ile alakalı büyük bir çaba göstermiştir. Hacı el-Emin el-Hüseyni’ye göndermiş olduğu mektupta Filistin davası için kendisinin yanında olmakla beraber bu konuda gerekli tüm desteği vereceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte Hasan el-Benn, Filistin davası için büyük bir çaba içinde olan mücahitlere gerekli yardımı bilfiil yapmış ve hatta mücahitleri oraya göndermek için organize işlerini de ihmal etmemiştir. Hasan el-Benn, Filistin davasını tüm ümmetin gündeminde canlı tutabilmek için konferans, makale, dergi yazıları, cami sohbetleri ve bu manada bütün araç-gereci kullanmak suretiyle hep hareket halinde olmuştur.

³⁹³ el-Benn, *Mzekkirt’d-Da’ ve ve’d-D’iye*, 209.

İngiltere, Yahudilere Filistin topraklarını bırakmak maksadıyla oradan çekilme kararını verdikten sonra Yahudiler, dünyanın her tarafından oraya akın etmek suretiyle Filistinli insanların topraklarını işgal etmeye başladılar. Bu sebeple İhvân, bu işgalci harekete karşı fiilî mücadele etmek için gençleri cihada teşvik ederek askeri kamplarda onları eğitmeye başladı. Bu teşvikin sonucunda Mısır'ın farklı kentlerinden birçok genç İhvân'ın genel merkezini ve Kahire sokaklarını hıncahınç doldurdular. Daha sonra İhvân, Mısır hükümeti ve Arap birliğinin genel sekreteriyle irtibata geçti. Bu girişimlerden sonra gönüllü birlikler kuruldu ve bu birliklere askeri liderlik yapmak için de gönüllü subaylar himayesinde Filistin topraklarına askeri müdahale kararı verildi. Kararın akabinde İhvân tarafından organize edilen gönüllü birlikler Filistin topraklarına girerek Tel Aviv'e kadar ilerlediler. Lakin Mısır hükümetinin hainliği ve birleşmiş milletlerin her kritik anda ateşkes ilan etmesi sonucunda İhvân'dan birçok kişinin şehit edilmesine ve birçoğunun da tutuklanmasıyla Filistin savaşı bitirilmiş oldu. Savaşın bitirilme şartnamesinde silahlı olan Mısırlı birliklerin silahlarını geri vermesi şeklinde bir madde bulunmaktaydı. Bu madde İhvân için büyük sıkıntılara sebebiyet verdi. Çünkü bu noktadan itibaren silahsız kalan İhvân, zalim Mısır hükümetinin bir nevi iple bağlanmış avı haline geldi.

Emperyalizm ve destekçileri İhvân'ın söz konusu başarılarını gördükten sonra kendi yandaşı ve kukla olan Mısır hükümetiyle birlikte İhvân-ı Müslimin cemaatinin kapatılmasına karar verdiler. Cemaatin kapatılmasında; genç kitlelerin cemaate olan rağbeti, İhvân'ın Yemen Savaşına fiilî müdahalede bulunması ve onların Filistin savaşında ortaya koydukları kahramanlıklar gibi birçok sebep etkili olmuştur. İngiltere ve yandaşları sadece cemaatin kapatılmasıyla yetinmeyip cemaatin kurucusu olan Hasan el-Bennâ'nın da bir şekilde ortadan kaldırılmasını da kukla olan Mısır hükümetinden istedi. Bunun üzerine Mısır hükümeti hain bir suikastla Hasan el-Bennâ'yı önce yedi kurşunla yaralamıştır. Daha sonra Mısır hükümeti hastanede gerekli müdahalenin yapılmasına engel olmak suretiyle göz göre göre ölmesini bekledi. Hasan el-Bennâ yaralandıktan sonra hastanede gerekli müdahalenin yapılmaması sonucu vefat etmiştir. Hasan el-Bennâ'nın şehit edilmesindeki sebepler ile cemaatin kapatılmasındaki nedenlerle aynı olması hasebiyle Hasan el-Bennâ, Filistin şehidi olarak kabul edilmiştir. Hasan el-Bennâ, hayatı boyunca hep Kudüs ve Filistin davasıyla yakından ilgilenmiştir. Öyle ki namazlarda bile “nâzile” kunut duasını okumak suretiyle kendi duasında Filistinli Müslümanlara hep yer vermişti.

KAYNAKÇA

Abdülaziz, Cuma Emin. *Fehmu’l-İslam fî Zilâli’l-Usli’İşrîn*. Kahire: Daru’d-Dava, 1999/1419.

Akl, el-Müsteşar Abdullah el-. *min Alâmi’d-Daveti ve’l-Hareketi’l-İslâmiyye*. 4 Cilt. İstanbul: Media-Mer, 2018/1439.

Assâf, Mahmud. *Mea’l-İmami’s-Şehid Hasan el-Bennâ*. Kahire: Masseset İkra li’n-Neşri ve’t-Tevzi ve’t-Terceme, 2012/1433.

Avad, Mustafa - Raşid, Muhammed. *Zikryât İmam*. Kahire: Müessesetü İkra, 2012/1433.

Bennâ, Hasan el-. *Ehâdis’l-Cuma*. Beyrut: Darü’l-Kalem/ed-Darü’s-Şamiye, 1997/1418.

Bennâ, Hasan el-. *Mecmâti Resâili’l-İmami’l-Bennâ*. thk. Cuma Emin Abdülaziz. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2014.

Bennâ, Hasen Ahmed Abdurrahmân el-. *Müzekkirâtü’d-Da’ ve ve’d-Dâ’iye*. Kahire: Masseset İkra li’n-Neşri ve’t-Tevzi ve’t-Terceme, 2011/1432.

Dahan, Akram. *el-İmam’l-Şehid Hasan’l-Bennâ fî Sutr*, ts.

Karadâvî, Yusuf el-. *fî Vedai’l-Alâm*. Türkiye: ed-Darü’l-Şamiye, ts.

Muhammed Salah, Muhsin. *Hakâikü ve Sevâbit fî’l-Kadiyyeti’l-Filistiniyye*. Beyrut/Lübnan: Merkez’z-Zeytne/Müessesetü Filistin li’s-Sekafe, 2013/1434.

Mursî, Muhammed Said. *fî Rihâbil’l-Usli’l-İşrîn*. Kahire: Messetu İkra, 2007/1428.

Rafet Bek, Muhammed. *Kadiyyetü Filistin*. Mısır: Darü’l-Mearif, 1947.

Râşid, Mustafa Aved Muhammed. *Zikrayât İmam*. Kahire: Müessesetü İkra, 2012/1433.

Sad, Usame - Antepî, Eşref îid el-. *et-Tarih’s-Şâmil li’l-İhvâni’l-Müslimîn*. thk. Yusuf Seyhan. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2017.

Sercânî, Râgıb es-. *İslâm Tarihi*. çev. Ayhan Çakıroğlu. 2 Cilt. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2012.

Şammâh, Âmir. *Delilke ile Cemaati’l- İhvâni’l-Müslimîn*. Kahire: Masseset İkra li’n-Neşri ve’t-Tevzi ve’t-Terceme, 2013.

Şerif, Kâmil eş-. *el-İhvân’l-Müslimîn fî Harbi Filisitn*. Mektebetü’l-Menâr, 3. Basım, 1984/1404.

Zaza, Hasan vd. *es-Suhyûniyet’l-Âlemiyye ve İsrail*. Kahire: el-Heyet’l-Âmme li’l-Kütüb, 1971.

<https://www.ikhwanonline.com/article/260024> (13.11.2023)

<https://www.ikhwanonline.com/article/259970> (15.11.2023)

Merve AKDEMİR

• *Erzurum Atatürk Üniversitesi*

**GÜNÜMÜZ ERZURUMLU ÂŞIKLARIN
DİLİNDEN FİLİSTİN**

GÜNÜMÜZ ERZURUMLU ÂŞIKLARIN DİLİNDEN FİLİSTİN³⁹⁴

Merve AKDEMİR

Özet

Türklerin İslamiyet’ten önceki yaşamlarında mevcut olan Ozan-Baksı geleneği, İslamiyet’i kabul etmeleriyle birlikte yerini âşıklık geleneğine bırakmıştır. Âşıklar, halk ile bir olmuş, halkın yaşamış olduğu her türlü duyguya şahitlik etmişlerdir. Yazmış oldukları destanlarla yaşadıkları beldeye meydana gelen olayları sazları eşliğinde dillendirmiş, “gezgin” fonksiyonlarıyla da beldeye ulaştırmışlardır. Âşıklık geleneği günümüzde de temsilcileri tarafından devam ettirilmektedir. Âşıklar, yaşanan olayların tarafsız gözlemcileri konumdadırlar. Bu bağlamda yakın zamanda yaşanan ve yaşanmaya devam eden İsrail’in Filistin halkı üzerindeki terörvari uygulamaları birçok âşığın dikkatini çekmiş ve bu içler acısı duruma kayıtsız kalmamışlardır. 7 Ekim 2023 tarihinden itibaren devam eden ve Filistin halkını yok etmeyi amaçlayan İsrail’in bu girişimini âşıklar, farklı boyutlardan ele alıp sazları eşliğinde dile getirmişlerdir. Bu araştırmadaki amacımız halkın duygu ve düşüncelerinin sözcüsü konumunda olan âşıkların dilinden Filistin’de yaşanan olayları ele almaktır. Çalışma yaşanan olayların, halk nezdinde kabul görmediğini, âşıklar aracılığıyla ortaya koyması suretiyle de önem arz etmektedir. Türkiye genelinde yaşayan âşık sayısının çok olması sebebiyle âşıklar, İsmail Daştan, İhsan Yavuzer, Selahattin Kazanoğlu ve Cemal Divanî olmak üzere dört âşıkla sınırlandırılmıştır. Çalışma kapsamı dâhilindeki âşıklarla sosyal medya aracılığıyla iletişime geçilmiş, Filistin’le alakalı yazmış oldukları veya seslendirdikleri eserler bir araya getirilmiş ve çalışmaya kaynaklık etmiştir. Ayrıca veriler bir nitel araştırma deseni olan fenomenoloji deseni ile toplanmış, elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenerek belli başlıklar altında toplanmıştır.

Anahtar Kavramlar: Âşık Edebiyatı, Günümüz Âşıklık Geleneği, Erzurumlu Âşıklar Toplumsal Duyarlılık, Filistin Meselesi.

³⁹⁴Bu bildiri, TÜBİTAK tarafından desteklenen (Proje No: 124K673) “Günümüz Âşıklık Geleneğinde Tasavvuf Faktörünün İncelenmesi” başlıklı araştırma projesi kapsamında elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Abstract

The Ozan-Baksı tradition, which existed in the lives of the Turks before the adoption of Islam, was replaced by the minstrel (âşıklık) tradition following their acceptance of Islam. Minstrels became one with the people, bearing witness to all kinds of emotions experienced by the community. Through the epics they composed, they narrated events occurring in their regions accompanied by their instruments and conveyed them from place to place through their “wandering” function. The minstrel tradition continues to be maintained today by its representatives. Minstrels serve as impartial observers of the events taking place. In this context, the recent and ongoing acts of terror perpetrated by Israel against the Palestinian people have drawn the attention of many minstrels, who have not remained indifferent to this tragic situation. Since October 7, 2023, minstrels have addressed Israel’s attempt to annihilate the Palestinian people from various perspectives and expressed these through their performances accompanied by the saz. The aim of this study is to address the events taking place in Palestine through the words of the minstrels, who serve as the voice of the people’s emotions and thoughts. The significance of this study lies in revealing, through the minstrels, that these events are not accepted by the public. Due to the large number of minstrels living across Turkey, the study was limited to four minstrels: İsrail Daştan, İhsan Yavuzer, Selahattin Kazanoğlu, and Cemal Divanî. Within the scope of the study, contact was established with the minstrels via social media, and works they had written or performed concerning Palestine were compiled and used as sources. Furthermore, the data were collected using the phenomenological design, which is a qualitative research design, and analyzed through content analysis, then organized under specific themes.

Keywords: Minstrel Literature, Contemporary Âşıklık Tradition, Minstrels of Erzurum, Social Consciousness, Palestinian Issue.

1. GİRİŞ

Trklerin İslamiyet’ten önceki yaşamlarında var olan Ozan-Baksı geleneği, Anadolu’nun fethiyle birlikte yerleşik hayata geiş ve İslamiyet’in kabulüyle farklı bir boyuta geçerek Âşık Edebiyatı adını almıştır. Böylece XVI. yüzyıldan itibaren ozanlar yerini âşıklara, kopuzlar ise sazlara bırakmaya başlamıştır.³⁹⁵ Âşık Tarzı şiir Geleneği mahallileşme ve manevleşme olmak üzere iki temayül neticesinde ortaya çıkmıştır. Mevcut edebiyatın halkın estetik ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayamaması neticesinde "mahallileşme" eğilimi baş gsterirken³⁹⁶ manevleşme temayülü ise Osmanlı toplumunda tarikatların yaygınlaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Manevleşme temayülü neticesinde saz alıp halkı eğlendirme fonksiyonuna sahip olan ozanlar, tarikat çevrelerinde bulunarak şiirlerine tasavvufi neş’eyi yansıtmışlardır. Manevileşme temayülü, yalnızca şiirlerine yansımakla kalmamış, aynı zamanda geleneğin yeniden şekillenmesine de neden olmuştur. Rüya motifinde pirlere yer verilmesi, bade içen âşıkların Hak âşığı olarak ifade edilmesi, mahlas verilirken tasavvufi anlam boyutu öncelenmesi birer manevleşme temayülüne örnektir.³⁹⁷ Dolayısıyla bu temayüller neticesinde gelenek, yapısal bir dnşmlle yeni bir kimliğe bürünerek hem mahall hem de manevi bir derinlik kazanmıştır.

XVI. yüzyılda oluşum aşamasındaki âşık edebiyatı, XVII. yüzyılda kuralları belirlenerek edeb bir hüviyet kazanmıştır.³⁹⁸ XVIII. yüzyılda Âşık Edebiyatı gerileme dönemine girmiş, XIX. yüzyılda Divan edebiyatının etkisi altında kalmıştır. Bu dönemde sözlü kültür, matbaanın kullanılmaya başlanması ile yerini yazılı kültürü bırakmış, dolayısıyla sözlü bir gelenek olan âşıklık geleneği popülerliğini kaybetmeye başlamıştır. XX. yüzyılda ise âşıklık geleneği eski önemini kaybetmeye başlamış ve âşıklar kentleri terk ederek gelişimin az olduğu bölgelere gitmiştir.³⁹⁹ İletişim ve teknoloji ağı olarak kabul edilen XXI. yüzyılda ise âşıklık geleneği,

³⁹⁵Abdurrahman Gzel, *Din-Tasavvuf Türk Edebiyatı* (İstanbul: Kitabevi Yay., 2004), 46; Umay Günay, *Türkiye’de Âşık Tarzı şiir Geleneği ve Ryâ Motifi* (Ankara: Akçağ Yay., 2005), 54-228.

³⁹⁶Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları-I* (Ankara: Akçağ Yay.,2012), 189-206.

³⁹⁷Osman Nuri Karadayı, *Osmanlı Dönemi Âşık Tarzı şiir Geleneğinde Tasavvuf* (Erzurum: Atark Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 9.

³⁹⁸Ekrem Kıraç, *Türk Halk Edebiyatı* (Denizli: Gökçe Yayınevi, 2013), 298-299.

³⁹⁹Zekeriya Kaptan-Yasemin Yurduşen, ‘‘Âşık Edebiyatı Halk şiirinin Tarihsel Gelişimi = The Historical Development Process of Minstrel Literature-Folk Poetry’’, *Alevilik Araştırmaları Dergisi = The Journal of Alevi Studies*, 8 (2014), 206-207.

eski gücünü hemen hemen yitirmiştir.⁴⁰⁰ Ancak modern dünyanın değişen müzik anlayışına rağmen âşıklar, bu geleneği Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaşatmaya çalışmışlardır. Bu bölgelerden biri de âşıklık geleneğinin uzun yıllar sürdürüldüğü ve pek çok âşığa ev sahipliği yapmış olan Erzurum'dur.⁴⁰¹ Erzurum ilinde bu gelenek kültürel erozyona rağmen devam ettirilmiş ve âşıklar toplumdaki yozlaşmaları şiirleriyle dile getirerek halkın tercümanı olmaya devam etmişlerdir.⁴⁰²

XXI. yüzyılın teknolojik ve dijital imkânları, âşıklık geleneğinin geleneksel icra mekânlarını daraltmış olsa da âşıklar, "toplumun sözcüsü" olma vasıflarını sürdürmektedir. Bu süreçte özellikle Erzurum, geleneğin canlılığını koruduğu ve kültürel erozyona karşı direnç gösterdiği bir merkez niteliği taşır. Âşıklar, sadece bireysel duyguları değil; savaş, göç, adaletsizlik ve zulüm gibi kolektif acıları da şiirlerinin merkezine alarak halkın vicdanı olma görevini üstlenirler. Bu bağlamda, İslam dünyasının ve insanlığın ortak yarası haline gelen Filistin meselesi, günümüz âşıklarının kayıtsız kalamadığı en temel temalardan biri durumundadır.

Osmanlı Devleti'nin XX. yüzyılın başlarında tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte Filistin'de İngiliz hâkimiyeti başlamış ve 1948 yılında İsrail, Filistin topraklarını işgal etmiştir.⁴⁰³ Filistin halkı vatanını tekrar geri alabilmek için direniş ve mücadele içinde olmuş, bu süreçte çeşitli zulümlere maruz kalmıştır. Son olarak 7 Ekim 2023 tarihinde başlatılan İsrail askerî harekâtı ile Gazze Şeridi'nde binlerce sivil yaşamını yitirmiş ve sivil altyapı büyük bir yıkıma uğramıştır. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) gibi ulusal kuruluşlar, bu süreçte yaşanan ihlalleri "soykırım" ve "savaş suçu" niteliğinde raporlamakta; sivillere yönelik sistematik saldırıları uluslararası hukuk normlarına aykırı bulmaktadır.⁴⁰⁴

⁴⁰⁰Pamuk Nurdan Gümüštepe, "21. Yüzyıl Sözlü Şiir Geleneği İçerisinde Bir Halk Şairi, Bir İnceleme: Toklumenli Mustafa Köksal (Ozanoğlu)", *I. Uluslararası Develi-Âşık Seyrani ve Türk Kültürü Kongresi*, (Develi/Kayseri, 2018), 140.

⁴⁰¹Burak Kurubaş, "Geçmişten Günümüze Âşıklık Geleneği Ve Erzurum'da Yetişen Son Dönem Âşıklarının Ürettiği Eserler". *İSTEM* 43 (Haziran 2024), 41.

⁴⁰²Osman Nuri Karadayı, Merve Akdemir, "Günümüz Erzurumlu Âşıkların Şiirlerinde Modern Dünyada Değişen Bir Değer Olarak Aile", *XIV. ULUSLARARASI DİN GÖREVLİLERİ SEMPOZYUMU* (24-26 Nisan 2025), 159.

⁴⁰³Daha detaylı bilgi için bk. Hasan Gül, "Filistin Sorununun Temel Nedenleri", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Nisan 2018), 13-22.

⁴⁰⁴Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), *Filistin'de İnsan Hakları İhlalleri ve Gazze Soykırımı Raporu* (Ankara: TİHEK, 2024), 125.

Filistin halkının haklı mücadelesi günümüz âşıklarının dikkatini çekmiş; yaşanan zulme kayıtsız kalmayarak bu mücadeleyi şiirlerinde tema olarak işlemişlerdir. Bu çalışma, XXI. yüzyılda geleneksel icrasını sürdüren Erzurumlu âşıklardan İhsan Yavuzer, İsrail Daştan, Selahattin Kazanoğlu ve Cemal Divanî’nin eserlerindeki Filistin temasını konu edinmektedir. Araştırmanın temel gayesi, toplumun vicdanı olma misyonunu üstlenen âşıkların güncel meselelere karşı gösterdikleri tepkiyi Filistin rneği üzerinden incelemektir. Bu doğrultuda, adı geçen sanatkârlarla iletişime geçilerek Filistin temalı şiirler derlenmiş ve elde edilen veriler belirli başlıklar altında tasnif edilerek analize tabi tutulmuştur.

1.1.Filistin Soykırımı; İnsanlık Suçu

İsrail, 7 Ekim 2023 tarihinde Hamas’ın askeri operasyonlarına karşılık olarak başlattığı saldırılarda, askeri hedeflerin ötesine geçerek sivil yerleşimleri de hedef almıştır. Operasyonun ilerleyen safhalarında Gazze’ye tam abluka uygulanmış; bölgeye gıda, su ve elektrik akışını kesilmiştir. Uluslararası raporlara yansıyan bilgilere göre İsrail, sivil yerleşim yerlerine ve nüfusun yoğun olduğu bölgelere fosfor bombası atmıştır.⁴⁰⁵ Ayrıca İsrail makamları, sivil halka bölgenin güneyine gitmeleri yönünde uyarıda bulunmasına rağmen, tahliye koridorlarını ve g halindeki sivilleri de hedef almıştır. 7 Ekim’den itibaren gerçekleştirilen bu saldırılarda, önemli bir kısmı kadın ve çocuklardan oluşan binlerce sivil hayatını kaybetmiştir.⁴⁰⁶ TİHEK raporuna göre İsrail’in bu eylemleri, ‘‘insanlığa karşı suç’’ ve ‘‘savaş suçları’’ kapsamında değerlendirilmektedir.⁴⁰⁷ Gazze halkının maruz kaldığı bu insani dram kamuoyu nezdinde karşılıksız kalmamış; vicdan sahibi kitlelerin gösterdiği bu duyarlılığa, çalışmaya konu olan âşıklar da sanatları aracılığıyla iştirak etmektedir.

Âşık Cemal Divanî, *Secdeye Kalksa Mescid-i Aksa* adlı şiirinde İsrail’in soykırım eylemlerini bir ihanet ve insanlık ayıbı olarak değerlendirmektedir. Âşık Divanî’ye göre Gazze, tarihin belirli dönemlerinde olduğu gibi bugün de insanlık suçu işleyenlerin hâkimiyeti nedeniyle işgal altındadır. Geçmişteki bu işgal dönemlerinden biri, Selâhaddîn Eyybî tarafından sona erdirilmiştir. Şiirde tarihi kurtarıcı bir şahsiyet olan Selâhaddîn Eyybî’den

⁴⁰⁵ Alan Arms - Marija Ristic, "Israel/OPT: Identifying the Israeli army’s use of white phosphorus in Gaza", *Citizen Evidence Lab* (13 Ekim 2023), erişim: 24 Aralık 2025, <https://citizenevidence.org/2023/10/13/israel-opt-identifying-the-israeli-armys-use-of-white-phosphorus-in-gaza/>.

⁴⁰⁶ Detaylı bilgi için bakınız:<https://www.aa.com.tr/tr/search/?s=gazze>Erişim Tarihi: 01/08/2025

⁴⁰⁷ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), *Filistin’de İnsan Hakları İhlalleri ve Gazze Soykırımı Raporu*, 125.

bahsedilerek, onun gibi bir liderin yeniden ortaya çıkıp Mescid-i Aksa'yı özgürlüğüne kavuşturması arzulanmaktadır. Bu işgalin nihayete ermesi, Mescid-i Aksa için bir "vuslat" ve gerçek özgürlük niteliği taşır. Zira hakiki hürriyet; kulun Rabbine secde ederek masivanın tasallutundan kurtulmasıdır. Âşık, Mescid-i Aksa'yı teşhis sanatı ile bir "kul" makamında ele almakta; onun özgürlüğünü, zincirlerinden kurtulup Rabbine secde etmesiyle özdeşleştirmektedir.

İhanettir, insanlığın ayıbı

Her kim yapsa onun çoktur kaybı

Sefer yapsa Selâhaddîn Eyyûbî

Küfrün putlarını yeniden yıksa

Secdeye eğilir Mescid-i Aksa⁴⁰⁸

Âşık Selahattin Kazaonoğlu, *Çok mu Zor?* adlı şiirinde Filistin'de yaşanan katliamı dile getirmektedir. Âşık Kazanoğlu "Fosforlu bombalara ne yapacak füzeler?" dizesiyle İsrail'in Filistin halkına karşın fosforlu bomba kullandığına değinir. Kimyasal ve yakıcı etkisi bulunan bu tür silahların sivil yerleşim bölgelerinde kullanımı, 1925 tarihli Cenevre Protokolü (Boğucu, Zehirli veya Diğer Gazların Kullanımının Yasaklanmasına Dair Protokol) gereğince savaş suçu sayılmaktadır.⁴⁰⁹ Âşık Kazanoğlu, "Bu bir insanlık suçu anlatamaz dizeler" dizesiyle fosforlu bombanın kullanılmasından dolayı İsrail'in eylemlerini "insanlık suçu" olarak değerlendirmektedir. Şiirin devamında ise eleştirinin dozunu artırarak, İsrail'i kan döken bir "vampire", ona siyasi ve askeri destek sağlayan küresel güçleri ise bu suça ortak olan "katillere" benzetir.

Fosforlu bombalara ne yapacak füzeler?

Ruhuma atom düştü kan akıyor gözeler

Bu bir insanlık suçu anlatamaz dizeler

⁴⁰⁸ Cemal Divanî, "Secdeye Eğilir Mescid-i Aksa", *Facebook* (1 Ağustos 2024).

⁴⁰⁹ International Humanitarian Law (ICRC), "Protocol for the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare", *International Humanitarian Law Databases* (17 Haziran 1925), erişim: 24 Aralık 2025, <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/geneva-gas-prot-1925>.

Katiller vampirlere arka çıkıyor beyler

*Bu projenin sonu BOP’a çıkıyor beyler*⁴¹⁰

1.2.Filistin Soykırımının Nedenlerinden Biri: Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)

Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), Soğuk Savaş sonrasında ABD’nin hazırladığı, resmi olarak 2004 yılında gündeme getirilen⁴¹¹, Ortadoğu’nun siyasi, sosyal ve kültürel yapısını yeniden şekillendirmeyi amaçlayan bir projedir.⁴¹² Projenin en önemli dayanaklarından biri İsrail’in güvenliğini sağlamaktır. BOP ile ABD’nin kazanımı ‘‘Enerji kaynaklarının kontrolü, terörizmin engellenmesi, bölgesel istikrarın sağlanması, İsrail’in güvenliği, Batı ile ilişkiler kurabilen İslam coğrafyası, Filistin meselesinin çözüme kavuşması’’⁴¹³ şeklinde özetlenebilir. BOP görünürde Ortadoğu’nun kontrolü üzerine planlanmış olsa da Amerikan çıkarları da gözetilmiştir.⁴¹⁴ Bu sebeple İsrail’in Filistin halkına karşı zulmü yalnızca iki devlet arasında yaşanan bir durum değil; ABD’nin Ortadoğu zerindeki planlarıdır.

Âşık Selehattin Kazanoğlu’nun *Oyun Büyük* adlı şiirinde ‘‘Bu projenin sonu BOP’a çıkıyor beyler’’ dizesiyle Filistin’de yaşanan olayları Büyük Ortadoğu Projesi’ne dayandırmaktadır. Kazanoğlu’na göre, söz konusu zulm yalnızca İsrail’in politikası değil; daha büyük bir projenin ürünüdür. Yani mezkr durum din ve etnik yapının anlaşmazsızlığından ziyade küresel glerin bir projesidir.

Âşık Kazanoğlu, *Oyun Büyük* adlı şiirinde Filistin’de yaşanan zulmün sadece İsrail’in eylemleri olmadığını arkasında daha büyük glerin olduğunu ifade ettikten sonra bebeklerin öldürüldüğünden bahseder. Öyle ki İsrail masum sivil halkı hedef alırken dahi dünya sessiz kalmaktadır. Çünkü her şeyin büyük projenin bir parçasıdır. ‘‘Bebekler ölür iken dünya bakıyor beyler’’dizesibu sessiz kalışın şiire yansımış şeklidir.

Filistin senelerdir kan ağlıyor, beyler kan

⁴¹⁰ Selahattin Kazanoğlu, ‘‘ok mu Zor’’,*Facebook* (18 Ekim 2023).

⁴¹¹ Hamit elik, *Ortadoğu’da ABD Politikaları ve Büyük Ortadoğu Projesi* (Ankara: Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 55-56.

⁴¹² Ahmet Karagüzel, ‘‘Yeni Yüzyılda ABD’nin Ortadoğu Politikası: Büyük Ortadoğu Projesi’’, *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 3/2 (2020), 37.

⁴¹³ Hacer Kaya Gl, *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye*.(Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 83-84.

⁴¹⁴ Karagüzel, ‘‘Yeni Yüzyılda ABD’nin Ortadoğu Politikası: Büyük Ortadoğu Projesi’’, 39.

Bu zulmü kabul etmez asla vicdanlı insan

Neredesin ey adalet? Neredesin ey Müslüman?

Bebekler ölür iken dünya bakıyor beyler

Bu projenin sonu BOP'a çıkıyor beyler⁴¹⁵

Filistin'de yaşanan insanlık dışı uygulamalardan yalnızca İsrail'in değil, başka devletlerin de sorumlu olduğunu düşünen âşıklardan biri de Âşık İhsan Yavuzer'dir. Yavuzer, *Kalleş Amerika, Kalleş İsrail* adlı şiirinde İsrail ve Amerika'dan dünyanın baş belası olarak bahseder. Bu şiirde Amerika'nın İsrail ile birlikte anılması, Filistin'deki soykırımın sorumluluğunun da paylaşıldığı anlamına gelir. Öyle ki İsrail'de savaş kuralları ihlal edilmektedir ve dünyanın süper gücü olan Amerika İsrail'i desteklemektedir. Bu sebeple İsrail kadar Amerika'da suçludur.

Dünyanın en büyük baş belaları

Kalleş Amerika, kalleş İsrail

İnsanlık suçunun yüz karaları

Kalleş Amerika, kalleş İsrail⁴¹⁶

1.3.Filistin Soykırımına Karşı İslam Dünyasının Sessizliği

Âşık İsrail Daştan, *Müslümanlar* adlı şiirinde, Filistin'de yaşanan soykırıma karşı İslam ülkelerinin tepkisizliğini sert bir üslupla eleştirmektedir. Âşık Daştan'a göre Filistin'de mazlumlara ölürken diğer Müslüman ülkelerinin zevki sefada oluşu anlaşılması güç bir durumdur. Ona göre İslam ülkelerinin sayıca fazla olmalarına rağmen İsrail'e karşı duramamaları ya da durmak istememeleri inançlarındaki samimiyetsizliğiyle alakalıdır. Ayrıca bu zulme karşı gösterilen tepkisizlik, zamanla zulmün yönünü diğer İslâm ülkelerine çevirmesine sebep olacaktır. Bu bakımdan Daştan, Müslümanları eleştirmekle kalmayıp uyarıcı bir bilinç oluşturmayı da hedeflemektedir.

Atmış tane ülke var bunlar Müslüman imiş

Bunlar zevki sefada canlar gidiyor canlar

İsrail Müslümanı ölüme mahkûm etmiş

⁴¹⁵ Selahattin Kazanoğlu, "Çok mu Zor", *Facebook* (18 Ekim 2023).

⁴¹⁶ Âşık İhsan Yavuzer, "Kalleş Amerika, Kalleş İsrail", *Youtube* (1 Ağustos 2025)

Belli dininiz yoktur beni anlayan anlar

Yerin dibine batsın duyarsız Müslümanlar

Müslümanlar kardeşmiş hele Müslümana bak!

Ne Müslümanmış meğer bunlar bizden çok ırak

Sıra size gelecek merak etmeyin merak⁴¹⁷

 şık İsrail Daştan, *Bir Defa Daha* adlı şiirinde Filistin meselesini evrensel bir insanlık meselesi olarak görmektedir. ‘‘Kr olmuş gözünüz, kaldırın perdesini / Nerede Ehl-i Sünnet nerde dinler imanlar’’ dizeleri bu durumun din  kutsallığın dışında insan  bir vicdanla değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Ayrıca söz konusu durumun farkına varamayan kişilerin idrak ve vicdan körlüğü yaşadıklarını söyler. Müslümanlar özelinde ise Filistin meselesine karşı sessiz kalan kişiler, daha sert bir dille eleştirilip ‘‘dilsiz şeytan’’ olarak nitelendirilmektedir.

Kr olmuş gözünüz, kaldırın perdesini

Nerede Ehl-i Sünnet nerde dinler imanlar

Sizden Müslüman olmaz, dilsiz şeytanlar

Yerin dibine batsın şu İsl m birlikleri⁴¹⁸

 şık İsrail Daştan, *Siz Daha Katilsiniz* adlı şiirinde ise Filistin meselesine karşı tepkisiz kalan İsl m ülkelerini, bu zulmü yaşatan İsrail’den daha zalim olarak değerlendirmektedir. ‘‘İsrail der uyanın la ilahe illallah’’dizesi ile Müslümanların bir uyku halinde olduğunu ve onları uykudan uyandıracak şeyin ise kelime-i tevhid olduğunu ifade eder. Kelime-i tevhid gramer açısından incelendiğinde ‘‘l ’’ olumsuzluk edatı, tek hakikat olan Allah Te la dışındaki her şeyi geçersiz hale getiren bir edattır.⁴¹⁹ Dolayısıyla keime-i tevhid dağınık olan zihni tek bir noktaya odaklamayı sağlayan bir ilkedir.  şık Daştan, kelime-i tevhidi kullanarak kendi tabiri ile uyuyan Müslümanları uyandırmayı amaçlamaktadır.

⁴¹⁷ İsrail Daştan, *Filistin* (Facebook Kısa Mesaj, 13 Aralık 2024,Beyza Akin).

⁴¹⁸ Daştan, *Filistin*.

⁴¹⁹ Hatice Kelpetin Arpağuş, ‘‘Kelime-i Tevhid’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İsl m Ansiklopedisi* (Erişim 1 Ağustos 2025)

Âşık İsrail Daştan, aynı şiirin “İnname’l-müminine ihvetün demiş Allah” beytinde ise Hucurât sûresinden iktibas yapar. Ayetin Türkçe meali “Müminler ancak kardeşir”⁴²⁰ şeklindedir. Her ne kadar ülke sınırları olsa da Allah’a inanan herkes birbirinin kardeşidir. Âşık İsrail Daştan’ın tepki gösterdiği husus da burasıdır. Şayet biz kardeşsek ve kardeşimizin zulme uğramasına göz yumuyorsak biz İsrail’den daha katilizdir.

İslâm diye geçinen hey İslâm ülkeleri

Şu zalim İsrail'den siz daha katilsiniz

İslam'ın yüz karası hey korkak tilkileri

Şu zalim İsrail'den siz daha katilsiniz

İsrail der uyanın la ilahe illallah

Nerde Allahu Ekber hani nerde bismillah

İnnamelmüminine ihvetün demiş Allah

*Şu zalim İsrail'den siz daha katilsiniz*⁴²¹

Âşık İsrail Daştan, *Ebabiller Gelsinler* adlı şiirinde ise Filistin’deki zulmün son bulması için Müslümanlardan ümidini kesmiştir. Kurtuluşu ebabillerden beklemektedir. Ebabil bir kuş türüdür ve Kur’an-ı Kerimde Fîl sûresinde kendisinden bahsedilmektedir.

Yemen valisi Ebrehe Kâbe’yi yıkmak için yola koyulur. Mekke’ye yaklaştıklarında civarda otlayan develeri toplatarak ordugâha getirtir. Bu develerin 200 tanesi ise Hz. Peygamber’in dedesi olan Abdülmuttalib’e aittir. Ebrehe Abdülmuttalib’e mektup göndererek amacının savaş olmadığını, Kâbe’yi yıkmak için geldiklerini yazar. Abdülmuttalib mektubun ardından Ebrehe’nin yanına giderek 200 devesini ister. Abdülmuttalib kendisini develerin sahibi olduğunu ve onları korumakla görevlendirildiğini bilir. Kâbe’nin sahibi ise Allah’tır, onu korumak yine Allah’a aittir. Bu sebeple sadece develerini ister. Abdülmuttalib Kâbe’ye gelip halkı uyarır ve Allah’a dua eder. Ertesi gün Ebrehe Kâbe’ye hücum emri verir. Ordunun başında filler vardır. Kâbe’ye yaklaşınca filler hareket etmez olmuştur. Fillerin üstündeki askerler de ebabil kuşları tarafından kurt yemiş yaprağa dönmüşlerdir.⁴²² Ebrehe ordusunun teknik ve

⁴²⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an Meali (Erişim 1 Ağustos 2025), Hucurât 49/10.

⁴²¹ Daştan, *Filistin*.

⁴²² Mustafa Çağrı, “Fîl Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 1 Ağustos 2025).

askerî üstünlüğüne rağmen Allah fillerin yanında hiç hükmünde olan kuşlarla orduyu yerle bir etmiştir.

Âşık İsrail Daştan, “Ne gerçek kullar var ne gerçek ümmet / Değer kaybetmiş farz, vacip, sünnet” dizeleriyle Müslümanlardaki yozlaşmaya değinmek ister. Müslümanlar önceki şuurlarını kaybetmişlerdir. İslamî değerler zamanla kıymetsizleşmiştir. Özellikle kardeşlik, vefa gibi değerler yerini menfaate bırakmıştır. Artık Müslüman, bir diğer ülkedeki Müslüman’ı kardeşi olarak görmemektedir. Bunun bir sonucu olarak da zulmünü, acısını paylaşmak yerine ona arkasını dönmektedir. Âşık bu noktada artık Müslümandan ümidini kesmiş, kurtuluş için doğrudan ilahî bir kudret beklemektedir. Nasıl ki güçlü bir orduya karşı Allah Teâlâ beytullahı olan Kâbe’sini koruduysa yine İsrail gibi zalim bir devlete karşı mazlum kulları olan Filistin halkını koruyacaktır.

Ne gerçek kullar var, ne gerçek ümmet

Gönder Rabbim ebailler gelsinler

Değer kayıp etmiş farz, vacip, sünnet

*Gönder Rabbim ebailler gelsinler*⁴²³

1.4.Filistin Soykırımına Çözüm Arayışı

Âşık İsrail Daştan, *Son Söz* adlı şiirinde Filistin meselesinin bir sorumlusu olarak da bu zulme tepki göstermeyen Müslümanları görmektedir. Ona göre zulüm uzaktan uzağa kınamayla değil direkt icraata geçmeyle son bulacaktır. Bu sebeple kendisi de icraata geçmek ister ve sazını eline alır. Âşık Daştan bilir ki sanatsal direniş toplumun vicdanî sorumluluğunu yeniden canlandıracaktır. “Sağır liderlere yetir avazın” dizesi âşığın sazını eline alışı amacıdır. Sazı eşliğinde yeniden bir bilinç uyandıracak ve hep beraber seslerini yetkili kişilere duyurabilecektir. Ona göre çözüm, zulme karşı sadece buğzetmekle değil çözüm için hareketle geçmekle gerçekleşecektir. Bu sebeple hareket noktasını kendinden başlatır ve eline sazını alarak toplumsal bilinci uyandırıp sesini yetkili kişilere duyurmaya çalışır.

İsrail senin de kükresin sazın

Sağır liderlere yetir avazın

Onu bunu bilmem icraat lazım

⁴²³ Daştan, *Filistin*.

Uzaktan uzağa ürümekle olmaz⁴²⁴

Filistin meselesi için çözüm önerisinde bulunan bir diğer âşık ise Âşık Selahattin Kazanoğlu'dur. Âşık Kazanoğlu, *Çok mu Zor?* adlı şiirinde barış çağrısında bulunarak zulme dayalı tüm sistemlerin sona ermesi istemektedir. Üçüncü dizede yer alan “Silah sanayiler kalem üretsın” ifadesinde silah sanayisi savaş, ölüm gibi kavramların yanı sıra cehaleti de sembolize etmektedir. Âşık kalem meteforu ile de bilgiyi düşünceyi ve medeniyeti ifade etmektedir. Bu bağlamda âşık, çözüm yolu olarak cehaletin yerini kalem metaforuyla simgelediği bilgi ve tefekküre bırakması gerektiğini savunur. Zira savaşların temelinde yatan en önemli etken cehalettir. Cehalet karanlığı ne zaman bilginin ışığıyla aydınlanırsa, savaşlar da o zaman nihayete erecektir.

Âşık Kazanoğlu aynı şiirin “Bunun sevgi denen bir ilacı var” dizesinde ise, cehaletin sebep olduğu kıskançlık gibi duyguların sevgi ile tedavi edilmesi gerektiğini ifade eder. Sevgi toplumları bir arada tutan önemli bir duygudur. Bu denli önemli bir duyguya sahip çıkmalıyız çünkü “Dünyanın barışa ihtiyacı var.” Aksi halde dünya yaşanması güç bir yere dönüşecektir.

Kısacası Âşık Kazanoğlu için barış, yalnızca güç ve kuvvetle değil; savaşlara neden olan cehalet ve onun sebep olduğu bir takım duyguların, bilgi ve sevgi ile tedavi edilmesiyle gerçekleşecektir. Bu bakımdan âşık bu şiiri ile halkına barışın nasıl inşa edileceği hususunda ahlakî ve entelektüel bir teklifte bulunmaktadır.

Kazanoğlu savaş tükensin bitsin

Zulüm-kâr olanlar çekilsin gitsin

Silah sanayiler kalem üretsın

Bunun sevgi denen bir ilacı var

Dünyanın barışa ihtiyacı var⁴²⁵

Âşık Cemal Divanî *Secdeye Eğilir Mescid-i Aksa* adlı şiirinde Filistin’de yaşanan soykırım için bir çözüm önerisi sunar. Âşık Divanî şiirinde Filistin-İsrail meselesini bir dinî inanç perspektifinde değerlendirir. “Burcunda şahlansın İslam'dan sancak” dizesiyle Filistin topraklarının Müslümanlara ait olması gerektiğini, “Olmamalı Yahudi'ye oyuncak” dizesiyle de

⁴²⁴ Daştan, *Filistin*.

⁴²⁵ Selahattin Kazanoğlu, “Çok mu Zor”, *Facebook* (28 Şubat 2024).

bu topraklarda Yahudilerin olmaması gerektiğini vurgular. Söz konusu meseleye inanç bağlamında yaklaşarak Müslümanları harekete geçirmeyi amaçlar. ‘‘İnananlar eğer yumruğun sıkısa’’dizesiâşığın amacının açıkça belirtildiği dizedir. Ona göre Müslümanlar birlik olup kararlı bir duruş sergiledikleri takdirde yıllardır zulm altında yaşayan Filistinli mazlum kardeşlerine umut ve şıfa olabileceklerdir. Bu açıdan Âşık Divanî, Filistin soykırımına inanç perspektifinde bir çözüm yolu sunmuştur.

Burcunda şahlansın İslam'dan sancak

O zaman ruhumuz şad olur ancak

Olmamalı Yahudi'ye oyuncak

İnananlar eğer yumruğun sıkısa

Secdeye eğilir Mescid-i Aksa⁴²⁶

SONUÇ

Bu alışma, Erzurumlu âşıkların şiirlerinde Filistin meselesine yönelik ortaya koydukları tepkileri, tematik düzlemde incelemiş ve âşık edebiyatının ağdaş meselelerle olan bağını gözler önüne sermiştir. Elde edilen bulgulara göre âşıkların bireysel duyguların yanı sıra toplumsal duygu ve düşünceleri de dile getirdikleri görülmektedir.

Âşıklar, 7 Ekim 2023 tarihinden itibaren Filistin’de yaşanan olayları insanlık onurunu hedef alan bir soykırım olarak değerlendirmektedirler. Bu bağlamda Âşık Selehattin Kazanoğlu dizelerinde siyasî bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır. Ona göre Filistin’de yaşananlar yalnızca İsrail’in politikası değildir. İsrail’i de var eden emperyalist glerin projelerinin bir parçasıdır. Bu proje ise Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)’dir. Kazanoğlu’nun bazı şiirlerinde, Filistin’de yaşananların temelinde cehalet, sevgisizlik ve insani değerlerin zayıflaması vardır. ‘‘Kalem’’ metaforu ile bilgi ve düşünceye, ‘‘sevgi’’ kavramı ile de toplumsal bütünlüğe işaret eden bu söylem, barışın ancak bilinçlenme ve vicdani duyarlılıkla sağlanabileceğine dair bir öneri sunmaktadır. Benzer bir küresel perspektif çizen Âşık İhsan Yavuzer ise yaşanan soykırımın

⁴²⁶ Cemal Divanî, ‘‘Secdeye Eğilir Mescid-i Aksa’’, *Facebook* (1 Ağustos 2024).

sorumluluğunu sadece İsrail'e değil, ona kayıtsız şartsız destek veren ABD'ye de yükleyerek "ortak fail" vurgusu yapmıştır.

Âşık İsrail Daştan'ın şiirleri ise eleştiri ve tepki içermektedir. O, İslâm dünyasının duyarsızlığı, ümmet bilincinin zayıflığı ve inandığını yaşayamama halini sert bir dille eleştirmiştir. Sessiz kalanları “dilsiz şeytan” olarak tanımlar ve Filistin halkına asıl zulüm yapanın sessiz kalan Müslümanlar olduğunu söyler. Şiirlerinde uzaktan bakıp buğzetmenin yeterli olmadığı, fiilî bir duruş sergilemenin zorunluluğu vurgulanmaktadır. Ayrıca âşık için sanat, toplumsal bilincin yeniden oluşması için bir etkidir. Bu sebeple sazı eşliğinde bu zulmü dile getirip toplumda bir bilinç oluşturmayı kendisi için bir icraat kabul etmektedir.

Âşık Cemal Divanî, Filistin'de yaşanan olayları inanç merkezli bir bakış açısıyla ele almaktadır. Divanî, söz konusu meseleyi tarih boyunca tekrar eden bir insanlık suçu ve ihanetolarak yorumlar. Şiirlerinde “Selahaddin Eyyûbî” gibi tarihsel kahramanlardan bahsederek geçmişteki başarıları bir direniş kaynağı görür. Divanî'ye göre, Filistin'in özgürlüğü. Müslümanların birlik içinde kararlı bir irade sergilemeleriyle mümkün olacaktır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Erzurumlu âşıklar, âşıklık geleneğinin güncel meseleler karşısındaki etkinliğini ve direncini sürdürdüğünü göstermektedir. Filistin meselesine karşı geliştirdikleri söylemler, onların halkın sesi olma işlevini hâlen üstlendiklerini ve toplumsal belleği canlı tutma misyonunu sürdürdüklerini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA**Kitaplar**

Günay, Umay. *Türkiye’de Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Ryâ Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.

Gzel, Abdurrahman. *Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004.

Kıraç, Ekrem. *Türk Halk Edebiyatı*. Denizli: Gökçe Yayınevi, 2013.

Krl, Fuat. *Edebiyat Araştırmaları-1*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.

Tezler

elik, Hacı. *Ortadoğu’da ABD Politikaları ve Büyük Ortadoğu Projesi*. Ankara: Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Karadayı, Osman Nuri. *Osmanlı Dönemi Aşık Tarzı Şiir Geleneğinde Tasavvuf*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

Kaya Gl, Hacer. *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Makaleler

Gl, Hasan. ‘‘Filistin Sorununun Temel Nedenleri’’. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Nisan 2018): 13–22.

Kaptan, Zekeriya – Yurduşen, Yasemin. ‘‘Âşık Edebiyatı Halk Şiirinin Tarihsel Gelişimi = The Historical Development Process of Minstrel Literature-Folk Poetry’’. *Alevilik Araştırmaları Dergisi = The Journal of Alevi Studies* 8 (2014): 195-212.

Karagüzel, Ahmet. ‘‘Yeni Yüzyılda ABD’nin Ortadoğu Politikası: Büyük Ortadoğu Projesi’’. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 3/2 (2020): 27-46.

Kurubaş, Burak. ‘‘Gemiştten Günümüze Âşıklık Geleneği ve Erzurum’da Yetişen Son Dönem Âşıklarının rettiği Eserler’’. *İSTEM* 43 (Haziran 2024): 31-54.

Bildiriler (Sempozyum/Kongre)

Gümüštepe, Pamuk Nurdan. “21. Yüzyıl Sözlü Şiir Geleneği İçerisinde Bir Halk Şairi, Bir İnceleme: Toklumenli Mustafa Köksal (Ozanoğlu)”. *I. Uluslararası Develi-Âşık Seyrani ve Türk Kültürü Kongresi*. 139-146. Develi/Kayseri: 2018.

Karadayı, Osman Nuri - Akdemir, Merve. “Günümüz Erzurumlu Âşıkların Şiirlerinde Modern Dünyada Değişen Bir Değer Olarak Aile”. *XIV. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu*. 159. 24-26 Nisan 2025.

Ansiklopedi Maddeleri

Çağrııcı, Mustafa. “Fîl Sûresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 01 Ağustos 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fil-suresi>.

Kelpetin Arpaguş, Hatice. “Kelime-i Tevhid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 01 Ağustos 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kelime-i-tevhid#1>.

Raporlar ve Resmi Belgeler

ICRC, International Humanitarian Law. “Protocol for the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare. Geneva, 17 June 1925”. Erişim: 1 Ağustos 2025. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/geneva-gas-prot-1925>.

TİHEK, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu. *Filistin’de İnsan Hakları İhlalleri ve Gazze Soykırımı Raporu*. Ankara: TİHEK, 2024. <https://www.tihet.gov.tr/filistinde-insan-haklari-ihlalleri-ve-gazze-soykirimi-raporu-yayimlandi>.

İnternet Kaynakları ve Sosyal Medya.

AA, Anadolu Ajansı. “Haber Arşivi”. Erişim: 1 Ağustos 2025. <https://www.aa.com.tr/tr/search/?s=gazze>.

Arms, Alan - Ristic, Marija. "Israel/OPT: Identifying the Israeli army’s use of white phosphorus in Gaza". *Citizen Evidence Lab*. Erişim: 24 Aralık 2025. <https://citizenevidence.org/2023/10/13/israel-opt-identifying-the-israeli-armys-use-of-white-phosphorus-in-gaza/>.

Daştan, İsrail. “Filistin”. *Facebook Kısa Mesaj*. 13 Aralık 2024. Alıcı: Beyza Akin.

Divanî, Cemal. “Secdeye Eğilir Mescid-i Aksa”. *Facebook*. 1 Ağustos 2024.

Dıyanet İşleri Başkanlığı. ‘‘Hucurat Suresi 10. Ayet Meali’’. *Kur’an Yolu Meali*. Erişim: 01 Ağustos 2025. <https://kuran.dıyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-1/hucurat-suresi-49/ayet-10/kuran-yolu-meali-5>.

Kazanoğlu, Selahattin. ‘‘Çok mu Zor’’. *Facebook*. 28 şubat 2024.

Kazanoğlu, Selahattin. ‘‘Oyun Büyük’’. *Facebook*. 18 Ekim 2023.

Yavuzer, Âşık İhsan. ‘‘Kalleş Amerika, Kalleş İsrail’’. *Youtube*. 1 Ağustos 2025.

Merve ÜNAL

- *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*
- *Bilhikem İhtisas*

**FİLİSTİN'DE EĞİTİM SİSTEMİ: ZORLUKLAR,
İLERLEMELER VE GELECEK PERSPEKTİFLER**

FİLİSTİN’DE EĞİTİM SİSTEMİ: ZORLUKLAR, İLERLEMELER VE GELECEK PERSPEKTİFLER

Merve ÜNAL

Özet

Bu çalışma, Filistin’deki eğitim sisteminin mevcut durumunu çok yönlü biçimde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Temel eğitimden yükseköğretime kadar olan süreçte karşılaşılan başlıca sorunlar arasında altyapı yetersizlikleri, ekonomik kısıtlar ve siyasal istikrarsızlık öne çıkmaktadır. Özellikle üniversitelerdeki bilimsel üretkenlik hem maddi kaynak eksiklikleri hem de hareket kısıtlamaları nedeniyle ciddi biçimde sınırlandırılmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı, Filistin’de eğitim alanında yaşanan güçlükleri belirlemek, elde edilen ilerlemeleri ortaya koymak ve geleceğe dair çözüm odaklı perspektifler sunmaktır. Nitel araştırma yöntemi çerçevesinde hazırlanan bu çalışmada, literatür taraması, ulusal ve uluslararası raporlar ile üniversitelerin yayımladığı akademik belgeler kullanılmıştır. Çalışma kapsamında Birzeit Üniversitesi, Al-Quds Üniversitesi ve Gazze İslam Üniversitesi gibi önemli yükseköğretim kurumları örnek olarak ele alınmış, eğitime erişim, toplumsal dayanıklılık ve uluslararası akademik ilişkiler mercek altına alınmıştır. Saha çalışmasına dayalı veri içermemesi çalışmanın sınırlılığı olmakla birlikte, mevcut bilgiler ışığında kapsamlı bir değerlendirme sunulmuştur. Araştırmanın bulguları, Filistin’deki eğitimin zorluklara rağmen ilerleme sağladığını ve uluslararası destek ile daha güçlü bir yapıya kavuşabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Eğitim Sistemi, Yükseköğretim, Zorluklar, Bilimsel Faaliyetler.

Abstract

This study aims to provide a multidimensional analysis of the current state of the education system in Palestine. From primary education to higher education, major challenges include infrastructural deficiencies, financial limitations, and political instability. Particularly in universities, academic productivity is significantly hindered due to the lack of resources and restrictions on mobility. The main objective of this study is to identify the challenges faced in the Palestinian education sector, highlight the progress made, and propose future-oriented, solution-based perspectives. Adopting a qualitative research method, the study is based on a comprehensive review of the literature, national and international reports, and academic publications issued by universities. Institutions such as Birzeit University, Al-Quds University, and the Islamic University of Gaza are examined as key examples, focusing on access to education, social resilience, and international academic cooperation. Although the study is limited by the absence of field data, it offers a detailed assessment grounded in existing documentation. Findings indicate that despite numerous challenges, the Palestinian education system has achieved noteworthy progress and could gain further strength through international collaboration and strategic planning.

Keywords: Palestine, Education System, Higher Education, Challenges, Academic Activities.

GİRİŞ

Filistin, uzun yıllardır devam eden siyasi çatışmalar ve sosyal istikrarsızlıklar içinde eğitime tutunarak toplumsal direncini korumaya çalışan bir coğrafyadır. Eğitim, yalnızca bireylerin bilgi ve beceri kazanmasını değil, aynı zamanda ulusal kimliğin korunmasını, toplumsal bütünleşmenin sağlanmasını ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesini mümkün kılan en önemli araçlardan biri olarak görülmektedir. Ancak Filistin’de eğitim sistemi, özellikle altyapı yetersizlikleri, öğretmen eksikliği, maddi kaynakların kısıtlılığı ve sürekli değişen siyasi atmosfer nedeniyle sürdürülebilir bir yapıya kavuşmakta zorlanmaktadır.

Bu bildiride, Filistin eğitim sisteminin yapısal sorunları ve bu sorunlara karşı geliştirilen çözüm yolları ele alınmakta; temel eğitimden üniversite düzeyine kadar olan süreçte yaşanan değişim ve dönüşüm dinamikleri analiz edilmektedir. Araştırma, özellikle yükseköğretimde bilimsel faaliyetlerin nasıl şekillendiğini, bu alanda karşılaşılan engelleri ve olası çözüm önerilerini incelemeyi hedeflemektedir. Çalışma, uluslararası akademik iş birliklerinin Filistin’de bilimsel üretkenlik üzerindeki etkisini de göz önünde bulundurarak, geleceğe yönelik sürdürülebilir ve işlevsel öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

FİLİSTİN EĞİTİM SİSTEMİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Filistin eğitim sistemi, yüzyıllar boyunca farklı yönetimlerin etkisi altında şekillenmiş ve bu süreçte çeşitli dönüşümler yaşamıştır. Bu bölümde, Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak günümüze kadar olan süreçte Filistin eğitim sisteminin evrimi ayrıntılı olarak incelenecektir.

Osmanlı Dönemi (1516–1917)

Osmanlı İmparatorluğu’nun 1516 yılında Filistin topraklarını fethetmesiyle birlikte, bölgedeki eğitim sistemi de Osmanlı’nın genel eğitim politikalarına entegre edilmiştir. Bu dönemde eğitim, ağırlıklı olarak dini temellere dayanan medreseler aracılığıyla yürütülmüştür. Medreseler, İslami ilimlerin yanı sıra matematik, astronomi ve edebiyat gibi alanlarda da eğitim vermiştir. Eğitim kurumları genellikle vakıflar tarafından finanse edilmiş ve toplumun farklı kesimlerine hizmet etmiştir.

IX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu’nda modernleşme hareketleri kapsamında eğitim sisteminde reformlar yapılmıştır. Bu reformlar, rüştiye (ortaokul) ve idadiye

(lise) gibi yeni okul türlerinin açılmasını sağlamış, böylece geleneksel medrese eğitiminin yanı sıra modern bilimlerin de öğretildiği kurumlar ortaya çıkmıştır. Filistin’de de bu süreçte yeni okullar açılmış ve eğitimde çeşitlilik artmıştır.

İngiliz Mandası Dönemi (1917–1948)

Birinci Dünya Savaşı’nın ardından Filistin, İngiliz Mandası yönetimi altına girmiştir. Bu dönemde eğitim sistemi, iki ayrı kurumsal yapı şeklinde gelişmiştir

1. Arap Eğitim Sistemi: İngiliz yönetiminin doğrudan kontrolü altında olan bu sistem, Filistinli Arap nüfusa hizmet etmiştir. Ancak, İngiliz yetkililer Arap eğitime yeterli yatırım yapmamış, okullaşma oranları düşük kalmış ve eğitim materyalleri sınırlı olmuştur.

2. Yahudi Eğitim Sistemi: Daha özerk bir yapıya sahip olan bu sistem, Yahudi Ajansı tarafından yönetilmiş ve finansal olarak desteklenmiştir. Bu durum, Yahudi toplumunun eğitim seviyesinin hızla yükselmesine ve kendi kültürel değerlerini korumasına olanak tanımıştır.

Bu dönemde Filistinli Arapların eğitime yönelik yatırımların yetersizliği, toplumlar arası yerine “**eğitim alanındaki eşitsizliklerin**” derinleşmesine neden olmuştur.

1948 Sonrası Dönem

1948’de İsrail Devleti’nin kurulması ve ardından yaşanan Arap-İsrail Savaşı, Filistin topraklarının bölünmesine yol açmıştır. Batı Şeria Ürdün’ün, Gazze Şeridi ise Mısır’ın kontrolüne girmiştir. Bu bölgelerde eğitim sistemleri, sırasıyla Ürdün ve Mısır’ın eğitim politikalarına entegre edilmiştir. Ürdün yönetimi altında Batı Şeria’da eğitim altyapısı geliştirilmiş, okullaşma oranları artmış ve müfredat Ürdün eğitim sistemine uyumlu hale getirilmiştir. Gazze Şeridi’nde ise Mısır yönetimi altında eğitim faaliyetleri sürdürülmüş, ancak bölgedeki siyasi ve ekonomik zorluklar eğitimde istenilen seviyeye ulaşılmasını engellemiştir.

1967 Sonrası Dönem

1967’deki Altı Gün Savaşı sonucunda İsrail, Batı Şeria ve Gazze Şeridi’ni işgal etmiştir. Bu işgal, Filistin eğitim sistemi üzerinde derin etkiler bırakmıştır. İsrail yönetimi, Filistinli öğrencilerin eğitim haklarını kısıtlamış, okulların kapatılması, eğitim materyallerinin sansürlenmesi ve eğitim altyapısının tahrip edilmesi gibi uygulamalarda bulunmuştur. Özellikle Birinci İntifada (1987–1993) sırasında, İsrail güçleri birçok okulu kapatmış ve eğitim

faaliyetlerini durdurmuştur. Bu dönemde, Filistinliler alternatif eğitim yöntemleri geliştirmek zorunda kalmış, evlerde ve camilerde gayriresmi eğitim faaliyetleri yürütülmüştür.

1994 yılında Filistin Ulusal Yönetimi’nin kurulmasıyla birlikte, eğitim sistemi üzerindeki kontrol kısmen Filistinlilere gemiştr. Filistin Eğitim ve Yüksek ğretim Bakanlığı kurulmuş ve eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması için çalışmalar başlatılmıştır. Ancak, İsrail’in devam eden işgali ve uyguladığı kısıtlamalar, eğitim sisteminin gelişimini engellemeye devam etmiştir.

KARşILAşILAN ZORLUKLAR

Filistin eğitim sistemi, tarih boyunca çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu zorluklar, hem dışsal faktörlerden hem de içsel dinamiklerden kaynaklanmaktadır.

İsrail İşgalinin Etkileri

İsrail’in Filistin topraklarındaki işgali, eğitim sistemine doğrudan ve dolaylı olarak zarar vermiştir. Okulların askeri operasyonlar sırasında hedef alınması, eğitim kurumlarının kapatılması ve eğitim materyallerinin sansürlenmesi gibi uygulamalar, eğitim sürecini aksatmıştır. Özellikle Gazze şeridi’nde, İsrail’in düzenlediği saldırılar sonucunda birçok okul ve niversite binası yıkılmış, binlerce ğrenci ve ğretmen hayatını kaybetmiştir (UNICEF, 2023).

Filistin’deki eğitim sisteminin yapısal engellerinden biri, uzun yıllardır devam eden İsrail işgalidir. Batı şeria ve Gazze şeridi, İsrail askeri varlığının ve güvenlik uygulamalarının en yoğun biçimde hissedildiği bölgeler olması nedeniyle, eğitim faaliyetlerinin en fazla etkilendiği alanlar arasında yer almaktadır. Bu bölgelerde bulunan okullar; askeri müdahaleler, kontrol noktaları, seyahat kısıtlamaları ve zaman zaman doğrudan saldırılar nedeniyle eğitim süreçlerini kesintisiz sürdürememektedir. UNESCO’nun 2023 yılı raporuna göre, Gazze şeridi’ndeki eğitim binalarının yaklaşık %60’ı 2014 yılında gerçekleştirilen bombardımanlar sırasında zarar görmüş ve bu yapıların önemli bir kısmı hlen kullanılamamaktadır (UNESCO, 2023).

Birzeit niversitesi tarafından yayımlanan saha temelli bir araştırmada, Filistinli ğrencilerin Batı şeria’daki kontrol noktalarında günlük olarak ortalama 1–3 saat arasında beklemek zorunda kaldıkları, bu durumun derslere katılımı ve eğitimde sürekliliği ciddi biçimde olumsuz

etkilediği belirtilmektedir (Birzeit University, 2022). Aynı araştırmada, öğrencilerin %30'dan fazlasının, ulaşım kısıtlamaları ve kontrol noktaları nedeniyle eğitime düzenli devam edemediği vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra, İsrail güvenlik güçlerinin okullara yönelik baskınlar düzenlemesi, ders materyallerine el koyması ve müfredatın bazı bölümlerine sansür uygulanması, Filistin'de akademik özgürlüğü ve eğitim hakkını ciddi ölçüde zedelemektedir.

Altyapı ve Finansal Yetersizlikler

Filistin'deki birçok okulda öğrenci başına düşen fiziksel alan oldukça sınırlıdır. Gazze'de bazı okullar üç vardiya şeklinde eğitim vermektedir; yani aynı binada sabah, öğle ve akşam olmak üzere üç farklı öğrenci grubu eğitim görmektedir. Bu uygulama, hem öğrencilerin eğitim süresini azaltmakta hem de öğretmenlerin iş yükünü artırmaktadır. Eğitim materyalleri, laboratuvarlar ve teknolojik altyapı gibi destekleyici unsurlar çoğu okulda ya eksik ya da tamamen yoktur (UNRWA, 2022). UNRWA (Birleşmiş Milletler Filistinli Mültecilere Yardım Ajansı), bu açığı kapatmak için faaliyet göstermekte, ancak mali kaynakların kısıtlı olması nedeniyle sadece mülteci okullarına destek verilebilmektedir. Diğer yandan, Filistin Eğitim ve Yükseköğretim Bakanlığı'nın bütçesi, merkezi olmayan ve dışa bağımlı bir yapıda olduğu için stratejik yatırımlar sınırlı kalmaktadır.

Öğretmen Açığı ve Mesleki Gelişim Eksikliği

Öğretmen ihtiyacı ciddi bir diğer sorundur. Bazı bölgelerde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 45'in üzerine çıkmaktadır. Ayrıca mevcut öğretmenlerin büyük bir kısmı hizmet öncesi yeterli pedagojik eğitim alamadan görev yapmaktadır. Al-Quds Open University tarafından 2022 yılında yayımlanan bir araştırma, öğretmenlerin %52'sinin meslek içi eğitim fırsatlarından yararlanamadığını ortaya koymuştur². Bu durum, eğitimin niteliğini doğrudan olumsuz etkilemektedir.

Siyasi Ayrışma ve Kurumsal Çatışmalar

Batı Şeria'daki Filistin Yönetimi ile Gazze'deki Hamas yönetimi arasındaki siyasi bölünme, eğitim sisteminin yönetiminde ciddi tutarsızlıklara yol açmaktadır. Her iki bölge, farklı müfredatlar ve idari yaklaşımlar benimsemekte, bu da öğrenciler arasında bilgi düzeyi ve içerik bakımından uçurumlar oluşmasına neden olmaktadır. Eğitimde ulusal birlik sağlanamaması, ortak bir strateji geliştirilmesini zorlaştırmakta ve uzun vadeli gelişimi engellemektedir.

ELDE EDİLEN İLERLEMELER

Tüm yapısal ve politik engellere rağmen, Filistin eğitim sistemi son yıllarda önemli gelişmeler kaydetmiştir. Hem temel eğitim hem de yükseköğretim alanında yapılan yatırımlar, toplumun eğitime verdiği değer ve uluslararası iş birlikleri sayesinde dikkate değer başarılar elde edilmiştir. Bu gelişmeler, sistemin dirençli doğasını ve sürdürülebilirliğe yönelik potansiyelini ortaya koymaktadır.

1. Okuryazarlık Oranlarındaki Artış

Filistin, Arap dünyasında yüksek okuryazarlık oranlarına sahip ülkelerden biridir. Filistin İstatistik Kurumu’nun (PCBS) 2023 yılı verilerine göre, 15 yaş üzeri bireylerde okuryazarlık oranı %97,3 olarak kaydedilmiştir. Özellikle kadınlarda okuryazarlık oranının dikkat çekicidir; kadınların eğitime katılımı, geleneksel engellere rağmen büyük ölçüde artmıştır. Bu oranlar, Filistin toplumunun eğitime olan yüksek inancını ve eğitimin ulusal bir kalkınma aracı olarak görüldüğünü göstermektedir. Eğitim, sadece bireysel başarı değil, aynı zamanda kolektif kimlik ve direnişin bir biçimi olarak da anlam kazanmaktadır.

2. Yükseköğretim Kurumlarının Gelişimi

Filistin’de yükseköğretim sistemi, sınırlı kaynaklar ve süregelen siyasi kısıtlamalara rağmen kurumsal çeşitlenme ve akademik kapasite artışı yönünde bir gelişim göstermiştir. 2024 yılı itibarıyla Filistin’de çok sayıda niversite ve yükseköğretim kurumu faaliyet göstermekte, bu kurumlar farklı disiplinlerde eğitim ve araştırma faaliyetleri yürütmektedir (UNESCO, 2023). Birzeit Üniversitesi, Al-Quds Üniversitesi, Gazze İslam Üniversitesi, Hebron niversitesi ve An-Najah Ulusal Üniversitesi, Filistin yükseköğretim sisteminin ne çıkan kurumları arasında yer almaktadır.

Batı şeria’da faaliyet gösteren Birzeit niversitesi, sosyal bilimler, mühendislik ve fen bilimleri gibi alanlarda programlar sunmakta ve uluslararası akademik iş birliklerine katılım göstermektedir. Al-Quds Üniversitesi, Kudüs’te konumlanan bir yükseköğretim kurumu olarak sağlık bilimleri, tıp ve hukuk alanlarında eğitim vermekte; Kudüs’te faaliyet gösteren sınırlı sayıdaki Filistinli niversitelerden biri olması nedeniyle ayrı bir konuma sahiptir. Gazze şeridi’nde bulunan Gazze İslam niversitesi ise ağır altyapı ve hareket kısıtlamalarına rağmen

lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim faaliyetlerini sürdürmekte ve akademik yayın üretimine katkı sağlamaktadır (UNESCO, 2023; PCBS, 2022).

Bu üniversiteler, yalnızca yükseköğretim hizmeti sunmakla kalmayıp aynı zamanda bilimsel üretim, akademik düşünce ve toplumsal dayanıklılığın sürdürülmesi açısından Filistin toplumunda önemli bir rol üstlenmektedir.

3. Kadınların Eğitime Katılımında Artış

Kadınların eğitime katılımı, Filistin eğitim sisteminin olumlu gelişmelerinden biridir. 2023 yılı itibarıyla üniversite öğrencilerinin yaklaşık %60'ı kadın öğrencilerden oluşmaktadır. Kadınların özellikle öğretmenlik, hemşirelik, hukuk ve mühendislik gibi alanlarda yükseköğretime yönelmeleri, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında önemli bir gelişme olarak ele alınmaktadır. UNRWA ve UNESCO gibi kurumların yürüttüğü burs programları sayesinde kadın öğrenciler yurtdışında eğitim alma fırsatlarına da erişmektedir. Kadın akademisyen sayısı da her geçen yıl artmakta, bu da üniversitelerdeki cinsiyet temsiliyetini dengelemektedir.

4. Uluslararası Akademik İşbirlikleri ve Erasmus Programları

Filistin üniversiteleri, Avrupa'daki ve Arap dünyasındaki çeşitli üniversite ile akademik işbirliği protokolleri imzalamaktadır. Özellikle Erasmus+ programı kapsamında Filistinli öğrenciler Macaristan, Almanya, Fransa, Türkiye ve Hollanda gibi ülkelerde değişim programlarına katılım sağlamaktadır. Bu programlar sadece bireysel gelişimi değil, aynı zamanda Filistin üniversitelerinin akademik standartlarını yükseltmeyi hedeflemektedir. Ayrıca, Filistinli akademisyenler yurtdışı ortak projelerde görev almakta, sanal konferanslar, bilimsel sempozyumlar ve ortak yayınlar aracılığıyla bilgi paylaşımını sürdürmektedir.

5. Eğitim Teknolojilerinde Dijitalleşme Adımları

COVID-19 pandemisi sonrası Filistin Eğitim Bakanlığı, dijitalleşme alanında önemli adımlar atmıştır. Uzaktan eğitim sistemlerinin kurulması, çevrimiçi öğretim platformlarının yaygınlaştırılması ve öğretmenlere yönelik dijital yeterlik eğitimleri, teknolojik dönüşümün öncüsü olmuştur. Bu dijitalleşme çabaları, hem temel eğitimde hem de yükseköğretimde daha esnek ve erişilebilir bir sistemin altyapısını oluşturmayı hedeflemektedir.

ULUSLARARASI İŞ BİRLİKLERİ VE BİLİMSEL FAALİYETLER

Filistin’in yükseköğretim alanında yaşıadığı temel kısıtlamalara rağmen, üniversitelerinin uluslararası işbirlikleri kurma yönünde gösterdiği çaba ve elde ettiği başarılar dikkate değerdir. Filistinli akademisyenler ve öğrenciler, küresel akademik toplulukla etkileşim içinde olmayı bir direniş ve dayanışma biçimi olarak görmektedir. Bu bölümde, üniversitelerin yürüttüğü uluslararası projeler, akademik ağlara katılımları ve bilimsel üretim alanındaki ilerlemeleri detaylı şekilde ele alınacaktır.

1. Akademik İşbirlikleri ve Ortak Projeler

Birzeit Üniversitesi, An-Najah Ulusal Üniversitesi, Al-Quds niversitesi ve Hebron niversitesi gibi kurumlar, Avrupa Birliği (AB), UNESCO, DAAD (Alman Akademik Değişim Servisi), Erasmus+, British Council ve Arap dünyasındaki çeşitli uluslararası kurum ve programlarla ortak projeler yürütmektedir.

- Birzeit Üniversitesi, Erasmus+ KA2 projeleri kapsamında Belçika, Hollanda ve İtalya’daki üniversitelerle birlikte ğrenci ve personel hareketliliği, dijital dönüşüm ve sosyal inovasyon gibi alanlarda ortak çalışmalar yürütmektedir.

- Al-Quds Üniversitesi, Kudüs’n hassas politik durumuna rağmen, tıp, sağlık bilimleri ve mühendislik fakülteleri aracılığıyla uluslararası sempozyumlara katılmakta ve özellikle sağlık alanında veri paylaşımı ve akademik yayınlarda işbirliği yapmaktadır.

- An-Najah Üniversitesi, DAAD desteğiyle Almanya merkezli araştırma ağlarına katılarak gıda güvenliği, sürdürülebilir tarım ve evre bilimleri alanında çok sayıda ortak projeye imza atmaktadır.

Bu projeler, sadece bilimsel bilgi üretimini değil, aynı zamanda Filistinli akademisyenlerin küresel görünürlüğünü ve yayınlanma olanaklarını da artırmaktadır.

2. Erasmus+ Programı ve ğrenci Değişimleri

Filistin, Erasmus+ programının kapsamına 2015 yılından itibaren resmen dahil olmuştur. O tarihten bu yana birçok niversite, Avrupa’daki yükseköğretim kurumlarıyla ğrenci ve akademisyen değişim programları gerçekleştirmektedir. Bu programlar sayesinde Filistinli

öğrenciler Avrupa'daki üniversitelerde bir veya iki dönem öğrenim görebilmekte; dönüşlerinde ise bu birikimlerini Filistin toplumunun ihtiyaçlarına uygun şekilde kullanmaktadır.

Macaristan, Polonya, Almanya, Türkiye, İtalya ve İspanya, Filistinli öğrenciler tarafından en çok tercih edilen ülkeler arasında yer almaktadır. Erasmus+ pogramı Filistinli öğrencilerin farklı kültürlerle tanışmakta, akademik becerilerini geliştirmekte ve uluslararası ağlara dahil olmaktadır.

3. Bilimsel Yayınlar ve Akademik Performans

İsrail'in uyguladığı ulaşım ve iletişim kısıtlamalarına rağmen, Filistinli akademisyenler bilimsel yayın üretmeye devam etmektedir. Elsevier ve Scopus verilerine göre, Filistinli araştırmacılar tarafından yılda ortalama 1500'ün üzerinde akademik yayın üretilmektedir. Bu yayınların büyük bir kısmı mühendislik, sağlık bilimleri, çevre ve eğitim alanlarındadır.

Filistinli akademisyenlerin yazdığı makaleler büyük ölçüde yurt dışı dergilerde yayımlanmaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri Filistin'deki bilimsel dergilerin uluslararası indekslerde yeterince temsil edilmemesidir. Bu nedenle üniversiteler, akademik performanslarını artırmak için dış bağlantıları stratejik olarak kullanmaktadır.

Örneğin:

- Islamic University of Gaza, IEEE, Elsevier ve Springer gibi platformlarda yayınlanan çeşitli uluslararası kurum ve programlarla ortak projeler yürütmektedir.
- Hebron Üniversitesi, yerel sorunlara yönelik çözüm önerileri üreten uygulamalı araştırmalarıyla öne çıkmaktadır. Su kıtlığı, tarım, enerji ve dijital eğitim gibi alanlarda yürüttüğü projeler, yerel kalkınmayı da desteklemektedir.

4. Bilimsel Etkinlikler ve Uluslararası Sempozyumlar

Filistinli üniversiteler, her yıl birçok ulusal ve uluslararası konferansa ev sahipliği yapmaktadır. Bunun yanı sıra, yurtdışındaki akademik toplantılara çevrim içi ya da fiziksel olarak katılan Filistinli akademisyenlerin sayısı da artmaktadır. 2022 yılında Birzeit Üniversitesi'nde düzenlenen "Bilimsel Araştırmanın Geleceği" temalı sempozyuma, 15 farklı ülkeden akademisyen katılmıştır.

Uluslararası akademik etkinliklere katılım, Filistinli akademisyenlerin akademik çevrelerde görünürlüğünü artırmaya yönelik bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu tür faaliyetlerin, kurumsal iş birliği imkânlarını genişletebildiği ve Filistin yükseköğretim kurumlarının

uluslararası akademik ağlarla ilişkilerini sürdürmelerine katkı sağladığı belirtilmektedir (UNESCO, 2023). Bunun yanı sıra, bazı Filistin niversiteleri tarafından geliştirilen açık erişimli dijital arşivler ve veri tabanları, öğrencilerin akademik kaynaklara erişimini kolaylaştıran uygulamalar arasında yer almaktadır (UNESCO, 2023).

GELECEK PERSPEKTİFLERİ

Filistin eğitim sistemi, uzun süredir devam eden siyasi ve ekonomik kısıtlamalara rağmen eğitim faaliyetlerini sürdürmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte, kalıcı gelişim ve sürdürülebilirlik, yalnızca mevcut yapının korunmasıyla değil, planlı dönüşüm süreçlerinin hayata geçirilmesiyle mümkün olabilecektir. Bu bağlamda, geleceğe yönelik eğitim politikalarının stratejik planlama, kurumsal kapasite geliştirme ve uluslararası iş birlikleri temelinde ele alınması gerekmektedir. Bu bölümde, Filistin eğitim sisteminin geleceğine ilişkin öncelikli alanlar, mevcut sınırlılıklar dikkate alınarak tartışılmaktadır.

1. Eğitimde Dijitalleşme ve Teknolojik Altyapının Güçlendirilmesi

COVID-19 pandemisi sürecinde yaşanan deneyimler, Filistin’de dijital eğitim altyapısının sınırlı kapasiteye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Uzaktan eğitime geçiş sürecinde, internet erişimi, donanım yetersizliği ve öğretmenlerin dijital yeterlilikleri gibi alanlarda önemli sorunlar yaşanmıştır. Bununla birlikte, bu süreç dijital araçların eğitimde kullanımına yönelik farkındalığın artmasına ve dijitalleşmenin eğitim sistemi içindeki rolünün yeniden değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. Gelecek dönemde, dijital sınıflar, uzaktan öğretim platformları ve çevrimiçi kaynaklara yönelik yatırımların, eğitimde erişimi ve sürekliliği destekleyici bir unsur olarak ele alınması önem taşımaktadır.

Bu çerçevede:

- Öğrencilere internet erişimi ve dijital cihaz sağlanması,
 - Öğretmenlerin dijital pedagojik yeterliklerinin geliştirilmesi,
 - Açık erişimli eğitim materyalleri ve e-içerik üretiminin artırılması,
- gereken temel adımlar olarak görülmektedir.

2. Siyasi Ayrışmanın Aşılması ve Ulusal Eğitim Stratejisinin Geliştirilmesi

Batı Şeria ve Gazze arasındaki siyasi bölünmüşlük, eğitim sisteminin işleyişi üzerinde çeşitli yapısal sorunlara yol açmaktadır. Müfredat uygulamalarındaki farklılıklar, sınav sistemlerinde görülen uyumsuzluklar ve idari yaklaşımlardaki çeşitlilik, eğitim süreçlerinin bütüncül biçimde yürütülmesini zorlaştırabilmektedir. Gelecek dönemde, tüm Filistin'i kapsayan ortak bir ulusal eğitim politikasının oluşturulması, merkezi düzeyde denetim ve koordinasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi ve eğitim yönetiminde liyakat ilkesinin gözetilmesi, eğitim sisteminde standartlaşma ve kalite güvencesinin sağlanmasına katkı sunabilecek adımlar arasında değerlendirilmektedir.

3. Uluslararası Akademik Entegrasyonun Derinleştirilmesi

Filistin üniversitelerinin uluslararası akademik ağlarla ilişkilerinin geliştirilmesi, yükseköğretimin kurumsal kapasitesini destekleyebilecek önemli alanlardan biridir. Bu kapsamda, yabancı öğrenci hareketliliğinin teşvik edilmesi, çift diploma programlarının geliştirilmesi ve akademik personelin yurt dışı eğitim ve araştırma olanaklarına erişiminin artırılması, üniversitelerin uluslararası görünürlüğünü artırma potansiyeli taşımaktadır. Bunun yanı sıra, üniversitelerin uluslararası endekslerde yer alma süreçlerinde, yayın sayısı ve niteliğinin yanı sıra, yerel sorunlara çözüm üretmeyi amaçlayan uygulamalı araştırmalara yönelmenin akademik katkısı çeşitlendirebileceği değerlendirilmektedir.

4. Kapsayıcı ve Eşitlikçi Eğitim Fırsatlarının Geliştirilmesi

Eğitimde kapsayıcılığın güçlendirilmesi, toplumsal eşitlik hedefleri açısından öncelikli alanlardan biri olarak ele alınmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği, engelli bireylerin eğitime erişimi ve kırsal bölgelerdeki çocukların okullaşma oranları gibi konular, politika geliştirme süreçlerinde dikkate alınması gereken başlıca alanlar arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda, kız çocuklarının eğitime katılımını destekleyici burs ve okul temelli uygulamalar, engelli bireyler için erişilebilir öğrenme ortamlarının geliştirilmesi ve taşınabilir eğitim gibi uygulamaların yaygınlaştırılması, eğitimde fırsat eşitliğini destekleyici araçlar olarak değerlendirilmektedir. Uluslararası kuruluşlarla yürütülebilecek iş birliklerinin, bu alanlarda deneyim paylaşımı ve kapasite geliştirme açısından katkı sağlayabileceği ifade edilebilir.

5. Finansal Sürdürülebilirlik ve Yerel Kaynak Yönetimi

Filistin eēitim sisteminin önemli ölçüde dış kaynaklara dayalı olması, uzun vadeli planlama ve sürdürülebilirlik açısından çeşitli sınırlılıklar doēurabilmektedir. Bu baēlamda, üniversitelerin özel sektör, sanayi kuruluşları ve diaspora ile ilişkilerini geliştirmesi, alternatif finansman kaynaklarının oluşturulmasına olanak tanıyabilir. Mezun dernekleri, vakıf yapıları ve sosyal girişimcilik temelli modeller aracılıēıyla kaynak eřitliliēinin artırılması, yksekēretim kurumlarının mali esnekliēini ve kurumsal zerkliēini güçlendirebilecek yaklaşımlar arasında deēerlendirilmektedir.

SONUÇ

Filistin eēitim sistemi, içinde bulunduēu zorlu koşullara raēmen, güçlü bir toplumsal iradeyle ayakta kalmayı başarabilmiştir. Siyasi belirsizlikler, maddi yetersizlikler ve altyapı eksiklikleri gibi ciddi sorunlara raēmen, eēitim alanında sürdürülen faaliyetler, toplumda eēitime verilen önemin yüksek olduēunu göstermektedir. Bu sistem, yalnızca bilgi aktarımı işlevi görmemekte; toplumsal kimliēin korunması ve sosyal dayanışmanın sürdürülmesi açısından da önemli işlevler üstlenmektedir. Yksekēretim kurumlarının bilimsel üretimdeki çabaları, uluslararası akademik iş birlikleriyle desteklenerek olumlu sonuçlar doēurmuřtur. Her ne kadar yerel kaynaklar sınırlı olsa da, niversiteler kendi potansiyellerini geliştirerek küresel bilgi aēına entegre olma yolunda önemli mesafeler kat etmiştir. Kadınların ve dezavantajlı grupların eēitime katılımındaki artış da, toplumsal gelişimin önemli göstergelerinden biridir. Ancak, bu kazanımların kalıcı hale gelmesi ve sistemin sürdürülebilir bir yapıya kavuşabilmesi için, daha bütüncül ve stratejik bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Eēitimde dijitalleşmenin yaygınlaştırılması, kurumsal baēımsızlıēın güçlendirilmesi, ulusal düzeyde ortak bir eēitim politikası geliştirilmesi ve yerel kaynak yönetiminin iyileştirilmesi, gelecek perspektiflerinin ana eksenini oluşturmalıdır. Sonuç olarak, Filistin’in eēitime verdiēi önem, yalnızca bireysel deēil; toplumsal, kültürel ve siyasal bir deēere sahiptir. Eēitim, bu coērafyada umudun yeniden inşasının, dayanışmanın ve dirençli bir toplumun teminatı olmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- 1.An-Najah National University. “An-Najah National University Continues to Lead in Scientific Research Among Palestinian Universities in 2022.” 2022. <https://www.najah.edu/en/reports/an-najah-national-university-continues-to-lead-in-scientific-research-among-palestinian-universities-in-2022/>
- 2.An-Najah National University. Sustainability Report 2022–2023. Nablus: An-Najah National University, 2023. https://www-cdn.najah.edu/media/filer_public/fe/e1/fee16f9a-1688-4c8c-a659-3526a53f912b/sustainability_2023.pdf
- 3.DAAD. “Educational Opportunities for Palestinians.” 2023. <https://www.daad.de/en/the-daad/daad-journal/topics/educational-opportunities-for-palestinians/>.
- 4.DAAD. “In-Country Scholarships for Postgraduate Studies for Palestinians in the Palestinian Territories.” 2023. <https://www2.daad.de/deutschland/stipendium/datenbank/en/21148-scholarship-database?detail=57652675>.
- 5.European Commission. Erasmus+ Programme Guide 2023. Brussels: Publications Office of the European Union, 2023. <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/erasmus-programme-guide>.
- 6.Fobzu. “Israel’s War on Palestinian Higher Education.” 2023. <https://fobzu.org/wp-content/uploads/2023/12/Fobzu-Briefing-No.1-Israelis-war-on-Palestinian-higher-education.pdf>.
- 7.Hebron University. “Education for Sustainable Development Goals in the Wider Community.” 2023. <https://www.hebron.edu/index.php/en/sdg17/sdg174/sdg1743.html>
- 8.Oxford Science. “Science in Crisis: Destruction of Scientific Institutions in Gaza.” 2023. <https://oxsci.org/science-in-crisis-destruction-of-scientific-institutions-in-gaza/>.
- 9.Palestinian Central Bureau of Statistics (PCBS). (2022). *Education statistics in Palestine. Ramallah*: PCBS.
- 10.Palestinian Central Bureau of Statistics (PCBS). Palestine in Figures 2023. Ramallah: PCBS, 2023. <https://www.pcbs.gov.ps/Downloads/book2693.pdf>.
- 11.Scholars at Risk. Free to Think 2021: Israel and the Occupied Palestinian Territory. New York: Scholars at Risk, 2021. <https://www.scholarsatrisk.org/wp-content/uploads/2021/12/Free-to-Think-2021-Israel-OPT.pdf>.
12. UNESCO.. Education and Resilience in the Palestinian Territories: Navigating Crisis and Building Futures. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), 2023. Erişim: 7 Nisan 2025.

- 13.UNESCO. ‘‘Illness Is Not an Impediment to Education in Palestine.’’ 2023.
<https://www.unesco.org/en/articles/illness-not-impediment-education-palestine>.
- 14.UNESCO. ‘‘Impact on the Education Sector in Gaza.’’ 2023.
<https://www.unesco.org/en/gaza/education>.
- 15.UNESCO. ‘‘UNESCO Sounds the Alarm on Global Spike in Attacks on Education.’’ 2023.
<https://www.unesco.org/en/articles/unesco-sounds-alarm-global-spike-attacks-education>.
- 16.UNICEF. (2023). *Education under fire: Impact of conflict on children’s education in Gaza*. New York: UNICEF.
- 17.UNRWA. (2022). *Education in Gaza: Challenges and barriers to learning*. Amman: United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East.
- 18.UNRWA. Annual Operational Report 2022. Amman: UNRWA, 2023.
<https://www.unrwa.org/resources/reports/annual-operational-report-2022>.
- 19.UNRWA. Education 2030 Baseline Report. Amman: UNRWA, 2023.
https://www.unrwa.org/sites/default/files/content/resources/web_unrwa_education_2030_base_line_report.pdf.
- 20.World Bank. Project Appraisal Document on a Proposed Grant to the Palestine Liberation Organization for the Benefit of the Palestinian Authority for a Teacher Education Improvement Project. Washington, D.C.: World Bank, 2015.
https://ewdata.rightsindevelopment.org/files/documents/14/WB-P152914_jg8a5JE.pdf.

Meyrem DENİZ

- *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*
- *Bilhikem İhtisas*

SOYKIRIMIN GAZZELİ ÇOCUKLARIN PSİKOLOJİSİNE OLUMSUZ ETKİSİ

SOYKIRIMIN GAZZELİ ÇOCUKLARIN PSİKOLOJİSİNE OLUMSUZ ETKİSİ

Meyrem DENİZ

Özet

7 Ekim 2023’ ten bu yana Gazze’de yapılanların bir soykırım olduğuna tüm dünya ile beraber biz de şahitlik etmekteyiz. Soykırımdan bu yana hastanelerde hayatını kaybeden kişi sayısının 50.000 üzerinde olduğu ve bu kişilerin 20.000 üzerinde çocuklardan oluştuğu bildirilmiştir. 14 bin kişiden fazlasının ise kayıp olduğu bilinmektedir. 115.225’in üzerinde kişinin de yaralandığı bildirilmiştir. Yukarda belirtilen can kaybı sayısında ocuk sayısının oldukça fazla olması yapılan soykırımda yetişkin bir bireyin bile üstesinden gelmekte zorlanacağı bu olumsuz yaşam olaylarının, küçük çocuklarda nasıl bir etki yaratacağı ve bu etkinin sonuçlarının nelere yol aabileceğı yapılan araştırmalarda, psikoloji bilimi ve diğerk bilimler tarafından da bilinmektedir. Bir ocuğun anne karnından 18 yaşına kadarki dönemde temel ihtiyaçlarını sağılanması ve ruh sağılığının korunmasının önemi göz ardı edilemez. Bir ocuğun yaşadığı sosyal, psikolojik ve çevresel sorunların yetişkinlikte ve ileriki hayatında yıkım oluşturabileceğı bilinmektedir. Bununla beraber bir ocuk, var olduğu toplumun neslinin devamının ve kültürünün varisidir. Sağılıklı olamayan çocukların sağılıklı bir yapı oluşturamayacağı aşıkardır. Bütün dünyada çocuklara tanınan bunca haklara rağımen soykırımın içinde yaşayan Gazzeli ocuklar, ölmekte hayatta kalanlar ise anne ve baba kaybına maruz kalmakta, olumsuz görüntülere ve muamelelerle karşılaşmakta, bütün bunlara açlık barınma sorunu ve olumsuz hava koşulları da eşlik etmektedir. Bu durum çocukların hassas olan bünyelerini oldukça zedelemektedir. Başka ocukların ruh sağılığını geliştirmekten söz edilebilirken Gazzeli ocuklar bu durumdan çok uzakta ruh sağılığını korumak veya geri getirmek ancak mümkün olabilmektedir. Bu araştırmada da Gazzeli ocukların uğıradıkları soykırımdan ne derece olumsuz etkilendiğı ve bu olumsuz etkilerin boyutunu gözler önüne serip onlara gerekli sağılıklı yaşam ortamı sağılanması amaçlanmaktadır. Sağılıklı ve güzel bir hayat yaşama hakkı dünyanın diğerk bütün çocuklara tanındığı gibi Gazzeli ocuklara da tanınması ve bunun için ne gerekiyorsa yapılması onların en doğıal haklarıdır. Bu çalışmada 7 ekimden bu yana soykırıma uğırayan çocukları daha iyi inceleyebilmek adına Twitter’ da Gazze ile ilgili atılan twitler dikkate alınarak inceleme yapılacaktır. Ancak bu çalışmada bütün haber kaynaklarına ve sosyal mecralara ulaşılamadığından sınırlılıkları bulunmaktadır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda anket ve ölçek çalışmasının yapılması daha doğıru sonuca ulaşmak için iyi olacağı

kanaatindeyiz. Bu çalışmanın kendinden sonraki yapılacak çalışmalarda Gazzeli çocuklara yardım edilebilecek konularda kolaylık sağlayabileceğini düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Psikoloji, Gazze, Çocuk, Soykırım, Olumsuz etki

THE NEGATIVE PSYCHOLOGICAL IMPACT OF GENOCIDE ON CHILDREN IN GAZA

Abstract

Since October 7, 2023, the world has been witnessing what can only be described as a genocide taking place in Gaza. It has been reported that the number of people who have died in hospitals since the genocide has exceeded 50,000, and that more than 20,000 of them were children. Additionally, more than 14,000 people are reported missing, and over 115,225 individuals have been injured. The high number of child casualties among the total death toll underscores the magnitude of this genocide and raises serious concerns about the psychological consequences these traumatic events may have on young children—effects which are well-documented in psychological and other scientific fields. It is undeniable that from the prenatal period to the age of 18, the fulfillment of a child's basic needs and the protection of their mental health are vital. The social, psychological, and environmental challenges a child experiences can result in significant long-term consequences in adulthood. Furthermore, children represent the future of their society and are the bearers of its cultural heritage. It is evident that a healthy society cannot be built on the foundation of children who grow up in unhealthy conditions. Despite the existence of internationally recognized rights for children around the world, children in Gaza living under genocide are either being killed or, if they survive, are left to face the trauma of losing their parents, being exposed to horrifying scenes and inhumane treatment. These are further compounded by hunger, lack of shelter, and harsh weather conditions. Such circumstances deeply damage the already fragile physical and emotional states of children. While efforts are being made globally to improve children's mental health, children in Gaza are far from this reality. For them, maintaining or regaining psychological well-being is a challenge under such extreme conditions. This study aims to highlight the extent of the psychological damage inflicted on children in Gaza as a result of the ongoing genocide, and to emphasize the urgent need to provide them with the conditions required for a healthy life. Just as every child in the world is entitled to a good and safe life, the children of Gaza deserve the

same—this is their most fundamental right. To better examine the experiences of children subjected to genocide since October 7, this study also includes an analysis of Twitter posts related to Gaza. However, due to limited access to all news sources and social media content, the study has certain limitations. Future research involving surveys and psychometric tools is suggested in order to obtain more accurate and comprehensive findings. We hope this study will help guide further work aimed at supporting and protecting children in Gaza.

Keywords: Psychology, Gaza, Children, Genocide, Negative impact

GİRİŞ

Psikoloji biliminin amaçları ve hedefleri:

Psikoloji bilimi, dezavantajlı grupların maruz kaldığı travmaları anlamak, bu travmaların bireysel ve toplumsal etkilerini analiz etmeye çalışmak ve iyileştirici müdahaleler geliştirmek açısından önemli bir rol üstlenir. Bu bağlamda, soykırım, savaş ve kitlesel şiddet olayları gibi büyük travmatik yaşantılar, özellikle çocuklar üzerinde derin ve kalıcı psikolojik etkiler bırakabilir. Çocuklar, gelişimsel olarak henüz duygusal ve bilişsel savunma mekanizmalarını tam olarak geliştiremedikleri için, bu tür yıkıcı olaylara karşı çok daha kırılganırlar. Travmanın etkileri; anksiyete, depresyon, bağlanma problemleri, gelişimsel gerilikler ve travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) gibi çeşitli psikopatolojiler şeklinde ortaya çıkabilir (Herman, 2024; Van der Kolk, 2014).

Bu çerçevede psikoloji disiplini, bu etkileri anlamaya ve azaltmaya yönelik çeşitli teorik yaklaşımlar, değerlendirme araçları ve iyileştirici müdahale yöntemleri geliştirmiştir. Başta travma esnasında psikososyal yardım olmak üzere travma terapileri, oyun terapisi, EMDR (Göz Hareketleriyle Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme), bilişsel davranışçı terapi ve toplumsal destek programları gibi yaklaşımlar, çocukların yaşadıkları travmanın etkilerini azaltmaya yönelik en sık kullanılan yöntemler arasındadır.

Bu kuramsal ve uygulamalı çerçeveden hareketle, bu çalışmada soykırım altındaki Gazzeli çocukların yaşadığı psikolojik durumu incelemek, onların maruz kaldıkları travmaların boyutlarını ve etkilerini anlamak temel hedefimizdir. Gazzeli çocuklar, uzun süredir süregelen çatışma ortamı, yıkım, sevdiklerini kaybetme, sürekli tehdit altında yaşama ve temel yaşamsal ihtiyaçlara erişememe gibi çok katmanlı travmatik deneyimlere maruz kalmaktadır. Bu durum,

sadece bireysel ruhsal sağlıklarını değil, aynı zamanda geleceklerini, kimlik gelişimlerini ve toplumsal aidiyet duygularını da derinden etkilemektedir. Bu bağlamda yapılacak psikolojik analizler ve gözlemleri, sadece travmanın etkilerini anlamaya değil, aynı zamanda bu çocuklara yönelik kısa ve uzun vadeli psikososyal destek stratejilerinin geliştirilmesine de katkı sunacaktır.

Gazze’deki soykırımda yaşanan kayıpların sayısal boyutu:

7 Ekim 2023 tarihinden itibaren İsrail’in Gazze’ye yönelik yürüttüğü askeri operasyonlar sonucunda meydana gelen yıkım ve can kayıpları, uluslararası insan hakları normları açısından soykırım tanımı ile örtüşmektedir. Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin (UCM) gündeminde de yer alan bu durum, birçok ülke, insan hakları örgütü ve akademisyen tarafından “soykırım” olarak nitelendirilmektedir. Bunun aksini iddia etmek mümkün değildir; zira Gazze’de yaşananlar, yalnızca savaşın değil, sistematik olarak sivil nüfusu hedef alan ve yok etmeye yönelik eylemlerin bir sonucudur.

Gazze’de sivillerin kitlesel biçimde öldürölmesi, özellikle çocukların ve kadınların orantısız şekilde hedef alınması, eğitim ve sağlık altyapısının (okullar, hastaneler, su sistemleri) kasıtlı olarak bombalanması ve en temel yaşamsal ihtiyaçlar olan yiyecek, su ve ilaca erişimin engellenmesi, bu durumu yalnızca bir insani kriz değil, toplu kıyım olarak değerlendirmeye olanak vermektedir. Güncel Veriler Işığında Gazze’deki İnsanlık Krizi:

Toplam can kaybı: 57.000’in üzerinde kişi yaşamını yitirmiştir.

Yaralı sayısı: 115.000’in üzerindedir.

Kayıp kişi sayısı: 14.000 ila 20.000 arasında insan hâlâ kayıptır.

Çocuk ölümleri: 20.000’den fazla çocuğun hayatını kaybettiğı açıklanmıştır.

Çocuk yaralanmaları: 34.000’in üzerinde çocuk çeşitli şekillerde yaralanmıştır.

Kayıp çocuklar: Yaklaşık 3.600 çocuk hâlâ kayıptır.

Açlık ve yetersiz beslenme: 19.000’den fazla çocuk, akut yetersiz beslenme nedeniyle hastanelere kaldırılmıştır.

Eğitim kaybı: 650.000’in üzerinde çocuk, Gazze’deki eğitim kurumlarının yok edilmesi nedeniyle eğitim hakkından mahrum kalmıştır.

Soykırıma maruz kalan çocukların yaşıadığı psikolojik sorunlar:

Bu bağlamda soykırımın etkileri yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik ve duygusal boyutları da içermektedir. Özellikle ocuklar, fiziksel uzuv kaybı, ebeveyn ve arkadaşı kaybı, barınma ve aidiyet duygusunun yitimi, güvensizlik, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ve gelişimsel duraksama gibi ağır sonuçlara maruz kalmaktadır. Travmanın etkileri yalnızca yaşıadığı anda değil, uzun vadede de çocukların ruhsal ve bilişsel gelişimini derinden etkilemektedir. Nitekim, yetişkin bireylerin dahi üstesinden gelmekte zorlandığı bu tür yıkıcı olaylar karşıısında, gelişim çağındaki çocukların etkilenmemesi mümkün değildir.

Birey, biyolojik olarak doğum öncesi dönemden itibaren gelişim göstermeye başlar. 0-18 yaşı aralığı hem ulusal hem de uluslararası ocuk hakları belgelerinde ‘‘ocukluk dönemi’’ olarak kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletler ocuk Hakları Sözleşmesi’ne göre, 18 yaşına kadar her insan çocuktur. Bu gelişimsel dönem yalnızca fiziksel büyümeyi değil, aynı zamanda psikolojik, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimi de kapsar. Bu nedenle, çocukların bu süreçte temel gereksinimlerinin eksiksiz karşıılanması, fiziksel güvenliğinin sağlanması, duygusal destek alabilmesi ve özellikle psikolojik sağlığının korunması, bireyin sağlıklı bir yetişkin haline gelebilmesi için vazgeçilmezdir.

ocuk, yalnızca ailesinin değil, aynı zamanda içinde bulunduğu toplumun da bir sorumluluğudur. Sağlıklı bireylerin yetişımesi, yalnızca bireysel değil, toplumsal bir meseledir. Çünkü ocuklar, bulundukları toplumun geleceğini inşı edecek potansiyele sahip bireylerdir. Toplumun sürdürülebilirliği, sosyal düzenin devamlılığı ve kültürel mirasın aktarımı, büyük ölçüde bu bireylerin nasıl yetiştirildiğine bağlıdır. Gelişim döneminde ihmale, şiddete, travmaya ya da temel haklardan yoksun bırakılmaya maruz kalan çocuklar, ilerleyen yaşılarında bireysel işlevsellikte bozulma, sosyal uyum güçlüğü yaşıyabilmektedir.

Bu hareketle denilebilir ki, sağlıksız bireylerden sağlıklı bir toplumun inşı edilmesi mümkün değildir. Çünkü bireyin yaşıadığı psikolojik sorunlar, zamanla toplumsal yapılara sirayet eder. Dolayısıyla, her çocuğun fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişimini destekleyen bir çevrede büyümesi, yalnızca insan haklarının değil, aynı zamanda toplumsal kalkınmanın da bir gereğidir.

Soykırımın en ağır etkilerinden biri, henüz doğmamış bebekler dahil olmak üzere çocuklar üzerindedir. Araştırmalar, doğum öncesi dönemde annenin yaşıadığı şiddetli stresin fetüsün gelişimi üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabileceğini ortaya koymuştur. Bu etkiler arasında

fetüsün beyin gelişiminde gerilik, strese karşı yanıt sistemlerinde bozulma ve genel sağlıkta kalıcı zararlar yer almaktadır.

Doğum esnasında ise hem anne hem de bebek çeşitli fiziksel ve psikolojik travmalara maruz kalabilir. Özellikle soykırım gibi çatışmalı ortamlarda, doğum sırasında yaşanan olumsuzluklar bebekte sinir sistemi zedelenmelerine, motor beceri bozukluklarına, nörolojik hastalıklara ve öğrenme güçlüklerine neden olabilir. Ayrıca annenin aşırı stres altında doğum yapması, bebekte doğum sonrası depresyon, anksiyete ve davranış bozuklukları gibi ruhsal sorunlara zemin hazırlayabilmektedir.

Soykırım koşullarında, travmatik doğumların yaygınlığı dikkat çekicidir. Prematüre doğum oranlarında artış gözlemlenmekte, bu da bebeklerde ciddi sağlık problemlerine yol açmaktadır. Doğumdan sonraki süreçte ise bebekler ve çocuklar ciddi can ve organ kayıplarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Uzun kayıpların sadece fiziksel değil, aynı zamanda ruhsal boyutları da olduğu bilinmektedir. Birey, organ kaybıyla birlikte beden imgesi, işlevsellik ve sosyal ilişkiler açısından da kayıplar yaşar.

Bu sürecin yönetilmesinde sosyal destek sistemlerinin rolü oldukça önemlidir. Ancak soykırım gibi sistematik yıkım süreçlerinde bu destek sistemleri ortadan kaldırılmış olması Gazze'deki çocuklara çok daha büyük bir psikososyal çöküş yaşatmaktadır.

Çocukların yaşadığı bir diğer büyük travma, ebeveyn kaybıdır. Ebeveynini kaybeden çocuklar, yas sürecinde ciddi psikolojik zorlanmalar yaşayabilir. Bu süreçte çocuğun psikososyal gelişimi ciddi anlamda etkilenir. Özellikle ebeveynin nasıl kaybedildiği, yaşanan travmalar ve sonrasında alınan destek bu süreci doğrudan etkilemektedir. Gazze'de çocuklar, ebeveynlerini çoğunlukla bombardımanlar sonucunda kaybetmekte, çoğu zaman da bakım verecek kimse bulamamakta ve destek sistemlerinden tamamen yoksun kalmaktadır.

Soykırım ortamında çocukları etkileyen diğer temel risk faktörleri arasında açlık ve barınma yetersizliği yer almaktadır. Gazze'de gıda girişlerinin engellenmesi sonucu yaşanan açlık, özellikle çocuklar için ölümcül ya da kalıcı sağlık problemleri yaratabilmektedir. Ayrıca, devam eden savaş ve değişken hava koşullarıyla birlikte, çocukların fiziksel sağlıkları kadar ruh sağlıkları da olumsuz etkilenmektedir. Açıkta yaşamak zorunda kalan çocuklarda depresyon, anksiyete gibi psikiyatrik sorunlar yaygın hale gelmektedir. Hayatta kalmak ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için göç etmek zorunda kalan başlıca gruplar arasında çocuklar da yer almaktadır. Göç süreci ise çocuklar için oldukça tehlikelidir. Ebeveynlerini kaybeden çocuklar, güvenli alan arayışıyla uzun mesafeler yürümekte, bu da hayati risklerini

artırmaktadır. Gç süreci, soykırımın başından beri var olan zorlukları daha da derinleştirmektedir.

Tüm yönleriyle soykırım gerçeği

Araştırmalar, savaş ve soykırım gibi sistematik şiddet ortamlarının çocukları fiziksel, psikolojik ve sosyal yönlerden nasıl etkilediğini açıkça ortaya koymuştur. Çocuklar sadece öldürülmekte veya yaralanmakla kalmamakta, aynı zamanda cinsel ve fiziksel şiddete maruz kalmakta ya da göçe zorlanmaktadır. Bu travmaların sadece mevcut nesli değil, sonraki kuşakları da etkileyebileceği belirlenmiştir. Yapılan alışmalar, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve anksiyete gibi psikiyatrik rahatsızlıkların epigenetik yollarla bir sonraki nesle aktarılabileceğini ortaya koymaktadır.

Gazze’de uzun süredir devam eden çatışma ve abluka ortamı, özellikle çocuklar açısından ciddi bir insani kriz yaratmaktadır. Mevcut durum, yalnızca fiziksel tehlikelerle sınırlı olmayıp; psikolojik, sosyal ve gelişimsel düzeyde ağır hasarlara yol açabilecek bir travma ortamı oluşurmaktadır. Yapılan gözlemler ve uluslararası kuruluşların (rneğin UNICEF, WHO, Save the Children) raporları, bu travmaların çok boyutlu ve süreğen olduğunu göstermektedir.

Travma Kriterleri ve Gazze’de Yaşananlar

Bir olayın ‘‘travmatik’’ olarak değerlendirilmesi için kişinin fiziksel bütünlüğüne, yaşamına ya da güvenliğine yönelik ciddi tehdit oluşturması gerekir (DSM-5, 2013). Gazze’deki çocukların deneyimlediği koşullar bu tanıma fazlasıyla uymaktadır. Bunlar arasında:

- Sürekli hava saldırıları ve bombardımanlara maruz kalma,
- Ebeveynlerini, kardeşlerini veya arkadaşlarını kaybetme,
- Ağır şekilde yaralanma veya bir uzvunu kaybetme,
- Evlerinin yıkılması veya ciddi şekilde hasar görmesi,
- Açlık, susuzluk, temel ihtiyaçlara erişememe,
- Tıbbi imkanlardan yoksunluk (ameliyatlar veya tedavilerin anestezisiz yapılması gibi),
- Aşırı sıcak veya soğuk gibi sert evre koşullarına maruz kalma,
- Güvenli bir barınma alanının olmaması

Gibi durumlar yer almaktadır.

Bu tür deneyimler, sadece tek başına deneyimlendiğinde bile çocukların psikolojik bütünlüğünü bozabilecek güçteyken, Gazze'deki çocuklar bu olayların birden fazlasına ve çoğu zaman eşzamanlı olarak maruz kalmaktadır. Bu da durumu travma düzeyinin ötesinde, kompleks travma (complex trauma) veya kümülatif travma haline getirmektedir.

Çocukların Travmaya Verdiği Tepkiler

Mevcut koşullar altında Gazze'deki çocukların gösterdiği psikolojik tepkiler; travma literatüründe tanımlanan semptomlarla yüksek ölçüde örtüşmektedir. Bu semptomlar arasında:

- Aşırı korku, panik, şok tepkileri,
- Kalp atışlarında düzensizlik veya yoğun stres kaynaklı somatik tepkiler (örneğin bayılma, kasılma),
- Uyku bozuklukları, sık kâbus görme veya hiç uyuyamama,
- Yoğun anksiyete ve ayrılık korkusu,
- Saç dökülmesi, saç beyazlaması gibi psikosomatik belirtiler,
- Oyun oynayamama, konuşmayı kesme gibi regresyon (yaşına uygun olmayan davranışlara geri dönme) halleri bulunmaktadır.

Yaralı Çocuklar ve Tıbbi Yetersizlikler

Bombardımanlar sonucu vücudu şarapnel parçalarıyla yaralanan çocukların, çoğu zaman tıbbi malzeme eksikliği nedeniyle uygun şekilde tedavi edilemediği bilinmektedir. Bu durum, hem fiziksel hem psikolojik olarak derin bir travma kaynağıdır. Acının uzun sürmesi, enfeksiyon riski ve bakım görememe, çocuklarda çaresizlik, terk edilme hissi ve yoğun bir ölüm korkusu yaratmaktadır.

Evsiz kalan çocukların büyük bir kısmı geçici barınaklarda, çadırlarda ya da açık alanda yaşamaya mecbur kalmaktadır. Bu alanlar genellikle:

- Aşırı kalabalık,
- Temel hijyen koşullarından uzak,
- Isıtma ve soğutma sistemlerinden yoksun,

- Güvenlikten uzak yerlerdir.

Ayrıca, Sosyal medyada (Twitter), bazı çadırlara atılan bombalar sonucu yangın çıktığı ve ilerinde çocukların olduğu birçok sivil yanarak can vermiştir. Bu tür olaylar çocuklarda sadece fiziksel değil, aynı zamanda şiddetli travmatik izler de bırakabilir.

Travmanın ne kadar yıkıcı olduğu hususunun anlaşılmaması için tekrar belirtmek gerekirse bu kadar ağır fiziksel acıların aynı zamanda ruhsal sorunlara da yol açtığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Fiziksel Yaralanmaların Ruhsal Boyutu

Uzuv kaybı yaşayan ya da vücut bütünlüğü zarar gören çocuklar yalnızca bedensel değil, ruhsal anlamda da ciddi bir kayıp yaşar. Bu durum:

- Beden algısının bozulması,
- Özgüven kaybı,
- İzolasyon ve utanma duyguları,
- Sosyal ilişkilerde zorluklar,
- Eğitim ve günlük yaşamda engellenmişlik hissi

Gibi uzun vadeli ruhsal sonuçlar doğurabilir.

Bu durum, yalnızca savaş sırasında değil, savaş sonrasında da çocuğun gelişim sürecinin ve kişilik yapısının sağlıklı şekilde tamamlanmasını engeller. Yeterli psikososyal destek alınmadığı takdirde bu travmalar ömür boyu sürebilir.

SONUÇ

Gazze’deki çocukların yaşadığı koşullar, herhangi bir ‘‘iddia’’ olmanın ötesinde; psikolojik travma kriterlerini çok boyutlu olarak karşılayan, sistematik ve sürekli bir travmaya işaret etmektedir. Bu gerçeklik belirtildiği gibi medya kanallarında ve sosyal medyada ortaya konmuştur. Dolayısıyla, Gazze’deki çocukların yaşadığı durum hem bir ruhsal çöküş, hem bir fiziksel yıkım, hem de bir insani felaket olarak değerlendirilmektedir. Bu ocuklar, yaşamlarının en savunmasız döneminde; savaş, yoksulluk, kayıp ve travmanın birleştiği bir ortamda büyümeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle, bu çocukların maruz kaldığı travmaların

farkında olmak ve gerekli insani müdahaleyi sağlamak, sadece psikolojik bir gereklilik değil, ahlaki ve hukuki bir zorunluluktur.

Dünya çocuk haklarına bakıldığında, her bireyin 18 yaşına kadar çocuk kabul edildiği ve bu bireylere birtakım evrensel hakların tanındığı görülmektedir. Bu haklar arasında; eğitim hakkı, sağlık hakkı, barınma hakkı, güvenlik hakkı ve ifade özgürlüğü hakkı yer almaktadır. Ayrıca, çocukların her türlü şiddet, ihmal, istismar ve ayrımcılıktan korunması gerektiği Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de açıkça vurgulanmıştır (Birleşmiş Milletler, 1989).

Dünyanın birçok yerinde çocuk haklarını korumaya yönelik politikalar ve uygulamalar geliştirilmişken, Gazze’de yaşayan çocuklar, maruz kaldıkları soykırım, abluka ve silahlı çatışmalar nedeniyle bu hakların hiçbirinden yararlanamamaktadır. Sürekli süren saldırılar sonucu okulların ve hastanelerin bombalanması, çocukların eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimini imkânsız hale getirmiştir. Bu durum, temel hakların ihlal edildiğinin en açık göstergelerinden biridir.

Yine aynı şekilde, bombardımanlar sonucunda evlerin yıkılması, altyapının çökmesi ve güvenli yaşam alanlarının ortadan kalkması sebebiyle çocuklar barınma ve güvenlik haklarından da mahrum kalmaktadır. Sürekli tehdit altında yaşamak, bir çocuğun ruhsal gelişimini olumsuz etkileyen en temel unsurlardan biridir. Buna ek olarak, Anadolu Ajansı’nın 2025 yılı verilerine göre, 350 Gazzeli çocuğun İsrail hapishanelerinde tutuklu bulunduğu belirtilmektedir. Bu durum, çocukların yalnızca özgürlüklerinden değil, ifade ve savunma haklarından da yoksun bırakıldığını ortaya koymaktadır.

Oysaki, uluslararası sözleşmeler ve insani hukuk normları uyarınca, dünyanın bütün çocuklarının şiddetten, ihmalden, istismardan ve ayrımcılıktan korunması gerekmektedir. Bu bağlamda, diğer çocuklara tanınan tüm hakların, Gazzeli çocuklara da eksiksiz şekilde tanınması bir insani ve hukuki zorunluluk hâline gelmiştir.

Bu araştırmanın temel amacı, Gazze’de yaşayan çocukların içinde bulunduğu ağır durumu gözler önüne sererek, yaşanan ihlallerin ciddiyetinin fark edilmesini sağlamak ve böylece bu çocuklara insanca yaşama, korunma ve gelişme haklarının yeniden kazandırılmasına katkı sunmaktır. Gazzeli çocukların yalnızca mağdur olarak değil, aynı zamanda korunması gereken bireyler olarak görülmesi gerektiği açıktır. Tüm dünya kamuoyunun ve ilgili kurumların, bu konuda daha fazla sorumluluk üstlenmesi gerektiği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Akyol, Ayşe. Çocuk Haklarının Korunmasında Devlet ve Toplumun Rolü. İstanbul: İnsan Hakları Yıllığı, 2023.

Bala, Elif ve Funda Esin Çolak. “Gebelik Döneminde Makro ve Mikro Besin Öğelerinin Tüketiminin Önemi.” Beslenme ve Sağlık Araştırmaları Dergisi 3/3 (31 Aralık 2024): 158-173. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14576608>

Eroğlu, Musa. “Etnik Kimlik, Savaş ve Göç Olgularının Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Psikolojik Etkileri.” Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi 4/1 (2020): 94-105.

Herman, Judith Lewis. Travma ve İyileşme: Zihinsel, Duygusal ve Ruhsal Yararlar. İstanbul: Epsilon Yayınları, 2004.

Kaya, Nurten. “Çocukluk Döneminde Psikolojik Gelişim ve Destekleyici Çevrenin Önemi.” Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 45/2 (2021): 121-134.

Kellerman, Natan P. “Psychopathology in Children of Holocaust Survivors: A Review of the Research Literature.” Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences 38/1 (2001): 36-46.

Kılıç, Meryem. “Çocukluk Çağı Travmaları ve Yetişkinlikteki Etkileri.” Türk Psikoloji Dergisi 35/3 (2022): 234-249.

Schaal, Susanne ve Thomas Elbert. “Trauma Exposure and Psychological Reactions to Genocide among Rwandan Children.” Journal of Traumatic Stress 14/3 (2001): 453-467. <https://doi.org/10.1023/A:10111134052>

Van der Kolk, Bessel A. The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma. New York: Viking, 2014.

Yehuda, Rachel ve Amy Lehrner. “Intergenerational Transmission of Trauma Effects: Putative Role of Epigenetic Mechanisms.” World Psychiatry 14/3 (2015): 243-257. <https://doi.org/10.1002/wps.20250>

MAKALELER / RAPORLAR / DERGİ YAZILARI

Çetin, Mustafa. "Toplumun Geleceği Olarak Çocuk ve Sosyal Sorumluluk." Sosyal Politika Araştırmaları Dergisi 10/1 (2020): 56-69.

Çetinel, Hasan. "Göçlerin Kayıp Çocukları ve Hak Mağduriyetleri." Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi 13 (2022): 141-162. <https://doi.org/10.53112/tudear.1100800>

Erden, Gülsen ve Gökçe Gürdil. "Savaş Yaşantılarının Ardından Çocuk ve Ergenlerde Gözlenen Travma Tepkileri ve Psiko-Sosyal Yardım Önerileri." Türk Psikoloji Yazıları 12/24 (Aralık 2009): 1-13.

Özsoy, İpek ve Ülgen H. Okyayuz. "Amputasyon Geçirmiş Kişilerin Baş Etme Becerileri: Olgu Sunumu." Pak, Yakın Doğu Üniversitesi, Klinik Psikoloji Ana Bilim Dalı, Lefkoşa, KKTC.

Sönmez, Doğancan ve Çiçek Hocaoglu. "Gazze'de Psikososyal Destek Hizmetleri." Rize Devlet Hastanesi Psikiyatri Kliniği; Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı.

Ürer, Emre. "Çocuklarda Ölüm ve Yas Üzerine Bir İnceleme." Dini Araştırmalar Dergisi 20/52 (Aralık 2017): 45-62.

ULUSLARARASI ÖRGÜT / RESMÎ BELGE / RAPORLAR

Amnesty International. You Feel Like You Are Subhuman: Israel's Genocide Against Palestinians in Gaza. 2024. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2024/12/amnesty-international-concludes-israel-is-committing-genocide-against-palestinians-in-gaza/> (Erişim: 17 Temmuz 2025).

Birleşmiş Milletler. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. 1989. <https://www.unicef.org/turkiye/cocuk-haklarina-dair-sozlesme> (Erişim: 17 Temmuz 2025).

B'Tselem. Minors in Jeopardy: Violation of the Rights of Palestinian Children by Israeli Authorities. Kudüs: B'Tselem, 2023. <https://www.btselem.org/publications> (Erişim: 15 Temmuz 2025).

EUROMED Monitor. "Israel has killed 2,100 Palestinian infants and toddlers in Gaza." 2024. <https://euromedmonitor.org/en/article/6437> (Erişim: 17 Temmuz 2025).

Save the Children. Gaza's Children Face Catastrophic Psychological Toll Amid Conflict. London: Save the Children, 2024. <https://www.savethechildren.net/news/gaza-s-children-face-catastrophic-psychological-toll-amid-conflict> (Erişim: 13 Temmuz 2025).

UNICEF. Gaza: Record Numbers of Children Killed, Injured and Displaced. New York: UNICEF, 2024. <https://www.unicef.org/press-releases/gaza-record-numbers-children-killed-injured-and-displaced> (Erişim: 15 Temmuz 2025).

World Health Organization (WHO). Health System in Gaza on the Brink Amid Ongoing Hostilities. Cenevre: WHO, 2024. <https://www.who.int/news/item/23-05-2024-health-system-in-gaza-on-the-brink> (Erişim: 14 Temmuz 2025).

GAZETE / HABER SİTELERİ

Al Jazeera. ‘‘Palestinian Children Imprisoned by Israeli Forces: ‘I Was 13’.’’ Al Jazeera English, 11 Mart 2024. <https://www.aljazeera.com/news/2024/3/11/palestinian-children-imprisoned> (Erişim: 15 Temmuz 2025).

Anadolu Ajansı. ‘‘350 Gazzeli ocuk İsrail Hapishanelerinde Tutuklu.’’ Anadolu Ajansı, 5 Mayıs 2025. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gazzeli-cocukların-tutukluluğu/3254689> (Erişim: 15 Temmuz 2025).

AP News. ‘‘Europe unveils a deal for more food and fuel for Gaza. Israeli strike kills 14 outside a clinic.’’ AP News, 11 Temmuz 2025. <https://apnews.com/article/ca29a1cbf0293764de9a8376333643ce> (Erişim: 17 Temmuz 2025).

BBC News. ‘‘Gaza Conflict: UN Says Israel Must Release Detained Palestinian Children.’’ BBC, 3 Ocak 2024. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-67811234> (Erişim: 15 Temmuz 2025).

France 24. ‘‘UNICEF Urges Protection of Gaza’s Children Amid Mass Detentions.’’ France 24, 28 Nisan 2024. <https://www.france24.com/en/middle-east/20240428-unicef-warns-on-gaza-children> (Erişim: 15 Temmuz 2025).

MSF (Doctors Without Borders). ‘‘Malnutrition in Gaza: Children under five mortality increased tenfold.’’ MSF, 2025. <https://www.msf.org> (Erişim: 17 Temmuz 2025).

Perspektif.eu. ‘‘2024 Yılında Gazze’deki Yıkımın Boyutu.’’ Perspektif Avrupa, 4 Ocak 2025. <https://perspektif.eu/2025/01/04/2024-yilinda-gazzedeki-yikimin-boyutu> (Erişim: 17 Temmuz 2025).

The Guardian. ‘‘Children among 20 people reported killed overnight by Israeli strikes on Gaza.’’ The Guardian, 9 Temmuz 2025. <https://www.theguardian.com/world/live/2025/jul/09/israel-gaza-war-middle-east-latest-news-updates-ceasefire-hamas-netanyahu>

Muhammed Enes DAGBAŞI

• *Tekirdağ Namık Kemal
Üniversitesi*

**FÂRÂBÎ VE İBN HALDÛN DÜŞÜNCESİNDE
ADALET VE ZULÛM: FİLİSTİN MESELESİ
BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME**

FÂRÂBÎ VE İBN HALDÛN DÜŞÜNCESİNDE ADALET VE ZULÛM: FİLİSTİN MESELESİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Muhammed Enes DAĞBAŞI

Özet

Bu çalışma, Filistin meselesini Fârâbî ve İbn Haldûn’nun adalet anlayışı çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Filistin’in haklı mücadelesi ve İsrail’in işgal politikaları, Fârâbî ve İbn Haldûn’un siyaset düşüncesi perspektifinden analiz edilerek tarihî ve felsefî bir çerçevede ele alınacaktır. Fârâbî, *Medinetü’l-Fazıla* adlı eserinde, adaletin erdemli bir devletin temel ilkesi olduğunu savunur. Ona göre, adaletsiz bir yönetim zulüm üretir ve uzun vadede çöküşe mahkûmdur. Filistin halkının maruz kaldığı adaletsizlikler, Fârâbî’nin zulüm karşısında erdemli bir yönetimin gerekliliğine dair görüşleriyle ele alınacaktır. Ayrıca Fârâbî’nin ideal devlet teorisi, Filistin’in işgali altındaki statüsüyle karşılaştırılacak ve adil bir yönetimin nasıl tesis edilebileceği tartışılacaktır. İbn Haldûn’un *Mukaddime* adlı eserindeki asabiyet (toplumsal dayanışma) ve devletlerin çöküşü teorisi, Filistin’in direniş ruhunu açıklamak için önemli bir çerçeve sunar. Ona göre, zulümle yönetilen devletler uzun ömürlü olamaz ve yıkılmaya mahkûmdur. Bu çerçevede İsrail’in işgal politikalarının uzun vadede sürdürülebilir olup olmadığı, İbn Haldûn’un teorileri ışığında tartışılacaktır. Sonuç olarak, bu çalışma bu iki düşünürün adalet ve zulüm kavramlarını merkeze alarak, Filistin meselesini felsefî, ahlakî ve tarihî bir bağlamda değerlendirmektedir. Bu yönüyle çalışma, Filistin meselesinin klasik İslam siyaset düşüncesinde adalet ve zulüm kavramları etrafında nasıl kavramsallaştırılabileceğine dair teorik bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Felsefesi, Filistin, Adalet, Zulüm, Fârâbî, İbn Haldûn

Abstract

This study aims to evaluate the Palestinian issue within the framework of the concept of justice as articulated by Farabi and Ibn Khaldun. The Palestinian issue and Israel's occupation policies are analyzed from the perspective of their political thought, providing a historical and philosophical context. In *al-Madina al-Fadila*, Farabi argues that justice is the fundamental principle of a virtuous state. According to him, an unjust administration inevitably leads to tyranny and, in the long run, its own downfall. The injustices suffered by the Palestinian people are examined in light of Farabi's views on the necessity of a just government in the face of oppression. Additionally, his ideal state theory is compared with Palestine's occupied status, exploring how a just administration could be established. Ibn Khaldun's theory of *asabiyyah* (social cohesion) and the decline of states, as outlined in the *Muqaddimah*, provides a significant framework for understanding the persistence of Palestinian resistance. He asserts that states governed by oppression cannot endure and are destined to collapse. In this regard, the long-term sustainability of Israel's occupation policies is discussed in light of Ibn Khaldun's theories. In conclusion, this study approaches the Palestinian issue within a philosophical, moral, and historical framework by focusing on the concepts of justice and oppression as interpreted by these two thinkers. In this respect, it offers a theoretical framework for conceptualizing the Palestinian issue within classical Islamic political thought, particularly through the notions of justice and oppression.

Keywords: Islamic Philosophy, Palestine, Justice, Oppression, Farabi, İbn Khaldun

GİRİŞ

Tarih boyunca insan toplumlarının temel arzularında birisi adalet arayışı olmuş, siyasal sistemlerin meşruiyeti de bu ilkeye dayandırılmıştır. Adalet, bireyin haklarını güvence altına alan, toplumsal düzenin devamını sağlayan ve siyasal otoriteye meşruiyet kazandıran temel bir kavramdır. İslam düşüncesinde de adalet hem ilahi hem beşerî düzenin temeli olarak kabul edilmiş ve metafizik, siyaset, ahlak ve hukuk alanlarının merkezine yerleştirilmiştir.⁴²⁷ Adaletin zıddı olan zulüm ise tarih boyunca bireysel, toplumsal ve siyasal düzeyde felaketlerin ve çöküşlerin en önemli nedeni olarak görülmüştür. Adaletin hâkim olduğu bir düzen, faziletli bireyler ve toplumlar yetiştirirken; zulüm, kaos ve yıkımın habercisi olmuştur.⁴²⁸ Kur’ân-ı Kerîm, adaleti hem bireysel hem toplumsal hayatın vazgeçilmez bir ilkesi olarak tanımlar. Nahl Suresi'nde “*Şüphesiz Allah adaleti, iyiliği ve akrabaya vermeyi emreder; hayâsızlığı, fenalığı ve azgınlığı yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt verir*”⁴²⁹ buyrularak, adaletin ilahi irade tarafından insanlığın yaşam düzenine yerleştirildiği vurgulanır.

Bu çalışmanın merkezinde, adalet ve zulüm kavramları bağlamında İslam siyaset düşüncesinin iki önemli temsilcisi olan Fârâbî (ö. 339/950) ve İbn Haldûn’un (ö. 808/1406) görüşleri yer almaktadır. Bu iki düşünürün adalet anlayışı, sadece teorik değil, aynı zamanda toplumsal yapının işleyişi, siyasal düzenin sürdürülebilirliği ve bireysel erdem in inşası açısından da son derece önemli bir yere sahiptir. Fârâbî ve İbn Haldûn’un siyasal düşünceleri, günümüz dünya siyasetinde de sıklıkla karşılaşılan adaletsizlikler, işgaller ve yapısal eşitsizlikler gibi sorunların felsefi ve tarihî bir perspektiften değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.

Fârâbî, İslam felsefesinin sistematik bir siyaset teorisi geliştiren ilk büyük düşünürü olarak kabul edilir. Onun siyaset anlayışında adalet, erdemli toplumun hem amacı hem de dayanağıdır. Fârâbî’ye göre insan, fitraten toplumsal bir varlık olup saadete ancak adil ve faziletli bir şehir düzeninde ulaşabilir. Adalet hem bireysel davranışlarda hem de kamusal düzenlemelerde dengeli ve hakkaniyetli bir düzenin tesisini zorunlu kılar. Bu bağlamda adaletin sağlanamadığı

⁴²⁷Mustafa Çağrııcı, “Adâlet (Ahlâk)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/341-343.

⁴²⁸Çağrııcı, “Adâlet”, 1/341-343; Mustafa Çağrııcı, “Zulüm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/507-509.

⁴²⁹*Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), en-Nahl 16/90.

bir toplumda, zulüm kaçınılmaz bir gerçeklik olarak ortaya çıkar ve siyasal düzenin çöküşüne yol açar.⁴³⁰

Fârâbî'nin siyaset teorisinde adalet, yalnızca ahlaki bir erdem değil, aynı zamanda toplumsal refahın ve siyasal istikrarın temel şartıdır. O, adalet kavramını "dağıtıcı adalet" ve "düzeltici adalet" olarak iki temel başlıkta inceler. Dağıtıcı adalet, toplumsal kaynakların bireyler arasında liyakat ve ihtiyaç doğrultusunda adil biçimde paylaştırılmasını ifade ederken; düzeltici adalet, toplumda meydana gelen haksızlıkların giderilmesini ve bozulan dengenin yeniden tesisini amaçlar. Bu bağlamda adalet hem önleyici hem de iyileştirici bir erdem olarak siyasal düzenin sürdürülebilirliğini sağlar. Adaletin ihlal edildiği bir toplumda ise zulüm yaygınlaşır ve bu durum toplumsal çözülmenin temel sebebini oluşturur.⁴³¹

İbn Haldûn ise adalet kavramını daha çok tarihsel ve sosyolojik bir bağlamda ele alır. Ona göre adalet, devletin bekası için olmazsa olmaz bir ilkedir. Adaletin zıddı olan zulüm, devletin çöküşüne yol açan başlıca sebeplerden biridir. İbn Haldûn, toplumların ve devletlerin doğuşu, yükselişi ve yıkılışı süreçlerini analiz ederken, adaletin ve zulmün bu tarihsel döngüdeki etkisini özellikle vurgular. Zulmün hâkim olduğu bir siyasal yapıda, toplumsal dayanışma ve güven duygusu zayıflar, bu da devletin uzun vadede çözülmesine ve yıkılmasına sebep olur.⁴³² Kur'an-ı Kerim'de zulüm yalnızca başkasının hakkını gasp etmek değil, insanın hakikate sırt çevirmesi olarak da tanımlanır. Lokman Suresi'nde "*Hani Lokmân oğluna öğüt vererek şöyle demişti: Ey oğulcuğum! Allah'a ortak koşma; çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür*"⁴³³ denilerek, zulmün yalnızca dünyevi değil, metafizik bir boyutu olduğu hatırlatılır.

İbn Haldûn'un adalet anlayışı, yalnızca yönetici sınıfın halkına adil davranması gerekliliğiyle sınırlı değildir. O, adaleti ekonomik ve sosyal ilişkilerdeki dengeyi sağlayan bir ilke olarak da ele alır. Zengin ile fakir, güçlü ile zayıf arasındaki ilişkilerde adaletin tesis edilmemesi, toplumsal huzursuzluklara ve sosyal çözülmeye zemin hazırlar. Bu bağlamda, İbn Haldûn'un zulüm anlayışı, yalnızca fiziksel şiddeti değil, yapısal eşitsizlikleri, adaletsiz gelir dağılımını ve hak ihlallerini de kapsar.

Filistin meselesi, modern dünyanın en çarpıcı adalet sorunlarından biri olarak uluslararası gündemdeki yerini korumaktadır. İsrail'in kuruluşundan bu yana süregelen işgal politikaları,

⁴³⁰Mahmut Kaya, "Fârâbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/153-154.

⁴³¹Farabi, *İdeal Devlet*, çev. Ahmet Arslan (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024), 123-125.

⁴³²Tahsin Görgün, "İbn Haldûn (Görüşleri)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/551-553.

⁴³³Lokmân 31/13.

Filistin halkının temel haklarının sistematik bir biçimde ihlal edilmesine neden olmuş ve bu durum, adalet ve zulüm kavramları çerçevesinde ciddi etik ve siyasal tartişmalara yol açmıştır. Filistin halkı, uluslararası hukukta tanınan bağımsız devlet olma hakkına rağımen, fiili olarak bu haklarını kullanamamakta ve topraklarının büyük bir kısmında İsrail işgali altında yaşamaya zorlanmaktadır. Bu durum, adaletin dağıtımında ve haksızlıkların giderilmesinde ciddi bir tıkanıklığın göstergesidir.⁴³⁴

İsrail’in kuruluş süreci ve sonrasında uyguladığı politikalar, Filistin topraklarındaki demografik yapıyı değıştirmeye yönelik yerleşim faaliyetleri, askeri işgaller ve sivillere yönelik hak ihlalleriyle birlikte, adaletin ihlalinin devlet politikası haline geldiğı bir örneğı ortaya koymaktadır. İsrail’in uluslararası hukuk kararlarını göz ardı eden uygulamaları, adaletin uluslararası sistem içinde de ne kadar kırılğan bir kavram olduğunu göstermektedir. Adaletin tesisi, yalnızca yasal düzenlemelerle değıl; tarihî, ahlaki ve felsefi bir bilinçle sağlanmalıdır.⁴³⁵

Adaletin yokluğunun doğal sonucu olan zulm, Filistin halkının yaşamının neredeyse her alanında hissedilmektedir. İslam düşüncesinde zulm, yalnızca bir şahsın ya da bir topluluğun hakkının gasp edilmesi anlamına gelmez; insanlık onurunun ayaklar altına alınması, hukukun ve ahlakın ortadan kalkması anlamına da gelir. Filistin meselesi, bu açıdan bakıldığında, bir adaletsizlik sorunu olduğu kadar bir insanlık sorunu olarak da değerlendirilmelidir.⁴³⁶

Fârâbî’nin ‘‘fazilet’’ kavramı da adalet tartişmasında önemli bir yer tutar. Ona göre fazilet, bireyin ve toplumun erdemli yaşam hedefi doğrultusunda hareket etmesini sağlar. Adalet, faziletin en üst düzeydeki dışavurumdur. Bir toplumda adaletin yerleşebilmesi, bireylerin faziletli bir yaşam sürmesiyle mümkündür. Adaletin ihlal edildiğı bir ortamda, faziletli bireylerin ve erdemli bir toplumun varlığından söz etmek imknsızdır.⁴³⁷

Sonuç olarak, adalet ve zulüm kavramları, yalnızca İslam düşüncesinin değıl, insanlık tarihinin en temel meselelerinden biri olmayı sürdürmektedir. Fârâbî ve İbn Haldn’un siyaset felsefesi, adaletin bireysel, toplumsal ve siyasal düzeyde nasıl tesis edilmesi gerektiğine dair önemli teorik çerçeveler sunarken; Filistin meselesi gibi güncel ve önemli bir sorun, bu kavramların felsefi boyutunun ne kadar yaşamsal olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın amacı, adaletin yokluğunda ortaya çıkan zulmün, nasıl bir toplumsal yıkıma sebep olduğunu Fârâbî ve İbn

⁴³⁴M. Lutfullah Karaman, ‘‘Filistin’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/89-103.

⁴³⁵Sırrı Erinç, ‘‘İsrail’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/181-183.

⁴³⁶aėrıı, ‘‘Zulm’’, 44/509.

⁴³⁷Mustafa ağrıı, ‘‘Fazilet’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/269-270.

Haldûn'un düşünceleri ışığında ortaya koymak; Filistin halkının uğradığı adaletsizliklerin tarihi, ahlaki ve felsefi temellerini bu bağlamda tartışmaktır.

1. FÂRÂBÎ'NİN ADALET VE ZULÜM ANLAYIŞI

İslam felsefesi tarihinde siyaset teorisinin sistematik bir şekilde ele alınışında önemli bir dönüm noktası olan Fârâbî, özellikle adalet kavramını merkezine alan toplumsal düzen düşüncesiyle hem klasik hem çağdaş meseleler açısından oldukça verimli bir düşünsel miras bırakmıştır. Fârâbî'nin adalet anlayışı, salt hukuki ya da idari bir terim olmanın ötesinde, insanın hem bireysel hem toplumsal mutluluğa ulaşmasını sağlayan temel bir ilke olarak kurgulanır. Onun siyaset teorisi, insanın doğal olarak toplumsal bir varlık olduğu fikrinden hareket eder ve toplumsal yapının düzenli işleyebilmesi için adaletin temel bir erdem olarak işlev görmesini zorunlu kılar.⁴³⁸

Fârâbî'ye göre, bir toplumun saadete ulaşabilmesi için öncelikle adaletin toplumsal hayatın her alanında tesis edilmesi şarttır. Bu bağlamda Fârâbî, adaleti iki ana başlık altında inceler: dağıtıcı adalet ve düzeltici adalet. Bu ayrım, Aristoteles'ten sonra İslam felsefesinde ilk kez bu kadar net biçimde Fârâbî tarafından formüle edilmiş ve sonrasında birçok düşünür tarafından geliştirilmiştir. Dağıtıcı adalet, toplumsal kaynakların, yetkilerin, görevlerin ve fırsatların bireyler arasında liyakat ve ihtiyaca göre adil biçimde paylaşılmasını ifade ederken⁴³⁹; düzeltici adalet, meydana gelen haksızlıkların giderilmesini ve bozulan toplumsal dengenin yeniden tesisini amaçlar.⁴⁴⁰

Fârâbî'nin bu adalet anlayışı, antik Yunan düşüncesinin izlerini taşır. Özellikle Platon'un *Devlet* adlı eserinde adaletin "*herkesin kendine uygun olan işi yapması*"⁴⁴¹ olarak tanımlanması, Fârâbî'nin adalet kavrayışında güçlü bir yankı bulur. Ancak Fârâbî, bu kavramı İslam ahlakı ve siyaset anlayışıyla daha da derinleştirir. Ona göre adalet, yalnızca dünyada toplumsal düzenin sağlanması için değil, aynı zamanda bireyin ahirette ebedî saadete ulaşabilmesi için gerekli bir erdemdir.⁴⁴²

Dağıtıcı adalet, bir toplumun malî, sosyal ve siyasal kaynaklarının bireyler arasında hakça paylaşımını sağlar. Bu paylaşımında ölçüt, bireyin yetenekleri, toplum için taşıdığı yarar ve hakkaniyet duygusudur. Fârâbî'ye göre, toplumun varlıklarının belirli bir zümre ya da sınıf

⁴³⁸Farabi, *İdeal Devlet*, 97.

⁴³⁹Ramazan Turan, "Fârâbî Düşüncesinde Adalet: Dağıtıcı ve Düzeltici Adalet Kavramlarının Yansımaları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 30/40 (2016), 60.

⁴⁴⁰Turan, "Fârâbî Düşüncesinde Adalet: Dağıtıcı ve Düzeltici Adalet Kavramlarının Yansımaları", 66.

⁴⁴¹Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024), 132.

⁴⁴²Farabi, *İdeal Devlet*, 84.

tarafından tekelleştirilmesi ve kaynakların adaletsiz biçimde paylaşılması, toplumsal yapının çürümesine neden olur. Bu bağlamda, adaletin olmadığı yerde erdemli bir şehir (el-medînetü’l-fâzıla) değİL, ahlâki çöküş yaşamış bir toplumun varlığından söz etmek mümkündür.⁴⁴³

Düzeltici adalet ise bireyler ya da gruplar arasında meydana gelen hak kayıplarının ve haksızlıkların giderilmesini ifade eder. Düzeltici adaletin sağlanamaması, toplumsal barışın kökünden sarsılmasına ve zulmün sistematik bir olgu hâline gelmesine yol açar. Fârâbî’ye göre, bu iki adalet türünün birlikte işlediği bir sistemde, insanlar arası ilişkilerde huzur ve güvenlik sağlanabilir. Adalet, Fârâbî’ye göre sadece yasalara bağlı bir uygulama değİldir; aynı zamanda yöneticinin hikmet ve faziletle karar vermesi, ahlâki bir sorumluluk duygusuyla hareket etmesi anlamına da gelir.⁴⁴⁴

Bu teorik çerçeve, günümüz dünya siyasetinde yaşanan çeşitli çatışma ve adaletsizliklerin analizinde de oldukça açaıklayıcıdır. Özellikle Filistin meselesi, Fârâbî’nin adalet anlayışının ne kadar evrensel bir boyuta sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Filistin’de yaşanan sistematik hak ihlalleri hem dağıtıcı hem de düzeltici adaletin ciddi şekilde ihlal edilmesine somut bir örnek teşkil eder.

İsrail-Filistin çatışmasında, Filistin halkının topraklarına, mülkiyet haklarına ve yaşam alanlarına yönelik uygulanan politikalar, Fârâbî’nin dağıtıcı adalet kavramı ışığında ele alındığında, adaletsizlik ve zulmün açaık tezahürleri olarak değerlendirilir. Filistinlilerin topraklarına el konulması, yerleşim yerlerinin zorla değiştirilmesi, kamusal hizmetlere ve ekonomik kaynaklara erişimlerinin kısıtlanması gibi uygulamalar, toplumun temel kaynaklarının hakkaniyetli biçimde paylaşılmadığının ve adaletin ihlal edildiğinin göstergesidir. Dağıtıcı adaletin tesis edilmediği bir ortamda, toplumsal barışın sağlanması mümkün değİldir.⁴⁴⁵

Öte yandan, Filistin halkının ulusal ve uluslararası hukuk yollarıyla haklarını arama çabalarının sonuçsuz bırakılması veya bastırılması da düzeltici adaletin askıya alındığını ortaya koymaktadır. Fârâbî’ye göre bir toplumda haksızlıklar ortaya çıktığında, bunların giderilmesi için bir mekanizmanın varlığı zorunludur. Eğer bu mekanizmalar işlevsiz bırakılır ya da

⁴⁴³Farabi, *İdeal Devlet*, 123-125.

⁴⁴⁴Farabi, *İdeal Devlet*, 107-110.

⁴⁴⁵Turan, ‘‘Fârâbî Düşüncesinde Adalet: Dağıtıcı ve Düzeltici Adalet Kavramlarının Yansımaları’’, 60-66.

adaletsiz uygulamalarla sekteye uğratılırsa, bu durum doğrudan zulüm anlamına gelir. Fârâbî'ye göre “adalet kaybolduğunda, zulüm meşruiyet kazanır”.⁴⁴⁶

Fârâbî, *Medînetü'l-Fâzıla* adlı eserinde adalet kavramının tarih boyunca yanlış anlaşıldığını da vurgulamıştır. Ona göre, ‘eskiler’ adaleti yalnızca güçlü olanın zayıfı ezdiği, çıkarını zorla elde ettiği ve bu durumu meşrulaştırdığı bir düzen olarak tanımlamışlardır. Fârâbî ise bu görüşü reddederek, böylesi bir anlayışın hakiki adalet değil, yalnızca güç dengeleri üzerine kurulmuş geçici bir korku ve zayıflık dengesi olduğunu belirtir.⁴⁴⁷ Nitekim Filistin özelinde değerlendirildiğinde, İsrail'in uyguladığı güç merkezli politikalar da bu sahte adalet anlayışının günümüzdeki yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Güçlünün, zayıf olan Filistin halkı üzerindeki tahakkümü, adaletin değil, kuvvetin bir sonucudur. Fârâbî'nin *Medînetü'l-Fâzıla* eserinde belirttiği üzere, gerçek adalet, bireylerin ve toplumun saadetini amaçlayan bir düzenin ürünü olup, baskı ve korku altında kurulan uzlaşmalar yalnızca geçici birer çözüm olabilir. Ona göre, “zayıflar, güçlülerin zorbalığı karşısında yalnızca korkuya dayalı bir şekilde itaat ederler; bu, adaletin değil, gücün dayattığı sahte bir barış halidir”.⁴⁴⁸ Dolayısıyla Filistin meselesinde sürdürülen bu güç temelli düzen, Fârâbî'nin hakiki anlamda adalet tanımıyla açıkça çelişmekte ve adalet maskesi altında meşrulaştırılan zulmün modern bir örneğini teşkil etmektedir.

Fârâbî'nin siyaset düşüncesinde şehir (devlet) yapıları yalnızca ideal toplum olan *Medînetü'l-Fâzıla* ile sınırlı değildir. Onun eserlerinde erdemli toplumun zıddı olarak tanımlanan pek çok şehir tipi yer alır.⁴⁴⁹ Bunlar arasında en tehlikeli olanlardan biri ise “zorba şehir”dir (el-Medînetü't-Tagallüb). Fârâbî'ye göre bu şehirlerde halk, yöneticinin baskıcı ve çıkarıcı siyasetini benimser, hatta bu tahakküm düzenini meşru görür. Zorba şehir halkı, gücü ve galibiyeti yücelten, kan dökme, köleleştirme ve mal gaspını üstünlük sayan bir zihniyete sahiptir. Egemenliğin amacı erdem ya da saadet değil; üstünlük, servet ve nüfuz elde etmektir.⁴⁵⁰ Yöneticiler bu şehirlerde halkı adalet için değil, güç temelli çıkarlar için yönetir ve bu durum devletin yapısal olarak zulme dayanmasını beraberinde getirir.⁴⁵¹

Fârâbî'nin tanımını ışığında bakıldığında bu tanım, günümüzdeki İsrail devlet yapısıyla dikkat çekici benzerlikler taşımaktadır. İsrail'in Filistin topraklarında uyguladığı işgal temelli yayılmacı yapısı, askeri tahakküm, hukuk dışı abluka ve mülksüzleştirme politikaları;

⁴⁴⁶Farabi, *İdeal Devlet*, 111-115.

⁴⁴⁷Farabi, *İdeal Devlet*, 137-139.

⁴⁴⁸Farabi, *İdeal Devlet*, 139.

⁴⁴⁹Farabi, *İdeal Devlet*, 111.

⁴⁵⁰Farabi, *Siyâsetü'l-Medeniyye veya Mebâdi'ül-Mevcûdât*, çev. Mehmet S. Aydın vd. (İstanbul: Büyüyenay, 2012), 110.

⁴⁵¹Farabi, *Siyâsetü'l-Medeniyye veya Mebâdi'ül-Mevcûdât*, 111.

F r b ’nin tarif ettiği ‘‘zorba Şehir’’ ile birebir örtüşmektedir. Bu Şehirde olduğu gibi İsrail halkının önemli bir kesimi, uygulanan zorbalığı yalnızca görmezden gelmemekte kalmayıp, aksine ideolojik olarak meŐrulaŐtırmaktadır. Üstelik bu zulüm politikaları, yalnızca yöneticinin keyfi tercihlerinden ibaret kalmamakta; kurumlaŐmıŐ, süreklilik kazanmış bir devlet düzeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Zorba Şehirler, F r b ’nin ifadelerinde doğrudan ‘‘kan dökme, köleleştirme ve mal gaspı’’ gibi araçlarla egemenlik kuran yapılar olarak tanımlandıĐından⁴⁵², bu Şehirlerde fazilete değil tahakküme dayalı bir siyasal düzen bulunduğu açıktır. Filistin halkı ise, F r b ’nin tanımındaki ‘‘zorba Şehir’’in maruz bıraktığı adaletsizliklerin  aĐdaŐ mağduru olarak bu çarpık düzene direnmektedir.

F r b , bu tarz Şehirlerin sadece bireysel ahlakla değil, yapısal zulümle Şekillendiğini vurgular.⁴⁵³ Bu Şehirlerde egemenlik, halkın saadeti için değil; tahakküm arzusunun tatmin için kullanılır. Bu nedenle, F r b ’ye göre bu Şehirlerde adaletin yerleşmesi mümkün değildir. İdeal olan, bu tür Şehirlerin ya dönüŐtürülmesi ya da bu Şehirlerden uzak durulmasıdır.⁴⁵⁴

F r b ’nin Şehir sınıflandırmalarında yer alan zorba Şehir tipi, sadece fiziksel zorbalıkla değil, aynı zamanda zihinsel üstünlük iddialarıyla da tanımlanır. Zorba Şehir halkı, sadece diğerlerini boyunduruk altına alma güdüsüyle değil; aynı zamanda kendilerini diğer Şehirlerin halklarından daha zeki, daha medeni, daha nazik ve daha erdemli sayan kibirli bir ideolojiyle de hareket eder. F r b  bu durumu Şöyle betimler: ‘‘Kendileri hakkındaki bu yanlış kanıları, onları, başka Şehirlerin halklarını küçümsemeye, değersiz görmeye ve kendilerini mutlu kılan Őeylerle Őereflenme tutkusuna sürükler’’⁴⁵⁵. Bu zihniyet, günümüz İsrail devlet ideolojisinde Yahudi halkının ‘‘Őe ilmiŐ topluluk’’ olduğu yönündeki inançla örtüşmektedir. Yahudi geleneğinde yer alan ‘‘arz-ı mev’ d’’ düşüncesiyle birleşen bu üstünlük algısı, Filistin halkının meşru varlığını bile ink r eden bir siyas  söylemi beslemektedir.⁴⁵⁶ Bu bağlamda İsrail yalnızca zorba yöntemlerle değil, aynı zamanda F r b ’nin tanımladığı Şekilde kibirli,  v nmeci ve diğerlerini aŐaĐı gören bir Şehir halkı karakteri sergilemektedir. Oysa F r b ’ye göre, ideal bir Şehir halkı ve yöneticisi, adalet, hikmet ve fazilet ilkeleri üzerine inşa edilmelidir.

F r b ’nin siyaset teorisinin temelinde, yöneticinin adil ve erdemli olması gerektiği ilkesi yer alır. O, filozof-kral modelini benimseyerek, hikmetle donanmış bir liderin adaleti sağlamakla

⁴⁵²Farabi, *Siy set ’l-Medeniyye veya Meb di’ l-Mevc d t*, 110.

⁴⁵³Farabi, *Siy set ’l-Medeniyye veya Meb di’ l-Mevc d t*, 110-116.

⁴⁵⁴Farabi, *İdeal Devlet*, 111-115.

⁴⁵⁵Farabi, *Siy set ’l-Medeniyye veya Meb di’ l-Mevc d t*, 115.

⁴⁵⁶Abdurrahman Küçük, ‘‘Arz-ı Mev’ d’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İsl m Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/442-444; M. Lutfullah Karaman, ‘‘Siyonizm’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İsl m Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/329-335.

yükümlü olduğunu savunur.⁴⁵⁷ Ancak modern siyasal düzende bu ideal model çoğu zaman gerçeklikten uzak kalmakta ve yönetimler, kendi çıkarlarını koruma amacıyla adaleti ihmal etmektedir. Filistin meselesinde ise bu ihmalin çok daha derin, yapısal ve sistematik bir boyut kazandığı gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak, Fârâbî'nin adalet teorisi, çağımızın karmaşık ve çok boyutlu sorunlarına anlam kazandırmada güçlü bir felsefî çerçeve sunar. Özellikle dağıtıcı ve düzeltici adalet ayrımı hem toplumsal kaynakların adil paylaşımının hem de hak ihlallerinin giderilmesinin temel bir etik zorunluluk olduğunu vurgular. Filistin meselesinde adaletin bu iki boyutta da ihlal edilmesi, Fârâbî'nin "zulmün yaygınlaştığı gayr-ı fazıla şehirler" tanımıyla örtüşmektedir. Dolayısıyla adaletin tesisi, yalnızca yerel veya bölgesel bir sorun değil; insanlığın ortak vicdanını ilgilendiren evrensel bir görevdir. Fârâbî'nin düşüncesi, bu görev bilincini hem felsefî hem ahlaki düzlemde hatırlatan bir pusula işlevi görmektedir.

2. İBN HALDÛN'UN ADALET VE ZULÛM ANLAYIŞI

İbn Haldûn, tarih boyunca devletlerin ve toplumların varlık sebeplerini, gelişim süreçlerini ve yıkılışlarını anlamaya çalışan özgün bir düşündürdür. Onun düşüncesinde adalet, toplumsal düzenin ve siyasal yapının temel taşıdır. Adaletin zıddı olan zulüm ise hem birey hem de devlet düzeyinde yıkıma yol açan en önemli unsurdur. Bu bağlamda İbn Haldûn'un adalet ve zulüm anlayışı, günümüzde devam eden Filistin meselesi gibi büyük insani krizlerin tahlilinde derinlemesine bir bakış açısı sunar.

İbn Haldûn'a göre adalet, devletin bekası için olmazsa olmazdır. Ona göre, "adalet mülkün temelidir" sözü sadece bir vecize değil, devletin ayakta kalmasını sağlayan esaslı bir ilkedir. Devletlerin ömrünü belirleyen en önemli etkenlerden biri olarak adaleti gören İbn Haldûn, bir toplumda adaletin zayıflaması veya yok olması durumunda devletin de zamanla çökeceğini savunur. Adaletin tesisi ise yöneticilerin zulümden uzak durmasına, kamu malını gözetmesine ve halkına adil davranmasına bağlıdır.⁴⁵⁸

Zulüm, İbn Haldûn'un siyaset felsefesinde sadece fiziksel şiddetle sınırlı değildir. O, zulmü; ekonomik adaletsizlikler, kaynakların eşitsiz paylaşımı ve kamu malının kötüye kullanılması gibi yapısal unsurlarla da ilişkilendirir.⁴⁵⁹ Filistin meselesi, İbn Haldûn'un zulüm teorisinin en güncel yansımalarından biridir. Filistin'de yaşanan işgal, katliam, yerinden edilme ve

⁴⁵⁷Farabi, *İdeal Devlet*, 107-109.

⁴⁵⁸İbn-i Haldûn, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir (Ankara: Yeni Şafak Kültür Armağanı, 2004), 1/167-168.

⁴⁵⁹Haldûn, *Mukaddime*, 1/380-384.

sistemati  baskılar, onun zulüm ve adaletsizlik üzerine geliştirdiği teorilerin canlı bir örneğidir. İsrail’in 1947’den itibaren uygulamaya koyduğu işgal politikaları, yerinden etmeler, ev yıkımları, sistemati  ayrımcılık ve katliamlar, İbn Haldn’un tanımladığı anlamda bir zulüm rejimini işaret etmektedir.

Filistin, uluslararası hukukta tanınan bağımsız bir devlet olmakla birlikte, İsrail’in yıllardır süregelen işgali nedeniyle egemenliğini tam olarak icra edememekte ve devlet olmanın gereklerini fiilen yerine getirmekte zorlanmaktadır. Bu durum, İbn Haldn’un siyaset teorisindeki bazı kavramları, özellikle adalet ve zulüm ekseninde yalnızca merkezî otorite üzerinden değil, halkın sosyal dayanışması ve mücadele kapasitesi üzerinden değerlendirmeyi gerektirir. Bu bağlamda, Filistin halkının işgale karşı srdrdğu direniş, İbn Haldn’un toplumların dayanışma gücü üzerine geliştirdiği ‘‘asabiyet’’ kavramı ile anlamlandırılabilir. Asabiyet, bir topluluğun ortak bir gaye, tehdit veya değer etrafında birleşerek gösterdiği dayanışma gücüdür.⁴⁶⁰ İsrail işgali karşısında Filistin halkı, tarihsel kimlik, ortak tehdit algısı ve özgürlük arzusu doğrultusunda kenetlenmiş; bu kenetlenme ise toplumsal direnişi besleyen güçlü bir birliktelik ruhunu ortaya çıkarmıştır. Bu durum, İbn Haldn’un devletlerin kuruluşu ve toplumların devamlılığında belirleyici bir unsur olarak grdğu asabiyetin, ağdaş bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.

İbn Haldn’un asabiyet teorisi, İsrailoğullarının tarihsel gelişimi üzerinden de okunabilir. O, İsrailoğullarının tarihini, özellikle peygamberlerinin onlara öğütlediği ahlaki ilkelerle ve zamanla bu ilkelerden uzaklaşmalarıyla ilişkilendirir. Ona göre, İsrailoğulları Tanrı tarafından seçilmiş bir toplum olarak üstün kılınmişken, zamanla dünyevi çıkarlara yönelmeleri ve kendi aralarındaki asabiyet bağlarını zayıflatmaları, tarih sahnesinde gerilemelerine sebep olmuştur.⁴⁶¹ Günümüzde İsrail devleti, asabiyeti Yahudi kimliği etrafında yeniden inşa etmeye çalışırken, içeride sosyal farklılıklar ve siyasi bölünmeler nedeniyle asabiyetin zayıfladığına dair işaretler vermektedir. Nitekim, İbn Haldn’a göre, bir toplum içindeki asabiyet çözülmeye başladığında, yönetici elit arasında anlaşmazlıklar artar ve devletin istikrarı sarsılır.⁴⁶² Bu bağlamda İsrail devletinin yalnızca dış baskılarla değil, kendi iç yapısında da giderek artan tepkilerle karşılaşması dikkat çekicidir. İsrail’in işgal politikalarına karşı, ülke içinde de muhalif sesler yükselmektedir. Tarihi Ilan Papp, İsrail’in kuruluşundan itibaren Filistinlilere

⁴⁶⁰Mustafa ağrıcı, ‘‘Asabiyet’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/454.

⁴⁶¹Haldn, *Mukaddime*, 1/181.

⁴⁶²Haldn, *Mukaddime*, 1/376-377.

yönelik uygulamalarını “etnik temizlik” olarak nitelendirirken⁴⁶³; gazeteciler Gideon Levy⁴⁶⁴ ve Amira Hass⁴⁶⁵, Filistin halkının yaşadığı zulmü İsrail kamuoyuna duyurmayı bir vicdani sorumluluk olarak görmektedir. Bununla birlikte, *Breaking the Silence*⁴⁶⁶ isimli eski İsrail askerlerinin kurduğu örgüt ve insan hakları ihlallerini belgeleyen *B’Tselem*⁴⁶⁷ gibi sivil toplum kuruluşları da işgalin sistematik boyutuna dikkat çekmektedir. Hatta Rachel Corrie gibi uluslararası vicdanın sesi haline gelen aktivistler, İsrail işgalinin gayrimeşru yapısını eleştirmiş ve zulmün kaynağına karşı insan hakları temelinde bir duruş sergilemişlerdir. Bu muhalif tavır, İbn Haldûn’un zulmün sadece mağdurları değil, zalimi de yozlaştırdığına dair görüşünü somut bir biçimde desteklemektedir.

Dinî ve seküler Yahudiler arasındaki gerilimler, politik bölünmeler ve işgal politikalarına karşı hem kendi içerisindeki protestolar hem de artan uluslararası baskılar, İsrail devletinin iç istikrarını tehdit eden unsurlar haline gelmiştir.⁴⁶⁸ Bu perspektif, modern İsrail’in uyguladığı işgal politikalarının etik yönünü de tartışmaya açmaktadır. İsrail devleti, dini referanslar üzerinden meşruiyet arayışına girerken, İbn Haldûn’un adalet vurgusu çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu meşruiyetin zulüm ve adaletsizlik ile zedelendiği görülmektedir.

İbn Haldûn’un düşüncesine göre adalet ortadan kalktığında sadece mazlumlar değil, zalimler de yozlaşmaya uğrar. Zulümle ayakta duran bir devlet, zamanla içsel çöküş yaşar ve ahlaki meşruiyetini kaybeder.⁴⁶⁹ Filistin’deki işgal politikaları hem işgal edilen halkın hem de işgalci toplumun ahlaki zeminini tahrip etmektedir. Bu, İbn Haldûn’un “ahlaki çözülme” ile ilgili teorisini doğrular niteliktedir.⁴⁷⁰

Sonuç olarak, İbn Haldûn’un adalet ve zulüm anlayışı, Filistin meselesi bağlamında sadece bir eleştiri aracı olarak değil, aynı zamanda çözüm önerisi sunan bir perspektif olarak değerlendirilebilir. Adaletin tesisi, Filistin halkının insani haklarının tanınması, uluslararası toplumun tarafsız arabuluculuğu ve işgalin sona ermesi ile mümkündür. İbn Haldûn’un adalet

⁴⁶³İlan Pappé, “The 1948 Ethnic Cleansing of Palestine”, *Journal of Palestine Studies* 36/1 (2006), 6-20.

⁴⁶⁴Haaretz, “Gideon Levy Contributor Profile” (Erişim 13 Nisan 2025).

⁴⁶⁵Haaretz, “Amira Hass Contributor Profile” (Erişim 13 Nisan 2025).

⁴⁶⁶Breaking the Silence, “Testimonies” (Erişim 13 Nisan 2025).

⁴⁶⁷B’Tselem, “About B’Tselem” (Erişim 13 Nisan 2025).

⁴⁶⁸Al Jazeera, “Netanyahu Accuses Israel’s Opposition of Fuelling ‘Anarchy’” (Erişim 08 Nisan 2025); Euronews, “İsrail’de Netanyahu’ya karşı en büyük protesto: Göstericiler ateşkes çağrısında bulundu” (Erişim 09 Nisan 2025); Independent Türkçe, “İsrail’deki protesto liderleri ilk kez işgale dikkat çekti” (Erişim 09 Nisan 2025).

⁴⁶⁹Haldûn, *Mukaddime*, 1/167-168.

⁴⁷⁰Haldûn, *Mukaddime*, 1/249-250.

merkezli yaklaşımı, barış ve çözüm sürecinde dikkate alınması gereken önemli bir çerçeve sunmaktadır.

3. FÂRÂBÎ VE İBN HALDÛN’DA ADALET VE ZULÛM: KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME

İslam felsefe geleneği, siyaset düşüncesi bağlamında adalet kavramını merkeze alan derinlikli tartışmalar geliştirmiştir. Bu geleneğin iki güçlü temsilcisi olan Fârâbî ve İbn Haldûn, adalet ve zulûm kavramlarını ele alış biçimleriyle, İslam siyaset düşüncesine farklı pencerelerden katkıda bulunmuşlardır. Her iki düşünür de adaletin, toplumların düzeni ve devletin meşruiyeti için vazgeçilmez bir ilke olduğunu kabul eder. Ancak bu kavramlara yaklaşımları, dayandıkları entelektüel zemin ve ulaştıkları sonuçlar açısından birbirinden ayrışır.

Fârâbî’nin siyaset anlayışı daha çok normatif ve idealdir. O, siyasal düzenin temel gayesini insanın saadete ulaşması olarak belirler. Adalet, bu sürecin merkezinde konumlanır ve yalnızca toplumsal barışı değil, bireysel kemali de mümkün kılan bir ilke olarak tanımlanır.⁴⁷¹ Fârâbî için adalet, erdemli toplumun kurucu ilkesi olup faziletli bir yöneticinin hikmet, adalet ve erdem ışığında halkı saadete ulaştırmasıyla kurumsallaşır.⁴⁷² Oysa İbn Haldûn, adaleti bireyin değil toplumun ve devletin bekası açısından ele alır. Ona göre adalet, devletin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen sürecin belirleyici unsurlarından biridir ve yöneticilerin adalet anlayışı, toplumun istikrarını doğrudan etkiler.⁴⁷³

Adaletin işlevi konusundaki bu farklı bakış açısı, düşünürlerin siyasal düzen tahayyüllerinde de belirleyicidir. Fârâbî’ye göre adalet, erdemli bir toplumun temel taşıdır ve ideal devlette adalet, yöneticinin hikmet ve fazilete dayalı iradesiyle kurumsallaşır.⁴⁷⁴ İbn Haldûn ise adaleti bir tarih yasası olarak ele alır; ona göre adaletin yokluğu, devletin doğal çöküş sürecini başlatır.⁴⁷⁵ Dolayısıyla Fârâbî adaleti bir “erdem projesi” olarak sunarken, İbn Haldûn bu kavramı “sosyo-politik bir zorunluluk” şeklinde yorumlar.⁴⁷⁶

Zulûm kavramı, Fârâbî ve İbn Haldûn’un düşünce sistemlerinde farklı yönleriyle ele alınmaya müsaittir. Fârâbî’nin metinleri incelendiğinde, onun zulmü genellikle ahlaki bir sapma ve adalet ilkesinden uzaklaşma olarak değerlendirdiği söylenebilir. Bu bağlamda zulûm, bireyin fitratına ve toplumsal yapıya zarar veren bir bozulma biçimi olarak yorumlanabilir. Fârâbî’nin şehir

⁴⁷¹Kaya, “Fârâbî”, 12/153-154.

⁴⁷²Farabi, *İdeal Devlet*, 107-110.

⁴⁷³Haldûn, *Mukaddime*, 1/189-190.

⁴⁷⁴Farabi, *İdeal Devlet*, 107-108.

⁴⁷⁵Haldûn, *Mukaddime*, 1/194-196.

⁴⁷⁶Haldûn, *Mukaddime*, 1/167-168.

sınıflandırmaları içinde, özellikle faziletten uzak yönetim biçimlerinde zulmün bireysel erdem eksikliğiyle bağlantılı olarak ortaya çıktığı gözlemlenmektedir.⁴⁷⁷ İbn Haldûn'un düşüncesinde ise zulüm kavramı daha çok yapısal ve toplumsal bağlamda şekillenir. Onun metinlerinden, zulmün yalnızca yöneticinin bireysel hatalarına indirgenemeyeceği; aksine sosyal, ekonomik ve siyasal sistemin genel işleyişi içinde kök salabileceği sonucu çıkarılabilir. İbn Haldûn'a göre bu tür yapısal zulüm, bir devletin içten içe çözülme sürecine girdiğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.⁴⁷⁸

Bir diğer önemli fark, adaletin toplumsal yapıdaki etkisinin tanımlanmasında ortaya çıkar. Fârâbî, toplumun saadetini sağlayacak ideal düzeni felsefi olarak inşa ederken, adaleti bu düzenin ahlaki ilkesi olarak merkeze alır. Ona göre adalet, toplumun manevi ve maddi düzeninin sağlanması için zorunludur. İbn Haldûn ise adaleti, devletin devamlılığına katkıda bulunan sosyal dayanışmanın, yani asabiyetin korunması için bir ön koşul olarak değerlendirir. İbn Haldûn'un analizinde adalet, toplumun güven duygusunu ve dayanışma kapasitesini artıran bir faktördür; adaletin yokluğu ise bu sosyal bağların kopmasına yol açar.⁴⁷⁹ Bu yaklaşıma paralel olarak, Kur'an'da da adaletin evrensel ve duygulardan bağımsız bir ilke olduğu vurgulanır. Nitekim, Maide suresinde şöyle buyrulur: “*Bir topluluğa olan kininiz, sizi adaletsizliğe sevk etmesin. Adil olun; bu takvaya daha yakındır*”.⁴⁸⁰ Bu ayet, adaletin bireysel eğilimlerden ve çıkar hesaplarından etkilenmemesi gerektiğini ifade ederek, İbn Haldûn'un düşüncesiyle anlam düzeyinde bir örtüşme sergilemektedir.

Fârâbî'nin adalet anlayışı, Platon'un idealar dünyasına yaslanan felsefi mirasın etkisiyle şekillenmiş, ideal bir düzen tasavvuruna yöneliktir.⁴⁸¹ Bu düzenin uygulanabilirliği için erdemli liderlere ihtiyaç vardır. İbn Haldûn ise gözleme dayalı bir tarih yorumcusu olarak, ideal değil fiilî düzenleri analiz eder. Onun adalet anlayışı, tarihsel tecrübelerin ve sosyal gerçekliklerin sonucudur. Bu farklılık, düşünürlerin toplum ve siyaset anlayışlarına da yansır. Fârâbî için toplum, insanın saadete ulaşma yolculuğunun aracı konumundayken; İbn Haldûn için toplum, tarihsel olarak evrimleşen bir varoluş biçimidir.

Zulme karşı çözüm önerileri de iki düşünürde farklıdır. Fârâbî zulmün önlenmesini, hikmet ve fazilet sahibi yöneticilerin varlığına bağlarken⁴⁸²; İbn Haldûn, adaletsizliğin ortadan

⁴⁷⁷Farabi, *İdeal Devlet*, 123-125.

⁴⁷⁸Haldûn, *Mukaddime*, 1/380-384.

⁴⁷⁹Haldûn, *Mukaddime*, 1/189-190.

⁴⁸⁰el-Mâide 5/8.

⁴⁸¹Kaya, “Fârâbî”, 12/153.

⁴⁸²Farabi, *İdeal Devlet*, 101-106.

kalkmasının, asabiyetin ve toplumsal dayanışmanın güçlenmesiyle mümkün olacağını savunur.⁴⁸³ Fârâbî, bireysel ahlakın ve eğitimin, adil bir toplum inşa etmedeki rolüne vurgu yapar. İbn Haldn ise ekonomik düzenin, kaynak dağılımının ve sosyal dengeyi koruyan yapısal düzenlemelerin önemini ne çıkarır.

Fârâbî’nin ‘‘zorba şehir’’ (el-Medînetü’t-Tagallb) tanımı, onun siyaset felsefesinin karanlık yüzünü yansıtan en çarpıcı kavramlardan biridir. Bu şehirde halk, g ve üstünlük arzusu dışında bir erdem tanımaz; yönetici ise iktidarını erdem değil, korku ve tahakküm üzerine bina eder. Fârâbî’ye göre zorba şehirde egemenlik, kan dökme, köleleştirme, mal gaspı ve kibirli bir yaşam anlayışıyla meşrulaştırılır. Bu şehirlerde yaşayan topluluklar, kendi yaşam tarzlarını mutlak doğru sayar ve diğer şehir halklarını küçümseyerek aşağılar.⁴⁸⁴ Bu düşünce, İsrail’in işgal altındaki Filistin topraklarında uyguladığı devlet politikalarıyla çarpıcı bir benzerlik arz eder. Zira İsrail hem siyasî şiddet hem de ideolojik tahakküm yoluyla bir zorba şehir modeli inşa etmektedir.

İsrail halkının önemli bir kısmı, Yahudi kimliğini ‘‘seçilmişlik’’ inancıyla özdeşleştirirken, devletin meşruiyetini de bu üstünlük anlayışıyla temellendirmektedir.⁴⁸⁵ Bu, Fârâbî’nin tanımındaki kibirli, vnmeci ve başka halklara karşı üstünlük vehmeden zorba şehir halkı tipolojisini doğrudan çağrıştırmaktadır. İsrail’de iktidarı uzun süre elinde tutan Binyamin Netanyahu ise Fârâbî’nin tanımladığı ‘‘zorba yönetici’’ profilinin ağdaş bir rneği olarak okunabilir. Güce dayalı siyaset, söylemde haklılık değil üstünlük vurgusu, savaş ve işgal yanlısı politikalar onun siyasi karakterini belirlemiştir. Bu bağlamda, Netanyahu’nun liderliğindeki İsrail devleti, Fârâbî’nin faziletli devlete karşıt olarak tanımladığı gayr-ı faziletli, zalim ve kibirli devletin bir temsilidir.

Öte yandan İbn Haldn’un devlet anlayışında da zorbalık ve adaletsizlik bir sistem haline geldiğinde, devletin çözülme süreci kaçınılmazdır.⁴⁸⁶ Ona göre, yöneticinin zulmü yalnızca bireysel bir sapma değil; yapısal çürümenin işaretidir. Netanyahu’nun yönetimi altında İsrail, askeri güce ve zorbalığa dayalı bir devlet aygıtı inşa ederken, bu çürümenin belirtilerini hem iç politikada hem de uluslararası ilişkilerde göstermektedir. İbn Haldn’a göre asabiyet, yani toplumsal dayanışma, adaletsizlik ortamında zayıflar ve toplum dağılmaya başlar. Bugün İsrail

⁴⁸³Haldn, *Mukaddime*, 1/169-170.

⁴⁸⁴Farabi, *Siyâsetü’l-Medeniyye veya Mebâdi’l-Mevcdât*, 110-116.

⁴⁸⁵Karaman, ‘‘Siyonizm’’; Küçük, ‘‘Arz-ı Mev’d’’.

⁴⁸⁶Haldn, *Mukaddime*, 1/194-196.

içinde yaşanan toplumsal kutuplaşma, protestolar ve yönetim krizleri, onun öngördüğü bu tarihsel sürecin yansımalarıdır.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, Fârâbî'nin zorba şehir ve zorba yönetici tanımı ile İbn Haldûn'un yapısal zulüm ve devlet çöküşü analizleri, Filistin meselesinde İsrail'in ideolojik, siyasî ve toplumsal durumuna dair güçlü bir eleştiri sunmaktadır. Her iki düşünür, farklı zeminlerden hareketle aynı hakikati vurgular: zulüm üzerine kurulu hiçbir yapı uzun ömürlü olamaz ve meşruiyetini kaybettiği an yıkılmaya mahkûmdur.

Her iki düşünürde de adaletin ihlali, uzun vadede toplumsal ve siyasal yıkıma yol açar. Ancak Fârâbî, bu yıkımı bireyin iç dünyasındaki fazilet kaybıyla ilişkilendirirken, İbn Haldûn bunu toplumsal dayanışmanın çöküşü ve devletteki çözülme süreciyle açıklar. Filistin meselesi özelinde düşünüldüğünde, Fârâbî açısından İsrail'in işgal politikaları, adaletin yokluğunun ve zulmün kurumsallaşmasının bir göstergesidir. Bu, erdemli bir toplum ve yöneticilik anlayışına tamamen aykırıdır. İbn Haldûn ise bu durumu, onun yazılarına dayanarak işgalin devletin meşruiyetini yitirmesine ve toplumun çöküş sürecine girmesine sebep olacak bir zulüm örneği olarak yorumlayacağı düşünülebilir.

İbn Haldûn'un adaletsizlik karşısında halkın gösterdiği dayanışmayı ifade eden asabiyet kavramı, Filistin halkının direnişinde somut bir biçimde gözlemlenebilir. Bu direniş, sadece işgale karşı bir siyasi tavır değil, aynı zamanda adaletin yeniden tesis edilmesi adına ortaya çıkan kolektif bir savunma refleksidir. Fârâbî açısından ise bu tür bir direniş, zulme karşı adalet talep eden faziletli bireylerin erdemli bir toplum arayışının doğal bir sonucu olarak okunabilir.

Sonuç olarak, Fârâbî ve İbn Haldûn'un adalet ve zulüm kavramlarına yaklaşımları, aynı soruna farklı düzlemlerden ışık tutmaktadır. Fârâbî, adaleti erdemli yaşamın temel ilkesi ve toplumsal saadetin anahtarı olarak görürken; İbn Haldûn, adaleti siyasal istikrarın ve toplumsal dayanışmanın korunması için zorunlu bir unsur olarak ele alır. Bu bağlamda, her iki düşünürün fikirleri günümüz Filistin meselesi gibi adaletsizlikle yüzleşen çatışma alanlarının anlaşılmasında hem teorik hem de pratik düzeyde anlamlı bir çerçeve sunmaktadır. Adaletin varlığı ya da yokluğu, her iki düşünür açısından yalnızca bireylerin değil, toplumların ve devletlerin kaderini belirleyen en temel ilkedir.

SONUÇ

F r b  ve İbn Hald n’un adalet ve zulüm anlayışları, yalnızca teorik bir düşünce biçimi değil, aynı zamanda toplumların ve devletlerin varoluşsal kaderlerini belirleyen evrensel ilkeler olarak karşımıza çıkar. Bu çalışmanın ortaya koyduğu üzere, Filistin meselesi salt bir siyasal çatışma değil, adaletin ink arı ile başlayan derin bir insanlık krizidir. Zul m, yalnızca hak ihlalleri doğurmakla kalmaz; bireyde faziletin, toplumda ise dayanışmanın çözülmesine yol açar.

F r b ’nin faziletli şehir ideali, adaletin bireysel ve toplumsal erdemin temeli olduğunu vurgularken; İbn Hald n, adaleti toplumsal dayanışmanın ve siyasal istikrarın n şartı olarak değerlendirir. Bu perspektiften bakıldığında, Filistin halkının direnişi yalnızca bir siyasi hak arayışı değil; aynı zamanda adaletin, erdemin ve insanlık onurunun savunusudur. İsrail’in işgal politikaları ise, felsefi ve tarih  açıdan değerlendirildiğinde, hem F r b ’nin ‘‘zorba şehir’’ tanımına hem de İbn Hald n’un zulüm ve çözülme teorilerine trajik bir güncel örnek sunmaktadır.

Ancak her iki düşünürün işaret ettiği gibi, zul m üzerine kurulu hiçbir düzen uzun süre ayakta kalamaz. Zul m, yalnızca mazlumları değil, zalimleri de yozlaştırır; bireysel vicdanı, toplumsal dokuyu ve siyasal meşruiyeti içten içe çürütür. Dolayısıyla adalet, yalnızca mağdurların değil, tüm insanlığın varlık sebebidir. Kur’ n-ı Ker m de bu gerçeği şöyle ifade eder: ‘‘*Zulmedenlere meyletmeyin; yoksa size ateş dokunur*’’.⁴⁸⁷ Bu ilahi ilkeye sadakat, sadece Filistin halkının özgürlük mücadelesinin değil, bütün insanlık vicdanının da temelini oluşturmalıdır. Adaletin tesis edilmediği bir dünyada, barış ve saadet yalnızca hayalden ibaret kalacaktır. F r b  ve İbn Hald n’un düşünceleri, bize adaleti merkeze almayan her düzenin çöküşe mahk m olduğunu hatırlatmakta ve geleceği inşa etmek isteyenlere evrensel bir pusula sunmaktadır.

⁴⁸⁷H d 11/113.

KAYNAKÇA

Al Jazeera. “Netanyahu Accuses Israel’s Opposition of Fuelling ‘Anarchy’”. Erişim 08 Nisan 2025. <https://www.aljazeera.com/news/2025/3/26/netanyahu-accuses-israels-opposition-of-fuelling-anarchy>

Kur’ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.

Breaking the Silence. “Testimonies”. Erişim 13 Nisan 2025. <https://www.breakingthesilence.org.il/testimonies/database>

B’Tselem. “About B’Tselem”. Erişim 13 Nisan 2025. https://www.btselem.org/about_btselem

Çağrı, Mustafa. “Adâlet (Ahlâk)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/341-343. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Çağrı, Mustafa. “Asâbiyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/453-455. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Çağrı, Mustafa. “Fazilet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/268-271. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Çağrı, Mustafa. “Zulüm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/507-509. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Erinç, Sırrı. “İsrail”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/181-183. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Euronews. “İsrail’de Netanyahu’ya karşı en büyük protesto: Göstericiler ateşkes çağrısında bulundu”. Erişim 09 Nisan 2025. <https://tr.euronews.com/2024/04/01/israilde-netanyahuya-karsi-en-buyuk-protesto-gostericiler-ateskes-cagrisinda-bulundu>

Farabi. *İdeal Devlet*. çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 18. Basım., 2024.

Farabi. *Siyâsetü’l-Medeniyye veya Mebâdi’ül-Mevcûdât*. çev. Mehmet S. Aydın vd. İstanbul: Büyüyenay, 2. Baskı., 2012.

Görgün, Tahsin. “İbn Haldûn (Görüşleri)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/543-555. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Haaretz. “Amira Hass Contributor Profile”. Erişim 13 Nisan 2025. <https://www.haaretz.com/ty-WRITER/0000017f-da24-d494-a17f-de27b9aa0000>

Haaretz. “Gideon Levy Contributor Profile”. Erişim 13 Nisan 2025. <https://www.haaretz.com/ty-WRITER/0000017f-da24-d249-ab7f-fbe4caac0000>

Haldûn, İbn-i. *Mukaddime*. çev. Halil Kendir. 2 Cilt. Ankara: Yeni Şafak Kültür Armağanı, 2004.

Independent Türkçe. “İsrail’deki protesto liderleri ilk kez işgale dikkat çekti”. Erişim 09 Nisan 2025.

<https://www.indyturk.com/node/663196/d%C3%BCnya/i%CC%87srail%E2%80%99deki-protesto-liderleri-ilk-kez-i%C5%9Fgale-dikkat-%C3%A7eki>

Karaman, M. Lutfullah. ‘‘Filistin’’. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/89-103. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Karaman, M. Lutfullah. ‘‘Siyonizm’’. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/329-335. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Kaya, Mahmut. ‘‘Fârâbî’’. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/145-162. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Küçük, Abdurrahman. ‘‘Arz-ı Mev‘d’’. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/442-444. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Papp , İlan. ‘‘The 1948 Ethnic Cleansing of Palestine’’. *Journal of Palestine Studies* 36/1 (2006), 6-20. <https://doi.org/10.1525/jps.2006.36.1.6>

Platon. *Devlet*. ev. Sabahattin Eyüboğlu- M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 53. Basım., 2024.

Turan, Ramazan. ‘‘F r bi Düşüncesinde Adalet: Dağıtıcı ve Düzeltici Adalet Kavramlarının Yansımaları’’. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 30/40 (2016), 53-71.

Nazlı Hanım GÜLAÇAR

- *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*
- *Bilhikem İhtisas*

**SOYKIRIMIN PARÇALANMIŞ GERÇEĞİ:
SANAT VE DİRENİŞ**

SOYKIRIMIN PARÇALANMIŞ GERÇEĞİ: SANAT VE DİRENİŞ

Nazlı Hanım GÜLAÇAR

Özet

Sanat, tarih boyunca insanlık trajedilerini anlamlandıran, hafızaya kazıyan ve direnişin estetik formunu oluşturan en güçlü araçlardan biri olmuştur. Soykırım, yalnızca fiziksel bir yok oluş değil, aynı zamanda bireyin ve toplumun hafızasının, kimliğinin ve varoluşunun parçalanmasıdır. Bu bağlamda, Kübizm gibi parçalı ve çok perspektifli bir sanat anlayışı, savaşın ve soykırımın yarattığı kaosu ve travmayı ifade etmede güçlü bir araç sunmaktadır. Bu bildiri, Pablo Picasso’nun Guernica tablosunu merkeze alarak, Kübist sanatın savaş, soykırım ve insanlık suçlarını temsil etme biçimini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Kübizmde parçalanmış formlar ve çarpıtılmış perspektifler, savaşın ve şiddetin yıkıcı etkilerini görselleştirmek için bilinçli bir estetik tercihtir. Bu bağlamda, Filistin’de yaşanan insanlık trajedisi, işgal ve soykırımın sanatsal olarak temsil edilme biçimleri incelenecek, özellikle Filistinli sanatçıların direniş estetiğiyle ortaya koyduğu eserler değerlendirilecektir. Bildiri, sanatın yalnızca bir anlatım biçimi değil, aynı zamanda bir direniş ve hafıza mekânı olarak nasıl işlev gördüğünü tartışacaktır. Kübizmin parçalanmış gerçeklik sunumu ile soykırımın toplumsal ve bireysel etkileri arasındaki kavramsal ilişki ele alınacak, bu sanat anlayışının Filistin’de yaşanan insanlık suçlarını görünür kılmadan asıl bir yöntem olarak kullanılabileceği değerlendirilecektir. Bu çalışma, sanatı yalnızca bir ifade aracı değil, aynı zamanda politik bir hafıza ve direniş alanı olarak ele alarak, sanatın insan hakları ihlallerine karşı bir tanıklık ve mücadele aracı olup olamayacağı sorusuna yanıt arayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Kübizm, Soykırım, Guernica, Filistin, Direniş Estetiği

Abstract

Throughout history, art has been one of the most powerful tools for making sense of human tragedies, engraving them into collective memory, and shaping the aesthetic form of resistance. Genocide is not merely a physical annihilation; it also entails the fragmentation of memory, identity, and existence at both individual and societal levels. In this context, an artistic approach like Cubism—with its fragmented and multi-perspective nature—offers a potent means of expressing the chaos and trauma wrought by war and genocide.

This paper aims to analyze how Cubist art represents war, genocide, and crimes against humanity, focusing primarily on Pablo Picasso's *Guernica*. In Cubism, fragmented forms and distorted perspectives are deliberate aesthetic choices used to visualize the devastating effects of violence and conflict. Within this framework, the humanitarian tragedy unfolding in Palestine, along with the artistic representations of occupation and genocide, will be examined, particularly through the works of Palestinian artists who embody a resistance aesthetic.

The paper will discuss how art functions not only as a form of expression but also as a space of resistance and memory. It will explore the conceptual relationship between Cubism's presentation of fragmented reality and the societal and individual impacts of genocide, and evaluate how this artistic approach can be used as a method to make the crimes against humanity in Palestine visible. This study seeks to address whether art can serve not merely as a medium of expression but also as a political space of memory and resistance, and as a tool of testimony and struggle against human rights violations.

Keywords: Art, Cubism, Genocide, Guernica, Palestine, Aesthetics of Resistance

Soykırımın Paralanmış Gereği

Sanat, tarih boyunca yalnızca estetik bir ifade biçimi olarak değil, aynı zamanda trajedilerin, şiddetin ve direnişin tanığı ve taşıyıcısı olarak işlevgrmştr. Özellikle büyük insanlık suçları ve soykırımlar karşısında sanat, bireysel ve toplumsal hafızanın korunması için önemli bir araç haline gelmiştir. Walter Benjamin’in belirttiği gibi, her kültürel ürün bir uygarlığın ilerleyişi kadar, onun barbarlığını da içerir. Bu yüzden sanat, geçmişin ve şimdinin travmalarını estetik düzlemde işlerken, aynı zamanda tarihsel şiddeti unutulmaya ve inkra karşı bir direniş alanı oluşturur. Soykırımın yalnızca fiziksel yok oluşu değil, aynı zamanda kültürel hafızanın, kimliğin ve varoluşun parçalanışı olduğu düşünüldüğünde, parçalı estetik anlayışların bu deneyimi temsil etmede neden bu kadar güçlü olduğu daha iyi anlaşılır. Kbizizm gibi modernist sanat akımları, gerçekliği tek bir bakış açısından sunmak yerine, çoklu perspektiflerle, kırılmış vedağılmış formlarla temsil eder. Bu anlatım biçimi, savaşın ve şiddetin doğasında bulunan kaosu ve parçalanmayı ifade etmede etkili bir dil sunar.

Pablo Picasso'nun 1937 yılında gerçekleştirdiği *Guernica* adlı eseri, budoğrultuda savaş karşıtı sanatın en güçlü simgelerinden biridir. İspanya İç Savaşı sırasında Bask kasabası Guernica'nın Nazi destekli hava bombardımanına maruz kalması, Picasso'nun bu eserinde soyut ve figüratif öğeleri bir araya getirerek savaşın insan üzerindeki yıkıcı etkilerini görünür kılmasına neden olmuştur. *Guernica*, figürlerin parçalanmışlığı, çığlık atan yüzler ve yanmış binalar gibi imgeler aracılığıyla yalnızca fiziksel yıkımı değil, ruhsal ve kültürel tahribatı da ifade eder. Renk kullanımında yalnızca siyah, beyaz ve gri tonlarının tercih edilmesi, anlatımı dramatik kılarken, izleyicinin olayla yüzleşmesini kaçınılmaz hale getirir. Figürlerin sınırlarının belirsizleşmesi, bireysel kimliklerin kaybını ve kitlesel acının anonimleşmesini simgeler.

Pablo PICASSO, *Guernica* 1937

Filistin’de yaşanan insanlık dramı, Picasso’nun Guernica’sında temsil edilentrajediyle kavramsal düzeyde örtüşmektedir. Sürekli bir işgal, yerinden edilme ve kimlik erozyonu içinde yaşayan Filistin halkı, benzer bir parçalanmışlık ve yıkımisanat yoluyla anlatmaktadır. Filistinli sanatçılar, yaşadıkları coğrafyanın şiddet ve direniş dolu gerçekliğini estetik formlarla dile getirirken, sanatlarını bir hafızamekânına ve politik direniş aracına dönüştürmektedirler. Bu bağlamda, çağdaş

Filistinli sanatçılar Ayed Arafah ve Sliman Mansour’un çalışmaları özellikle dikkatçekicidir.

Ayed Arafah’ın *Butterflies and Bulls* adlı eseri, Filistin’deki yaşamın kırılganlığı ile zulmün baskıcı doğasını çarpıcı bir biçimde bir araya getirir. Eserde yer alan kelebekler, özgürlüğü ve hayatın kırılgan güzelliğini temsil ederken, boğalar gücü, şiddeti ve yıkımı simgeler. Arafah, bu iki karşıt imgeyi bir arada kullanarak, Filistin halkının hem hayatta kalmaya çalıştığı hem de sürekli bir tehdit altında olduğu bir varoluş durumunu betimler. Kelebeklerin hafifliği ve boğaların ağırlığı arasındaki çelişki, işgalin yarattığı trajedinin hem estetik hem de politik boyutunu gözler önüne serer. Sanatçının kullandığı form, tıpkı Kübist estetikte olduğu gibi, gerçekliğin bütünlüğünü reddeder ve parçalı bir anlatım sunar. Böylelikle, izleyici, yaşanan şiddeti doğrudan deneyimlemek yerine, onun ruhsal yankılarıyla yüzleşir.

Ayed ARAFAH, Butterflies and Bul

Ayed Arafah, 1980 doğumlu genç bir Filistinli sanatçıdır. Eğitimini Kudüs’tetamamlayan Arafah, çalışmalarında sık sık direnişin, kimlik mücadelesinin ve kayıpduygusunun izlerini işler. Eserlerinde, doğrudan politik mesajlar vermektense,semboller ve metaforlar aracılığıyla izleyicinin düşünsel katılımını teşvik eder. Buyaklaşımıyla, Filistin sanatında yeni bir direniş estetiği inşa ettiği sylenabilir.

Sliman Mansour ise Filistin sanatının yaşayan en önemli figürlerinden biridir. 1947yılında doğan Mansour, kariyerinin büyük bölümünü işgal altındaki Filistintopraklarında sürdürmüştür. Sanatı, oğunlukla Filistin halkının günlük yaşamını,mücadelelerini ve direnişlerini konu edinir. En bilinen eserlerinden biri olan *TheCarrier of Burdens* (Yük Taşıyan Adam), işgalin bireysel ve toplumsal dzeydeyarattığı ağırlığın güçlü bir simgesidir. Eserde, sırtında devasa bir yük taşıyan figür,hem fiziksel hem de ruhsal bir baskının altında ezilmektedir. Taşınan yük, yalnızcamaddi bir nesne değil, aynı zamanda geçmişin travmaları, kayıplar ve direnişin tmağırlığını temsil eder.

Sliman MANSOUR, The Carrier of Burdens

Mansour'un eserinde kullanılan figüratif anlatım, tıpkı Picasso'nun *Guernica*'sında olduğu gibi bireysel acıyı kolektif bir trajediyle ilişkilendirir. Yükt taşıyan adam, sadece bir birey değil, tüm bir halkın taşıdığı tarihsel ve kültürel yükün vücut bulmuş halidir. Formların basit ama etkileyici kullanımı, anlatımı evrensel bir boyuta taşır; izleyiciyi sadece Filistin'e değil, zulmün ve adaletsizliğine evrensel doğasına dair düşünmeye davet eder.

Ayed Arafah'ın ve Sliman Mansour'un eserleri, Filistin sanatında direniş estetiğinin nasıl biçimlendiğini anlamak açısından son derece önemlidir. Her iki sanatçı da, parçalanmış gerçeklikler, çoklu perspektifler ve semboller aracılığıyla yaşanan soykırımı görünür kılarlar. Onların eserlerinde, sanat yalnızca bir estetik ifade biçimi değil, aynı zamanda hafızayı koruma, direnişi sürdürme ve insan hakları ihlallerine karşı tanıklık yapma aracıdır. Bu yönüyle sanat, şiddetin sessiz tanığı olmanın ötesine geçer; aktif bir direniş ve varoluş alanı haline gelir.

Sanatın savaş, işgal ve soykırım karşısındaki işlevi, yalnızca tarihsel olayları belgelemekle sınırlı değildir; aynı zamanda toplumsal travmaların estetik dzlemdeyeni den anlamlandırılmasıdır. Bu bağlamda, çağdaş bir eser olan *Tufrac*, Kübist estetik anlayışıyla Filistin'deki direnişi ve soykırımın bireysel-toplumsal etkilerini ifade eden önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Nazlı Hanım GÜLAÇAR, Tufrac 2025

Tufrac adlı eser, merkezine dua eden bir kadın figürünü yerleştirerek Filistin halkının yaşadığı baskı, esaret ve özgürlük kaybını estetik bir dille yansıtır. Figrnhcre sel bir yapı içerisinde tasvir edilmesi, bireysel sıkışmışlık duygusunun kuvvetlendirirken, aynı zamanda Filistin toplumunun kolektif hapsetmede deneyimine de göndermede bulunur. Zeytin dallarının hücre sınırlarını açarak dışarı doğru uzanması, baskı altında bile umudun ve direnişin yeşermeye devam ettiğini simgeler. Zeytin ağacı, tarih boyunca Filistin kimliğinin ve barış arzusunun kadim bir sembolü olmuştur.

Eserde yer alan karpuz motifi, yalnızca doğrudan Filistin bayrağının renklerini çağrıştırmakla kalmaz, aynı zamanda 1967 sonrası işgal döneminde Filistin bayrağının yasaklanması sonucu bir direniş simgesine dönüşen karpuz temasını da anımsatır. Bu bağlamda, karpuz hem yasaklanmış kimliğin hem de gizli direnişin görsel bir temsiline dönüşmüştür. Yarım at figürü ise savaşın yıkımı, sürgün vekaçış kadar, direnişin süregiden doğasına da işaret eder. At

figürününtamamlanmamış olması, Filistin direnişinin henüz nihai bir sona ulaşmadığını,mücadelenin devam ettiğini imler.

Tablodaki renk paleti, doğrudan Filistin bayrağının renklerinden alınarak kolektifhafızayı güçlendiren bir anlatı kurulmuştur. Kırmızı güneş motifi, dökülen masumkanları ve işgalin yıkıcı doğasını simgelerken, eserin genel yapısındaki parçalanmış formlar ve çoklu bakış açıları, Kübizmin estetik anlayışıyla örtüşerek, yaşanantravmaların parçalanmış algısını izleyiciye güçlü bir biçimde yansıtır. Bu eser,savaşın ve soykırımın birey ve toplum üzerindeki etkilerini görünür kılmaklakalmaz, aynı zamanda sanatı bir hafıza, tanıklık ve direniş aracı haline getirir. Buyönüyle eserler kavramsal ve estetik bir akrabalık içindedir. Hepsi, parçalanmış gerçeklikler üzerinden, insanlık tarihinin en karanlık anlarını estetik bir düzlemdegörünür kılma ortak gayesini paylaşır.

Sonuç olarak, sanatın savaş, soykırım ve insanlık suçları karşısındaüstlendiği rol, yalnızca yaşananları belgelemekten ibaret değildir. Sanat, aynızamanda geçmişi unutturmamaya, travmaların üzerine düşünmeye ve adalettalebini estetik bir biçimde dile getirmeye hizmet eder. Picasso'nun Guernica'sı,Ayed Arafah'ın *Butterflies and Bulls*'u ve Sliman Mansour'un *The Carrier ofBurdens* adlı eseri, bu bağlamda birer hafıza mekânı ve direniş alanı olarakdeğerlendirilmelidir. Bu eserler, parçalanmış bir dünyanın travmasını dilegetirirken, aynı zamanda insanlık onurunun ve direnişin estetik biçimlerini deyaratmaktadır.

KAYNAKÇA

Benjamin, Walter. "Tarih Kavramı Üzerine." Çev. Ahmet Cemal. *Pasajlar*. İstanbul: YKY, 1999. Blunt, Anthony. *Picasso's Guernica*. Oxford: Oxford University Press, 1969.

Chipp, Herschel B. *Theories of Modern Art: A Source Book by Artists and Critics*. Berkeley: University of California Press, 1968.

Clark, T.J. *Farewell to an Idea: Episodes from a History of Modernism*. New Haven: Yale University Press, 1999.

Hensbergen, Gijs van. *Guernica: The Biography of a Twentieth-Century Icon*. New York: Bloomsbury Publishing, 2004.

Sontag, Susan. *Başkalarının Acısına Bakmak*. Çev. Osman Akınhay. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2004.

Nazlı Hanım Gülaçar, *Tufrah*, 2025

Nursima ÇELİK

- *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*
- *Bilhikem İhtisas*

**HRİSTİYAN SİYONİZMİ VE FİLİSTİN
TOPRAKLARI: TEOLOJİK TEMELLER VE
MODERN YANSIMALAR**

HRİSTİYAN SİYONİZMİ VE FİLİSTİN TOPRAKLARI: TEOLOJİK TEMELLER

Nursima ÇELİK

Özet

Hristiyan Siyonizmi, dinî inançlar ile tarihsel ve siyasal dinamiklerin iç içe geçtiği, bu yönüyle uluslararası ilişkiler alanında etkili olmuş bir düşünce ve hareket biçimidir. Bu çalışma, Hristiyan Siyonizmi’nin teolojik temellerini Filistin toprakları bağlamında ele alarak, söz konusu inancın günümüz küresel siyasetindeki konumunu ve etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Hristiyan Siyonizmi, dinî inanç sistemlerinin yalnızca bireysel inanç alanıyla sınırlı kalmayıp, devletlerin dış politikalarını ve uluslararası ilişkilerini şekillendirebilecek bir güce sahip olduğunu ileri sürmektedir.

Bu bağlamda çalışmada; Hristiyan Siyonizmi’nin tarihsel gelişimi ve teolojik dayanakları, Yahudilerin Filistin topraklarına dönüşünün bu inanç çerçevesinde nasıl yorumlandığı, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi modern ulusların bu düşünceyi hangi biçimlerde desteklediği ve yönlendirdiği ile Hristiyan Siyonizmi’nin bölgesel ve küresel siyaset üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Araştırma, tarihsel analiz ve teolojik metin inceleme yöntemleri temel alınarak yürütülmüştür. Bu kapsamda Eski Ahit’te yer alan ilgili pasajlar, 19. yüzyılda ortaya çıkan teolojik yaklaşımlar ve günümüz siyasal belgeleri birlikte değerlendirilmiştir.

Çalışma, Hristiyan Siyonizmi’nin yalnızca dinî bir inanç sistemi olarak değil, belirli devletlerin dış politikalarını etkileyen ideolojik ve siyasal bir unsur olarak da işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Protestan hareketlerin teolojik ve siyasal temelleri ile İsrail Devleti’ne yönelik destekleri bu çerçevede incelenmiştir. Sonuç olarak Hristiyan Siyonizmi, dinî inançlar ile politik gerçekliğin kesiştiği bir olgu olarak küresel siyasette önemli bir yere sahip olup, İsrail-Filistin meselesinin anlaşılmasında göz ardı edilmemesi gereken belirleyici bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hristiyan Siyonizmi, Teoloji, Filistin-İsrail ilişkileri, Protestan Hristiyanlık, Dış Politika.

CHRISTIAN ZIONISM AND THE PALESTINIAN LANDS: THEOLOGICAL FOUNDATIONS

Abstract

Christian Zionism is a mode of thought and a movement in which religious beliefs are intertwined with historical and political dynamics, and which, in this respect, has played an influential role in the field of international relations. This study aims to examine the theological foundations of Christian Zionism within the context of the Palestinian territories and to analyze the position and impact of this belief in contemporary global politics. Christian Zionism asserts that religious belief systems are not confined solely to the sphere of individual faith, but also possess the capacity to shape state foreign policies and international relations.

Within this framework, the study addresses the historical development and theological foundations of Christian Zionism, the ways in which the return of Jews to the Palestinian lands is interpreted within this belief system, the forms of support and guidance provided by modern states—particularly the United States and the United Kingdom—and the influence of Christian Zionism on regional and global politics. The research is conducted on the basis of historical analysis and theological textual examination. Accordingly, relevant passages from the Old Testament, theological approaches that emerged in the nineteenth century, and contemporary political documents are examined together.

The study demonstrates that Christian Zionism functions not only as a religious belief system but also as an ideological and political factor influencing the foreign policies of certain states. In particular, the theological and political foundations of Protestant movements in the United States and their support for the State of Israel are analyzed within this context. In conclusion, Christian Zionism occupies a significant place in global politics as a phenomenon where religious beliefs and political realities intersect, and it constitutes a determining factor that should not be overlooked in understanding the Israel–Palestine issue.

Keywords: Christian Zionism, Theology, Palestine-Israel relations, Protestant Christianity, Foreign Policy.

GİRİŞ

Dinler, tarih içerisinde, çeşitli yorum ve görüşlerle beraber farklı yol ayrımlarına gitmiş, bu yol ayrımları bazı düşünce ve fikirler ile yalnızca bir inanç olmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumları ve siyasal yaşamı da etkileyen önemli etkenler olarak öne çıkmıştır. Belirli bir inana mensup belirli topluluklar zaman içerisinde, kutsal metinlerde yazan bilgileri baz alarak farklı düşünce ve inanç eşitleri geliştirmiş ve bu inanç eşitleri tarih içerisinde siyasal konularda da etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Bu kutsal tekstlerden yola çıkan inanç çeşitlerinden biri de Hristiyan siyonizmi olarak bilinir. Hristiyan siyonizmi, kökenini Tevrat ve İncil’in açıklanmış pasajlarındaki anlatı ve inançlardan alarak, Yahudilerin tarihi topraklarına dönüşü, ilahi bir planın gerçekleşmesi için temel bir unsur olarak görülür. Bu düşünce, sadece teolojik bir duruş olmanın ötesinde, günümüz uluslararası ilişkilerde etkili bir ideoloji hline gelmiştir.

Bu düşünce için öncelikli olarak 19. yüzyıldan itibaren şekillenmiş olan dispensasyonalist teolojiyi de temel almak doğru bir düşünce olacaktır. Hristiyan siyonizmi, Filistin topraklarının Yahudiler tarafından ele geçirilip, hakimiyet kurmasını önemsemiş ve bu hedef yönünde İsrail’e yönelik destek veren bir politika sürdürerek dünya siyaseti ve uluslararası politikalarının kendi mihverinde şekillenmesinde oldukça önemli bir rol oynamaya başlamıştır. İnanı temel alan bu yaklaşım, zamanla Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi ülkelerde benimsenerek oldukça büyük bir siyasi destek kazanmış; böylece yalnızca bir dini görüş olmaktan çıkarak, dünya siyasetinin önemli unsurlarını oluşturmuş ve genel dinamiği üzerinde etkili bir faktör olarak gelişim göstermiştir. Nitekim günümüzde İsrail-Filistin meselesi değerlendirilirken, Hristiyan siyonizminin oluşturduğu teolojik ve siyasi etkiyi görmezden gelmek mümkün değildir.

Bu araştırma aracılığıyla, Hristiyan siyonizminin tarihi süreciyle beraber ne gibi temel düşünceler etrafında gelişim gösterdiği, teolojik olarak hangi temellere dayandığı ve Filistin topraklarında neden olduğu siyasal, politik ve dini sorunlar ilişkilendirilerek incelenecektir. İlaveten, bu inancın günümüz devletlerinin dış devletlerle olan politik ilişkilerine etkileri değerlendirilerek, Orta Doğu’daki siyasal dengeleri hangi açıdan etkilediği tartışma konusu olacaktır. Çalışma süresince tarihsel, kutsal metinler ve günümüz siyasi ilerlemeler ışığında geniş çaplı bir analiz yapılması hedeflenmektedir. Bu vizyon ile, dinî bir inanç sisteminin, uluslararası ilişkilere nasıl etki ettiği ve güçlü bir konuma geldiği ayrıca belirleyici olarak nelere yol açtığı ortaya koyulacaktır. Burada temel hedef, Hristiyan siyonizminin aslında dünya

çapında yarattığı değişim ve etkiler gözler önüne serilirken, Filistin üzerindeki siyasi karmaşanın nedenlerinin daha iyi anlaşılması ve bu bağlamda Filistin'in hem dini hem de siyasi olarak neden önemli olduğunu ve korunmasının ne anlama geldiğini bilinçli bir çerçeveden okuyucuya sunmaktır.

Hristiyan Siyonizminin Tarihsel Arka Planı

Hristiyan siyonizminin kökenlerini doğru biçimde kavrayabilmek için, öncelikle Batı dünyasında dinin nasıl algılandığına ve kutsal metinlerin tarih boyunca nasıl yorumlandığına dikkat etmek gerekmektedir. Özellikle Reform hareketleri sonrasında Avrupa'da kutsal kitabın bireysel yorumuna verilen önemin artması, Hristiyan siyonizminin doğuşuna zemin hazırlayan en önemli gelişmelerden biri olmuştur. Çünkü bu dönemde, İncil'de bulunan bazı önemli bölümler farklı görüşler çerçevesinde yeniden yorumlanmaya başlanmış ve bu yorumlar doğrultusunda Yahudi halkının tekrar Filistin topraklarına dönebilmesi önemli kabul edilmiştir. Bunun sebebi olarak da İncil'de yazanların ancak Yahudilerin Filistin'e dönmesi ile başlayacak bir kurtuluş planının temeli olduğuna dair inançtır.

17. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkan ve "Restorasyonist" hareketler olarak bilinen akım, Hristiyan siyonizminin temelini atan ilk ciddi izleri taşır. Bu düşünce akımının temel aldığı fikir, Yahudilerin Filistin'e dönüşünün, Tanrı'dan vaat edilmiş olan ve kurtuluşu getirecek olan olayların gerçekleşmesi için önemli ve gerekli bir adım olduğu şeklindedir. Önemli bir detay da Oliver Cromwell zamanında Yahudiler'e yönelik uygulanan hoşgörü politikalarıdır. Bununla birlikte önemli bir sonuca varmak mümkündür; Hristiyan siyonizmi dini bir düşünce şekli olmaktan çıkıp siyasi bir şekil almıştır.

Bununla beraber, 19. yüzyılda ortaya çıkan dispensasyonizm, Hristiyan siyonizmini sistematik temelde bir teolojik yapıya kavuşturmuş olup ,bu inancı sadece bir umut ya da temenni olmaktan çıkarıp organize bir politik ve dini hareket hâline getirmiştir. John Nelson Darby öncü figürler arasında yer alır, kutsal kitaptan önemli bölümleri dönemin siyasi ve politik olayları ışığında değerlendirerek Mesih'in tekrar gelişinin, Yahudilerin topraklarını geri kazanması ile olacağını savunmuştur. Bu sebeple, dini inanç ve siyasi strateji arasındaki bağ daha da güçlenmiş ve Hristiyan siyonizmi, özellikle Amerika Birleşik Devleti başta olmak üzere İngiliz dünyasında geniş bir zeminde yer bulmuştur. Ayrıca, 19. yüzyılın sonlarına doğru Filistin topraklarının stratejik önemi artarken, Batılı kuvvetler arasında bu bölgeyi desteklemek dini bir sorumluluktan çok, aynı zamanda jeopolitik bir menfaat meselesi hâline gelmiştir. Bu anlamda baktığımızda Hristiyan siyonizmi, sadece teolojik bir yargı değil, Batılı ülkelerin Orta

Doğu toprakları ve siyaseti üzerindeki g yarışını ve çıkarlarını meşru sayan ideolojik bir araç haline gelmiştir.

Özetle, Hristiyan siyonizminin tarihi geçmişi aydınlatılınca, bu inanç sisteminin sadece dine hizmet eden ve dini görüşlere yönelik masum bir düşünce sistemi olmadığını, aynı zamanda siyasi, kültürel ve stratejik mana da ciddi birçok etkiye yol açarak bir gelişim süreci geçirdiği görülmektedir. Bu çok katmanlı yapı, günümüzde de Hristiyan siyonizmini anlamak için vazgeçilmez bir perspektif sunmaktadır.

Yahudilerin Filistin Topraklarına Dönüşü Nasıl Yorumlandı? Osmanlı ve Yahudi İlişkileri

Osmanlı Devleti sınırları Orta Doğu’da oldukça önemli olup hem siyasal hem de dini anlamda büyük g ve strateji sağlayan topraklara uzanan ve belki de dünya tarihinde gelmiş geçmiş en güçlü devletlerden biridir. Böylesine güçlü bir devlet bir de Filistin gibi hem Yahudiler hem de Siyonist Hristiyanlar için oldukça önemli bir değer taşıyan topraklara sahip olunca tarihte Yahudiler ile etkileşime geçmemiş olmaları imkansızdır. Buna rağmen tarihte Osmanlılar ve Yahudilerin ilk karşılaşması bu konudan bağımsız ve henüz Siyonist düşüncelerin yaygın olmadığı dönemlerde, Orhan Gazi’nin 1326 tarihinde Bursa’yı fethetmesi ve burada Bizans hükmü altında ezilmiş ve boyun eğmek zorunda kalan Yahudilerin Osmanlı’yı kurtarıcı olarak görmesi ile başlar.

Yıllar boyunca Osmanlı Devleti, Yahudilere olumlu ve hoşgörülü bir yaklaşım sergilemiş, Avrupa’da aşağı görülen ve zorluk çeken Yahudiler, Osmanlı sayesinde rahat bir nefes almıştır. Osmanlı’ya iltica eden Yahudiler zaman geçtikçe burada yüksek makam ve mevkilere yükselmiş, özellikle I. Mehmet zamanı ile birlikte Devlet işlerinde de etkin olarak görülmeye başlanmışlardır. Sonraki süreçte ise Aşkenaz Yahudilerinin lideri Haham İzak Sarfati de 1430’da Osmanlı’ya yerleşmiş ve Edirne Baş Hahamı olarak görev almıştır. Zamanla, Osmanlı topraklarında rahat eden Yahudilerin haberi Avrupa’daki diğer Yahudilere de ulaşmış ve Osmanlı bu dönemlerde sık sık iltica eden Yahudilere kapısını açmıştır. Sonraki yüzyıllarda da Osmanlı ve Yahudi ilişkileri sağlam olmuş, Yahudiler diğer ülkelerin aksine Osmanlı’da huzur ve refaha erişmişlerdir.

Siyonist Düşüncenin Osmanlı Yahudileri Arasında Yaygınlaşması

19. Yüzyılda dünya genelindeki Yahudiler yeni bir düşünce akımına tutunuyor ve farklı ülkelerde dağınık topluluklar halinde yaşayan Yahudilerin Filistin topraklarına yerleştirilmesi

için ellerinden geleni yapıyorlardı. O dönem Filistin Osmanlı toprağıydı ve Osmanlı yönetiminde ve genel olarak güçlü mevkilerde çoğunlukla Yahudiler vardı. Bu da Yahudilerin, Siyonist düşünceyi temelinde olduğu dini görüşten ayırmak ve siyasal bir konuma getirmek için en büyük avantajıydı. Temelde ‘ Siyona Dönüş’ idealinin yayılmasında ve gelişmesinde iki isim karşımıza çıkıyor, bunlardan biri Avusturyalı Yahudi Theodor Herzl ve diğeri de Rus Yahudisi Nathan Birnbaum’dur. Herzl Siyonist akımı Siyasal bir konuma getirerek ‘ Siyasi Siyonizm’ in lideri konumuna gelmiştir. Birnbaum ise siyasal edebiyata bu kavramı sokarak bu düşünce ve inanç sistemini geliştirecek ve büyütecek adımları atmışlardır. Bu inancın temeli Eski Ahit’te yazan ve Tanrı’nın kıyamete kadar kutsal toprakları İbrahim peygamber ve soyuna bahşettiğine ayrıca Mesih’in kurtarıcı olarak bu topraklara ineceğine dair pasajlar bulunur ve Siyonizm de bu inanç uğruna çabalamayı ifade eder.

Osmanlı’da zamanla gelişen Yahudiler arasındaki milli bilinçlenme birçok alanda tesir etmeye başlamış, Filistin’e dönme arzusu içindeki Siyonistlerin etkisi Osmanlı Devletinin siyasal yaşamında ortaya çıkıyordu. Bu faaliyetlerde önemli bir çaba gösteren Moses Hess, Yahudilerin politik anlamda Rönesans yaşaması arzusu içerisinde idi.

1856-1867 yılları arasındaki süreçte Osmanlı ve Yahudiler arasında kurulan olumlu ilişkiler büyük ölçüde bozuldu, bu dönemde Osmanlı hiçbir yabancıyı Filistin’den toprak satın almasına izin vermiyordu. Ayrıca Avrupa’da birçok toprağını kaybetmiş olan Osmanlı Filistin’i de kaybetmemek açısından burada yaşayan Yahudilerin kendi kendilerini yönetmesine izin vermiyordu. Tüm bunlarla beraber güçlenen Siyonist düşüncenin de etkisiyle Yahudilerin Osmanlı ile ilişkileri onarılamaz şekilde zarar görmüştü. Ayrıca 1881 yılında Osmanlı hükümeti yabancı uyruklu Yahudilerin Osmanlı toprakları içerisinde Filistin bölgesi haricinde istedikleri yere göç etmelerine yönelik bir önerge çıkardı. Osmanlı Yahudilerin Filistin bölgesindeki toprakları satın alıp yerleşmesini engelleyecek şekilde çıkardığı politikalarını belirli bir süre sürdürdü fakat 1918’de İngilizlerin işgal edip himayesine aldığı Filistin’de bazı dönemler belli kurallar çerçevesinde satın alımlara müdahale edilmedi. Yahudiler 1930’larda Filistin’de birçok arazinin de sahibi olmayı başardılar.

İsrail Devleti’nin Kuruluşu ve Siyasal Etkileri

İsrail devleti 1948 tarihinde Yahudi Milli Konseyi öncülüğünde ilan edilmiştir. Ancak devletin ilanından önce 1947’de Birleşmiş Milletler Filistin için bir paylaşım planı oluşturdu ancak bu planda devletin oldukça küçük bir bölümüne sahip olan Yahudilere yüksek imtiyazlar tanınıyordu ve bu yüzden Arap liderler bu teklifi reddetmiş oldu. Bununla beraber İsrail’in

bağımsızlığını ilan etmesi ve akabinde başlayan Arap- İsrail Savaşı sonucu İsrail büyük oranda toprak elde ederken Araplar ile Batı Şeria ve Gazze Şeridini ele geçirdi. O dönem İsrail bağımsızlığını ilan edebilmek için 700.000’den fazla Filistinliyi yerinden etti. Köyleri yok edildi geriye kalanlar ise İbranice isimler almaya zorlandı. Bu süreçten sonra ise Araplar ve İsrail arasında sık sık savaşlar yaşandı ve bu süreçte yüz binlerce Filistinli öldürüldü veya yerinden edildi, İsrail ise Siyonist düşüncenin peşinde hala daha Filistin’i tam olarak ele geçirebilmek için saldırı ve savaş suçlarına devam ediyor. İsrail devletini güçlü kılan unsurlardan biri de batıdaki birçok ülke ve özellikle de Amerika Birleşik Devleti’nde var olan Siyonist Hristiyanların desteğini arkalarına almalarıdır. Sırf bu yüzden birçok masum Filistinli canice katledilirken dünyanın sessiz kalması söz konusu, güçlü devletler karşı çıkmak yerine destek olduğu için İsrail bugün hala daha özgürce soykırımlarını sürdürebilmektedir. Hristiyan siyonizminin modern uluslar tarafından ne ölçüde kabul gördüğünü ve bu inanç sisteminin temel prensiplerini oluşturan etkenlerin uluslararası ölçekte nasıl tepkilere yol açtığını incelemek, bu inanç sistemini sağlıklı bir şekilde yorumlamamız açısından oldukça önemlidir.

Hristiyan siyonizminin özellikle 19. yüzyılda güç kazandığı ve özellikle ABD ve İngiltere gibi ülkelerde geniş kitlelerce benimsendiği görülmektedir. Hristiyan siyonizmi, bir inanç sisteminin uluslararası mecralarda ne denli etkin olabileceğini ve aynı zamanda dini bir idealizmle sınırlı kalmayıp, siyasi çıkar ve stratejik hesaplarla örtüşen bir araç haline gelebileceğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Günümüz İsrail-Filistin meselesini konu alan tartışmalar düşünüldüğünde, Hristiyan siyonizminin bölgedeki etkisini göz ardı etmek mümkün değildir. Bu inanç sistemi, İsrail Devleti’nin bölgedeki konumunu yalnızca dini açıdan desteklemekle kalmamakta, aynı zamanda diğer Batılı ülkelerin bölge siyasetini şekillendiren güçlü bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir.

Britanya İmparatorluğu’nun 19. yüzyılda sömürgesi olan Hindistan’a ulaşım sağlamak amacıyla çıkarları doğrultusunda ilgi gösterdiği Filistin’deki Yahudi varlığı, 20. yüzyıl ile birlikte Amerika’nın emperyalist çıkarları bağlamında da önem kazanmıştır.

1948 yılında İsrail Devleti’nin temellerinin atıldığı döneme bakıldığında, siyonizmin önemli destekçileri arasında ABD’nin politik açıdan aktif Amerikalı Hristiyan destekçileri göze çarpmaktadır. Siyonizmin Hristiyan destekçileri, Filistin bölgesini Avrupa’da yoğun bir şekilde görülen Yahudi zulümlerine karşı güvenli bir liman olarak görmekteydiler. Aynı zamanda verdikleri bu desteğin dinler arası yakınlaşmaya katkıda bulunacağına sıklıkla inanmaktaydılar.

ABD’de yaşanan birtakım gelişmeler, Hristiyan siyonizminin gelişmesine katkı sağlamıştır. Amerika’da yer alan Yahudi Siyonistler, Yahudi olmayan Filistin Komitesi ve Filistin Hristiyan Konseyi’nin kurulmasında ön ayak olmuşlardır. Daha sonraki dönemde bu komiteler, Amerikan Hristiyan Filistin Komitesi ile birleştirilmiştir. Birleşen bu komitenin, liberal ve ağırlıklı olarak ana akım Protestanlardan oluştuğu görülmektedir.

Sonraki yıllarda yaşanan değişimler, birleşen bu komitenin Filistin’de Yahudi devletinin kurulmasını destekleyen bir Amerikan Hristiyan lobisi haline geldiğini gözler önüne sermektedir. İsrail Devleti’nin kurulmasının ardından faaliyetlerine devam eden bu lobi, Hristiyan siyonizminin önemli bir noktaya ulaştığını göstermektedir. Günümüz siyasi çevrelerinde oldukça geniş bir kitleye sahip olan Hristiyan Siyonistler, Amerikan seçmeninin yaklaşık yüzde yirmisini oluşturmaktadır[MOU10].

SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde yaşanan kültürel ve teolojik ilerlemelere bakıldığında inanç sistemlerinin insan hayatında oldukça önemli bir noktada olduğu görülmektedir. Dinler çeşitli yorum ve görüşlerin etkisiyle farklı noktalara evrilmiş bazı inanç ve düşünceler yalnızca dini temele oturan düşünceler olarak kalmamış, küresel manada etkileri olan ve toplumları etkileyen önemli etkenler olarak ön plana çıkmıştır. Hristiyan siyonizminin temel düşünce prensibine baktığımızda köklerini Tevrat ve İncilin belli öğretilerinden aldığı görülmekte ve Yahudilerin bugünkü Filistin topraklarına dönüşünü kutsiyet atfedilmiş bir planın parçası olarak gördükleri bilinmektedir. Uzun yıllar boyunca devam etmiş ve günümüzde de halen devam eden Filistin İsrail meselesinin temellerini ve bu problemin ana sebeplerini oluşturan olguları Hristiyan siyonizminden bağımsız ele almak mümkün değildir. Bu düşünce sisteminin ana ilkeleri, Yahudilerin Tanrı indinde mühim bir yerde olduğunu ve İsrail’i desteklemenin dini bir sorumluluk olduğunu söylemek mümkündür. Hristiyan siyonizmini diğer düşünce ve inanç sistemlerinden ayırmak gerekmektedir. Çünkü Hristiyan siyonizmi yalnızca dini bir düşünce olarak kalmamış bölge ve dünya siyasetini etkileyen bir hal almıştır. Bu düşüncenin oluşturmuş olduğu etki araştırıldığında modern ulusların ve toplumların bu düşünce etrafında hangi sebeplerle toplanmış olduğunu incelenmesi gerekmektedir. Yaşanan bu toplumsal ve siyasi ilginin yalnızca teolojik sebeplerden kaynaklanmadığı gözler önüne serilmektedir. Başlarda dini temellere dayanan bu düşüncenin zamanla siyasi ve güç odaklı çevrelerce de benimsenmiş olması bu sistemi başka bir boyuta taşıyan önemli etkenlerden biridir. Zamanla Ortadoğu da hakimiyet kurmak isteyen ABD ve İngiltere gibi devletlerin tekelinde emperyalist çıkarlara alet olan Hristiyan siyonizmi, bugün bölgede yaşanan kaos ortamının en büyük sebeplerinden biri

olarak göze çarpmaktadır. 1948 yılında temelleri atılan İsrail devletinin bugüne kadarki en büyük siyasi ve dini desteği haline gelen Hristiyan siyonizmi, İsrail'in bölgedeki varlığını güçlendirmekte, Ortadoğu da yıllardır süregelen savaş, gözyaşı ve kaos ortamını körüklemektedir. Hristiyan siyonizminin ortaya çıkış gelişim ve sonuç evresi bir bütün olarak incelenmek istendiğinde genellikle dini temellere oturan bir düşünce sisteminin kalıplarına sığmayarak küresel manada yarattığı etkiyi gözlemlemek oldukça dikkat çekicidir. Bu düşüncenin teolojik temelleri modern dünyada siyasi ve politik emellere geçerlilik kazandırmak için kullanılmaktadır. Bölgede süregelen savaşlar ve temel insan haklarının göz ardı edilmesi bu düşünce yapısının çelişkisini gözler önüne sermektedir. Sonuç olarak bakıldığında Hristiyan siyonizmi sadece dini bir düşünce yapısı olarak değil, geçirmiş olduğu evrelerin bu gelişim sürecine katmış olduğu politik, kültürel ve küresel yönleriyle geniş anlamda incelenmesi gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Ateş, Halil. “Amerikan Evanjelizmi ve Ortadoğu Politikaları.” *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 17/68 (2020): 45–62.

Buzpınar, Tufan. “Laurence Oliphant’ın Filistin’e Yahudi İskânı Projesine Osmanlı Cevabı (1879–1882).” *Osmanlı Araştırmaları* 53 (2019): 1–28.
<https://osmanliarastirmalari.isam.org.tr/dergi/article/view/91>

Buzpınar, Tufan. “Osmanlı Son Döneminde Hristiyan Siyonizmi.” *Bilim ve Sanat Vakfı Seminerleri*.https://www.bisav.org.tr/Seminerler/Detay/2024/3/2303/osmanli_son_doneminde_hristiyan_siyonizmi

Ebeling, Richard M. “Religious Roots of American Zionism.” *Freedom Daily*, Kasım 2017.<https://www.fff.org>

Hacaloğlu, Mehmet. “Kutsal Topraklar ve Teolojik Siyonizm.” *İslam Araştırmaları Dergisi* 15/2 (2010): 145–160.

Karaca, Esra. “Protestan Evanjelistlerin Amerika–İsrail İlişkilerindeki Rolü Üzerine Teolojik, Politik ve Tarihsel Değerlendirme.” *Tarih Okulu Dergisi* 14/41 (2021): 1113–1142.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1721303>

Kardaş, Tuncay. “Hristiyan Siyonizmi Bağlamında ABD’nin Ortadoğu Politikası.” *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 8/29 (2011): 59–78.

Öke, Mim Kemal. “The Ottoman Empire, Zionism, and the Question of Palestine (1880–1908).” *International Journal of Middle East Studies* 14/3 (1982): 329–351.

Öztürk, Ahmet. “Dispensasyonalizm ve Hristiyan Siyonizmi Arasındaki İlişki.” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/2 (2013): 255–272.

Öztürk, Mustafa. *Tarih Boyunca Tevrat ve Siyonizm Algısı*. Ankara: Fecr Yayınları, 2015.

Spector, Stephen. *Evangelicals and Israel: The Story of American Christian Zionism*. New York: Oxford University Press, 2009.

“Theodor Herzl ve Siyasi Siyonizm.” *Academia.edu*.
https://www.academia.edu/125035774/Theodor_Herzl_ve_Siyasi_Siyonizm

‘‘Osmanlı ve Filistin Hakkında Gerçekler ve İllzyonlar.’’ Zafer Dergisi.
<https://www.zaferdergisi.com/makale/12104-osmanli-ve-filistin-hakkinda-gercekler-ve-illuzyonlar.html>

Osman KOCAMAN

• *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*

**THE IMPACT OF DISCOURSE ON
SOCIETY IN TERMS OF MEDIA**

THE IMPACT OF DISCOURSE ON SOCIETY IN TERMS OF MEDIA

Osman KOCAMAN

Abstract

Discourse is a concept that enables any element, whether spoken or written, to take shape and gain meaning through language and communication within a social context. Issues such as power and ideology, social and cultural structures, utterance and identity play an extremely important role in shaping a discourse. The way to understand what is really meant by a word or a sentence is not only through analyzing linguistic elements, but is also closely related to the impact this word or sentence has on society and culture. As a result of this, it is seen that in almost all areas of daily life, especially in the media, people are trying to be under intense influence and ideology through discourse. In this way, people's emotions and thoughts are taken under control and discourse has become a tool for directing them. In this context, the ongoing events of October 7 (2023) and Israel's occupation of Palestine, a highly topical issue, are reflected through the media not as they are but as they are desired to be by the actors in power. In this study, the impact of discourse analysis on society and culture through language and communication will be examined. In addition, examples will be given from the media, which is dominated by people with power and authority who see discourse as a tool and use it to influence and direct society. In this regard, a newspaper headline about Israel's attacks against Palestine and the implicit structures of this news item will be analyzed in detail in order to reach the underlying meaning of this headline.

Keywords: Discourse, power, ideology, context, society.

Özet

Söylem, sosyal bağlam içerisinde dil ve iletişim aracılığıyla gerek sözlü olsun gerek yazılı olsun herhangi bir unsurun şekillenme ve anlam kazanmasını sağlayan bir kavramdır. Güç ve ideoloji, toplumsal ve kültürel yapılar, söylem ve kimlik gibi unsurlar bir söylemin şekillenmesinde son derece önemli yer tutmaktadır. Bir kelime veya cümle ile asıl anlatılmak istenen şeyi anlamamanın yolu sadece dilsel öğeleri analiz etmekten geçmez, aynı zamanda bu kelime veya cümlenin toplum ve kültür üzerinde nasıl bir etki bıraktığı ile de yakından ilgilidir. Bunun bir sonucu olarak özellikle medya başta olmak üzere günlük hayatın hemen hemen her alanında, insanların söylem üzerinden yoğun bir etki ve ideoloji altına alınmaya çalıştığı görülmektedir. Bu sayede, insanların duygu ve düşünceleri kontrol altına alınmakla birlikte onları yönlendirme konusunda söylem bir araç haline gelmiştir. Güncel bir konu olan İsrail'in Filistin'i işgali ve süregelen 7 Ekim (2023) olayları da bu bağlamda medya yoluyla söylem üzerinden olduğu gibi değil güç unsurları tarafından kendi istedikleri gibi yansıtılmaktadır. Bu çalışmada, söylem analizinin dil ve iletişim aracılığıyla toplum ve kültür üzerindeki etkisi incelenecektir. Bununla birlikte, söylemi bir araç olarak gören ve toplumu etkisi altına alarak onları yönlendirmek amacıyla söylemi kullanan söz ve güç sahibi kişiler tarafından hükmedilen medyadan örnekler de verilecektir. Bu bağlamda, İsrail'in Filistin'e karşı saldırıları ile ilgili bir gazete başlığı ve bu gazete başlığının altında yatan asıl anlama ulaşmak için söz konusu habere dair örtük yapılar detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Söylem, güç, ideoloji, bağlam, toplum.

Introduction

This study will examine in detail how critical discourse analysis has an impact on society and culture through elements such as language, power, identity and ideology, and how it has an impact on people in terms of influencing them. Discourse, which plays an important role in shaping almost every element in societies through language, has an intense influence on culture and people. As a result of this, large masses of people in a society can be controlled by some people in power. In doing so, people in power prioritize the cultural structure and values of the society and try to influence people in this way. By this means, influencing the vast majority of people in a society and manipulating them in the areas they want has become extremely easy for those who have a say in society and hold the element of power in their hands. It is possible to see that the media and politics, especially in contemporary days, use discourse and language, whether written or spoken, in a very effective way to keep people under their control in this field. Even a single word or sentence uttered by a person with an element of power is enough to persuade and even control people today. Indeed, this situation is very common today, and those who do this always try to present things or conditions from their own point of view. The so-called war between Israel and Palestine, which is in essence a genocide against the Palestinian people, is similarly presented to the all the world as they wish by individuals, institutions and organizations having a say and power. Even in such a situation, people's perceptions and ideologies, because of their position and power, are enough to convince societies and what is practiced, no matter how brutal, can be presented as normal. This is clear evidence of how effective discourse is and how important a role it plays in directing and manipulating societies. In this context, in this study, within the framework of critical discourse analysis, a news headline and its content made by a western newspaper on the current Israeli-Palestinian issue will be analyzed in detail.

Discourse

Discourse can be described as a system of communication or a way of using language that forms and mirrors how one understands and relates to the world around him or her, and it goes beyond individual words or sentences and encompasses the broader contexts, patterns and structures of communication. For this reason, not only does discourse include spoken or written language, but it contains the social, cultural and ideological meanings that underlie the way in which language is used as well.

Today's modern world is characterized by struggles and contradictions. Homogeneity is nowhere available, but there are ideological dilemmas, fragmentation, multiple identities.⁴⁸⁸ On the other hand, according to Edibe Sözen, a Turkish communication scientist and politician, discourse is a meta-action and is a process of linguistic practices that are transformed into action through the exchange of ideology, knowledge, dialogue, expression, mode of expression, negotiation, power and power. Discourse is related to all aspects of social life, such as social, political, cultural and economic spheres.⁴⁸⁹

Discourse is a concept that can be explained differently based on different approaches. For some researchers, discourse is considered to be all acts of speaking and writing, while for others it is considered to be practices consisting only of speech network derivatives. Discourse can also be seen as more general, historical and emerging language practices.⁴⁹⁰ Therefore, discourse is a wide-ranging concept that includes the way language and communication are used in social and cultural contexts. Discourse plays an important role in communicating, expressing meaning, comprehending what people say and acting accordingly, and especially in directing and manipulating people in society with the awareness of such a fact.

However, there are also some basic elements that make discourse more powerful. The most important of these are power, ideology, context, identity, social and cultural values. In this way, people, institutions and organizations having power influence societies to a great extent through discourse and manage them directly or indirectly. As a result, this clearly shows how powerful and important discourse is in governing and managing societies.

Discourse Analysis

The term discourse analysis was the first introduced by Zellig Harris as a way of analyzing connected speech and writing. It focused on knowledge about beyond the word, clause, phrase, and sentence that is needed for.⁴⁹¹ The focus of analysis is on the speech and written texts. Discourse analysis, then is interested in “what happens when people draw on the knowledge they have about knowledge to do things in the world”

⁴⁸⁸ Michael Meyer - Ruth Wodak, *Methods of Critical Discourse Analysis* (London: Sage publications, 2002), 25.

⁴⁸⁹ Edibe Sözen, *Söylem: Belirsizlik, Mücadele, BilgiGüc ve Refleksivite* (İstanbul: Paradigma Publications, 1999), 31.

⁴⁹⁰ Wetherell Margaret - Jonathan Potter, *Discourse and social psychology: Beyond attitudes and behaviour* (London: Sage publications, 1987), 65.

⁴⁹¹ Brian Paltridge, *Discourse Analysis: An Introduction* (New York: Continuum, 2006), 2.

Discourse analysis offers a powerful method for understanding how language is used in social contexts to produce, reproduce and challenge power relations and ideologies. Whether studying everyday conversations, media texts, political speeches or historical documents, discourse analysis provides insights into how language shapes perceptions of the world and influences the social structures that govern lives.

Discourse analysis is often identified with critical discourse analysis, although they are not the fundamentally the same. While discourse analysis is positioned closer to content analysis in terms of its working systematic, critical discourse analysis is positioned closer to the Critical School, also known as the Frankfurt School.⁴⁹² Although critical discourse analysis is defined in the literature as a method for analyzing the content of discourse, van Dijk and Wodak, two prominent figures in the field, argue that critical discourse analysis should not be defined as a method of analysis. According to them, it is epistemologically higher than method in the scientific hierarchy as it has many disciplinary applications in theory and practice and should be considered as a discipline in this respect.⁴⁹³

Critical Discourse Analysis

Critical discourse analysis, which examines not only the way language shapes power relations and ideologies in society, but also how these relations are internalized and adopted through language, draws attention to the fact that language plays an important role in transmitting information as well as maintaining social rules and structures, power dynamics and social values. This type of analysis focuses on how inequalities, discrimination and ideological structures in society are produced through language, as well as this ongoing process of reproduction. In this way, critical discourse analysis aims to reveal the process of shaping the dominant ideology and power elements in society through language by showing that language is a multi-layered element. As a result, not only the superficial meaning of language but also the underlying ideological and social contexts of language and discourse are analyzed comprehensively.

Among the main features of critical discourse analysis, the relationship between language and power comes in the first place. Indeed, the combination of language and power ensures the maintenance of social norms and values. The social and cultural context is also

⁴⁹² Berkan Güngör, “Söylem Yaklaşımı Üzerine Bir Kavram Çalışması ve Eleştirel Söylem”, *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, (2020), 1-12.

⁴⁹³ Çağla Kubilay, “Türkiye’de İletişim Çalışmaları Alanında Eleştirel Söylem Çözümlemeleri: Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İnceleme”, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (2021), 455-476.

important because, similarly, while language reflects the culture of a society, it cannot be understood without context. The relationship between ideology and hegemony is another important fundamental feature of critical discourse analysis. Consequently, critical discourse analysis examines how ideological and hegemonic forces shape societies through language and discourse.

Critical discourse analysis has four main areas of application: media discourse, political discourse, educational discourse and legal discourse. While media discourse focuses on newspapers, television programs and social media posts, political discourse focuses on political speeches, election campaigns and government statements. On the other hand, educational discourses focus on the language and teaching methods used in education, while legal discourses focus on the language of law and court decisions.

Teun Adrian van Dijk, a Dutch linguist, is one of the leading figures in and discourse analysis. In his works, it is seen that he deals with issues such as domination, hegemony, power, social class, gender, racism and immigration.⁴⁹⁴ He focuses on the ideology in the discourse of politically, socially and economically dominant groups.⁴⁹⁵ According to Van Dijk, the control and supervision of areas of re-ideological production such as media and education are of utmost importance. Analyzing the use of language in the reproduction of inequality and sovereignty, as well as the role of language in communication, can contribute to the search for political and sociological solutions.⁴⁹⁶ As a result, it is possible to see that the power acts as a controller and supervisor of the fields of ideological production by operating in the field that Van Dijk draws attention to. In this context, critical discourse analysis enables the problems to be identified by analyzing the discourse.

Since its emergence in 1948, the state of Israel, with the support of the United States, has been occupying territories in the Middle East, especially Palestine, and has been committing massacres. The Israeli regime, which has been trying to divide Palestine since the first day and has forcibly established a buffer state in Palestine, has over time captured a large part of the country. In doing so, it uses force and even massacres, regardless of the elderly, children or women. Especially on October 7, 2023, the Hamas army, composed of the Palestinian people,

⁴⁹⁴ Levent Doyuran, "Medyatik Bir Çalışma Alanı Olarak Eleştirel Söylem Çözümlemesi", *Erciyes İletişim Dergisi*, (2018), 301-323.

⁴⁹⁵ Fatma Çakmak - Yasemin Bilişli, "İdeoloji, Söylem ve İletişim Çalışmalarında Ruth Wodak", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2019), 99-124.

⁴⁹⁶ Ömer Özer, "Teun Adrian van Dijk Örneğinde Eleştirel Söylem Çözümlemesi", *Literatürk Academia*, (2015), 197-287.

went on the defensive to oppose these decades-long massacres, and since then, the destruction, conflicts and deaths in the region have increased dramatically due to Israel's disproportionate use of force.

Since then, the state of Israel has almost completely demolished the remaining non-occupied territories with military force, particularly in Gaza, causing tens of thousands of deaths. In addition, it has prevented people trying to survive in the region from accessing basic needs and has committed genocide in front of the whole world. Unfortunately, no concrete action is being taken against this situation by the leaders of states in both the West and the Middle East, and they are merely bystanders to the genocide.

In this case, because the media is also dominated by these power groups, they only share with societies and people what they want them to know and try to cover up facts that are contrary to their own interests. Many examples of this can be seen in newspapers and news reports, where the genocide in question is either covered up or manipulated in such a way that the wrong side is portrayed as right and people are manipulated accordingly.

In this section of the study, a news headline and its content will be analyzed in terms of critical discourse analysis. In The Guardian newspaper, the following news was reported in the form of a headline and a sub-headline respectively:

*Hamas leader Yahya Sinwar killed in surprise encounter with Israeli forces.
Netanyahu says death of mastermind of 7 October attack that triggered war in
Gaza marks ‘beginning of the end’.*⁴⁹⁷

From this excerpt, it is clear that the Israeli president sees the resistance of the Hamas army on October 7 as a war and blames Hamas for all the destruction, death and displacement. However, the state of Israel has been using force against the Palestinian people and occupying the country since its inception. Therefore, the destruction and deaths have been going on for a long time, but they are using the recent resistance as an excuse for the destruction and deaths. In addition, through the media, they present this situation to the public in the way they want.

The expression “*beginning of the end*” in the quote is also noteworthy. Indeed, such an expression generally indicates the end of one period and the beginning of another. In this case, the phrase “*beginning of the end*” can be understood as a signal for a new mass destruction or

⁴⁹⁷ Bethan McKernan, “Hamas leader Yahya Sinwar killed in surprise encounter with Israeli forces”, *The Guardian* (17 Ekim 2024), 1.

mass genocide. As a matter of fact, after using such expressions, the power groups in question escalate their destructions even further.

At the same time, the term “*mastermind*” used by Netanyahu against Yahya Sinwar is noteworthy, since according to him, it was Yahya Sinwar who caused the events of October 7th to start. However, it is clear that Yahya Sinwar later became the commander-in-chief of the Hamas army, as the previous commander-in-chief was similarly killed in a similar assassination. It is therefore the intention again to suggest that the guilty party is the Hamas army, which is made up of the Palestinian people, and to publicize this through the media. Indeed, this destruction and killing by the occupation forces did not only start on that date, but goes back decades before that.

*His death is a major boost to the Israeli military and the prime minister, Benjamin Netanyahu, as the latest in a string of high-profile assassinations of enemy leaders in recent months.*⁴⁹⁸

It is clear from this quote that the occupying forces had attempted such assassinations before. At the same time, the fact that Yahya Sinwar's death was seen as a source of morale and a victory by the occupation forces is evidence of how much they feared Yahya Sinwar.

*In a televised statement, Netanyahu said “today we have settled the score”, describing Sinwar’s death as the “beginning of the end”.*⁴⁹⁹

It is clear from this quote that both Yahya Sinwar's resistance to the occupation and the stoic stance of the Palestinian people were met with surprise and hatred by the occupying forces. As a matter of fact, the sentence “*today we have settled the score*” indicates that the occupying forces had been dealt a major blow and had morally been defeated.

*“We have demonstrated today that all those who try to harm us, this is what happens to them,” he said. “And how the forces of good can always beat the forces of evil and darkness. The war is still ongoing, and it’s costly.”*⁵⁰⁰

This quote is a clear example of how hypocritical the media is and how it is dominated by elements of power. Consequently, the media portrays the good as bad and the bad as good

⁴⁹⁸ McKernan, “Hamas leader Yahya Sinwar killed in surprise encounter with Israeli forces”, 1.

⁴⁹⁹ McKernan, “Hamas leader Yahya Sinwar killed in surprise encounter with Israeli forces”, 1.

⁵⁰⁰ McKernan, “Hamas leader Yahya Sinwar killed in surprise encounter with Israeli forces”, 1.

and influences the society in this way. In doing so, it also intimidates the public and indirectly threatens them by implying that the war continues.

Addressing Israeli citizens, Netanyahu said that there are ‘‘a lot of challenges still facing us’’ and that the country must ‘‘stand firm on our ground and to continue to fight’’. Israel will continue with ‘‘all our strength’’ to bring the hostages still held in Gaza home, he added.⁵⁰¹

Power holders, such as state administrators, can indirectly mobilize their people behind them in order to protect their own interests and ignore the injustice and oppression inflicted on the other side. This can be seen in the example given, as the prime minister in question normalizes the atrocities committed and tries to gain the support of the public with his statements on this issue.

It is not yet clear what impact Sinwar’s killing will have on Israel’s campaign in Gaza. Most analysts believe that Israel is now intent on a military occupation of the territory for the foreseeable future.⁵⁰²

Individuals and institutions that wield the element of power influence societies with their discourse and can convince the public for every decision, regardless of whether it is right or wrong. In this case, it can be understood that the state of Israel is seeking a new massacre by gaining the support of the public after the killing of Yahya Sinwar.

Without citing a source, Channel 12 reported that Sinwar had been hiding with the six hostages whose bodies were recovered by the IDF in August after they were killed by their captors as Israeli troops approached.⁵⁰³

It is clear that the media and discourse are used by those in power to manipulate societies and that these two elements have a significant influence in this regard. As the example shows, the media can manipulate people with false news even without citing any source.

It is a fact that discourses have a say in almost every aspect of daily life and affect people's lives in an indirect or direct way. However, this situation is shaped by elements such as power, ideology, context, identity and culture. For example, an individual who holds power and has a high status or identity in the society can present his/her ideology to the society in an

⁵⁰¹ McKernan, ‘‘ Hamas leader Yahya Sinwar killed in surprise encounter with Israeli forces’’, 1.

⁵⁰² McKernan, ‘‘ Hamas leader Yahya Sinwar killed in surprise encounter with Israeli forces’’, 1.

⁵⁰³ McKernan, ‘‘ Hamas leader Yahya Sinwar killed in surprise encounter with Israeli forces’’, 1.

appropriate context. In doing so, he or she can influence the life and culture of a society and even bring about changes in that culture and society. Therefore, it is common for discourse to be used as a tool to influence and direct people both in the media and in all other areas of daily life.

Conclusion

With the help of language and communication, discourse has an important place in influencing people about a certain thought or ideology in almost every aspect of daily life. A spoken word or expression often influences people's behavior and thoughts, and people start to act accordingly. As a result of this, especially people who have a certain power, have a status and have different influential forces at their disposal try to attract people to themselves by making use of discourse in this context. In this way, people as a whole collectively pursue an ideology and an idea and accept it without questioning its truth.

Concepts such as power, ideology, identity and status are extremely effective in the diffusion of discourse because people tend to choose and follow the path of those who have what they want to have. In this respect, someone who possesses these attributes can easily influence and rule a society and people through their discourse. The clearest example of this can be seen in politics, where political figures make promises to the people and offer to do what they want by conditioning them. In this context, they try to influence people with power, identity, status and ideology and persuade them to do what they want. While shaping and influencing society through discourse, the media is also utilized because the media has an undeniable influence on people's lives. Therefore, individuals who hold such factors as power, ideology, identity and status in their hands use the media as a tool to instill their ideas and thoughts into society.

This study examines how discourse has a high impact on a society and culture through language and communication, and in this context, how people with power, ideology, identity and status, who use the media as a tool, impose their own ideas on a society. In addition, the headline and the content of a leading newspaper's coverage of the Israeli-Palestinian conflict, which is a contemporary issue and has been going on since October 7, have been analyzed. In this way, the effect of the discourse on the society depending on the person who says it rather than whether it is true or not has been demonstrated with examples.

Reference

- akmak, Fatma - Bilişli, Yasemin. ‘‘İdeoloji, Söylem ve İletişim alışmalarında Ruth Wodak’’. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 99-124. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbd/issue/45236/566784>
- Doyuran, Levent. ‘‘Medyatik Bir alışma Alanı Olarak Eleştirel Söylem zmlemesi’’. *Erciyes İletişim Dergisi*, 301-323. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesiletisim/issue/38659/362184>
- Güngör, Berkan. ‘‘Söylem Yaklaşımı zerine Bir Kavram alışması ve Eleştirel Söylem’’. *Kritik İletişim alışmaları Dergisi*, 1-12. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kritik/issue/57533/751198>
- Kubilay, ağla. ‘‘Türkiye’de İletişim alışmaları Alanında Eleştirel Söylem zmlemeleri: Lisansüstü Tezler zerine Bir İnceleme’’. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 455-476. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turcom/issue/65146/934545>
- Margaret, Wetherell - Potter, Jonathan. *Discourse and social psychology: Beyond attitudes and behaviour*. London: Sage publications, 1987.
- McKernan, Bethan. ‘‘ Hamas leader Yahya Sinwar killed in surprise encounter with Israeli forces’’. *The Guardian* (17 Ekim 2024). <https://www.theguardian.com/world/2024/oct/17/israeli-military-says-it-may-have-killed-hamas-leader-yahya-sinwar>
- Meyer, Michael - Wodak, Ruth. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage publications, 2002.
- zer, mer. ‘‘Teun Adrian van Dijk rneğinde Eleştirel Söylem zmlemesi’’. *Literatürk Academia*, 197-287. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2204213>
- Paltridge, Brian. *Discourse Analysis: An Introduction*. New York: Continuum, 2006.
- Sözen, Edibe. *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, BilgiGc ve Refleksivite*. İstanbul: Paradigma Publications, 1999.

Ökkeş ÖZDEMİR
• *Gaziantep Üniversitesi*

İMAN GAZZELİ'DİR/GAZZE'DEDİR

İMAN GAZZELİ’DİR/GAZZE’DEDİR

Ökkeş ÖZDEMİR

zet

Bu alışma, İslam düşüncesinde iman kavramını hem teorik hem pratik boyutlarıyla ele almakta; özellikle Filistin’in Gazze bölgesinde yaşanan direnişi ağdaş dönemde imanın görünür hli olarak değerlendirmektedir. Kur’an ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) rehberliğinde şekillenen iman anlayışı; sadece kalpte tasdik ve dilde ikrardan ibaret olmayıp, salih amellerle hayata yansıyan bütüncül bir duruşu ifade etmektedir. Bu çerçevede, iman; güven duygusunun kaynağı, ahlaki sorumluluğun temeli ve tevhid mücadelesinin merkezidir.

Çalışmada, Gazze halkının, yıllardır maruz kaldığı işgal, abluka ve sistematik şiddet karşısında sergilediği sabır, tevekkül ve kararlılık, teorik iman anlayışının pratik tezahürü olarak yorumlanmaktadır. Hz. Peygamber’in ‘‘İman Yemenlidir’’ hadisi bağlamında geliştirilen ‘‘İman Gazzelidir’’ ifadesi, herhangi bir coğrafyayı değil; imanı eyleme dönüştüren, vakur bir direniş sergileyen müminlerin tavrını işaret etmektedir. Gazze, bu yönüyle sadece bir savaş sahası değil; aynı zamanda ahlak direnişin, şehadetin ve şahidliğin timsali olarak görülmektedir.

Makale boyunca iman kavramının tarihsel sürekliliği, Filistinli müminlerin yaşadıklarıyla örneklendirilerek, dinin bireysel ve toplumsal hayata nasıl yön verdiği vurgulanmaktadır. Gazzeli müminlerin Kur’an’la şekillenen hayat anlayışı, modern insanın içine düştüğü anlam krizine karşı bir cevap olarak sunulmakta; iman, sadece geçmişe ait bir inanç değil, ağdaş dünyada zulme karşı direnişin ontolojik temeli olarak yeniden tanımlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gazze, İman, Sabır, Tevekkl, Direniş.

Abstract

This study explores the concept of faith (īmān) in Islamic thought by addressing both its theoretical and practical dimensions, particularly focusing on the resistance in the Gaza region of Palestine as a contemporary embodiment of living faith. In the framework of the Qur'an and the example of the Prophet Muhammad (peace be upon him), faith is not merely a matter of inner conviction or verbal declaration; rather, it is a comprehensive stance that becomes manifest through righteous deeds and ethical conduct. In this sense, faith represents the foundation of trust, the basis of moral responsibility, and the core of the struggle for divine unity (tawhīd).

The article interprets the endurance, trust in God (tawakkul), and unwavering perseverance displayed by the people of Gaza under decades-long occupation, siege, and systematic violence as a practical manifestation of true faith. The expression “Faith is Gazan,” inspired by the Prophet’s hadith “Faith is Yemeni,” does not refer to any ethnicity or geography but symbolizes those who embody faith through courageous resistance and steadfastness. Gaza, therefore, is not merely a zone of political conflict, but a symbolic geography of moral resistance, martyrdom, and witnessing (shahāda).

Throughout the article, the historical continuity of faith is exemplified through the lived experiences of Palestinian believers, demonstrating how religion continues to shape both individual and collective life. The Qur'an-centered worldview of Gazan believers is presented as a response to the existential crisis of modern man, showing that faith is not a relic of the past but a living, dynamic force—a spiritual and existential ground for resistance against oppression in the modern world.

Keywords: Gaza, Faith, Patience, Trust in God, Resistance.

“O inananlar ki başka insanlar tarafından, “Bakın, size karşı bir ordu toplanmış, onlardan kendinizi koruyun!” şeklinde uyarılmışlardı, ama bu, onların sadece imanını arttırdı ve “Allah bize kâfidir; O ne mükemmel bir koruyucudur!” diye cevap verdiler.” (Âl-i İmrân Sûresi, 3/173)

“İman, Yemenli’dir...” (Müslim, İman 52)

GİRİŞ

İnsanın bu dünya hayatındaki durumu bir yolcu gibidir. Bu yol alış esnasında imtihan edilen insan, kendisine verilen akıl, kalp, irade ve vicdan gibi diğer canlılarda bulunmayan değerleriyle, iman nurunu mu parlatacak, yoksa küfrün karanlığına mı batacak? İnsanlık tarihi boyunca iman ve küfür mücadelesi devam edegelmiştir. Bugün de sürmektedir ve yarın da sürecektir bu mücadele. Bugün modern dünyada, insan hakları, demokrasi, özgürlük, eşitlik ve medeniyet savunucuları tarafından, “sadece mümin olmaları”⁵⁰⁴ ve “Rabbimiz Allah’tır”⁵⁰⁵ demeleri sebebiyle yurtlarından çıkarılan Gazze’deki masum insanlar, çocuk, yaşlı, kadın, erkek demeden katledilmekte ve soykırıma maruz kalmaktadır. Ancak insanlığın atası Hz. Adem’in oğlu Habil nasıl ki imanından geri adım atmadı ve imanı uğrunda canını verdi. Bugün yeryüzünün farklı yerlerindeki müminler de imanları uğruna mücadele ve cihada devam etmektedir. Hayatı Allah adına yaşayarak ve O’nun yolunda canlarını vermektedirler. Bütün dünya karşılarında olsa bile. Başta Filistin/Gazze olmak üzere zulüm ve işgal karanlıkları altında, dünyaya iman ışığını yakan ve bu uğurda mücadele eden müminlerin, yeniden modern insanın gündemine getirdiği bir hakikattir iman. İçinde bulunduğumuz modern zamanlarda insanların anlam arayışında olduğu ve buhranlar içinde kıvrandığı bir durumda, bütün insanlığa iman gibi değerli bir izzetin ve nimetin gerçekliğini ve kıymetini gösteren Gazzeli müminler olmuştur.

Burada kısa bir şekilde çalışmanın başlığının şekillenmesi hususunu da açıklamayı gerekli görmekteyiz. Aslında bu başlık, Hz. Peygamber’in (a.s.) bir hadisinden “*İman, Yemenli’dir...*”⁵⁰⁶ mülhemdir. Burada iman, bir yere nispet edilmiştir. Aslında bu, o yerin kendinden değil de o yer halkının ortaya koydukları davranışların imanla olan münasebeti sebebiyle olmuştur. Dolayısıyla yapıldığında veya söylendiğinde imanı gösteren, imanı hatırlatan ve imanla bağı olan mekân ve zamanın imanlı olduğunu ifade etmiş olabileceğini kabul etmekteyiz. Böylelikle bir kişinin, bir yerin ve bir zamanın imana nispet edilerek anılmasının önemli olduğu kanısındayız. Başta Hz. Muhammed (s.a.) olmak üzere Kur’an’da kıssaları anlatılan bütün peygamberlerin tevhid ve iman mücadeleleri bugünkü insanlara bir efsane gibi gelmekte ve gerçek hayatta bunların olamayacağı yanılgısına düşülmektedir. Halbuki insanlık tarihi boyunca tevhid ve iman mücadelesi hep olmuş ve son saate kadar da

⁵⁰⁴Bkz. Burûc, 85/8; Mü’min, 40/28.

⁵⁰⁵ Bkz. Hac, 22/40.

⁵⁰⁶Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi’u’s-Sahîh* (Riyad: Beytü’l-Efkârü’d-Devliyye, 1997), “İman”, 52.

olacaktır. Nihayetinde tarihteki imanın efsanevi kahramanları olduğu gibi bugün de imanın efsanevi kahramanları bu mücadeleyi devam ettirmektedirler.

1. İMAN

İmanın farklı yönlerden tanımı yapılmaktadır. Ancak iman kavramını doğru anlayabilmek için kelimenin kök anlamına bakmak elzemdir. İman kelimesinin kendisinden türetildiği “e-m-n” sözcüğü, “korkunun bertaraf edilerek, gönlün huzur ve güvene kavuşması” demektir.⁵⁰⁷ Bu kelimenin zıddı “havf” yani korkudur. İman ise “güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak” anlamına gelmektedir.⁵⁰⁸ Buradan imanın yerinin kalp olduğu ve iman sayesinde kalbin korkulardan arınarak güven ve huzura kavuştuğu anlaşılmaktadır. Kur’an’da Rabbimiz kendisini “el-Mü’min” olarak tanıtmaktadır.⁵⁰⁹ Çünkü O, imanın kaynağı, iman edilen, kendisine güvenilen, güven veren, her türlü korkuyu giderendir. Dolayısıyla iman, güvenmek, başkalarına güven vermek ve güven içinde olmaktır. Mü’min de hem güven içinde olan hem de kendisi başkalarına güven veren demektir. Hz. Peygamber (a.s.)’in de mümin tanımında bu güvenin esas olduğu görülmektedir. “Mümin de insanların canları ve malları konusunda kendisine karşı emniyet/güven hissettikleri kişidir.”⁵¹⁰

Burada imanla ilgili kelâmî ihtilaf ve tartışmalara girmeden, temel esasları itibarıyla Kur’ân’ın ve Hz. Peygamber’in (a.s.) iman tasavvuru üzerinde durulacaktır.

Kur’an’daki önemli kavramlarından biri olan iman, türevleriyle birlikte takriben 900 defa geçmektedir. Bunların büyük çoğunluğu “âmenû: iman ettiler” ve “mü’min(ûn/în): iman eden(ler)” şeklindedir. Yani Kur’an’a göre iman gerçekliği hem teorik hem de pratik olarak hayatın en önemli unsurlarından biridir. Yine bu kullanımlarda dikkat çeken noktalardan biri de imanın fiil halinde kullanımlarının büyük kısmının amel ile birlikte olmasıdır. İman, salih amelle bütünleşmediğinde hayattan soyutlanmış, bireyin kalbine ve vicdanına hapsedilmiş olur. Kur’an’da Allah Teala insanlardan sadece kendisine iman etmelerini sadece O’nu birlemelerini ister. Hemen ardından mü’minleri sorumluluğa çağırarak, kişisel isteklere göre bir iman anlayışına engel olur. Bu da gösterir ki Kur’an, iddia veya slogan halinde kalmış bir iman yerine, eyleme dönüşmüş imanı yani imanın eylemleşmesini esas almaktadır.

⁵⁰⁷Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Rağıb el-İsfahani, “*Müfredâtü Elfâzi’l-Kur’ân* thk. Safvan Adnan Davudi (Dimeşk: Dârü’l-Kalem, 2009), “Emn” 90.

⁵⁰⁸Mustafa Sinanoğlu, “İman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/212.

⁵⁰⁹ Haşr, 59/23.

⁵¹⁰Tirmizî, İman, 12.

İmanın ilkeleri; zalimleri, sömürgecileri, haksızlık yapanları rahatsız eder. Onların üzerinde bulundukları azgın, ölçsüz ve adaletsiz durumlarını/düzenlerini sarsar. Yeryüzünde böbürlenip hakları ihlal edenleri tehdit eder. Mü’min Allah’ın kendisinden istediği tevhide sorumlulukları yerine getirme mücadelesi veren, bu yolda canını, malını cennet karşılığında Allah’a satan⁵¹¹, eşini ve çocuklarını bile bir imtihan aracı olarak gören kimsedir. Bütün bunları teorik olarak sadece zihninde bulunduran ve bu konuda hiçbir faaliyet sergilemeyen biri mi mü’min olacak? Salih amelsiz mü’min düşüncesi Kur’an’ın ilkelerine aykırıdır.⁵¹²

Yeryüzünde iyilik öncüleri olan bütün peygamberler, gönderildikleri toplumları/insanları ilk önce Allah’a imana davet etmişlerdir. Çünkü iman, kişinin veya toplumun hem dünyasını hem de ahiretini şekillendiren ve insan kalbinin en önemli eylemidir.⁵¹³ Yani iman, sadece teorik bir bilgi değil bir eylem halidir. Kalbin eylemi... Böylelikle iman, kalbimizde Allah’ın ltfedip yerleştirdiği ve sevdirdiği en değerli cevherimizdir.

Kur’ânî kavramlardan müsbet manada bütün ahlâkî değerleri kendisinde toplayan kavramların merkezinde iman vardır. Zira Allah’a ve gönderdiği Rasl’e/vahye karşı samimi bir imana dayalı olmayan hiçbir fazilet düşünülemez. Kur’ân’da, ‘‘Mü’min’’ ve ‘‘M’minn’’ adında iki srenin olması da dikkate değerdir. Ahlâkî değerlerin en temel esaslarından olan güven, emân, emanet ve emniyet anlamındaki imanın, Müslümanlara isim olması, Allah’ın Kur’an’ı göndermesinin temel amacını daha iyi kavramaya yardımcı olmaktadır. Kur’an’ın genel muhtevası içerisinde, imanın mahiyeti konusuyla ilgili ele alınan âyetlerde Allah, mü’minleri, imanlarında tereddüt ve şüpheye yer bırakmayarak, inandığı değerler doğrultusunda, samimiyetlerini ortaya koyarak, bütün benliğiyle kendisini mücadeleye adayan, Kur’an’ın ve Sünnet’in inanılmasını istediği tüm konularda onların hakemliğine, içinde bir sıkıntı hissetmeden başvuran kişiler olarak tanımlar. Mü’minler, hayatlarında tek otorite olarak Allah’ı kabul etmelidirler. İmanın hayata dönük ilke ve esaslarının yerine getirilmesini, hayatlarının amacı kabul eden m’minler, imanın müntesiplerini ulaştırmayı hedeflediği mükâfatları elde etmenin kolay olmadığı bilinciyle son nefese kadar mücadele etmeyi yegâne dstr edinirler. Kur’an, iman edip salih amel işleyenlerin yeryüzünün en hayırlı varlıkları

⁵¹¹ Bkz. Tevbe, 7/111; Hucurât, 49/15.

⁵¹² Zeynel Abidin Alptekin, *Kur’an’da İman Kavramının Semantik Analizi* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 2009), 10-12.

⁵¹³ Sevgi Tütün, ‘‘Kur’an’da Bazı İman Konularının Ele Alınışı / The Handling of Issues Some Faith in The Quran’’, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (15 Aralık 2015), 8.

olduğunu⁵¹⁴ ifade ederken inkârcıları ise yeryüzünün en şerli yaratıklar⁵¹⁵ kategorisinde gösterir.⁵¹⁶

İmanın en temel özelliği ‘Allah’a şeksiz/şüphesiz inanma’dır. İmanlarında şüphe duymayanların imanlarını koruma uğruna can ve malları ile Allah yolunda cihâd ettiklerini belirtmiştir.⁵¹⁷

Hız. Muhammed (a.s.)’in iman tanımı, çok boyutlu bir iman tanımıdır ve klâsik kitaplarındaki teorik iman tanımından biraz farklıdır. Hız. Peygamber (a.s.), teorik imanla beraber pratik iman üzerinde ısrarla durmaktadır. Buradan hareketle imanı teorik iman ve pratik iman olmak üzere ikiye ayrılabilir. Ancak bu ikisi arasında sıkı bir bağ vardır. Yine teoriyle pratik aslında birbirinin tamamlayıcısı durumundadır. Teorik iman, mümini eyleme yani salih amel yapmaya sevk etmelidir. Aslında mümin, teorik imanını pratik imanla gösterebilen kimsedir. Bugün pek çok insan, bu ikisi arasında yer alan eylemlerin imanla ilgili olduğunu düşünmeyebilir. Gerçekte bütün bu davranışlar, imanla ilgilidir. Dolayısıyla iman bütün yönleriyle bir topluma yerleşmedikçe, sadece Allah’a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere ve ahiret gününe inanmaktan ibaret kalıp hayata yansımakla, yani vicdanlarda mahkûm olduğu sürece, böyle bir iman, insanlara kazandıracak fazla bir şey yoktur. Unutulmalıdır ki Hız. Peygamber (a.s.)’in bize öğrettiği imanın ilkeleri, bütün bir hayatta yaşanmak için vardır. Adeta hayatı iman boyasıyla boyayarak, fırçanın değmediği en küçük bir yer bırakmamaktır. Hız. Peygamber (a.s.)’e indirilen vahiyde iman, bir bütün olarak ele alınmıştır. Eğer iman teorik boyutuyla kalırsa, bu şekildeki bir iman, kulun Allah ile olan bağını zayıflatıp kopartır. Yine iman, yalnızca sosyal hayattaki bazı iyiliklere mahkûm edilirse bu da eksik ve yanlış bir tanım olur. Kur’an’ın ve Hız. Peygamberin gerek teorik gerekse de pratik iman tanımları, kendi içinde tutarlı bir iman anlayışıdır. Sonuç olarak iman, dil ile kalp arasında biten bir akid ve söz değil, bütün bir varlığı okuyup yorumlayan temel bir hayat nizamıdır. Bu nizamın özü ise Allah’a imandır. Allah’a iman ile başlayıp ahirete imanla tamamlanan “amentü” dünyasında, insanın varlığı anlam kazanır. İman-ahlak bağlamındaki değerler ile mümin yücelir. İnsan, yaratılışın, hayatın ve ölümün anlamını imanla bulur.⁵¹⁸

⁵¹⁴ Beyyine, 98/7.

⁵¹⁵ Beyyine, 98/6.

⁵¹⁶ Alptekin, *Kur’an’da İman*, 45-47.

⁵¹⁷ Bkz. Hucurât, 49/15.

⁵¹⁸ Mehmet Görmez, “Hız. Peygamberin İman Tasavvuru ve Tanımı”, *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı:185 (Mayıs 2006), 28-29.

H. Peygamber (a.s.) Yemen tarafını göstererek, ‘‘İman Yemenli’dir...’’ dediği rivâyet, on üç sahâbi tarafından nakledilmiştir.⁵¹⁹ ‘‘İman Yemenli’dir...’’ ifadesi belirli bir coğrafyayı veya ülkeyi değil, o yerde yaşayan insanların, dine, imana isteyerek ve muhabbetle yneltmelerinden dolayı kendilerine yönelik bir beğeniye, takdiri ve iltifatı ifade etme anlamındadır.⁵²⁰ Hatta hadisin devamındaki ‘‘Yemen ehlinin ince düşünceli ve yufka yürekli’’⁵²¹ olduklarının ifade edilmesi aslında bunu açık bir şekilde göstermektedir. Yine aynı konuyla alakalı hadislerde küfür ve şeytan ise ‘‘kibir ve katı kalplilik’’ ile özdeşleştirilmiştir.

Hadiste Yemenliler için söylenen bu ifade, onların, imandan yüz çevirenlere karşı bir mücadele başlatıp, imanı savunmak için gösterdikleri gayret neticesinde kendilerine yapılmış bir övgü ve iltifat vardır. Nitekim Mâide sresinde 54. âyetinde bahsi geçen kavim ile Yemenli bir kabilenin ya da genel olarak Yemen halkının kastedildiği ifade edilmiştir.⁵²²

Bugün iman davası uğrunda hiçbir şüpheye düşmeden, bütün dünya karşılarında olmasına rağmen asla geri adım atmadan canlarıyla ve mallarıyla Allah yolunda cihâd ve mücadele eden dünyanın neresinde olursa olsun direnen müslümanlar başta Filistinli, Gazzeli mü’minler, yapılan esir takaslarıyla da ince kalpli olduklarını bütün dünyaya göstermişlerdir. Kendi canları pahasına esir alınan işgalcilere güven ve merhamet ortamı sağlamış ve her türlü ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Onlara karşı imanın izzet ve vakarıyla muamele etmişlerdir. Böylece pek çok kişinin iman etmesine de vesile olmuşlardır.

‘‘İmandır o cevher ki, İlahî ne büyüktür...

İmansız olan paslı yürek snede yüktür!’’⁵²³

2. GAZZE: İMAN, TEVEKKÜL, DİRENİş VE SABIR YURDU

Ey Gazze! Ey izzet yurdu! Ey iman okulu!

‘‘Aksâ şairi’’ lakaplı Ürdünlü Eb Cihâd Ysuf el-‘Azm (1931-2007) şiirlerinde umutsuzluğa teslim olmayan, iman, inanç ve bilinç uyandıran, azim, direniş ve kararlılığı güçlendiren ifadelerle doludur:

⁵¹⁹Abdurrahman Ece, ‘‘Yemen ve Halkını Metheden Rivâyetlerin Tespit ve Tahlili = Determinations and Analysis of Narratins Praising Yemen and Its People’’, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)* 52 (Aralık 2019/2), 93.

⁵²⁰Kadir Demirci, ‘‘İman Da Hikmet De Yemendedir’ Hadisine Dair Bir İnceleme’’, *Dinî Araştırmalar* 14/38 (Haziran 2011), 102.

⁵²¹Mslim, İman 52.

⁵²²Demirci, ‘‘İman Da Hikmet De Yemendedir’ Hadisine Dair Bir İnceleme’’, 116.

⁵²³Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, ed. Mehmet Ertuğrul Düzdağ (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 18.

“Yâ Kuds” isimli şiirinde: “*Ey Kudüs, ey Mihrab, ey Minber, ey Nur, ey İman ve ey Anber! Elimizde şu yüce haykırıştan başka bir şeyimiz yoktur: “Allah’tan başkasına secde etmeyiz.”“Filistin’i Yahudiler esir aldı, zorbalık yaptılar, zulmettiler ve aile bağlarını kopardılar. Ey hakikat ümmeti, bu ne korkunç beladır! Büyük acıya rağmen konuşmaktan menedildik.”*⁵²⁴

Filistin topraklarının 1917’de, 400 yıl hamilik yapan Osmanlı’dan İngiltere’ye geçmesiyle beraber, bölgede Yahudilerin işgali ile başlayan İsrail sorunu, 1948’de “İsrail devleti!” kurulması ile derinleşmiş, ardından Filistin toprakları İsrail tarafından peyderpey işgal edilmeye devam edilmiştir. Açık hava hapishanesinde 19 yıldır yaşamaya mahkûm edilen Gazze halkını sindirmeye çalışarak, Filistin’i tamamen boşaltmaya çalışan İsrail terör çetesinin saldırganlığı, işgal, şiddet, ölüm ve zulüm politikaları, boş bahanelerle, 75 yılı aşmıştır. İsrail’in Filistin topraklarındaki bu işgalinin uluslararası hukuka aykırı olduğu kabul edilmesine rağmen, Gazze’deki sıkı abluka politikaları, insanlık dışı uygulamaları gün geçtikçe kötü bir duruma gelmiştir. Bunların dünyanın gözü önünde yapılması, özellikle sivillerin hedef alınmasıyla ölümlerine sebep olacak şekilde yapılan bombardımanlar sonucunda yerleşim yerlerinin yıkılması, altyapının kullanılamaz hale gelmesi, insani yardımların ulaşmasının engellenmesiyle yaşam koşullarının zorlaştırılması ve tamamen durdurulması ve hatta yardım almak için çırpınan insanları yardım alma esnasında katletme gibi uygulamalar; İsrail’in, bir terör örgütü/devleti olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu azgın terör örgütünün, Gazze’deki sivil halkı hatta tüm canlıları bombardımana tabi tutması, onları elektriksiz, susuz, gıdasız bırakarak açlıkla öldürmesi veya ölümden başka çıkış yolu bırakmamasından net bir biçimde anlaşılmaktadır.

Filistin’in Gazze Şeridi’nde Hamas’ın askeri kanadı İzzeddin Kassam Tugayları İsrail’in ablukasına ve işgaline son vermek için 7 Ekim 2023 tarihi itibarıyla Aksa Tufanı Harekâtı’nı başlatmıştı. Beklenmedik bu direniş karşısında acziyete düşerek dünya kamuoyunda itibarı sarsılan İsrail, her zaman olduğu gibi orantısız ve hukuksuz biçimde güç kullanmış ve bütün imkanlarıyla Gazze’yi bombalamaya başlamıştı. Hastane, okul, fırın ve cami ayırımı yapmadan saldırılar gerçekleştiren İsrail, amacını Gazze’yi yerle bir etmek olarak açıklamıştı. Çoğunluğu çocuk ve kadınlardan oluşan on binlerce insan hayatını kaybetmiş ve Gazze şehri yaşanamaz bir hale gelmiştir. Batı, insan hakları, eşitlik ve özgürlükler konusunda eşsiz olduğu iddiasıyla kendisini tanımlar ve sahip olduğu değerlerin evrensel olması gerektiği temelinde ilerler. Söz

⁵²⁴Halil Akçay, “Aksâ Şairi Yûsuf el-‘Azam: İşgal, Zulüm ve Aşkın Şiire İz Düşümü”, *Diyanet İlmî Dergi* 60/4 (Aralık 2024), 1509-1512.

konusu evrensel değerler merkeze alındığında Batı’nın İsrail’in yaptıklarına karşı çıkması beklenmiştir. Oysa Batı İsrail’in saldırılarını kendisini savunma hakkı merkezinde değerlendirdi. Medya başta olmak üzere birçok yalan haberle İsrail’in yanında durup onun politikalarını aklamaya hizmet etti. Liberal değerler başta olmak üzere insan hakları ve hukukun Gazzeliler ve Filistinliler için geçerli olmadığı Aksa Tufanı Harekâtı sonrasında bir kez daha görüldü. Filistin’e destek açıklamasında bulunanlar adeta aforoz edildi. Akademi, bilim, kültür, sanat, spor, eğitim gibi alanlarda pek çok kişi ya işinden olmuş ya da düşüncelerinden ötürü baskıya maruz kaldı. Bu bağlamda ifade özgürlüğü Batı’nın önemsedığı bir değer olmaktan uzak bir karşılığa denk düştü. Dünyaya sanki Batı’ya ait gibi görülen birçok insani değerlerin, Gazze’de neden yok sayıldığının sebebi süreklilik arz edecek biçimde Batı’nın ötekisi olarak Filistin’i konumlamasından kaynaklandı.

Gazze’deki soykırımı yapanlar, seküler Siyonist ideolojiyi benimseyen milliyetçi ve radikal görüşlere sahip Yahudiler olmuştur. Ancak 19. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan laik ve sosyalist karakterli ve dönemin ABD başkanının “Siyonist olmak için Yahudi olmaya gerek yok” sözleriyle ortaya konan siyasi ve küresel Siyonizm, Filistin topraklarının Yahudilere ait olduğu düşüncesini dinî metinleri delil göstererek de iddia etmiş ve bu iddialarını aşırı bir boyutta savunmuştur. Bu Siyonizm içerisinde Yahudi, Hristiyan ve maalesef bazı Müslümanlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla İsrail’in bölgedeki saldırıları, sivil Müslüman halkın yaşam hakkının elinden alınmasına ve bölgede kaosun daha da derinleşmesine neden olmuştur.⁵²⁵

Bu kadar ağır ve zor şartlar altında hayat mücadelesi veren Gazzeliler’in bu motivasyonlarının altında sağlam bir iman ve tevekkül vardır. Ancak samimi bir mü’minin taşıyabileceği bir yük, ancak kararlı bir mücâhidin geçebileceği çetin bir imtihan, zalimlerin dişlerini birbirine çarptıran ve güçlülerin kalplerini titreten sağlam bir direniş karşısında ortaya konan bu vakarlı ve onurlu bir inanç olmuştur. Bu inanç, soyut bir dinî inanç değil, aksine onların varoluşlarını şekillendiren ve onlara yaklaşan ölüm karşısında eylemde bulunma ve varlığını sürdürme yeteneği veren etkin bir ontolojik güçtür. Bu inanç ve direniş temaları, Gazze’de yaşanan bir gerçeklik olarak belirgindir. Buradaki iman, umutsuzluğun karanlığında adımları yönlendiren sapmaz bir pusuladır. Gazze halkı da inançlarından fiziksel yok oluşun sınırlarını hiçe sayan bir güç alıyor. Bu inanç, bilincin uyuşukluğu değil, özgür iradenin bir

⁵²⁵Hande Nur Bozbuğa, “Kötülüğün Sıradanlaşması: Gazze Soykırımı Örneği”, *Diyanet İlmî Dergi* 61/1 (Mart 2025), 279.

eylemi, ölümün ortasında yaşamayı tercih etme ve İsrail saldırganlık otoritesinin benimsediği yok etme girişimlerine karşı kendini onaylama eylemidir.

Gazzeli şair Muîn Tevfik Bseiso (ö. 1984) “Kuşatılmış Şehir” isimli şiirindeki;

“*Bu güzel, mateminde dolaşan Gazze’dir.*

Çadırlardaki açlar ile kabirlerindeki susamışlar arasında.”⁵²⁶ şu dizelerle de geçmişten bugüne zulmün devam ettiğini öğrenmekteyiz. Dün çadırlarda açlık ve sefaletle mahkûm edilen bu cesur iman erleri, Ashâb-ı Uhdud nasıl ki ateş çukurlarında canlarını imanları uğruna feda ettiyse⁵²⁷ bugün de ateşten çadırlarda aynı şekilde imanları için katledilmektedirler. Bu iki olayda da aynı olan şey, tüyleri ürperten ve yürekleri ağza getiren bu zulmü yapanlar Yahudiler olmuştur. Can verenler ise Allah’a iman edenler...

Acılarla dolu bu coğrafyada Filistinliler, zulüm ve ölümün uçurumuna kaymayı reddediyorlar. Allah’a olan derin inançları, sadece kadere teslimiyet değil, varoluşun ve anlık acının ötesinde bir anlam olduğuna dair bilinçli bir farkındalıktır. Bu inanç onlara, hayal kırıklıklarının küllerinden umut yetiştirme ve bugünün karanlığına rağmen aydınlık bir yarın görme yeteneği vermektedir. Özgür iradelerini en üst düzeyde kullanarak evlenmeyi, çocuk sahibi olmayı, bilgi ve öğrenim peşinde koşmayı ve daha iyi bir dünya inşa etmeye katkıda bulunmayı tercih etmedir. Bütün bunlar ve daha fazlası, Yüce Allah’ın şu sözüne uygun olarak hayatın ölümden daha güçlü, umudun ümitsizlikten daha derin olduğuna dair sarsılmaz bir kanaatten kaynaklanmaktadır: “(Ey müminler!) Sabır ve namazla yardım dileyin: Bu, tam bir sığınma duygusu içinde yürekten Allah’a yönelenler dışında herkes için zor bir iştir.”⁵²⁸

İslam, ümitsizliği kesin bir şekilde reddeder. Çünkü ümitsizlik, Allah’ın rahmet, cömertlik ve şefkat gibi sıfatlarının özüne aykırıdır. Filistinlilerin en açık şekilde Gazze’de ortaya koyduğu “kararlılık” kavramı, yalnızca zor koşullara pasif bir şekilde katlanmak değil, varoluşsal bir direniş eylemidir. Bu, kimliğe ve bu kimliğin yetiştiği toprağa duyulan derin bağlılığın sürekli bir beyanı ve tüm tehcir ve yerinden etme girişimlerinin kategorik olarak reddedilmesidir. Bütün küresel hegomonik güçlere, siyonistlere ve onların emperyalist eylemlerine karşı bir direniştir. Bu kararlılık, gücünü davanın adaletine olan güçlü inançtan ve Yüce Allah’ın şu buyruğuna uygun olarak, ne kadar uzun sürerse sürsün, gerçeğin kaçınılmaz olarak galip geleceğine dair felsefi bir kesinlikten alır: “...ve Allah’ın rahmetinden ümit

⁵²⁶Seyhan Özsoy, “Mazlum Bir Halkın Direnişinin Edebiyata Yansımaları (Filistin Özelinde) ve Muîn Tevfik Bseiso’nin el- Medînetu’l-Muhâsara adlı Şiirinin Tahlili”, *Diyanet İlmî Dergi* 61/1 (21 Mart 2025), 405.

⁵²⁷ Bkz. Burûc, 85/8.

⁵²⁸ Bakara, 2/45.

*kesmeyin; bilin ki, hakkı inkâr eden insanlardan başkası Allah'ın hayat bahşedici rahmetinden ümit kesmez.”*⁵²⁹

Sistematik yıkımlara ve insani felaketlere rağmen, yaşama iradeleri sürekli yenileniyor. Nitekim Selahaddin Eyyubi (ö. 589/1193)'nin 1187 yılında Kudüs'ü kurtarması, güçlü iradeleri ve derin inançlarıyla tarihin akışını değiştirebileceklerini kanıtladı. Gazze halkının sahip olduğu inanç, hayatın nabzıdır. Boşluğun kalbinden anlam çıkarma, çirkinliğin ortasında güzelliği bulma, zulmün ortasında ayakta kalabilmek için bireyler arasında insani şefkati, toplumsal uyumu ve dayanışmayı uygulama yeteneğidir. Dünyaya inancın bir varoluş eylemine nasıl dönüştürüleceği konusunda derin bir felsefî ders sunuyorlar ve dünyaya, Yüce Allah'ın şu sözüne uygun olarak, umudun en korkunç koşullarda bile yaşam için nasıl bir itici güç olabileceğini gösteriyorlar: “...Allah'a güvenen herkese O [tek başına] yeter...”⁵³⁰

Onların bu kararlılığı içgüdüsel bir eylem değil, İslami kimlik ile derin maneviyat arasındaki karmaşık etkileşimin ürünüdür. İslami inançları onlara varoluşu ve acıyı anlamak için kapsamlı bir fikri çerçeve sunar ve Yüce Allah'ın “*Siz ey imana ermiş olanlar! Sarsılmaz bir sabır ve namaz ile yardım arayın: zira, unutmayın, Allah zorluklara karşı sabredenlerle birlikte dir.*”⁵³¹ buyruğuna uygun olarak, onlara dünyevi acıların ötesinde bir ahiret vaadinde bulunur.

Dijital medyanın farklı mecralarında şu sorular artmaktadır: Gazze’de yaşayan insanlar, yıkıcı bombardımanlar, tank atışları, açlık, susuzluk, ölümler, sevdiklerinin kalıntıları, çürüyen bedenler, yıkılan evler ve barınaksızlık karşısında gösterdiği bu sağlam ve sebatkâr duruşun arkasındaki inanç nedir? Bu kadar ağır şartlarda hiç yılmadan, usanmadan ve vazgeçmeden; azim ve kararlılıkla direnişlerinin arkasında ne vardır? Bu ve benzeri sorular bütün dünyadaki vicdan sahibi insanlar tarafından sorulmaktadır. Bu duruş ve tavır, vicdanları hareket geçirerek küresel intifadaya dönüşmektedir.

*“Müminler arasında öylesi var ki Allah'ın huzurunda verdiği sözü [her zaman] yerine getirir; kimi [ölüme gitmek suretiyle] ahitlerini yerine getirmiştir, kimi de [kararlarından] vazgeçmeden [ahitlerini yerine getirmeyi] beklemektedir.”*⁵³²

Kur'an'da geçmiş kavimlerin kıssaları ve peygamberlerin mücadeleleri sürekli anlatılmaktadır. Bu sayede hem insanların akıllarını başlarına almaları öğütlenmiş hem de

⁵²⁹ Yusuf, 12/87.

⁵³⁰ Talak, 65/3.

⁵³¹ Bakara, 2/153.

⁵³² Ahzâb, 33/23.

inanan kimselerin yaşadıkları zorluklar karşısında nasıl bir tavır takınmaları gerektiği hususunda onlara bir ders verilmek istenmiştir. Kur'an'ın indirildiği ilk dönemlerde Müslümanlar çeşitli baskı ve işkencelere maruz kalmış, bu baskılara direnme güçlerinin kalmadığı noktalarda nazil olan âyetler vasıtasıyla onlara geçmiş dönemlerde de inananların bu tür zorluklar yaşadığı hatırlatılarak sabretmeleri ve direnmeleri tavsiye edilmiştir. “[Ama,] sizden önce gelip geçen [mümin]ler gibi sıkıntı çekmeden cennete girebileceğinizi mi sanıyorsunuz? Onların başına öyle ezici sıkıntılar ve kımıldatmaz darlıklar geldi ki ve öylesine sarsıldılar ki müminlerle birlikte Elçi de “Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?” diye feryad ediyordu. Gözünüzü açın, Allah'ın yardımı [daima] yakındır!”⁵³³ Bu emrin yerine getirilebilmesi için bilinmesi gereken direnişin ahlakının ilkeleri de âyetlerde yer alan hususlardandır. Elbette Kur'an'da sayısız direniş örneği vardır. Baskının ve gücün olduğu her yerde bir karşıt direnişin olacağı kesindir. Direniş erleri, egemen düzenin ve küresel güçlerin karşısına tevhid mücadelesini haykıran bir direnişle çıkmışlardır. Şiddete başvuran tiranlar hafızalardan silinmiş, egemenlikleri yerle bir olmuş ancak ahlâki bir direniş sergileyen mücahidler gök kubbede hoş bir sedâ bırakarak emellerine ulaşmış ve mücadeleleri nesilden nesle aktararak hafızalarda varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Çünkü onlar “...felaket, zorluk ve sıkıntı anlarında sabredenlerdir: İşte onlardır sadakatlerini gösterenler ve işte onlardır Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar.”⁵³⁴

Filistinli Müslümanlar, insanlıktan hiçbir şekilde nasibini almamış gözü dönmüş düşmanları tarafından üzerlerine yağın bombalar karşısında; mukavemet, fedakârlık ve sabrın en güzel örneklerini sergilemişlerdir. Yaşanılan acı tasavvurların ötesindedir. Hamile kadınların çocuklarını doğuracak güvenli bir yer bulamadığı, şehit düşen insanların parçalanmış cesetlerini gömmek için bile olsa saldırıların kesilmediği ve cesetlerin aç hayvanların merhametine bırakıldığı bir durumla karşı karşıyayız. Ancak bütün bunlar karşısında bile oradaki Müslümanların teslimiyetlerinden bir şey kaybetmediğini, ağızlarından inançlarına aykırı tek bir kelimenin dahi çıktığına şahit olmuyoruz. Filistin ve Gazze'deki müslümanlar, her saldırı ve kayıptan sonra sadece “Allah bize yeter, O ne güzel bir vekildir...”⁵³⁵ hakikatini haykırmaktadırlar.⁵³⁶ Güven, tevekkül, sabır ve ahiret inancı gibi temel kavramlar yalnızca dini bir öğreti değil, aynı zamanda acı dolu bugünü aşmayı ve içinde kaçınılmaz umut barındıran

⁵³³Bakara, 2/214.

⁵³⁴ Bakara, 2/177.

⁵³⁵ Âl-i İmrân, 3/173.

⁵³⁶Mehmet Akif Ersoy, Tünel Gazze'de Yaşamak (İstanbul: Kapı Yayınları, 2024), 128, 142, 165, 225.

geleceğe tutunmayı sağlayan varoluşsal araçlardır. Çocukluktan itibaren hayatlarına ilmek ilmek işlenen din eğitimi, onlara bu varoluşsal gücü aşılar. Bu iman ve tevekkül

Bu dehşetli işgal altında dahi Kur'an eğitimlerini ve hafızlık derslerini devam ettiren, ellerinden Kur'an'ı hiç düşürmeyen Gazzeli müslümanlar bu duruşlarıyla dünyaya meydan okumaktadırlar. Küresel vicdanı harekete geçirerek ve insanların Kur'an'a yönelmesine rehberlik etmektedirler. Peygamberlerin ve salih insanların direniş kıssaları sadece tarihi hikâyeler değil, aynı zamanda zorluklara iman ve sebatla nasıl göğüs gerileceğini gösteren örnekliklerdir. Musibetlerin mahiyetini ve mükafat vaadini anlatan Kur'an âyetleri, salt dini metinler değil, insanların yaşadıkları sıkıntıları daha yüksek bir bağlamda anlamalarını sağlayan hakikatlerdir.

Gazze şehitlerinin annelerinin, şehit yavrularını tam bir teslimiyetle ve Allah'a imanla karşıladıkları ve "Bizi Aksa ve Filistin için kurban olarak seçen Allah'a hamd olsun" diye tekrarladıkları çok sayıdaki tabloya şahid olmaktayız. Bu teslimiyetin arkasında annelerinin göğüslerinden imanla beslenmiş ve Kur'an ile terbiye edilmiş oldukları çıkmaktadır.⁵³⁷

*“Doğrusu biz Allah’a aیتiz ve muhakkak O’na döneceğiz!” derler.*⁵³⁸ Ayrıca *“Allah, imana erişenlerin durumunu sapasağlam ve dosdoğru bir sözle, hem dünya hayatında ve hem de ahirette sağlamlaştırır; haksızlık yapanları ise, Allah sapıklık içinde bırakır; çünkü Allah dilediğini yapar.”*⁵³⁹ âyetlerinde, Gazze halkının, evlerinin yıkılmasına, sevdiklerinin öldürülmesine, uğradıkları maddi ve manevi kayıplara, kuşatmanın devam etmesine ve yiyecek, tıbbi yardım ve temel ihtiyaç maddelerine erişimlerinin engellenmesine rağmen gösterdikleri sabır ve metanetleri görülmektedir. Öyle ki, onlardan birinin kardeşini teselli ederek: "O, bizden daha merhametli olan Rabbimize gitti." dediğini veya "Sıkıntı yok, her şey yolunda!" veya "Bu ruhun ruhudur!" diyerek kendini teselli ettiğini veya başkalarını da şöyle uyardığını duyarız: "Hepimiz birer şehitlik projesiyiz."⁵⁴⁰ İşte bu, Kur'an ahlakının, derin imanının, sağlam tevekkülün, yüce sabrın ve değerli direnişin ürünüdür.

⁵³⁷ <https://www.omandaily.com/ایمان-أهل-غزة/نا/أفكار-وآراء> (Erişim: 06.05.2025)

⁵³⁸ Bakara, 2/156.

⁵³⁹ İbrahim, 14/27.

⁵⁴⁰ <https://www.aljazeera.net/blogs/2024/1/15/%D8%A2%D9%8A%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%87-%D8%AA%D8%AA%D8%AC%D9%84%D9%89-%D9%81%D9%8A-%D8%BA%D8%B2%D8%A9> (Erişim: 28.04.2025)

3. GAZZE: ÂYET, ŞEHÎD VE ŞÂHÎD OLDU

İçinde bulunduğumuz varlık âleminde iki türlü âyet vardır. Birincisi Tenzilî âyetler, ikincisi ise tekvinî âyetler. Böylece bütün varlıklar her şeyiyle bizler için bir âyet ve ibrettir. Eşya, zaman, mekân ve olaylar... Bugün Gazze’de nice âyetlere tanık olmaktayız. Bugün Gazze bir âyet olarak karşımızda durmaktadır. “*Karşı karşıya gelen iki toplulukta, sizin için bir âyet/ibret vardır. Bunlardan biri Allah yolunda savaşıyordu, diğeri ise kâfir idi...*”⁵⁴¹ İnsanların çoğu bu âyeti gördüğü halde yüz çevirmektedir. Merhamet ve gönül inceliğini yitirmemiş, fitratını kaybetmemiş bazı insanlar için ise Allah’a imana ve doğru yola götüren bir âyet olmuştur Gazze. Hz. Salih’in devesi bir âyet olduğu gibi,⁵⁴² bugün Gazze’nin masum kedisi, yaralıları taşıyan atı ve eşeği de bir âyettir. Azgın insanlar Allah’ın bu âyetlerini hunharca katlediyorlar. Ancak ahiret azabından korkanlar için âyetlerin bir anlam ve değeri olmaktadır. Çünkü onlar ibret ve ders nazarıyla bakmaktadırlar. Çünkü her âyet bir işaret ve göstergedir. Âyeti görmeyen köe gözler ve gönüller, âyetin gösterdiğini nasıl görecekler? Görmeden de nasıl şâhid ve tanık olacaklar?

Âyet ile şâhidlik arasında sıkı bir bağ vardır. Dolayısıyla âyet olan Gazze hem tanık olmakta hem de tanık olunan. Hem şehîd hem de şâhid. Sadece insan şehîd ve şâhid olmaz. Aslında Kur’an’da Rabbimiz kendisinin şehîd/şâhid olduğunu belirtmektedir.⁵⁴³ Yine Hz. Peygamber (a.s.) de şehîd/şâhid olarak tavsif edilmektedir.⁵⁴⁴ Gazze bize, sadece insanın şehîd ve şâhid olmadığını mekânın ve zamanın da olduğunu göstermiştir. Bu da zaman ve mekânın kendisinden değil, içinde olanla ilgilidir. Yeryüzünde imanla mücessem hale gelmiş yer Gazze... Zamanın kendisiyle değiştiği an Gazze... Gazze, zamanın akışında bir bitiş ve ayrılış anı... Gazze, bir başlangıç zamanı... Gazze, dünyaya bir şehîd yani rol model... Gazze, insanlara bir şâhid yani kimin insanlığını koruduğuna, vicdanını bulduğuna tanık... Yapılan işgal ve soykırım, bombalanan okullar ve hastaneler, yıkılan fırınlar ve camiler, öldürülen masum bebekler ve çocuklar ve hatta katledilen hayvanlar karşısında şizoid hastalıklı kayıtsız kalan ölü canlara tanıklık eden Gazze...

⁵⁴¹ Âl-i İmrân, 3/13.

⁵⁴² Hud, 11/64.

⁵⁴³ Bkz. Âl-i İmrân; 3/98, Nisa, 4/33, 79, 166; En’âm, 6/19; Yunus, 29, 46; Ra’d, 13/43; İsrâ, 17/96; Hac, 22/17; Ankebut, 29/52; Ahzâb, 33/55; Sebe, 34/47; Fussilet, 41/53; Fetih, 48/28; Mücadele, 58/6; Buruc, 85/9.

⁵⁴⁴ Bkz. Bakara, 2/143; Nisa, 4/41; hac, 22/78; Ahzâb, 33/45; Fetih, 48/8; Müzzemmil, 73/15.

Rollo May (1909-1994)’ın Şizoid tiplerden bahsettiği yıl, progresif rock grubu King Crimson, Ekim 1969’da bir albüm çıkar mıŐtır. Bu albümde yer alan parçalardan birinin ismi de ilginç bir Şekilde ‘‘Yirmi Birinci Yüzyılın Şizoid Adamı’’dır. Parçanın sözleri sanki bugünü anlatırcasına Şöyle bir cümle geçmektedir: ‘‘Bombalar patlar, çocuklar ölür; gereksinim duymadığı her Şeye sahiptir, yirmi birinci yüzyılın Şizoid adamı!’’ May ve Crimson’un ifade ettiği, kayıtsız ve pasif seyirci ve bu Şizoid tip günümüz insanını tanımlama yolunda az da olsa fikir vermektedir. Şiddet ve soykırımların olmadığı bir dünya için, umursamak ve kayıtsız kalmamak zorunda olduğumuzu unutmamak gerekiyor. Zulmün desteklenip sevildiği, zalimin ise ayakta alkıŐlandığı bir dünyada sanırım hiç kimse, hiçbir yerde güvende olmayacaktır.⁵⁴⁵

Günümüzde Gazze’de yaşanan soykırım hastanelerde, sığınılan çadırlarda ya da okullarda gerçekleşen yüzlerce ölüm haberlerine rağmen durdurulmamıŐ, bu ktlklere sessiz kalmak bu tür eylemlerin sıradan eylemler olarak görülmesine neden olmuştur. İsrail yöneticilerinin Şiddet eylemlerini kutsal metinlerindeki pasajları yorumlayarak gerek elendirmesine karşın kutsal metinlerdeki savaş etiği ve adalet normları sivil halkın korunması amacıyla ne çıkarılmalı ve politik kaygılara dayanan Şiddet engellenmelidir. Nitekim Gazze soykırımı gibi insanlık dışı kötü olaylar karşısında seyirci kalmak, sadece bir suça ortak olmak değil, aynı zamanda insani değerlere ihaneti de ifade etmektedir. Uluslararası toplumun bu tür olaylara karşı etkin bir Şekilde hareket etmesi gerekmektedir.

Bu dünyadaki en büyük kazanç selm bir kalp, Allah’ın hükümleriyle mutmain olan bir gönül ve Allah’ın hikmetine razı olmaktır. ‘‘Yapmanız gereken tek Şey haksızlığa uğramamak, günahla kirlenmemek ve insanlara karşı dürüst davranmaktır.’’ diyen Rim’in dedesi Şeyh Halid Nebhan, bu sözleriyle  lleŐmemiŐ vicdanlar için âyet, bir Őeh d ve Şâhid olmuştur. O sevdiklerini kaybetme, acı, açlık, susuzluk, soğuk ve korku gibi en zor koşulları yaşayan biri olarak, başta canı ve hayatıyla üzerinde söz hakkı olan değerlerini imanına Şahit kılmıştır.

Gazze halkının sabrını ve Allah’a olan inancını dile getiren samimi sözleri, sadece acı bir gerçeğe dair bir yakınma değil, aynı zamanda iman temelinde Şekillenen insan ruhunun gücüne dair canlı bir tanıklıktır. ABD’nin Kaliforniya eyaletinde yaşayan Christopher Meeks, torununun Şehit edilmesinin ardından ‘‘ruhumun ruhu’’ ifadesiyle tanınan Şeyh Halid Nebhan’ın hayatı ve mirasına atıfta bulunarak, Nebhan’ın kendisine iman yoluyla gerçeği gösterdiğini ve onu Allah’a ve İslam’a yönlendirdiğini söyledi. Meeks’in hikayesi, Gazze halkının sarsılmaz

⁵⁴⁵Orhan Gürsu, ‘‘Soykırımcıyı Anlamaya  alıŐmak: İsrail’in Gazze’ye Uyguladığı Soykırım Bağlamında Psikolojik Bir  zmleme Denemesi’’, *Burdur İlahiyat Dergisi* Gazze (Kasım 2024), 21.

inançları sayesinde İslam'a geçen sayısız kişiden sadece bir tanesi.⁵⁴⁶ Böylece Gazze yürekleri fetheden bir âyet, bir şehîd ve şahid olmuştur.

Hatta biz, Aksa Tufanı'nın başlamasıyla şu âyeti tekrar hatırladık. “*Önlerine ve arkalarına setler çektik ve göremesinler diye üzerlerine perdeler geçirdik.*”⁵⁴⁷ İşgalci devletin yerin üstünde ve altında kendisini güçlendirmek için yaptığı bütün maddi hazırlıklara, kameralara, hassas ve algılayıcı cihazlara rağmen ayırım duvarını aşarken, mücahidin tankın gövdesine yapışkan bombayı yerleştirip onu sıfır mesafeden imha etmesiyle ve tankın paletinin altına bir “Şüvâz”⁵⁴⁸ mayını yerleştirerek onu ve içindekileri havaya uçurmasıyla birlikte Allah'ın birçok âyetinin gerçekleştiğini gördük.

Allah'ın kitabını ezberleyerek hâfız olan şehîd Teysir Ebu Taîme'yi gördük. İsrail keşif uçağı onu görüntüleyip 29/12/2023 tarihinde videosunu yayınladı. Sırtına şarapnel parçası isabet ettiği için bir köşeye oturmuş, işaret parmağını kaldırmış gökyüzüne bakıyordu. Sonra ahiret âlemine yönelip şehit olarak Rabbine kavuşmak için secdeye kapandı.

Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Müminler, birbirlerine karşı sevgi, merhamet ve şefkat göstermede tek bir vücut gibidirler. Vücudun bir kısmı hastalandığında, diğer kısmı da ağrı, uykusuzluk ve ateşle karşılaşır.*”⁵⁴⁹ Dünyanın her yerindeki Müslüman halkların kardeşlerine mümkün olan her şekilde destek olmak için aralarında güçlü bir bağ oluştuğunu gördük. Bu durum, sosyal medyada yayılan olaylarda, işgalci devleti destekleyen ürünleri boykot etme yönündeki halk hareketinde ve Gazze'de etkilenenlere ulaşımın zorluğuna ve yolların kapalı olmasına rağmen yapılan yardımlarda açıkça ortaya konmuştur.

4. SONUÇ

Bu çalışma, imanı tarihsel ve kavramsal temelleriyle ele alarak, Filistin'in kalbindeki Gazze'nin nasıl bir iman, direniş, tevekkül ve sabır yurdu haline geldiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Kur'ân ve Hz. Peygamber'in örnekliğinde tarif edilen iman anlayışı, sadece bireysel bir inanç değil, bütün bir hayatı kuşatan eylemli bir duruş olarak resmedilmiştir. Bugün Gazze'de yaşananlar, bu imanın canlı bir temsiline dönüşmüştür.

⁵⁴⁶ <https://iqna.ir/tr/news/3486535/filistinli-dedenin-ruhumun-ruhu-ifadesini-duyan-bir-amerikal%C4%B1-%C4%B0slam-dini-ile-m%C3%BC%C5%9Ferref-oldu> (Erişim: 28.04.2025)

⁵⁴⁷ Yasin, 36/9.

⁵⁴⁸ Bkz. Rahmân, 55/35.

⁵⁴⁹ Müslim, Birr, 66; Buhârî, Edeb, 27.

H . Peygamber’in ‘‘İman Yemenlidir’’ hadisine dayanarak geliştirilen ‘‘İman Gazzelidir’’ ifadesi, herhangi bir etnik ya da coğrafi aidiyeti değil; m’mince bir duruşu, sarsılmaz bir teslimiyeti ve eylemle ispatlanan bir imanı temsil etmektedir. Gazze halkı, en ağır şartlarda dahi sabır, tevekkül ve mücadeleyle bu imanın hakkını vermekte; zulm karşısında sessiz kalmayarak şehitlik ve şahidlik misyonunu ifa etmektedir.

Gazze bugün, sadece bir coğrafya değil; Allah’a imanın, insanlığa şahidliğin, şehitliğin ve vakur direnişin sembolüdür. Gazze’de yaşananlar sadece politik bir çatışma olarak değil, ontolojik bir iman mücadelesi olarak değerlendirmektediriz. Modern dünyanın ink r, zulüm ve kayıtsızlık çıkmazına karşı bir iman feryadı olmaktadır Gazze.

Gazzeli mü’minlerin duruşu, çağımızın şizoid insanına bir  yet, bir uyarı ve bir davet niteliğindedir: İman h l  yaşıyor, Gazze’de. Ve iman, kendini en çok yokluğın, zulmün ve ölümün ortasında belli ediyor. Bu sebeple bugün, iman Gazzelidir; Gazze ise bir çağrı, bir delil ve bir direniş modelidir.

‘‘Par ala onları (düşmanları), ey zgrlerin Gazze’si ve reddet utanç içinde yaşamayı! (Ve ey Gazze!) kaldır cihad bayrağını ve de ki ‘‘Azmim arttı ve sabrım tükendi’’. Komşum izzet sahibiyken ben yıkımı umursamayan ve korkmayan Gazze’yim.’’⁵⁵⁰

‘‘Bir grup genç, Allah’ın izzetiyle ve K r’an’ın rehberliğinde zafere öncülük etmekte. Silahları nurdur. Onları taşıyan iman, sulayan ise iyilerin kanıdır.’’⁵⁵¹

K k canlarınızı telef etse de

Düşman

Ve mahzun bakışlarınız yere

Binlerce yıldız ekse de

Su yerine kan aksa da

 eşmelerinizden

Siz yine benim

Kalbimde

Saklısınız

 ocuklar⁵⁵²

⁵⁵⁰Ak ay, ‘‘Aks  şairi Ysuf el-‘Azm’’, 1516-1517.

⁵⁵¹Ak ay, ‘‘Aks  şairi Ysuf el-‘Azm’’, 1518.

⁵⁵²Ali Emre, *şiirimizde Ortadoğu* (İstanbul: Temmuz Kitap, 2016), 94.

KAYNAKÇA

Akçay, Halil. “Aksâ Şairi Yûsuf el-‘Azîm: İşgal, Zulüm ve Aşkın Şiire İz Düşümü”. *Diyanet İlmi Dergi* 60/4 (Aralık 2024), 1495-1524. <https://doi.org/10.61304/did.1521370>

Alptekin, Zeynel Abidin. *Kur'an'da İman Kavramının Semantik Analizi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 2009.

Bozbuğa, Hande Nur. “Kötülüğün Sıradanlaşması: Gazze Soykırım Örneği”. *Diyanet İlmi Dergi* 61/1 (21 Mart 2025), 275-296. <https://doi.org/10.61304/did.1578346>

Demirci, Kadir. “‘İman Da Hikmet De Yemendedir’ Hadisine Dair Bir İnceleme”. *Dinî Araştırmalar* 14/38 (Haziran 2011), 95-122.

Ece, Abdurrahman. “Yemen ve Halkını Metheden Rivâyetlerin Tespit ve Tahlili = Determinations and Analysis of Narratives Praising Yemen and Its People”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)* 52 (02 Aralık 2019), 89-111. <https://doi.org/10.29288/ilted.582259>

Emre, Ali. *Şiirimizde Ortadoğu*. İstanbul: Temmuz Kitap, 2016.

Ersoy, Mehmed Âkif. *Safahat*. ed. Mehmet Ertuğrul Düzdağ. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 9. baskı., 2013.

Ersoy, Mehmet Akif. *Tünel Gazze’de Yaşamak*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2024.

Görmez, Mehmet. “Hz. Peygamberin İman Tasavvuru ve Tanımı”. *Diyanet Aylık Dergi* 185 (Mayıs 2006), 27-29.

Gürsu, Orhan. “Soykırımcıyı Anlamaya Çalışmak: İsrail’in Gazze’ye Uyguladığı Soykırım Bağlamında Psikolojik Bir Çözümleme Denemesi”. *Burdur İlahiyat Dergisi* Gazze (Kasım 2024), 1-25. <https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1575680>

Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir. çev. Esed Muhammed vd. İşaret Yayınları, 5. Baskı., 2002.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi' u's-Sahîh*. Riyad: Beytü'l-Efkârü'd-Devliyye, 1997.

Özsoy, Seyhan. “Mazlum Bir Halkın Direnişinin Edebiyata Yansımaları (Filistin Özelinde) ve Muîn Tevfik Bseiso’nin el- Medînetu’l-Muhâsara adlı Şiirinin Tahlili”. *Diyanet İlmi Dergi* 61/1 (21 Mart 2025), 391-416. <https://doi.org/10.61304/did.1541102>

Raĝıb el-İsfahani, Eb’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal. *Müfredâtu Elfâzi’l-Kur’ân*. ed. Safvan Adnan Davudi. Dımeşk: Dârü’l-Kalem, 2009.

Sinanoĝlu, Mustafa. ‘‘İman’’. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/212-214. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Tütün, Sevgi. ‘‘Kur’an’da Bazı İman Konularının Ele Alınışı / The Handling of Issues Some Faith in The Quran’’. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (15 Aralık 2015). <https://doi.org/10.18505/cuifd.47183>

Rabia DEMİR
Mustafa SÖZEN

• *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*
• *Bilhikem 2. Kademe*

ÜÇ SEMAVİ DİN PERSPEKTİFİNDEN KUDÜS'ÜN TARİHİ VE DİNİ ÖNEMİ

ÜÇ SEMAVİ DİN PERSPEKTİFİNDEN KUDÜS'ÜN TARİHİ VE DİNİ ÖNEMİ

Rabia DEMİR

Mustafa SÖZEN

Özet

Kur'an-ı Kerimde geçtiği şekilde çevresi mübarek kılınmış olan Kudüs, üç semavi din tarafından kutsal kabul edilen bir şehirdir. Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar için dostluk, kurtuluş ve barış yurdu olarak adlandırılan Kudüs, her zaman ülkelerin ve ideolojilerin gündeminde yer alan bir konu olmuş aynı zamanda tartışmaların ana merkezi haline gelmiştir. Bugüne kadar gündemini kaybetmeyen bu konuyu dinler açısından ele almaya çalışıldı. Bu çalışmanın amacı, semavi dinler nezdinde Kudüs'ün tarihi ve dini önemini yeniden vurgulamak; bu önemin temellerini ortaya koyarak kamuoyunun güvenilir bilgiye erişmesine katkıda bulunmaktır. Araştırmamızda Kudüs'ün Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'daki konumu ana kaynaklar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yahudilik, Hristiyanlık, Müslümanlık, Kudüs, Üç Semavi Din.

Abstract

Jerusalem, whose surroundings are blessed as mentioned in the Quran, is a city considered sacred by the three heavenly religions. Jerusalem, which is called the land of friendship, salvation and peace for Jews, Christians and Muslims, has always been a topic on the agenda of countries and ideologies and has also become the main center of discussions. We have tried to address this issue, which has not lost its agenda to this day, from the perspective of religions. The aim of this study is to re-emphasize the historical and religious importance of Jerusalem in the eyes of heavenly religions; to contribute to the public's access to reliable information by revealing the foundations of this importance. In our research, the position of Jerusalem in Judaism, Christianity and Islam was evaluated within the framework of primary sources.

Keywords: Judaism, Christianity, Islam, Jerusalem, Israelites, Three heavenly religions.

GİRİŞ

Kudüs, Lut Gölü'nün bulunduğu çukur alanın batısında ve bu alandan fay diklikleriyle ayrılmış olan Yahudi'ye Platosunun dalgalı yüzeyi üzerinde kurulmuştur. Lut Gölüne 24, Akdeniz kıyılarına kuş uçuşu mesafe olarak 52 km. uzaklıkta bulunan şehrin deniz seviyesinden yüksekliği de Mescid-i Aksa'dan (Harem-i Şerif) 747 metredir.⁵⁵³

Yahudi kutsal kitabı Tekvine⁵⁵⁴ göre Tanrı, İbrahim'e⁵⁵⁵ eşi Sara'yı da yanına alarak yola çıkmasını vahyetmiştir. İbrahim, Kenan diyarına geldiğinde, ilahi vahiy; bu toprakları kendisine ve zürriyetine vereceğini bildirmiştir. İbrahim bu vahiy sonrası Tanrıya bir kurban sunmuştur.⁵⁵⁶ İlahi inançta Tanrı, bir şahsı, bir milleti veya topluluğu seçer. Ama bu görev ve sorumluluklar yerine getirilmediği takdirde ya da emre itaatsizlik söz konusu olduğunda Tanrı, o nimeti ellerinden alır. Bunun örnekleri Kitabı Mukaddes'te⁵⁵⁷ ve Kur'an'da mevcuttur. Bir topluluk ahlaki ve itikadi olarak bozulmaya başladığında; Tanrı, bu bozulmaya karşın zalimleri üzerlerine gönderir.⁵⁵⁸ İbrahim, İshak ve Yakup vefat ettiklerinde, Kudüs'e gömülmüşlerdir. Dolayısıyla Yahudiler, Kudüs'ün atalar toprağı olduğu inancını mekânsal açıdan temellendirmek için İbrahim ve çocuklarının bu topraklarda meftun olmasını kullanmışlardır.⁵⁵⁹

İsrailoğulları, Yakup dönemine kadar bu topraklarda kalmıştır. Yakup'tan sonra, Mısır ve çile dönemi başlamıştır. Dini anlatılara göre Mısır dönemine geçiş, Yusuf'un kuyuya atılması olayı ile başlamaktadır. Yakup'un 12 çocuğı dünyaya gelmiştir. Babasının ilgi odağı olan Yusuf, diğer kardeşleri tarafından kıskanılmaktadır. Bu kıskançlık sonucu kurdukları bir plan ile Yusuf'u kuyuya atıp babalarına kanlı gömleği götürerek kardeşlerine öldü süsü vermişlerdir. Hz. Yusuf, kardeşlerinin kıskançlığı sonucu kuyuya bırakılmış, buradan geçen bir kervan tarafından bulunarak Mısır'a götürülmüş ve köle pazarında satılmıştır. Zamanla gösterdiği becerileri sayesinde Mısır yönetiminde önemli bir konuma yükselmiştir. Yusuf, yıllardır ayrı kaldığı kardeşlerini ve babası Yakub'u Mısır'a getirtir. Artık İsrailoğulları için Mısır dönemi başlamıştır. Yusuf Peygamber sonrası Yahudiler, Mısır'da ikamet etmeye başlamış ve uzun

⁵⁵³ Ömer Faruk Harman, "Kudüs" *İslam Ansiklopedisi* TDV yayınları, XXVI, Ankara 2002, 323.

⁵⁵⁴ Yahudiler'in kutsal kitabı olan ve Eski Ahit ve Tanah'ın beş kitabını oluşturan Tevrat'ın ilk kitabı.

⁵⁵⁵ İbrahim, Yahudilerin tarihi onunla başlar. Yahudilerin de atasıdır.

⁵⁵⁶ Ömer Faruk Özbay, *Dış Politikada Karar Alma Sürecinde İnanç Etkisi: Kudüs Örneği* (Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimle Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019), 7.

⁵⁵⁷ Hristiyanların dini alanda otorite kabul ettiği Yahudilerin kutsal kitabını da kapsayan kitaplar (Ömer Faruk Özbay, *Dış Politikada Karar Alma Sürecinde İnanç Etkisi: Kudüs Örneği* (Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimle Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019) 7.

⁵⁵⁸ Yeremya, 7/1-15; İşaya, 40/1-2

⁵⁵⁹ Özbay, *Dış Politikada Karar Alma Sürecinde İnanç Etkisi: Kudüs Örneği*, 8.

yıllar burada yaşamışlardır. Hz.Yusuf döneminden sonra İsrailoğulları başlarına geçen Firavunlar ve Mısır halkı tarafından büyük bir baskı altında kalmışlardır. Onları bu durumdan kurtarmak için Hz. Musa, Peygamber olarak gönderilmiştir. Mısır’dan kurtulmalarından sonra kırk yıl çölde yaşamışlar, Yuşa peygamber aracılığıyla Kenan iline girebilmişlerdir. Hz. Davud ve Süleyman devirlerinde de İsrailoğulları Krallık statüsüne ulaşmıştır.

Hz. İsa’nın, çarmıha gerilmesi Hristiyanlar açısından bu toprakları önemli kılan bir hadise özelliği taşımaktadır. Bu olayı gören şahitler, çarmıha gerilen kişinin İsa değil de İsa’ya benzer birinin olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu iddialarına göre Yahudiler Hz. İsa’nın mezarını açtılar. Hz. İsa olmadığını anlayınca mezarda bulunan cesedi yaktılar. Mezarı boş gören Havariler arasında: ‘‘İsa armıhta öldü; sonra dirilip göğe alındı’’ inancı doğar. Bu olaylardan sonra Havariler, uğradıkları baskıdan dolayı Kudüs’ten ayrılarak İsa’nın mesajını yayma görevini üstlenmişlerdir. Pavlus Kudüs’te yaşayan bir Yahudi’dir. Yahudiler, Kudüs’ten ayrılıp dünyaya İsa’nın mesajını yaymaya alışan Havarileri takip etmektedirler. Pavlus da Havarileri takip etmek için yola çıkmış ve şam’a geldiğinde duyduğu ses zerine İsa’ya iman etmiştir. Bu olay Hristiyanlık için bir dönüm noktası olmuştur.⁵⁶⁰ Pavlus, Roma topraklarında İsa’nın mesajlarını yaymaya başlamış ve Kudüs merkezli din anlayışından uzaklaşmıştır. Gelişen bu yeni din anlayışına göre Kudüs, merkez ve sembol olarak önem taşımakta; kıyamet gerçekleştiğinde Kudüs’te kurulacak olan Tanrısal Krallık ise esas olan unsurdur.⁵⁶¹ Hristiyanlara göre Kudüs, Tanrı’nın kutsal kitabı olarak kabul edilirken, İsa bu kutsallığın ruhunu temsil etmektedir. İsa’nın doğduğu Beytullahim, göğe yükseldiği Zeytin Dağı ve Kıyamet Kilisesi, Hristiyanların hac ziyaretlerinde ziyaret ettikleri kutsal yerler arasında yer almaktadır.⁵⁶²

Müslümanlara göre Kudüs’n önemli oluşu ise İsrâ ve Miraç olaylarının bu coğrafyada gerçekleşmesi, Asr-ı Saadet’tebelli bir dnemkble olarak tercih edilmesi ve Yahudilere gönderilen peygamberlerin aynı zamanda İslâm’ın da peygamberleri sayılması olarak sıralayabiliriz. Hz. Ömer döneminde Kudüs fethedildi (638). Haçlılar 11.yüzyılda Kudüs zerine seferler düzenlemiş ve bu toprakları işgal etmişlerdir. 1187 yılında Hıttın zaferinden sonra Selahaddin Eyyubi tarafından Kudüs tekrardan Müslümanların egemenliği altına girmiştir. 16. yüzyılda Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Memlkllerin şehri koruyamayacağını düşünerek Kudüs’, Mekke’yi ve Medine’yi Osmanlıların himayesi altına almıştır. Osmanlı döneminde de halkın özgürce yaşamasına izin verilmiştir. 1917 yılında ki

⁵⁶⁰zbay, *Dış Politikada Karar Alma Sürecinde İnanç Etkisi: Kudüs rneği*, 15.

⁵⁶¹zbay, *Dış Politikada Karar Alma Sürecinde İnanç Etkisi: Kudüs rneği*, 15.

⁵⁶²zbay, *Dış Politikada Karar Alma Sürecinde İnanç Etkisi: Kudüs rneği*, 15-16.

Balfour Deklarasyonuna kadar ki sürece kadar 400 yıl boyunca huzur, refah ve özgürlük içinde yaşamışlardır.

Yahudilik ve Yahudiler Açısından: Kudüs

Kudüs, ırksal bir gruba değil, kutsallığından dolayı yaratıcıya karşı taşınan sorumluluk bilincine aidiyet atfedilen bir mekândır. İnsanlara binlerce yıldır ev sahipliği yapan Kudüs üç semavi din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam için kutsal bir mekan olma özelliği taşımaktadır. Hz. İbrahim dönemi, Yahudilik için bir inanç doğuşu zamanıdır. Henüz ritüeller, kurallar (Tora kanunları) tam anlamıyla oluşmamış olsa da iman temelli bir bağlılık vardır. Yahudilerin tarihi Hz. İbrahim (a.s.)'le başlar. Hz. İbrahim yaşadığı topraklarda zulme uğramış ve tebliğ vazifesinden ötürü kendisini kabul etmemişlerdir. Büyük bir ateş yakılarak ateşe atılmışlardır. Allah'ın Peygamberi olan Hz. İbrahim'i ateş yakmamış ve mucizevi olarak kurtulmuştur. İsrailoğulları'nın bir zaman seçilmiş millet olduğu, fakat yaydıkları kaos ve emre itaatsizlikler nedeni ile bu özelliğin, Tanrı tarafından ellerinden alınmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, önceki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Kudüs'ün sadece Yahudilere ait olmadığına dair bulunan argümanlar deliller sunmaktadır. Bu durumdan sonra Hz. İbrahim, Yahudilerin yapmış olduğu zulmün neticesinde hicret etmek zorunda kalmıştır. Tevrat'ta şöyle bahsedilmiştir: *“Ülkeni, akrabalarını, babanı ve evini bırakıp sana göstereceğim ülkeye git.”*⁵⁶³ Kur'an-ı Kerim'de de: *“Biz onu ve yeğeni Lut'u alemler için bereketli kıldığımız yere ulaştırdık.”*⁵⁶⁴ olarak buyurulmuştur. Yahudiler Kenan topraklarının kendilerine Tanrı tarafından vadedilmiş olduğu düşüncesine Tevrat'tan hareketle ulaşmışlardır. *“Lut Avram'dan ayrıldıktan sonra, Rab Avram'a, “Bulunduğun yerden kuzeye, güneye, doğuya, batıya dikkatle bak dedi. Gördüğün bütün toprakları sonsuza dek sana ve soyuna vereceğim” ve “İbrahim'e İshak'a verdiğim toprakları sana verecek, senden sonra da soyuna bağışlayacağım”*⁵⁶⁵. İbrahim'den sonra İshak'a da bu vaat yenilenir. Hem İbrahim ve İshak hem de Yakup ve Musa'ya yapılan bu vaatlerin hiçbirisinde Kudüs açık bir şekilde yer almamıştır. İsrailoğullarından hiçbirisi yaşarken Kudüs'ün bir parçasını oluşturduğu Kenan diyarına giremezler.⁵⁶⁶ İbrahim dönemi Yahudi ataları, çevrelerindeki putperest toplumlara karşı

⁵⁶³Yaratılış 12:1

⁵⁶⁴Enbiya Suresi 21:71

⁵⁶⁵Canan Seyfeli, *Hasidik Yahudilikte Vaat Edilmiş Toprakları Fikri: İsrail Karşıtlığı*, Dicle Üniversitesi, Dinler Tarihi, Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi, (2) 2020, 252-253.

⁵⁶⁶Fuat Aydın, *Yahudiler/Yahudilik Açısından Kudüs*, Sakarya Üniversitesi, Eskiye Araştırma Dergisi, (37) 2018, 112.

alternatif bir kimlik geliştirmiştir. Hz. Lut Peygamber de kavminin yaptığı nankrlkleri ve kötülükleri neticesinde kendisi de helak olan kavmini terk ederek hicret etmek mecburiyetinde kalarak Kenan diyarına günümüzdeki Filistin topraklarına hicret etmiştir.

Hz. İbrahim eşi Hacer’den İsmail (a.s) diğer eşi Sare’den de İşhak (a.s) müjdelenmiştir. Hz. Hacer ve Hz. İsmail Allah’ın emri ile bugünkü Mekke topraklarına gelmiştirler. Hz. İşhak ve Hz. Yakup Kudüs’te yaşamışlardır. Hz. Yakup’un diğer ismi de ‘‘İsrail’’ olarak geçer. Hz. Yakup’un 12 oğlu ile beraber İsrailoğulları’nın atası olarak kabul edilir. İsrailoğulları Mısır’daki ile dönemine kadar bu topraklarda kalmışlardır. Hz. Yakup’tan sonra ile dönemi başlamıştır. Hz. Yakup’un 12 çocuğu dünyaya gelmiştir. Bu ocuklardan Hz. Yusuf’u diğer kardeşleri babalarından kıskanmaktadırlar bu kıskançlık sonucu kurdukları bir plan ile Yusuf’u kuyuya atarak babalarına öldü ss vermişlerdir. Hz. Yusuf, kuyuya bırakılmış, buradan geçen bir kervan tarafından bulunarak Mısır’a götürülmüş ve kle pazarında satılmıştır. Zamanla gösterdiği becerileri sayesinde Mısır yönetiminde önemli bir konuma yükselmiştir. Yusuf yıllardır ayrı kaldığı kardeşlerini ve babasını Mısır’a getirir. Artık İsrailoğulları için Mısır dönemi başlamıştır. Yahudiler Hz. Yusuf’tan sonra Mısır’a yerleşmişler ve uzun yıllar burada yaşamışlardır. ‘‘Kur’an-ı Kerim’de bu kıssa bir sure olarak ‘Kıssaların en güzeli’ diye geçmektedir.’’

İsrailoğulları Mısır’da belli bir süre yaşamıştır ve bir süre sonra da Firavun II.Ramses döneminde (M XIII. yüzyıl) baskı görmüş ve zulme maruz kalmışlardır. Kendilerini gelip kurtaracak bir peygamber bekliyorlardı. Bu peygamber, doğduğu dönemde bir sürü erkek ocuk ve bebek öldüren Firavunun sarayında büyüyen Hz. Musa (As.)’dar. İsrailoğulları’nı kurtarmak için Allah Hz. Musa’yı seçmiş ve İsrailoğulları Mısır’dan Hz. Musa sayesinde ıkabilmişler. Hz. Musa’nın önderliğinde Mısır’dan çıkan İsrailoğulları, Kızıldeniz’in mucizevi şekilde yarılmasıyla kurtulmuş, ancak çölde geçen süre boyunca ilahi emirlere karşı zaman zaman itaatsizlik göstermişlerdir. İsrailoğulları için artık Mısır dönemi bitmiş l hayatı başlamıştır. Sina lne giden İsrailoğulları’na türlü türlü nimetler verilmiş ancak kendilerine verilen her nimete nankörlük ile karşılık vermişlerdir. Bir süre sonra Allah’ın emriyle günümüzdeki Kudüs şehrine yerleşmeleri için savaşmaları istenmiştir. ‘‘Hani şu memlekete gidin orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin şehrin kapısından eğilerek tevazu ile girin ve ‘hutta!’ deyin. Biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanlara ise daha da fazlasını vereceğiz demiştik.’’.⁵⁶⁷Ayette bahsedilen şehir Kudüs veya Eriha olduğu söylenmiştir. Bu İsrailoğulları için bir emirdi ancak yine onların faydasını olacak bir emirdi. Ne yazık ki

⁵⁶⁷Bakara-58

İsrailoğulları kazanılacağı kesin olan bu savaşı reddetmiş ve Hz. Musa'ya şöyle bir cevap vermiştir: *"Dediler ki Ey Musa! Onlar orada bulundukça biz oraya asla girmeyeceğiz. Sen ve Rabbin gidin onlarla savaşın. Biz burada oturacağız".*⁵⁶⁸ Orada bulunan halktan korktukları için savaşmaktan kaçmışlardır. Verdikleri bu cevap sonucunda Allah onların bu topraklara kırk yıl girmelerini haram kılmıştır. Bu ceza İsrailoğulları'nın korkaklığından ve itaatsizliğinden dolayı verildi. Yahudilere göre kendilerine ceza verilmiş olabilir lakin Tanrının vermiş olduğu ahit ebediyen sürecektir. Musa'dan sonra kendisine en yakın yardımcılarında olan Yuşa Kudüs'ün fethedilmesi ile görevlendirilmiş ve İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilmiştir. Tevrat'ta konu ile ilgili geçen ifade de: *"Rab, kulu Musa'nın ölümünden sonra onun yardımcısı Nun oğlu Yeşu'ya şöyle seslendi: Kulum Musa öldü. Şimdi kalk, bütün bu halkla birlikte Şeria Irmağı'nı geç. Size, İsrail halkına vereceğim ülkeye girin. Musa'ya söylediğim gibi ayak basacağınız her yeri size veriyorum. Sınırlarınız, çölden Lübnan'a, büyük Fırat Irmağı'ndan bütün Hitit ülkesi de içinde olmak üzere batıdaki Akdeniz'e kadar uzanacak. Yaşamın boyunca hiç kimse sana karşı koyamayacak; nasıl Musa ile birlikte olduysam, seninle de birlikte olacağım. Seni asla terk etmeyeceğim, seni asla bırakmayacağım. Güçlü ve yürekli ol. Çünkü bu halkı, atalarına vereceğime ant içtiğim ülkeyi miras almaya sen götüreceksin."*⁵⁶⁹

Yuşa'dan sonra İsrailoğulları için Hakimler dönemi başlamıştır. Ancak bir süre geçtikten sonra Yahudi şeriatında ciddi bozulmalar yaşanmıştır. Tanrı bozulmalar karşısında itikatları yeniden düzenlemek için Samuelli elçi olarak gönderir. *Musa'dan sonra İsrailoğulları'nın ileri gelenlerini görmedin mi (ne yaptılar)? Hani, peygamberlerinden birine "Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım" demişlerdi. O, "Ya üzerinize savaş farz kılındığı hâlde, savaşmayacak olursanız?" demişti. Onlar, "Yurdumuzdan çıkarılmış, çocuklarımızdan uzaklaştırılmış olduğumuz hâlde Allah yolunda niye savaşmayalım" diye cevap vermişlerdi. Ama onlara savaş farz kılınca içlerinden pek azı hariç, yüz çevirdiler. Allah, zalimleri hakıyla bilendir."*⁵⁷⁰

Kuran'da İsrailoğullarının Samuel'den böyle bir istekleri bu şekilde bahsediliyorken **Ahd-i Atikte**: *"Ona; Bak, sen yaşlandın dediler, Oğulların da senin yolunda yürümüyor. Şimdi, öbür uluslarda olduğu gibi, bizi yönetecek bir kral ata. Ne var ki bizi yönetecek bir krala ata demeleri Samuel'in hoşuna gitmedi. Samuel Rabbe yakardı. RAB, Samuel'e şu karşılığı verdi: Halkın sana bütün söylediklerini dinle! Çünkü reddettikleri sen değilsin; kralları olarak beni reddettiler. Onları Mısır'dan çıkardığım günden bu yana bütün yaptıklarının aynısını sana da*

⁵⁶⁸Maide-24

⁵⁶⁹Özbay, *Dış Politikada Karar Alma Sürecinde İnanç Etkisi: Kudüs Örneği*, 11-12

⁵⁷⁰Bakara, 2/246

yapıyorlar: Beni bırakıp başka ilahlara kulluk ettiler. Şimdi onları dinle. Ancak onları açıkça uyar ve kendilerine krallık yapacak kişinin nasıl yöneteceğini söyle” İfadeleri yer almaktadır.
571

Tanrı önderliğinde İsrailoğulları savaşa başlamıştır. Kutsal topraklara tamamen sahip olmak adına Talut Kenanlılarla savaşı. Aralarında daha sonra kral ve peygamber olacak Davut da yer almaktadır. Davud savaşta Kenanlıların başında bulunan Calut'u öldürerek İsrailoğulları'nın hem kralı hem de Tanrı tarafından gönderilen elçisi olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de bu Hadise şu şekilde bizlere aktarılır: “*Derken, Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Davud, Câlût'u öldürdü. Allah, ona (Davud'a) hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediğini öğretti. Eğer Allah'ın; insanların bir kısmıyla diğerlerini savması olmasaydı, yeryüzü bozulurdu. Ancak Allah, bütün âlemlere karşı lütuf sahibidir.*” 572

Kudüs'te inşa edilmesi planlanan kutsal mabet, Hz. Davud'un ömrü vefa etmediği için, oğlu Hz. Süleyman tarafından tamamlanmıştır. Babası gibi peygamber olan Hz. Süleyman bu tapınağın inşasını başlamıştır. Tapınak inşası ile ilgili emir Kitabı Mukaddes'te şu ifadelerle anlatılmıştır: “*Rab, babam Davut'a, 'Tahtına oturtacağım oğlun benim adıma bir tapınak yapacak' diye söz verdi. Ben de Tanrım adına bir tapınak yapmaya karar verdim*” 573 O kutsal mekan, kurbanların sunulduğu duaların ve ibadetlerin edildiği ilahi tecellilerin yaşandığı bir mekan olma özelliğine sahiptir. Günümüzde bir tek duvarı ayakta kalmış ve Yahudiler de Ağlama Duvarı Müslümanlar için de Burak Duvarı olarak isimlendirilmiştir. Hz. Süleyman'dan sonra gerek siyasi gerek ekonomik gerekse de dini anlamda zayıflayan Kudüs, ikiye bölünmüş ve düşman işgaline hazır bir zemin oluşturmuştur. Babil Kralı II. Nebukadnezzar'ın Kudüs'e yürüyerek şehri kuşatması üzerine korkunç bir açlık baş göstermiş, nihayet şehir düşmüş, mabet, saray ve genel olarak Kudüs ateşe verilmiş duvarlar yıkılmış ve halkın bir kısmı sürgün edilmiştir. Bundan sonra Kudüs 50 yıl boyunca harabe halinde kalmıştır. 574 Yahudi halkı bu zulüm neticesinde sürgün edilmiş olmalarına rağmen yeniden bu topraklara gelecekleri inancını içlerinde taşımışlardır. Zamanla Babil İmparatorluğu'nun zayıflaması ile Kudüs Persler tarafından ele alınmış ve 200 yıl sürecek bir Pers hakimiyeti olmuştur. Pers kralının Yahudilerin Kudüs'e dönmelerine izin vermesinin üzerine İsrailoğulları yeniden bu topraklara gelerek Ezra (Üzeyir) önderliğinde şehre yeniden dini kimliğini kazandırmıştır. Bu dönemden sonra Makedon İmparatoru Büyük İskender şehri Perslerden almış ve tarihte eşine çok rastlanacak büyük bir katliam yapmıştır.

⁵⁷¹Özbay, *Dış Politikada Karar Alma Sürecinde İnanç Etkisi: Kudüs Örneği*, 12.

⁵⁷²Bakara 2/251

⁵⁷³Özbay, *Dış Politikada Karar Alma Sürecinde İnanç Etkisi: Kudüs Örneği*, 12.

⁵⁷⁴Ömer Faruk Harman, “Kudüs” *İslam Ansiklopedisi*, TDV yayınları, XXVI, Ankara 2002, 325.

Bu Kudüs için büyük bir felaketti. Mabetleri yıkılmış, kutsal metinleri yakılmış ve İsrailoğulları yeniden sürgüne gönderilmişti.

Hristiyanlar ve Hristiyanlık Açısından: Kudüs

Hristiyanlık inancına göre Kudüs'ün önemli oluşu birçok sebebe bağlanabilir. Hz. İsa bu şehirde doğmamasına rağmen burada yaşaması, peygamber olarak gönderilmesi ve burada çarmıha gerilmesi Hristiyanlık açısından büyük önem arz etmektedir. Kudüs topraklarına gömülmesi da Hristiyanların Kudüs'ü kutsal bir mekan olarak benimsemelerine neden olmuştur. Mucizevi bir şekilde dünyaya gelen Hz. İsa Yahudilerin uzun zamandır bekledikleri Mesih'ti. Ancak Yahudiler Hz. İsa'yı Mesih olarak görmüyorlardı çünkü Yahudiler Mesih'in Davut neslinden geleceğine inanıyorlardı. Hem bu sebeple hem de getirmiş olduğu öğretiler kendi öğretilerine çok ters olduğu için Mesih olan İsa'yı kabul etmemekle kalmamış düşman kesilmişlerdir.

İsa'nın çarmıha gerilmesi öncesinde neler yaşandığı ile ilgili ilk bilgiler yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Markos İncili 11-15 arası bölümlerde ve Markos' a paralel olarak onu kaynak olarak kullanan Matta, Luka, Yuhanna ve Apoktif Petrus İncilinde yer almaktadır.⁵⁷⁵

Markos 11, İsa'nın Yeruslaim'e girişi ile başlar ve Markos 15, İsa'nın ölümü ile sonlanır. Bu bölümleri detaylıca incelediğimizde Hz. İsa'nın çarmıha gerilme sebebini öğrenebiliriz. İsa, Yahudilerin kralı olmakla ve Sezar'a karşı ihanet ile suçlanır.⁵⁷⁶ Bu suçlama Yahudiler tarafından ortaya atılmış ve o dönemin kralı tarafından cezalandırılması emredilmiştir.

Çarmıha gerilmeden önceki akşam son akşam yemeğini yer ve: *"Size doğrusunu söyleyeyim "dedi "Sizden biri benimle yemek yiyen biri bana ihanet edecek."*⁵⁷⁷

Yemekten sonra Yehuda Hz. İsa'nın bahsettiği ihanet eden kişi olur ve İsa'yı cellatlarının ellerine kendisi verir. İsa'yı kimin öldürdüğü tartışması o zamanda ortaya çıkmış ve habire bir grup başka bir grubu suçlamıştır. İsa'nın döneminde Kudüs bölgesi Roma İmparatorluğunun idaresi altında idi. Ancak şehrin asayiş ve güvenliğinden işgal güçlerinin kukla hükümeti durumunda olan Yahudi Başkahini ve ona bağlı olan Yüksek Kurul sorumluydu.⁵⁷⁸ Buna göre İsa'yı yalnız Yahudiler öldürdü gibi bir ifade doğru değildir. İsa'ya benzeyen birinin çarmıha gerildiğini gören mümin kadınlar Havarilere haber vermiş, Yahudiler ise mezarı açarak İsa

⁵⁷⁵Mahmut Aydın, *İsa'ya Ne Oldu?* On Dokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilimi, (1) Sayı 2 Haziran 2024, 49.

⁵⁷⁶Aydın, *İsa'ya Ne Oldu?*, 53

⁵⁷⁷Markos 14 – Fısıh Yemeği Bölümü

⁵⁷⁸Aydın, *İsa'ya Ne Oldu?*, 66

olmadığını anlayıp cesedi yakmıştır. Mezarı boş bulan Havariler, ‘‘İsa çarmıhta öldü, gömüldü, dirildi ve göge yükseldi’’ inancını benimsemişlerdir. Kudüs’teki baskılar zerine Havariler şehri terk etmiş, Pavlus’un Şam’daki dönüşümüyle Hristiyanlık Kudüs merkezli yapısından evrensel bir tebliğ hareketine dnşmştr.⁵⁷⁹

İslamiyet ve Müslümanlar Açısından: Kudüs

Kur’an-ı Kerim’de İsra suresinde Mescidi Aksa ve çevresinin kutsallığından bahsedilmesi. Hz. Muhammed (s.a.v) döneminde belli bir dönem kible olarak tercih edilmesi. İslam dinine göre Hz. Muhammed (s.a.v) Kudüs’tte Miraç’a yükselmesi gibi hadiseler Müslümanlar açısından kutsal bir mekan olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Kudüs diğerk hak olan dinlerde ki gibi İslam’da da önemli bir yer tutmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v.) vefatı (632) ve ardından Hz. Ebu Bekir zamanı (632-634) Kudüs’n fethi için bir zeminin hazırlandığını görüyoruz. Müslümanlara Suriye ve Filistin kapılarını açan Ecnâdeyn (13/634) zaferinin ardından Bizans’a ait birçok şehir fethedilmiş, Suriye’de Yermük (15/636) zaferiyle Bizans’ın elinden alınmış ve sıra Filistin’in bütünüyle fethine gelmişti. Müslümanların Hz. Ebu Bekir’in (r.a) halifeliğinde Rumlarla yaptıkları ilk savaşı Filistin topraklarında vuku bulmuştur. O savaşta kumandan, Amr bin el-Ası idi.⁵⁸⁰ Hristiyanların bu bölgedeki kutsal merkezi Kudüs’ kuşatan İslm orduları başkumandanı Eb Ubeyde b. Cerrh’tı. Müslümanların Suriye şehirleriyle yaptıkları anlaşmalara benzer bir anlaşmanın kendileriyle de yapılmasını teklif eden Kudüs halkı şehri bizzat halifeye teslim etmek istediğini bildirdi. Hz. Ömer, Eb Ubeyde’nin daveti zerine Cbiye’den Kudüs’e gelerek şehri Patrik Sophronios’tan teslim aldı ve anlaşmayı imzaladı (17/638). Hz. Ömer de Kudüs’e gittiğinde Kamme Kilisesine uğramış ve avlusunda oturmuştur. Namaz vakti gelince piskopos halifenin kilisede namaz kılmasını istemiş ama Hz. Ömer kilisede namaz kılmamıştır. Bunun nedeni de kendisinden sonra Müslümanların bu kiliseyi yıkıp, yerine bir cami inşa etme endişesiydi. Kudüs halkıyla yapılan bu anlaşma temelde cizye ve haraç karşılığında mal ve can güvenliğini, din ve ibadet hürriyetini öngörmekteydi.⁵⁸¹ Hz. Osman zamanında (644-656)’da hakka uymak, emin olmak, yetim ve diğerk dinî grupların haklarını güvence altına almak için vergi memurlarına gönderdiği mektupta şöyle buyurmuştur: ‘‘Muhakkak ki Allah, yaratılanları hakla yaratmış ve ancak hakkı kabul eder. Siz de hakka uyunuz ve hakkı tam veriniz. Emin olmaya dikkat ediniz. Yetimlere ve muahidlere (antlaşmalı olanlara) zulmetmeyiniz. Çünkü Allah, onlara zulmedenlerin

⁵⁷⁹zbay, *Dış Politikada Karar Alma Sürecinde İnanç Etkisi: Kudüs rneği*, 15.

⁵⁸⁰El- Belazuri, *Ftuhu’l-Buldan*, ev: Mustafa Fayda, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, Ankara 1987, 197.

⁵⁸¹Casim Avcı, ‘‘Kudüs’’ *İslam Ansiklopedisi*, XXVI, Ankara 2002, 327.

*düşmanıdır.*⁵⁸² Hz. Ömer döneminde (634-644) Kudüs alındıktan sonra orada bulunan gayrimüslim halka can, mal ve inanç özgürlüğü tanınmış ve Müslümanlar ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı bir dönem olarak kaydedilmiştir.

Hz. Ömer döneminde (638) fethedilen Kudüs 1099 yılının temmuz ayında Haçlı kuvvetlerince işgal edildi ve Kudüs'e giren Haçlı birlikleri komutanı Tankred, Kubbetu's-Sahra'ya sancaklarını astılar. Hz. Ömer döneminde Kudüs'te yaşayan herkesin can ve mal güvenliğinin sağlanacağına dair söz verilmişti lakin Haçlılar tarafından işgal edilen Kudüs'te Müslüman halka çok zulüm ve işkence tatbik ettiler ve birçok Müslümanı da kılıçtan geçirdiler.⁵⁸³ Haçlılar tarafından Kudüs önce Selahaddin Eyyubi tarafından ardından VI. Haçlı Seferi (1228-1229) ile Eyyubi Sultanı Kamil bin Adil tarafından Yafa antlaşması ile tekrardan Haçlılara diploması yoluyla teslim edilmiştir sonra Memlûklüler dönemine kadar işgal altında kalmıştır ardından Memlûk Emirleri tarafından Haçlı Kontlukları tek tek savaşarak mağlup edilip alınmıştır ve son Haçlı kalıntılarının temizlenmesiyle de Kudüs Memlûk Sultanlığının hakimiyeti altına alınmıştır.

Selahaddin Eyyubi önce Dımaşk'ı (Şam) sonrada ilerleyen süreçte Kudüs için ince bir siyaset izlemiştir ve Kudüs Fatihi Selahaddin Eyyubi, Eylül 1187'de başlattığı kuşatma sonucunda Kudüs'ü ele geçirerek, Haçlıların uzun süren egemenliğine son vermiştir. Kudüs'te Değişimler Kudüs'ü fethettikten sonra Selahaddin Eyyubi, Mescid-i Aksâ'yı camiye dönüştürmüş ve kentin İslam dünyasına geri kazandırılmasında önemli rol oynamıştır. Selahaddin Eyyubi'nin Mirası, İslam tarihindeki önemli bir lider olup, Haçlı seferleri sırasında gösterdiği başarılarıyla efsaneleşmiştir.⁵⁸⁴ Hıttın zaferinin ardından esir alınan bazı Haçlı kralları ve komutanları vardı. Selahaddin Eyyubi Kontu Ernat ve Kudüs Kralı Guy'a hitaben şöyle dedi: *“İki defa onu yakaladığım takdirde öldüreceğimi nezretmiştim: Biri Mekke ve Medine'ye doğru yürüyüşe geçtiğinde, diğeri Müslüman kafileleri hıyanetle ele geçirdiğinde” dedi, onun Rasullah'a (s.a.v) olan saygısızlığını hatırlatarak “İşte Muhammed adına ben buradayım” diyerek onun boynunu bizzat kendi elleriyle vurdu.* Selahaddin Eyyubi esir aldığı Kontu Ernat'ı Kudüs Kralı'nın gözü önünde boynunu vurdu. Bu konuda *“sultanlar, infaz yapmaz”* uyarılarını da dikkate almadı. Kudüs Kralı korktu ancak Selahaddin Eyyubi onu affetti.⁵⁸⁵ Kudüs Haçlılar'dan alınarak Selahaddin Eyyubi'nin hakimiyeti altına girdi.

⁵⁸²Mehmet Zeki Doğan, *Kur'an'ın İnanmayanlara Sunduğu Haklar*, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (16), 2020, 9.

⁵⁸³ Işın Demirkent, “Haçlılar” *İslam Ansiklopedisi*, XXVI, Ankara 2002, 330.

⁵⁸⁴ Ramazan Şeşen, *Selahaddin-i Eyyubi İslam Ansiklopedisi*, XXXVI, İstanbul 2009, 338.

⁵⁸⁵Abdulkadir Turan, *Fetihler, Hareketler ve Şahsiyetler Açısından Kürtler*, İstanbul 2020, 202.

Selahaddin Eyyubi Haçlıların yaptığı gibi orada bulunan halkı öldürmek yerine inanç özgürlüğü tanıdı ve kimseye zarar vermeden Kudüs’ten ayrılmak isteyenlere belli bir mühlet verilerek şehirden ayrılmalarına müsaade edilmiştir.

İlerleyen yıllarda VI. Haçlı seferi (1228-1229) sonrasında Alman Kralı II. Friedrich ve Eyyubi Sultanı Kamil bin Adil arasında 18 Şubat 1229 yılında Yafa antlaşması imzalanmıştır ve barış yoluyla Kudüs Haçlıların eline geçti. Kudüs’te bulunan Müslüman halka bazı imtiyazlar sağlanacaktı ve Hristiyanlarca Kutsal sayılan; Beytlhakim, Nasıra, Toron,⁵⁸⁶Yafa ve Sayda Haçlı Kutsal Kudüs Krallığı’nın idaresine bırakılmıştır.

Osmanlı ordusu Yavuz Sultan Selim nderliğinde Mısır’ı fethetmek için yola çıktı. 24 Ağustos 1516 yılında Mercidabık Savaşıyla Suriye, Filistin ve Lübnan topraklarını ele geçirmiş. 1517 yılında Yavuz Sultan Selim Sina ln geçmek için harekete geçti. Gece dondurucu soğuğu ile gündüz cehennem sıcağı ile ordusunun bu çölde ilerlemesi gerekiyordu. Sina l’nn zorlu şartlarına rağmen, Yavuz Sultan Selim, ordusunun ilerlemesi konusunda kararlı davranmış ve bu kararlılığı sayesinde başarılı olmuştur. Yavuz Sultan Selim ısrarında ki istek neticesinde arzu ettiğine kavuştu⁵⁸⁷ ve Memlk ordusu ile 1517 yılında Ridaniye Savaşında Memlkller ile savaşıarak Memlk ordusunu ağır bir hezimete uğrattı ve Kudüs, Mısır ve Hicazı kendi topraklarına kattı. Hicaz’da bulunan kutsal emanetleri de İstanbul’a gnderildi⁵⁸⁸ ve Yavuz Sultan Selim’e de Hadimü’l-Haremeyn unvanı verildi⁵⁸⁹ ve 400 yıl boyunca Kudüs Osmanlı idaresi altında kalmıştır.

Gazze Savaşları tarihi 1. ve 2. Gazze Muharebeleri (1917) I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz ve Osmanlı kuvvetleri arasında gerçekleşmiştir. İlk iki savaşta Türkler galip gelirken, üçüncü savaşta İngilizler zafer kazanmıştır. Gazze, tarihsel olarak önemli bir stratejik bölge olmuştur. Savaşlar, bölgedeki g dinamiklerini etkilemiştir. Filistin Sorunu ve Savaşlar 1967’deki Altı Gün Savaşı da dahil olmak üzere, Gazze bölgesi, Filistin sorunu bağlamında birçok önemli savaşıa sahne olmuştur.⁵⁹⁰ Siyonizm bağlamı bu belge, Siyonist hareketlerin Filistin’de bir Yahudi devleti kurma çabalarına destek vermek amacıyla hazırlanmıştır. Balfour Deklarasyonu, Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransa, İtalya ve ABD tarafından da

⁵⁸⁶İsmail Rahimli, *Altıncı Haçlı Seferi (1228-1229) Kudüs’n Diplomasi Yoluyla Kaybı*, İstanbul 2022, 141-142.

⁵⁸⁷Yavuz Bahadıroğlu, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2014, 81-82.

⁵⁸⁸ Feridun Emecen, ‘‘Selim I’’ *İslam Ansiklopedisi*, XXXVI, İstanbul 2009, 411.

⁵⁸⁹ Hulusi Yavuz, ‘‘Hadimü’l- Haremeyn’’ *İslam Ansiklopedisi*, XV, İstanbul 1997, 26-27.

⁵⁹⁰ Mustafa L. Bilge, ‘‘Gazze’’ *İslam Ansiklopedisi*, XIII, İstanbul 1996, 535.

desteklenmiştir.⁵⁹¹ Filistin bölgesi tarihi süreç boyunca önemli stratejik konumuyla hem dini hem de siyasi önemini de günümüze kadar korumuştur.

SONUÇ

Kudüs, tarih boyunca dini ve siyasi anlamda hep önem arz etmiştir. Çalışmamızda da gördüğümüz üzere üç semavi din için de kutsal sayılan bir mekan olma özelliğini günümüze kadar korumaktadır. Hz. İbrahim döneminden günümüze kadar vadedilmiş toprak düşüncesi Yahudiler arasında yaygın bir görüştür. Hz. İbrahim, Hz. İshak, Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. Musa'nın bu topraklar ile olan bağlantısının ardından Hz. Yuşa ile bu topraklara giriş yapılması, Hz. Davud ve Süleyman peygamberlerin bu topraklarda Krallık kurmaları Yahudilerin vadedilmiş toprak düşüncesine yeterli bir temellendirmedi. Hz. Muhammed döneminde yaşanmış olan İsra ve Miraç olayları da keza Müslümanlar için önemini gözler önüne seriyor. Romalıların himayesinde bulunan Kudüs'ün Hz. Ömer tarafından fethedilmesi de bu topraklara verdikleri önemi gösteriyor bizlere. Hz. Ömer zamanında fethedilen Kudüs'te Müslümanların yapmış olduğu hoşgörü ile 1099 yılında Haçlılar tarafından işgal edilen Kudüs'te yapılan baskı ve zulüm arasında ciddi farklar olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Memlükleri yıkmasıyla Kudüs 400 yıl boyunca Osmanlı egemenliği altında kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na (1914-1918) girmesiyle İtilaf kuvvetleri karşısında aldığı ağır mağlubiyetler, teçhizat yetersizliği, iklim şartları gibi nedenlerden dolayı İngilizlerle girişmiş olduğu I. ve II. Gazze Muharebelerinde (1916-1917) Osmanlı ordusu kaybetti. Coğrafyaya İngilizlerin hâkim oluşu ve orada kurdukları bir manda yönetimin ardından 1917 yılında Yahudiler ve İngilizler Balfour Deklarasyonu imzalamıştır ve Yahudilerin bir devleti olma yolunda ki ilk siyasi başarıları kaydedilmiştir. Yahudiler, Fırat ve Dicle nehirlerini kendilerine vadedilmiş topraklar olarak kabul etmişlerdir. Hakları olmamasına rağmen bu topraklar üzerine hak iddia etmeleri birçok mücadele ve baskıya sebebiyet vermiştir. Kudüs üç dininde merkezidir ve süreç içerisinde verilen birçok mücadeleyi de gözler önüne sermektedir. Kudüs, günümüze kadar ciddi krizlerin, baskının ve çıkarların olduğu bir mekan olmaya devam etmektedir. Kudüs, sadece bir şehir özelliği olmadığını her bir din için manevi ve tarihi bir temsil taşımaktadır.

⁵⁹¹M. Lutfullah Karaman, "Filistin" *İslam Ansiklopedisi*, XXXVII, İstanbul 1995, 94.

KAYNAKÇA

Avcı Casim, ‘‘Kudüs’’, *İslam Ansiklopedisi*, XXVI, TDV yayınları, Ankara, 2002, 327-329.

Aydın Fuat, *Yahudiler/Yahudilik Açısından Kudüs*, Sakarya Üniversitesi, Eskiyei Araştırma Dergisi, (37) 2018, 112.

Aydın Mahmut, ‘‘İsa ’ya Ne Oldu?’’, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Yıl,1, Sayı 2, Haziran 2024.

Bahadıroğlu Yavuz, *Yavuz Sultan Selim*, Nesil Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Bilge Mustafa L., ‘‘Gazze’’, *İslam Ansiklopedisi*, TDV yayınları, İstanbul 1996, XIII, 534-536.

Demirkent Işın, ‘‘Haçlılar’’, *İslam Ansiklopedisi*, TDV yayınları, Ankara 2002, XXVI, 329-332.

Doğan Mehmet Zeki, *Kur’ân’ın İnanmayanlara Sunduğu Haklar*, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (16) 2020.

El- Belazuri, *Ftuhu’l-Buldan*, ev: Mustafa Fayda, Kültür ve Turizm Bakanlığu Yayınları, Ankara 1987.

Emecen Feridun, ‘‘Selim I’’, *İslam Ansiklopedisi*, XXXVI, TDV yayınları, İstanbul 2009, 407-414.

Harman Ömer Faruk, ‘‘Kudüs’’, *İslam Ansiklopedisi*, TDV yayınları, XXVI, Ankara 2002, 323-327.

Karaman M. Lutfullah, ‘‘Filistin’’, *İslam Ansiklopedisi*, XXXVII, İstanbul 1995, 89-103.

Özbay Ömer Faruk, *Dış Politikada Karar Alma Sürecinde İnanç Etkisi: Kudüs rneğu* (Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimle Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019),

Rahimli İsmail *Altıncı Haçlı Seferi (1228-1229) Kudüs’n Diplomasi Yoluyla Kaybı*, Dönem Yayıncılık 2022 İstanbul.

Seyfeli Canan, *Hasidik Yahudilikte Vaat Edilmiş Toprakları Fikri: İsrail Karşıtlığu*, Dicle Üniversitesi Dinler Tarihi, Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi, (2) 2020, 252-253.

şeşen Ramazan, *Selahaddin-i Eyyubi* *İslam Ansiklopedisi*, XXXVI, TDV yayınları, İstanbul 2009, 337-34.

Turan Abdulkadir, *Fetihler, Hareketler ve Şahsiyetler Açısından Kürtler*, Dua Yayıncılık 2020 İstanbul.

Yavuz Hulusi, “Hadimü’l- Hameyn”, *İslam Ansiklopedisi*, XV, TDV yayınları İstanbul 1997, 26-27.

Sema SOLMAZ

• Adana Çukurova Üniversitesi

**FİLİSTİN DİRENİŞİNDE STRATEJİK LİDERLİK:
ÖNCÜ FİGÜRLER VE YÖNTEMSEL DÖNÜŞÜMLER**

FİLİSTİN DİRENİŞİNDE STRATEJİK LİDERLİK: ÖNCÜ FİGÜRLER VE YÖNTEMSEL DÖNÜŞÜMLER

Sema SOLMAZ

Özet

Filistin meselesi, modern dönem bağımsızlık hareketleri içerisinde hem askeri hem de diplomatik stratejileriyle özgün bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada, Filistin direnişine yön veren liderlik figürleri; siyasal vizyon, taktiksel tercihler ve toplumsal örgütlenme kabiliyetleri ekseninde analiz edilmektedir. Hacı Emin el-Hüseyni'den İzzeddin el-Kassam'a, Yasser Arafat'tan Şeyh Ahmed Yasin'e kadar geniş bir yelpaze ele alınmaktadır. Çalışmanın temel argümanı, Filistin liderliğinin statik bir yapıda olmadığı, bölgesel kırılmalar ve işgal politikaları karşısında sürekli bir dönüşüm sergilediğidir. Tarihsel sosyoloji perspektifiyle hazırlanan bu araştırma, liderlik modellerinin kolektif direnç bilinci üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Stratejik Liderlik, Direniş Metotları, Hamas, FKÖ, İslami Cihad.

STRATEGIC LEADERSHIP IN THE PALESTINIAN RESISTANCE: LEADING FIGURES AND METHODOLOGICAL TRANSFORMATIONS

Abstract

The Palestinian issue holds a unique place within modern independence movements, both in terms of its military and diplomatic strategies. This study analyzes the leadership figures who have guided the Palestinian resistance, focusing on their political vision, tactical choices, and social organizational capabilities. A wide range of figures is examined, from Hajj Amin al-Husseini to Izz al-Din al-Qassam, from Yasser Arafat to Sheikh Ahmed Yassin. The main argument of the study is that Palestinian leadership is not static, but constantly transforms in the face of regional upheavals and occupation policies. Prepared from a historical sociology perspective, this research aims to reveal the decisive role of leadership models on the collective resistance consciousness.

Keywords: Palestine, Strategic Leadership, Resistance Methods, Hamas, PLO, Islamic Jihad.

GİRİŞ

Filistin coğrafyası, jeopolitik konumu ve taşıdığı teolojik anlam nedeniyle tarih boyunca merkezi bir direnç alanı teşkil etmiştir. Bölgenin stratejik karakteri, Arap coğrafyası içindeki konumu ve kutsal mekanların varlığıyla şekillenmiştir.⁵⁹² 20. yüzyılın başından itibaren sistematik bir hal alan Filistin direnişi, sadece fiziksel bir savunma değil; aynı zamanda liderler eliyle inşa edilen düşünsel ve manevi bir varoluş mücadelesidir. Bu çalışma, Filistin bağımsızlık hareketine yön veren liderlik figürlerini, karar alma mekanizmaları ve stratejik yönelimleri üzerinden akademik bir disiplinle ele almaktadır.

Filistin siyasal tarihinde liderlik, işgal altındaki bir toplumun varoluşsal krizlerine üretilen rasyonel ve toplumsal cevapların bütünüdür. Mücadelenin metodolojisi liderlerin ideolojik kimlikleriyle şekillenirken, sahadaki zorunluluklar bu kimlikleri esnetmiş ve Filistin davasına özgü "pragmatik bir direnç" modeli ortaya çıkarmıştır.⁵⁹³ Bu süreçte liderlik, sadece askeri bir komuta merkezi değil, aynı zamanda ulusal kimliğin inşasında birleştirici bir sembol görevi görmüştür. Liderlerin her birinin şehadeti veya tasfiyesi, hareketi zayıflatmak yerine, direnişin kurumsallaşmasına ve yeni kuşak liderlik tiyolojilerinin doğmasına zemin hazırlamıştır.

I. TARİHSEL SÜREÇTE STRATEJİK LİDERLİK ÖRNEKLERİ

1.1. Hacı Emin el-Hüseyini: Kurumsal Temsilin Başlangıcı

1921'de Kudüs Müftüsü olarak atanmasıyla dini otoriteyi siyasal bir temsile dönüştüren Hacı Emin el-Hüseyini, modern Filistin direnişinin ilk kurumsal mimarı sayılır. 1936-1939 Büyük Arap Ayaklanması sırasında kurulan Arap Yüksek Komitesi, Filistin davasının uluslararası arenadaki ilk muhatabı niteliğindedir.⁵⁹⁴ Hüseyini, İngiliz Mandası ve Siyonist yerleşim politikalarına karşı Filistin davasını bir "Arap-İslam davası" haline getirerek uluslararasılaştırmaya çalışmıştır.⁵⁹⁵

⁵⁹²M. Lutfullah Karaman, "Filistin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul 1996, s. 89.

⁵⁹³Selin Bölme, *Filistin'de Siyasi Aktörler ve Partiler*, Ankara: SETA Yayınları, 2012, s. 15.

⁵⁹⁴Velid el-Arîd, "Emîn el-Hüseyinî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, s. 113.

⁵⁹⁵el-Arîd, a.g.e., s. 114.

Hüseyini döneminin stratejik önemi, direnişin yerel bir toprak meselesinden bölgesel bir diplomasi nesnesine evrilmesidir. Müftü, geleneksel eşraf siyasetini modern milliyetçilikle harmanlayarak, Filistin halkının uluslararası sistem içerisindeki hak arama mücadelesini kurumsallaştırmıştır. Ancak Hüseyini liderliği, dönemin küresel savaş konjonktürü ve Siyonist hareketin kurumsal hızı karşısında stratejik bir kuşatılmışlık yaşamıştır. Buna rağmen, onun inşa ettiği ulusal bilinç, Filistin davasının sonraki on yıllardaki siyasi omurgasını oluşturmuştur.

1.2. İzzeddin el-Kassam: Silahlı Mücadele Doktrini

Suriye asıllı İzzeddin el-Kassam, direnişi seçkin bir siyasetten çıkarıp halk tabanına yayan ve "aktif direniş" fikrini aşıl原因an öncü bir figürdür.⁵⁹⁶ 1935 yılındaki şehadeti, direnişin metodolojik olarak silahlı mücadele eksenine kaymasında katalizör görevi görmüştür. Kassam'ın liderlik modeli, cami merkezli sosyal ağlar üzerinden yoksul halk kitlelerini mobilize ederek, direnişi bir yaşam biçimi haline getirmiştir. Bugün dahi pek çok direniş grubu, askeri disiplinlerini El-Kassam'ın inşa ettiği bu anlayış üzerine kurgulamaktadır.⁵⁹⁷

El-Kassam liderliğinin tarihsel dönüşümü, pasif savunma psikolojisinden aktif taarruz stratejisine geçişi temsil eder. O, sömürgeci güçlere karşı verilen mücadelenin sadece diplomatik masalarda değil, sahadaki fiziksel dirençle kazanılabileceğine dair bir inanç inşası gerçekleştirmiştir. Kassam'ın eylemi, Filistin direnişine "fedai" ruhunu aşılayarak, davanın manevi yakıtını sağlayan ilk büyük kırılmadır.

1.3. Yaser Arafat: Diplomatik Tanınırlık ve FKÖ

Yaser Arafat, 1969'da FKÖ liderliğini üstlenerek Filistin davasının uluslararası meşruiyet kazanması sürecinde belirleyici rol oynamıştır. Arafat'ın liderlik stili, "diplomatik temsil" ile "gerilla savaşı" arasındaki ince dengede şekillenmiştir.⁵⁹⁸ 1974 BM Genel Kurulu hitabı, davanın mülteci sorunundan bir ulusal bağımsızlık mücadelesine evrildiği bir dönüm noktasıdır. Arafat, davanın küresel ölçekte tanınmasını sağlarken, aynı zamanda devrimci bir

⁵⁹⁶Mustafa L. Bilge, "Kassâm, İzzeddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 442.

⁵⁹⁷Bilge, a.g.e., s. 443.

⁵⁹⁸Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948–1988)*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1991, s. 125.

hareketin Őeflięinden, devletleşme sancıları çeken bir yönetimin liderliğine geçiŐin getirdiği stratejik ikilemleri yönetmiŐtir.⁵⁹⁹

1.4. Şeyh Ahmed Yasin ve Halid Meşal: İslami Direniş Paradigması

1987 İntifadası ile belirginleŐen Hamas hareketi, Şeyh Ahmed Yasin liderliğinde İslami referansları toplumsal bir direniş modeliyle birleŐirmiŐtir.⁶⁰⁰ Yasin, direnişi sadece askeri bir aygıt olarak değil; eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmet ağlarıyla bütünleŐmiŐ kolektif bir yapı olarak kurgulamıŐtır. Şeyh Yasin’in manevi otoritesini devralan Halid Meşal ise, hareketi bölgesel bir siyasi aktör seviyesine taŐımıŐ; davanın manevi birikimini diplomatik esneklikle birleŐirmiŐtir.⁶⁰¹

1.5. Fethi Şikaki ve Ramadan Şallah: İdeolojik Derinlik

İslami Cihad hareketinin kurucusu Fethi Şikaki, ‘‘merkezde Filistin’’ doktrini ile direnişi entelektüel bir zemine oturtmuŐtur.⁶⁰² Şikaki, İslam dünyasının krizlerine çözümün ancak Filistin’in özgürleşmesiyle mümkün olacağını savunmuştur. Halefi Ramadan Şallah ise akademik kimliğiyle örgüt içi disiplini korumuş; direnişi stratejik bir kararlılık zeminine taşımıştır.⁶⁰³

1.6. Mervan Barguti: Hapisteki Sembolik G

El-Fetih içinden yetişen Mervan Barguti, İkinici İntifada sırasında sahadaki en etkin komutanlardan biri haline gelmiştir. 2002’den bu yana cezaevinde olmasına rağmen, hem Fetih içinde reformcu bir figür hem de fraksiyonlar arası diyalğu savunan birleştirici bir aktör olarak kabul edilmektedir.⁶⁰⁴

⁵⁹⁹Armaoęlu, a.g.e., s. 132.

⁶⁰⁰BarıŐ Oktay, *Müslüman Kardeşler’in Liderleri*, İstanbul: Nida Yayınları, 2019, s. 34.

⁶⁰¹Selin Bölme, a.g.e., s. 48.

⁶⁰²Kuds Köşesi, ‘‘Diriliş Saati: Fethi Şikaki’’, *Diriliş Saati*, S. 38, 2018, s. 40.

⁶⁰³Filistin Haber Ajansı, ‘‘Ramadan Şallah ve Direniş Doktrini’’, 13 Haziran 2020.

⁶⁰⁴Mamoun Y. M. Abu Jarad, *Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi İçerisindeki İ Rekabet Dinamikleri*, Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü, 2020, s. 55.

II. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME: STRATEJİK ÇIKARIMLAR VE GELECEK VİZYONU

Filistin bağımsızlık mücadelesi, yirminci yüzyılın başından itibaren kesintisiz bir dönüşüm sergileyen liderlik geleneği üzerine inşa edilmiştir. Bu süreç, işgalin yarattığı varoluşsal tehdide karşı toplumun tüm hücrelerini harekete geçiren bütüncül bir "stratejik akıl" inşasıdır.

2.1. Liderlik Modellerinin Karşılaştırmalı Analizi

İncelenen liderlik modelleri arasında metodolojik bir süreklilik mevcuttur. İzzeddin el-Kassam'ın temellerini attığı "aktif direniş" doktrini, seksen yıl sonra İslami Cihad ve Hamas'ın askeri kanatlarında modernize edilerek varlığını sürdürmüştür. Hacı Emin el-Hüseyni ile başlayan "diplomatik temsil" arayışı ise Yaser Arafat döneminde uluslararası hukukun bir parçası haline gelmiştir.⁶⁰⁵

2.2. Stratejik Karar Alma ve Pragmatizm

Filistin direnişinde liderliğin en büyük başarısı, asimetrik savaş koşullarında gösterilen "stratejik esneklik" kabiliyetidir. Halid Meşal ve Yaser Arafat'ın siyasi kariyerlerinde görülen pragmatik manevralar, direnişin sadece sahada değil, masada da hayatta kalmasını sağlamıştır.⁶⁰⁶ Mücadelenin metodolojisi, liderlerin ideolojik kimlikleriyle şekillenirken, sahadaki zorunluluklar bu kimlikleri esnetmiş ve Filistin davasına özgü "pragmatik bir direnç" modeli ortaya çıkarmıştır.⁶⁰⁷

2.3. Kolektif Bellek ve Şehadetin Rolü

Filistin liderliğinin bir diğer özgün karakteristiği, "şehadet" kavramının stratejik bir motivasyon aracına dönüştürülmesidir. Kassam'dan Yasin'e kadar liderlerin fiziksel kayıpları, hareketin zayıflamasına değil, toplumsal bilincin ve direnç motivasyonunun güçlenmesine neden

⁶⁰⁵Rasim Özgür Dönmez, *Ortadoğu'da Toplumsal Hareketler ve Siyaset*, İstanbul: Say Yayınları, 2015, s. 112.

⁶⁰⁶İlan Pappé, *Modern Filistin Tarihi*, (Çev. Nüvit Bingöl), İstanbul: Phoenix Yayınevi, 2007, s. 245.

⁶⁰⁷Bölme, a.g.e., s. 52.

olmuştur.⁶⁰⁸ Liderler, toplumsal motivasyonu yüksek tutmakla uluslararası reel-politik dengeleri gözetmek arasında sürekli bir denge arayışı içerisinde olmuşlardır.

2.4. Nihai Değerlendirme

Sonuç olarak Filistin direnişinin geleceği; geçmişin bu zengin liderlik mirasını, modern dünyanın teknolojik ve diplomatik araçlarıyla sentezleyebilen bir vizyona bağlıdır. Dijital diplomasinin, asimetrik savaş teknolojilerinin ve uluslararası kamuoyu yönetiminin öne çıktığı günümüzde, yeni kuşak liderlerin Şikaki’nin entelektüel derinliğine ve Arafat’ın temsil kabiliyetine sahip olması elzemdir.⁶⁰⁹ Filistin liderlik tarihi, imkansızlıklar içerisinde bir halkın nasıl yeniden ayağa kalkabileceğini gösteren kapsamlı bir metodolojik rehber niteliğindedir.

⁶⁰⁸Dönmez, a.g.e., s. 118.

⁶⁰⁹Abu Jarad, a.g.e., s. 62.

KAYNAKÇA VE DİPNOTLAR

M. Lutfullah Karaman, "Filistin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul 1996, s. 89.

Selin Bölme, *Filistin'de Siyasi Aktörler ve Partiler*, Ankara: SETA Yayınları, 2012, s. 15.

Velîd el-Arîd, "Emîn el-Hüseynî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, s. 113.

el-Arîd, a.g.e., s. 114.

Mustafa L. Bilge, "Kassâm, İzzeddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 442.

Bilge, a.g.e., s. 443.

Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948–1988)*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1991, s. 125.

Armaoğlu, a.g.e., s. 132.

Barış Oktay, *Müslüman Kardeşler'in Liderleri*, İstanbul: Nida Yayınları, 2019, s. 34.

Selin Bölme, a.g.e., s. 48.

Kudüs Köşesi, "Diriliş Saati: Fethi Şikaki", *Diriliş Saati*, S. 38, 2018, s. 40.

Filistin Haber Ajansı, "Ramadan Şallah ve Direniş Doktrini", 13 Haziran 2020.

Mamoun Y. M. Abu Jarad, *Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi İçerisindeki İç Rekabet Dinamikleri*, Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü, 2020, s. 55.

Rasim Özgür Dönmez, *Ortadoğu'da Toplumsal Hareketler ve Siyaset*, İstanbul: Say Yayınları, 2015, s. 112.

İlan Pappé, *Modern Filistin Tarihi*, (Çev. Nüvit Bingöl), İstanbul: Phoenix Yayınevi, 2007, s. 245.

Bölme, a.g.e., s. 52.

Dönmez, a.g.e., s. 118.

Abu Jarad, a.g.e., s. 62.

Sümeyye ORAL

• *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*

**KADİM BİR MİRASIN İZİNİ SÜRMEK: DİN KÜLTÜRÜ
VE AHLAK BİLGİSİ DERSLERİNDE KUDÜS'ÜN YERİ**

KADİM BİR MİRASIN İZİNİ SÜRMEK: DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSLERİNDE KUDÜS'ÜN YERİ

Sümeyye ORAL

Özet

Kudüs'ün içinde bulunduğu Filistin bölgesi, İslam medeniyetinde tarihi, dini ve kültürel açıdan merkezi bir öneme sahiptir. İslam'ın kutsal mekânlarına ev sahipliği yapması, Filistin'i dini ve kültürel bir sembol haline getirmiştir. Bu topraklar, tarih boyunca ortak değerlerin buluşma noktası olmuş ve Müslümanların zihninde dini ve ahlaki imgelerle özdeşleşen bir mekân olarak yer edinmiştir. Türkiye'deki örgün din eğitimi, tarihsel gerçeklikleri göz önünde bulundurarak İslam medeniyetinin toplumsal hafızasını koruma ve bu yolla kültürel bağları güçlendirme hedefini benimsemiştir. Bu içerikler, bireylerin geçmişi doğru anlamalarını, olayları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerini ve tarihsel mirasa dair bilinç kazanmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) öğretim programı, öğrencilerin din, ahlak ve kültür alanında bilgi edinmelerini; hoşgörü ve birlikte yaşama bilinci geliştirmelerini hedeflemektedir. Program, İslam dini başta olmak üzere farklı dinlerin inanç ve ibadetlerini tanıtarak dinî bilgiye dayalı bir anlayış sunmayı amaçlar. Ayrıca ahlaki değerlerin benimsenmesi, millî ve manevi mirasın korunması, kültürel çeşitliliğe saygının artırılması ve analitik düşünme becerilerinin desteklenmesi temel hedefler arasında yer almaktadır. Kudüs gerek toplumsal hafızanın korunması gerekse kültürel çeşitliliğe saygının sembolik bir mekânı olması nedeniyle DKAB derslerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda Kudüs'ün derslerde işlenmesi, öğrencilerin dini ve kültürel değerleri benimsemeleri ve toplumsal duyarlılık kazanmaları açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, DKAB dersinde Kudüs konusunun nasıl ele alındığını incelemektir. Bu kapsamda Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 2018 ve 2024 yıllarında güncellenen öğretim programları ile 2018 yılından sonra okutulan ders kitapları analiz edilmiştir. Araştırmada, her iki öğretim programındaki kazanımların içerikleri; bu kazanımların İslam düşüncesi ve medeniyetine dair hangi yönleri kapsadığı; programlar arasındaki farklar, günümüz Filistin meselelerine yönelik bir boyut taşıyıp taşımadığı ve ders kitaplarında bu kazanımların ayet ve hadislerin yanı sıra hangi konu,

kavram ve şahsiyetler etrafında işlendiği değerlendirilmiştir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda DKAB derslerinde Kudüs konusunun İşlam coğrafyasının genel bir parçası olarak ele alındığı ve özellikle Mescid-i Aksa’nın İşlam’daki öneminin vurgulandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, rgn Din Eğitimi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi, Filistin, Kuds

TRACING AN ANCIENT HERITAGE: THE PLACE OF JERUSALEM IN RELIGIOUS CULTURE AND MORAL KNOWLEDGE COURSES

Abstract

The region of Palestine, where Jerusalem is located, holds a central significance in Islamic civilization from historical, religious, and cultural perspectives. Hosting Islam’s sacred sites has made Palestine a religious and cultural symbol. Throughout history, this land has been a meeting point of shared values and has been embedded in the Muslim consciousness as a space associated with religious and moral imagery. Formal religious education in Turkey aims to preserve the social memory of Islamic civilization by considering historical realities and to strengthen cultural ties through this memory. Such content is intended to help individuals correctly understand the past, evaluate events with a critical perspective, and develop awareness of historical heritage. The Religious Culture and Moral Knowledge (RCMK) curriculum aims to equip students with knowledge in the fields of religion, morality, and culture, and to foster tolerance and the consciousness of coexistence. The program aims to present a religiously-informed understanding by introducing the beliefs and worship practices of different religions, especially Islam. Additionally, the curriculum prioritizes the adoption of moral values, the preservation of national and spiritual heritage, the enhancement of respect for cultural diversity, and the support of analytical thinking skills. Jerusalem holds an important place in RCMK courses as a symbol of both the preservation of social memory and respect for cultural diversity. In this context, the inclusion of Jerusalem in classroom instruction is significant for fostering students’ adoption of religious and cultural values and developing their social awareness. The aim of this study is to examine how the topic of Jerusalem is addressed in RCMK classes. In this scope, the curricula updated by the Ministry of National Education (MoNE) in 2018 and 2024, as well as the textbooks published after 2018, were analyzed. The study evaluates the content of the learning outcomes in both curricula; which aspects of Islamic thought and civilization these outcomes reflect; the differences between the two curricula; whether they include dimensions related to contemporary Palestinian issues; and the themes, concepts, and

figures, along with Qur'anic verses and hadiths, through which these outcomes are addressed in textbooks. The study was conducted using the case study method, one of the qualitative research approaches. As a result of the research, it was found that the topic of Jerusalem in Religious Culture and Moral Knowledge courses is addressed as part of the broader Islamic geography, with a particular emphasis on the significance of Al-Aqsa Mosque in Islam.

Keywords: Religious Education, Formal Religious Education, Religious Culture and Moral Knowledge Course, Palestine, Jerusalem

GİRİŞ

Dinin temel unsurlarından biri olan kutsal mekânlar, ilahî vahyin tecelli ettiği yerler ve zamanlarla ilişkilendirildikleri için mukaddes kabul edilmektedir. İslam tarihinde, gönderilen peygamberler ve yaşanan olaylar bakımından kutsiyet atfedilen üç önemli mekândan biri de Kudüs'tür.⁶¹⁰ Kudüs, Hz. İbrâhim'den itibaren birçok peygamberin yaşamına tanıklık etmiş, mukaddes kabul edilen bir coğrafyada yer almasıyla dikkat çeken kadim bir şehirdir. Hz. Süleyman'ın inşa ettiği Beytülmakdis'i sınırları içinde barındırması, İsrailoğulları'nın tarihsel süreci ve onlara gönderilen peygamberlerin tebliğ mücadelesine ev sahipliği yapması, bu bölgenin semavî dinler geleneğindeki yerini belirlemektedir.⁶¹¹

Müslümanlar açısından Kudüs'e yönelen dinî ilginin, Kur'an-ı Kerim'de ve hadis literatüründe yer alan çeşitli ifadelerle dayandığı görülmektedir. Bu bağlamda, şehrin peygamberlerle özdeşleşen hatıralarıyla birlikte, Mescid-i Aksâ'nın ilk kible olarak kabul edilmesi, dinî öneme sahip bazı şahsiyetlerin bu şehirde yaşam sürmeleri ya da kabirlerinin burada bulunduğu inanılması gibi unsurlar, Kudüs'ün manevi değerini şekillendiren etkenler arasında yer almaktadır.⁶¹²

Kudüs, İslam geleneğinde Müslümanların dini, kiblesi, mabedi ve tarihi hafızasıyla ilişkilendirilen önemli bir şehirdir. Tevhid inancına dayanan İslam dini, Hz. Adem'den itibaren tüm peygamberlerin ortak mesajı olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda Kudüs, ilk dönemlerden itibaren vahiy, ilahi tebliğ ve peygamberlik anlayışının sembolü olan bir şehir olarak öne çıkmaktadır. Hz. İbrahim'in tebliğ ettiği Hanif dinini ve tevhid inancını temsil etmesi

⁶¹⁰Ömer Faruk Harman, "İslamiyet ve Kudüs", *Milel ve Nihal* 6/1 (2019), 11.

⁶¹¹Ömer Faruk Harman, "Kudüs", *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002), 26/327.

⁶¹²Rabia Mert, "İslam Geleneği Açısından Kudüs", *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (2017), 264-265.

sebebiyle kutsal bir Şehir olarak görülmektedir. Müslümanlar açısından Kudüs’n inanç ve maneviyatla kurduğu bağ, onu tarih boyunca sahiplenilen bir değer hline getirmiştir. İslam’ın bütün peygamberlerin ortak dini olduğu anlayışı çerçevesinde, Kudüs’teki eski peygamberlerden kalan yapılar da İslam mirasın bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu miras, Kudüs’n Müslümanlar tarafından fethinden sonra daha da zenginleŐmiŐtir. Şehirdeki Harem-i Şerif, İslam kaynaklarında önemli bir yere sahiptir. Enev halifesi Abdülmelik’ten Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman’a kadar birçok hükümdar, burada Mescid-i Aks, Kubbetü’s-Sahr, türbe, tekke, zaviye ve sebil gibi yapılar inşa ettirmiştir. Böylece Şehir, İslam medeniyetinin izlerini taşıyan önemli bir merkez hline gelmiştir. Bu yönüyle Kudüs’n, İslam medeniyeti açısından özel bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁶¹³

DKAB dersi ğretim programı, din bilgi temelli bir yaklaşımla öğrencilerin hoşgörü, birlikte yaşama, ahlaki değerler ve analitik düşünme becerilerini geliŐtirmesini amaçlar. İslam dini öncelikli olmak üzere farklı inanç sistemlerini tanıtarak kültürel çeşitliliğe saygı ve mill-manev mirasın korunmasını hedefler. Öğrencilere ahlaki değerlerin kazandırılmasını, adalet ve merhamet gibi temel insani erdemlerin benimsetilmesini amaçlayan bir derstir. Bu dersin ğretiminde, öğrencilerin yaŐantısından ve yakın çevresinden hareketle konuya yaklaŐmak temel ilke olarak benimsenmektedir.⁶¹⁴

Kudüs’n din ğretimi bağlamında nasıl sunulduğunu incelemek; öğrencilerin toplumsal hafızayı tanıma, dini ve kültürel mirasa sahip çıkma ile güncel olaylara karşı bilinç geliştirme süreçlerine katkısını anlamak açısından önemli bir yere sahiptir. Benzer Şekilde, gönül coğrafyamız içerisinde yer alan diğer blgelerinDKAB dersindeki konumunu araştırmaya yönelik alıŐmalar⁶¹⁵, bu bölgelerin ğretim programlarında hangi değerlerle iliŐkilendirildiđini ve nasıl bir pedagojik yaklaşımla aktarıldığını ortaya koymakta; din öğretiminin iŐlevselliđine ve değer aktarımı sürecindeki rolüne dair önemli veriler sunmaktadır. Bu bağlamda söz konusu alıŐma, Kudüs’n din ğretimi sürecindeki konumunu analiz ederek hem eğitim bilimleri hem de din eğitimi literatürüne katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

⁶¹³Seyfettin Erşahin, ‘‘Kudüs-i Şerif’in İslam Medeniyetindeki Yeri’’, *İLMAR*, ts.

⁶¹⁴‘‘T. C. Mill Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)’’ (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2018), 1.

⁶¹⁵Ahmet akmak, ‘‘Geography and Religious Education: ‘Our Soul Geography’ in Turkish Religious Education’’, *Asia Pacific Journal of Educators and Education* 39/2 (2024), 61-77.

Bu çalışmanın temel problemi, “DKAB dersinde Kudüs konusu nasıl ele alınmaktadır?” sorusuna dayanmaktadır. Bu temel problem çerçevesinde aşağıdaki alt sorulara yanıt aranmaktadır:

- 2018 ve 2024 yıllarında güncellenen DKAB dersi öğretim programları ve ders kitaplarında Kudüs konusuna nasıl yer verilmiştir?
- İlgili programlar arasında Kudüs konusunun ele alınış biçimi açısından farklılıklar bulunmakta mıdır?
- Programlar ve ders kitapları, Kudüs bağlamında günümüz Filistin meselelerine yönelik bir boyut içermekte midir?
- Kudüs konusu, hangi konu başlıkları, kavramlar ve şahsiyetler etrafında yapılandırılmıştır?

Çalışmanın temel amacı, DKAB dersinde Kudüs konusunun nasıl ele alındığını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda yapılan analiz, yalnızca DKAB dersi öğretim materyalleri ile sınırlandırılmıştır.

1. YÖNTEM

1.1.Desen

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni esas alınarak tasarlanmıştır. Durum çalışması, araştırmacının belirli bir zaman diliminde sınırlı bir sistemi ya da birden fazla sınırlı sistemi çoklu veri kaynakları aracılığıyla derinlemesine inceleyerek durumun betimlemesini veya temalarını ortaya koymayı amaçladığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır.⁶¹⁶ Bu bağlamda, MEB tarafından hazırlanan öğretim programlarının ve ders kitaplarının incelenmesi ile Kudüs'e ilişkin verilerin bir araya getirilerek sunulmasının araştırılmayı bekleyen bir durum olması, çalışmanın durum çalışması desenine uygunluğunu ortaya koymaktadır.

1.2.Verilerin Toplanması

Veri toplama sürecinde MEB tarafından 2018 ve 2024 yıllarında güncellenen ilköğretim ve ortaöğretim DKAB dersi öğretim programları ile 2018 yılından itibaren okutulmakta olan ders

⁶¹⁶John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2023), 99.

kitaplarında Kudüs konusunun ele alındığı bölümler incelenmiş ve bu içeriklerden yararlanılmıştır.

1.3. Veri Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi, metin içerisinde belirli kelime ve kavramların varlığını saptamaya yönelik olarak gerçekleştirilen sistematik bir analiz yöntemidir. Bu yöntemde araştırmacılar, söz konusu kelime ve kavramların metinlerdeki sıklığını, anlamlarını ve aralarındaki ilişkileri belirleyerek içerikte yer alan mesajlara dair çıkarımlarda bulunurlar.⁶¹⁷ Bu çalışmada problemin çözümü için öncelikle veriler toplanmış, analiz edilerek benzer olan konu ve kazanımlar sistematik olarak bir araya getirilmiş ve kodlanmıştır. Sonrasında bu kodlar temalar haline getirilmiş, temalar bir bütün halinde ele alınmış, işlenmiş ve sonuçlara ulaşılmıştır.

PEYGAMBERLERİN İSTİNADGÂHI OLARAK KUDÜS

Dördüncü sınıf DKAB dersi öğretim programının dördüncü ünitesi olan “Hz. Muhammed’i Tanıyalım” başlığı altındaki “Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Mekke ve Medine yıllarını özetler” kazanımı kapsamında, İsra ve Miraç olaylarının öğrencilere özet bir biçimde aktarılması hedeflenmektedir.⁶¹⁸ Bu doğrultuda ders kitaplarında, İsra; Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bir gece vakti Mekke’deki Mescid-i Haram’dan Kudüs’teki Mescid-i Aksa’ya götürülmesi şeklinde tanımlanmakta, Miraç ise bu noktadan itibaren Yüce Allah’ın huzuruna yükseltilmesi olarak kısaca açıklanmaktadır.⁶¹⁹

Beşinci sınıf DKAB dersi öğretim programının beşinci ünitesi olan “Çevremizde Dinin İzleri” başlığı altındaki “Hz. Süleyman’ın hayatını özetler” kazanımıyla Mescid-i Aksâ’nın inşasına ve bu yapının Müslümanlar açısından taşıdığı öneme vurgu yapılması amaçlanmaktadır.⁶²⁰ Ders kitaplarında, Hz. Süleyman’ın Kudüs’te ibadet amacıyla Mescid-i Aksa’yı inşa ettirdiği bilgisine yer verilmiştir. Buranın, Yahudilik ve Hristiyanlık inançları açısından kutsal kabul edilen bir mekân olduğu ifade edilmekte; bununla birlikte Mescid-i Aksâ’nın İslam dini

⁶¹⁷Şener Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2022), 258.

⁶¹⁸“T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)” (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2018), 19.

⁶¹⁹Gülhanım Demirtaş, *İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: İlke Yayınları, 2018), 97; Elif Emine Dirlik vd., *İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabı* (Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2024), 95; Safiye Özdemir, *İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: SDR İpekyolu Yayıncılık, 2024), 108; Bekir Pınarbaşı, *İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 Ders Kitabı* (Ankara: Tutku Yayıncılık, 2018), 96.

⁶²⁰“T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)”, 25.

açısından da büyük bir öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır. Mescid-i Aksâ'nın, Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebî ile birlikte Müslümanlarca kutsal kabul edilen üç mescitten biri olduğu, İslam tarihinde Müslümanların ilk kıblesi olarak kabul edildiği ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Miraç yolculuğu öncesinde bu mescide getirilmesinin, bu yapının İslam inancındaki önemini ortaya koyduğu açıklanmaktadır. Ayrıca, Mescid-i Aksâ'nın Hz. Ömer döneminde Kudüs'ün fethi sonrasında cami hâline getirildiği bilgisine yer verilmiştir.⁶²¹ Mescid-i Aksâ'nın, Kubbetü's-Sahra, çeşitli türbeler ve dinî amaçlı yapıların yer aldığı geniş bir alan içerisinde bulunduğu; bu alanın "Harem-i Şerif" olarak adlandırıldığı görseller aracılığıyla açıklanmıştır. Mescid-i Aksâ'nın Mekke'deki Mescid-i Haram'a olan coğrafi uzaklığı nedeniyle "uzak mescit" anlamına gelen "Beytü'l-Makdis" olarak da isimlendirildiği ifade edilmiştir.⁶²²

Altıncı sınıf DKAB dersi öğretim programında yer alan birinci ünite "Peygamber ve İlâhi Kitap İnancı" başlığı altında, "Peygamber ve peygamberlik kavramlarını tanımlar" kazanımı doğrultusunda, Kur'an-ı Kerim'de adı geçen bazı peygamberlere örnekler verilmesi amaçlanmaktadır.⁶²³ Bu kapsamda hazırlanan ders kitabında, Mekke ve Kudüs çevresine birçok peygamberin gönderildiği bilgisi, harita ve görsellerle desteklenerek öğrencilere sunulmaktadır.⁶²⁴

İkinci ünite olan "Namaz" başlığı altında ise "Hz. Zekeriya'nın hayatını ana hatlarıyla tanı" kazanımı⁶²⁵ yer almaktadır. Ders kitaplarında Hz. Zekeriya'nın Kudüs'te yaşadığı, bu şehirdeki mabette ibadet ettiği ve Kudüs halkına Yüce Allah'ın emirlerini tebliğ ettiği belirtilmiştir. Hz. Meryem'in henüz doğmadan önce annesi tarafından Kudüs'teki mabede adandığı ve burada Hz. Zekeriya'nın himayesinde kaldığı bilgisi Kudüs ve çevresine ait bir görsel eşliğinde aktarılmıştır.⁶²⁶

⁶²¹İsmail Erdoğan vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı* (İstanbul: Lisans, 2023), 126.

⁶²²Hulusi Yiğit vd., *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 5. Sınıf*, ed. Mustafa Yılmaz (MEB, ts.), 119.

⁶²³"T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)", 26.

⁶²⁴Kazım Dönmez vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6 Ders Kitabı* (Ankara: Özgün, 2023), 14.

⁶²⁵"T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)", 27.

⁶²⁶Dönmez vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6 Ders Kitabı*, 51-52; Hacer Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: SDR İpekyolu Yayıncılık, 2024), 66; Fatma Balci Arvas vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı* (Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2024), 70-71; Safiye Özdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6 Ders Kitabı* (Ankara: Dörtel Yayıncılık, 2019), 57.

c nte olan ‘‘Zararlı Alışkanlıklar’’ kapsamında yer alan ‘‘Hz. Yahya’nın hayatını ana hatlarıyla tanır’’ kazanımı⁶²⁷ çerçevesinde ise Hz. Yahya’nın Kudüs’te doğup büyüdüğü bilgisine yer verilmiştir.⁶²⁸

Dördüncü nte olan ‘‘Hz. Muhammed’in Hayatı’’ nitesindeki ‘‘Hz. Muhammed’in (s.a.v.) davetinin Mekke Dönemini değerlendirir’’ kazanımı kapsamında, İsrâ ve Mirâ olaylarına kısaca değinilmesi hedeflenmiştir.⁶²⁹ Ders kitaplarında, Hz. Muhammed’in (s.a.v.), melekler tarafından Mekke’deki Mescid-i Haram’dan alınarak Kudüs’teki Mescid-i Aksâ’ya götürüldüğü, buradan da Mirâ’a yükseltildiği ayetle birlikte verilmiş; bu anlatım Kudüs görseliyle desteklenmiştir.⁶³⁰

Yedinci sınıf DKAB dersi ğretim programının birinci nitesi olan ‘‘Melek ve Ahiret İnancı’’ başlığında yer alan ‘‘Hz. İsa’nın hayatını ana hatlarıyla tanır’’ kazanımı doğrultusunda, Hz. İsa’nın hayatına ilişkin temel bilgilerin, sahih kaynaklarda yer alan rivayetler ışığında, ayrıntıya girilmeden ve öğrencilerin yaş ve gelişim düzeyleri dikkate alınarak ele alınması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, Hz. İsa’nın annesi Hz. Meryem’den de kısaca bahsedilmesi önerilmiş; konunun, Mâide ve Meryem surelerinde yer alan ilgili ayetlerle sınırlandırılarak işlenmesi gerektiği belirtilmiştir.⁶³¹ Ders kitaplarında, Hz. İsa’nın, annesi Hz. Meryem ile birlikte Kudüs’te yaşadığına yer verilmiş; Kudüs’n, İslamiyet’in yanı sıra Yahudilik ve Hristiyanlık açısından da kutsal kabul edilen bir şehir olduğuna vurgu yapılmıştır.⁶³²

Onuncu sınıf DKAB dersi ğretim programının ikinci nitesinin ‘‘Hz. Muhammed ve Gençlik’’ başlığı altındaki ‘‘Kur’an-ı Kerim’den gençlerle ilgili ayetlere örnekler verir’’

⁶²⁷‘‘T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)’’, 28.

⁶²⁸Balcı Arvas vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı*, 93; zdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6 Ders Kitabı*, 74.

⁶²⁹‘‘T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)’’, 29.

⁶³⁰Dnmez vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6 Ders Kitabı*, 84-85; Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı*, 101; Balcı Arvas vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı*, 109; zdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6 Ders Kitabı*, 84.

⁶³¹‘‘T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)’’, 31.

⁶³²Zekai Taşın, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf* (Ankara: Erkad Yayıncılık, 2024), 30-32; Tuğçe Günaydın vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı* (Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2024), 27; Selahattin Çamyar - Hacer Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı* (Ankara: Gün Yayıncılık, 2023), 27; Sadullah Macit, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 7* (İstanbul: FCM Yayıncılık, 2019), 24-25.

kazanımıyla,⁶³³ gençlik dönemine dair Kur'anî örneklerin ele alınması amaçlanmaktadır. Ders kitaplarında Hz. Süleyman'ın genç yaşta peygamberlik göreviyle sorumluluk üstlendiği vurgulanmakta, onun Kudüs'te Mescid-i Aksâ'yı inşa ettirdiği bilgisi görsellerle desteklenerek sunulmaktadır.⁶³⁴

Maarif modeli öğretim programında bu konu beşinci sınıf DKAB dersinin dördüncü ünitesi olan "Peygamber Kıssaları" kapsamında ele alınmaktadır. Öğrencilerin peygamberlik kavramı üzerine düşünceleri ve Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa'nın kıssalarını analiz ederek sentezlemeleri hedeflenmektedir.⁶³⁵ "Kur'an-ı Kerim'den Öğütler: Peygamber Kıssaları" içerik çerçevesinde, ulu'l-azm peygamberlerden olan Hz. İsa'nın hayatı ele alınırken, Mescid-i Aksa'ya da değinilmektedir. Hz. Meryem'in, Hz. Zekeriya'nın himayesinde Beytül-Makdis'te bir odada kaldığı ve burada günlerini ibadetle geçirdiği anlatılmaktadır. Mescid-i Aksa'nın Beytül-Makdis olarak da adlandırıldığı ve İslam geleneğinde Müslümanların ilk kiblesi olduğu vurgulanmaktadır.⁶³⁶

Beşinci sınıf Maarif Modeli öğretim programının beşinci ünitesi olan "Mimarimizde Dini Motifler"⁶³⁷ başlığı altında "Kültürümüzden Cami Örnekleri" içerik çerçevesi kapsamında, Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa'nın Müslümanların ilk kiblesi olduğu; Kâbe'den sonra Yüce Allah'a ibadet etmek için inşa edilen ikinci mescit olduğu ve peygamberler tarihi açısından önemli bir sembol niteliği taşıdığı vurgulanmıştır. Mescid-i Aksa'nın, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. İsa ve Hz. Zekeriya gibi pek çok peygamberin hayatıyla kesişen bir mekân olduğu ifade edilmiştir. Hz. Davud'un Allah'a şükür niyetiyle Kudüs'te bir mabet inşa etmek istediği, ancak bu görevin Hz. Süleyman'a nasip olduğu belirtilmiştir. İsra ve Miraç olaylarının Mescid-i Aksa'da gerçekleştiği bilgisi aktarılmış; Hz. Peygamber'in İsra yolculuğunu Mescid-i Aksa'ya yapmasının bu mescidi Müslümanlar açısından önemli kıldığı, ilgili hadis ile açıklanmıştır.⁶³⁸

MÜMİNLERİN BİR GÖNÜL COĞRAFYASI OLARAK KUDÜS

⁶³³"T. C. Milli Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11, 12. Sınıflar)" (T. C. MEB, 2018), 21.

⁶³⁴Nihal Kalelihan, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10 Ders Kitabı* (Ankara: Bilim ve Kültür Yayınları, 2019), 40-41.

⁶³⁵"T. C. Milli Eğitim Bakanlığı İlkokul-Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli" (T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2024), 51.

⁶³⁶Hatice Büşra Paksoy vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf* (Ankara: Korza Yayıncılık, 2024), 143.

⁶³⁷"T. C. Milli Eğitim Bakanlığı İlkokul-Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli", 55.

⁶³⁸Paksoy vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf*, 175.

Altıncı sınıf DKAB dersi ğretim programında beşinci ünite olan ‘‘Temel Değerlerimiz’’ kapsamındaki ‘‘Dinî bayramların ve önemli gün ve gecelerin toplumsal bütünleşmeye olan katkısını yorumlar’’ kazanımı⁶³⁹ doğrultusunda, kandil gecelerinin bireysel ve toplumsal düzeyde bir araya gelme, paylaşma ve dayanışma açısından önemine değinilmiş; bu çerçevede İsra olayının, Hz. Peygamber’in Mekke’den Mescid-i Aksâ’ya götürülmesini konu edindiği ve bu olayın Kudüs ile olan dini bağı pekiştirdiği, ilgili ayet ve Kudüs görseliyle açıklanmıştır.⁶⁴⁰

Dokuzuncu sınıf DKAB dersi ğretim programının beşinci nitesi olan ‘‘Gönül Coğrafyamız’’ başlığı altındaki ‘‘İslam medeniyetinin, dünyanın farklı bölgelerindeki etkilerini fark eder’’ kazanımı çerçevesinde, Kudüs ve çevresi gibi İslam medeniyetinin tarihî süreçte şekillendiği önemli ilim ve kültür merkezlerinin ele alınması hedeflenmiştir.⁶⁴¹ Ders kitaplarında, Kudüs’n hem coğrafî konumu hem de bünyesinde barındırdığı Mescid-i Aksâ sebebiyle İslam medeniyetinin en önemli dinî ve kültürel havzalarından biri olduğu vurgulanmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de ismi geçen birçok peygamberin Filistin ve Kudüs ile bağlantılı olduğu, bu şehrin Müslümanların ilk kiblesi olduğu, İsra ve Miraç mucizelerinin burada gerçekleştiği, Hz. Ömer döneminde fethedilerek İslam topraklarına katıldığı ifade edilmiştir. Kudüs’n, İslam medeniyetinin benimsediği adalet anlayışı ve diğer din mensuplarına yönelik hoşgörülü tutumu sayesinde insanlığın ortak tarih, kültür ve medeniyet birikiminin güzel bir rneği hâline geldiği belirtilmektedir. 1948 yılında kurulan İsrail’in işgali ve uyguladığı baskılar nedeniyle bu kadim şehrin tarihî ve kültürel dokusunun tehdit altında olduğu ifade edilmekte; ‘‘Dâr’s-selâm’’ (Esenlik Şehri) olarak da bilinen Kudüs’n bugün savaş, zulüm ve gözyaşıyla anıldığına dikkat çekilmektedir. Kudüs, tarih boyunca İslamî, ilmî ve ticari açıdan önemli bir merkez olmuş; Emevîlerden Osmanlılara kadar pek çok İslam devletinin himayesinde gelişmiş, Haçlı işgali ve Osmanlı’nın çekilişi gibi dönemlerde ise büyük zorluklar yaşamıştır.⁶⁴²

Ders kitaplarında ayrıca, Mehmet Akif İnan’ın ‘‘Mescid-i Aksâ’’ adlı şiiri ile Nuri Pakdil’in ‘‘Anneler ve Kudüs’ler’’ adlı şiirine yer verilmiş; Kudüs ile ilgili görsellerle bu anlatımlar

⁶³⁹‘‘T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)’’, 24.

⁶⁴⁰Dnmez vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6 Ders Kitabı*, 119; Yıldız, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı*, 135; Balı Arvas vd., *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı*, 140; zdemir, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6 Ders Kitabı*, 121.

⁶⁴¹‘‘T. C. Milli Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11, 12. Sınıflar)’’, 19.

⁶⁴²Abdullah Bektaş vd., *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9 Ders Kitabı* (Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2021), 111-113; Abdullah Taşkiran vd., *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: Korza Yayıncılık, 2023), 112-114; Taşın Zekai, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: Erkad Yayıncılık, 2023), 99-100.

somutlaştırılmıştır. Tarih boyunca Kudüs ve Mescid-i Aksâ'ya duyulan manevi bağlılık ve bu bölgeye yönelik hassasiyetin, günümüzde de devlet politikaları ve toplumsal duyarlılıkla devam etmekte olduğu, bu bağlamda, 2010 yılında Gazze'ye insani yardım götürürken İsrail'in saldırısına uğrayan Mavi Marmara gemisi örneği ile Türk halkının Kudüs'e yönelik duyarlılığı açıklanmıştır. 2017 yılı aralık ayında Amerika Birleşik Devletleri'nin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıdığına dair açıklamasının ardından, Türkiye öncülüğünde toplanan İslam İş birliği Teşkilatı üyesi ülkelerin Kudüs'ü Filistin Devleti'nin başkenti olarak ilan etmeleri, tarihî bir adım olarak sunulmuştur.⁶⁴³

Onuncu sınıf DKAB dersi öğretim programının üçüncü ünitesi olan “Din ve Hayat” başlığı altında yer alan “İslam dininin kültür, sanat ve düşünce üzerindeki etkilerini analiz eder” kazanımı⁶⁴⁴ kapsamında, İslam dininin bireysel ve toplumsal hayata olan katkıları; özellikle kültürel, sanatsal ve düşünsel birikim üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Ders kitaplarında, estetik ve sanatın, İslam kültürlerinde tarih boyunca ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu ifade edilmekte; bu bağlamda Kudüs gibi tarihî merkezlerde yer alan İslamî eserlerin, İslam medeniyetinin sanat ve estetik anlayışını yansıtan seçkin örnekler barındırdığı belirtilmektedir.⁶⁴⁵

2024 yılında güncellenen Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programı kapsamında üçüncü üniteye yer alan “İslam Medeniyeti ve Gönül Coğrafyamız” ünitesinde, öğrencilerin medeniyetin oluşumuna etki eden unsurları analiz edebilmesi, İslam medeniyetinin izlerini özetleyebilmesi ve İslam medeniyetinin bugünü ile geleceği üzerine akıl yürütebilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda belirlenmiş olan ‘İslam medeniyetinin izlerini özetleyebilme’ öğrenme çıktısına ulaşılabilmesi için mimari, musiki, dil ve edebiyat gibi alanlardan çeşitli örnekler sunularak dinin medeniyet üzerindeki etkisine dair farkındalık oluşturulması istenmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin millî ve manevi değerleri koruyup yaşatma konusunda istekli olmaları amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda İslam medeniyetinin gelişiminde önemli rol oynayan merkezler ve bu merkezlerin temel özellikleri ele alınır. Kudüs ve çevresi gibi tarih boyunca İslam medeniyetine ev sahipliği yapmış ilim ve kültür havzaları incelenir. İslam'ın yayıldığı coğrafyalardan hareketle öğrencilerin İslam medeniyetinin izlerini

⁶⁴³Bektaş vd., *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9 Ders Kitabı*, 111-113; Taşkiran vd., *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 112-114; Taşın Zekai, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 99-100.

⁶⁴⁴“T. C. Milli Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11, 12. Sınıflar)”, 22.

⁶⁴⁵Kalelihan, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10 Ders Kitabı*, 67.

bölgesel sınıflandırmalarla değerlendirmeleri sağlanır. Bu sayede ğrencilerin İslam medeniyetinin mimari, musiki, dil ve edebiyat üzerindeki etkisini lemeleri beklenmektedir.⁶⁴⁶

Beşinci sınıf Maarif Modeli ğretim programının beşinci nitesi olan ‘‘Mimarimizde Dini Motifler’’⁶⁴⁷ başığı altında, ğrencilerin ‘‘Camilerin bölümlerini tanıyabilme’’ ve ‘‘Kültürümüzde yer alan cami örneklerini karşılaştıracıbilme’’ öğrenme ıktıları hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, öğrenme-öğretme uygulamaları kapsamında İslam kültüründe ne çıkan camilerin (Mescid-i Nebevî, Mescid-i Aksa vb.) listelenmesi, bu yapıların mimarî ve tarihî özelliklerine değinilmesi ve Müslümanlar açısından taşıdığı dinî önemin vurgulanması amaçlanmaktadır. Mescid-i Aksa’nın anlatımı sırasında, detaylı tarihsel açıklamalara yer verilmeden Hz. Süleyman kıssasına değinilerek öğrencilerin kültürel mirasın değerini fark etmeleri hedeflenmiştir.⁶⁴⁸ Ders kitabında ‘‘Camilerimizi Tanıyalım’’ içerik erevesi kapsamında, Hz. Ömer’in Kudüs’ fethettikten sonra Mescid-i Aksa’nın tarihî yerini tespit ettirerek burada büyük bir mescit inşaa ettirdiği bilgisine yer verilmiştir. Mescid-i Aksa’nın Filistin’in Kudüs şehrinde bulunduğu bilgisi, görsellerle desteklenerek somutlaştırılmıştır.⁶⁴⁹

SEMAVÎ DİNLERİN ORTAK MEKÂNI OLARAK KUDÜS

On birinci sınıf DKAB dersi ğretim programının beşinci nitesi olan ‘‘Yahudilik ve Hristiyanlık’’ başığı altında, dinlerin ortaya çıktığı ve yayıldığı bölgelerin harita üzerinde gösterilmesi hedeflenmektedir. ‘‘Yahudiliğin doğuşunu ve gelişim sürecini özetler’’ kazanımı çerçevesinde, Yahudiliğin tarihçesi, inanç esasları, ibadet ritüelleri, sembolleri, kutsal mekânları ile ‘‘İbrani’’, ‘‘İsrail’’, ‘‘Yahudi’’ ve ‘‘Musevi’’ kavramları ele alınmakta; günümüzdeki Yahudi mezheplerine ve Siyonizm konusuna da değinilmektedir.⁶⁵⁰

Ders kitaplarında, Kral Davud’un Kudüs’ fethedip İsrail Krallığı’nı genişlettiği ve oğlu Süleyman’ın Ahit Sandığı’nı yerleştirecek Süleyman Mabedini inşaa ettiği, bu dönemin Yahudi dinî hayatında merkezi bir rol oynadığı ve Birinci Mabet Dönemi olarak adlandırıldığı

⁶⁴⁶‘‘T. C. Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ğretim Programı (9, 10,11,12. Sınıf) Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’’, 64-66.

⁶⁴⁷‘‘T. C. Milli Eğitim Bakanlığı İlkkl-Ortakl ve İmam Hatip Ortaklu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ğretim Programı Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’’, 55.

⁶⁴⁸‘‘T. C. Milli Eğitim Bakanlığı İlkkl-Ortakl ve İmam Hatip Ortaklu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ğretim Programı Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’’, 57.

⁶⁴⁹Paksoy vd., *Ortakl ve İmam Hatip Ortaklu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf*, 168.

⁶⁵⁰‘‘T. C. Milli Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11, 12. Sınıflar)’’, 29.

belirtilmektedir. M.Ö. 586'da Babillilerin Kudüs'ü yıkmasıyla Yahudi tarihinde büyük bir kırılma yaşanmış; Persler döneminde Yahudilerin dönüşüyle başlayan İkinci Mabet Dönemi, M.S. 70'te Romalıların mabedi yıkmasıyla sona ermiş ve günümüze yalnızca Batı Duvarı kalmıştır. Yahudi inancına göre, Davud soyundan gelecek Mesih'in Kudüs'te mabedi yeniden inşa edip Tevrat'a dayalı bir Tanrı Krallığı kuracağına ve Arz-ı Mev'ûd'un, Hz. İbrahim'e vaat edilen Kudüs ve çevresini kapsayan topraklar olduğuna inanılmaktadır.⁶⁵¹

Yahudi inanç ve kültüründe önemli bir yere sahip olan Hanuka (Işıklar Bayramı), Kudüs'ün kurtarılması ve mabedin yeniden ibadete açılması anısına kutlanan dinî ve millî bir bayram olarak tanıtılmaktadır. Siyonizm ise, Kudüs ve çevresini kapsayan "Siyon" kelimesinden türetilmiş olup, Yahudi halkının Filistin topraklarında bağımsız bir Yahudi devleti kurmayı amaçlayan siyasi hareket⁶⁵² olarak tanımlanmıştır.⁶⁵³

Aynı üniteye yer alan "Hristiyanlığın tarihçesine, inanç esaslarına, ritüellerine, sembollerine ve kutsal mekânlarına yer verir" kazanımında, Hristiyanlığın ortaya çıkış süreci ve temel inanç yapısı ele alınmaktadır.⁶⁵⁴ Ders kitaplarında, Kudüs'ün Hristiyanlar için kutsal bir şehir olduğu ifade edilmektedir. Hz. İsa'nın yaşadığı, öğretilerini yaydığı ve çarmıha gerildiği yer olması nedeniyle Kudüs, Hristiyan inancı açısından önemli görülmektedir. Şehir, Hristiyan hac geleneği içerisinde de merkezi bir konuma sahiptir.⁶⁵⁵

⁶⁵¹Gündüz vd., *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 129-135.

⁶⁵²Gündüz vd., *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 136-138.

⁶⁵³Safiye Özdemir- Selahattin Çamyar, *TC. Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı* (SDR İpekyolu Yayıncılık, 2024), 132-138.

⁶⁵⁴"T. C. Milli Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11, 12. Sınıflar)", 29.

⁶⁵⁵Gündüz vd., *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 146; Özdemir- Çamyar, *TC. Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 146.

SONUÇ

Bu alışmada, DKAB derslerinde Kudüs konusunun nasıl ele alındığı incelenmiştir. Elde edilen verilere göre, Kudüs konusu; İsrâ ve Miraç olayları bağlamında, Mescid-i Aksa'nın Hz. Süleyman tarafından inşa ettirilmesi, Hz. Ömer döneminde camiye dönüştürülmesi, Hz. Zekeriya, Hz. Meryem, Hz. Yahya ve Hz. İsa'nın Kudüs'te yaşamış olmaları ve Mescid-i Aksa ile olan ilişkileri çerçevesinde işlenmektedir. Ayrıca, gönül coğrafiyamız kapsamında Emevî, Abbasî, Fâtımî, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Mescid-i Aksa'da yapılan değişikliklere, güncel Filistin meselelerine, insani yardım kuruluşlarına ve Kudüs'n Yahudilik ve Hristiyanlık dinleri açısından önemine de yer verildiği; bu içeriklerin şiirler ve görsellerle desteklendiği gözlemlenmiştir.

İnceleme sonucunda, sekizinci ve on ikinci sınıf düzeyleri hariç olmak üzere, diğer tüm sınıf seviyelerinde Kudüs'e ilişkin bir konunun ğretim materyallerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Öğretim programlarında güncel Filistin meselelerine doğrudan temas eden özel bir kazanım bulunmamakla birlikte, ders kitaplarında Filistin'in bir şehri olarak Kudüs'e değinilmekte ve İsrail'in kuruluşu ile sonrasında yaşanan bazı olumsuz gelişmelere kısaca yer verilmektedir.

Kudüs'n ğretim programlarında ele alınışı bakımından yapılan analizde, mevcut iki program arasında belirgin bir fark bulunmadığı; Kudüs ve Mescid-i Aksa'nın benzer konular kapsamında ve benzer oranda işlendiği gözlemlenmiştir. Bu çalışmanın gerçekleştirildiği tarih itibarıyla, MEB tarafından 2024 yılında güncellenen programa uygun olarak yalnızca beşinci ve dokuzuncu sınıf ders kitapları yayımlanmış durumdadır. Bu nedenle ğretim materyalleri incelenirken yalnızca bu iki sınıfa ait kitaplar değerlendirilmiş ve yorumlamalar buna göre yapılmıştır. İlerleyen süreçte MEB tarafından diğer sınıf düzeylerine ilişkin kitaplar yayımlandığında Kudüs konusunun bu kitaplarda nasıl ele alındığı ayrı bir araştırma konusu olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, İşlam medeniyeti ve Kudüs konusunun, din ğretimi seçmeli ders gruplarında ve İmam-Hatip ortaokulları ile liselerindeki meslek derslerinde nasıl işlendiği de ileriki çalışmalarda incelenebilir.

KAYNAKÇA

Balcı Arvas, Fatma vd. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2024.

Bektaş, Abdullah vd. Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9 Ders Kitabı. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2021.

Büyüköztürk, Şener vd. Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 33. Baskı., 2022.

Creswell, John W. Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. Ankara: Siyasal Kitabevi, 7. Baskı., 2023.

Çakmak, Ahmet. "Geography and Religious Education: 'Our Soul Geography' in Turkish Religious Education". Asia Pacific Journal of Educators and Education 39/2 (2024), 61-77.

Çamyar, Selahattin - Yıldız, Hacer. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7 Ders Kitabı. Ankara: Gün Yayıncılık, 2023.

Demirtaş, Gülhanım. İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: İlke Yayınları, 2018.

Dirlik, Elif Emine vd. İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabı. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2024.

Dönmez, Kazım vd. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6 Ders Kitabı. Ankara: Özgün, 2023.

Erdoğan, İsmail vd. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5 Ders Kitabı. İstanbul: Lisans, 2023.

Erşahin, Seyfettin. "Kudüs-i Şerif'in İslam Medeniyetindeki Yeri". İLMAR, ts.

Günaydın, Tuğçe vd. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2024.

Gündüz, Gülişe vd. Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2024.

Harman, Ömer Faruk. "İslamiyet ve Kudüs". Milet ve Nihal 6/1 (2019), 9-30.

Harman, Ömer Faruk. "Kudüs". TDV İslam Ansiklopedisi. 26/323-327. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002.

Kalelihan, Nihal. Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10 Ders Kitabı. Ankara: Bilim ve Kültür Yayınları, 2019.

Macit, Sadullah. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 7. İstanbul: FCM Yayıncılık, 2019.

Mert, Rabia. "İslam Geleneği Açısından Kudüs". Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1/2 (2017), 257-272.

zdemir, Safiye. İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: SDR İpekyolu Yayıncılık, 2024.

zdemir, Safiye. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6 Ders Kitabı. Ankara: Dörtel Yayıncılık, 2019.

zdemir, Safiye - Çamyar, Selahattin. TC. Milli Eēitim Bakanlığı Ortaēretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı. SDR İpekyolu Yayıncılık, 2024.

Paksoy, Hatice Büşra vd. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf. Ankara: Korza Yayıncılık, 2024.

Pınarbaşı, Bekir. İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 Ders Kitabı. Ankara: Tutku Yayıncılık, 2018.

Taşın, Zekai. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf. Ankara: Erkad Yayıncılık, 2024.

Taşın Zekai. Ortaēretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: Erkad Yayıncılık, 2023.

Taşkıran, Abdullah vd. Ortaēretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: Korza Yayıncılık, 2023.

Yaldız, Hacer. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: SDR İpekyolu Yayıncılık, 2024.

Yiēit, Hulusi vd. Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 5. Sınıf. ed. Mustafa Yılmaz. MEB, ts.

‘‘T. C. Millî Eēitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ēretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)’’. T.C. Milli Eēitim Bakanlığı, 2018.

‘‘T. C. Milli Eēitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ēretim Programı (Ortaēretim 9, 10, 11, 12. Sınıflar)’’. T. C. MEB, 2018.

‘‘T. C. Milli Eēitim Bakanlığı İlkokul-Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ēretim Programı Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’’. T. C. Milli Eēitim Bakanlığı, 2024.

‘‘T. C. Milli Eēitim Bakanlığı Ortaēretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ēretim Programı (9, 10,11,12. Sınıf) Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’’. T. C. Milli Eēitim Bakanlığı, 2024.

Şeymanur
MURATOĞULLARI
Nida GÜNGÖR
• Balıkesir Üniversitesi

**PARÇALANMIŞ TOPRAKLARDA TEK VÜCUT
DİRENİŞ: FİLİSTİN'DE İŞGAL VE YAŞAM**

PARÇALANMIŞ TOPRAKLARDA TEK VÜCUT DİRENİŞ: FİLİSTİN'DE İŞGAL VE YAŞAM

Şeymanur MURATOĞULLARI

Nida GÜNGÖR

zet

Filistin toprakları, manevi değeri ve zengin kültürel mirası ile İslam medeniyetinin önemli bir merkezidir. Ancak 1948'den itibaren başlayan Arap-İsrail atıŐması, Filistin halkının topraklarından sürüldüğü, mülklerine el konulduğ ve haklarının iğnendiğ uzun ve acı dolu bir sürece dönüşmüştür. Yüksek duvarlarla kuŐatılan Şehirler, Gazze'deki hava saldırılarında yaşamını yitiren siviller, kamplardaki ağır yaşam koşulları ve elektrik, su gibi en temel ihtiyaçlara erişimin kısıtlanması, Filistin halkının her alanda baskı altına alındığını ortaya koymaktadır. Her Filistinlinin hayat hikyesi farklıdır. Gazze'de yaşayan bir Filistinli ile Batı Şeria'da yaşayan Filistinlinin hayatı aynı olmadığı gibi bir Kudüslü ile 48 topraklarında yaşayan Filistinlilerin hayatları da aynı değildir. İsrail işgali, Filistin'in farklı bölgelerinde değişen yöntemlerle uygulanmakta ve halkın gündelik yaşamını derinden etkilemektedir. Gazze'de abluka, Batı Şeria'da yerleşim politikaları, Kudüs'te kimlik ve mülkiyet hakları üzerindeki baskılar ve 1948 topraklarında yaşayan Filistinlilere yönelik sınıfsal ayrımcılık, işgalin farklı yüzlerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla halkın yaşam Őartlarını iyi anlamak için Filistin'de hangi bölgede yaŐadıėı bilinmelidir. Zira İsrail, iŐgalini her bölgede o bölgenin Şartlarına uygun olarak uygulamaktadır. Bu durum ise İsrail iŐgalini farklı boyutlarda geniŐletirken Filistin halkının hayatını daha da zorlaştırmaktadır. İsrail işgal politikaları ile Filistin halkının sadece topraklarını işgal etmemekte aynı zamanda bir insanın sahip olması gereken temel insani haklarını dahi elinden almaktadır. Filistin halkının azmi, uygulanan işgalle doğru orantılı olarak artmakla beraber İsrail, kendi kendini imha etme yolunda ilerlemektedir. Filistin, coğrafi olarak parçalanmış olsa da halkı, ortak bir mücadele ve direniş ruhuyla kültürel ve tarihsel kimliğini koruyarak direnişini sürdürmektedir. Bu alıŐma, Filistin'deki işgalin boyutunu, bölgelere göre değişen etkilerini ve halkın bu duruma karşı geliŐtirdiėi direnişini ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Filistin, İŞgal, Direniş, Kuds, Gazze

RESISTANCE AS A UNIFIED BODY IN FRAGMENTED LANDS: OCCUPATION AND LIFE IN PALESTINE

Abstract

Palestine, with its spiritual significance and rich cultural heritage, stands as a crucial center of Islamic civilization. However, the Arab-Israeli conflict, which began in 1948, has transformed into a prolonged and painful process marked by the displacement of the Palestinian people from their lands, the confiscation of their properties, and the violation of their rights. Cities encircled by high walls, civilians who lost their lives in the air strikes on Gaza, the harsh living conditions in refugee camps, and the restricted access to basic necessities such as electricity and water, all underscore the multifaceted oppression faced by the Palestinian people. Each Palestinian's life story is unique. The life of a Palestinian living in Gaza differs from that of one in the West Bank, just as the lives of those in Jerusalem are distinct from those living within the 1948 territories. The Israeli occupation is implemented with varying methods across different regions of Palestine, profoundly impacting the daily lives of the population. The blockade in Gaza, settlement policies in the West Bank, pressures on identity and property rights in Jerusalem, and class-based discrimination against Palestinians living in the 1948 territories reveal the diverse facets of the occupation. Consequently, understanding the living conditions of the people necessitates knowing which region of Palestine they inhabit, as Israel applies its occupation in each area according to the specific conditions of that region. This situation not only expands the Israeli occupation in various dimensions but also further exacerbates the lives of the Palestinian people. Through its occupation policies, Israel not only occupies the land of the Palestinian people but also deprives them of the fundamental human rights that every individual should possess. While the resilience of the Palestinian people increases in direct proportion to the applied occupation, Israel is moving towards self-destruction. Despite being geographically fragmented, the Palestinian people, with a shared spirit of struggle and resistance, continue their resistance by preserving their cultural and historical identity. This study examines the extent of the occupation in Palestine, its varying impacts across different regions, and the resistance developed by the people against this situation.

Keywords: Palestine, Occupation, Resistance, Jerusalem, Gaza

GİRİŞ

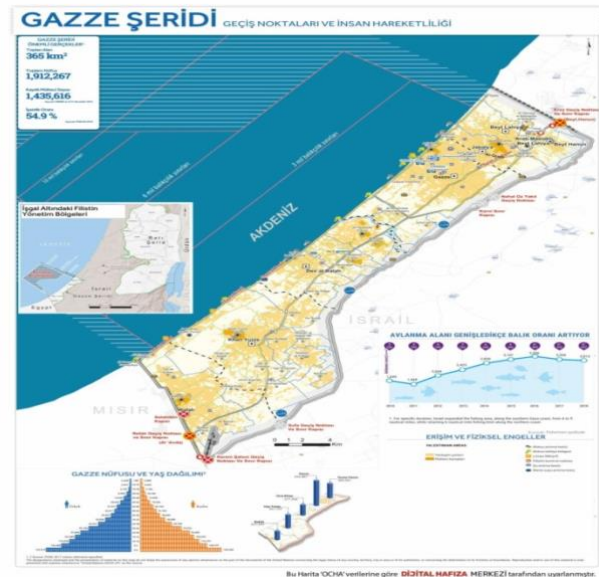
Modern dünyanın birey merkezli yapısı içerisinde, küresel vicdanı yeniden harekete geçirmek ve sistematik haksızlıkların karşısında kolektif bir duruş sergilemek, insanlığın müşterek bir sorumluluğudur. Bu bağlamda Filistin meselesi, yalnızca bölgesel bir siyasal sorun olmanın ötesinde, evrensel bir adalet ve insan hakları meselesi olarak değerlendirilmelidir. Bu alışma, Filistin’de süregelen adaletsizliğe karşı bir vicdan çağrısı olarak halkın maruz kaldığı işgalleri ve tüm baskılara rağmen ortak bir hafızayla srdrdğu direniş dolu yaşamı ele almak amacıyla kaleme alınmıştır.

Çalışmada Filistin toprakları Gazze, Batı şeria, Doğu Kudüs ve 1948 Toprakları olmak üzere dört ana bölge üzerinden incelenmiş; her bir bölgenin maruz kaldığı işgal biçimleri ile bu işgallerin toplumsal yaşama etkileri analiz edilmiştir. Böylelikle İsrail işgal rejiminin sadece belirli bir coğrafyada değil, tüm Filistin sathında sistematik bir baskı ve tahakküm mekanizması kurduğu ortaya konmuştur.

Araştırma sürecinde yerli ve yabancı akademik kaynaklardan, saha raporlarından ve görsel materyallerden faydalanılmıştır.

GAZZE

Akdeniz’in güneydoğu kıyısında konumlanan Gazze şeridi, yalnızca 363 km²’lik yüzölçümüyle tarihi Filistin topraklarının %1,3’n oluşturmaktadır.⁶⁵⁶ 1948 Arap-İsrail Savaşı’nın ardından Mısır idaresine geçen bölge, 1967’deki Altı Gün Savaşı ile İsrail işgali altına girmiştir. 1994’te imzalanan Kahire Anlaşması ile İsrail’in çekileceği belirtilse de 11 yılın ardından 2005’te çekilmiş ancak 2006 yılından itibaren Gazze, havadan, karadan ve denizden uygulanan bir abluka ile kuşatılmıştır. 2006 yılında Hamas’ın Gazze’de tek başına

şekil 1: Gazze şeridi

⁶⁵⁶Mustafa L. Bilge, ‘‘Gazze’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İşlm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazze> (erişim 22 Nisan 2025).

iktidar olması, İsrail'in Gazze'ye yönelik ambargoların başlangıcı olmuştur. İsrail ve Ortadoğu Dörtlüsü (ABD, BM, AB, Rusya) Filistin Yönetimi'ne sağlanan yardımları kesmiştir. İsrail, "topraklarına füze saldırısı düzenlenmesi" iddiasıyla Şekil 1'de gösterilen Gazze Şeridi'ne her türlü gıda ve ilaç girişini yasaklamış, 2007'de kara ablukası ve 2009'da deniz ablukası uygulamaya başlamıştır.⁶⁵⁷ 2010 yılında ablukayı kırmak amacıyla yola çıkan Mavi Marmara gemisine uluslararası sularda yapılan askeri operasyon ve 10 Türk vatandaşının şehit edilmesi, uluslararası tepkilere yol açmıştır. BM'nin İsrail'in kendini savunma hakkını tanıyan kararına rağmen, Mısır'ın Refah kapısını kısmen açmasıyla Gazze'ye sınırlı insani yardım girişi sağlanmıştır. Ancak 2013 itibarıyla Refah kapısının yeniden kapatılması, Gazze halkının yaşadığı ambargonun şiddetini artırmıştır. Bu durum, uluslararası kamuoyunda Gazze'nin "açık hava hapishanesi" olarak nitelendirilmesine neden olmuştur.⁶⁵⁸⁶⁵⁹

Nüfus yoğunluğu açısından dünyanın en kalabalık bölgelerinden biri olan Gazze'de, işgalin başından beri hayatın çeşitli alanlarında zorluklar yaşanmaktadır. İsrail'in kısıtlayıcı politikaları nedeniyle temel ihtiyaç maddeleri ve yardım malzemelerinin girişi dahi engellenmektedir. İnşaat malzemelerinin sınırlı girişi işsizlik sorununu derinleştirmekte ve nüfusun büyük bir çoğunluğu üniversite mezunu olmasına rağmen fakirlik sınırının altında yaşamaktadır.⁶⁶⁰

İsrail'in 7 Ekim 2023 itibarıyla başlattığı Demir Kılıçlar Operasyonu, İsrail'in kendi ifadeleriyle "Gazze'yi insansızlaştırma" amacını taşımaktadır. Gazze'ye yönelik bu eylemler, uluslararası hukukta savaş suçu olarak değerlendirilmektedir. Binlerce sivilin ölümü ve yaralanması, yerleşim yerlerinin ve hastanelerin bombalanması, çadırların yakılması ve insani yardımın engellenmesi gibi eylemler soykırım olarak nitelendirilmektedir.⁶⁶¹ İsrail bu saldırılarda çok sayıda tarihi ve dini yapıyı da tahrip etmiştir.⁶⁶²

Gazze halkı yıllardır süregelen elektrik kesintileri, temiz suya erişim eksikliği ve temel insani ihtiyaçlardan yoksunluk gibi ağır yaşam koşullarıyla karşı karşıyadır. Elektrik, yalnızca sınırlı şekilde Mısır ve İsrail üzerinden sağlanmakta, bu da günlük uzun süreli kesintilere neden olmaktadır. Jeneratör girişine izin verilmemesi, halkı mum ışığında yaşamaya zorlamakta ve

⁶⁵⁷<https://dijitalhafiza.com/haritalar/sematik-haritalar/atlas-gazze-seridi-gecis-noktaları-ve-insan-hareketliliği>

⁶⁵⁸ Esat Ergener, *Gazze Ambargosu Tarihi Süreci*, UGSAM, 2019, (erişim 22 Nisan 2025).

⁶⁵⁹ Zahide Tuba Kor, *Filistinlilerin Gündelik Yaşamı – 1. Oturum*, BİSAV YouTube kanalı, (erişim 22 Nisan 2025).

⁶⁶⁰ Seda Özalkan, "Gazze'de İnsani Kriz", *Araştırma 60* (İstanbul: İNSAMER, Mart 2018), s. 4-5.

⁶⁶¹ Veysel Babahanoğlu, *İsrail'in "Yerleşimci" Politikası ve Filistin'e Yansımaları: Gazze Saldırıları*, s. 190-192.

⁶⁶² Yücel Acer ve Fethullah Bayraktar, *7 Ekim 2023 ve Sonrası İsrail'in Gazze Saldırıları ve Uluslararası Hukuk*, SETA Raporu (Ankara: SETA, 2023), s. 14-15.

yangın riskini artırmaktadır. Gazze'nin geçimini sağlayan tarım alanlarına kimyasal maddeler atılması ve uygulanan deniz ablukası sebebiyle balıkçılığın engellenmesi, halkın ekonomik yaşamını da doğrudan etkilemektedir. Elektrik ve suyun kesilmesiyle birlikte Gazze'ye insani yardım ulaştırılması engellenmektedir. Gazze, 2023 öncesinde de içme suyu sıkıntısı çekmekteydi ve mevcut suyun büyük bir kısmı kirliydi. Bu durum, özellikle ocuk ölümlerinin önemli nedenlerinden biri olmuştur. ilaç ve tıbbi cihaz eksikliği nedeniyle birçok hasta yaşamını yitirmektedir. İsrail Savunma Bakanı Yoav Gallant 10 Ekim 2023'te Filistinliler hakkında ‘‘insansı hayvanlarla mücadele ediyoruz ve ona göre hareket edeceğiz’’ diyerek insan onurunu hiçe sayan ve uluslararası normlara tamamen aykırı bir soykırım yaptığını kendi ağzıyla itiraf etmiştir.⁶⁶³⁶⁶⁴

Tüm bu işgal, hak ihlalleri ve katliamlara rağmen Gazze halkı vatanlarını terk etmek yerine direnmeyi tercih etmektedir. Yıkımın ortasında dahi umutlarını koruyarak dayanışma içinde yaşamaya çalışmakta, düğünlerini ve bayramlarını coşkuyla kutlamaktadırlar. Gazzeli bir fotoğrafçı bu durumu, ‘‘Yıkımın ortasında bile Gazzelilerin hala yaşamak istediklerini görürsünüz. Bugün savaş biter. Ertesi gün hiçbir şey olmamış gibi hayat devam eder ve bu durum İsrail'i çıldırtır.’’ şeklinde dile getirmektedir. Bir Gazzeli ise yaşadıkları durumu şu şekilde özetlemektedir: ‘‘Biz, hiç görmediğimiz Kudüs için, hiç gitmediğimiz Filistin şehirlerinin özgürlüğü için savaşıyoruz. Bunca sıkıntıya göğüs geriyoruz. Anlamlı bir hayatımız var. Hayatın tadı, ümmetin meselesi için yaşamaktır. Hayatlarımız zor ama güzel. Gazze'de muazzam bir dayanışma duygusu var. Kendisi muhtaç olan bile yardıma koşar. İsrail bir yolu kapatır, Gazzeliler başka bir yol açar. şehit olmak istediğimiz kadar hayatı da severiz, önem veririz. Hayatımızın da lmmzn de güzel olmasını isteriz.’’ Bu yaşam mücadelesi, psikolojik bir direniştir.⁶⁶⁵ Bu yüzden Gazze, sadece bir coğrafya değil, bir direniş ve umut hikyesidir.

⁶⁶³ Seda zalkan, *Gazze'de İnsani Kriz*, İNSAMER Raporu (İstanbul: İNSAMER, 2018), s. 6-7; Furkan Duman, *Gazze Deniz Ablukası*, (İstanbul: İNSAMER, 2021), s. 9-10.

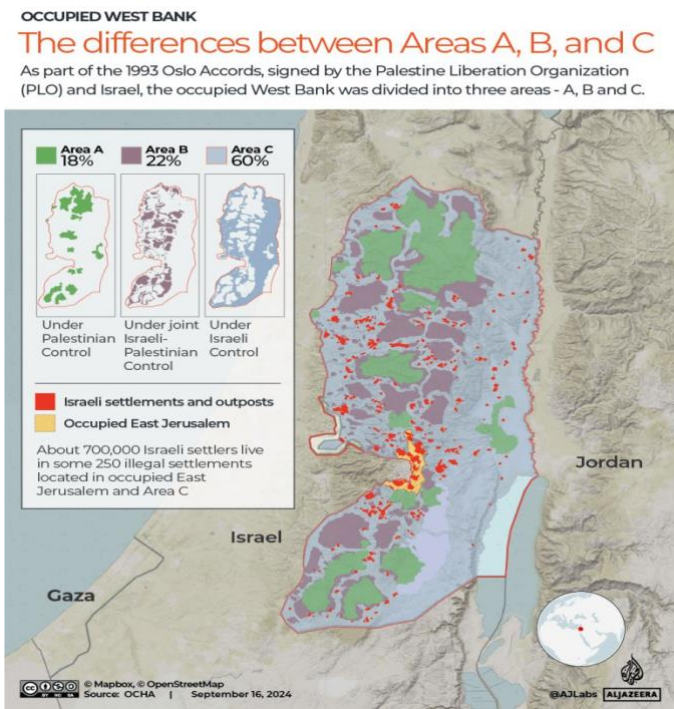
⁶⁶⁴Trkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), *Filistin'de İnsan Hakları İhlalleri ve Gazze Soykırımı Raporu*, (Ankara: TİHEK, 2023), s. 118.

⁶⁶⁵Zahide Tuba Kor, *Filistinlilerin Gündelik Yaşamı – I. Oturum*, BİSAV YouTube kanalı, (erişim 22 Nisan 2025).

BATI ŞERIA

Batı Şeria, Şeria Nehri ile Lut Gölü'nün batısında yer alan ve günümüzde çoğunlukla siyasi anlamda kullanılan bir bölgedir. Tülkerm, Nablus, el-Halil, Ramallah gibi şehirleri içinde barındıran bu alan, tarih boyunca Arap-Yahudi çatışmalarının merkezi hâline gelmiştir. 1947 yılında Birleşmiş Milletler'in Filistin topraklarını taksime yönelik kararı, 1948'de İsrail'in kurulmasına ve ardından Arap-İsrail savaşlarına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte Ürdün, Batı Şeria'yı kontrol altına almış; ancak 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda İsrail, Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü Ürdün'den alarak Gazze, Sina ve Golan Tepeleri'ni de işgal etmiştir. İsrail Batı Şeria'yı resmen ilhak etmese de askerî denetim altında tutarak Yahudi yerleşimlerini artırma yoluna gitmiştir. Bugün yaklaşık bir milyon Filistinli, bu bölgede ağır işgal koşulları altında yaşamını sürdürmektedir.⁶⁶⁶

Filistin ile İsrail yönetimi arasında gerçekleşen barış sürecinin bir parçası olarak, 28 Eylül 1995 tarihinde imzalanan İkinci Oslo Barış Anlaşması çerçevesinde Batı Şeria, Şekil 2'de belirtildiği gibi A, B ve C olmak üzere üç bölgeye ayrılmıştır.⁶⁶⁷ Bu anlaşma kapsamında zamanla B bölgeleri A'ya, C bölgeleri de B'ye dönüşmesi kararlaştırılmıştı. Dolayısıyla yargı yetkisinin kademeli olarak Filistin yönetimine devredilmesi öngörülmüştü ancak durum böyle olmadı.⁶⁶⁸ İsrail'in bu bölgelerden kademeli olarak çekilmesi taahhüt edilmiş olsa da, İsrail söz konusu şehirlerin dış bölgelerine askeri ve yerleşim amaçlı konuşlanmaya devam etmiştir.⁶⁶⁹

Şekil 2: A, B ve C Bölgeleri

⁶⁶⁶Fahir Armaoğlu, "Batı Şeria", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1992, 143.

⁶⁶⁷<https://www.aljazeera.com/news/2024/9/16/ten-maps-to-understand-the-occupied-west-bank>

⁶⁶⁸Zahide Tuba Kor, "Filistinlilerin Gündelik Yaşamı", BİSAV TV, 2. Oturum.

⁶⁶⁹Sezai Açar, *Oslo Antlaşması'ndan Sonra Filistin Sorunu'nda Gelişmeler ve Arap – İsrail İlişkileri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi / Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2006), 101.

A bölgesi, Batı Şeria’nın yaklaşık %18’ini, tüm tarihi Filistin topraklarının ise yalnızca %1’ini kapsamaktadır. Aynı zamanda, bu bölge nüfus yoğunluğu bakımından en kalabalık alanı teşkil etmektedir. Cenin, Nablus, Ramallah, Kalkilya, Tulkarim, Eriha, El-Halil ve Beytüllahim şehirleri A bölgesi olarak tanımlanmış ve bu bölgeler Filistin yönetiminin idari ve polis kontrolüne bırakılmıştır. El-Halil kenti ise istisnai bir statüye tabi tutulmuş, yaklaşık 400-450 kişilik koruma gücüyle kentin %25’lik bir kesimi İsrail tarafından işgal edilmiştir. Bu durum, Batı Şeria’daki Filistin halkının yaşadığı alanlara birçok Yahudi yerleşim biriminin yerleştirilmesine yol açmış ve bu da halkın kendi içinde kurduğu bağı olumsuz yönde etkilemiştir.⁶⁷⁰

B bölgesi, Batı Şeria’nın yaklaşık %27’sini oluşturmaktadır ve bu alanda yaklaşık 450 yerleşim birimi bulunmaktadır. Bu bölgede Filistin ve İsrail yönetimleri ortak kontrol mekanizması yürütmektedir. Filistin polisi ile İsrail askerleri tarafından ortak devriyeler gerçekleştirilmektedir. Filistin yönetimi sivil işlerden sorumlu olmakla birlikte, İsrail yönetimi bu alanlarda müdahale etme yetkisine sahiptir. Bu bağlamda, B bölgesi İsrail kontrolünün, Filistin yönetimine kıyasla daha baskın olduğu bir alan olarak öne çıkmaktadır. Batı Şeria’daki Filistin nüfusunun büyük bir kısmı A ve B bölgelerinde yaşamaktadır. Ancak bu bölgeler birbirine bitişik olmadığından dolayı halkın ulaşımlarını ve iletişimini ciddi şekilde aksatmakta ve günlük yaşamda çeşitli zorluklara sebebiyet vermektedir.⁶⁷¹

C bölgesi ise Batı Şeria’nın %72’sini kapsamaktadır ve tamamen İsrail kontrolü altındadır. Bu bölgede 532 yerleşim alanı mevcut olup, bunların 230’unda yaklaşık 400 bin Yahudi yerleşimci ikamet etmektedir. Ayrıca, C bölgesinin yaklaşık %30’u askeri eğitim sahası olarak tanımlanmış ateş alanlarından oluşmaktadır. Bu askeri eğitim alanlarının içerisinde Filistinli siviller de yaşamaktadır. C bölgesinin %60’ının bu tür alanlarla kaplanmış olması, Filistin halkının tarımsal faaliyetlerini ciddi şekilde zorlaştırmakta ve geçim kaynaklarını tehdit etmektedir.⁶⁷²

Batı Şeria, İsrail’in ırkçı, sömürgeci ve ayrımcı politikalarına en fazla maruz kalınan yerlerden biridir. Özellikle C bölgesindeki kırsal alanlarda ev yıkımları, sistematik olarak iktisadi anlamda İsrail’e bağımlı kılma ve tutuklamalar gibi politikalar güdülmektedir. Batı Şeria’da İsrail, Filistinlilerin yoğunluklu olduğu bölgelerde askeri hukukunu uygularken aynı bölgede yaşayan Yahudilere karşı sivil hukukunu uygulamaktadır. Batı Şeria’nın bir kısmına hâkim olan

⁶⁷⁰Aar, *Oslo Antlaşması’ndan Sonra Filistin Sorunu’nda Gelişmeler ve Arap – İsrail İlişkileri*, 101.

⁶⁷¹Aar, *Oslo Antlaşması’ndan Sonra Filistin Sorunu’nda Gelişmeler ve Arap – İsrail İlişkileri*, 101.

⁶⁷²Aar, *a.g.e.*, s. 101.

Filistin yönetimi bu işgal politikalarını engelleyememektedir. Zira Filistin yönetimi tam bağımsız bir yönetim değil, sınırlı bir özerklik sahibidir. Dolayısıyla İsrail, sunduğu bazı delillerle Filistin yönetiminin vergi gelirlerine el koymaktadır ki bu da yönetimin halka hizmet etmesine engel olmaktadır.⁶⁷³

C bölgesindeki toplulukların yaklaşık %70'i su şebekesine bağlı değildir ve tankerle taşınan suya muhtaçtır. Filistin halkı, genellikle İsrail şirketlerinin sattığı ambalajlı suya bağımlı hale gelmiştir. Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimciler, Filistin'e ait su kaynaklarına el koymuş ve bu alanlar kendi yerleşimlerine dönüştürülmüştür. Böylece Filistinliler kaynak sularından mahrum bırakılmıştır. 1997'den bu yana atık su arıtma tesisi için yapılan 14 başvurudan yalnızca ikisi onaylanmıştır. Suyu erişim kısıtlamaları nedeniyle Filistin'in su tüketimi 1994'te 118 milyon metreküpten, 2012'de 104 milyon metreküpe düşmüştür. Batı Şeria'daki 39 su kuyusundan elde edilen suyun sadece %15'i Filistinlilere verilirken, geri kalanı yasa dışı Yahudi yerleşimcilerine yönlendirilmektedir. Bazı mahalleler su şebekesine bağlı olsa da, bu her zaman suya erişim anlamına gelmemektedir. Örneğin el-Halil'e bağlı Dahriya'ya yalnızca 40 günde bir su verilmektedir. Kısıtlamalar nedeniyle Batı Şeria'da kişi başına düşen günlük su miktarı 60 litreye kadar gerilemiştir. Bununla beraber arıtılmamış atık suların vadi bölgelerine boşaltılması, tarım arazilerini olumsuz etkilemektedir.⁶⁷⁴

İsrail'in Batı Şeria'daki politikaları, Filistinli nüfusu üzerindeki baskıyı artıran önemli faktörlerden biridir. Bu politikaların temel amacı, kırsal bölgelerdeki Filistinli nüfusu, kuşatılmış kent merkezlerine göndermektir. Bunun için çeşitli yöntemler uygulanmaktadır. Örneğin, İsrail, Filistinlilerin evlerini yıkarken, bu eylemleri yıkım kanunlarına dayandırmakta ve Filistinlilere, evlerini terk ettiklerinde kendi rızalarıyla ayrıldıkları izlenimini vermek istemektedir. İsrail bakanlarından Benny Alon'un ifadesiyle, "Onlara hayatı öyle dar edelim ki kendilerinden bırakıp gitsinler" anlayışı, Batı Şeria halkı üzerinde psikolojik bir baskı yaratmaktadır.⁶⁷⁵

İsrail'in Batı Şeria'daki egemenliğini pekiştirmeye yönelik bir diğer strateji, bölgedeki Yahudi yerleşimcilerinin sayısının artırılmasıdır. Bu yerleşimler, Filistinlilerin Batı Şeria'daki egemenliğini zayıflatmaktadır. İsrail, Batı Şeria'yı bir Filistin toprağı olarak değil, kendi

⁶⁷³ Zahide Tuba Kor, "Filistinlilerin Gündelik Yaşamı", BİSAV TV, 2. Oturum.

⁶⁷⁴ Ayman Rabi, "Filistin'de Su Krizi ve Suyun Siyaseti", içinde *Türkiye'de ve Dünyada Su Krizi ve Su Hakkı Mücadeleleri*, der. Akgün İlhan vd. (İstanbul: Su Hakkı Kampanyası, 2015), s. 69.

⁶⁷⁵ Zahide Tuba Kor, "Filistinlilerin Gündelik Yaşamı", BİSAV TV, 2. Oturum.

devletinin doğal bir uzantısı olarak görmektedir.⁶⁷⁶ Batı Şeria’da Yahudi yerleşimciler, İsrail vatandaşı sayılmakta ve Filistinlilere ise çeşitli kimlik kartları verilse de vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmaktadır. Filistinliler, seyahat edebilmek için İsrail’den izin alması gerekmektedir fakat çoğu zaman Filistinlilerin birleşmesini engellemek amacıyla kısıtlayıcı bir tutum sergilenmektedir.⁶⁷⁷ Batı Şeria’nın %48’lik bir kısmı Yahudi yerleşimciler tarafından kontrol edilmekte ve bu durum, demografik yapının İsrail’in lehine değişmesine neden olmaktadır.⁶⁷⁸

Bugün Batı Şeria’da 997.173’e yakın kayıtlı mülteci yaşamaktadır. Batı Şeria’da 19 mülteci kampı yer alır. Buralardaki olanaklar dünya standartlarının oldukça altındadır. Bazı kamplar aşırı kalabalık olmalarından kaynaklı olarak yetersiz altyapı sorunu yaşarken İsrail güvenlik gçlerinin devamlı tutuklamaları ve soruşturmaları halkı çok zor durumda bırakmaktadır. Bu mülteci kamplarında yüksek işsizlik ve gıda güvensizliği de mevcuttur. İşgal rejimi Filistinlilerin geçim kaynağı olan tarım alanlarını, gıda imalathanelerini yok etmektedir. İsrail saldırıları sonucu binlerce genç eğitimden mahrum kalmaktadır. Yollara konulan bariyerler sebebiyle çocuklar okula gitmekte büyük sorun yaşamaktadır. Filistinli ğretmen ve öğrencileri sebepsiz şekilde tutuklanmasından dolayı eğitimler sekteye uğramaktadır.⁶⁷⁹

El-Halil, Batı Şeria’da yerleşimci şiddetinden en fazla etkilenen şehirlerden biridir. 1997 Halil Protokolü ile şehir H-1 (Filistin yönetiminde) ve H-2 (İsrail kontrolünde) olmak üzere ikiye ayrılmış; H-2 bölgesinde yaşayan yaklaşık 40.000 Filistinli ciddi altyapı ve güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Yerleşimcilerin bulunduğu bölge kapalı askeri bölge ilan edilerek Filistinlilerin erişimi engellenmiştir. Rabbi Moshe Levinger, ‘‘Bu kasaba yeniden bir Yahudi şehri olacaktır...’’ sözleriyle işgali meşrulaştırmaya çalışmıştır. 25 Şubat 1994’te Baruch Goldstein’in Halil İbrahim Camii’nde gerçekleştirdiği katliamda sabah namazı kılan halkın üzerine ateş yağdırması sebebiyle 29 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu olaydan sonra camii bir müddet ibadete kapatılmış ve ardından bir kısmı sinagoga çevrilerek Filistinli halkın girişleri yasaklanmıştır.⁶⁸⁰

⁶⁷⁶zge zkoç, ‘‘İsrail’in Batı Şeria’daki Yerleşimci Politikası ve ABD’nin Filistin Sorununa İlişkin Barış Girişimleri: İki Devletli Çözüm Hl Mümkün Mü?’’, *Gazi Akademik Bakış* 15/29 (11 Aralık 2021), 317.

⁶⁷⁷zkoç, ‘‘İsrail’in Batı Şeria’daki Yerleşimci Politikası ve ABD’nin Filistin Sorununa İlişkin Barış Girişimleri’’, 319.

⁶⁷⁸Kadriye Sınmaz, ‘‘Filistin’de İnsani Durum ve Hak İhlalleri’’, *insamer.com* (15 Nisan 2021), 22.

⁶⁷⁹Sınmaz, ‘‘Filistin’de İnsani Durum ve Hak İhlalleri’’, (15 Nisan 2021), 22-23.

⁶⁸⁰Enes, Halil şehrinde İsrail’in kurduğu yerleşim birimleri ve şehri yahudileştirme çabaları, 46.

B'TSELEM'in araştırmasına göre, İsrail'in Batı Şeria'da uyguladığı yol rejimi Filistinlilerin hareket özgürlüğünü ciddi şekilde kısıtlamaktadır. Bu yollar üç gruba ayrılmaktadır: tamamen yasak yollar, kısmen yasak yollar ve sınırlı kullanım yolları. Tamamen yasak yollar yalnızca Yahudi yerleşimciler ve İsrail araçları tarafından kullanılabilirken, Filistinlilerin bu yollardan geçmesi kesin olarak yasaktır. Kısmen yasak yollarda ise sadece özel izin sahibi ya da ilgili bölgede ikamet eden Filistinlilere sınırlı geçiş hakkı tanınmaktadır. Sınırlı kullanım yolları izne gerek olmadan kullanılabilse de, beton bloklar ve diğer engellerle zaman zaman erişim kısıtlanmakta ve bu yollar sık sık askerî denetime tabi tutulmaktadır. İsrail trafik kurallarını Filistinlilere karşı daha sert uygulamakta, bu da onların açık olan yolları bile kullanmaktan çekinmesine yol açmaktadır. Ulaşımda karşılaşılan bu engeller Filistinlileri uzun ve dolambaçlı güzergâhlar kullanmaya zorlamakta; eğitim, sağlık, ekonomi ve aile hayatı gibi pek çok alanda günlük yaşamı olumsuz etkilemektedir. Ayrıca İsrail'in işgal politikaları kapsamında inşa ettiği yol ağları nedeniyle, bir A bölgesinden başka bir A bölgesine geçmek bile çok sayıda kontrol noktasını aşmayı gerektirmektedir. Yol inşaatları sırasında Filistinlilerin özel mülkiyetlerine el konulmakta, yollar gün içinde hendekler, bariyerler ve çöplerle kapatılarak ulaşım bilinçli olarak engellenmektedir. Bu sistematik uygulamalar, Filistinlilerin hem hareket özgürlüğünü hem de eşitlik hakkını ihlal etmektedir.⁶⁸¹

İsrail, sadece Batı Şeria'daki toprakları ilhak etmekle kalmamış, aynı zamanda Filistinli çiftçilerin ağaç dikmesini de engellemiş ve zaman zaman dikilmiş zeytin ağaçlarını yakmıştır. Özellikle hasat zamanlarında yapılan bu saldırılar neticesinde Filistinliler ekmiş olduğu ürünlerini toplayamamaktadır. İsrail kanunlarına göre, bir süre hasadı yapılmayan araziler otomatik olarak boş arazi kabul edilip devletin eline geçmektedir. Çoğu Filistinli çiftçi, ürünlerini toplamak için uluslararası yardım kuruluşlarından destek almaktadır. Filistin Sivil Çevre Örgütleri Ağı Koordinatörü Abeer Butmeh, son 20 yılda 800 bin zeytin ağacının İsrail tarafından yok edildiğini ve bu saldırılarda zarar gören tarım alanlarında biriken ağır metaller ve zehirli kimyasalların toprakları verimsiz hale getirdiğini ifade etmiştir. Bu durum, Filistin'in tarımsal üretim kapasitesini ciddi şekilde tehdit etmekte ve bölgedeki ekonomik yapıyı olumsuz etkilemektedir.⁶⁸²

İsrail, 2002 yılında güvenlik gerekçesiyle başlattığı ve "çit" adını verdiği duvar inşasıyla, Batı Şeria topraklarında fiilî bir ilhak gerçekleştirmiştir. Yüksekliği bazı yerlerde 8 metreyi bulan

⁶⁸¹B'Tselem, *Restrictions on Movement*, https://www.btselem.org/about_btselem (erişim 17 Nisan 2025).

⁶⁸²Zahide Tuba Kor, "Filistinlilerin Gündelik Yaşamı", BİSAV TV, 2. Oturum.

ve uzunluğu 700 kilometreyi aŗan bu duvar, dikenli teller ve elektronik sistemlerle donatılmıŗtır. İsrail rejimi bu duvarı, Filistin kaynaklı tehditleri bertaraf etmek amacıyla inŗa ettiğini ne sürse de, uluslararası hukuk nezdinde bu uygulama açık bir iŗgal olarak değerlendirilmektedir. Filistinliler bu duvara ‘‘apartheid wall’’ (ayrımcı duvar) adını verirken, Uluslararası Adalet Divanı ise ‘‘Batı şeria Duvarı’’ ifadesini kullanmaktadır. Duvar, 1949 Yeŗil Hat sınırlarını ihlal ederek Batı şeria ilerine kadar uzanmakta, bu durum yaklaşık 160.000 dönüm tarım arazisinin ve bölgenin %2,9’unun İsrail’e geçmesine neden olmaktadır. 2005 yılında onaylanan projeyle birlikte Doğu Kudüs’n çevrelenmesi ve Batı şeria ile bağının koparılması hedeflenmiŗ, 2010’da ise Velice ky  taraftan kuŗatılmıŗtır. Duvarın inŗası, özellikle Kalkilya gibi bölgelerde yaŗayan Filistinlilerin hayatını derinden etkilemiŗtir. Tarım arazilerine, su kaynaklarına ve temel hizmetlere ulaŗım büyük ölçüde kısıtlanmış, halk İsrail kontrol noktalarında günlük sıkı denetimlere maruz bırakılmıŗtır. Bu durum, eğitim, sağlık, ekonomi ve toplumsal yaŗam üzerinde ciddi tahribatlar oluŗturmuŗtur. İsrail Baŗbakanı Ariel şaron’un ‘‘Biz çitin bu tarafında olacağız, onlar da diğer tarafında ve tüm sorunlar sona erecek’’ sözleri, bu ayrımcı politikanın açık bir itirafıdır. 2003 yılında BM ve Uluslararası Adalet Divanı duvarın yasadıŗı olduğunu ilan etmiŗ, yıkılması ve tazminat ödenmesi gerektiğini bildirmiŗtir. Ancak ABD’nin vetosu sebebiyle bu karar uygulanamamıŗ ve İsrail, uluslararası hukuku hiçe sayarak duvar inŗasını srdrmŗtir.⁶⁸³

Tüm bu hak ihlalleri, yerleŗimci şiddeti ve sistematik ayrımcılık politikalarına rağmen Batı şeria’da yaŗayan Filistinliler, kimliklerini ve topraklarına olan bağlılıklarını korumaya devam etmektedir. Günlük yaŗamın her alanına sirayet eden kısıtlamalar, toplumsal yapıyı zayıflatmayı hedeflesede Filistinlilerin direniŗi ve özgürlük mücadelesi varlığını sürdürmektedir. Batı şeria’daki durum, iŗgalin yalnızca fiziki değil, aynı zamanda siyasi ve sosyolojik boyutlara sahip olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

DOğU KUDÜS

İsrail’in 1948’deki kuruluŗundan önce Kudüs, Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudilerin birlikte yaŗadıęı birleŗik bir şehir konumundaydı. 1947 yılında Birleŗmiŗ Milletler tarafından önerilen bölünme planı ile Kudüs’n özel bir uluslararası rejim tarafından yönetilmesi kararı verilmiŗtir.⁶⁸⁴ Ancak yerli Filistinlilerin çoğunluğunun toplu olarak sürgün edilmesinin ardından şehrin batı kısmı İsrail’in, doğu kısmı ise Ürdün’n kontrolüne gemiŗtir. 1967’deki

⁶⁸³Gamze Değirmenci, ‘‘Batı şeria Duvarı ve Uluslararası Hukuk’’, (2011), 206-210.

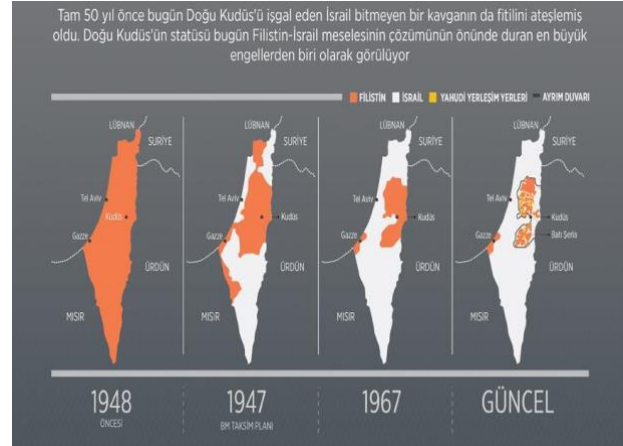
⁶⁸⁴ Demirci, Yasin. AA. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kudus-yarim-asirdir-isgal-altinda/834716>.

Altı Gün Savaşı'nın ardından ise İsrail, Doğu Kudüs'ü işgal etti. Bu bölge, uluslararası hukuka göre hâlâ "işgal altındaki Filistin toprakları" olarak kabul edilse de İsrail, işgaline Batı Şeria'ya doğru devam ettirmektedir.⁶⁸⁵

İsrail, fiilî ilhak politikaları izlerken bu yöndeki uluslararası çağrılar göz ardı etmektedir. İsrail'in bu tavrı, 4. Cenevre Sözleşmesi gibi uluslararası hukuk metinleriyle açıkça çelişmektedir.⁶⁸⁶ İsrail'in Kudüs üzerindeki bu ısrarının arkasında, dini bir meşruiyet algısı da bulunmaktadır. Yahudilik inancına göre Kudüs, Tanrı tarafından kendilerine vaat edilen Eretz Yisrael'in merkezidir.⁶⁸⁷ İsrail'in kurucu

başbakanı David Ben-Gurion bu anlayışı, "İsrail Devleti için her zaman bir tek başkent olacak: Ebedi Kudüs." sözleriyle somutlaştırmıştır. İşgali meşrulaştırmak amacıyla 1967 savaşı itibarıyla şehrin Doğu-Batı şeklinde ayrılmadan İsrail'in ebedi başkenti olduğu söylenerek Birleşik Kudüs terimi üretildi. İsrail, 1967'de Kudüs'ün tamamını işgal ettikten sonra Kudüs'ün demografik ve fiziki yapısını değiştirmek, Filistin'in gelecek nesilleri için herhangi bir hak iddiasında bulunmamalarını sağlamak ve Kudüs'teki İslâmi ruhu silmek amaçlı politikalar gütmeye başlamıştır.⁶⁸⁸

İsrail, işgal ettiği Doğu Kudüs'ün demografik yapısını değiştirmek ve şehrin İslami mirasını silmek amacıyla çeşitli uygulamalara başvurmuştur. Bunların ilki 1967'de Kadim Kudüs'te bulunan Meğaribe Mahallesi'nin tamamen yıkılmasıdır. Bu yıkımda toplam 138 yapı yok edilmiştir. Operasyonun başında bulunan İsrail subayı İtan Meşe, daha sonra "Kudüs Azizi" unvanı ile ödüllendirilmiştir.⁶⁸⁹

Şekil 3: İnfografik: AA/Yasin Demirci

⁶⁸⁵Institute for Middle East Understanding, "How Israel Displaces Palestinians in Jerusalem," IMEU, 12 Mayıs 2021, <https://imeu.org/article/how-israel-displaces-palestinians-in-jerusalem> (Erişim: 19 Nisan 2025).

⁶⁸⁶Merve Aksoy Ercümen, "İsrail'in Doğu Kudüs Üzerinde Hukuksuz Politikaları," *INSAMER*, 19 Nisan 2018, (Erişim: 19 Nisan 2025).

⁶⁸⁷Aydın, Mahmut. "İsrail'in Kudüs Politikasının Dini Nedenleri Üzerine Bir Analiz". *Milel ve Nihal* 16/1 (Temmuz 2019), 31-52. <https://doi.org/10.17131/milel.584972>.

⁶⁸⁸ Atmaca, Ayşe Ömür. "Kudüs'ü Ebedi Başkent Olarak Tahayyül Etmek". *İsrailiyat* 3 (Mart 2019), 151.

⁶⁸⁹Güneş, H. (2016). A Waqf Quarter in Jerusalem: The Magarebeh Quarter of Eight Hundred Years And Its Adventure / Kudüs'te Bir Vakıf Mahalle: Sekiz Yüz Yıllık Meğaribe Mahallesi ve Serencamı. *Vakıflar Dergisi*(44). <https://doi.org/10.16971/vd.20764>

Yahudileştirme politikaları adı altında İsrail, Doğu Kudüs’te Yahudi yerleşimci sayısını giderek artırırken mevcut Filistinli sayısını ikamet politikalarıyla ve sessiz transfer denilen sürgünle en aşağıya çekmeye çalışmaktadır. Daimi ikamet statüsünde bulunan Filistinlilere bu statülerini kullanmakta zorluk çıkarmaktadır. Örneğin Kudüslü halkın ev inşa etme ve işyerlerini ve mevcut evlerini genişletme imknları kısıtlanmakta hatta inşaat ruhsatı almaları neredeyse imknsız hale gelmektedir. İzinsiz bir şekilde evlerini inşa etmek zorunda kalan halkın, izinsiz inşa etmeleri gerekçe gösterilerek evleri, iş yerleri ve diğer yapıları yıkılmaktadır. Belediye planlaması konusunda Filistinli mahallelere karşı sistematik ayrımcılık yapılmakta olup mahalleler hizmetten ve kaynaklardan mahrum bırakılmaktadırlar.⁶⁹⁰

İsrail, dünya genelindeki Yahudilere Kudüs’e yerleşmeleri yönünde çağrılar yapmakta ve onlara ucuz kredi, arsa teşviki gibi avantajlar sunmaktadır. 1993’te şehir mühendislerinden Elinoar Barzacchi, hkmetin Kudüs’teki nüfus oranını %72 Yahudi, %28 Arap şeklinde tutmayı hedeflediğini açıklamıştır. Bu doğrultuda, Arap mahalleleri yeşil alan ilan edilerek yapılaşmaya kapatılırken, daha sonra bu alanlar Yahudi yerleşimcilere açılmaktadır.⁶⁹¹

Batı şeria’yı bir aç gibi saran Ayrımcı Duvar hattı aynı şekilde Doğu Kudüs ve Batı şeria’yı da birbirinden ayırmaktadır. İsrail bu duvarı her ne kadar terör eylemlerine karşı tedbir amaçlı yaptığının söylese de realitede durum böyle değildir. Zir bu duvar, Kudsller ile İsraililer arasını değil Kudsller ile Batı şerialılar arasını ayırmaktadır. Bu duvar sebebiyle daha önce Batı şeria tarafında bulunan Yahudi yerleşim birimi Ma’ale Adumim, duvarın gzerghı sayesinde Doğu Kudüs içine alınmaktadır. Doğu Kudüs içinde bulunan Filistin mülteci kamplarından biri olan A’keb ve Shuafat kampları ise dışarıda kalmaktadır. Bu da demografik dengeyi etkilemektedir. Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi’nin 2008 Temmuz verilerine göre, Doğu Kudüs’te bulunan dokuz geçiş noktasının hiçbiri yıl boyunca sürekli açık tutulmamakta, yalnızca belirli dönemlerde erişime izin verilmektedir. Kudüs kimliği taşımayanlar için bu noktalardan geçerek şehre girmek neredeyse imknsızdır; çünkü yasal giriş izni almak isteyenlerin, önce Kudüs’teki bir ofise başvuru yapmaları gerekmekte, bu da pratikte yasadışı bir giriş anlamına gelmektedir. Bu uygulama, özellikle Batı şeria ile Doğu Kudüs arasında ekonomik ve sosyal bağları olan Filistinliler için büyük zorluklara yol açmaktadır. Duvar yalnızca ticareti değil, aynı zamanda eğitim, sağlık ve kültürel alanlara erişimi de ciddi biçimde kısıtlamaktadır. Bu nedenle, geçmişte belediye sınırları dışında yaşamaya başlayan

⁶⁹⁰Ercmen, ‘‘İsrail’in Doğu Kudüs zerinde Hukuksuz Politikaları.’’

⁶⁹¹Emine Bakkalbaşıoğlu, ‘‘Ayrımcılık İçin Yeni Yöntemler: Kudüs’te Yerel ve Merkezi İdarenin İşbirliği,’’ *İdealkent* 1/2 (2010): 260–267.

Kudüs kimlikli Filistinliler, haklarını kaybetmemek için şehir merkezine geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu geri dönüş, hem bölgedeki nüfus yoğunluğunu hem de emlak fiyatlarını artırmıştır. Kimlik politikaları, duvar ve imar uygulamaları temel hakların ihlal edildiğinin bir göstergesidir.⁶⁹²

İsrail'in işgal sonrası en tartışmalı uygulamalarından biri, Mescid-i Aksa ve çevresindeki kutsal mekânlara yönelik müdahalelerdir. 1969'da Avusturyalı bir Hristiyan olan Michael Rohan'ın Mescid-i Aksa'daki Kible Camii'ni yakma girişimi, İsrail'in bu tür saldırılara karşı yetersiz kaldığını ve kimi zaman faileri koruduğunu göstermiştir. 2000 yılında dönemin muhalefet lideri Ariel Şaron'un Harem-i Şerif'e provokatif ziyareti, İkinci İntifada'nın (Aksa İntifadası) fitilini ateşlemiştir. İsrail, Harem-i Şerif çevresinde Yahudi kalıntıları aramak bahanesiyle yürüttüğü kazılarla, cami temellerine zarar vermiştir. 1979'da bu kazılar sonucunda yeraltı tünelleri açılmış ve bir Yahudi ibadethanesi kurulmuştur. Ayrıca Tenkiziyye Medresesi ile Burak Namazgâhı'nın havraya dönüştürüldüğü rapor edilmiştir.⁶⁹³

İsrail'in tüm baskı ve cazip tekliflerine rağmen Doğu Kudüs halkı direnişini sürdürmektedir. Bu tutumun çarpıcı örneklerinden biri, Kadim Kudüs'te dükkânı bulunan Filistinli İmad Ebu Hatice'dir. Kendisine 24 milyon dolar ve açık çek teklif edilmesine rağmen mülkünü satmayı reddeden Ebu Hatice, karşılığı ne olursa olsun davasından vazgeçmeyeceğini açıkça ifade etmiştir. Dükkanında çalışma hakkı engellenmiş, restorasyon faaliyetleri izne bağlanmış ve tüm masraflar kendisine yüklenmiştir. Gözaltı, para cezası, fiziksel şiddet ve ağır vergi baskılarına rağmen, mücadelesinden vazgeçmemiştir.⁶⁹⁴

1948 TOPRAKLARI

Filistinlilerin topraklarında kalma mücadelesi sadece Gazze, Batı Şeria ve Kudüs ile sınırlı değildir. Bu mücadele, aynı zamanda bugün İsrail devleti olarak tanınan ve 1948 Arap-İsrail Savaşı sırasında İsrail'in işgal ettiği bölgelerde de sürmektedir. Bu alanlar, "1948 toprakları" olarak adlandırılır ve Akdeniz kıyısındaki liman şehirleri ile turistik bölgeleri kapsar. 1948'de yaşanan büyük zorunlu göç ve yerinden edilmeyi ifade eden Nekbe⁶⁹⁵ (Büyük Felaket) ile bu bölgelerdeki birçok Filistinli sürgüne zorlanmış, geriye kalanlar ise kendi topraklarında azınlık

⁶⁹²Emine Bakkalbaşıoğlu, "Ayrımcılık İçin Yeni Yöntemler: Kudüs'te Yerel ve Merkezi İdarenin İşbirliği," *İdealkent* 1/2 (2010): 265.

⁶⁹³ Kadriye Sınmaz, "Kudüs'teki Hak İhlalleri," *INSAMER*, 22 Ekim 2018, (Erişim: 19 Nisan 2025).

⁶⁹⁴Çağrı Saçaralp, "İsrail'in 24 Milyon Dolarlık Teklifini Reddeden Filistinli İşportacı Konuştu," *GZT*, 16 Ocak 2017, (Erişim: 19 Nisan 2025).

⁶⁹⁵<https://www.aljazeera.com/features/2017/5/23/the-nakba-did-not-start-or-end-in-1948>.

olarak yaşamaya mahkm edilmiştir. Günümüzde bu topraklarda çoğunlukla seküler Yahudiler yaşamaktadır.⁶⁹⁶ 1947’de, İsrail’in uyguladığı şiddet ve işgal politikaları neticesinde İsrail sınırları içinde yaşayan Arap nüfusun büyük bir kısmı, 1948 yılının sonuna gelindiğinde g etmeye mecbur bırakılarak geriye yalnızca %20’si kalabilmiştir. Mart

şekil 4: Nakbe, Büyük felaket

1948’den itibaren İsrail silahlı gleri ve Yahudi milisler, yaklaşık 400 Filistin köyünü yakarak 750 bin Filistinliyi yurtlarından srmştir. İsrail topraklarında kalan yaklaşık 100 bin Filistinli ise 1967’ye dek sıkıyönetim altında kendi vatanlarında yabancı gibi yaşamak zorunda kalmışlardır.⁶⁹⁷

1948’deki Nekbe felaketinin ardından yapılan anlaşmalar doğrultusunda Doğu Kudüs ve Batı şeria Ürdün’e, Gazze Mısır’a, Golan Tepeleri ise Suriye’ye bırakılmış; geri kalan bölgeler ise İsrail’in kontrolüne geçmiştir. İsrail’in başkent ilan ettikleri Tel Aviv 1948 toprakları içerisinde yer almaktadır. İsrail, bu topraklarda gerçekleştirdiği katliamlarla Filistin halkını yerinden etmeyi ve bölgede yalnızca Yahudi nüfusu barındırmayı hedeflemiştir. Tüm bu saldırılara rağmen İsrail sınırları içinde kalabilen yaklaşık 100 bin Filistinli ise İsrail kimlikleriyle asimile olmamak için mücadeleye devam etmektedir.⁶⁹⁸

İsrail’de yaşayan Yahudi ve Filistinliler arasında belirgin bir gelir eşitsizliği bulunmaktadır. Bu durumun temel nedenlerinden biri, Filistinlilerin istihdam edildiği sektörlerin genellikle düşük ücretli ve sınırlı imknlar sunan alanlar olmasıdır. Filistinli erkekler ağırlıklı olarak inşaat, imalat, perakende, toptan ticaret, konaklama ve ulaşım gibi sektörlerde çalışmakta; ancak bu alanlardaki gelir düzeyi ortalamanın altında kalmaktadır. Finans, bilim ve teknik hizmetler gibi yüksek gelirli sektörlerde alışan Filistinli sayısı oldukça düşüktür ve bu alanlarda istihdam edilenler de genellikle düşük maaşlarla çalışmaktadır. Benzer şekilde, Filistinli kadınlar da iş gücü piyasasında benzer dezavantajlarla karşı karşıyadır. COVID-19 pandemisi sonrasında işsizlik oranlarında artış yaşanmış, bu da Filistinli ailelerin ekonomik açıdan daha derin bir

⁶⁹⁶Ayře Tekdal Fildiş, ‘‘Filistin- İsrail Sorununun Göz Ardı Edilen Tarafı: İsrail’in Filistinli Vatandaşları’’, *Filistin Araştırmaları Dergisi (FİAD)* 1 (2017), 80-92.

Mediha Sümeyye Karan, ‘‘Aslında 4 Filistin Var’’, GZT Mecra, 2023, <https://www.gzt.com/mecra/aslinda-4-filistin-var-3771279>.

⁶⁹⁷Ayře Tekdal Fildiş, ‘‘Filistin- İsrail Sorununun Göz Ardı Edilen Tarafı: İsrail’in Filistinli Vatandaşları’’, *Filistin Araştırmaları Dergisi (FİAD)* 1 (2017), 82.

⁶⁹⁸Hmeyra Kanbur, ‘‘İsrail’in Filistinli Vatandaşlarına Yönelik Ayrımcı Yasaları’’, *İNSAMER* (2022), 2.

çıkmaza sürüklenmesine yol açmıştır. İsrail yönetimi, Filistinli bireyleri çoğunlukla vasıf gerektirmeyen, düşük ücretli ve sosyal statüsü sınırlı işlere yönlendirmekte; bu topluluğu inşaat, hizmet sektörü ve Yahudi yerleşim bölgelerindeki tarım arazilerinde çalışmaya mecbur bırakmaktadır. Ayrıca birçok Filistinlinin Yahudi şehirlerinde geçici ve güvencesiz işlerde istihdam edilmesi, sosyoekonomik eşitsizlik döngüsünün devam etmesine neden olmaktadır.⁶⁹⁹

İsrail devleti, sınırları içerisindeki Arap nüfusu denetim altında tutabilmek amacıyla çeşitli yapısal politikalar uygulamaktadır. 1948 sonrasında uygulanan askeri yönetim sürecinde, Filistinlilere yönelik olarak sokağa çıkma yasakları, zorunlu iç sürgünler ve mülkiyetlerine el konulması gibi ciddi insan hakları ihlalleri yaşanmıştır ve yaşanmaya devam etmektedir. 1966 yılında olağanüstü halin kaldırılmasının ardından ise bu topluluğun siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki haklarının sistematik biçimde ihlal edildiği görülmektedir. Bu duruma örnek olarak, 1950 yılında kabul edilen “Geri Dönüş Yasası” gösterilebilir. Bu yasa, dünya genelindeki Yahudilere İsrail vatandaşlığı hakkı tanırken, Filistinlilerin vatandaşlık statüsü 1948 Kasım ayında manda yönetimi tarafından yapılan nüfus sayımıyla sınırlandırılmıştır. Bu tarihte ülkede kaydı bulunan Filistinliler vatandaş sayılırken, savaş ve zorunlu göç nedeniyle yerlerinden edilenlerin geri dönmelerine izin verilmemiştir.⁷⁰⁰

Her alanda olduğu gibi sosyal ve kültürel alanlarda da ayrımcılık politikaları uygulanmaktadır. Her ne kadar Arapça, İbranice ile birlikte resmi dil statüsünde olsa da, kamu kurumlarında Arapçanın kullanımı büyük ölçüde görmezden gelinmektedir. 1953’te çıkarılan bir düzenleme ile Arap eğitim sistemi resmi olarak tanınmamış; Arap öğrencilerin devam ettiği devlet okullarının müfredatı ise İsrail tarafından belirlenmiştir. Bu müfredatta Filistin’e özgü kültürel öğeler, şehirler ve yerleşim yerlerine yer verilmemekte; eğitim alanında da yapısal bir asimilasyon politikası izlenmektedir. Ayrıca, Arap okulları bütçe tahsislerinde Yahudi okullarına kıyasla dezavantajlı konuma düşürülmektedir. 1950 yılında çıkarılan “Gaip Kişilerin Mülkiyeti Yasası” uyarınca, yerinden edilen Filistinlilerin mülklerine el konulmuş; bu taşınmazlar devlet hazinesine devredilerek İsrail vatandaşlarına satılmasının yolu açılmıştır. Bu yasa, hem İsrail içinde hem de dışında yaşayan Filistinlilerin mülkiyet haklarına erişimini büyük oranda ortadan kaldırmıştır. Tüm bu hak ihlalleri ve asimilasyon çabalarına rağmen, 48

⁶⁹⁹Kanbur, “İsrail’in Filistinli Vatandaşlarına Yönelik Ayrımcı Yasaları” (2022), a.g.e., 3.

⁷⁰⁰Kanbur, a.g.e., (2022), 3.

Arapları kimliklerinden vazgeçmemiş, 2021 Mayıs ayında Mescidi Aksa'ya yapılan saldırıya karşı, 48 topraklarında büyük bir direniş göstermiştir.⁷⁰¹

Uluslararası toplum genellikle İsrail'in Doğu Kudüs, Gazze ve Batı Şeria'daki işgalleri üzerinde durmakta; ancak İsrail sınırları içinde yaşayan 1948 Araplarının karşılaştığı sorunlar çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Oysa İsrail'in işgal ettiği topraklarda yaşamını sürdürmeye çalışan 48 Arapları milli kimliğini korumak için mücadeleye devam etmektedir. İçlerinden pek çok entelektüel yetişmiş, bu aydınlar Filistin meselesini dünya kamuoyuna şiir ve romanlarıyla duyurmuştur. İsrail yönetimi ise dinine ve kimliğine bağlı kalan bu topluluğu bir tehdit olarak görmekte ve onları güvenlik riski şeklinde tanımlamaktadır. İsrail, 1948 topraklarında yaşamaya devam eden bu halkın ulusal bir azınlık statüsü talep etmemesi gerektiğini savunmakta, bu nedenle Arap vatandaşlara karşı sistematik bir dışlama, küçümseme ve görmezden gelme politikası izlemektedir. Bu tutumlar, toplum üzerinde baskı kurmayı amaçlayan yıldırma stratejisinin bir parçasıdır.

⁷⁰¹Kanbur, ‘‘İsrail'in Filistinli Vatandaşlarına Yönelik Ayrımcı Yasaları’’ (2022), 2-5.

SONUÇ

Bu çalışma, Filistin topraklarındaki İsrail işgalinin çok boyutlu ve karmaşık yapısını gözler önüne sermektedir. 1948'den bu yana devam eden işgalin, Filistin halkının sadece topraklarını değil, aynı zamanda en temel insani haklarını da gasp ettiği açıkça görülmektedir. Yüksek duvarlarla çevrili şehirler, Gazze'deki acımasız saldırılar, mülksüzleştirme, kısıtlı yaşam koşulları ve temel ihtiyaçlara erişimdeki zorluklar, işgalin Filistin halkının gündelik yaşamına nasıl nüfuz ettiğini ve onları derinden etkilediğini somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

Çalışmada vurgulandığı üzere, İsrail'in işgal politikaları Filistin'in farklı bölgelerinde farklı yöntemlerle uygulanmaktadır. Gazze'deki abluka, Batı Şeria'daki yerleşim politikaları, Kudüs'teki kimlik ve mülkiyet hakları üzerindeki baskılar ve 1948 topraklarındaki Filistinlilere yönelik ayrımcılık, işgalin bölgesel farklılıklarını ve Filistin halkının yaşadığı zorlukların çeşitliliğini gözler önüne sermektedir. Ancak, tüm bu zorluklara rağmen, Filistin halkının direniş azmi dikkat çekicidir. Coğrafi olarak parçalanmış olsalar da, Filistinliler ortak bir mücadele ve direniş ruhuyla kültürel ve tarihsel kimliklerini koruyarak işgale karşı koymaktadırlar. Bu direniş, sadece topraklarını geri alma mücadelesi değil, aynı zamanda insan onurunu ve temel haklarını savunma mücadelesidir.

Sonuç olarak, İsrail'in işgal politikaları Filistin halkının yaşamını her geçen gün daha da zorlaştırmaktadır. Ancak, Filistin halkının sarsılmaz azmi ve direnişi, işgalin yarattığı olumsuzluklara karşı bir umut ışığı olmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Acer, Yücel ve Fethullah Bayraktar. *7 Ekim 2023 ve Sonrası İsrail’in Gazze Saldırıları ve Uluslararası Hukuk*. Ankara: SETA, 2023.

Açar, Sezai. (2006). *Oslo Antlaşmasından Sonra Filistin Sorununda Gelişmeler ve Arap-İsrail İlişkileri* (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı).

Aksoy Ercümen, Merve. ‘‘İsrail’in Doğu Kudüs zerinde Hukuksuz Politikaları.’’ INSAMER, 19 Nisan 2018. https://www.insamer.com/tr/israilin-dogu-kudus-uzerinde-hukuksuz-politikalari_626.html (Erişim: 19 Nisan 2025).

Atmaca, Ayşe mr. ‘‘Kudüs’ Ebedi Başkent Olarak Tahayyül Etmek.’’ *İsrailiyat* 3 (Mart 2019), 151.

Armaoğlu, Fahir. ‘‘Batı şeria’’. *TDV İslm Ansiklopedisi*. 143-144, 1992. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bati-seria>

Aydın, Mahmut. ‘‘İsrail’in Kudüs Politikasının Dini Nedenleri zerine Bir Analiz.’’ *Milel ve Nihal* 16/1 (Temmuz 2019), 31-52. <https://doi.org/10.17131/milel.584972>.

Babahanoğlu, V. (2024). *İsrail’in ‘‘Yerleşimci’’ Politikası ve Filistin’e Yansımaları: Gazze Saldırıları*. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(1), 175-196.

Bakkalbaşioğlu, Emine. ‘‘Ayrımcılık İçin Yeni Yöntemler: Kudüs’te Yerel ve Merkezi İdarenin İşbirliği.’’ *İdealkent* 1/2 (2010): 260–267.

Bakkalbaşioğlu, Emine. ‘‘Ayrımcılık İçin Yeni Yöntemler: Kudüs’te Yerel ve Merkezi İdarenin İşbirliği.’’ *İdealkent* 1/2 (2010): 265.

Bilge, Mustafa L. ‘‘Gazze.’’ *Türkiye Diyanet Vakfı İslm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazze> (erişim 22 Nisan 2025).

B’Tselem. ‘‘Restrictions on Movement.’’ Erişim: 17 Nisan 2025. https://www.btselem.org/about_btselem.

Değirmenci, Gamze. ‘‘Batı şeria Duvarı ve Uluslararası Hukuk.’’ 2011, 206-210.

Duman, Furkan. *Gazze Deniz Ablukası*. İstanbul: İNSAMER, 2021.

Enes, Şeyma Nur. *Halil Şehrinde İsrail'in Kurduğu Yerleşim Birimleri ve Şehri Yahudileştirme Çabaları* (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Programı). 2019.

Ercümen, Merve Aksoy. "İsrail'in Doğu Kudüs Üzerinde Hukuksuz Politikaları." INSAMER, 19 Nisan 2018. https://www.insamer.com/tr/israilin-dogu-kudus-uzerinde-hukuksuz-politikalari_626.html (Erişim: 19 Nisan 2025).

Ergener, Esat. *Gazze Ambargosu Tarihi Süreci*. UGSAM, 2019. https://www.academia.edu/39260094/Gazze_Ambargosu_Tarihi_S%C3%BCreci (erişim 22 Nisan 2025).

Fahir Armaoğlu. "Batı Şeria." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1992, 143.

Fildiş, Ayşe Tekdal. "Filistin- İsrail Sorununun Göz Ardı Edilen Tarafı: İsrail'in Filistinli Vatandaşları." *Filistin Araştırmaları Dergisi (FİAD)* 1 (2017): 80-92.

Güneş, H. "A Waqf Quarter in Jerusalem: The Magarebeh Quarter of Eight Hundred Years And Its Adventure / Kudüs'te Bir Vakıf Mahalle: Sekiz Yüz Yıllık Meğâribe Mahallesi ve Serencamı." *Vakıflar Dergisi* 44 (2016). <https://doi.org/10.16971/vd.20764>.

Institute for Middle East Understanding. "How Israel Displaces Palestinians in Jerusalem." IMEU, 12 Mayıs 2021. <https://imeu.org/article/how-israel-displaces-palestinians-in-jerusalem> (Erişim: 19 Nisan 2025).

Kanbur, Hümeysra. "İsrail'in Filistinli Vatandaşlarına Yönelik Ayrımcı Yasaları." *İNSAMER* (2022): 2.

Karan, Mediha Sümeysa. "Aslında 4 Filistin Var." *GZT Mecra*, 2023, <https://www.gzt.com/mecra/aslinda-4-filistin-var-3771279>.

Kor, Zahide Tuba. *Filistinlilerin Gündelik Yaşamı – 1. Oturum*. BİSAV YouTube kanalı. <https://youtu.be/KCm4tAyXK8Y> (erişim 22 Nisan 2025).

Özalkan, Seda. *Gazze'de İnsani Kriz*. İstanbul: İNSAMER, 2018.

Özkoç, Özge. "İsrail'in Batı Şeria'daki Yerleşimci Politikası ve ABD'nin Filistin Sorununa İlişkin Barış Girişimleri: İki Devletli Çözüm Hâlâ Mümkün Mü?" *Gazi Akademik Bakış* 15/29 (11 Aralık 2021), 317.

Rabi, Ayman. "Filistin'de Su Krizi ve Suyun Siyaseti." *Türkiye'de ve Dünyada Su Krizi ve Su Hakkı Mücadeleleri*, der. Akgün İlhan vd., İstanbul: Su Hakkı Kampanyası, 2015, 69.

Saçaralp, Çağrı. ‘‘İsrail’in 24 Milyon Dolarlık Teklifini Reddeden Filistinli İşportacı Konuştu.’’ *GZT*, 16 Ocak 2017, <https://www.gzt.com/jurnalist/israilin-24-milyon-dolarlik-teklifini-reddeden-filistinli-isportaci-konustu-2597500> (Erişim: 19 Nisan 2025).

Sezai Açar. *Oslo Antlaşması’ndan Sonra Filistin Sorunu’nda Gelişmeler ve Arap – İsrail İlişkileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi / Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2006.

Sınmaz, Kadriye. ‘‘Filistin’de İnsani Durum ve Hak İhlalleri.’’ *insamer.com*, 15 Nisan 2021. Erişim 22 Nisan 2025.

Sınmaz, Kadriye. ‘‘Kudüs’teki Hak İhlalleri.’’ *INSAMER*, 22 Ekim 2018, https://www.insamer.com/tr/kudusteki-hak-ihlalleri_668.html (Erişim: 19 Nisan 2025).

şekil 1: "Atlas - Gazze şeridi Geçiş Noktaları ve İnsan Hareketliliği". dijitalhafıza.com. Erişim 25.04.2025, <https://dijitalhafiza.com/haritalar/sematik-haritalar/atlas-gazze-seridi-gecis-noktalari-ve-insan-hareketliliği>.

şekil 2: Haddad, Mohammed ve Marium Ali. "Ten maps to understand the occupied West Bank". Al Jazeera, 16.09.2024. Erişim 25.04.2025, <https://www.aljazeera.com/news/2024/9/16/ten-maps-to-understand-the-occupied-west-bank>.

şekil 3: "Kuds yarım asırdır işgal altında". Anadolu Ajansı, 05.06.2017. Erişim 25.04.2025, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kudus-yarim-asirdir-isgal-altinda/834716>.

şekil 4: "The Nakba did not start or end in 1948". Al Jazeera, 23.05.2017. Erişim 25.04.2025, <https://www.aljazeera.com/features/2017/5/23/the-nakba-did-not-start-or-end-in-1948>.

Tekdal Fildiş, Ayşe. ‘‘Filistin- İsrail Sorununun Göz Ardı Edilen Tarafı: İsrail’in Filistinli Vatandaşları’’. *Filistin Araştırmaları Dergisi (FİAD)* 1 (2017), 80-92.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK). *Filistin’de İnsan Hakları İhlalleri ve Gazze Soykırımı Raporu*. Ankara: TİHEK, 2023.

Şeymanur SAĞ

- *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*
- *Bilhikem 2. Kademe*

**61 YILLIK CEHDİN İZİNİ SÜRMEK:
YAHYA SİNVAR VE MÜCADELESİ**

61 YILLIK BİR CEHDİN İZİNİ SÜRMEK: YAHYA SINVAR VE MÜCADELESİ

Şeymanur SAĞ

Özet

Yahya İbrahim Hasan Sinvar, 29 Ekim 1962’de Gazze Şeridi’nin güneyindeki Han Yunus Mülteci Kampı’nda doğdu. Ailesi, 1948 Arap-İsrail Savaşı sırasında Aşkelon kentine bağlı El-Mecdel beldesinden göç ederek Gazze Şeridi’ne sığındı. Genç yaşlarda Müslüman Kardeşler Teşkilatı’nın (İhvan) Gazze’deki kanadına katılan Sinvar, Gazze İslam Üniversitesi’nde Arap Dili ve Edebiyatı alanında lisans eğitimi aldı. 1987’de Hamas’ın kuruluşunda yer alan Sinvar, örgütün güvenlik teşkilatı olan El-Mecd’i kurdu. 1988’de İsrail askerlerinin ve işbirlikçi olarak görülen dört Filistinlinin kaçırılıp öldürülmesi olaylarına karıştığı gerekçesiyle tutuklandı ve dört kez müebbet hapis cezasına çarptırıldı. 23 yıl hapis yattıktan sonra, 2011 yılında gerçekleştirilen esir takası anlaşmasıyla serbest bırakıldı. 2017’de Hamas’ın Gazze’deki Siyasi Büro Başkanı olarak seçilen Sinvar, 2024 yılında İsmail Haniye’nin suikast sonucu öldürülmesinin ardından Hamas Siyasi Büro Başkanlığı görevine getirildi. 16 Ekim 2024’te İsrail’in düzenlediği bir hava saldırısında hayatını kaybeden Sinvar, Filistin direniş hareketinin önemli liderlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Filistin, tarih boyunca birçok medeniyetin beşiği olmuş, stratejik konumu nedeniyle çeşitli imparatorlukların egemenliği altına girmiştir. Antik çağlardan itibaren Mısırlılar, Asurlular, Babilliler, Persler, Romalılar ve Bizanslılar gibi büyük güçlerin hakimiyetine tanık olan bu bölge, 7. Yüzyılda İslam ordularının fetihleriyle Müslümanların kontrolüne geçti. 1517’de Osmanlı İmparatorluğu’nun bir parçası haline gelen Filistin, yaklaşık 400 yıl boyunca Osmanlı yönetiminde kaldı. 1. Dünya Savaşı’nın ardından Osmanlı’nın çöküşüyle İngiliz Mandası’na geçen Filistin’de, Yahudi göçleri ve Siyonist hareketin etkisiyle Arap-Yahudi gerilimleri arttı. 1948’de İsrail Devleti’nin ilanı ve ardından gerçekleşen savaşlar sonucunda Filistin halkı büyük bir trajediyle karşı karşıya kaldı. 1967’deki Altı Gün Savaş sonrası İsrail’in Batı Şeria, Gazze ve Doğu Kudüs’ü işgali, Filistin direnişinin farklı boyutlara evrilmesine neden oldu. Bu bağlamda Yahya Sinvar gibi liderler, Filistin davasının önemli aktörlerinden biri olarak ortaya çıktı. Sinvar, genç yaşlardan itibaren Filistin’in bağımsızlık mücadelesinde aktif rol aldı ve 1987’de Hamas’ın kuruluşunda yer aldı. 23 yıl İsrail hapishanelerinde kaldıktan sonra serbest bırakılan Sinvar, Gazze’de siyasi ve askeri direnişin önde gelen isimlerinden biri haline geldi. Onun liderliği, Filistin halkının uzun süredir

süregelen işgale karşı mücadelesinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Günümüzde Filistin halkı, bağımsızlık ve kendi kaderini tayin etme mücadelesini sürdürmeye devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Filistinli, Yahudi, İşgal, Yasak, Kamp, Eylem, Direniş.

TRACING 61 YEARS OF STRUGGLE: YAHYA SINWAR AND HIS RESISTANCE

Abstract

Yahya Ibrahim Hasan Sinwar was born on October 29, 1962, in the Khan Yunis Refugee Camp, located in the southern Gaza Strip. His family sought refuge in Gaza following their displacement from the town of Al-Majdal, near Ashkelon, during the 1948 Arab-Israeli War. At an early age, Sinwar became affiliated with the Muslim Brotherhood's Gaza branch. He pursued undergraduate studies in Arabic Language and Literature at the Islamic University of Gaza. As one of the founding members of Hamas in 1987, Sinwar also established its internal security apparatus, known as Al-Majd. In 1988, he was arrested on charges related to the abduction and killing of Israeli soldiers and four Palestinians suspected of collaboration, and subsequently received four life sentences. After serving 23 years in Israeli prisons, he was released in 2011 as part of a prisoner exchange agreement. In 2017, Sinwar was elected as the head of Hamas's Political Bureau in Gaza, and following the assassination of Ismail Haniyeh in 2024, he assumed leadership of the organization's overall Political Bureau. He was killed in an Israeli airstrike on October 16, 2024, and is recognized as one of the prominent leaders of the Palestinian resistance movement. Historically, Palestine has served as a cradle of civilizations and, due to its strategic location, has been subjected to the control of various empires. From antiquity, the region has witnessed the rule of major powers such as the Egyptians, Assyrians, Babylonians, Persians, Romans, and Byzantines. In the 7th century, it came under Muslim control through Islamic conquests. In 1517, it became part of the Ottoman Empire and remained under Ottoman administration for nearly four centuries. Following the collapse of the empire after World War I, Palestine fell under British Mandate. The increase in Jewish immigration and the rise of the Zionist movement intensified Arab-Jewish tensions. The proclamation of the State of Israel in 1948 and the subsequent conflicts subjected the Palestinian people to significant hardship. The 1967 Six-Day War, which resulted in Israel's occupation of the West Bank, Gaza Strip, and East Jerusalem, further transformed the nature of Palestinian resistance. Within this context, leaders such as Yahya Sinwar emerged as key figures in the Palestinian national movement. From an early age, Sinwar

was actively engaged in the struggle for Palestinian self-determination and played a role in the founding of Hamas in 1987. Following his release after 23 years of incarceration, he became one of the foremost figures in both the political and military dimensions of resistance in Gaza. His leadership is often interpreted as an integral component of the broader Palestinian effort to resist long-standing occupation. Today, the Palestinian people continue their pursuit of independence and the right to self-determination.

Keywords: Palestinian, Jewish, Occupation, Restrictions, Refugee Camps, Political Actions, Resistance.

GİRİŞ

Yahya Sinvar, bu alışmada kaynak olarak faydalandığımız eserini, 2004 yılının Aralık ayında Biru’s-Seb’a Zindanı’nda kaleme almaya başlamış ve tamamlamıştır. eyrek asrı açan mahkumiyet sürecinde kaleme aldığı Diken ve Karanfil adlı bu eserinde; anılarını, acılarını, hayallerini ve umutlarını aktarmanın yanı sıra, ailesinin, yakın çevresinin ve genel olarak Filistin halkının uzun yıllardır süregelen Siyonist rejime karşı direnişini de okuyucuya aktarmaya çalışmıştır.

Sinvar, eserinde direniş eylemlerine ilişkin tutumunu açıkça ortaya koymuş; ailesinin direnişe dair farklı yaklaşımlarını, direniş süresince gerçekleştirilen fedakrlıkları ve bu uğurda şehit düşenlerin hatıralarını sıklıkla dile getirmiştir. Ayrıca Filistin halkının hayatının yalnızca savaş ve direnişten ibaret olmadığını, diğer insanlar gibi gündelik yaşamlarını da sürdürdüklerine dikkat çekmiştir.

Bu çalışmanın amacı, oluşturulan başlıklar çerçevesinde Yahya Sinvar’ın bireysel tutumu başta olmak üzere ailesinin ve Filistin halkının halen devam eden işgalci İsrail Siyonist rejimine karşı gösterdiği direniş mücadelesini Diken ve Karanfil isimli eseri üzerinden okumaya çalışmaktır.

Mchede ve Otokontrol

şehit Yahya Sinvar, ocukluk döneminden itibaren Filistin davasının ruhu ile yetişmiş, ailesinin ortaya koyduğu mücadeleyi örnek alarak bu bilinçle hayatını Filistin uğruna adamıştır. Bu dönemde yaşanan gelişmeler, onun büyük bir komutan olarak yetişmesini sağlamıştır. İşgalci İsrail devletinin uyguladığı baskılara ocuk yaşta şahit olan Sinvar, başına gelenleri ilk etapta anlamlandıramasa da yaşananların Filistin halkı için zor ve olağan dışı bir sürece işaret ettiğini sezmektedir.

Henüz çok küçük yaşlarda olmasına rağmen, bu döneme dair zihninde yer eden bir olayı şöyle aktarmaktadır: İsrail'in saldırıları nedeniyle savaşa gitmek zorunda kalan babası, ailesinin güvenliğini sağlamak amacıyla evlerinin bahçesine bir hendek kazmıştır. Annesi ve yengesi ise bu hendeğe yiyecek, içecek ve yaşam malzemeleri taşımıştır. Sinvar, bu hendekte birkaç gün kalmaları gerektiğini o zaman anlamıştır. Direniş faaliyetleri kapsamında babası Halk Direniş Hareketi'ne, amcası ise Filistin Kurtuluş Ordusu'na katılmıştır. Amcası savaş cephesinde şehit düşmüş, babasından ise uzun süre haber alınamamıştır. Savaşın ne anlama geldiğini tam olarak kavrayamasa da yaşadığı bu olaylar onun zihninde savaşın boğucu, karanlık ve korkutucu bir gerçeklik olarak yer etmesine sebep olmuştur. (Sinvar, 2024, s.9-19)

Bu süreçte dedesiyle zaman geçiren Sinvar, onunla birlikte camiye gitmiş ve dedesinden gördüğü dini tutum ve davranışları taklit etmiştir. Her ne kadar hayatlarının büyük bir kısmı savaş atmosferinde geçse de gündelik yaşam devam etmekteydi. Aile bireylerinin hayatlarındaki olağan gelişmeler bunun bir göstergesidir: Yengesinin, aile baskısıyla çocuklarını geride bırakarak evlenmesi; ağabeyi Mahmud ve amcaoğlu Hasan'ın, dayısı Salih'in atölyesinde çalışmaya başlamaları; teyzeleri Fethiye'nin evlenmesi gibi gelişmeler, hayatın savaşla sınırlı olmadığını ortaya koymaktadır. (Sinvar, 2024, s.23-29;84)

Sinvar, gençlik dönemine geldiğinde kendisini herhangi bir İslami hareketin mensubu olarak tanımlamamakta; fakat kamptaki diğer gençler gibi, Ebu Ammar (Yasir Arafat)'a derin bir saygı ve takdir beslediğini ifade etmektedir. Ancak ilerleyen süreçte, Sinvar'ın duruşu ve düşünsel yönelimi evrilecektir. Bu değişimde, özellikle ağabeyi Hasan'ın ve amcasının oğlu İbrahim'in tutumları belirleyici olacaktır. Bu dönüşüm süreci ayrıntılı bir şekilde aşağıda ele alınacaktır. (Sinvar, 2024, s.143)

Mücahedenin Öteki Yüzü

Yahya Sinvar'ın ailesi, eğitim düzeyi ve mesleki yönelimleriyle dikkat çeken bireylerden oluşmaktadır. Sinvar'ın ailesi ve yakın çevresi, onun kişisel ve ideolojik gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Sinvar'ın ağabeyi Mahmud, Kahire Üniversitesi Mühendislik Fakültesini bitirip Birleşmiş Milletler Sivil Yardım Ajansı'nda çalışmaya başlamış, Hasan ise Meslek Yüksekokulunu tamamlayarak Gazze'de demir, torna ve tesviye atölyesinde çalışmıştır. Muhammed Birzeyt Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirip Kimya Bölümü'ne asistan olarak atanırken, İbrahim ve Yahya Sinvar, Gazze İslam Üniversitesi'ni tamamlamışlardır. İbrahim aynı zamanda inşaat işleriyle uğraşmaktaydı. Sinvar, mezuniyetinin ardından sivil idareye

başvurmuş, cevap beklediği süreçte amcaoğlu İbrahim’in yanında çalışmış ve bu durumdan oldukça memnun kalmıştır. (Sinvar, 2024, s.79-96-123-129-151-166-181-194-343)

Her ne kadar ailenin tüm fertlerinin kalbi Filistin direnişi için arpısa da farklı görüşlerin aile içinde varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Ağabey Mahmud, el-Fetih grubuna mensupken; ağabeyleri Hasan ve Muhammed ile amcaoğlu İbrahim ise İslami harekete bağlıydılar. İbrahim, direniş eylemlerini destekleyip bu eylemlere katılırken, Mahmud ise diplomatik düşünceye sahip, silahlı feda eylemlerine karşı çıkan ve barışı, anlaşma ve yasalarla savunan bir tutum sergilemiştir. Yahya Sinvar’ın hayatına baktığımızda, feda eylemlerine katıldığı ve bu yolu savunduğu görülmektedir. (Sinvar, 2024, s.199-399-403)

Sinvar, ağabeyi Hasan’ın namaz vakitlerinde mescide gitmesinden ve orada şeyh Ahmed’in sohbetlerine katılmından etkilenmiş, bir akşam Hasan’a eşlik ederek namaz ve sohbe katılmıştır. İbrahim, Sinvar’ın hayatına yön veren kişilerden biri olmuştur. İbrahim, çoğu zaman mescide gidip şeyh Ahmed’in sohbetlerine katılmış ve birçok feda eyleminin başında da rol almıştır. (Sinvar, 2024, s.127)

Hasan’ın Aileden Kopuşu ve Dönüşümü

Hasan, sergilediği bazı uygunsuz davranışlar nedeniyle ailesinin uyarılarına maruz kalmış ve bir süre sonra ortadan kaybolarak kendisinden haber alınamamıştır. Uzun bir aradan sonra eve dönen Hasan’ın, ciddi bir değişim geçirdiği görülmüştür. Yahudi bir kadınla evlenmişve onunla birlikte Tel Aviv’de yaşamaya başlamıştır. Sinvar, bu durumu şu sözlerle aktarmaktadır: ‘‘İlginç olanı, Arapça konuşurken dilinin zorlukla dönmesi idi; konuşmaları sırasında sıklıkla İbranice kelimeler kullanmaktaydı.’’İbrahim ise bu duruma rağmen Hasan’a bir kapı aralayarak, Yahudileri ve onların yaşam tarzını terk edip ailesine geri dönmesi hlinde onu yeniden kardeşi olarak kabul edeceğini ifade etmiştir. Ancak Hasan bu teklifi reddetmiş ve evi terk etmiştir. Daha sonra kampa geri dönerek, İsrail istihbarat subayı Ebu Vedi ile iş birliği yapmış ve çeşitli ahlaki ve toplumsal açıdan uygunsuz davranışlarda bulunmuştur. (Sinvar, 2024, s.80-84-130-131-210-211)İbrahim’in Sinvar zerindeki etkisi yalnızca dini sohbetlerle sınırlı kalmamış, onu Filistin’in farklı bölgelerini tanımaya teşvik etmiştir. İbrahim’in ders verdiği Karmel Lisesi ğrencileri için Kudüs’e ve Filistin içindeki diğer turistik bölgelere bir gezi düzenlemiş, Sinvar’a da Batı şeria’yı, Kudüs’ ve 1948’de işgal edilmiş toprakları görmenin büyük bir fırsat olduğunu söyleyerek onu geziye davet etmiştir. İlk başta prensip gereği katılmak istemeyen Sinvar, sonunda bu teklifi kabul etmiştir. Gezi sırasında yaşana şu olay, Sinvar’ın zihninde derin izler bırakmıştır:

“İlk olarak yüksekçe, dümdüz ve güzel bir tepede mola verdik. Tepenin üstünde Hristiyanlara ait bir kilise vardı. Otobüsten indik ve İbrahim, günümüzde Deyru'l-Letran adı verilen bu mekânı anlatmaya başladı. 'Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın liderliğinde Filistin'i fetheden İslam ordusunun girdiği meşhur Amvas Savaşı burada olmuştu,' dedi. Savaşın ayrıntılarını ve bu savaşta çok sayıda şehit düşen sahabeleri anlatmaya devam eden İbrahim, eğildi ve yerden rengi kırmızıya çalan bir avuç toprak aldı ve şöyle dedi: 'Bu toprak, Resulullah'ın (s.a.v) ashabının kanıyla sulandığının şahididir.' Gözlerinde yaşlar süzülüyordu. Derin bir sessizlik çökmüş, yalnızca bir serçenin ötüşü ve rüzgarda sallanan bir yaprağın hışırtısı duyulabiliyordu. Sonra şöyle devam etti: 'Resulullah'ın (s.a.v.) ve ashabının tertemiz kanlarıyla suladıkları bu toprak bizim toprağımızdır. Bu arazi bizim arazimizdir. Bu toprakların tekrar özgürlüğüne kavuşması için, yeniden Resulullah'ın (s.a.v.) izinden gidenlerin tertemiz kanlarıyla sulanması gerekiyor.'” (Sinvar, 2024, s.175-176)

Sinvar, İbrahim'in sözleriyle derinden etkilenmiş ve onun hitabet yeteneği karşısında şaşkına dönmüştür. Evde, özellikle annesinin yanında daha sakin ve içine kapanık olan İbrahim, dışarıda etkili bir hatip gibi konuşmaktadır. Sinvar, bu konuşmaların ardından ona duyduğu saygının arttığını belirtmiştir. Sinvar, dönüş yolunda yapılan akşam duasının da kendisinde büyük bir etki bıraktığını şu ifadelerle aktarır: *“Dilimizden dökülen toplu dua sesleri her tarafı kaplamışken, her birimiz koltuğunda adeta kendinden geçmişti. Kelimeler dudaklarımızdan çıkarken bildiğimiz, alıştığımız anlamlardan farklı anlamlar yüklenmişti. Özellikle Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ve atamız İbrahim'in (a.s.) adı geçerken tüylerimiz diken diken oluyordu. Bu seyahatten sonra artık kelimelerin bambaşka anlamları, daha önce hissetmediğimiz etkileri vardı. O gün namazlarımı devamlı kılmaya ve bir daha terk etmemeye karar verdim.”* (Sinvar, 2024, s.180)

Bir başka olayda ise, “Mabedin Bekçileri” adlı aşırı dinci bir örgüt, Mescid-i Aksa'ya girmek ve kutsal Mescidin enkazı üzerine kurulacak mabedin temeline ilk taşı koymak istemiştir. Bu haber, İslami Üniversitesi'ne ulaşınca, başında İbrahim'in bulunduğu bir meclis toplanmış ve Aksa'yı korumak için Kudüs'e gitmek isteyenlerle yola çıkılma kararı alınmıştır. Sinvar da burada yer almış, taş ve sopalarla kendilerini savunmuşlardır. Sinvar, 1948 topraklarından kalan Araplarla karşılaştığını; her yöne paramparça edilerek dağılmış halkını hatırladığını ve işgal altındaki topraklarda yaşayan Araplarla ilk kez karşılaştığını belirtmiş, kalbinin çok kısa bir sürede onlara ısındığını ifade etmiştir. (Sinvar, 2024, s.189-190-192-193)

Her iki olayda da İbrahim'in Yahya Sinvar'ın direniş duygularını harekete geçirdiği ve Sinvar'ın İbrahim'i rol model aldığı görülmektedir. İbrahim'in, yüksek puanlar almasına

rağmen Gazze’den ayrılmamak ve davasını bırakmamak için İslami niversitesi’ni tercih ettiği, aynı zamanda annesi ve babası olmadığı için yengesine yk olmamak adına hem çalışıp hem okuması Sinvar’ın üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. İbrahim’in ciddi bir şekilde katıldığı çalışmalar ve faaliyetler, Sinvar’ın ona olan saygısını artırmış ve okul derslerine olan ilgisini de güçlendirmiştir. (Sinvar, 2024, s.172)

İbrahim ve Muhammed’in, Hasan’ın dindarlığından etkilenerek namaz kılmaya başlamaları ve onunla birlikte mescide gidip gelmeleri, ‘‘Başmühendis’’ Mahmud’un tepkisine yol açmıştır. Bu dini eğilimleri özellikle şeyh Ahmed’in ders halkalarına katılmaları üzerinden eleştiren Mahmud, onları ‘‘İhvancı’’ olarak nitelendirmiş ve bu durumdan annesine şikyeti olmuştur. Hatta bazı arkadaşlarının dini ‘‘afyon’’ olarak nitelendirdiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, Filistin davası bazı kesimlerce halk ve toprak meselesi olarak görülürken, diğer bir kesim ise meseleyi bir İslam davası olarak değerlendirmektedir. Yahya Sinvar, bu konuda yaptığı açıklamada kendisinin de şeyh Ahmed’in ders halkalarına katıldığını, ancak bu halkalarda yalnızca Kur’an ayetlerinin tefsir edildiğini ve başka konuların konuşulmadığını belirtmiştir. (Sinvar, 2024, s.127-128-142-143)

Farklı bir olay örgüsüne geçmeden önce, aile içinde yaşanan rutin yaşantıya değinmek yerinde olacaktır. Sinvar, okul yolunda karşılaştığı bir kıza karşı duygusal yakınlık hissetmiş; ancak hem ailesinden aldığı edep ve haya terbiyesi hem de kampta egemen olan ahlaki atmosfer sebebiyle bu duygularını dile getirememiştir. (Sinvar, 2024, s.226) Aynı dönemde İbrahim de Sinvar’a evlenmek istediği birinin olup olmadığını sıkça sormuştur. İbrahim, beş yıl önce bir kıızı sevdiğini; ancak kendini bütünüyle davaya adadıktan sonra bu sevgiden vazgeçtiğini ifade etmiştir. Sinvar ise bu yaklaşımı abartılı bulmuştur. Bunun zerine İbrahim, sevgiyi yalnızca düşünmenin bile davaya ihanet sayılabileceğini belirtmiş; bu toprakların ve çocukluklarından beri kendisine aşık olanların, bu sevgiye başkalarının ortak edilmesini kabul etmediğini ifade etmiştir. İşgalcilerin her şeyi kirlettiğini ve pek çok sevdanın işbirlikçi ajanlar aracılığıyla, uğruna Kudüs gibi ilk ve en kutsal sevgilere ihanet etmeye zorlandığını dile getirmiştir. Bu nedenle Filistinlilerin, sevgilerinde samimiyet arıyorlarsa, her türlü şer ve fesat kapısını kapatmaları gerektiğini; sevgililerinin incinmemesi ve onurlarının lekelenmemesi için bu şartlara riayet etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Buradan hareketle dava bilincinin kendilerine zerk edilmiş olduğunu gördüğümüz bu şahsiyetlerin isimlerinin tarihe kazınmasının sonuna kadar hak edilmiş bir çaba ve fedakarlığın sonucu olduğunu görmekteyiz. (Sinvar, 2024, s.239-242)

Sinvar'ın ablaları, Fatma ve Tenahi, evlenmişlerdir. Annesi, ağabeyleri Mahmud, Hasan ve Muhammed'e eş bularak evlendirmiştir. Muhammed, işi gereği Ramallah'ta kalmış; diğer kardeşler ise evin üzerine kat çıkarak ailece birlikte yaşamaya devam etmişlerdir. Daha sonra annesi, Sinvar'a da bir eş bulmuş ve onu evlendirmiştir. Evlilik sırası İbrahim'e geldiğinde, başlangıçta evlenmek istemediğini ve kendisine kız bakılmasını kabul etmediğini belirtmiş; ancak ailesinin de uygun görmesiyle amcasının kızı Meryem ile evlenmek istediğini ifade etmiştir. Sinvar ve ailesi bu kararı memnuniyetle karşılamış ve onaylamıştır. (Sinvar, 2024, s.124-131-137-153-258-261-266-284-413)

İbrahim ve Meryem'in bir kız çocukları dünyaya gelmiştir ve İbrahim, kızına "İsra" adını vermeyi tercih etmiştir. Bu tercihi ise şu şekilde açıklamıştır: "Çocuklar, babalarının cihad görevinden geri kalmalarına sebep olabilir. Ben kızımın adını İsra koydum ki, beni cihaddan alıkoyan bir ayak bağı değil, cihada teşvik eden bir sebep olsun." Burada İbrahim, kızına verdiği isimle, onun sadece bir evlat olmanın ötesinde, cihada katkı sağlayacak bir güç olmasını dilemiştir. Erkek çocuklarına ise "Yasir" adını koymuştur. Yasir, İbrahim'in inşaat işlerinde birlikte çalıştığı yakın arkadaşıydı ve bir çatışmada şehit olmuştur. İbrahim, Yasir'in kaybını derin bir şekilde hissetmiş ve onun ruhunu, adını verdiği oğlunda yaşatmak istemiştir. Yasir, İbrahim'in yanında bulunmuş bir mücahit olup, ölümünden sonra İbrahim, adını oğluna vererek bu kaybı içsel olarak onurlandırmak istemiştir. Bu şekilde hem Yasir'in anısı yaşatılmış hem de İbrahim'in derin duygusal bağları sürdürülmüştür. (Sinvar, 2024, s.306-344-345)

Bu noktada belirtmek gerekir ki, dava bilincine sahip Filistinliler hem davaları uğruna hem de sevdiklerine bir zillet gelmemesi adına zaman zaman kişisel arzularından ve sevdalarından vazgeçmeyi göze almışlardır. Aynı zamanda davalarına olan bağlılıklarını hayatlarının en ince ayrıntılarına kadar yansıttıkları da dikkatle gözlemlenmektedir.

Gazze Şeridi'nde özerk yönetim adına güvenliği sağlamakla görevli kuvvetler arasında Mahmud'un bir arkadaşı da bulunmaktaydı. Bu kişi, Sinvar ve ailesine iki önemli haber getirmiştir. Bunlardan ilki, babalarının Macit ve Halid adlarında iki oğlu daha olduğudur. İkincisi ise babalarının Ürdün'de yaşanan çatışmalar sırasında vefat ettiğiidir. Sinvar ve ailesi ilk etapta bu haberleri kabullenmekte zorlanmışlardır; ancak daha sonra anneleri de dahil olmak üzere tüm aile fertleri, bu çocukların kendi evlerinde yaşamalarına sıcak bakmışlardır. (Sinvar, 2024, s.378-398)

Filistin Halkının Tutumu Üzerine

Sinvar’ın teyzesinin eşı Abdulfettah, ticaretle uğraştığı için maddi durumu iyiydi. Ancak, arkadaşı Ebu Ali önderliğinde bir feda eylemine katılarak, kendisine silah temini görevi verilmiştir. Kısa süre içerisinde hücreler oluşturulmuş, bu hücreler tarafından askeri devriyelere el bombası atmak ve keskin nişancılar aracılığıyla hedefleri vurmak gibi bazı eylemler gerçekleştirilmiştir. Ancak yapılan eylemler sırasında bazı hatalar sonucu hücre yeleri tutuklanmış, ağır işkencelere maruz kalmış ve bazıları diğer üyelerin de tutuklanmasına sebep olmuştur. Süreç sonunda Ebu Ali’nin sorgulanması için Abdulfettah da tutuklanmıştır.

Bazı tüccarların toplandığı bir mağazada, savaş, tutuklamalar ve feda eylemlerinin meşruiyeti tartışılmıştır. Bu kişilerden biri, Abdulfettah’ın tutukluluğu boyunca kaybedeceği maddi geliri hesap ederek, direnişin faydasız ve zararlı olduğu yönünde görüş belirtmiştir. Sinvar bu olaya satırlarında şöyle yer vermiştir: *‘‘Her gün yaptığı ticaretten  İsrail lirası kr ediyordu. Bu demektir ki tutuklu kaldığı süre boyunca beş yüz lira zarar edecek. Aşağılanması hem kendisinin hem de ailesinin değersizleştirilmesi, perişan olması da cabası.’’*Filistin halkının büyük bir kısmının ekonomik yetersizlikler içerisinde olması, İsrail yetkililerinin direnişi ‘‘yıkıcı eylemler’’ olarak tanımladıkları gibi tanımlamalarına zemin hazırlamıştır. Bu tablo, Filistin halkı arasında feda eylemlerine yönelik farklı yaklaşımların varlığını göstermektedir. Bazıları için maddi kaygılar ön planda olurken, bazıları davaya olan bağlılıkları uğruna ailelerini bile geride bırakabilmiştir. (Sinvar, 2024, s.62-63)

İşgal Altındaki Topraklarda alışmak: İhanet mi Zorunluluk mu?

1948 Nekbe’sinin ardından, İsrail devleti yeni kurulmuş olan devletlerini güçlendirip kalkındırmak için ağır işlerde çalışacak işgücüne ihtiyaç duymuştur. Bu sebeple, Filistinlilerin İsrail’de çalışmalarına yönelik vize ofisleri kurulmuştur. Bazı Filistinliler, işgal altındaki topraklarda çalışmayı ihanet olarak görürken, bazı realist kesimler ise İsrail devletinin kurulduğunu ve yüzlerce işçinin orada çalışmayı reddetmesi İsrail’i yıkamayacak ve gücünden bir eksilmeye yol açmayacağını savunmuştur. (Sinvar, 2024, s.66)

Sinvar bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır: ‘‘Bir lokma ekmeğe, çocukları için bir yudum süte muhtaç evler var ve biz bu evlerin ihtiyaçlarını temin edemiyoruz. İsrail’de çalışmak acı veriyor, ağır geliyor olsa da bu durum bir açıdan milli bir görevdir. Bu, g etmeyip direnmeyi seçen halkımıza destek olmak anlamına gelir.’’ (Sinvar, 2024, s.67)

Ancak, direnişçiler bu durumu bir suç olarak görmekteydi. Çalışma izni alanların izinleri araştırılıyor, vatanseverliğe aykırı bulunduğu gerekçesiyle imha ediliyordu. Bir işçi, sekiz çocuğunun a olduğunu, sivil yardım örgütünün verdiklerinin yetmediğini ve çoğu zaman a

kaldıklarını belirterek izin belgelerinin alınmaması için yalvarsa da direnişçiler gözyaşları içinde bu belgeleri imha etmeye devam etmişlerdir. Bu durum, direnişin kararlılığını açıkça ortaya koymaktadır. (Sinvar, 2024, 68)

İskan Projesi ve Kamp Yaşamına Yönelik Tartışmalar

1948 felaketinin ardından geçen yirmi yıl içinde, mülteci kamplarının nüfusu artmış, evler yetersiz hale gelmiştir. Bu dönemde iskan projesi gündeme gelmiştir. Bu proje, evlerini genişletmek isteyenlerin adını yazdırmasını ve sembolik bir vergi ödemesini öngörmüştür. Ancak bu durumda kamptaki evlerin yıkılması gerekmektedir. Destekçiler, Filistin'in somut gerçekliğinin ortada olup bu yaşam koşullarının sürdürülemez olduğunu, sonsuza kadar daracak evlerde balık istifi gibi yaşayamayacaklarını savunurken, karşı çıkanlar kampların boşaltılmasının mülteci sorununun görünmez hale gelmesine ve İsrail'in amacının mültecileri normal evlere yerleştirerek bu sorunu görünmez kılmak olduğunu ifade etmişlerdir. Tartışmalar devam etse de proje uygulanmamış ve her iki görüş de yaygın kabul görmemiştir. (Sinvar, 2024, 147)

İşgal İstihbaratının Kamplara Sızması ve İşbirlikçilik Olgusu

İşgal rejiminin istihbarat birimleri, belirli programlar çerçevesinde kademeli olarak mülteci kamplarına sızmaya başlamış ve bu duruma karşı ciddi bir toplumsal tepki geliştirilememiştir. İstihbarat subayları, celp kâğıtları göndererek gençleri ve yetişkinleri ofislerine çağırarak, çağrılan kişiler de bu davete icabet etmekteydi. Ofise alınan bireyler, birer birer içeri çağırılarak fiziksel şiddet ve tehdit yoluyla yıldırılmakta; ardından çeşitli vaatler ve pazarlık teklifleriyle iş birliğine ikna edilmeye çalışılmaktaydı.

Bazı zayıf iradeli kişiler bu baskılara boyun eğerek işbirlikçiliği kabul etmişlerdir. Hatta, bu kimselerden bazıları, işgal makamlarının desteğiyle ofisler açarak, yüksek meblağlar karşılığında Filistinlilerin çeşitli işlemlerini yürütmeye başlamışlardır. Bu süreç, zamanla uyuşturucu ve alkol ticaretine kadar varan yozlaşmış faaliyetleri de beraberinde getirmiştir. Bu yöntemler, halkın direniş iradesini kırmanın, toplumsal yapıyı çökertmenin ve özgürlük mücadelesinin ruhunu tamamen yok etmenin araçları olarak kullanılmıştır. İşbirlikçiler ise bu süreci, işgal gücünün sunduğu imkanlar sayesinde kısa yoldan zenginleşmenin bir fırsatı olarak görmüşlerdir. (Sinvar, 2024, s.206-207)

Son olarak, Sinvar'ın annesinin, Mahmud, Hasan ve İbrahim'in eylemleri nedeniyle endişelendiği bir olay aktarılabilir. Annesi, İbrahim'in odasını kontrol ettiğinde bir tabanca

bulmuştur. Bu gelişme zerine İbrahim’e, ailesini tehlikeye atmaması ve Gazze’den ayrılması yönünde baskı yapmıştır. Ancak İbrahim, kardeşi Hasan’ın Tel Aviv’de Yahudi bir kadınlavlenmesini öğrendikten sonra cihad ve direniş yoluna girmeye karar verdiğini belirtmiş, hiçbir şeyin kendisini bu yoldan alıkoyamayacağını ifade etmiştir. Eşi ve kızı dahil, hiçbir sevginin davasına olan bağlılığından daha üstün olmadığını vurgulamıştır. Bunun karşısında annesi duygulanarak: ‘‘*Sen zgrsn İbrahim. Hiç kimse yapmak istediğin şeye engel olmayacak. Allah seni korusun.*’’ demiş ve tabancayı geri vermiştir. (Sinvar, 2024, s.314-315)

Bu olay, İbrahim’in davasına olan sarsılmaz bağlılığını ve Filistin uğruna her şeyi göze alabilecek kadar büyük bir fedakrlık sergilediğini ortaya koymaktadır. Tüm bu anlatılanlar, direnişin bir kesim tarafından anlamlı bulunmadığı, bir başka kesim için ise hayattan daha değerli görüldüğü bu etin coğrafyada, farklı yaklaşımların ve değer önceliklerinin var olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Zorluklar, Açmazlar, ıkamazlar

Bu başlık altında genel olarak yaşanılan zorluklara, feda eylemlerine ve şehitlere değinilecektir.

Kamplarda Uygulanan Baskı Politikaları ve Açlık Grevleri: Mahmud ve Arkadaşlarının Mücadelesi

Çoğu zaman kamplarda sokağa çıkma yasağı uygulanmakta, bunun yanı sıra tutuklamalar ve kısa süreli hapis cezaları da yaşanmaktaydı. Bu baskı ortamı Sinvar ailesini de doğrudan etkilemiş, zaman zaman Hasan, Mahmud, İbrahim ve Hasan’ın da tutuklanmasına neden olmuştur. (Sinvar, 2024, s.231-286-436) Mahmud, eğitimine devam ettiği Mısır’daki okulundan yaz tatilini geçirmek üzere diğer öğrencilerle birlikte Gazze’ye dnmştir. Ancak sınır kapısından geçiş sırasında bir öğrencinin üzerinde, Mısır’daki el-Fetih hareketine mensup öğrencilerin isimlerinin yer aldığı bir mektup bulunmuştur. Bu mektupta Mahmud’un isminin de geçmesi sebebiyle Mahmud tutuklanarak sorguya alınmıştır. Hapishanede insanlık dışı muamelelere maruz kalan esirler, bu duruma son vermek için çeşitli çözüm yolları aramışlardır. şiddete başvurmanın ve g kullanmanın kendilerine bir fayda sağlamayacağı konusunda hemfikir olmuşlardır. Zira esirlerin ellerinde yalnızca bedenleri varken, gardiyanlar sopa, kask ve göz yaşartıcı sprey gibi araçlarla donatılmış, üstelik acımasızlıklarıyla ne ıkmaktaydılar. Bu eşişsiz koşullar altında mahkmlar, haklarını savunmanın en etkili yolunun açlık grevi olduğuna karar vermiştir. Başlatılan açlık grevi yaklaşık üç hafta sürmüş ve işgalci yönetimi büyük bir sıkıntıya sokmuştur. Mahkmların geri adımı atmayacağını anlayan yönetim, esirlerin taleplerini bireysel olarak öğrenmeye çalışmış, ancak esirler Mahmud, Hasan ve Abdülaziz’den

oluşan bir komite ile müzakere edilmesini talep etmiştir. Başlangıçta bu öneriye direnen yönetim, sonunda bu komiteyi müdürün odasına çağırarak görüşmeyi kabul etmiştir. Müdür, komite üyelerine ikramda bulunmuşsa da esirler açlık grevlerini yalnızca taleplerinin kabul edilmesi halinde sonlandıracaklarını belirtmişlerdir. İki gün sonra komite tekrar çağırılmış ve bazı taleplerin kabul edildiği, bazılarının ise reddedildiği bildirilmiştir. Komite üyeleri, kabul edilen maddelerin taleplerini karşılamadığını ifade ederek grevi sürdürme kararı almıştır. Ertesi gün bir kez daha görüşmeye çağrılan komiteye, taleplerin büyük kısmının kabul edildiği bildirilmiştir. Bunun üzerine, komite üyeleri diğer mahkûmlara da danışarak grevi sonlandıracaklarını belirtmiş, yönetim ise subay refakatinde diğer blokların bilgilendirilmesine izin vermiştir. Tüm bloklar yeni şartlar altında grevin sonlandırılmasını kabul etmiş ve subaylar da grevin sona erdiğine ikna olmuştur. Bu sürecin ardından hapishane koşullarında belirginleşmeler gözlenmiştir. Mahkûmlar, kültür, ibadet ve eğitim gibi konularda çeşitli oturumlar düzenlemeye başlamış; bununla birlikte bazı düşünsel akımlar da ortaya çıkmıştır. (Sinvar, 2024, s.108-122)

Filistinli esirler, ellerinde somut imkânlar bulunmamasına ve esir konumunda olmalarına rağmen, direnişten vazgeçmemişlerdir. Zorlu hapishane koşulları ve ağır baskılar altında dahi, iradelerini koruyarak insanlık dışı uygulamalara karşı mücadele etmişlerdir. Canları pahasına sürdürdükleri bu direniş süreci, işgalci yönetimin taleplerinin önemli bir kısmını kabul etmek zorunda kalmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum, Filistinli esirlerin, en temel araçlardan bile yoksun oldukları bir ortamda dahi kolektif dayanışma ve kararlı duruş sergileyerek işgal politikalarına karşı etkili bir direniş geliştirebildiklerini ortaya koymaktadır. Açlık grevi gibi barışçıl direniş yöntemleri aracılığıyla elde edilen bu kazanımlar, Filistin direniş tarihinin önemli örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

İşgal Altında Eğitim: Filistin Halkının Direnişi ve Eğitim Mücadelesi

İşgal rejimi, Filistinlilerin eğitim hayatını sekteye uğratmak amacıyla çeşitli engellemelere başvurmuştur. Üniversiteler sık sık abluka altına alınmış, yeni eğitim binalarının inşasına ise izin verilmemiştir. Ancak üniversitelerin kuşatılması sırasında, işgal askerleri yoğun taşlı direnişle karşı karşıya kalmış ve çoğu zaman geri çekilmek zorunda kalmıştır. Filistin halkı, yeni binalar inşa edemedikleri durumlarda alternatif çözümler geliştirmiştir. Derslik ihtiyacını karşılamak amacıyla çardaklar inşa edilmiş, bu çardakların üzeri hurma yapraklarıyla örtülerek eğitim faaliyetleri sürdürülmüştür. Bu süreçte Filistin halkının eğitime ve öğrenmeye verdiği önem, Sinvar'ın şu sözleriyle özetlenmiştir: *"Eğitime, öğrenmeye önem veren bir halkın karşısında işgalin durabilmesi o kadar da kolay değildi."* (Sinvar, 2024, s.203-220-222-

304)Yine görüyoruz ki her yeni baskı ve kısıtlama, Filistin halkını eēitim hayatını sürdürme noktasında yeni zorluklarla karşı karşıya bırakmışsa da halk direnç göstermiş ve eēitim faaliyetlerine devam etmeyi başarmıştır. Bu kararlı duruş, Filistin halkının kimliğini ve kültürel direncini koruma mücadelesinde eēitimin ne denli merkezî bir role sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

İslami Direnişin Başlangıcı ve İntifadanın Yükselişi

Şeyh Ahmed Yasin, bir gün sonra Cuma namazının ardından Gazze Şeridi'ndeki tüm camilerde dağıtılmak üzere bir bildiri kaleme almıştır. İbrahim, bu bildiriye çoēaltarak belirlenen mescitlerin bir köşesine gizlemiştir. 11 Aralık Cuma günü, cemaat Cuma namazısonrasında camilerden çıkarken bu bildiri tomarlarını bulmuştur. Bildiri, "İslami Direniş Hareketi (Hamas)" adına imzalanmıştır. Başlığı ise Arapça bir deyim olan "*lmszlē tattık, ne yapsın bize ölüm*" anlamına gelmektedir. Bu ifade, "*Zaten boēulmuşum, ne diye boēulmaktan korkacakmışım?*" şeklinde yorumlanmaktadır. Bu bildiri, Filistin halkı arasında büyük bir direniş ruhu uyandırmış, zalim ve acımasız işgalciye karşı harekete geēmeleri iēin güçlü bir teşvik olmuştur. Mesajı alan halk, kısa sürede organize olmuş; büyük kitleler halinde gösteriler düzenlemeye başlamıştır. Böylece İntifada eylemleri görünür hâle gelmiş ve zamanla Filistin halkının günlük yaşam tarzının bir parçası hâline gelmiştir. Direnişçiler, Yahudi yerleşim yerlerine, toplu taşıma araçlarına, eğlence merkezlerine, askeri tesislere, üst düzey işgal askerlerine ve işgal altındaki bölgelere yönelik eylemler gerēekleştirmiştir. Eylemlerin yoēunluēu öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, Yahudiler korkudan sokaklara çıkamaz hâle gelmiş, işgalci liderler ise büyük bir panik ve öfke iēerisine sürüklenmiştir. İşgal yönetimi, bu eylemleri düzenleyen genēlere ulaşmak iēin işbirlikçi muhbirleri devreye sokmaya karar vermiştir. Bu sreēte, henüz yirmili yaşlarının başında olan Amir, direniş eylemlerine katılanlardan birisidir. Amir, hedef seēerken bir sinagoga gitmiş, hatrına Mescid-i Aksa'da namaz kılan Müslümanlara karşı işgalcilerin gerēekleştirdiēi katliam gelmesine raēmen ibadet eden insanları öldürmenin yanlış olduēuna kanaat getirerek vazgeēmiştir. Sinagoga saldırmayı reddetmesinin ardından yoluna devam eden Amir, bir askeri öldürmüş ve kendisi de kurşunlanarak şehit olmuştur. İntifada sürecinde, sokaēa çıkma yasakları ilan edilmiş, tutuklamalar ve geniş çaplı soruşturmalar başlatılmış, ancak tüm çabalara raēmen ciddi bir sonuē elde edilememiştir. İsraili analistler, Gazze'nin artık İsrail'i "yutmak üzere olan bir kara deliēe" dnştēn belirtirken, bazı siyasetçiler hiēbir n şart aramaksızın Gazze'den çekilmeyi, yerleşim birimlerini dağıtmayı ve sınıra bir duvar inşa ederek Gazze'yi kendi hâline bırakmayı

savunmaya başlamışlardır. İşgal devleti, bu eylemler kapsamında bazı tutukluları da sürgün etmiştir. Sürgün edilenler arasında Sinvar'ın ağabeyi Hasan da bulunmaktadır. İntifada sürecinde halk sokaklara çıkarak "Allahu Ekber... Allahu Ekber... Hayber Hayber ya Yehud, Ceyşu Muhammed seyfe yaud!" (Ey Yahudiler, Hayber'i unutmayın, Muhammed'in ordusu geri dönecek!) şeklinde sloganlar atarak direnişi sürdürmüştür. (Sinvar, 2024, s.271-272-318-328-334-336-395-422)

"Hayber'i unutmayın, Muhammed'in ordusu geri dönecek!" sloganı, Filistin halkının direnişinin hem tarihsel hem de kültürel boyutlarını derinlemesine yansıtmaktadır. Bu ifade, yalnızca mevcut işgale karşı verilen bir mücadeleyi değil, aynı zamanda tarihsel hak mücadelesinin bir simgesini de taşımaktadır. Filistinlilerin direnişine dair bu anlayış, süregeldikleri mücadelenin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda kültürel ve manevi bir eylemler olarak güçlendirildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, direnişçilerin, düşmanlarına karşı bile ibadet sırasında gösterdikleri saygı, onların dini değerlere ne kadar bağlı olduklarını ve manevi mücadelenin sadece fiziksel bir karşılık olmadığını ortaya koymaktadır. Bu tutum, Filistin halkının kararlılığının ve direnişin çok boyutlu yapısının bir yansımasıdır.

Silahlı Direnişin Yükselişi ve Filistin Halkının Kararlılığı

İntifada eylemlerini gerçekleştiren direnişçiler, zamanla silahlı eylemleri gerekli görmeye başlamışlardır. Ancak, silah temini konusunda ciddi zorluklarla karşılaşmışlardır. Direnişçiler, ev ev dolaşıp silah arayarak, geçmişten kalan ve saklanan silahları bulmaya çalışmışlardır. Kimisinin babasından, kimisinin ise dedesinden kalan silahları vardı. Bu silahlar, arızalı durumda olduklarında Hasan'ın atölyesinde tamir edilmiştir. Ayrıca, silah kullanmayı bilmeyen direnişçiler için, silah eğitimi almak üzere silaj (toplumda tanınan bir eğitici) arayışına girilmiş ve eğitimler verilmiştir. Bir grup direnişçi ise, el yapımı bombalar üretmeye başlamıştır. Kibrit çöplerinin uçları ve ampullerden elde edilen teller ile yapılan bu bombalar, işgalciye karşı birer silah olarak kullanılmıştır. Sinvar'ın ağabeyi Muhammed'in öğrencisi olan Yahya da bu direnişçi gruptan biriydi. Yahya, kimyasal gübre ve aseton kullanarak el yapımı bombalar üretmiş ve bu bombalarla işgalcilerin askeri devriye araçlarına pusu kurarak patlatılmıştır. Gazze'de, İbrahim'in yönlendirmesi ve silah üretiminde uzman birinin rehberliğinde Hasan, el bombaları ve yerel tüfeklerin üretimi için bir atölye kurmuş ve silahları depolamaya başlamıştır. Atölyede, İbrahim ve Hasan, Adnan'a füze üretiminin mümkün olup olmadığını sormuşlar, Adnan ise bunun mümkün olduğunu belirterek füze üretimine başlamıştır. Ürettikleri füzeler, intifada eylemlerinde aktif olarak kullanılmıştır. (Sinvar, 2024, s.321-322-324-346-435-456)

Elbette, bu silah üretim süreçlerine destek verenlerin yanı sıra karşı çıkanlar da olmuştur. Adnan, karşıt görüşleri olan bu kişiler için şöyle demiştir: *"Onlar yorulmuşlar ve halkın huzur bulmasını istemektedirler. Verilen ağır bedeller, onları usandırmıştır."* Ancak İbrahim, bu görüşe karşılık olarak şu cevabı vermiştir: *"Kim yorulmuş? Kim usanmış? Sen mi, ben mi, oğullarını, evlerini ve sahip oldukları en değerli şeyleri bedel olarak ödeyen kadınlarımız mı? Hibirinden yorgunluğu, bıkkınlığı ifade eden tek bir kelime duyulmamıştır. Görmüyor musunuz, her bir şehidin annesi her zaman diğerk oğullarını da Kudüs ve Mescid-i Aksa yolunda feda etmeye hazır olduğunu söylüyor. Halkımızın yorulduğunu söyleyenler, siyasi ve ekonomik çıkarların peşinden koşan küçük bir azınlıktır. Sabırlı halkımız ise, ne pahasına olursa olsun, izzeti, onuru ve mukaddesatı uğruna fedakârlık yapmaya her zaman hazırdır."* (Sinvar, 2024, s.457)

Filistin halkı, imkansızlıklar karşısında bile yaratıcı çözümler üreterek direnişini sürdürmüş, basit malzemelerle dahi mücadele araçları üretmiştir. Bu, sadece bir direniş değil, aynı zamanda büyük bir dava bilinci ve kendini adama örneğidir. Tarih boyunca devam eden bu kararlı duruş, Filistin halkının özgürlük mücadelesindeki azmini ve inancını simgelemektedir.

Kudüs Yolunda Şehadet Bilinci: Ümmü Nidal ve Oğlu Muhammed

Ümmü Nidal ve Oğlu Muhammed'in Şehadet Yolculuğu

Filistin direniş mücadelesinde, Kudüs ve Mescid-i Aksa uğruna hayatını feda eden gençlerden biri de henüz on altı yaşındaki Muhammed'tir. zerinde benekli bir askeri elbise, başında "La ilahe illallah Muhammedun Resulullah" yazılı alınlığı, elinde tüfeği ve beline bağlı birkaç el bombasıyla evine dönen Muhammed, annesi mm Nidal'in sorusu üzerine şehadet eylemini gerçekleştirmek üzere yola çıktığını belirtmiştir. Muhammed, annesine hitaben şöyle der: *"Bizi Filistin, Kudüs, cihad sevgisi ve fedakârlıkla büyüttüğünü hatırlıyor musun? Şimdi zamanı geldi anne. Hani beni ryanda görmüştün; mekânlarına giriyor, onları koyun gibi kesiyor, sonra da şehit düşüyordum. Beni Naim cennetlerinde Resulullah'ın huzurunda görmüştün. Bana 'Hoş geldin ya Muhammed, hoş geldin' diye sesleniyordu."* Ümmü Nidal, gözyaşları içinde oğluna dua etmiş, ellerini ve tüfeğini öperek ona şöyle vasiyet etmiştir: *"Mekânlarını bastığın zaman tereddüt etme, arkana bakma oğlum. Allah'ın dininin gereğini yaparken onlara acıma yavrum. Sonsuzluk cennetlerinde Allah'ın habibi Mustafa'nın (s.a.v.) yanında buluşmak ümidiyle, ey kalbimin heyecanı."* Muhammed, vedalaşarak evden ayrılmış ve Atsiyon isimli Yahudi yerleşim yerindeki bir dini enstitüye ulaşıarak eylemini gerçekleştirmiştir. Son telefon konuşmasında annesine şu cümleyi söylemiştir: *"Elveda anacağım, Naim cennetlerinde*

buluşmak dileğiyle." Oğlunun şehadet haberini alan Ümmü Nidal ise şükürle şu duayı etmiştir: *"Beni oğlumun şehadetiyle şereflendiren Allah'a hamdolsun."* Komşularından biri Ümmü Nidal'e oğlunun ölüme gittiğini bildiği hâlde nasıl vedalaşabildiğini sorduğunda, Ümmü Nidal'in cevabı Filistin direniş ruhunun özetidir: *"Allaha yemin ederim o, benim yanımda dünyadan ve içindeki her şeyden daha sevimliydi. Ama Allah yolunda, Kudüs yolunda ve Akşa yolunda basit bir şeydir. Allah'a and olsun Nidal'i, Hüssam'ı ve Ravvad'ı da Allah yolunda, halkımızın izzeti ve ümmetimizin şerefi uğrunda feda etmeye hazırım."* (Sinvar, 2024, s.457459)

İbrahim'in Şehadete Veda Konuşması

Öte yandan, direniş saflarında önemli bir figür olan İbrahim de sadece eylem planlamaları yapmakla kalmayıp, doğrudan şehadet eylemlerine katılmaya başlamıştır. Bu nedenle evine uzun süre dönememiştir. Bir gün Sinvar'ın telefonu çalmış, arayan İbrahim olmuştur. Sinvar'a ailesine selam söylemesini ve çocukları İsra ile Yasir'i onun yerine öpmesini istemiştir. Sohbet esnasında İbrahim, rüyasında sahabelerin Resulullah'tan (s.a.v.) Kudüs ve Yahudilerle ilgili hadisler okuduklarını gördüğünü anlatmış, ardından şöyle demiştir: *"Bu gece şafak gibi aydınlık, apaçık bir rüya gördüm. Rüyada oruçlu olduğumu gördüm Ahmed. Resulullah (s.a.v.) bana, 'Bugün bizim yanımda iftar açacaksın ey İbrahim, seni bekliyorum.' diyordu."* İbrahim, sözlerinin sonunda Sinvar'a şu anlamlı veda cümlesini kurmuştur: *"Ben bütün tedbirleri alıyorum. Ama bu, geri çevrilmeyecek bir davettir. Selametle kal Ahmed!"* Bu konuşmadan İbrahim'in son eylemine hazırlandığını anlayan Sinvar, gözyaşları içinde kız kardeşi Meryem'in yanına gitmiş ve onun da rüyasında İbrahim'in vedasını gördüğünü öğrenmiştir. Tam bu esnada, bir Apaçi helikopteri İbrahim'i taşıyan aracı hedef alarak vurmuştur. Sinvar, olayı şöyle tasvir etmektedir: *"Evin kapısında Meryem duruyordu. Dudaklarında o tebessüm izi hâlâ duruyordu. Sağında Yasir, solunda İsra vardı. Arkasında başörtüsünün ucuyla gözyaşlarını silen annem görünüyordu."* (Sinvar, 2024, s.372-459-460)

Şehide Veda: Direnişin Toplumsal Gücü

İbrahim'in şehadeti sonrası yapılan veda merasiminde, halk silahlarını havaya kaldırarak direnişi sahiplenmiş ve çeşitli sloganlarla Filistin mücadelesine olan bağlılıklarını göstermiştir: *"Hayber Hayber ya Yehud, Ceyşu Muhammed sevfe yeud"* (Ey Yahudiler, Hayber'i unutmayın, Muhammed'in ordusu geri dönecek!), *"Bismillah Allahu Ekber"*, *"Canımız kanımız sana feda olsun ey şehid!"*, *"Kudüs'e doğru yürüyoruz milyonlarca şehidle."* Bu sahne, direnişin sadece bireysel bir eylem değil, aynı zamanda kolektif bir inanç, aidiyet ve tarihsel birikim üzerine kurulu olduğunun göstergesi olmuştur. Özellikle "Hayber" göndermesi, Filistin halkının

mücadeleyi sadece güncel bir direniş olarak değil, tarihsel bir hak mücadelesinin devamı olarak gördüğünü simgelemektedir. (Sinvar, 2024, s.461-462) Son olarak, Sinvar'ın hayatındaki önemli bir olaya daha değinmek gerekir. Sinvar, annesinin İsrâ'ya söylediği ninnilerin kendisi ve çocukları için büyük bir anlam taşıdığını ifade etmektedir. Bu ninniler, yalnızca birer melodik sözcükler değil, aynı zamanda umutları ve düşleri dile getirme arzusunu da barındırıyordu. Sinvar'ın özellikle hatırladığı bir ninni şu şekildedir: *"Kapıda duran, tlbendimi getir. Tlbendimi getir, vatanıma dneyim, kapıdaduran.*

Vatanıma dneyim. Sevdiklerimi göreyim. Ey kapıda duran. Sevdiklerimi göreyim." Ancak, Sinvar'ın annesi İbrahim'in kararlı tutumu sonrasında, ninninin sözlerinde değişiklik yaparak şunları söylemiştir: *"Silahımı getir, kapıda duran. Silahımı getir, vatanımı kurtarayım, kapıda duran. Vatanımı kurtarayım, ey sevdiklerimin en azizi, ey kapıda duran. Ey sevdiklerimin en azizi."* Bu değişiklik, ailenin yaşadığı zorlukları ve mücadelenin gerekliliğini yansıtmaktadır. İbrahim, bir akşam tüfeğini alıp, çocuklarını pp Meryem'in gözyaşlarını sildikten sonra evden çıkmıştır. O sırada Sinvar'ın aklına annesinin İsrâ'yı sallarken söylediği ninni gelmiştir. Sinvar, bu anı şöyle anlatmaktadır: *"O zaman, annemizin stiyle birlikte emdiğimiz bu kelimelerin ne anlama geldiğini anladım. Meğer ruhumuzun derinliklerine bir fidan gibi dikilen sözleri dinliyormuşuz, annemiz ruhumuza direniş tohumlarını ekiyormuş. Bu sözler kanımıza karışmış ve damarlarımızda geziyorlar."* Bu sözleri söylerken, Meryem'e bakıp, hiç tereddüt etmeden, en ufak bir korku belirtisi göstermeyip, muhasebe yapmadan, kendi elleriyle çocuklarının babasına tüfeği vermişti. Bu anda Sinvar, milletlerinin gücünü ve büyüklüğünü derinden hissetmiş ve kendilerini yenilmez, geri adım atamaz olarak görmeye başlamıştır. Ayrıca, o an, derinliğini bilmediği bir ruhun bedenlerinin her köşesine nüfuz ettiğini, büyük fedakarlıkları göze almaya iten o garip ruhun varlığının, sarsılmadan ve dimdik devam ettiğini anlamıştır. (Sinvar, 2024, s.326-385-386)

SONUÇ

Bu alışma, Yahya Sinvar'ın Diken ve Karanfil eseri üzerinden Filistin halkının direniş mücadelesini, Sinvar'ın kişisel deneyimlerini ve ailesinin etkilerini derinlemesine incelemiştir. Filistin, tarihsel süreçte işgalci rejimlere karşı her dönemde güçlü bir direniş göstermiştir ve bu direniş bugün de devam etmektedir. Sinvar, kk yaşlardan itibaren bu mücadelenin parçası olmuş ve en çok amcasının oğlu İbrahim'in tutumlarından etkilenererek, onun gibi bir mücadeleci kimliği benimsemiştir. Sinvar'ın eserinde bu etkiler açıkça görülmekte olup, İbrahim'i rol model olarak direnişe olan bağlılığını derinleşirmiştir.

Filistin halkı, çıplak elleri ve taşlarıyla karşısında tüm askeri güce sahip olan Siyonist rejime karşı ümitsizliğe kapılmamış, aksine davasına olan bağlılıkları ruhlarında daha da güçlenmiştir. Direniş, sadece askeri bir mücadele değil, bir yaşam biçimi halini almıştır. Halk, bu uğurda en değerli varlıklarını feda etmeye hazır bir şekilde hayatlarını sürdürmektedir. Filistinli anneler, eşler ve evlatlar, davası uğruna sevdiklerini kaybetmeye, bu yolun sonunda şehadet mertebesine ulaşmaya hazırdır. Ancak, bu büyük mücadelenin içinde ekonomik çıkarlar ve kişisel hesaplar nedeniyle direnişin ruhunu kaybeden küçük bir azınlık da bulunmaktadır. Tüm bu zorluklara rağmen Filistin halkı, tarihin her döneminde olduğu gibi, mücadelesini sürdürmeye devam etmektedir. Sinvar'ın eserindeki derinlemesine anlatım, bu mücadelenin sembolü haline gelmiştir. Filistin'in özgürlüğüne kavuşması, zaman alabilir, ancak bu dava hiçbir zaman sönmeyecek, bitmeyecek ve halkın kararlılığıyla, özgürlük mücadelesi sonsuza kadar sürecektir.

KAYNAKÇA

Yahya Sinvar, (2024), Diken ve Karanfil, 4. Baskı, Ekin Yayınevi.

Yakup TOZLU

• *Elazığ Fırat Üniversitesi*

İSLAM’DA ÖNCELİKLİ İBADET ALGISI VE FİLİSTİN BAĞLAMINDA RİBATIN ÖNEMİ

İSLAM'DA ÖNCELİKLİ İBADET ALGISI VE FİLİSTİN BAĞLAMINDA RİBATIN ÖNEMİ

Yakup TOZLU

Özet

İslam'da ribat, sınır bölgelerinde veya tehlike altındaki mukaddes mekânlarda nöbet tutma, hazır bulunma ve düşmana karşı uyanık olma anlamına gelir. Ribat tutan kişiye ise Murabıt ismi verilir. Kur'an ve hadislerde ne kadar faziletli olduğu belirtilen bu ibadet, sadece askerî bir anlam taşımakla kalmaz; aynı zamanda manevi bir bilinç ve ümmet dayanışması açısından da önemli bir yere sahiptir. Filistin, özellikle Mescid-i Aksa ve çevresi, tarih boyunca İslam'ın en kutsal mekânlarından biri olmuş ve pek çok kez işgal ve saldırıya maruz kalmıştır. Bu nedenle, Filistin'de ribat tutmak, Müslümanların inançlarını, kimliklerini ve topraklarını koruma bilincini diri tutması açısından büyük bir anlam taşımaktadır. Müslüman dünyasının bu bilinçle hareket etmesi, Filistin'le güçlü bir bağ kurarak oradaki varlığı desteklemesi gerekmektedir. İslam coğrafyasının içinde bulunduğu durum göz önüne alındığında, Müslüman bireylerin ibadet anlayışlarında ribat kavramını yeniden değerlendirmeleri, Filistin'de yaşanan zulme karşı duyarlılık geliştirmeleri ve aktif bir şekilde destek olmaları büyük bir önem arz etmektedir. Bu bildiride, İslam'da ibadetlerin öncelik sırasını belirleme meselesi ele alınarak, zamanın ve mekanın değişmesiyle bazı ibadetlerin diğerlerine karşı öncelikli olduğu ele alınacaktır. Bu bağlamda nafîle ibadetler ile farz hükmünde olan ribat arasında bir karşılaştırma yapılacaktır, ribat kavramının Kur'an ve Sünnet'teki yeri ve günümüzde nasıl uygulanabileceği tartışılacaktır. Ayrıca, Filistin gibi mukaddes topraklarda yaşanan zulüm göz önüne alındığında, Müslümanların bölgeyle irtibat kurmasının ve burada nöbet tutmasının neden daha faziletli olabileceği üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, modern Müslümanın ibadetlerini önceliklendirirken nasıl bir bilinç geliştirmesi gerektiği de incelenecektir. Çalışma, fikhî ve ahlâkî bir perspektiften hareketle ibadetlerin önceliklendirilmesine dair bir bakış açısı sunmayı hedeflemekte, özellikle Filistin ve Mescid-i Aksa bağlamında ribat ibadetinin ümmet bilincini diri tutmadaki rolünü vurgulamaktadır. Bu bildiride Ribat ibadetinin nafîle ibadetlere göre öncelikli olduğu, sadece savaş meydanlarında değil, bilgiyle, bilinçle ve birliktelikle de gerçekleştirilebileceği, Filistin topraklarında varlık göstermenin, oraya maddi ve manevi destek sağlamanın ve orada yaşayan Müslümanlarla dayanışma içinde olmanın modern ribat anlayışının bir parçası olduğu ortaya koyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Mescid-i Aksa, İbadet, Ribat, Murabıt

THE CONCEPT OF PRIORITIZED ACTS OF WORSHIP IN ISLAM AND THE SIGNIFICANCE OF RIBAT IN THE CONTEXT OF PALESTINE

Yakup TOZLU

Abstract

In Islam, *ribat* refers to maintaining vigilance, standing guard, and remaining prepared in frontier regions or sacred sites under threat. The individual who performs *ribat* is referred to as a *Murabit*. Praised extensively in the Qur’an and the Sunnah, *ribat* is not solely a military duty but also embodies a profound spiritual consciousness and a symbol of unity within the Muslim community. Historically, Palestine—particularly the Al-Aqsa Mosque and its surroundings—has been one of Islam’s most revered sanctuaries, frequently subjected to occupation and assault. Thus, performing *ribat* in Palestine holds immense significance in preserving the faith, identity, and land of Muslims. It is imperative for the Muslim world to act with this awareness, strengthening ties with Palestine and supporting its presence there. Considering the current conditions of the Islamic world, it becomes crucial for Muslim individuals to re-evaluate the concept of *ribat* within their understanding of worship, to cultivate sensitivity toward the oppression occurring in Palestine, and to offer active support. This paper addresses the prioritization of acts of worship in Islam, arguing that, depending on changing times and circumstances, certain acts may take precedence over others. In this context, a comparison is made between voluntary acts of worship (*nawafil*) and *ribat*, which, in particular situations, assumes the status of an obligatory act. The paper explores the place of *ribat* in the Qur’an and Sunnah and discusses how it can be actualized in contemporary times. Furthermore, it examines why maintaining a connection with, and safeguarding, sacred lands such as Palestine might be considered more meritorious today. The study aims to offer a perspective on the prioritization of acts of worship from both a jurisprudential and ethical standpoint, emphasizing the role of *ribat* in sustaining the collective consciousness of the Muslim ummah, particularly in the context of Palestine and Al-Aqsa. It highlights that *ribat* holds precedence over voluntary devotions, that it can be performed not only on battlefields but also through knowledge, awareness, and solidarity, and that establishing a presence in Palestinian lands, providing material and spiritual support, and fostering unity with the Muslims living there are integral elements of a modern understanding of *ribat*.

Keywords: Palestine, Al-Masjid al-Aqsa, Worship, Ribat, Murabit

GİRİŞ

İslam dininde ibadetler, sadece bireysel kurtuluş ve felaha ulaşmanın anahtarı değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluğun ve ümmet bilincinin inşasında temel bir unsur olarak öne çıkar. Bunun en büyük göstergesi, ibadetlerde her zaman cemaat şuurunun vurgulanması ve toplu ibadete teşvik edilmesidir. Zira her ibadet, bireyin ruhsal gelişimine ve Rabbi ile ikili ilişkisine katkıda bulunurken aynı zamanda İslam toplumunun adalet, dayanışma ve direniş ruhunu da canlı tutmayı amaçlar. Bu bağlamda, İslam'da ibadetlerin önceliklendirilmesi meselesi, sadece fikhî bir tartışma değil; aynı zamanda bir bilinç sorunu olarak da ele alınmalıdır. Özellikle günümüzde Gazze başta olmak üzere İslam coğrafyasının çeşitli yerlerinde yaşanan işgal, zulüm ve adaletsizlikler, Müslümanların farklı cemaat ve topluluklara intisap ederek bir araya gelemeyişi ve İslam alemindeki tefrika göz önüne alındığında ibadetlerin anlam ve işlevinin yeniden değerlendirilmesi ve cemaat şuurundaki hikmetlerin idrak edilmesi ayrıca önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın konusu, İslam'da ibadetlerin önceliklendirilmesi çerçevesinde ribat ibadetinin anlamı ve Filistin bağlamında taşıdığı güncel önemdir. Araştırmanın temel problemi, Müslüman bireylerin ibadet anlayışlarında toplumsal sorumluluk ve ümmet bilinci temelli bir öncelik sıralaması geliştirip geliştirmedikleri, bu bağlamda Filistin gibi işgal altındaki kutsal beldelerde ribat kavramının nasıl konumlandığıdır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, ribat ibadetinin hem klasik fikhî kaynaklardaki hem de çağdaş İslam düşüncesindeki yerini ortaya koymak; ayrıca Müslümanlar tarafından yoğun ilgi gören umre gibi nafil ibadetlerle karşılaştırarak, modern dönemde Müslümanların yaptıkları ibadetleri hangi temele göre öncelemeleri gerektiğini ve ibadet bilincini yeniden inşa etmede nasıl bir rol oynayabileceğini tartışmaktır.

Araştırmada yöntem olarak, kuramsal araştırma yöntemlerinden normatif-dedüktif yöntem tercih edilerek klasik İslam kaynaklarında geçen ribat mefhumu tasvir ve tahlil edilmiştir. Ayrıca günümüz İslam toplumlarının sosyo-politik gerçeklikleri göz önünde bulundurularak çağdaş yaklaşımlar yorumlanmıştır. Literatürde ribat kavramının genellikle askeri veya tarihsel bir bağlamda ele alınmış olup, ibadetlerin önceliklendirilmesi konusuyla bağlantılı değerlendirmelerin sınırlı olduğu görülmüştür. Bu çalışma ise, ribat kavramını aynı zamanda modern Müslümanın bilgiyle, bilinçle ve dayanışmayla ifa edebileceği çok yönlü bir ibadet biçimi olarak değerlendirmeyi teklif etmektedir. Bu yönüyle çalışma, Filistin başta olmak üzere

İslam coğrafyasındaki mukaddes mekânların savunulmasının, nasıl ibadetin özünü teşkil eden bir bilinç haline dönüştürülebileceğine dair özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Bu çalışma, üç ana bölümden oluşan yapısıyla hem teorik hem de uygulamalı bir çerçevede ribat ibadetini ele almaktadır. Birinci bölümde, İslam dininde ibadetlerin önceliklendirilmesi meselesi ele alınmış; farz ve nafil ibadetler arasındaki ayrım klasik kaynaklar ışığında değerlendirilmiş ve bu bağlamda çağdaş Müslüman bireyin ibadet pratiğinde ümmet bilinci ve toplumsal sorumluluk gibi kavramların ne derece etkili olduğu sorgulanmıştır.

İkinci bölümde ribat kavramının teolojik ve tarihî temelleri üzerinde durulmuştur. Ribatın Kur’ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye’deki yeri açıklanmış, ayrıca Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine mensup fakihlerin bu ibadete dair hüküm ve yorumları ayrıntılı biçimde tahlil edilmiştir. Bu suretle ribatın klasik fıkıh literatüründeki yerine dair bütüncül bir panorama ortaya konulmuştur.

Üçüncü ve son bölümde ise çağdaş alimlerin yorumları ışığında günümüz Müslümanının ribat ibadetini nasıl hayata geçireceğinden bahsedilmiştir. Ribatın günümüzdeki karşılığı, özellikle işgal altındaki Filistin toprakları bağlamında tartışılmıştır. Bu çerçevede, Kudüs ve Mescid-i Aksâ’da gerçekleştirilen ribatın, umre ve sair nafil ibadetlerden daha faziletli olduğu yönündeki rivayetler ışığında değerlendirmeler yapılmış; bu ibadetin, modern zamanlarda sadece fiziksel bir bekleyiş değil, aynı zamanda bilinç, direnç ve ümmet dayanışması anlamına geldiği vurgulanmıştır.

1. İSLAM’DA İBADETLERİN ÖNCELİKLENDİRİLMESİ

İslam’da ibadet, yalnızca bireysel bir kulluk göstergesi değil; aynı zamanda toplumsal adaletin, dayanışmanın ve ümmet bilincinin bir tezahürüdür. Kur’an ve Sünnet ekseninde şekillenen ibadet anlayışında, tüm ibadetlerin eşit derecede önemli olduğu düşünülse de, uygulamada ibadetlerin farz, vacip, sünnet ve nafil gibi farklı derecelerde sınıflandırıldığı görülür. Bu derecelendirme, Müslüman bireyin hayatındaki önceliklerini belirlemede önemli bir işlev görmektedir. Özellikle zaman, mekân ve şartlar dikkate alındığında, İslam’ın bazı ibadetlere diğerlerine nazaran daha fazla ecir ve mükâfat verdiği görülür (Cellâd, 2015, 51). Bu çerçevede, ibadetlerin farz, vacip, sünnet ve nafil gibi kategorilere ayrılması, yalnızca teorik bir ayrım değil; pratiğe doğrudan etki eden bir önceliklendirme sistemidir.

1.1 Farz–Nafil Ayrımı

Klasik fıkıh geleneğinde ibadetlerin hiyerarşisi, öncelikle hüküm bakımından değerlendirilmiştir. Ef'âl-i mükellefin konusu altında çoğu usulcî teklifi hükümleri vücup, nedb, ibâha, kerâhe ve tahrîm olmak üzere beş kısma ayırmış, Hanefiler ise farz ile vâcip arasında ayırım yaptıkları gibi kerâheti de tenzihî ve tahrîmî olarak ikiye ayırmışlardır (Öğüt, 1994). Literatürde mükelleften yapması bağlayıcı ve kesin olarak istenen hükümlere farz veya vacip denilmektedir. Farz, vacip ve sünnet olmadığı halde kişinin sırf daha fazla sevap almak için kendi isteğiyle yaptığı malî ve bedenî ibadetler ise nâfile, mendup, müstehap, tatavvu ve edep gibi terimlerle karşılanmaktadır (Tehânevî, 1996). Bu durumda farz olan bir ibadetin yerine getirilmesi, nâfile olan bir ibadetten her durumda önce gelir.

Efendimiz (s.a.v)'den rivayet edilen şu kutsî hadis de farz-nafile ayrımına ışık tutmaktadır: **“...Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım şeyleri eda etmesidir. Kulum bana nâfile ibadetlerle yaklaşmaya devam eder, sonunda sevgime erer...”** (Buhârî, 1422, c. 8/105). İbn Hacer el-Askalânî, hadisin şerhinde Tûfî'den şu açıklamayı naklederek farz ve nâfile arasındaki ayrıma dikkat çeker: *“Farz ibadetlere dair emir katîdir ve terk edilmesi durumunda azap söz konusudur. Bu durum, her iki yönden de nâfile ibadetlerden farklıdır. Her ne kadar nâfile ibadetler de sevap kazandırma açısından farzlarla ortak olsa da, farzlar daha kamil ve üstündür. Bu sebeple Allah Teâlâ'ya daha sevimlidir ve kişiyi O'na daha çok yaklaştırır. Ayrıca farz, asıl ve temel gibidir; nâfile ise dal (türev) ve temellerin üzerine inşa edilen bir bina gibidir...”* (Askalânî, 1379, c. 11/343).

Bu itibarla, farz ibadetler sadece bireysel sorumluluğun değil, aynı zamanda Allah'a kullukta esas olan önceliğin ifadesidir. Nâfile ibadetler ise bu temelin üzerinde yükselen faziletli davranışlardır ve ancak farz ve vaciplerin yerine getirildiği bir zemin üzerinde anlam kazanırlar. Klasik fıkıh geleneği bu ayrımı net biçimde ortaya koymuş ve ibadetlerin değerini, bağlayıcılık derecelerine göre değerlendirmiştir. Ne var ki ibadetlerin anlam dünyası, sadece ferdî sorumlulukla sınırlı değildir. Zira bazı ibadetler, doğrudan ya da dolaylı olarak toplumun huzurunu, güvenliğini ve ortak maslahatını önceleyen yönleri de sahiptir. Bu nedenle, sadece bireysel hüküm kategorilerine göre değil; toplumsal fayda eksenini üzerinden de ibadetlerin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

1.2 Toplumsal Fayda Ekseninde İbadetlerin Değerlendirilmesi

Fıkıh geleneğinde ibadetlerin sıralandırılması ve bazı ibadetlerin öncelenmesi yalnızca normatif düzlemde kalmaz; maslahat (kamu yararı) ilkesiyle birlikte değerlendirildiğinde, ibadetlerin bireysel ve toplumsal etkileri göz önüne alınarak öncelik sıralaması yeniden şekillenebilir.

Örneğin, bir beldede açlık sınırında yaşayan kimselere yardım etmek, zaman zaman maddi imknla yapılan nafile bir umre ziyaretinden daha anlamlı ve öncelikli görülebilir. Aynı şekilde normal şartlar altında farz-ı kifaye olan cihad, Müslümanların yaşadığı bir bölgeye saldırı gerçekleştiği zaman saldırı pskrtlmediği müddetçe yeryüzündeki tüm Müslümanlar için farz-ı ayn olabilir (İbn Âbidîn, 1992, 4/124). Bu yaklaşım, ştbî'nin ‘‘*el-Muvfakt*’’ adlı eserinde detaylandırđı maslahat teorisiyle desteklenmekte; ibadetlerin gayesinin, sadece zahirî eda değil, kulluğun hakikati ve ümmetin maslahatına hizmet etmek olduğu vurgulanmaktadır(ştbî, 1341).

İbadetlerin önceliklendirilmesinde bireyin niyeti ve içinde bulunduğu sosyo-politik bağlam da belirleyici olur. Günümüz Müslümanı için, ibadet yalnızca ferdî bir arınma yolu değil, aynı zamanda zulme karşı bir duruş, mazlumla bir dayanışma biçimi olmalıdır. Bu noktada, ribat ve cihad gibi toplumsal ve kolektif bir bilinç taşıyan ibadetler, bireysel nafile ibadetlerden daha fazla önem arz eder. Çünkü ribat, sadece sınırlarda düşmana karşı beklemek değil; aynı zamanda kutsal toprakların, inancın ve kimliğin savunulması anlamına gelir. Bu bilinçle hareket eden Müslüman, ibadetlerini önceliklendirirken, farz olanın önüne geçmeyecek şekilde, toplumsal faydayı ve ümmetin ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurur. Dolayısıyla, İslam’da ibadetlerin önceliklendirilmesi, hem fikhî kurallara hem de çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir bilinçle ele alınmalıdır. Bu noktada, ibadetlerin zaman ve meknla ilişkisinin nasıl bir öncelik ve fazilet değişimi doğurduğunu incelemek de önem arz etmektedir.

1.3 Zaman ve Mekna Bağlı Olarak İbadetlerin nceliği ve Fazileti

İbadetlerin sevabı ve Allah katındaki değeri, sabit bir ölçüye bağlı kalmaksızın zamanın ve meknın şartlarına göre farklılık gösterebilir. Nitekim bir ibadet, belirli bir zaman diliminde yahut belirli bir meknda, olağan durumlara kıyasla daha üstün bir fazilet kazanabilir. Bu esasa binaen, Hz. Peygamber (s.a.v.), ‘‘*Hangi amel daha faziletlidir?*’’ şeklindeki sorulara, soruyu soran kişinin hline, zamanın ve ortamın şartlarına göre farklı cevaplar vermiştir. Bazen vaktinde kılınan namazı (Buhrî, 7534), bazen Allah ve Resulüne iman etmeyi (Buhrî, 1519), bazen de cihadı en faziletli amel olarak belirtmiştir (Buhrî, 2518). Bu tutum, ibadetlerin değeri ve önceliğinin sabit değil, duruma göre esnek bir şekilde belirlendiğini göstermektedir.

İbadetlerin ncelenmesi hususunda İbn Kayyim el-Cevziyye’nin şu ifadesi dikkat çekicidir: ‘‘*En faziletli ibadet, her zaman ve zeminde Allah’ın hoşnutluğunu en fazla celbeden ameldir. Zira her zamanın kendine has bir vecibesi vardır. Mesela, misafir geldiğinde ona ikramda bulunmak, o anda Kur’n okumaktan daha faziletlidir; ilim talep eden birine ilim öğretmek, o*

anda zikir çekmekten daha üstündür; Ramazan'ın son on gününde mescitte itikafa girmek ise halka irşât etmekten daha evladır." (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996, 1/109). Aynı şekilde Resûlullah'tan rivayet edilen **"Fitneler içinde yapılan ibadet, bana hicret etmek gibidir"**(Müslim, 2948) hadisi de, amellerin değeri ile zamanın ve hâlin doğrudan bağlantılı olduğuna işaret etmektedir. Günümüz şartlarında, İslam ümmeti açısından en kritik meselelerden biri olan Mescid-i Aksâ ve çevresinin müdafaası göz önüne alındığında, Müslümanların buraya yönelik ilgilerinin artırılması elzemdir. Bu sebeple, nafile hac ve umreleri çoğaltmak yerine, Mescid-i Aksâ'yı ziyaret etmek, ribat şuuruyla orada bulunmak, şüphesiz ki günümüz ihtiyaçlarına daha uygun ve Allah katında daha faziletli bir amel olacaktır (Cellâd, 2015, 51). Bu bağlamda ribat ibadetinin teolojik temellerini araştırmak ve tarihsel sürecine vâkîf olmak önem arz etmektedir.

2. RİBATIN TEOLOJİK TEMELLERİ VE TARİHİ ARKA PLANI

Ribat kelimesi, Arapça "rabata" fiilinden türemiş olup bağlamak, hazır olmak, sabit durmak ve gözetmek gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, md: "rabata"). Terim olarak ise ribat, genel anlamda sınır boylarında nöbet tutmak ve düşmana karşı teyakkuz hâlinde olmak şeklinde tanımlanır. Ribat kavramı, ilk dönem İslam toplumlarında ortaya çıkan siyasi ve askerî tehditlere karşı geliştirilen bir savunma mekanizması olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Özellikle Bizans ve Hristiyan Avrupa tehdidi altında bulunan Şam, Anadolu ve Kuzey Afrika bölgelerinde, sınır boylarında kurulan ribat merkezleri hem askeri karakol hem de tasavvufî eğitim merkezi işlevi görmüştür. Bu merkezlerde nöbet tutan mücahitler, aynı zamanda zikir, ilim ve irşatla meşgul olarak manevî bir direniş de ortaya koymuşlardır (Yiğit, 2008).

Bu tarihî çerçeveye birlikte, ribat ibadetinin sadece belirli bir mekânda ve zamanda geçerli olmadığı; aksine, Müslümanların kimliğini, mukaddes değerlerini ve toplumsal dayanışmasını koruma refleksi taşıdığı görülmektedir. Bu yönüyle ribat, zamanlar ve coğrafyalar üstü bir ibadet bilinci olarak değerlendirilebilir. İşte bu teolojik ve tarihsel temel üzerine bina edilen ribat anlayışı, Kur'an ve Sünnet'te derinlemesine ele alınmış; ibadetlerin manevi boyutuyla toplumsal fonksiyonunun iç içe geçtiği bir alan olarak ortaya konmuştur.

2.1 Kur'an ve Sünnet'te Ribat

Ribat kavramı, hem Kur'an-ı Kerim'de hem de Sünnet'te yer alan, derin bir manevî ve toplumsal bilinç barındıran bir ibadettir. Enfâl suresinde cihad için bağlanarak hazır bekletilen atlar için **"ribâtü'l-hayl"** ifadesi geçmektedir (el-Enfâl 8/60). Âl-i İmrân suresinde de aynı kökten türeyen **"râbitû"** emri ile cihad için hazırlı olunması emredilmiştir (Âl-i İmrân 3/200).

Bu emirden önce gelen **‘‘usbur’’** ve **‘‘sbir’’** emirleri ise ribatın yalnızca asker bir faaliyet değil, aynı zamanda sabır, sebat ve sürekli teyakkuz hliyle ilgili bir manev duruş olduğunu da ortaya koyar(İbn Âşr, 2000).

Sünnet’te ise ribatın fazileti hakkında pek çok hadis yer alır. Reslullah (s.a.v), ribatın müminin Allah’a yakınlaşmasında ne derece etkili olduğunu şu hadisle bildirmiştir: **‘‘Bir gün ve bir gece hudut nöbeti tutmak, gündüzü oruçlu gecesi ibadetli geçirilen bir aydan daha hayırlıdır. şayet kişi bu nöbet esnasında vazife başında iken ölürse, yapmakta olduğu için ecir ve sevabı kıyamete kadar devam eder, şehid olarak rızkı da devam eder ve kabirdeki sorgu meleklerinden güven içinde olur.’’** (Müslim, İmre 163. Ayrıca bk. Tirmiz, Fezil’l-cihd 2; Nesi, Cihd 39; İbni Mce, Cihd 7). Sehl b. Sa’d’ın (r.a) rivayet ettiği bir başka hadiste ise Reslullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: **‘‘Allah yolunda bir gün hudut nöbeti tutmak, dünyadan ve dünya üzerindeki şeylerden daha hayırlıdır...’’** (Buhr, Cihd 6, 73, Bed’’l-halk 8, Rikk 2; Müslim, İmre 113-114. Ayrıca bk. Tirmiz, Fezil’l-cihd 17, 25, Tefsru sre (3) 22; İbni Mce, Zühd 39)

Kur’n ve Sünnet’te yer alan bu örnekler, ribat kavramının İslam’daki temel yerini açıkça ortaya koymaktadır. Kur’n ve nebev naslarda ribatın taşıdığı bu çok boyutlu anlam çerçevesinde, İslm hukukçuları da meseleyi ele almış ve ribatla ilgili din hüküm ve yükümlülükleri sistematik bir şekilde tartışmışlardır. Bu bağlamda klasik dönem İslm fukahasının ribat kavramına nasıl yaklaştığını ve bu kavrama dair hangi fikh hükümleri ortaya koyduğunu incelemek yerinde olacaktır.

2.2 Klasik Fıkıh Kaynaklarında Ribat Anlayışı

Ribat, klasik fıkıh literatüründe hem asker hem de manev boyutlarıyla ele alınan, cihadın tamamlayıcı ve sürekliliğini sağlayıcı bir ibadet türü olarak değerlendirilmiştir. Fıkıh kitaplarında genellikle cihad bahsi içinde yer alan ribat, düşman tehdidi altındaki sınır bölgelerinde Müslümanların nöbet tutması, savunmaya hazır bulunması ve bu suretle İslam yurdunu koruması anlamında tanımlanmıştır. Bu yönüyle ribat, sadece fiil çatışmayı değil, savaşın önleyici ve caydırıcı fonksiyonunu da içeren kapsamlı bir ibadet olarak grlmştir.

Muvaffakuddin İbn Kudme, *el-Muğn* adlı eserinde ribatı **‘‘kfirlere karşı Müslümanları desteklemek amacıyla sınır boylarında bulunmak’’** şeklinde tanımlar ve bu amelin ecir ve fazilet bakımından son derece üstün olduğunu belirtir. Cihadın doğasında bulunan meşakkat ve yorgunluğu dikkate alarak ribatın doğrudan savaş kadar faziletli olmasa da, onun temeli ve aslı olarak büyük bir öneme sahip olduğunu Ahmed b. Hanbel’den nakille ifade eder (İbn Kudme,

1968, 9/204). Ebü'l-Ferec İbn Kudâme ise ribatın yalnızca klasik coğrafi hudutlarla sınırlı olmadığını, düşmanı korkutma ve caydırma potansiyeli taşıyan her yerin ribat mahalli olabileceğini ifade etmektedir (İbn Kudâme, 1983, 10/374). Bu yaklaşım, ribatın sadece fiziksel sınırlar değil, aynı zamanda stratejik ve fonksiyonel bağlamda da anlam kazandığını ortaya koymaktadır.

Bir diğer Hanbelî fakihi Burhâneddin İbn Müflih, düşman saldırısının en muhtemel olduğu bölgelerde yapılan ribatın daha üstün olduğunu vurgular. Zira bu tür alanlarda ribata olan ihtiyaç daha fazladır ve burada bulunmak ümmetin toplu maslahatına daha çok hizmet etmektedir (İbn Müflih, 1997, 3/285). Aynı mezhebin önemli isimlerinden Buhûtî de ribatın faziletine dair değerlendirmesinde, sınır bölgelerinde icra edilen ribatın, Mekke'de ikametten bile daha faziletli olabileceğini belirtir (Buhûtî, 1968, 3/42). Bu ifadeler, Hanbelî mezhebinde ribatın hem fonksiyonel hem de konjonktürel değerinin yüksek görüldüğünü, sadece mekânsal bir ibadet olmayıp ümmetin maslahatını önceleyen bir ibadet olarak da değerlendirildiğini göstermektedir.

Hanefî mezhebinde ise ribat, cihadın tamamlayıcı unsurlarından biri olarak kabul edilmiş ve farz-ı kifâye hükmünde değerlendirilmiştir. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik* adlı eserinde ribatı, *“düşman saldırısının beklendiği bir yerde, onları püskürtmek maksadıyla hazır bulunmak”* şeklinde tarif eder. Ayrıca sınır boylarının savaşabilecek kimselerden mahrum bırakılmaması gerektiğini vurgular. Eğer sınırdaki Müslümanlar zayıf düşerse, geride kalanların onları bizzat canlarıyla, silahlarıyla ve binekleriyle desteklemeleri gerektiğini ifade eder. Bu desteğin, cihadın sürekliliği ve İslam'a davetin devamlılığı açısından kritik olduğunu belirtir (İbn Nüceym, 5/77).

Mâlikî mezhebinde de cihadın tamamlayıcı unsurlarından biri olarak görülen ribat, *“Müslümanlarla kâfirler arasında bulunan bölgeleri doldurup korumak”* şeklinde tarif edilir ve yine farz-ı kifâye bir görev olarak değerlendirilir (Adevî, 1994, 2/406). Bu yaklaşım, ribatın sadece bireysel değil, kolektif sorumluluk yönüyle de ele alındığını göstermektedir.

Şâfi mezhebinde ise ribat, müstakil bir ibadet başlığı altında değil, doğrudan cihadın bir parçası olarak incelenmiştir. Ribat, burada cihadın gerçekleşmesini sağlayan bir vasıta olarak görülmüş; cihadın farziyetinin de genellikle sonuçlardan değil, onu gerektiren sebeplerden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Bu çerçevede, İslam devletinin başındaki yöneticinin sınır bölgelerini düşman saldırılarına karşı koruyabilecek yeterli sayıda Müslüman askerle takviye

etmesi ve stratejik mevkileri tahkim etmesi, farz-ı kifâye olan cihad yükümlülüğünü yerine getirme bağlamında değerlendirilmiştir (şirbn, 1994, 6/9).

Klasik fıkıh mezheplerinin ribat kavramına yaklaşımı, onun cihatla olan i içeliğini ve ümmetin güvenliğini temin etmedeki rolünü açık biçimde ortaya koymaktadır. Dört mezhep, ribatın esasen farz-ı kifâye, bazı durumlarda ise farz-ı ayn olduğunu ve cihadın sürekliliği açısından zaruri bir fonksiyon taşıdığını vurgulamış, stratejik bölgelerde yapılan ribatın fazilet bakımından üstünlüğü üzerinde ittifak etmiştir. Klasik âlimler ribatı daha çok asker ve coğrafi boyutlarıyla, sınır hattında nöbet tutmak ve düşmana karşı hazır bulunmak şeklinde değerlendirmiştir. Ancak tarih ve toplumsal şartların değişmesiyle birlikte ribat kavramının içeriği de dönüşüme uğramış, modern dönemde işgal, kültürel asimilasyon ve kimlik mücadelesi gibi tehditler karşısında ağdaş âlimler ribatı sadece asker bir görev değil, kutsal mekânları ve İslâm değerleri korumaya yönelik her türlü direniş ve gayret olarak yorumlamışlardır. Bu bağlamda, ribat kavramının ağdaş ilm ve fikr literatürde nasıl yeniden anlamlandırıldığına dair değerlendirmelere geçmek isabetli olacaktır.

2.3 Çağdaş İslâm Düşüncesinde Ribat Kavramı

Ribat kavramı, zamanın ve şartların değişmesine bağlı olarak modern dönemde yeniden yorumlanmaya ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda ağdaş araştırmacılar ribatı yalnızca sınır boylarında nöbet tutmakla sınırlı görmeyip, Müslüman orduların en ileri düzeyde savaş teknolojileriyle teçhiz edilmesi yönünde geniş bir perspektifle değerlendirmişlerdir (Durmuş, 2024, 8). Ayrıca ribatın cins olarak ibadetlerden daha faziletli olduğu, çünkü ibadetin ferd bir yaklaşım olmasına rağmen ribat sayesinde İslam’ın şiarlarının korunduğu ve Müslümanların esenlikle ibadet edebildiği vurgulanmıştır (Astal, 2022, 72). Klasik kaynakları dikkate alan araştırmacılar, ribatın genel anlamda dört farklı boyutta kullanıldığını belirtmektedir: Sınır boylarında düşmana karşı nöbet tutmak; mescitlerde bir namaz vaktinden diğerine ibadet niyetiyle beklemek; nefis terbiyesine yönelmek suretiyle içsel bir ribat gerçekleştirmek ve ağdaş düzlemde ilmi, fikr, iktisad, siyas ve itima sahalarda İslam ümmetinin sınırlarını koruyacak şekilde, en gelişmiş imkanlarla donanmayı esas alan çok yönlü bir mücadele ortaya koymak (Astal, 2022, 10).

Günümüz İslam düşünürlerinden bazıları, ribatı sadece dış tehditlere karşı bir nöbet değil, aynı zamanda kutsal değerlerin ve insan fıtratın savunulması yönünde de bir mücadele olarak yeniden anlamlandırmıştır. Örneğin Taha Abdurrahman, ribat kavramını klasik tanımının ötesine taşıyarak, ‘‘*Makdis Ribat*’’ (*el-murbata el-makdisiyye*) kavramsallaştırmasıyla

yepyeni bir anlam boyutu kazandırır. Ona göre ribat, genel anlamda, “*düşman saldırısının beklendiği bir sınırdaki halkı ansızın bastırmasın diye nöbet tutmak ve saldırı anında tüm güçlere karşı koymak*” şeklinde tanımlanabilir. Ancak “*Makdisî Ribat*” bu çerçevenin ötesinde, hem kutsal toprakların kirletilmesine karşı onları savunmak hem de yaratılış fitratının asli yapısını koruyarak tahrifata karşı durmak anlamına gelir. Taha Abdurrahman, bu anlayışı şu şekilde ifade eder: “*Makdisî ribat, kutsal toprağın sınırlarında tutulan bir direniştir; onu kirletenlere karşı koyar ve yeniden kutsiyetini iade eder. Aynı zamanda, fitratın asli sınırlarını savunur, onun tahریف edilmesine karşı direnir ve özüne döndürmeye çalışır*” (Taha, 2018, 37). Bu yaklaşım, ribatın sadece maddî değil, aynı zamanda manevî ve ruhânî bir alan olduğunu ortaya koyar.

Ribat kavramının günümüzde kazandığı anlamlardan biri de Kudüs ahalisi ve Mescid-i Aksâ’yı ribat niyetiyle ziyarete giden Müslümanlar üzerine tezahür etmektedir. Zira 1990’ların sonlarından itibaren ribat kavramı, özellikle Mescid-i Aksâ’da itikâfa girerek siyonist işgal güçlerinin ve yerleşimcilerin baskınlarına karşı duran direnişçilere atıfla kullanılmaya başlanmıştır. Zamanla bu kavramsal çerçeve genişlemiş ve Kudüs’te varlık gösteren tüm Müslümanları kapsayacak şekilde, işgalin baskı rejimi altında hayatta kalmaya çalışan her bireyin direnişini ifade eder bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda “murabıt” sıfatı da, zamanla Kudüs’te yaşayan ve günlük hayatlarının her alanında işgal güçlerinin baskı ve uygulamalarına karşı direnç gösteren Müslümanların genel vasfı hâline gelmiştir (Ebu Arafe, 2017, 45).

3. FİLİSTİN BAĞLAMINDA RİBATIN GÜNCEL YORUMU

Günümüzde özellikle Filistin özelinde yaşanan işgal ve direniş bağlamında ribat, klasik anlamının ötesine geçerek daha geniş bir bağlamda değerlendirilmektedir. Modern dönem İslam düşünürleri, Filistin’deki Müslümanların içinde bulundukları durumu “ribat hali” olarak nitelendirmekte ve bu coğrafyada süregelen varoluş mücadelesini ribatın güncel bir tezahürü olarak görmektedir (Cellâd, 2015). Filistin topraklarında yaşayan ve bu mukaddes beldede sorumluluk bilinciyle varlık gösteren kişi, tıpkı Allah yolunda cihad eden bir mücahit ve ribat tutan bir murabıt gibi kabul edilir. Bu, Filistin’in taşıdığı bereketin ve yüksek şerefın doğrudan bir tezahürüdür. Zira Filistin, kutsiyeti ve merkezi konumu sebebiyle hep istenilen şehir olmuş ve 1096-1270 yılları arasında Kudüs’ü Müslümanlardan geri almak adına yapılan 8 haçlı seferi gibi pek çok istilaya açık olmuştur. Nitekim bu mânâyı işaretleyerek, Şam ve Filistin halkının kıyamet gününe kadar ribatla sorumlu oldukları ve bu bölgelerde cihadın son bulmayacağı farklı rivayetlerde nakledilmektedir (İbn Asâkir, 1995, 1/282). Bu nedenle bu topraklarda

bulunmak, pasif bir ikamet değil; bilinçli bir ribat hali, sürekli bir teyakkuz ve savunma anlamına gelir.

3.1 Mescid-i Aksa ve Mukaddes Mek nlarda Ribat

Günümüzde Mescid-i Aks ’da ribat kavramı, ağdaş bir yorumla, mescidi ziyaret etmek ve oradaki İslami kimliği canlı tutmak şeklinde ele alınabilir. Zira Mescid-i Aks ’yı ziyaret etmek, doğrudan doğruya hem mukaddes mekanın İslami karakterini muhafaza etmekte hem de siyonist işgalin dayattığı değişim projelerine karşı fiili bir direniş sergilemektedir. Ziyaretçi Müslümanların sayısının artması, işgalcilerin baskınlarını ve mescit içinde gerçekleştirmeye çalıştıkları Tevratı ritüelleri zorlaştırmakta; bu durum, sadece fizik  bir varlık gösterimi ile dahi düşman cephesini rahatsız etmek anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, mescitte bulunmak ‘‘mr ğame’’ (düşmanı fkelerendirerek ibadet etme) ibadetinin en canlı tezahürlerinden biri olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Kur’ n-ı Ker m’de, Müslümanların k firleri fkelerendirecek şekilde adım atmaları ve Allah yolunda çekilen her türlü meşakkatin ecir olarak kaydedileceği bildirilmiştir (et-Tevbe, 9/120). Aynı şekilde İbn Kayyim el-Cevziyye de mr ğame ibadetinin değerine dikkat çekerek k firleri fkelerendirmenin Allah Te l ’nın en sevdiği amellerden biri olduğunu söylemektedir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996, 241).

Mescid-i Aksa’daki ribat hareketinin cihad mefhumunu muasır manada yeniden ortaya çıkardığına şüphe yoktur. Gazze’de bulunan *Filistin Tarih ve Belgeleme Merkezi* yönetim kurulu yesive *Malezya Kudüs Vakfı* icra kurulu başkanı Ebu şem le, Mescid-i Aksa’daki ribat hareketine dair yaptığı çalışmasında ağdaş manada murabıtları ya da Mescid-i Aks ’daki ribat hareketini şöyle tanımlar: ‘‘Bu hareket, Kudüs şehri ve çevresinde yaşayan bireyler ile işgal altındaki 48 topraklarından Mescid-i Aks ’ya gelebilme imk nına sahip Filistinlilerden oluşan halk tabanlı bir oluşumdur. Söz konusu bireyler, canlarını ve tüm vakitlerini Mescid-i Aks ’da ya da onun kapılarında bulunmaya adanmakta, işgal glerine ve mescide izinsiz giren aşırı Yahudi gruplara karşı barışıl yollarla direnmektedirler. Bu gruplar, mescitte Yahudi ibadet ritüellerini icra ederek, onu Müslümanlarla zamansal ve mek nsal olarak bölme çabası gütmektedirler.’’ (Ebu şem le, 2021, 255).

Mescid-i Aks ’da ribat tutmanın güncel yansımalarından bir diğeri de, özellikle erkeklerin sıklıkla mescide alınmadığı, önlerinin kesildiği bir zamanda işgal kuvvetlerine karşı sivil direniş sergileyen kadın murabıtlarda somutlaşmaktadır. Zaman zaman işgal polislerine sözlü olarak karşı çıkan, zaman zaman da taş atarak tepkilerini gösteren bu kadınlar, yalnızca bir protesto eylemi gerçekleştirmekle kalmamakta, aynı zamanda ribat ibadetini direnişin

toplumsal boyutuna taşıyan sembol şahsiyetlere dönüşmektedir. Bu sahneler, Kudüs tarihinde bir ilk değildir. Nitekim Haçlı seferleri sırasında da benzeri bir örneğe rastlanır. Endülüslü âlim Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin naklettiğine göre, milâdî 1099 yılında Kudüs'ün Haçlı orduları tarafından işgal edildiği günlerde, Şîrâziyye adlı fakihe, vaize ve zahide bir kadının önderliğinde yaklaşık bin kadar Kudüslü kadın murabıt, Mescid-i Aksâ'nın Silsile Kubbesi'ne sığınmış; Haçlı askerlerine karşı hakaret etmiş ve yüzlerine toprak saçmak suretiyle onurlu bir direniş sergilemişlerdir. Ne var ki bu kadınlar, gösterdikleri bu direnişin neticesinde orada şehit edilmiştir (İbnü'l-Arabî, 2017, 4/436). Bu örnek, Kudüs kadınlarının tarih boyunca hem dini bir vecibe olarak ribat anlayışını sahiplendiğini hem de bu anlayışı fiilî bir direniş çizgisine taşıdığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Günümüzde Mescid-i Aksâ'da ribat tutan kadınların mücadelesi de, tarihin sürekliliği içinde anlam kazanmakta ve geçmişin ruhunu günümüze taşımaktadır.

Mescid-i Aksâ'nın İslam dinindeki yüksek makamı herkesçe malumdur. O, Müslümanların akidesinin bir parçası olan mukaddes bir mekândır. Ancak günümüzde, uzun süredir işgal altında bulunması, haremde tehlikeli ihlallerin yaşanması, zamansal ve mekânsal bölünme tehdidiyle karşı karşıya olması, Müslümanlar için onu koruma ve özgürleştirme sorumluluğunu daha da artırmıştır. Bu çerçevede Mescid-i Aksâ'da ribat tutmak yalnızca bir mekân savunması değil, aynı zamanda pek çok yüce amacı da gerçekleştiren bir ibadettir: Şerefli bir zamanda ve mekânda cihat sevabına erişmek, kutsal beldeye yolculuk sevabını kazanmak, işgali engellemek ve ibadet yoluyla düşmana karşı direnme gibi önemli dinî hedeflere ulaşmak...Dolayısıyla, çağın şartları dikkate alındığında, ilim adamlarının ve davetçilerin Müslümanları nafile hac ve umre ziyaretlerini çoğaltmaktansa Mescid-i Aksâ'da ribat tutmaya teşvik etmeleri ibadetlerin öncelik sıralaması bağlamında zaruri bir görev hâline gelmiştir.

3.2 Modern Ribat Anlayışı: Dayanışma, Bilinç ve Direniş

Modern çağda Filistin gibi işgal altındaki topraklarda ribat, yalnızca fiziksel bir savunma ve askeri direnişin ötesinde, toplumsal bir bilinçlenme, manevi bir dayanışma ve kolektif bir direniş olarak yeniden şekillenmiştir. Bugün, Filistin'de ribat tutmak, bir yandan İslamî ve tarihsel bir görev olarak algılanırken, diğer yandan halkın işgalci güçlere karşı sürdürdüğü hak mücadelesinin sembolü haline gelmiştir. Bu bağlamda işgal altındaki 48 topraklarında yüz gösteren İslami Hareketin ribat kapsamında yaptığı faaliyetler, sıkı bir dayanışmayı gerektiren modern ribatın tezahürlerinden biri olarak ele alınabilir. Zira Mescid-i Aksâ'ya yönelik Yahudi yerleşimciler tarafından gerçekleştirilen baskınlar, uluslararası hukuk normları açısından açık bir işgal niteliği taşımaktadır. Bu hukuk dışı girişimlere karşı Filistinli Müslümanlar, özellikle

de 48 topraklarında yaşayan topluluklar, şeyh Rid Salah liderliğindeki İslami Hareket öncülüğünde çeşitli sivil ve dini inisiyatiflerle direniş göstermiştir. Bu direniş hiç şüphesiz modern ribat anlayışının en canlı tezahürlerinden biridir (Ebu Araf, 2017).

İslami Hareket’in temel amacı, Mescid-i Aks’yı bayındır kılmak, sürekli ziyaret edilen ve yaşatılan bir ibadet yeri olarak muhafaza etmek, böylece güncel manada ribat sorumluluğunu yerine getirmek olmuştur. Bu erevede, ‘‘Beyarik Yolculuğu’’ (رحلة البيارق) adı verilen bir programla, Mescid-i Aks’yı ziyaret etmek isteyen Filistinlilere cretsiz ulaşım imknı sağlanmıştır. Bu uygulama öyle geniş bir katılım grmştir ki, haftalık sefer sayısı zaman zaman 457 otobüse kadar ulaşmıştır. Ayrıca ‘‘İlim Mastabaları’’ (مصاطب العلم) adı altında başlatılan bir diğer faaliyetle birlikte, Mescid-i Aks’nın avlusunda fikh ve ilm halkalar tesis edilmiş; bu halkalara gençler, kadınlar ve ilim ehli hocalar da yoğun şekilde katılım göstermiştir. ‘‘Aks ocuğunun Sandığı’’ (صندوق طفل الأقصى) başlığıyla organize edilen yıllık etkinlik ve panayırılar ise hem aidiyet duygusunun pekişmesine hem de çocukların ribat bilinciyle yetişmesine katkı sağlamıştır. Bütün bu faaliyetlerin yanı sıra İslami Hareket, Yahudi yerleşimcilerin Mescid-i Aks’ya baskın düzenledikleri zamanlarda murabıtları onların gzerghlarında cemaatle namaz kılmaya teşvik etmiş, böylece işgalcilere karşı barışçıl ama son derece etkili bir direniş hattı kurmuştur. Modern ribatın tezahürü olan bu tür uygulamalar sayesinde, Mescid-i Aks’nın zamansal ve meknsal bölünme senaryolarının hayata geçirilmesi geciktirilmış ve işgalcilerin meşruiyet üretme çabaları önemli lde zayıflatılmıştır (Ebu Araf, 2017, 203).

Modern ribat tüm bu direniş hareketlerinin yanı sıra ilim ve fikirle düşmana karşı pek durmak ve Allah’a yakınlışmak anlamında da kullanılmaktadır. Bunun en bariz örneklerinde biri de hiç şüphesiz Gazze’deki mücahitler üzerinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin 2009 yılında Gazze’de yaşanan Furkan Savaşı’nda dört eşi ve on bir çocuğuyla birlikte şehit edilen nl Kassam kumandanı Dr. Nizar Reyyan’ın, Gazze sınırındaki işgalci siyonistlere yakın bölgelerde gerçekleştirilen bazı ilim halkalarına katıldığını ve bu süreçte Hicaz bölgesindeki bazı limlerle irtibat kurarak, murabıtlar için ilmi dersler verdiği bilinmektedir (Astal, 2022, 61). Bu durum, ilim ve cihadın nasıl i içe geçtiğini ve Gazze’de ribat ruhunun sadece fiil direnişle değil, aynı zamanda ilim yoluyla da güçlendirildiğini göstermektedir.

İlim, dayanışma ve toplumsal bilinç anlamı taşıyan modern ribat, Filistin’deki mücahitlerin, sadece oradaki toprağa sahip çıkmakla kalmayıp, tüm dünyaya özgürlük, adalet ve eşitlik taleplerini haykırdığı bir platforma dnşmştir. Bunda en önemli etkenlerden biri, globalleşen

dünyada Filistin'in sadece yerel bir mesele olmaktan çıkıp, tüm İslam dünyası için ortak bir dava haline gelmesidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu bildiri, Müslüman bireylerin ibadet anlayışlarında toplumsal sorumluluk ve ümmet bilinci temelli bir öncelik sıralaması geliştirme meselelerine ışık tutmayı amaçlamıştır. Özellikle, Filistin gibi işgal altındaki kutsal beldelerde ribat kavramının nasıl konumlandığı sorusu bu çalışmanın temel problemini oluşturmuştur. Çalışma, klasik fıkıh kaynaklarından başlayarak modern çağda ribatın anlamı ve önemi üzerinde yoğunlaşmış, günümüzdeki ribat anlayışının ne şekilde şekillendiğini ve İslam dünyasında nasıl bir toplumsal sorumluluk bilinci oluşturduğunu incelemiştir.

Araştırmanın bulguları, ribatın sadece fiziksel sınırları savunmakla kalmayıp, aynı zamanda ümmetin birliğini ve dayanışmasını pekiştiren, İslam'ın savunulması açısından önemli bir manevi sorumluluk olduğunu ortaya koymuştur. Klasik fıkıh literatürüne göre ribat, sadece askeri bir eylem olarak değil, aynı zamanda manevi bir ibadet ve toplumsal sorumluluk olarak ele alınmıştır. Dört mezhep alimleri tarafından ribatın fazileti vurgulanmış, bu ibadetin cihadın bir parçası ve ümmetin birliğinin korunmasında kritik bir rol oynadığını belirtilmiştir. Bu bağlamda Müslüman beldelerin sınır boylarında ribat tutulmasına ihtiyaç duyulan zamanlarda, cihadın bir parçası olarak ribatın da farz-ı ayn olduğu belirtilmiş ve diğer tüm nafile ibadetlerden daha faziletli ve elzem olduğuna hükmedilmiştir. Modern dönemde ise, ribat anlayışı sadece sınırları savunmakla sınırlı kalmamış, Filistin gibi işgal altındaki bölgelerde bu kavramın direniş ve dayanışma ile birleşen bir ruhla yeniden şekillendiği görülmüştür. Filistin'deki ribat, tüm İslam dünyasında bir direniş simgesi haline gelmiş ve mücahitler ile ümmet arasında güçlü bir bağ oluşturmuştur. Bu bağlamda ribat, yalnızca fiziki bir mücadele değil, aynı zamanda bir bilinç, bir kimlik ve tüm Müslümanların ortak sorumluluğu olarak ortaya çıkmıştır. Zira Müslümanlar, ribat kavramını sadece bir kutsal toprağın savunulması olarak görmemekte, aynı zamanda toplumsal ve manevi bir direniş hareketi olarak değerlendirmektedir.

Sonuç olarak bu araştırma, ribatın klasik anlamının yanı sıra, modern dönemdeki anlamını da ele alarak, toplumsal sorumluluk ve ümmet bilinci temelli bir ibadet anlayışının Filistin gibi işgal altındaki kutsal beldelerde nasıl konumlandığını ortaya koymuştur. Müslüman bireyler, ribat sayesinde yalnızca kendi manevi sorumluluklarını yerine getirmekle kalmamakta, aynı

zamanda ümmetin ortak mücadelesine ve direnişine katkı sağlamaktadırlar. Filistin’deki ribat, İslam dünyasında sadece bir yerel direniş değil, tüm Müslümanlar için örnek teşkil eden, bir araya gelme ve ortak amaçlar doğrultusunda harekete geçme bilincini uyandıran önemli bir kavramdır. Bu bağlamda Müslümanların kalbi konumunda olan Kudüs-ü Şerîf ve çevresinde tüm imkanlarla ribat tutmak, en başta Kur’ânî ve nebevî bir öğüt olmakla beraber her Müslüman için sadece bir vecibe değil, aynı zamanda ümmetin onurunu savunmak, Allah’ın rızasına ermek ve adaletin yeryüzünde yeniden tesisine vesile olmak üzere çağrılan ilahi bir nöbet; ve bu nöbet, bizlere Kudüs’ün taşlarında yazılan sabrın, secdelerde yükselen duanın ve ümmetin sönmeyen umutlarının emanetidir.

KAYNAKÇA

Ebu Şemâle, Şerîf. "الدور الشعبي في الدفاع عن المسجد الأقصى: الرباط نموذجاً". *Journal of Islamicjerusalem Studies* 21/2 (15 Aralık 2021), 253-268. <https://doi.org/10.31456/beytulmakdis.860606>

Adevî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Mükremillâh (Mükerrem) es-Saîdî. *Hâşiyetü'l-Adevî alâ Kifâyeti't-tâlibî'r-rabbânî*. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l Fikr, 1994.

Askalânî, İbn Hacer. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Daru'l Ma'rife, 1379.

Astal, Muhammed b. Muhammed. *Tehzîbu Risâleti'r-Ribât ve Ahkâmuhu fi'l-Fikhi'l-İslâmî*. Gazze: Mektebetu Âfâk, 2022.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şahîh*. 9 Cilt. Dâru Tavki'n-Necât, 1422.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfü'l-kınâ'an metni'l-İknâ'*. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'n-Nasri'l-Hadise, 1968.

Cellâd, Muhammed Vasfî. "كيف ننصر المسجد الأقصى المبارك", 2015.

Durmuş, Emine. "Hadislerde Geçen Ribât ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi". *Amasya Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 1/2 (28 Eylül 2024), 1-17.

Ebu Arafe, Halid İbrahim. "المقاومة الفلسطينية للاحتلال الإسرائيلي في بيت المقدس 2015-1987". Beyrut: Zaytouna Centre for Studies and Consultations, 2017.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l Fikr, 1992.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Târîhu medîneti Dımaşk*. 80 Cilt. Daru'l Fikr, 1995.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*. Beyrut, 2000.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *Medâricü's-sâlikîn*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l Kitabi'l-Arabî, 1996.

İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed. *eş-Şerhu'l-kebîr*. 12 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-Arabi, 1983.

İbn Kudāme, Muvaffakuddīn Abdullāh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muġnī*. 10 Cilt. Mektebetü'l-Kahire, 1968.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem. *Lisān'l- 'Arab*. Beyrut, 1994.

İbn Müflih, Eb İshāk Burhānuddīn İbrāhīm b. Muhammed b. Abdillāh er-Rāmīnī ed-Dımaşķī. *el-Mbdi' fī şerhi'l-Muġni'*. 8 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

İbn Nüceym, eynddīn b. İbrāhīm b. Muhammed el-Mısrī. *el-Baġr'r-rā'ik*. 8 Cilt. Darü'l-Kütübi'l-İslamī, 2. Basım, ts.

İbnü'l-Arabī, b Bekr Muhammed b. Abdillāh b. Muhammed el-Meāfirī. *Sirāc'l-mrīdīn*. 5 Cilt. Beyrut: Daru't-Tahdis el-Kettaniyye, 2017.

Müslim, Eb'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccāc. *el-Cāmi'u's-şahīh*. nşr. Muhammed Fuād Abdlbākī. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.

Ğt, Salim. "Ef'āl-i Mkellefīn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi*. 10/452. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Şātībī, İbrāhīm b. Msā. *el-Muvāfaķāt*. 4 Cilt. Kahire, 1341.

Şirbīnī, Şemsddīn Muhammed b. Ahmed el-Hatīb. *Muġni'l-muġtāc ilā ma'rifeti me'ānī elfāzi'l-Minhāc*. 6 Cilt. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.

Taha, Abdurrahman. "تغور المرباطة: مقاربة انتمانية لصراعات الأمة الحالية". Maghareb Centre, 2018.

Tehānevī, Muhammed Ali b. Ali. *Keşşāf ıstılāhātī'l-fnn ve'l-'ulm*. nşr. Ali Dahrc, Abdullah Hālidī. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996.

Yiğit, İsmail. "Ribāt". *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi*. 35/76-79. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

**Zeynep Esra
DÖNBEKÇİ**

• *İstanbul Üniversitesi*

**7 EKİM SONRASI BALKANLARDAN YÜKSELEN
TEPKİLER: MÜSLÜMAN TOPLUMLARIN EMPATİ
TEMELLİ DESTEĞİ VE HÜKÜMETLERİN
DİPLOMATİK TUTUMLARI**

7 EKİM SONRASI BALKANLARDAN YÜKSELEN TEPKİLER: MÜSLÜMAN TOPLUMLARIN EMPATİ TEMELLİ DESTEĞİ VE HÜKÜMETLERİN DİPLOMATİK TUTUMLARI

Zeynep Esra DÖNBEKÇİ

zet

7 Ekim 2023'te gerekleŖen Aksa Tufanı sonrası Hamas-İsrail arasında baŖlayan atıŖma zamanla bölgeyi etkisi altına alan bir savaŖa dnŖmŖtir. İki yılı aŖkın süren savaŖta İsrail'in ağır bombardımanları altında Gazze'de büyük bir insani kriz meydana gelmiŖtir. Kriz, Uluslararası toplumda geniŖ yankı bulmuŖ ve krize karŖı birçok ülke farklı tutumlar sergilemiŖtir. Balkan lkeleri bu süreçte Gazze'de yaŖananlara karŖı halk ve hükümet nezdinde eliŖkili tepkiler gstermiŖtir. Bu bildiri, 7 Ekim sonrası Gazze'de yaŖanan insan hakları ihlalleri ve katliama karŖı Balkan lkelerinin yaklaŖımını, halk ve hükümet tepkileri üzerinden incelemeyi ve halklar ile hükümetler arasındaki tutum farklılıklarını analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Literatürde, Balkanlar'dan gelen tepkilere dair yapılan alıŖmalar, diğer Avrupa lkeleri ve Amerika'dan gelen tepkiler kadar derinlemesine yer bulmamıŖtır. alıŖma, halkların sivil düzeydeki tepkilerini, etkinlikler ve protesto gösterileri aracılığıyla nasıl ifade ettiklerini; hükümetlerin ise diplomatik ve resmi söylemlerle bu tepkileri nasıl sınırlandırdığını ele alacaktır. alıŖmada, bölge halklarının düzenlenen protesto yryŖleri ve dayanıŖma etkinliklerine katılımı ile hükümet düzeyinde yapılan resmi açıklamalar, liderlerin söylemleri ve medya haberleri incelenerek taraflar arasındaki tutum farklılıkları üzerinden içerik ve söylem analizi yapılacaktır. alıŖma, Balkan halklarının Gazze'deki insan hakları ihlallerine karŖı duyarlı tutumlarını ortak din ve Müslüman kimliği, tarihsel/kültürel bağlar ve soykırım deneyiminden kaynaklanan empati ile; hükümetlerin temkinli tutumlarını ise, ulusal çıkarlar, ekonomik iliŖkiler, dıŖ politika dengeleri ve bölgedeki etnik-dini dinamikler gibi faktörlerle açıklaması yönünden önemlidir. alıŖmanın sınırları, yalnızca Bosna-Hersek, Kosova ve Sırbistan'daki tepkilere odaklanmış olmasından kaynaklanmaktadır. alıŖmanın bulguları 7 Ekim sonrası süreçte meydana gelen insan hakları ihlalleri ve katliamlar karŖısında Balkan halklarının Gazze halkı ile dayanıŖma içinde olduğunu ancak hükümetlerin ulusal çıkarlar doğrultusunda net bir tavır sergileyemediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler:Gazze, Aksa Tufanı, Hamas-İsrail SavaŖı, Balkanlar, Toplumsal Hareketler

REACTIONS RISING FROM THE BALKANS AFTER OCTOBER 7: EMPHATY-BASED SUPPORT FROM MUSLIM SOCIETIES AND DIPLOMATIC ATTITUDES OF GOVERNMENTS

Abstract

The conflict that began between Hamas and Israel after the operation Al-Aqsa flood on October 7, 2023, gradually escalated into a war that engulfed the entire region. Over two years of war, heavy Israeli bombardments have created a major humanitarian crisis in Gaza. This crisis has garnered widespread international attention, with many countries adopting differing approaches. Balkan countries have shown contradictory reactions, both at the public and governmental levels, to the situation in Gaza. This paper aims to examine the approach of Balkan countries to the human rights violations and massacres in Gaza after October 7, through the lens of public and governmental reactions, and to analyze the differences in attitudes between the people and governments.

In the literature, studies on reactions from the Balkans have not been as thoroughly examined as those from other European countries and The United States of America . This study will address how people express their reactions at the civil level through events and protests, and how governments limit these reactions through diplomatic and official discourse. The study will analyze the participation of the region's populations in organized protest marches and solidarity events, as well as official statements, leaders' rhetoric, and media coverage at the government level, conducting a content and discourse analysis based on differences in attitudes between the parties. This study is significant because it analyzes the sensitive attitudes of the Balkan peoples towards human rights violations in Gaza based on factors such as shared religion and Muslim identity, historical/cultural ties, and empathy stemming from the experience of genocide. Furthermore, it addresses the cautious attitudes of their governments by examining variables like national interests, economic relations, foreign policy balances, and ethnic-religious dynamics in the region. The limitations of the study stem from its focus only on the reactions in Bosnia and Herzegovina, Kosovo, and Serbia. The study's findings show that in the aftermath of October 7, Balkan peoples were in solidarity with the people of Gaza in the face of human rights violations and massacres, but governments were unable to take a clear stance in line with their national interests.

Keywords: Gaza, October 7, Al-Aqsa Flood, Hamas-Israel War, Balkans, Social Movements

GİRİŞ

7 Ekim 2023’te Hamas’ın başlattığı ‘‘Aksa Tufanı’’ operasyonu ve ardından İsrail’in Gazze şeridi’ne yönelik yoğun saldırıları, sadece Ortadoğu’da değil, dünya genelinde yankı uyandırmış ve m g yeni bir insani kriz dalgasını meydana getirmiştir. İsrail’in asimetrik g uygulamasıyla Gazze’de binlerce sivil hayatını kaybetmiş, yoğun bombardımana maruz kalan şehrin altyapısı yıkılmış ve sağlık sistemi kmştir. Zamanla büyüyen kriz, uluslararası kamuoyunda yankı uyandırmış, özellikle savaş ve etnik temizlik deneyimleri yaşamış toplumlarda güçlü tepkilere yol açmıştır. Bu bağlamda, Balkanlar’da yaşayan Müslüman toplulukların Gazze halkıyla kurduğu empati temelli bağ, dikkat çekici bir toplumsal reflekse dnşmştir.

Tarihsel süreçte, zorunlu göç, toplu katliam ve soykırım gibi travmatik süreçlerden geçen Balkan lkelerindeki Müslüman halklar, Filistin halkının maruz kaldığı hak ihlalleriyle kendi deneyimlerini bağdaştırmış ve empati temelli bir tutum sergilemiştir. Bu bağlamda, Bosna Hersek, Kosova ve Sırbistan gibi ülkelerde gerçekleştirilen protesto yürüyüşleri ve dayanışma etkinlikleri toplumsal duyarlılığın sonucunda ortaya çıkmıştır. Ancak aynı duyarlılık, söz konusu ülkelerde hükümet düzeyinde diplomatik ve jeopolitik dengelerle sınırlı kalan daha temkinli bir söylemle karşılık bulmuştur. Bu durum, Balkan halklarının ve hükümetlerin uluslararası krizlere karşı tutumlarının çelişkili yapıda olduğunu ortaya koymaktadır.

Balkan lkelerinde dış politika kararları ile toplumsal duyarlılıkların örtüşmemesi, özellikle din, kimlik ve hafıza temelli krizlerde belirgin hale gelmektedir. Bu doğrultuda, Balkanlar’ın 7 Ekim sonrası Gazze yaklaşımı, hem küresel g dengelerine hem de yerel kimlik inşası süreçlerine dair önemli veriler sunmaktadır. Literatürde bu tür krizlere verilen halk ve hükümet tepkilerini birlikte ele alan çalışmaların sınırlı olmasına karşın, farklı alanlarda yapılan ilgili araştırmalar, çalışmanın teorik zeminini oluşturmaktadır. Savaş ve soykırım geçmişi olan toplumlarda, kolektif kimliğin oluşmasında mağduriyet hafızası önemli bir unsur olmuştur.⁷⁰² Bosna Hersek ve Kosova bu hafızaya sahip iki balkan ülkesidir. Bu hafıza, toplumlar arası empatiyi sağlayarak sivil düzeydeki tepkilerde etkili olmaktadır. Özellikle Boşnaklar ve Arnavutlar gibi Müslüman kimliğe sahip toplumlarda, zulme maruz kalan Filistin halkına

⁷⁰² Hawraman Fariq Karim ve Bahar Baser, "Collective Memory in Post-Genocide Societies: Rethinking Enduring Trauma and Resilience in Halabja", *Review of Middle East Studies* 56, no. 1 (2023), 56–72, <https://doi.org/10.1017/rms.2022.25>.

yönelik empati geliştirme biçimi, dini kimlik kadar savaş mağduriyetinden doğan ortak bir bağın sonucu olarak da meydana gelmiştir. Dinî aidiyetin uluslararası krizlerde belirleyici bir rol oynadığına dair çalışmalar, Müslüman toplumlarda karar sürecinde dinin güçlü etkisini vurgulamaktadır.⁷⁰³

Balkanlar'da dinî kimliğin siyasal alana taşınması, post-sosyalist dönemde daha belirgin hale gelmiş; ve kimlik oluşumunun temeli din ile atılmıştır. Balkanlardaki ulus inşası sürecinde etnik gruplar arasındaki sınırlar din tarafından belirlenmiş, Müslümanlar için de din, var olmanın teminatı olarak görülmüştür.⁷⁰⁴ Din temelli kimlik oluşumu özellikle Boşnak ve Arnavut nüfusun Filistin meselesine bakışını da etkilemiş, Gazze özelinde yaşanan Müslüman mağduriyetine daha duyarlı bir yaklaşım sergilemelerine neden olmuştur. Bölgede Sırp kimliğinin oluşumunda da din belirleyici bir unsur olmuştur. Sırp nüfus için Osmanlı hakimiyeti altında bağımsızlığını koruyan Ortodoks kilisesi, asimilasyonu engelleyerek Sırp kimliğinin hayatta kalmasını sağlamıştır.⁷⁰⁵ Ortodoksluğu kimliğinin bir parçası gören Sırp nüfusun Gazze konusunda Müslüman Boşnak ve Arnavut nüfus kadar duyarlı bir tepki ortaya koyması beklenmemekle birlikte İsrail'in işlediği insan hakları ihlallerine sessiz kalmadığı da görülmektedir. Kosova Sırbistan ve Bosna Hersek gibi Balkan devletlerinin yakın geçmişteki savaşın etkilerini siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkla halen taşıdığı görülmektedir. Bunun yanı sıra bölgede etnik gruplar arasındaki krizlerin yaşanmasıyla güvenlik endişeleri de gündeme gelmektedir. Balkan ülkelerinde savaşın bıraktığı problemler dışa bağımlılığı meydana getirmiştir. AB sınırlarında yer alan ve stratejik öneme sahip olan Balkan ülkeleri zaman içinde AB'nin genişleme politikaları kapsamına girmiş ve AB ile uyumlu politikalar geliştirme durumunda kalmıştır.⁷⁰⁶

Çalışmada, 7 Ekim sonrası Gazze'de gelişen insani krize yönelik Balkan coğrafyasının tutumu Bosna-Hersek, Kosova ve Sırbistan ülkeleri özelinde ele alınarak; halk ve hükümet düzeyinde gösterilen tepkiler karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın ilk bölümünde, Aksa Tufanı ve sonrasında yaşananlar soykırım suçu kapsamında ele alınacak;

⁷⁰³ Elif Uysal, "Din, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 4, no. 1 (2022), 85–99, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2420504>.

⁷⁰⁴ Aydın Babuna, *Bir Ulusun Doğuşu: Geçmişten Günümüze Boşnaklar* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 97.

⁷⁰⁵ Haqıqat Hacıyeva ve Şahin Keskin, "Efsanelerin Sırp Milliyetçiliği ve Balkanlardaki Çatışmalarda Rolü", *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 4, no. 1 (2020), 46, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1135369>.

⁷⁰⁶ Mehmet Erkmen, "Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar'da Genişleme Politikası", *Uluslararası Balkan Araştırmaları Dergisi* 2, no. 4 (2019), 2, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/871376>.

ikinci ve c bölümlerde Aksa Tufanı sonrası Balkan ülkelerinden gelen empati temelli halk tepkileri ile hükümetlerin politik tutumları incelenecek; sonuç ve tartışma bölümü ile çalışma tamamlanacaktır.

Yöntem

Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden söylem ve içerik analizi tekniklerine dayandırılmıştır. Bosna-Hersek, Kosova ve Sırbistan’da halkların ve hükümetlerin Gazze krizine verdikleri tepkileri karşılaştırmalı biçimde incelemek çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın verileri birincil ve ikincil kaynaklardan toplanmıştır. Hükümet yetkililerinin resmi açıklamaları birincil, BM(Birleşmiş Milletler), DGP(Dünya Gıda Programı), DSÖ(Dünya Sağlık rgt) gibi organizasyonların resmi sayfaları ile akademik literatür, medya haberleri ve bölgesel analiz yazıları da ikincil kaynakları oluşturmuştur. Bu bağlamda Anadolu Ajansı, Al Jazeera Balkans, Balkan News ve Balkan Insight gibi kuruluşlardan elde edilen içerikler incelenmiştir.

Çalışmanın yöntemlerinden olan Söylem analizi, liderlerin açıklamalarındaki ideolojik konumlanmaları ve medyada yer alan temsillerde anlam üretim süreçlerini ortaya koymak amacıyla kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan diğer bir yöntem olan içerik analizi ile de protestolara katılım, kullanılan dil ve söylemler gibi unsurlar incelenmiştir. Bu iki yöntemin birlikte kullanımı, halklar ile hükümetler arasındaki tutum farklarının çok boyutlu yapısını değerlendirme olanağı sağlamıştır. Verilerin yorumlanmasında tarihsel bağlam, dini kimlikler ve dış politika yönelimleri gibi faktörler göz önünde bulundurulmuştur.

1.Aksa Tufanı ve Sonrasında Yaşananlar

Hamas’ın İsrail’e yönelik gerçekleştirdiği "Aksa Tufanı" adlı operasyon bölgede uzun yıllardır süregelen çatışmanın seyrini değiştiren önemli bir gelişme olmuştur. İsrail, verdiği kayıpların intikamını almak ve Hamas’ın elinde bulunan rehineleri kurtarmak niyetiyle Gazze şeridine şiddetli saldırılar düzenlemiştir. İki yılı aşkın süre devam eden saldırılar sonucu binlerce insan hayatını kaybetmiş, yerlerinden edilmiş ve ağır yaşam koşulları altında hayatlarını sürdürmeye mecbur bırakılmıştır. BM Soykırım Suçunun nlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme Madde 2’deki tanıma göre Soykırım;

‘‘Ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, bütünüyle veya kısmen yok etme niyetiyle işlenen aşağıdaki eylemlerden herhangi biri anlamına gelir:

(a) Grup üyelerini öldürmek;

(b) Grup yelerine ciddi bedensel veya ruhsal zarar vermek;

(c) Gruba, fiziksel olarak tamamen veya kısmen yok olmasını sağlayacak yaşam koşullarını kasıtlı olarak dayatmak;

(d) Grup içinde doğumları önlemeyi amaçlayan tedbirlerin uygulanması;

(e) Grubun çocuklarını zorla başka bir gruba nakletmek.”⁷⁰⁷

7 Ekim sonrası İsrail’in Gazze’deki eylemleri göz önüne alındığında BM Sözleşmesinde tanımlı soykırım suçunu oluşturan maddelerden birçoğunun karşılandığı görülmektedir. İsrail’in Gazze’de gerçekleştirdiği soykırım denemesine karşın ne Orta Doğu coğrafyası ne de Batılı ülkelerden etkili bir müdahale söz konusu olmamıştır. Gazze’de gitgide kötüleşen insani durumu önlemeye yönelik Hamas ve İsrail arasında anlaşma sağlanarak ateşkes yapılması gündeme gelse de İsrail saldırılarını sürdürerek ateşkesi bozan taraf olmuştur.⁷⁰⁸ Hastane ve okul gibi sivil yaşam alanlarının da hedef alınarak bombalanması sonucu Gazze’de sivil kayıpları artmış, hayatta kalanlar ise uygulanan ambargo sebebiyle ağır koşullarda yaşamaya mahkum edilmiştir. Gazze’deki insani kriz kitlesel sivil kayıplarının yanı sıra, bölgedeki sağlık ve gıda hizmetlerin çökmesine sebep olmuş ve halkın yaşamını zorlaştırmıştır. Ateşkes anlaşmasının ihlali ile Gazze’ye insani yardım girişleri engellenmiş, un gibi temel gıda malzemelerinin tükenmesiyle fırınlar hizmet veremez hale gelmiştir.⁷⁰⁹ BM Yakın Doğu’daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı’nın açıklamalarına göre İsrail hükümetinin Gazze’ye gıda ve diğer temel ihtiyaçların girişini durdurmaya yönelik izlediği ambargo politikası sebebiyle açlık sonucu çocuk ölümleri meydana gelmiştir.⁷¹⁰ Dünyayla irtibatı kesilen şehirde açlık, susuzluk ve salgın hastalıklar artmıştır. Dünya Gıda Programı (WFP), bölgedeki gıda stoklarının tükendiğini ve gıdaya erişimin engellenmesinin bir açlık krizine neden olduğunu belirterek sorunun çözümü için çağrıda bulunmuştur.⁷¹¹ Ambargo ile Gazze’deki

⁷⁰⁷Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR), "Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide", OHCHR (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-prevention-and-punishment-crime-genocide>.

⁷⁰⁸ Anadolu Ajansı, "İsrail'in Gazze'ye 7 Ekim 2023'ten Bu Yana Düzenlediği Saldırılarda Can Kaybı 50 Bin 912'ye Çıktı", Anadolu Ajansı (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilin-gazze-ye-7-ekim-2023ten-bu-yana-duzenledigi-saldirilarda-can-kaybi-50-bin-912ye-cikti/3534629>.

⁷⁰⁹ Anadolu Ajansı, "İsrail'in İnsani Yardımları Engellemeyle Gazze Şeridi'nde Ekmek Krizi Derinleşiyor", Anadolu Ajansı (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilin-insani-yardimlari-engellemesiyle-gazze-seridinde-ekmek-krizi-derinlesiyor/3505424>.

⁷¹⁰ Anadolu Ajansı, "UNRWA Genel Komiseri Lazzarini: Gazze'de Çocuklar Açlıktan Ölüyor", Anadolu Ajansı (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/unrwa-genel-komiseri-lazzarini-gazgede-cocuklar-acliktan-oluyor/3549014>.

⁷¹¹ World Food Programme, "Palestine Emergency", World Food Programme (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.wfp.org/emergencies/palestine-emergency>.

yaşam koşullarının ağırlaşması sonucu Dünya Sağlık rgt (WHO) yaptığı açıklamada, 2 milyondan fazla insanın hayatının tehlikede olduğunu belirterek, tıbbi ilaç, gıda ve barınma malzemelerinin şehre girişine izin verilmesi için çağrıda bulunmuştur.⁷¹² Meydana gelen krizin çözümü için uluslararası yardım kuruluşları ve insan hakları organizasyonlarının tüm dünyaya çağrıda bulunmaktadır.

2.Balkanlarda Halk Tepkileri: Empati Temelli Dayanışma

7 Ekim sonrası süreçte Gazze’de İsrail’in işlediği insan hakları ihlalleri sonucu meydana gelen kitlesel ölümler uluslararası toplumda yankı uyandırmış, İsrail’in katliamlarına karşı Dünyanın farklı bölgelerinden insanlar tepkilerini çeşitli yollarla göstermiştir. Balkan coğrafyasında yaşayan toplumlar da bu katliamlara sessiz kalmayarak Gazze halkına destek gösterileri gerçekleştirmiştir. Özellikle Bosna Hersek, Kosova ve Sırbistan gibi önde gelen balkan ülkelerinde gösteriler düzenlenerek İsrail’in hukuksuz uygulamalarına halk düzeyinden tepkiler gösterilmiştir. Halkların tepkisi politik bir yaklaşımdan te Gazze halkının acısını paylaşmaya yönelik insani bir refleksle gerçekleşmektedir. Bunun yanı sıra tepkilerin temelini Gazze ve Balkan halkları arasında var olan ortak bağ oluşturmaktadır. Bu bağın tesisinde ortak din, kültür ve acılar etkili olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu 14. Yüzyıldan itibaren gerçekleştirdiği fetihlerle Balkanlar’a kendi inanç ve kültürünü taşıyarak bölgedeki varlığını srdrmştir. Osmanlı’nın izlediği hoşgörü politikasının sonucunda Balkanlar’da İslamlaşma meydana gelmiş, özellikle Boşnak ve Arnavut kimliği üzerinde etkili olmuştur. Bu bağlamda Boşnak ve Arnavutlar için Gazze’de Müslümanların ölümüne tepki göstermek vicdani bir meselenin ötesinde din kardeşine destek misyonu taşımaktadır. Halk tepkilerinin temelinde dini bağların yanında kültür faktörü de etkili olmuştur. 14. Yüzyıl itibariyle Balkanlar Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti altına girmiş ve halk Osmanlı tebaası olmuştur. Osmanlı döneminde İslam ile taşışan ve Müslüman olan bölge halkı Arnavut ve Boşnak kimliklerinin yanı sıra Osmanlı st kimliğini de benimsemiş ve kullanmıştır. Tıpkı Balkanlar gibi Gazze’de 16. Yüzyıldan itibaren Osmanlı hakimiyetine girmiş, Osmanlı’nın bölgeden ayrılışına kadar halk kendisini Osmanlı olarak grmştir. Osmanlı yönetimi altında Balkan ve Filistin halkları ortak bir Osmanlı kimliğine sahip olmuş, bu kimlik ortak inanç ve benzer kültürle farklı coğrafyalardaki halkların gönül bağı kurmalarına sebep olmuştur. Ortak din ve tarihin yanı sıra

⁷¹² Dünya Sağlık rgt (WHO), "World Must Act with Urgency to Save Palestinians in Gaza", *World Health Organization* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.who.int/news/item/07-04-2025-world-must-act-with-urgency-to-save-palestinians-in-gaza>.

Balkan halklarının Gazze halkıyla kurduğu bağı bir diğer güçlü unsurunu da soykırım ve savaş deneyimi oluşturmaktadır.

Günümüzde Bosna Hersek, Kosova ve Sırbistan, Yugoslavya Sosyalist Federasyonu'nun dağılmasıyla ortaya çıkan bağımsız balkan ülkeleridir. Soğuk savaşın nihayete ermesiyle oluşan güç boşluğunda etnik Sırp milliyetçi Slobodan Milošević'in yönetime gelmesiyle Yugoslavya'da Sırp milliyetçiliği yükselişe geçmiş ve bölgedeki diğer etnik unsurların güvenliği için tehdit oluşturmuştur. 90'ların başında bağımsızlık taleplerinin artmasıyla ülkeler Yugoslavya'dan ayrılmaya başlamıştır. Bu kapsamda Bosna Hersek 1992'de; Karadağ ve Sırbistan 2006'da; Kosova 2008'de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.⁷¹³ Yugoslavya'nın dağılışımda meydana gelen savaşlarda, milliyetçi Sırlar Bosna Hersek, Karadağ, Kosova ve Sırbistan'ı da içine alan Büyük Sırbistan Devleti ideallerini gerçekleştirebilmek için bölgede Müslüman nüfusa yönelik etnik temizlik girişiminde bulunmuştur. Bu doğrultuda özellikle Bosna Hersek'te binlerce Boşnak sistematik şiddete maruz kalmış, Sırp yönetimi altında çeşitli bölgelerde katliamlar gerçekleştirilmiştir. 1995'te Bosna'nın doğusundaki Srebrenitsa'nın Sırp kontrolü altına girmesiyle bir haftada 8 binden fazla Boşnak erkek öldürülerek toplu mezarlara gömülmüş, Srebrenitsa'da gerçekleştirilen bu katliam 24 Mayıs 2024'te BM oylamasında oyçokluğu ile soykırım olarak tanınmıştır.⁷¹⁴ Boşnak halkının hafızasında acı bir hatıra olarak kazınan soykırım deneyimi günümüzde Gazze'de yaşanan benzer acılara karşı daha duyarlı bir duruş sergilemesinde etkili olmuştur. Bosna Hersek'te Saraybosna başta olmak üzere Boşnak nüfusun yoğun olduğu bölgelerde protesto yürüyüşleri gerçekleştirilmiş, göstericiler hem dini kardeşlik hem de savaş mağduriyetleri bağlamında Gazze halkına duydukları yakınlığı sloganlarıyla ifade etmişlerdir. Protesto gösterisinde yer alan katılımcılar "*Dün Srebrenitsa, bugün Gazze*" yazılı pankartlar taşıyarak desteklerini ifade etmeleri iki halk arasındaki empatik bağı en somut göstergelerinden biri olmuştur.⁷¹⁵ Yakın tarihte savaş deneyimi yaşamış Kosova'da da toplum İsrail'in Gazze'deki saldırılarına karşı kayıtsız kalmayarak sesini yükseltmiştir. Kosova'daki Arnavut nüfusun Müslüman kimliği ve savaş dönemindeki

⁷¹³ Güney Ferhat Batı ve Neriman Tunbul, "Balkanlarda Yugoslavya'nın Dağılması ve Dayton Barış Antlaşması", *UPA Strategic Affairs* (erişim 20 Nisan 2025), 76, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1646159>.

⁷¹⁴ Euronews, "BM, 11 Temmuz'u Srebrenitsa Soykırımını Anma Günü Olarak Kabul Etti", *Euronews*, (erişim 20 Nisan 2025), <https://tr.euronews.com/2024/05/23/bm-11-temmuzu-srebrenitsa-soykirimini-anma-gunu-olarak-kabul-etti>.

⁷¹⁵ Anadolu Ajansı, "Bosna Hersek'te, İsrail'in Gazze'ye Yönelik Saldırıları Protesto Edildi", *Anadolu Ajansı* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bosna-hersekte-israilin-gazze-ye-yonelik-saldirilari-protesto-edildi/3029214>.

travmaları, Gazze’deki durumla kurulan duygusal bağı güçlendirmiştir. Başkent Prizren’de “Özgür Filistin” mottosuyla hizmet veren Gazze Cafe’nin sahibi Jonuzi’nin

"Gazze'yi hepimiz televizyonda izliyoruz ama hiç kimse bir şey yapmıyor. Gazze'deki ateş daha da büyüyeceğinden ve sadece sessiz kaldıkları için tüm halkları saracağından korkuyorum. Ben elimden geleni yapıyorum, sadece bu halkı destekliyorum. Kosova halkını Filistin halkıyla karşılaştırabiliriz. Biz yıllar boyunca acı çektik, onlar da acımasız, suç dolu bir sistem yüzünden acı çekiyorlar"

ifadeleri halklar arasında kurulan empati temelli dayanışmayı ortaya koymaktadır.⁷¹⁶ Savaş deneyimine sahip Sırbistan’da da Sancak bölgesinde yaşayan Müslüman nüfus Gazze halkına karşı duyarlı bir tavır sergileyerek İsrail’in Gazze’ye yönelik saldırılarına karşı seslerini yükseltmiştir. “Filistin’e Özgürlük ve Barış İçin” sloganıyla düzenlenen protesto gösterisinde binlerce kişi İsrail’in sivil nüfusa yönelik gerçekleştirdiği soykırım girişimine karşı tepkilerini dile getirmiştir.⁷¹⁷ Tüm bu örnekler, Balkan halklarının Gazze’deki trajediye verdiği tepkinin ortak tarihsel, dini ve insani bağlara dayandığını göstermektedir. Bölgedeki halklar, savaş, sürgün ve soykırım gibi deneyimler yaşamış olmaları sebebiyle, Gazze halkının acısını kendi acılarıyla özdeşleştirerek kurdukları empati üzerinden bir dayanışma biçimi geliştirmiştir.

3.Balkanlarda Hükümet Politikaları: Temkinli Söylemler, Stratejik Sessizlik ve Siyasi Denge

7 Ekim 2023 sonrası süreçte Gazze’de yaşanan gelişmeler karşısında Balkan ülkelerinin hükümet düzeyinde verdiği tepkilerin halkların empati temelli tepkilerinden farklı olarak daha temkinli ifade edildiği görülmektedir. Bosna Hersek, Kosova ve Sırbistan hükümetleri Aksa Tufanı sonrasında yaşanan gelişmeleri İsrail-Filistin çatışması olarak değerlendirmiş açıklamalarını da bu minvalde dikkatli bir dil kullanarak yapmıştır. Hükümet düzeyinde yapılan açıklamalarda özellikle taraf belirtmekten kaçınılarak uluslararası hukuka ve insan haklarına vurgular yapan ifadeler yer verilmiştir. Hükümetler, İsrail’in Gazze’de olağanüstü güç kullanımını göz ardı ederek çatışmanın tarafları olarak İsrail ve Hamas’a sağduyu çağrısında

⁷¹⁶ Anadolu Ajansı, "Kosova'daki 'Gazze Kafe' Filistin'de Yaşananlara Dikkati Çekiyor", *Anadolu Ajansı* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.aa.com.tr/tr/israil-filistin-catismasi/kosovadaki-gazze-kafe-filistinde-yasananlara-dikkati-cekiyor/3347204>.

⁷¹⁷ Anadolu Ajansı, "Sırbistan'ın Novi Pazar Kentinde Filistin'e Destek Gösterisi Yapıldı", *Anadolu Ajansı* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sirbistanin-novi-pazar-kentinde-filistine-destek-gosterisi-yapildi/3041872>.

bulunan politik açıklamalarla yetinmiştir. Bu durum uluslararası diplomatik kaygıların yanı sıra balkan ülkelerinin istikrarsız iç politikalarının kırılğan yapısının da etkisiyle meydana gelmiştir.

Yugoslavya'nın miras bıraktığı balkan ülkeleri etnik ayrışmaları ile istikrarsız siyasi ve ekonomik yapıları nedeniyle varlıklarını sürdürebilmek için dış ülkelere desteğine mecbur haldedir. Ülkelerin uzun süren çatışma döneminin ardından zor kazanılmış barış ortamının korunması ve garanti altına alınması için batılı ülkelere destek alması, politikalarının da batı ekseninde geliştirilmesine neden olmuştur. Bu durum Bosna Hersek, Kosova ve Sırbistan gibi etnik çatışma potansiyeline sahip ülkelerin Batı'dan bağımsız bir siyasi yol belirlemelerini engellemektedir. Bosna Hersek'te üçlü yönetim yapısını öngören başkanlık konseyi Gazze konusunda hükümet düzeyinde ortak bir tepkinin ortaya konmasını engellemiştir. Devlet başkanlığı konseyinin Boşnak, Hırvat ve Sırp üyeleri kendi etnik kimliklerine dayalı farklı dış politika yönelimleri göstermektedir. Farklı etnik grupların farklı yönelimler benimsemesi ortak karar alınması önünde engel oluşturmakta ve Gazze'deki insani duruma karşı İsrail'e yönelik net bir tavır gösterilememesine neden olmaktadır. 7 Ekim sonrasında, Bosna Hersek'ten gelen farklı tepkiler ülkedeki etnik ayrımların adeta bir tasviri gibi değerlendirilmektedir. Bosna Hersek Başkanlık Konseyi Boşnak üyesi Denis Becirovic Hamas'ın operasyonunun ardından İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırılarına karşın;

*"Şiddetin her türlüünü, özellikle de sivillerin zarar gördüğü şiddeti kınıyorum. Barış hepimizin koruması gereken evrensel bir değer." sorunların çözümünde güç kullanılmasını da şiddetle kınıyorum. Bosna Hersek, mevcut çatışmalardan önce de İsrail ve Filistin'e barış çağrısında bulunmuştu. Bu çağrımızı bir kez daha yineliyoruz."*⁷¹⁸

İfadelerini kullanarak tarafsız bir tutum sergilemiştir. "Şiddetin her türlüünü" ifadesiyle hem Hamas'ın hem de İsrail'in şiddet eylemleri sergilediğini belirtmiş; "sorunların çözümünde güç kullanılmasını şiddetle kınıyorum" cümlesiyle her iki tarafın da politikalarına karşı olduğunu dile getirmiştir. "Barış hepimizin koruması gereken evrensel bir değer" diyen Boşnak lider, Bosna Hersek'in her daim barıştan taraf olduğunu ifade ederek hem İsrail'e hem de Hamas'a şiddeti durdurun çağrısında bulunmuştur. Bosna Hersek içindeki Sırp Cumhuriyeti entitesi lideri Milorad Dodik ise 7 Ekim sonrasında yaptığı röportajda;

⁷¹⁸ Anadolu Ajansı, "İsrail-Filistin'deki Gelişmelere Dünyadan Tepkiler Sürüyor", *Anadolu Ajansı* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-filistindeki-gelistmelere-dunyadan-tepkiler-suruyor/3012335>.

‘‘Sadece Gazze’de olanlara odaklanıyorlar ve Hamas’ın 7 Ekim’de Yahudilere olan nefreti yüzünden işlediği korkunç cinayetleri görmezden geliyorlar. Çocukları, gençleri, kendilerine inanmayan insanları uykularında katlettiler. Bu İsrail’in haklı tepkisiyle kıyaslanamaz.’’⁷¹⁹

ifadelerini kullanarak İsrail’e karşı açık desteğini belirtmiştir. Dodik’in kullandığı ‘‘Hamas’ın Yahudilere olan nefreti yüzünden işlediği korkunç cinayetler’’ ifadesi İsrail’in yıllar boyu süren Gazze ablukasını göz ardı ederek ortada hiçbir gerekçe yokken Hamas’ın yalnızca nefret ettiği için sivillere saldırdığı iddiasıyla Yahudi mağduriyetine vurgu yapmaktadır. Aynı şekilde Hamas’ın saldırısı sonrasında İsrail’in Gazze’ye uyguladığı saldırıları ‘‘İsrail’in haklı tepkisi’’ olarak yorumlaması Dodik’in soykırım boyutuna varan kitlesel insan ölümlerini İsrail’in meşru müdafaası olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

Kosova hükümeti ise bağımsızlığını yeni kazanmış genç bir ülke olarak tanınma mücadelesi vermekte ve bu bağlamda Batı lkeleriyle iyi ilişkiler kurmaya zen göstermektedir. Bu durum Kosova’nın Hamas-İsrail çatışmasına yönelik açıklamalarında son derece dikkatli davranmasına ve Batılı devletlerle ters düşmemeye zen göstermesine neden olmaktadır. Son yıllarda İsrail ile diplomatik ilişkilerini geliştiren Kosova, bu durumun zarar görmemesi adına doğrudan eleştirden kaçınmış, insan hakları ve sivillerin korunması gibi genel ifadelerle sınırlı kalan söylemler üretmiştir. Kosovalı liderler Vjosa Osmani ve Albin Kurti Hamas’ın Aksa Tufanı kapsamında İsrail’de düzenlediği saldırıyı kınamış aynı zamanda 7 Ekim sonrasında İsrail’in saldırıları sonucu Gazze’de kötüleşen insani duruma çözümde bulunmak için batılı ülkelere çağrıda bulunmuştur.⁷²⁰ Kosova hükümetinin ikili söylemleri, Gazze krizine mümkün mertebe dahil olmak istemediklerini göstermektedir.

Son yıllarda hem İsrail hem de Arap lkeleriyle ilişkilerini geliştirmek isteyen Sırbistan, dış politikasını stratejik sessizlik ekseninde geliştirmiştir.⁷²¹ Sırbistan’ın denge politikası doğrultusunda Batı ve İsrail ile ekonomik ilişkilerin tesisine öncelik verilirken, Kosova’nın bağımsızlığı konusundaki tutumlar da belirleyici rol oynamaktadır. Sırbistan İsrail ile son yıllarda gelişen ekonomik ve diplomatik ilişkilerin yanı sıra kendi toprağı olarak kabul ettiği Kosova devletinin İsrail tarafından tanınması gerçeğini de göz önünde bulundurmuş ve ikili ilişkilerinde daha nötr kalmayı tercih etmiştir. Bu doğrultuda 7 Ekim sonrası süreçte de

⁷¹⁹ Eldad Beck, ‘‘Republika Srpska Başkanı Dodik: Gazze Savaşı ve Srebrenitsa Soykırım Değil’’, *The Jerusalem Post* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.jpost.com/international/article-806165>.

⁷²⁰ GZT, ‘‘Gazze’deki Soykırım, Balkanlar’ı İkiye Bld’’, *GZT* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.gzt.com/mecra/gazzedeki-soykirim-balkanlari-ikiye-boldu-3772653>.

⁷²¹ Mirko Dautovi, ‘‘Why Serbia is Staying Silent on Israel-Palestine Carnage’’, *Balkan Insight* (erişim 20 Nisan 2025), <https://balkaninsight.com/2023/11/27/why-serbia-is-staying-silent-on-israel-palestine-carnage/>.

Sırbistan'ın Gazze krizine yönelik İsrail'e karşı tutumunda benimsediği stratejik sessizlik politikası belirleyici olmuş ve Sırbistan'ın net bir tavır sergilemesini engellemiştir. Sonuç olarak, Balkan hükümetlerinin Gazze'de yaşanan insan hakları ihlallerine yönelik tutumları, iç politik kaygılar, uluslararası dengeler ve dış ilişkiler ağı gibi unsurlarla şekillenen stratejik bir yapıya sahiptir. Balkan halkların empati temelli tepkilerine karşın, hükümetler genellikle daha temkinli söylemler veya stratejik sessizlikle yetinmiştir. Bu sayede ulusal çıkarlar öncelenmiş ve bu doğrultuda hareket edilmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Yakın tarihte benzer acılar yaşamış Balkan coğrafyasında yaşayan insanlar, İsrail zulmüne karşı Filistin halkının yanında yer almış ve desteklerini farklı şekillerde göstermişlerdir. Balkan ülkelerinin yöneticileri ise İsrail'in saldırgan politikalarını kınamak yerine daha çekimser kalmayı tercih etmiş veya İsrail'e açık desteklerini göstermişlerdir. Hükümetlerin sergiledikleri bu tavrın kaynağını siyasi ve ekonomik kaygılar oluşturmaktadır. Yugoslavya Savaşı'nın izlerini üzerinde taşıyan Balkan ülkeleri, günümüzde hala siyasi ve ekonomik istikrarı sağlayamamıştır. Bunun yanı sıra fiili olarak savaş sona ermiş olsa da bölgede hala çözüm bekleyen köklü problemler olması, Balkan ülkelerinde güvenlik endişelerini meydana getirmektedir. Ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ile çatışma tehdidi, Balkan ülkelerini Batılı devletlere muhtaç hale getirmektedir. Bu bağlamda, ABD ve Batılı ülkelere desteklenen Balkan devletleri 7 Ekim'den bu yana İsrail'in işlediği insanlık suçuna karşı, halklarından gelen tepkilere rağmen bağımsız şekilde hareket edememiş ve İsrail zulmüne karşı seslerini yükseltmemişlerdir.

Bu çalışma ile, 7 Ekim 2023'te başlayan Hamas-İsrail savaşının ardından meydana gelen insani krize Balkan ülkelerinden gelen halk ve hükümet düzeyindeki tepkiler incelenmiş; halkların empati temelli tepkileri ile hükümetlerin stratejik ve temkinli politikaları arasındaki farklar ele alınmıştır. Bulgular, Balkanlarda halkların Gazze'de yaşanan insan hakları ihlallerine karşı dayanışma ruhu ile hareket ettiğini buna karşın, hükümetlerin çoğunlukla ulusal çıkarlar ve dış politika dengelerini gözeterik daha temkinli bir yaklaşım sergilediklerini ortaya koymuştur. Bosna-Hersek, Kosova ve Sırbistan'daki Müslüman nüfus, ortak din ve tarih ile savaş ve soykırım travmaları üzerinden Gazze halkı ile empatik bir bağ kurmuş, bu bağın sonucunda İsrail zulmüne karşı net bir tavır sergilemişlerdir. Buna karşılık, hükümetlerin tutumları, uluslararası ilişkiler, bölgesel güvenlik endişesi ve ekonomik çıkarlar gibi çeşitli faktörlerle şekillenmiştir. Bosna-Hersek, Kosova ve Sırbistan'daki hükümetler, Batılı ülkelerle ilişkilerde sorun yaratabilecek tartışmalı konularda net bir tavır takınmaktan kaçınmış, daha nötr

söylemlerle meseleye dahil olmamayı tercih etmişlerdir. Bölge lkelerin Gazze için gösterdiği temkinli yaklaşım, halkların duygusal tepkileri ile hükümetlerin siyasi stratejileri arasındaki ayrımı gözler önüne sermektedir. Çalışmanın sınırlılıklarını, sadece üç Balkan ülkesine odaklanmış olması ve bu ülkelerdeki halk tepkileri ile hükümet politikaları arasındaki farka ilişkin genel bir bakış açısı sunması oluşturmaktadır. Gelecek alışmalarda Balkan coğrafyasındaki diğer ülkeler de dahil edilerek, Gazze meselesine yönelik halk ve hükümet tepkilerinin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesiyle bölgeye dair daha kapsamlı bir anlayış ortaya koymak mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR). "Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide". *OHCHR* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-prevention-and-punishment-crime-genocide>.

Anadolu Ajansı. "İsrail'in Gazze'ye 7 Ekim 2023'ten Bu Yana Düzenlediği Saldırılarda Can Kaybı 50 Bin 912'ye Çıktı". *Anadolu Ajansı* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilin-gazze-7-ekim-2023ten-bu-yana-duzenledigi-saldirilarda-can-kaybi-50-bin-912ye-cikti/3534629>.

Anadolu Ajansı. "İsrail'in İnsani Yardımları Engellemesiyle Gazze Şeridi'nde Ekmek Krizi Derinleşiyor". *Anadolu Ajansı* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilin-insani-yardimlari-engellemesiyle-gazze-seridinde-ekmek-krizi-derinlesiyor/3505424>.

Anadolu Ajansı. "UNRWA Genel Komiseri Lazzarini: Gazze'de Çocuklar Açlıktan Ölüyor". *Anadolu Ajansı* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/unrwa-genel-komiseri-lazzarini-gazgede-cocuklar-acliktan-oluyor/3549014>.

World Food Programme. "Palestine Emergency". *World Food Programme* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.wfp.org/emergencies/palestine-emergency>.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO). "World Must Act with Urgency to Save Palestinians in Gaza". *World Health Organization* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.who.int/news/item/07-04-2025-world-must-act-with-urgency-to-save-palestinians-in-gaza>.

Euronews. "BM, 11 Temmuz'u Srebrenitsa Soykırımını Anma Günü Olarak Kabul Etti". *Euronews* (erişim 20 Nisan 2025), <https://tr.euronews.com/2024/05/23/bm-11-temmuzu-srebrenitsa-soykirimini-anma-gunu-olarak-kabul-etti>.

Anadolu Ajansı. "Bosna Hersek'te, İsrail'in Gazze'ye Yönelik Saldırıları Protesto Edildi". *Anadolu Ajansı* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bosna-hersekte-israilin-gazze-ye-yonelik-saldirilari-protesto-edildi/3029214>.

Anadolu Ajansı. "Kosova'daki 'Gazze Kafe' Filistin'de Yaşananlara Dikkati Çekiyor". *Anadolu Ajansı* (erişim 27 Nisan 2025), <https://www.aa.com.tr/tr/israil-filistin-catismasi/kosovadaki-gazze-kafe-filistinde-yasananlara-dikkati-cekiyor/3347204>.

Anadolu Ajansı. ‘‘Sırbistan’ın Novi Pazar Kentinde Filistin’e Destek Gösterisi Yapıldı’’. *Anadolu Ajansı* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sirbistanin-novi-pazar-kentinde-filistine-destek-gosterisi-yapildi/3041872>.

Anadolu Ajansı. ‘‘İsrail-Filistin’deki Gelişmelere Dünyadan Tepkiler Sürüyor’’. *Anadolu Ajansı* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-filistindeki-gelismelere-dunyadan-tepkiler-suruyor/3012335>.

Beck, Eldad. ‘‘Republika Srpska Başkanı Dodik: Gazze Savaşı ve Srebrenitsa Soykırım Değil’’. *The Jerusalem Post* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.jpost.com/international/article-806165>.

GZT. ‘‘Gazze’deki Soykırım, Balkanlar’ı İkiye Bld’’. *GZT* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.gzt.com/mecra/gazzedeki-soykirim-balkanlari-ikiye-boldu-3772653>.

Dautović, Mirko. ‘‘Why Serbia is Staying Silent on Israel-Palestine Carnage’’. *Balkan Insight* (eriřim 20 Nisan 2025), <https://balkaninsight.com/2023/11/27/why-serbia-is-staying-silent-on-israel-palestine-carnage/>.

Batı, Güney Ferhat ve Neriman Tunbul. ‘‘Balkanlarda Yugoslavya’nın Dağılması ve Dayton Barış Antlaşması’’. *UPA Strategic Affairs* (erişim 20 Nisan 2025), 73-84. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1646159>.

Erkmen, Mehmet. ‘‘Avrupa Birliği’nin Batı Balkanlar’da Genişleme Politikası’’. *Uluslararası Balkan Araştırmaları Dergisi* 2, no. 4 (2019), 1–20. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/871376>.

Hacıyeva, Haqıqat ve şahin Keskin. ‘‘Efsanelerin Sırp Milliyetçiliği ve Balkanlardaki Çatışmalarda Rolü’’. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi* 4, no. 1 (2020), 38–54. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1135369>.

Babuna, Aydın. *Bir Ulusun Doğuşu: Geçmişten Günümüze Boşnaklar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Uysal, Elif. ‘‘Din, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika zerine Kavramsal Bir Çerçeve’’. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 4, no. 1 (2022), 85–99. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2420504>.

Karim, Hawraman Fariq ve Bahar Baser. "Collective Memory in Post-Genocide Societies: Rethinking Enduring Trauma and Resilience in Halabja". *Review of Middle East Studies* 56, no. 1 (2023), 56–72. <https://doi.org/10.1017/rms.2022.25>.

Balkan News. "İsrail'in Filistin'e Yönelik Saldırıları Balkan Ülkelerinde Görüş Ayrılığına Sebep Oldu". *Balkan News* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.balkannews.com.tr/balkanlar/israil-in-filistin-e-yonelik-saldirilari-balkan-ulkelerinde-h7814.html>.

Mercan, Muhammed Hüseyin. "Aksa Tufanı: Yeni Bir Manifesto". *SETA* (erişim 20 Nisan 2025), <https://www.setav.org/yorum/aksa-tufani-yeni-bir-manifesto>.

Ćorić, Azemina. *Ulusal Kimlik ve Dış Politika: Dayton Sonrası Bosna Hersek'te Ulusal Kimlik Tartışmaları ve Dış Politika*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Balkan News. "Bosna Hersek'te İsrail'in Gazze'deki Saldırıları Protesto Edildi". *Balkan News*, 13 Kasım 2023. <https://www.balkannews.com.tr/bosna-hersek/bosna-hersekte-israilin-gazzedeki-saldirilari-protesto-edildi-h7727.html>.

Şahin, İsmail. "Sırbistan'ın 'A La Carte' Dış Politika Yaklaşımının Sonu". *Time Balkan*, 17 Şubat 2025. <https://timebalkan.com/sirbistanin-a-la-carte-dis-politika-yaklasiminin-sonu/>.

Taşçı, Ufuk Oğuz. *Küçük Devlet Dış Politikasında İç ve Dış Faktörler: Sırbistan Dış Politikası Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Bahadır, İlknur. "Filistin Direnişinin Yeniden Şekillenen Küresel Dinamikleri: 7 Ekim Sonrası". *İslam ve Yorum* 8.

Avşar, Zakir ve Serhan Koyuncu. "7 Ekim Sonrası Gazze'ye İsrail Saldırıları ve Dezenformasyon / Israeli Attacks on Gaza After October 7 and Disinformation". *Kamu Denetçiliği Kurumu*.

Mengüaslan, Hikmet. "Aksa Tufanı Sonrası Filistin Meselesi: Küresel Üstünlük Mücadelesinin Yansımaları ". *İletişim ve Diplomasi* (Filistin Özel Sayısı) (Nisan 2025), 39–58. <https://doi.org/10.54722/iletisimvediplomasi.1631725>.

Sancaktar, Caner. "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası / The Ottoman Rule and Its Political Legacy in the Balkans". *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 2, no. 2 (2011), 27–47.

elik, Hasan Bozkurt. "Boşnak Kimliğinin İnkişafında Etkin Rol Oynayan Faktörler". *I. Uluslararası Bir Bilge Bir lke Sempozyumu, Bildiriler Kitabı* (2023), 326–338.

Abdula, Sevba. *Din ve Milliyetçilik: Sırp Ortodoks Kilisesi ve Sırp Milliyetçiliği rneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Öksüz, Mustafa. ‘‘Gazze: XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehrinin Demografik Yapısı’’. *İNŞA* 2/2 (Mayıs 2024), 6-47.

Sancaktar, Caner. "Osmanlı Hâkimiyeti Altında Boşnak Ulusunun Doğuşu ". *Akademik İncelemeler Dergisi* 10, no. 2 (2015), 23–44.

Bayraktar, Hatice. "Osmanlı’nın Balkanlardan ekilmesi: Savaşlar, İsyânlar ve Gler". *Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni* 1 (2007), 65–86.

Karakuş, Yakup. "Balkanlarda Güvensizlik ve atışma Profili Olan Bir lke: ‘Bosna-Hersek’in Değişmeyen Kaosu’ ". *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 3, no. 1 (2023), 26–40.